

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Срђан Р. Петровић

**ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ
У САВРЕМЕНОМ РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ:
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ, ЛЕКСИКОГРАФСКИ И
ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТИ**

докторска дисертација

Београд, 2022

UNIVERSITY IN BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Srđan R. Petrović

**ORTHODOX LEXIS IN CONTEMPORARY RUSSIAN AND
SERBIAN LANGUAGE: LEXICAL-SEMANTIC,
LEXICOGRAPHIC AND LINGUO-CULTURAL ASPECTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2022

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Срджан Р. Петрович

**ПРАВОСЛАВНАЯ ЛЕКСИКА
В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И СЕРБСКОМ
ЯЗЫКАХ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ,
ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ И
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ**

Докторская диссертация

Белград, 2022

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

МЕНТОР:

Др Ксенија Кончаревић, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

1. _____

2. _____

3. _____

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ, ЛЕКСИКОГРАФСКИ И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТИ

Сажетак

Ова докторска дисертација представља покушај комплексног сагледавања, анализе и дескрипције лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику. Истраживање се спроводи са упориштем у трима аспектима: лексичко-семантичком, лексикографском и лингвокултуролошком.

Један од главних циљева подразумева да се путем конфронтативне анализе руске и српске лексике из сфере православне духовности утврде истоветности, сличности и разлике међу њима на лексичко-семантичком, лексикографском и лингвокултуролошком плану, а самим тим и да се пореде две блиске културе, како би се пружио што свестранији опис наведене лексике, али и лексичких система руског и српског језика уопште.

Као корпус за ексцерпирање грађе превасходно су одабрани лексикографски извори из друге половине XX и с почетка XXI века, па ово истраживање даје и изванпресек стања у савременој руској и српској лексикографији.

Интердисциплинарни карактер теме и детерминантна обележја предмета проучавања имплицирали су сложен теоријско-методолошки оквир истраживања.

Анализа је показала да лексика из сфере православне духовности представља тематски изузетно разуђен, а по својој природи веома специфичан лексички подсистем. Поређењем руске и српске грађе испољено је више сличности него разлика, што је резултат утицаја лингвистичких, али и екстралингвистичких фактора, превасходно условљених заједничким еклисијалним оквиром развоја духовности и православног цивилизацијског модела код руског и српског народа. Са друге стране, постојеће разлике неретко су повезане са језичким чиниоцима, али и национално-културним особеностима двају народа. Адекватно бављење датом лексиком, као и њена лексикографска обрада, претпоставља увиде у низ теолошких и њима контактних и комплементарних дисциплина, а не само лингвистичких.

Кључне речи: лексикологија сакрума, преводна лексикографија, лексика из сфере православне духовности, религијска лексика, теолошка терминологија, културно маркирана лексика, савремени руски језик, савремени српски језик.

Научна област: лингвистика, русистика, србистика.

Ужа научна област: лексикологија, семантика, лексикографија, лингвокултурологија, теолингвистика.

УДК број: 811.161.1'373:811.163.41'373.74[271.2][81'37+81'374+811.133.522.7](043.3)

ORTHODOX LEXIS IN CONTEMPORARY RUSSIAN AND SERBIAN LANGUAGE: LEXICAL-SEMANTIC, LEXICOGRAPHIC AND LINGUO-CULTURAL ASPECTS

Abstract

This doctoral dissertation deals with a complex review, analysis and description of Orthodox lexis in contemporary Russian and Serbian. The research is conducted with a focus on three aspects: lexical-semantic, lexicographic and linguo-cultural.

One of the main goals is to determine the identities, similarities and differences between lexical items on the lexical-semantic, lexicographic and linguo-cultural level through a confrontational analysis of Russian and Serbian Orthodox lexis, and thus to compare two close cultures in order to provide as comprehensive description of the lexicon as possible, but also of the lexical systems of the Russian and Serbian languages in general.

Lexicographic sources from the second half of the 20th and the beginning of the 21st century were primary selected as the corpus for the data analysis in order to provide a characterization of the state of the art in contemporary Russian and Serbian lexicography.

The interdisciplinary character of the topic and the determinant features of the subject of study imply a complex theoretical and methodological framework of research.

The analysis shows that the Orthodox lexis represents a thematically extremely diverse, and by its very nature very lexical subsystem. The comparison of the Russian and Serbian data demonstrates more similarities than differences, which is the result of the influence of linguistic and extralinguistic factors, primarily conditioned by the common ecclesial framework of spirituality development and the Orthodox civilization model among the Russian and Serbian people. On the other hand, the existing differences are often related to linguistic factors, but also to the national and cultural characteristics of the two peoples. Adequate dealing with a given lexicon, as well as its lexicographic processing, presupposes insights into many theological, contact and complementary disciplines, and not only linguistic ones.

Key words: lexicology of the sacrum, translation lexicography, Orthodox lexis, religious lexis, theological terminology, culturally marked lexis, contemporary Russian language, contemporary Serbian language.

Scientific field: linguistics, Russian Studies, Serbian Studies

Scientific subfield: lexicology, semantics, lexicography, linguo-culturology, theolinguistics

UDC Number: 811.161.1'373:811.163.41'373.74[271.2][81'37+81'374+811.133.522.7](043.

САДРЖАЈ

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
1.1. О ПОЛМОВНОМ АПАРАТУ ИСТРАЖИВАЊА	1
1.1.1. Дефинисање кључних појмова као предуслов за одређење релевантних конституената научног истраживања	1
1.1.2. Дефинисање појма <i>православна духовност</i>	2
1.2. ОБЈЕКАТ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	4
1.3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА	5
1.4. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	6
1.5. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	7
1.6. КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА	9
1.7. ПОТРЕБА И ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА	10
2. ЈЕЗИК У СВЕТЛОСТИ РЕЛИГИЈЕ	13
2.1. КА ПОЧЕЦИМА ИНТЕРАКЦИЈЕ ЈЕЗИКА И РЕЛИГИЈЕ	13
2.2. ЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА У РЕЛИГИЈСКОМ КЉУЧУ	14
2.3. ТЕОЛИНГВИСТИКА	15
2.3.1. Теолингвистика у земљама словенског ареала	18
2.3.1.1. Теолингвистика у руској средини	20
2.3.1.2. Теолингвистика у српској средини	22
2.3.1.2.2. Селективна библиографија расправа и дела из области теолингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској од 2000. до 2013. године	27
2.4. ТЕОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП ЛЕКСИКОЛОГИЈИ	39
2.4.1. Појам теонеме	40
2.4.1.1. Појам лексичке теонеме	42
3. ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ КАО ОБЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА У САВРЕМЕНОЈ РУСИСТИЦИ И СРБИСТИЦИ	43
3.1. ИСТОРИЈАТ ПИТАЊА	43
3.1.1. Општи преглед досадашњих истраживања	44
3.1.1.1. Библиографска истраживања	44
3.1.1.2. Прегледни радови	45
3.1.1.3. Монографска истраживања	47
3.1.1.4. Дисертациона истраживања	47
3.1.1.5. Студије и чланци	50
4. ПРОУЧАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У СВЕТЛУ ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОГ ПРИСТУПА (НА МАТЕРИЈАЛУ САВРЕМЕНОГ РУСКОГ И СРПског ЈЕЗИКА)	58
4.1. СИСТЕМСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЛЕКСИЧКОГ НИВОА ЈЕЗИКА	58
4.2. МЕСТО ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ	60
4.3. СТРАТИФИКАЦИЈА ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ	63
4.3.1. Нетерминолошка лексика	63
4.3.2. Терминолошка лексика	65
4.3.2.1. Теолошка терминологија	65
4.3.2.1.1. Формирање теолошке терминологије	68
4.3.2.1.2. Тематска разуђеност теолошке терминологије према дисциплинама које опслужује	69
4.3.2.1.2.1. Систем теолошких дисциплина	71

4.3.2.1.2.2. Контактне и комплементарне дисциплине	75
4.3.3. Ономастичка лексика	77
4.3.3.1. Појам агионима	78
4.3.3.2. Класификација агионима	78
4.4. ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ И СПЕЦИФИЧНОСТИ ЛЕКСИЧКОГ ЗНАЧЕЊА	81
4.4.1. Конзистентност лексичког значења	81
4.4.2. Логичко-епистемолошке специфичности лексичког значења	82
4.4.3. Комплексност предметно-појавне макрокомпоненте лексичког значења	85
4.4.4. Сложеност структуре лексичког значења	88
4.4.5. Лексичко значење између религијског и нерелигијског дискурса	93
4.4.5.1. Предметно-појавна макрокомпонента лексичког значења	93
4.4.5.2. Конотативна макрокомпонента лексичког значења	100
4.4.5.3. Семска структура лексичког значења	104
4.5. ТЕМАТСКА КЛАСИФИКАЦИЈА ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ	106
4.5.1. Питање класификације у руској и српској лингвистици	106
4.5.2. Предлог модела класификације	108
4.6. НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ПРИМЕР УЖИХ ДИФЕРЕНЦИРАЊА У ОКВИРУ ТЕМАТСКЕ ГРУПЕ ЛЕКСЕМА	120
4.6.1. Анализа тематске групе назива за монашка лица	120
4.6.1.1. Општи називи за монашка лица	129
4.6.1.2. Називи према дужности у манастиру	130
4.6.1.3. Називи према монашком чину	130
4.6.1.4. Називи према врсти послушања	132
4.6.1.5. Називи према начину организације монашког живота	132
4.6.1.6. Називи према подвигу и врсти подвига	133
4.6.1.7. Називи према духовном искуству и ауторитету	134
4.6.1.8. Називи према духовном дару	134
4.6.1.9. Називи према чину у црквеној хијерархији	135
4.6.1.10. Називи према духовном сродству	137
4.6.1.11. Називи према црквеној титули	137
4.6.1.12. Називи према географском одређењу	138
4.6.1.13. Називи према чину светости	138
4.6.2. Предлог класификације тематске групе назива за монашка лица	139

5. РУСКА И СРПСКА ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ КРОЗ ПРИЗМУ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ	142
5.1. ЛЕКСИКОГРАФИЈА КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА	142
5.1.1. Терминолошко одређење лексикографије	142
5.1.2. Теоријска и практична лексикографија	143
5.1.3. Корелација лексикографије са другим наукама	144
5.1.3.1. Узајамни однос лексикографије и лексикологије	145
5.1.4. Основни принципи лексикографског поступка	145
5.1.5. Лексикографска параметризација	146
5.1.6. Типологија речника	147
5.2. ЛЕКСИКОГРАФИЈА И РЕЛИГИЈА	152
5.2.1. Речник као извор података о религији	152
5.2.1.1. Енциклопедијски речници	154
5.2.1.2. Лингвистички речници	158
5.2.1.2.1. Посебни речници	158
5.2.1.2.1.1. Терминолошки речници	158

5.2.1.2.1.2. Лингвокултуролошки речници	163
5.2.1.2.2. Општи речници	169
5.2.1.2.2.1. Дескриптивни речници	169
5.2.2. Савремена лексика из сфере православне духовности као објекат лексикографије	171
5.3. ПРЕВОДНА ЛЕКСИКОГРАФИЈА	180
5.3.1. Напомене о терминолошком апарату	180
5.3.2. О теоријско-методолошким основама преводне лексикографије	180
5.3.3. Преводна лексикографија чији су објекти руски и српски језик	183
5.4. ЛЕКСИКОГРАФСКА АНАЛИЗА ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (НА МАТЕРИЈАЛУ ПРЕВОДНИХ РЕЧНИКА) ..	185
5.4.1. Ниво речничке макроструктуре	186
5.4.1.1. Одабир лексичке грађе	187
5.4.1.1.1. Речник као одраз научне мисли	190
5.4.1.2. Начин презентације лексичке грађе	190
5.4.1.3. Пратећи елементи речника	191
5.4.2. Ниво речничке микроструктуре	192
5.4.2.1. Фонетске информације	193
5.4.2.2. Ортографске информације	195
5.4.2.3. Етимолошке информације	205
5.4.2.4. Граматичке информације	206
5.4.2.5. Квалификатори употребне и стилске вредности	210
5.4.2.6. Семантизација	225
5.4.2.6.1. Начини семантизације	226
5.4.2.6.2. Особености семантизације културно маркиране лексике	230
5.4.2.6.2.1. О методологији лексикографске интерпретације културно маркиране лексике (на примеру лексике из сфере православне духовности)	233
5.4.2.6.3. Семантизација као лексикографски проблем	234
5.4.2.6.3.1. Проблеми семантизације кроз призму лексичког значења	234
5.4.2.6.3.1.1. Редукција значења	235
5.4.2.6.3.1.2. Сужавање значења	236
5.4.2.6.3.1.3. Проширивање значења	238
5.4.2.6.3.1.4. Неразграничавање значења	243
5.4.2.6.3.1.5. Погрешно дефинисање значења	244
5.4.2.6.3.2. Проблеми семантизације кроз призму лексикографског поступка	248
5.4.2.6.3.2.1. Општи преглед проблемских подручја	248
5.4.2.6.3.2.1.1. Идентификациона акултурација	254
5.4.2.6.3.2.1.2. Проблематика адекватног одабира преводног еквивалента	259
5.4.2.7. Илустративни примери	264
5.4.2.8. Устаљене фразе и изрази	266

6. ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈА И ЛЕКSIKA ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	269
6.1. Лингвокултуролошки приступ језику	269
6.2. Религија и културно маркирана лексика	271
6.3. Лингвокултуролошки потенцијал религијске лексике (на примеру лексике из сфере православне духовности)	274
6.3.1. Религија – култура – лексика	274
6.3.2. Религијска лексика и конфронтативна анализа	275
6.3.3. Ка проучавању ужих подсистема религијске лексике (поглед из угла лексике из сфере православне духовности)	276
6.3.3.1. Општа разматрања и импликације за лингвокултуролошку анализу	276
6.3.3.2. Типологија појмовних односа између лексема и култура	277
6.4. Лексика из сфере православне духовности са културном компонентом значења	278
6.4.1.1. Денотативна безеквивалентност	278
6.4.1.2. Денотативна еквивалентност уз неједнако језичко означавање	304
6.4.1.3. Функционална сличност различитих реалија	307
6.4.1.4. Функционална различитост истих или сличних реалија	312
6.5. Лексика из сфере православне духовности као одраз међујезичких и међукултурних контаката	315
6.5.1. Позајмљенице у руском и српском језику	315
6.5.1.1. Позајмљенице из несловенских језика	317
6.5.1.1.1. Грецизми	318
6.5.1.1.2. Латинизми	320
6.5.1.1.3. Хебраизми	320
6.5.1.1.4. Остало	320
6.5.1.2. Позајмљенице из словенских језика	321
6.5.1.2.1. Црквенословенизми	321
6.5.2. Разлике међу истим позајмљеницама у руском и српском језику	324
6.5.2.1. Семантички ниво	324
6.5.2.2. Ниво лексичког статуса	326
6.5.3. Позајмљенице из угла руско-српске интеракције	327
6.5.3.1. Русизми у српском језику	327
6.5.3.2. Србизми у руском језику	328
7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	330
7.1. Рекапитулација	330
7.2. Перспективе даљих истраживања	333
8. ЛИТЕРАТУРА	336
8.1. Извори	336
8.1.1. Лексикографски извори (лингвистика)	336
8.1.1.1. Дескриптивни речници	336
8.1.1.2. Преводни речници	337
8.1.1.3. Други типови речника	337
8.1.2. Лексикографски извори (теологија, контактне и комплементарне дисциплине)	337
8.1.2.1. Енциклопедије	337
8.1.2.2. Речници	337
8.1.2.3. Појмовници	338

8.1.3. Остало	338
8.2. ЦИТИРАНА ДОКУМЕНТА	338
8.2.1. Црквени устави	338
8.2.2. Декрети, укази	338
8.2.3. Уредбе	339
8.2.4. Правилници	339
8.2.5. Статути	340
8.2.6. Студијски програми	341
8.2.7. Силабуси	342
8.3. ИСТРАЖИВАЊА ЈАВНОГ МЊЕЊА И ЗВАНИЧНИ ПОДАЦИ	342
8.3.1. Истраживања јавног мњења	342
8.3.2. Званични подаци	343
8.4. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	343
9. СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОРИШЋЕНИХ У ДИСЕРТАЦИЈИ	380
9.1. НАЗИВИ КЊИГА СВЕТОГ ПИСМА	380
9.1.1. Стари завет	380
9.1.2. Нови завет	380
9.2. ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ	381
9.3. ОСТАЛО	382
10. СПИСАК ТАБЕЛА И СХЕМА ЗАСТУПЉЕНИХ У ДИСЕРТАЦИЈИ	384
10.1. ТАБЕЛЕ	384
10.2. СХЕМЕ	384
11. АПЕНДИКС	385
12. БИОГРАФИЈА АУТОРА	590

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1.1. О ПОЈМОВНОМ АПАРАТУ ИСТРАЖИВАЊА

1.1.1. Дефинисање кључних појмова као предуслов за одређење релевантних конституената научног истраживања

1.1.1.1. Одређење релевантних конституената научног истраживања претпоставља јасно дефинисане кључне појмове у њему. Када таква ситуација изостаје, пажњу треба усмерити на појмовни ниво. Дати редослед поступака условљен је општом методологијом научних истраживања (нпр. исп. Степин 2003: 46–47; Новиков, Новиков 2010: 62–63), јер од интерпретације кључних појмова умногоме зависи на који се начин бити дефинисани објекат и предмет проучавања, његови циљеви, задаци, приступ, методолошки оквир и др. Нарочито треба имати у виду појмове који захтевају додатну експликацију, а неопходни су за адекватно разумевање истраживања.

1.1.1.2. Појмовни апарат ове дисертације¹ садржи такав појам а то је *православна духовност*. Он изискује ближе разматрање из неколиких важних разлога:

1.1.1.2.1. ПРВИ. Дати појам садржан је већ у наслову наше дисертације, што јасно упућује на потребу његовог ближег одређења.

1.1.1.2.2. ДРУГИ. Појам *православна духовност* надређен је читавом лексичком подсистему који проучавамо у овом истраживању.

1.1.1.2.3. ТРЕЋИ. Наведени појам релативно је широк, што омогућава да се под њега подведе различита врста садржаја. Такво стање може довести до неједнаких појмовних тумачења, зато ближе сагледавање појма *православна духовност* доприноси његовом прецизном одређењу.

1.1.1.2.4. ЧЕТВРТИ. Појам *православна духовност* потребно је размотрити како би се дефинисали детерминантни чиниоци овог истраживања који су у непосредној вези са интерпретацијом датог појма и(ли) из њих произилазе: објекат и предмет проучавања, циљеви, одабир грађе, методолошки апарат итд. Наведеним чиниоцима може се додати и приступ истраживању, што завређује одвојен коментар. Дато питање у тесној је вези са методологијом, али је унеколико и превазилази. Раде се о томе да је религијском проблематиком, услед њене специфичности, могуће бавити се из више истраживачких позиција, укључујући агностичку и атеистичку. То се односи на многе науке, па и лингвистику (в. Пипер 2013: 212). У том смислу приступ аутора може бити толико различит да иде до граница супротних, па чак и међусобно искључивих ставова, стога дефинисање кључних појмова има незанемарљиву улогу.

¹ Поједине делове дисертације представили смо научној јавности још током процеса израде. Они су објављени како у саставу засебних студија и чланака (Кончаревић, Петровић 2016; Петровић 2015а, 2015б, 2016, 2017, 2018б), тако и научне критике (нпр. Петровић 2018а, 2018в, 2019). Одређени сегменти поменутих публикација инкорпорирани су у садржински план ове дисертације без даљих назнака о истом.

1.1.2. Дефинисање појма *православна духовност*

1.1.2.1. Појам *православна духовност* може се разложити на компоненте *православна* и *духовност*, стога ћемо његово сагледавање почети од анализе сваке од датих компоненти. Како наводи митрополит Јеротеј (Влахос 2009: 6), истим принципом служили су се и Свети оци Цркве², па ћемо, угледајући се на њихов ауторитет, тако поступати и ми.

1.1.2.1.1. Придев *православни*, у облику женског рода *православна*, дериват је именице *православље*, путем које се углавном семантизује. То потврђује и материјал дескриптивне лексикографије, где се значењски интерпретира на следећи начин: „**1.** (одр.) *који се односи на православље.* **2.** *који исповеда источну хришћанску веру.* **3.** (у именичкој служби, обично одр.) *припадник православне хришћанске вере*” (РМС, Књ. IV, 846; уп. РСЈ, 980). За нас је релевантно лексичко значење које се констатује као примарно, што значи да прва компонента упућује на појам који се односи на православље.

1.1.2.1.1.1. Будући да различите (пара)црквене заједнице и структуре користе придев *православни* чак и у свом називу, неопходно је стећи изоштренију слику о првој компоненти анализе, а то изискује увиде у дијахронијску перспективу речи. Наиме, придевска лексема *православни* представља калк из грчког језика (према *ὀρθόδοξος* – в. Фасмер, Т. III 1987: 352) сложен из двеју речи – *ὀρθός* (у значењу „тачно, правилно, исправно”) и *δόξα* (које, са једне стране, означава „веровање, вера, учење”, а са друге – „слава, славословље, похвала, доксологија”), односно, према преподобном Јустину Ћелијском, *δοκέω* (у значењу „мислим, сматрам, држим, верујем”) – стога *ортодоксија* (*ὀρθοδοξία*³) означава „правомислије, правоверје, православље” (Влахос 2009: 7; Поповић 1980: 15; Бајић 2013: 6). Можемо приметити да се оба чиниоца природно допуњују, будући да исправно размишљање о вери претпоставља исправно слављење Бога и, самим тим, заједничарење у слави Његовој (исп. Видковски 2009). Према подацима из тротомног енциклопедијског речника *Христианство* под редакцијом С. С. Аверинцева (Т. 2 1995: 379), назив *православље* (рус. *православие*)⁴ јавља се код хришћанских писаца II века (између осталог, код Кирила Александријског). Настао је са појавом првих формула учења хришћанске Цркве, првобитно служећи за именовање вере целокупне Цркве, у којој се пројављује права вера и право саборно поклоњење (в. Брија 1999: 356). Као супротност таквој хомогености, ортодоксија (*православље*) налазила се насупрот *хетеродоксији* – разногласју јеретикâ, тј. inomислију, инослављу, иноверју (грч. *ἑτεροδοξία*, од *ἕτερος* *δοκέω* = другачије, иначе мислим, верујем), које се запажало код оних који су одступали од исправног учења или су га кварили (Поповић 1980: 15). Касније је назив *православље* почео да означава свеукупност догмата и постулата Цркве, чији су темељи у непроменљивом чувању учења Исуса Христа и Његових апостолâ, онако како је изложено у Светом писму и Светом предању (Аверинцев гл. ред. Т. 2 1995: 379; Кардамакис 2005: 16–17; Шмеман 1994: 11–40). Отуда се према *Речнику православне теологије* Ј. Брије *православље* интерпретира као „учење које је непосредно, непрекидно и

² Нпр. „Преподобный Иоанн Дамаскин в своей замечательной книге «Источник познания», а именно в разделах, названных «Философские главы», анализирует значения слов «сущность», «природа», «ипостась», «лицо», «событие» и др. Поскольку термины могут определяться по-разному в зависимости от контекста, Дамаскин объясняет, почему они определены у него именно таким образом” (Влахос 2009: 6).

³ Протојереј Ј. Брија (1999: 362) запажа да „православни богослови руског утицаја и словенског језика више воле да реч *ὀρθοδοξία* преводе са *Православље* (право слављење – богопоштовање), одакле производи и њихова јача наклоност према Литургији, побожности и иконографији, а мања према систематизовању учења, која се примећује у византијској грчкој теологији”.

⁴ Именица *православље* (рус. *православие*) такође представља калк из грчког језика (> срп. *ортодоксија*, рус. *ортодоксия* > *ὀρθοδοξία*). И у овом случају могу се издвојити две компоненте: прва од њих (*ὀρθός*) означава „тачан, правилан, исправан”, а друга (*δόξα*) у грчком језику има два значења: „прослављање” и „учење, мишење”. Према томе, у називу *православље* садржане су две значењске нијансе – „исправно прослављање Бога” и „истинито учење” (исп. Hofmann 1974: 71, 288; Кураев 2010: 7).

стално повезано са Апостолском Традицијом,⁵ и то посредством патристичког и неопатристичког богословља, а формира заједничку веру неподељене Цркве првог миленијума. Православље се поистовећује са самом Апостолском Традицијом онаквом каква је била потврђена и развијана сагласношћу Саборне Цркве. Заправо, дидаскалија или правила апостолске вере основни је критеријум сваке православне традиције. Зато се сваки прекид континуитета са Апостолском Традицијом сматрао као кварење или напуштање Православља, што може да узме било облик јереси, било облик одвојене ‘вероисповести’” (деталније у: Брија 1999: 356–364). Како правила апостолске вере представљају основни критеријум православног учења, историја православља отпочиње заједно са историјом хришћанства (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1528). До значајне прекретнице дошло је након Велике шизме, када је ранохришћанско јединство коначно нарушено, па је од средине XI века епитет *православни* (*ορθόδοξος*) остао у употреби за назив Источне хришћанске цркве, као једне, свете, саборне и апостолске Цркве, како је то дефинисано деветим чланом Символа вере⁶ (Православная энциклопедия, Т. LVII, 681; Аверинцев гл. ред. Т. 2 1995: 379; подробније исп. Филарет Московски 2014: 87–100; Велимировић 1970: 57–63; уп. Еф. 4, 4–6), и на тај начин користи се све до данас.

1.1.2.1.2. Наредна компонента јесте *духовност*, и управо она, према нашем мишљењу, појмовна разматрања чини сложеним. Лексема *духовност* (грч. *πνευματικότητα*) означава релативно апстрактан и вишедимензионалан⁷ појам чије су границе недовољно оштре када је у питању употребна сфера. Отуда се *духовност* најчешће перципира као синоним за религиозност, некада се готово не разликује од душевности, а констатоване су и тенденције њеног свођења на теологију (Кончаревић 2006: 15).⁸ У новије време све је више покушаја да се под окриљем *духовности* промовишу извесне културне, политичке и идеолошке вредности, међутим одмах треба разграничити да потоње поимање нема никакве везе са смислом који *духовност* има из перспективе јудеохришћанског Предања, у оквиру којег „духовност и данас много више функционише смислом који је сачувала у свакодневном искуству црквеног живота него смислом који јој придају разне теоријске и идеолошке схематизације” (Кончаревић 2006: 15; исп. Кардамакис 2005: 11–32; Влахос 2009: 15–25). У библијско-светоотачком кључу појам *духовност* најјезгровитије се може формулисати као „чисти, аутентични, мистични и тајанствени однос према Богу који укључује веру у Бога и поштовање Бога, делање по вољи Божијој и живљење по Богу и у Богу”, те истичемо да „духовност није неко магловито ‚религиозно осећање‘ или идеолошко и културно убеђење,

⁵ Приликом цитирања туђег текста, на овом и свим другим местима у дисертацији, задржавамо језички израз аутора у изворном облику. Ово нарочито истичемо за ортографска решења, будући да се у религијском дискурсу, а нарочито теолошком, она могу разликовати у односу на важећу правописну норму, коју смо ми настојали да користимо (о ортографским специфичностима религијског дискурса у српском језику подробније исп. Кончаревић 2013б: 334–362).

⁶ Под Символом вере подразумева се хришћанско православно вероисповедање, односно „најкраће изложене истине хришћанске вере у вероисповедању Источне православне цркве” (Велимировић 1970: 25). Постоје Апостолски символ, Символ Светог Атанасија Великог и Светог Григорија Неокесаријског, међутим најчешће употребљавани символ у Православној цркви – на који се и ми позивамо – састављен је на васељенским саборима у Никеји (325) и Цариграду (381) (Велимировић 1970: 25). Подробније информације о ранохришћанским Символима вере могу се наћи у: Апостолски оци 1999: 119–122, 479–488.

⁷ Истакнути Свети оци, подвижници и представници теолошке мисли (нпр. Свети Григорије Ниски, Свети Јован Лествичник, Свети Симеон Нови Богослов, преподобни Никита Стратилат, преподобни Никодим Светогорац) у свом наслеђу истицали су различите аспекте *духовности* (исп. Брија 1999: 119–120).

⁸ Према подацима из *Асоцијативног речника српског језика*, на стимулус *духовност* појавила се група реакција попут Каспер, занимљивост, смех, хумор, шала, забава, интересантно, смешно, Чкаља, ха ха, вицеви, што се може објаснити погрешном индентификацијом лексеме *духовност* и њеним мешањем са *духовитост*. Такве реакције фиксирани су 105 пута, што уз чињеницу да 46 испитаника није дало никакав одговор на овај стимулус, дозвољава да закључимо да се дата лексема у језичкој свести говорника српског језика одликује извесним степеном несигурности у погледу употребе, а што несумњиво има везе са њеним семантиким и прагматичким карактеристикама (према Петровић 2015б: 288).

него је то двоједино јединство истините, живе и делотворне вере (православља, ортодоксије) и светог живљења у Цркви (правоживља, ортопраксије) силом и благодаћу Духа Светога, Који нас препорађа, испуњава целокупно наше биће Собом и узводи ка благодатном обожењу – а то јесте крајњи циљ хришћанске духовности” (Кончаревић 2006: 15–16).

1.1.2.1.3. Сходно томе, *православну духовност* у овој докторској дисертацији поимамо као и протопрезвитер М. Кардамакис (2005: 14) који наводи да је у питању „искуство верујућих унутар динамичког хода Цркве”, подразумевајући под тиме „све оно што обухвата православно Предање и наслеђе – теологију, литургију, подвиг, културу”. Потоња интерпретација православне духовности кореспондира са учењем Православне цркве, о чему пише и протопрезвитер Т. Хопко: „духовност у Православној цркви означава свакодневну животну активност у заједници са Богом. Израз духовност не односи се само на активност човековог духа, ума и срца и душе већ се односи на целину човековог живота који надањује и води Дух Божији” (Хопко 1998: 8). Управо је то имао у виду митрополит Јеротеј (Влахос 2009: 4–5) истакавши да се појам *духовност* смисаоно боље осећа у изразу *духовни живот*, јер се у православљу он не односи на неко апстрактно стање – као што је случај на Западу, примећује Влахос – већ на енергију Духа Светога, који делује у човековој личности.

1.2. ОБЈЕКАТ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

1.2.1. Објекат нашег истраживања је лексика из сфере православне духовности као саставни део лексичког система савременог руског и српског језика. У лингвистици, а нарочито у другој половини XX века, она је углавном посматрана као периферан лексички спецификум, издвојен од друштва, што је било условљено перцепцијом владајуће друштвене идеологије. Отуда је у руској и српској средини, а нарочито овој првој, лексика из сфере православне духовности била тенденциозно маргинализована у лексичком систему, језику и друштву уопште (исп. Скляревская 2002; Валгина 2003: 78; Михайлова 2004; Ермакова 2008: 34–35; Кончаревић 2013б: 171; Јовић 2016: 27; Крылова 2005: 6; Шмелькова 2010: 23–28; Петрова 2015; Гадамский 2017: 95–96). Лингвистичке реперкусије биле су очигледне, што је довело до стања да су дескрипција и валоризација поменуте лексике често споровођени на основу идеолошких критеријума, а не језичких (Купина 1995: 28–31; Михайлова 2008, 2009; Никитин 2017; Стернин 2004: 23; Матей 2012: 99; Булыгина, Трипольская 2015; Михайлова, Михайлова 2017; Шмелькова 2010: 27; Петрова 2015: 93; Кончаревић 2018б: 455–456; Стијовић 2021).⁹ Руски и српски језик крајем минулог столећа регистровали су значајније социокултурне промене и, представљајући један од аспеката културе, сами су се налазили под утицајем процеса везаних са трансформацију друштвене свести. Тада новонастале промене, у социологији религије квалификоване терминима попут *ревитализација религије*, *десекуларизација*, *религиозни бум*, *религиозна ренесанса*, *верска обнова*, допринеле су редефинисању позиција религије у посткомунистичким друштвима¹⁰ (Јовић 2018: 7; уп. Смирнова 2014: 85). Дата кретања нису могла, а да се не одразе на језичку раван, па захваљујући већем уделу Цркве у друштвеном животу, интензивирању мисионарске и харитативне делатности, контаката између помесних Цркава, издаваштва и преводилачког рада у области духовне и теолошке литературе, лексика из сфере православне духовности

⁹ Како наводи Г. Н. Скляревская, „с самого начала советской власти в нашей стране уничтожение религии осуществлялось не только разрушением храмов и физическим истреблением священнослужителей, но и на языковом уровне: запретом или дискредитацией религиозно-церковной лексики, извращением семантики, понижением ее статуса на аксиологической шкале. Религиозные концепты уничтожались всеми возможными способами, прежде всего антирелигиозной пропагандой и усилиями научного атеизма“ (Скляревская 2012: 36).

¹⁰ Према мишљењу појединих аутора, управо је постсекуларно друштво постало синоним за разумевање садашњости, а не секуларно (исп. Јовић 2018: 7).

почела је да се враћа у активни лексички фонд, постајући све приметнија у савременом руском и српском језику. Реактуелизацијом она је поново заузела место које јој припада, а са којег је деценијама била вештачки уклоњена. Томе је засигурно погодовало покретање црквених средстава јавног информисања (нпр. православних часописа, радио-станица, телевизијских канала, а касније и интернет-сајтова), увођење веронауке у образовни систем, одржавање јавних предавања, промоција духовне и теолошке литературе, оснивање поклониčkih агенција, фреквентнија организација ходочашћа, релативно слободнији приступ датим садржајима у уметности, медијима, научном животу итд. На тај начин, лексику из сфере православне духовности не сагледавамо као корпус лексема изолован од друштва, ограничен искључиво на црквени домен, већ као лексички подсистем чија сфера функционисања може бити далеко шира, укључујући различите сегменте свакодневног живота говорника руског и српског језика (исп. Скляревская 2012: 37–38, Скляревская 2013: 14; Гадамский 2017: 96).

1.2.2. Проучавању тако дефинисаног објекта у овој дисертацији приступамо са конфронтативног¹¹ становишта, и то из неколиких језичких перспектива, са настојањем да се одабрана тема представи колико је могуће свестраније. Сходно томе, а на основу досад наведених чинилаца, можемо одредити предмет датог истраживања, а то су лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику.

1.2.3. Према увиду у референтну научну и стручну литературу,¹² одређени број лингвиста бавио се лексиком из сфере православне духовности у својим истраживањима, премда са различитих аспеката, у неједнаком обиму и теоријско-методолошким оквиру. Ипак, у руској и српској лингвистици, а, колико нам је познато, ни у ширим славистичким оквирима, до сада није било комплексног и систематског конфронтативног истраживања оријентисаног на лексичко-семантичке, лексикографске и лингвокултуролошке аспекте поменутог лексичког подсистема у савременом руском и српском језику. На тај начин, наше истраживање представља пионирски подухват у покушају расветљавања дате теме.

1.3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

1.3.1. Наше истраживање има следеће циљеве:

1.3.1.1. Први. Један од главних циљева јесте да се путем конфронтативне анализе руске и српске лексике из сфере православне духовности утврде истоветности, сличности и разлике међу њима на лексичко-семантичком, лексикографском и лингвокултуролошком плану, како би се пружили анализа и опис лексема из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику, лексичких система наведених језика уопште, али и двају блиских култура какве су руска и српска.

1.3.1.2. Други. Иако је још одабиром теме било јасно да ће њено истраживање пратити озбиљнији изазови – а превасходно 1) вишеаспекатски карактер проблемских подручја, 2) деликатан и шири интердисциплинарни приступ са увидима који превазилазе оквире лингвистике и задиру у области чије проучавање изискује додатно време и рад (у првом реду мислимо на систем теолошких дисциплина), 3) бројне неусаглашености, потешкоће и проблеми (терминолошки, методолошки, технички итд.), а малобројност литературе која се непосредно односи на дату тему – имали смо за циљ да покренемо комплексно систематско истраживање лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском

¹¹ О термину *конфронтативни* и нашем опредељењу за његову употребу в. т. 1.5.1.

¹² О чему ће бити више бити у глави 3.

језику. Самим тим, указаћемо на најважнији круг питања у вези са темом, али без пледирања на апсолутну заокруженост сагледавања, будући да једним истраживањем то није ни могуће учинити. Опредељењу за такав циљ допринела је чињеница да се ради о слабије истраженом подручју конфронтативне лингвистике (што је у српској средини нарочито приметно), које се тиче једног од стожерних нивоа у савременим теолингвистичким проучавањима (в. т. 2.4.1.1.2.). На тај начин, настојали смо да овим истраживањем дату празнину учинимо мањом.

1.3.1.3. ТРЕЋИ. Својим истраживањем желели смо да дамо допринос теолингвистици и додатно је афирмишемо, будући да је српска средина у савременим проучавањима препозната као једна од важнијих у теолингвистичком погледу (нпр. в. Гадомский 2017: 5, 56, 61; Бугаева 2015б: 294, 297; Гадомский и др. ред. 2019: 7–10). Осим тога, ова дисертација представља прво теолингвистички конципирано и засновано дисертационо истраживање у српској русистици.

1.3.1.4. ЧЕТВРТИ. Ширим приступом историјату питања и прегледом грађе која је остала изван наше анализе настојали смо да скренемо пажњу на важније проблеме и преокупације лингвиста у вези са проучавањем лексике из сфере православне духовности, укључујући и оне у којима се таква лексика третира као објекат истраживања у савременој русистици и србистици, али и да заинтересујемо ауторе који би могли да се баве расветљавањем ове проблематике у будућности.

1.4. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1.4.1. Постизање наведених циљева подразумевало је реализацију више задатака:

1) одређивање места нашег истраживања у лингвистици, са посебним освртом на интеракцију језика и религије, односно језика и културе, у оквиру интердисциплинарних проучавања лексикологије, лексикографије и лингвокултурологије;

2) анализа референтне лингвистичке литературе и стицање увида у досадашње проучавање лексике из сфере православне духовности у русистици и србистици;

3) остваривање увида у материју теолошких и других дисциплина релевантних за нашу дисертацију;

4) формирање теоријско-методолошких основа истраживања као резултат критичког разматрања научне и стручне литературе;

5) дефинисање корпуса истраживања;

6) идентификација, ексцерпирење и инвентаризација издвојених лексема из сфере православне духовности у наведеним језицима;

7) стицање ближег увида у природу и састав лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику;

8) анализа грађе са фокусом на аспекте који чине окосницу дисертације;

9) семантичка класификација лексема из сфере православне духовности и њихова тематска организација;

10) представљање релевантних обележја лексике из сфере православне духовности из лексичко-семантичке перспективе;

11) предочавање значајних лексикографских одлика лексике из сфере православне духовности, са тежиштем на стање у преводним речницима општег и термилошког типа у

којима су објекат руски и српски (српскохрватски) језик – укључујући разматрања у домену теоријске и практичне лексикографије, коментарисање и давање предлога за унапређење лексикографске праксе;

12) представљање битних карактеристика лексике из сфере православне духовности из угла лингвокултурологије;

13) синтеза и извођење закључака о лексичко-семантичким, лексикографским и лингвокултуролошким специфичностима лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику;

14) навођење перспектива даљих истраживања савремене руске и српске лексике из сфере православне духовности у светлу (конфронтативне) лексикологије, семантике, лексикографије, лингвокултурологије.

1.5. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.5.0. Карактер теме и специфичности објекта анализе имплицирали су следећи теоријско-методолошки оквир истраживања:

1.5.1. Теоријску базу чине проучавања из области теолингвистике, лексикологије, семантике, лексикографије, лингвокултурологије, а с обзиром на интердисциплинарну природу наше теме, систематски су инкорпорирана и сазнања из: 1) ДРУГИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ ДИСЦИПЛИНА (нпр. терминологија, ономастика, социolingвистика, теорија дискурса, лингвистичка контактологија, етимологија, филозофија језика, стилистика, етнолингвистика, когнитивна лингвистика, фразеологија), 2) СИСТЕМА ТЕОЛОШКИХ ДИСЦИПЛИНА (нпр. догматика, литургија, аскетика, библистика, упоредно богословље, омилитика, патрологија, црквено право, општа историја Цркве, историја помесних Цркава, а преваходно Руске и Српске православне цркве – дакле, у питању су најпре дисциплине у области фундаменталне, упоредне и практичне теологије, као и црквеноисторијске дисциплине) и њима КОНТАКТНИХ И КОМПЛЕМЕНТАРНИХ ДИСЦИПЛИНА (нпр. религиологија, филозофија, историја уметности, музикологија, историја књижевности, хришћанска педагогија), 3) као и ОСТАЛИХ ДИСЦИПЛИНА (нпр. културологија, историја¹³, етнологија и етнографија, археологија, фалеристика) у чију је материју било неопходно остварити увиде. У томе се манифестује комплексни карактер, полиаспекатска и интердисциплинарна оријентација овог истраживања, што га, у светлу савремених кретања у лексикологији и лингвистици уопште, може чинити актуелним (исп. Драгићевић 2017а).

1.5.2. Као што смо већ истакли, у дисертацији се пореде два словенска језика, руски и српски, чиме се наше истраживање спроводи у оквирима конфронтативне лингвистике, а то неминовно условљава примену конфронтативног метода. Сагласно традицији београдске славистике, определили смо се за употребу термина *конфронтативни* (мада термин *конфронтациони* такође има традицију у српској русистици), а не *контрастивни*, будући да тежиште нашег проучавања није на утврђивању међујезичких разлика нити примени контрастивне анализе у настави страних језика (Пипер 2012: 391; Маројевић 1987; Терзић 1999: 15–21). Како су у лингвистици тотална конфронтација веома ретка, као и чиста контрастирања, већ се најчешће запажају истраживања која инклинирају и једној и другој могућности (дакле, конфронтацијом са елементима контрастирања и обрнуто), металингвистичка стварност намеће дистинкцију ширег и ужег поимања термина

¹³ Имамо у виду руску и српску националну историју.

*конфронтативни*¹⁴ (Пипер 2012: 33–34). Ми га користимо у ширем смислу, када означава „сва синхронијска поређења двају језика, дијалеката, идиолекта и сл.” (Пипер 2012: 33).

1.5.3. На тај начин, овај рад носи синхронијски карактер, док ће елементи дијахроније бити увођени у случајевима који изискују дијахронијске увиде, са ослоном на постојећа проучавања у доменима релевантним за предметни оквир истраживања (нпр. етимологија, историјска лексикологија, историјска семантика, историјска лексикографија). Према ћемо дисертацију базирати на лексичким јединицама савременог руског и српског језика, на одређеним местима биће укључен изванредан број примера из других језика – словенских (нпр. црквенословенски) и несловенских (нпр. грчки) – у циљу ширег сагледавања и темељније аргументације констатованих језичких појава.

1.5.4. Како лексика из сфере православне духовности у руском и српском језику досад није добила свој подробији и систематски опис конфронтативног карактера, њена анализа биће спроведена, у првом реду, помоћу развијеног структуралистичког методолошког апарата. Истовремено, уз настојање да се испрати промена савремених кретања у лингвистици, а тачније померање од структуралистичке парадигме ка антропоцентричкој (Маслова 2001: 5), лексика из сфере православне духовности биће разматрана и из угла културне маркираности. Методе лингвокултурологије, како наводи В. А. Маслова (2001: 31), претпостављају „совокупность аналитических приемов, операций и процедур, используемых при анализе взаимосвязи языка и культуры”, а како је лингвокултурологија синтетичка научна дисциплина, те укључује резултате истраживања из више области (културологије и лингвистике, етнолингвистике, културне антропологије), она нема методолошких ограничења, већ се примењује комплекс познатих метода и научних поставки које се групишу око појмовно-значајског центра „језик и култура” и употребљавају се по избору.

1.5.5. Важније фазе у процесу истраживања подразумевале су детаљније упознавање са историјатом питања, затим ексцерпираније грађе, њена систематизација и одабир критеријума за класификацију. Определили смо се да то буде семантички критеријум, након чега смо понудили предлог класификације лексема из сфере православне духовности на већи број тематских група и подгрупа. Као корпус превасходно су нам послужили лексикографски извори савременог руског и српског језика¹⁵. На основу стечених сазнања и увида у референтну литературу приступили смо лексичко-семантичкој, лексикографској и лингвокултуролошкој анализи, уз успостављање узрочно-последичних веза, пропратне коментаре и извођење нових закључака, у мери у којој је то било неопходно. То имплицира да су у нашој дисертацији примењени метод теоријске анализе литературе, метод корпусне анализе, аналитичко-синтетички метод, метод класификације, метод индукције и дедукције, каузални метод, анализа речничких дефиниција, компонентна¹⁶ и контекстуална анализа. Сагледавање доминантно носи конфронтативни карактер, па је у тумачењу језичких појава и репрезентативних примера примењиван конфронтативни метод, што смо већ истакли, али и аналитичко-дескриптивни метод.

1.5.6. Пошто се нашој теми може приступати из више научних углова, значајно је дати још једну методолошку напомену. Наиме, приступ који се овде заузима је лингвистички, а не теолошки, зато што се дисертација спроводи у оквирима филологије, а не теологије. То истовремено не значи да ће из истраживања бити изузета богословска димензија – напротив,

¹⁴ Исто се односи и на термин *контрастивни*.

¹⁵ О овоме више у т 1.6.

¹⁶ Овај термин традиционално се и устаљено користи у српској лингвистичкој русистици. Ми смо се такође определили за његову употребу. Међутим, како ова дисертација залази и у домен проучавања српског језика, напомињемо да се у српистичкој литератури може срести и термин *компоненцијална анализа* (на пример, в. Драгићевић 2010: 65–79).

она није у колизији са лингвистичком¹⁷ већ се међусобно допуњују, разлику чини само приступ. Ово је важно нагласити, јер иста проблематика може заинтересовати и лингвисту и теолога, али би му, по свој прилици, свако од њих приступио другачије: примарно упориште за лингвисту била би наука о језику, док би богослов утемељење црпео у теологији. Отуда се у методолошким истраживањима језика и религије могу разграничити два сродна приступа. Према И. В. Бугајовој, то су теолингвистички и лингвотеолошки, од чега је први примарно лингвистички, а други богословски (деталније исп. Бугаева 2016). Ми смо се определили за први приступ, теолингвистички, с тим што ће богословска перспектива бити заступљена у различитим сегментима овог истраживања. Тему попут наше није ни могуће целовито сагледати без теолошких увида, што је у првом реду условљено њеном интердисциплинарном природом. Из тог разлога ћемо се у дисертацији, када је то потребно, ослањати на знања из теологије, и њој контактних и комплементарних дисциплина.

1.5.7. Будући да различите верске организације, струје, „цркве” своје деловање и учења називају *православним*, номинално их квалификујући као таква или сродна, напомињемо да се наше истраживање односи искључиво на канонску Православну цркву, онако како смо то објаснили у т. 1.1.2. Проблематика која излази из ових граница – укључујући разматрања која се односе на друге конфесије, деноминације, као и различите култове, верске фракције, расколничке струје, јереси и секте – остаће изван разматрања у нашој дисертацији.

1.6. КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА

1.6.1. Један од важних задатака био је дефинисање корпуса истраживања. Определили смо се да корпус за екцерпирање грађе сачињавају референтни лексикографски извори савременог руског и српског језика. Са становишта временске детерминисаности, изворима је обухваћен период друге половине XX и прве деценије XXI века.

1.6.1.1. Примарни фокус стављен је на лингвистичке изворе, па смо, сходно томе, у корпус укључили дескриптивне речнике руског и српског језика, преводне речнике у којима су објекат руски и српски (српскохрватски) језик – дакле, и руско-српске и српско-руске – укључујући како речнике општег, тако и термилошког типа. У погледу термилошких извора (речници, појмовници) наша пажња фокусирана је на теолошки профил.

1.6.1.2. Како постојећи материјал лингвистичких речника није довољно исцрпан за истраживање попут докторске дисертације, барем не када је у питању лексика из сфере православне духовности, у корпус смо укључили и енциклопедијске изворе. У првом реду, то су богословске енциклопедије и енциклопедијски речници који пружају шири обухват релевантне грађе.

1.6.2. Будући да смо у појединим сегментима дисертације били упућени да зајемо не само у ускостручна питања теологије, већ и контактних и комплементарних дисциплина, за анализу језичке грађе нису нам били довољни постојећи лексикографски извори. Из тог разлога било је потребно да проширимо корпус на изворе у области релевантне литературе из наведених области. Иако они нису многобројни, потребно је поменути их.

1.6.3. При одабиру и коначном дефинисању корпуса нисмо се руководили искључиво сопственим аспирацијама, него и настојањем да се истраживањем пружи научни допринос. То можда најбоље запажа у лексикографском аспекту дисертације. Наиме, лексика из сфере православне духовности досад је у значајној мери дисертационо проучавана на материјалу дескриптивних речника, и то доминантније у русистички (нпр. Булавина 2003; Королева 2003;

¹⁷ У својим проучавањима К. Кончаревић (2006: 43) примећује да православна теологија и савремена лингвистика стоје на блиским позицијама у поимању суштине језичког феномена.

Иванова 2004; Михайлова 2004; Матей 2012; Шевченко 2016; Дмитриева 2016; Бајић 2013), стога смо преводне речнике видели као потенцијални корпус. Увидом у литературу утврдили смо да су изузетно малобројна проучавања на грађи преводних речника (руско-српских и српско-руских), док таквих дисертација досад није било, барем не у равни конфронтативних истраживања лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику.¹⁸ Из тог разлога, примарни корпус за лексикографска разматрања црпели смо у преводној лексикографији.

1.6.4. Предмет дисертације подразумева још два аспекта – лексичко-семантички и лингвокултуролошки. Сматрали смо да материјал преводних речника не може у потпуности да задовољи потребе анализе у овим сегментима (а нарочито лексичко-семантичком), зато смо уврстили и корпус дескриптивних речника. Они представљају важан извор података о лексичком фонду управо због начина лексикографске обраде лексема. Отуда се оба дела корпуса успешно надовезују један на други, утолико пре што дескриптивни речници чине основу преводних.

1.6.5. Извори из области теологије, контактних и комплементарних дисциплина имали су двојаку улогу: из њих смо црпели грађу у случају када су релевантни примери изостајали у лингвистичким изворима, али су такође обављали улогу контролног корпуса. Њихов циљ преваходно се огледа у контролној функцији, поузданијем тумачењу, анализи и валоризацији лексике из сфере православне духовности, а у првом реду термина из области теологије.

1.6.6. Будући да се анализа преваходно спроводи на лексикографском материјалу, овим дисертационим истраживањем осветљава се лексика из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику, али, истовремено, и српска лексикографија друге половине XX и почетка XXI века.

1.6.7. Увид у комплетан корпус истраживања пружа т. 7.1. (в. *Извори*).

1.7. ПОТРЕБА И ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

1.7.1. У светлу антропоцентричке парадигме, која је данас доминантна у лингвистици, видну актуелност уживају језичка проучавања која се односе на човека, па је разумљиво што се у средишту пажње налази „човек у језику и језик у човеку” (Маслова 2001: 5–6). За изучавање таквих питања нарочито је подесан лексички материјал. Он осветљава човека са бројних аспеката, па и са становишта *homo religiosus*. За разлику од других *homines* који су познати у науци, *homo religiosus* постојао је одувек, током целе историје човечанства, јер је превазилажење релативности постојања преокупирало људе још од давнина. Такву оцену даје протојереј О. Коритко (2017: 5), наводећи да о њој казују бројни археолошки подаци из најранијих периода људске историје. Сличног је мишљења и В. Јеротић (2007), који не искључује да *homo religiosus* представља најстарији архетип у људском роду, а да се ради о фундаменталној проблематици за проучавање човека казују, између осталог, Јеротићеви наводи из књиге *Психоанализа и култура*: „Ако значење религије изведемо из латинског глагола *religare* што значи *ponovo uspostaviti neku izgublјenu vezu i, u širem smislu, ponovno vezivanje čoveka za nešto što ga transcendirа, onda možda nije сувише смело ако кажемо да је сваки човек религиозан, да је *homo religiosus* универзално својство човековог бића” (Јеротић 1974: 91).*

1.7.2. Када је у питању руски и српски народ, примање хришћанства у значајној је мери одредило развој њихове културе, па није случајно што су и једна и друга суштински утемељене на традицијама православне духовности, чији се утицај одразио на живот,

¹⁸ О овоме више у т. 3.1.1.

карактер, али и језичку слику света говорних представника руског и српског језика (исп. Кончаревић 2018а: 13).

1.7.3. Лексика из сфере православне духовности спада у ред теоријски недовољно разрађених и емпиријски слабије истражених питања конфронтативне лингвистике. Већ та чињеница сама по себи довољно сведочи о потреби датих проучавања у русистици и србистици. Монолингвално стање унеколико је боље, и то у руском језикословљу више него у српском, чему је могла допринети бројност руске научне заједнице, али и чињеница да је атеистичка идеологија имала милитантније пројаве у руској средини, па је реактуелизација религијске лексике била утолико приметнија.¹⁹ Релативно слабије бављење лексиком из сфере православне духовности може се објаснити, у првом реду, неповољним условима за њено изучавање у атеистичком периоду. Након попуштања идеолошких стега, са променом друштвено-политичких и културних околности, научну пажњу почеле су да привлаче теме религијске природе, које су деценијама била непожељне и(ли) забрањиване, међутим то се десило тек крајем XX века. Релативно је касно конституисана и теолингвистика, која се примарно бави интеракцијом језика и религије, стога је пораст интересовања за дата питања приметан тек у последње две деценије. То се нарочито манифестује у словенском свету, што свакако није случајност.

1.7.4. Иако ниједан словенски народ не припада само једној вероисповести, верујући Словени махом су православни: у првом реду Белоруси, Бугари, Македонци, Руси, Срби и Украјинци (према Пипер 2008: 39–40). То значи да проучавање узајамних односа језика и православне духовности има шири, славистички значај. О особитој важности потоњих истраживања писао је и П. Пипер: „Служење *Речи*, *служење речи* и *служење речи свога језика*, руској и словенској, јесу нераздвојиви аспекти руске и словенске филологије, међу којима је *духовни* аспект један од најважнијих, посебно на почетку XXI века, када се у свету хришћанске цивилизације одвија, с једне стране, процес репаганизације, процес наглашено карневалског доживљаја хришћанских симбола и празника, езотерије и окултизма, покушаја да се традиционалне помесне цркве истисну и замене све већим бројем секти, а с друге стране – процес обнављања православне духовности после осам деценија прогањања цркава (пре свега, православних) у земљама бившег атеизма. Обнављање духовности, као извор свих других обнављања, у земљи која је тако много пострадала у XX веку, које треба да протиче у духу међуconfесионалне толерантности, јесте општенационални задатак, у чијем остваривању руској и словенској филологији припада посебно место” (Пипер 2010: 232).

1.7.5. Имајући у виду специфичности овог истраживања, његов значај може се такође очитовати у доприносу и примени резултата у различитим дисциплинама:

1) ТЕОЛИНГВИСТИКА (нпр. приликом анализе развоја теолингвистичке мисли и њених домета у словенском свету, а нарочито српској средини, затим у теоријско-методолошким разматрањима лексикологије сакрума, код истраживања лексичко-семантичких теонема и њихове класификације).

2) ЛЕКСИКОЛОГИЈА (нпр. у сагледавањима лексичког система савременог руског и српског језика и проучавањима лексике из сфере православне духовности као његовог саставног дела, затим приликом разматрања места наведене лексике у лексичком систему, њене стратификације према природи лексичког састава, тематске организације, проблематике лексичког значења и, у извесној мери, системских лексичких односа).

3) СЕМАНТИКА (нпр. код проучавања семасиолошких и ономасиолошких обележја лексике из сфере православне духовности).

¹⁹ Још је истраживањем семантичких процеса у руској лексиси после 1985. године констатовано да се религијска лексика из пасивног фонда враћа у активни (исп. Какорина 2000: 71–79). Такви налази потврђени су и на лексикографском материјалу (нпр. Скляревская ред. 1998) и у више каснијих проучавања (нпр. Михайлова 2004: 3; Андрейченко 2007: 9–10; Геращенко 2009: 10–11).

4) ЛЕКСИКОГРАФИЈА (нпр. у оквиру истраживања речника као извора сазнања о религији, корелацији речничке типологије и лексикографске презентације лексике из сфере православне духовности, њеном истраживању у преводној лексикографији како на нивоу макроструктуре, тако и на нивоу микроструктуре, укључујући разматрања лексикографске обраде културно маркиране лексике).

5) ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈА (нпр. у домену интеракције језика и културе, са нарочитим тежиштем на духовној култури, при анализи културно маркиране лексике из сфере православне духовности и проучавању лингвокултуролошких питања у вези са денотативним и функционалним обележјима такве лексике, укључујући лексикографске импликације, као и реконструкцију религијских фрагмената језичке слике света²⁰).

6) ТЕРМИНОЛОГИЈА (нпр. у истраживањима теолошке терминологије).

7) ОНОМАСТИКА (нпр. код проучавања различитих аспеката сакралног ономастикона).

8) ТЕОРИЈА ДИСКУРСА (нпр. у истраживањима религијског дискурса).

9) ФИЛОЗОФИЈА ЈЕЗИКА (нпр. приликом анализе језика у гносеолошком кључу, будући да перцепцију из угла православне духовности одликују извесне специфичности у том смислу).

10) СОЦИОЛИНГВИСТИКА (нпр. у проучавањима језичког израза верничке популације као социјалне групе, разматрању социолингвистичких импликација везаних за лексику из сфере православне духовности у светлу друштвених идеологија).

11) ТЕОРИЈА И ТЕХНИКА ПРЕВОЂЕЊА (нпр. приликом превођења текстова из области духовне и теолошке литературе).

12) ЛИНГВОДИДАКТИКА (нпр. у методици наставе страних језика и словенских језика као инословенских, најпре у теолошком и филолошком образовном профилу, приликом конципирања, одабира и анализе наставних садржаја религијске природе).

²⁰ Имајући у виду да се проблематика језичке слике света може разматрати и кроз призму когнитивне лингвистике и етнолингвистике, извесна сазнања могу користити и наведеним дисциплинама.

2. ЈЕЗИК У СВЕТЛОСТИ РЕЛИГИЈЕ

2.1. КА ПОЧЕЦИМА ИНТЕРАКЦИЈЕ ЈЕЗИКА И РЕЛИГИЈЕ

2.1.1. Односи језика и религије одвајкада су тесно повезани. Ради се о два изузетно значајна феномена чија су се поља деловања у историји човечанства неретко преплитала, додиривала, често се и преклапала. Генеза њихових односа води далеко у прошлост, будући да су питања језичке природе уткана у саме почетке стварања света. Црква учи да је Бог још тада дао човеку изузетно важно место у домостроју спасења (исп. Василиј Велики 2009: 294–315; Иоанн Златоуст 1898: 738–742; Григориј Ниски 1861: 76–222; Ефрем Сирин 1995: 226–228): створио га је према Свом лику и подобју (Пост. 1, 27), учинио га мало мањег од анђела, узвенчао славом и чашћу, поставио га господарем над делима руку својих, све је ставио под ноге његове – како наводи псалмопојац (Пс. 8, 5–6; уп. Пост. 1, 26; 1 Кор. 15, 27; Јевр. 2, 8). Људски род добио је на располагање велике могућности. У том погледу неизоставно треба поменути језик, који је, примећује Свети Филарет Московски, човека као словесно биће позиционирао изнад све земаљске творевине, изнад месеца и сунца: „Слово поставило човека на лестнице творений више всего земного и више луны и солнца. Слово соединило людей в общества, создало города и царства. В слове живет и движется знание, мудрость, закон Словом образуется, поощряется и распространяется добродетель. Слово в молитве восходит к Богу, беседует с Ним и приемлет от Него просимое” (в. Дроздов 2003: 509–513). То потврђује и светописамски текст²¹, где, између осталог, читамо следеће: „Јер Господ Бог створи од земље све звери пољске и све птице небеске, и доведе к Адаму да види како ће коју назвати, па како Адам назове коју животињу онако да јој буде име (издвајање наше – С.П.) (Пост. 2, 19). Садржај поменутог стиха²² директно упућује на језичку проблематику, и то најпре на номинативну функцију језика. Човек је тај коме је додељено да именује бића из света који га окружује. То не чини Бог, Он је човеку дао ту слободу, зато што је „језички феномен потребан њему самоме – као систем знакова у који ће, с једне стране, бити ‘пресликани’ подаци из универзума добијени различитим облицима човековог деловања, и с друге, путем којег ће они бити пренети другим учесницима комуникацијске праксе” (Кончаревић 2006: 45).

2.1.2. Иако однос према религији није увек био исти, неоспорно је да се ради о фактору који је релевантан у људској историји. Религија је неодвојива од човека, па је као таква утицала на многе чиниоце његовог живота, међу којима је и језички. Познато је да су се књижевни језици још у старим цивилизацијама обично јављали као медијуми религије, да би у све израженијем виду тек касније служили као средства комуникације у јавном животу

²¹ У проучавањима која се спроводе у оквиру теологије, контактних и комплементарних дисциплина, Свето Писмо ужива нарочити ауторитет као извор Божанског откривења. О томе сведочи богато наслеђе Православне цркве – превасходно дела Светих Отаца (поменућемо само неке од њих: Антоније Велики, Василије Велики, Јован Златоуст, Григорије Богослов, Исак Сирин, Јефем Сирин, Никодим Светогорац, Петар Дамаскин, Максим Исповедник, Нил Синајски, Симеон Нови Богослов, Исидор Пелусиот, Теофан Затворник, Григорије Ниски, Атанасије Велики и др.) – али и истраживања из области попут библистике, ерминевтике, егзегетике, исагогике, текстологије. Као неизоставно обележје канона библијских књига издваја се богонадахнутост, па се Свето Писмо отуд и назива богонадахнутим или богооткривеним (детаљније исп. Православная энциклопедия, Т. V, 442–447). И пре оваплоћења, сматра преп. Максим Исповедник, Бог Логос нам се открива у природи и у Писму. Он то чини Својим енергијама, или идејама (λόγος), док спољашњи облици и речи представљају Његово рухо под које се на тајанствен начин сакривају Његове идеје, а у њима и Сџм Логос (према Епифанович 1996: 57). Дакле, путем Светог Писма Бог се тајанствено открива људима. Кроз светописамски текст Реч Божија доноси се човеку на њему разумљивом језику, што, према мишљењу Г. Флоровског (2021), представља највеће чудо и тајну Библије.

²² Дати навод из Књиге Постања има и лингвистички значај, јер је у патристичким споменицима управо он служио као полазиште у заснивању учења о пореклу језика (исп. Кончаревић 2006: 45–47).

(Бугарски 1995: 162). Са религијом су била повезана важна питања из језичке и културне историје бројних народа, укључујући и словенске. Као нека од важнијих могу се издвојити утврђивање исправних верзија сакралних текстова, њихово чување од промена, потреба за разумевањем и тумачењем религијских текстова, превођење потоњих текстова на националне језике, као и питања њиховог тумачења, очувања и преношења у времену и простору (Гадомский 2017: 34; Бугарски 1995: 168). То је додатно учврстило спону између језичког и религијског домена, која је неизоставно имала научне реперкусије. Рецимо, конфесионални фактор имао је изузетно важну улогу у формирању лингвистике, као и филологије у целини, на европском простору, па и далеко шире (на пример, у индијском и арапском свету) (Мечковская 1998: 273–291; Гадомский 2017: 34–42; Эдельштейн 1985: 158–162). Према наводима Р. Бугарског (1995: 168), „из практичних побуда у вези са религијским, књижевним и културним потребама, језици великих цивилизација подвргавају се граматичкој, реторичкој и стилистичкој анализи и кодификацији, израђују се и усавршавају системи писања, проучавају се стари рукописи и обављају етимолошка испитивања, ради се на опису гласова и метричких образаца”. Интеракција религије и језичког феномена актуелна је и данас, што се нарочито примећује у оквирима словенске лингвистике (Кончаревић, Петровић 2016: 159).

2.2. ЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА У РЕЛИГИЈСКОМ КЉУЧУ

2.2.1. Интересовање за различите аспекте језика перципираног у религијском кључу постоји веома дуго. Кумулативним сагледавањем историје развоја лингвистике и језичких проучавања уопште, може се закључити да таква истраживања имају богату традицију. Како наводи М. Ивић (2001: 17), још у далекој прошлости постојала је константно изражена тежња за познавањем језика култа и приближавањем знања о њему. То је превасходно био случај у срединама где је религија имала далекосежну друштвену улогу. Многи споменици хришћанске писмености и светоотачке баштине представљају извор не само фрагментарних и успутних запажања о језику,²³ већ и читавих теорија релевантних са становишта језикословне науке (Кончаревић 2006: 43; Мечковская 1998: 273–291). Тако постоје теорије из периода ране патристике о питањима која завређују пажњу и данас – нпр. о функцијама језика, његовој природи, феномену мултилингвизма, критеријумима за вредновање језичког потенцијала у интра- и екстралингвистичком погледу (детаљније исп. Эдельштейн 1985: 162–207; Кончаревић 2006: 43–56)²⁴. О значајној улози религије може казивати и податак да је све до XVII века управо конфесионални чинилинац представљао један од кључних импулса за отпочињање и спровођење многих лингвистичких истраживања, у првом реду на грађи сакралних и профетичких језика (Кончаревић 2013а: 129; Бугарски 1995: 168).

2.2.2. Правци лингвистичких проучавања који се данас могу оквалификовати као крупнији, у већој или мањој мери формирану су под утицајем идеја великих представника научне мисли попут В. фон Хумболта и Ф. де Сосира (исп. Ivić 2001: 47–262; Бугарски 1995: 168–170). Као једна од приметних одлика савремене науке у језику наводи се њена интердисциплинарна оријентација. Она је усмерена на интеграцију знања и испољава се у преплитању лингвистике са другим хуманистичким наукама (Кончаревић 2006: 185;

²³ Има се у виду сосировски приступ језику и подразумева свеукупност запажања о језику као систему (langue) и као његовом остварењу (parole) (исп. Соссюр 1998).

²⁴ Православни теолози и Оце Цркве испољавали су интересовање за различита језичка питања. Она се, у најкраћем, могу сврстати у две фундаменталне проблематике. Прву чине питања глотогоније и генезе језика (укључујући и интерпретацију језичке слике света), за коју Д. Шкиљан (1987: 185) оцењује да се ни „на sturпnjу razvoja današnjih znanja lingvisti ne mogu kvalificirano baviti njima”, док у другу спадају питања о природи и суштини језика, са разматрањем тема као што су корелација језика и мишљења, теорија номинације, литургијске и социјалне функције језика (Кончаревић 2006: 43) итд.

Драгићевић 2017б: 10). Према мишљењу В. И. Постовалове (2012: 55), дата тенденција у језикословљу налази свој израз, пре свега, у повратку лингвистичке мисли основним постулатима Хумболтовог антрополошког програма, оличеног у његовим идејама о језику и култури. Као резултат таквог стања конституисано је више синтетичких дисциплина које имају за циљ проучавање језика у тесној вези са фундаменталним сферама људског постојања – нпр. менталним светом човека, његовим духовним животом, културом – а све у окриљу лингвистике (Маслова 2001: 7; Постовалова 2012: 55–56). Тако је отпочео развој сада већ познатих језичких дисциплина попут социолингвистике, етнолингвистике, психолингвистике, когнитивне лингвистике, лингвокултурологије – али и теолингвистике, будући да религија спада у категорију феноменâ чија је интеракција са језиком препозната као релевантна за научна проучавања (о овоме подробније у: Кончаревић 2015б: 11–34).

2.3. ТЕОЛИНГВИСТИКА

2.3.0. Теолингвистика представља део науке о језику у чијем се предмету истраживања преплићу два шира предметна подручја – теологија и лингвистика. Такав вид синтетичких дисциплина није непознат лингвистици (нпр. уп. социолингвистика, етнолингвистика, психолингвистика, неуролингвистика), а доприноси потпунијем и целовитијем сагледавању језичког феномена. Сложени предмет теолингвистичких истраживања најјезгровитије је формулисао А. К. Гадомски који сматра да су у питању „пројаве религије које су нашле свој израз и одраз у језику, али и језик као форма религије, као начин манифестовања, конзервације и трансмисије религијских садржаја” (према Кончаревић 2015б: 24). Јасно је, дакле, да се ради о грани лингвистике коју одликује интердисциплинарна оријентација, најпре у односу на систем теолошких дисциплина. То се могло претпоставити и на основу назива *теолингвистика* који је сачињен од двеју компоненти – *тео(логија)* и *лингвистика*.

2.3.0.1. Сâм термин *теолингвистика* у науку о језику увео је Жан-Пјер ван Нопен 1976. године (Норрен 1976).²⁵ Овај белгијски лингвиста и теолог наводи да теолингвистика тежи да разјасни „на који се начин људска реч може употребити у односу према Богу, на који начин језик функционише у религијским ситуацијама, у ситуацијама које не одговарају чврстим стандардима непосредне једностране комуникације и које, без обзира на то, с друге стране, показују подударности са логиком његове дескрипције у појединим његовим манифестацијама, као што су метафора или говорни чин” (према Кончаревић 2017: 282).

2.3.0.2. Свакако, и раније је било настојања да се на приступачан начин опишу човекове релације са Богом. Управо су такви покушаји теологâ шездесетих година ХХ века довели до формирања методолошке парадигме која је именована као *теографија* (Кончаревић 2015б: 15). Жан Пјер ван Нопен, који је, узгред, докторирао на овој области, теографију дефинише као „дескриптивну теологију чији је циљ истраживање, као и практично и популарно описивање Божије реалности са циљем њеног пријемчивијег поимања, објашњавања и проучавања” (према Кончаревић 2015б: 16). Дато одређење прати карактеристична и веома дискутабилна интерпретација теологије као „граматике логоса о Теосу”, тј. као науке чији су предмет у лингвистичком погледу искази о Богу уопште (а не сâм Бог); међутим, Жан-Пјер ван Нопен наводи потребу за постојањем и теолошке науке (теографије) и лингвистичке (теолингвистике), па би међу сфере интересовања ове последње могла да се сврстају „питања која имају исто тако богат историјат као и развој језика са његовим средствима концептуализације и изражавања. То је сфера поимања Бога од стране човека; у првом реду тај термин везује се за заинтересованост човека за језик чији коренови сежу у далеку

²⁵ На овом месту треба конкретизовати да Жан-Пјер ван Нопен јесте први пут употребио термин *теолингвистика* 1976. године, међутим он га тек 1981. године, након резивије, употребљава у значењу у ком се данас користи. Пре ревизије то није био случај (исп. Норрен 1981).

прошлост и која је у Цркви подстицала бројне дискусије на тему језика вере” (Кончаревић 2015б: 16). Настојања ван Нопена у разграничавању појмова у постојећој терминологији огледају се не само у одвајању теографије (па самим тим и теологије) од теолингвистике, већ и у томе што је у оквиру теолингвистике издвојио засебну област – *критичку теолингвистику* (Kucharska-Dreiß 2004: 24; Кончаревић 2015б: 15–16). Он је деведесетих година, говоривши о датој области, навео да је посреди хибридна дисциплина која спаја теолингвистику и критичку лингвистику са циљем да „понути анализу измештања сакралног дискурса из његовог првобитног контекста, односно употребе језика сакралног од стране разних изванрелигијских идеологија” (Кончаревић 2017: 282).

2.3.0.3. Кључну улогу у интернационалној популаризацији термина *теолингвистика*, као и његове етаблиране употребе, имао је Д. Кристал. Он је уврстио дати термин у своју *Кембричку енциклопедију језика* (енг. *The Cambridge Encyclopedia of Language*) 1987. године (Crystal 1987). Као сфере теолингвистичких проучавања он наводи „језик библиста, теолога и других стручњака који се баве религиологијом, као и језик активних верника”, док у свом *Речнику лингвистике и фонетике* (енг. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*) из 2003. године Кристал теолингвистику одређује на следећи начин: „Термин који означава науку чији је предмет проучавања однос језика према религијској теорији и пракси, однос који се експлицира у текстовима црквених ритуала, у језику Светог Писма, у проповеди, у молитвама, посланицама црквене јерархије и у индивидуалним исказима верника” (према Кончаревић 2017а: 282, Кончаревић 2015б: 17). Данас термин *теолингвистика* у својим истраживањима користе научници из словенских и несловенских земаља попут Белгије, Грузије, Енглеске, Немачке, Пољске, Русије, Србије, Словачке, Украјине (Гадомский 2017: 31; Киквидзе 2018).

2.3.0.4. Као једно од важнијих питања издваја се одређење места теолингвистичких истраживања у језикословљу. Како би се добио темељан одговор на ово питање, кренућемо од општијих разматрања. У систему лингвистичких дисциплина начелно се могу издвојити две веће групе на основу којих се традиционално говори о иманентној и екстерној лингвистици (Јрцева гл. ред. 1998: 619). Ова општеприхваћена подела наилазила је и на даља гранања, па је руски лингвиста Ј. С. Степанов понудио детаљнију поделу лингвистике (према Кончаревић 2015б: 11–13). Оно што је ипак константа јесте постојање екстерне, односно трансценденталне лингвистике, која се интерпретира као „област науке о језику која проучава укупност етничких, социјалних, историјских и географских чинилаца који су непосредно повезани са развојем језика” (Кончаревић 2015б: 12). Према подацима до којих је Гадомски (2017: 14–16) дошао у својим истраживањима, чак 35 дисциплина задовољава критеријуме сврставања у сферу екстерне лингвистике. Једна од њих је и теолингвистика. Однос „језик и религија” за филолога спада у теме екстерне лингвистике једнако као „језик и друштво” или „језик и култура”, наводи Н. Б. Мечковска (1998: 3). Она даје и важно запажање о специфичности интеракције језика и религије, па самим тим и теолингвистике. Наиме, иако екстерна лингвистика настоји да сагледа семиотичку, психолошку и социјалну природу језика, као и да увиди језичку разноликост у многим сферама људске делатности, Мечковска запажа да питање односа језика и религије представља дубоко питање које је више у оквирима иманентног (унутрашњег) него екстерног, будући да залази у домен несвесних, стихијских и важних механизма људске психологије и културе (Мечковская 1998: 3). Из тог разлога ауторка истиче да је спознајна вредност датих односа везана за посебну, фундаменталну улогу језика и религије у самом феномену човека.

2.3.0.5. Ближе разматрање теолингвистике као научне дисциплине подразумева и дефинисање објекта њеног проучавања, циљева, задатака и основних праваца истраживања. Они су умногоме детерминисани природом саме теолингвистике, будући да је тесно повезана са различитим друштвено-хуманистичким наукама, а у првом реду са теологијом (Кончаревић 2017: 278).

2.3.0.5.1. Проблематика која се налази у средишту теолингвистичких проучавања обухвата следећа истраживачка подручја:

(а) проблеми религијског језика, у које спадају питања могућности и начина вербализације мистичког искуства, разматрање језика религије у целини и језика конкретних религија (сакрални, профетски, светоотачки, богослужбени језици), питања њихове фонетске и граматичке кодификације, принципијелна питања о могућности превођења сакралних текстова на друге сакралне или профане језике;

(б) проблеми сакралних текстова, у које спадају питања кодификације корпуса сакралних текстова (стварање канона), веза између Светог Писма и Светог Предања, њихова заштита од деформација при ширењу и публикавању, проблеми формирања, развоја и функционисања наративне традиције конкретних религија, жанровски систем и функције сакралних текстова;

(в) лингвистичке колизије религијских пракси, где спадају питања као што су: питања херменеутичких, егзегетских и омилитичких традиција конкретних религија, семиотика обреда, ритуала и култне сфере као текстова одређене духовне културе;

(г) проблеми комуникације у сакралној сфери, њени нивои (вертикални и хоризонтални) и облици, верски медији и средства јавног информисања, лингвистичко манипулисање свешћу верника, проблеми религијског дискурса, односно питања интеракције језика религије и секуларне средине;

(д) функционисање језика религије у конкретним етноконфесионалним и социјално-историјским контекстима, интеракција сакралних и националних језика и књижевности, интеракција религијских и фолклорних традиција и слично (Кончаревић, Петровић 2016: 160).

2.3.0.5.2. На тај начин, објекат истраживања у теолингвистици могу представљати сакрални језици, теорије о пореклу језика (превасходно теорија о божанској суштини и пореклу језика), појаве у развоју лингвистике условљене факторима конфесионалне природе, проблематика функционисања језика у религијском домену, као и све појаве које су везане за сакралну сферу, а које су нашле свој израз и одраз на плану језика (Кончаревић 2017: 278–279). Циљ теолингвистике, сходно томе, може се одредити као проучавање свега што је везано за сакралну сферу, а што је нашло одраза у језику и што је фиксирано самим језичким средствима, укључујући примену резултата добијених фундаменталним истраживањима (Кончаревић 2015б: 24–25; Гадамски 2017: 31). Како би се постигао дати циљ, потребно је поступно решити низ задатака од којих се међу најважније могу сврстати: 1) одабир материјала из одговарајућих извора, 2) анализа ексцерпираних грађе, 3) диференцијација добијених материјала, 4) њихова систематизација и интеграција и 5) практична примена добијених резултата (Кончаревић, Петровић 2016: 161).

2.3.0.4. Једна од главних одлика теолингвистике јесте видна интердисциплинарна оријентација. Она се манифестује најпре путем везе са системом теолошких наука (нпр. систематском теологијом, упоредном теологијом, теолошком епистемологијом, практичном теологијом, библистиком) и низом контактних и комплементарних дисциплина које се односе на сваку конфесионалну теологију понаособ (када је реч о православној теологији, имамо у виду дисциплине попут религиологије, сакралне архитектуре, црквеног сликарства, црквене музике, хришћанске педагогије, мисиологије и комуникологије Цркве) (исп. Кончаревић, Петровић 2016: 161; Булгаков 2000: 527–539).

2.3.0.5. Покушавајући да понуди комплексно одређење теолингвистике, Гадамски (2017: 30–31) истиче следеће карактеристике ове научне дисциплине:

1) у питању је наднационална, надконфесионална и лингвистички усмерена дисциплина;

2) у њој се испољава јединство двају приступа – општег (који је усмерен на универзалије) и парцијалног (оријентисаног на манифестације конкретне религије у монолингвалним и конфронтативним истраживањима);

3) теолингвистика поседује фундаменталне и примењене аспекте проучавања;

4) на примеру ове дисциплине могу се разликовати синхронијски и дијахронијски карактер истраживања;

5) отвореност проучавања теолингвистичких појава са конфронтативног, типолошког и упоредно-историјског становишта (детаљније в. Кончаревић 2015б: 26–31).

2.3.1. Теолингвистика у земљама словенског ареала

2.3.1.0. У словенском свету током последње две деценије запажа се повећано интересовање за теолингвистички усмерена проучавања (Кончаревић, Петровић 2016: 159)²⁶. Организовано, систематско и плански усмерено бављење језиком сакрума могло се запазити још седамдесетих година прошлог века у Пољској, док формирање словенске теолингвистике као језичке дисциплине отпочиње почетком XXI века (Kucharska-Dreiß 2004; Greule et al. 2005; Гадомский 2017: 76–114). У том погледу значајну улогу имали су истраживачи из различитих словенских средина, међу којима су руска и српска (исп. Лапич, Гадомский, ред. 2008; Гадомски, Кончаревић гл. ур. 2012; Грковић-Мејдор, Кончаревић ур. 2013; Гадомский и др. ред. 2019).

2.3.1.0.1. На развој словенске теолингвистике битно су утицали пољски истраживачи. Они су не само преузели термин *теолингвистика* од западних аутора, већ су га додатно развили (о овоме детаљније у: Гадомский 2012). Пољска је земља у којој је испољено најактивније интересовање за проучавање односа језика и религије, зато ћемо се осврнути најпре на ову средину.

2.3.1.0.1.1. Пољска наука о језику већ крајем осамдесетих година добија први зборник у ком се теолингвистичка проблематика посматра у интралингвистичком кључу – Karpluk, Sambor ред. 1988. О факторима који су утицали на конституисање пољске теолингвистике писао је А. К. Гадомски (2012: 13–24). Према његовом мишљењу, настанак ове дисциплине предодредило је увођење термина *język religijny* у научни апарат пољске лингвистике. Отпочињање таквих истраживања везује се за име И. Бајерове, лингвисте из Кракова која је заслужна за иницирање конференција о проблематици језика и религије. За теолингвистику били су значајни и међународни научни скупови под називом *Język religijny dawniej i dziś* (срп. *Језик вере у прошлости и садашњости*). Као посебно значајни у литератури се махом

²⁶ И у несловенским земаљама оно постоји. Повећано интересовање за проблематику језика и религије уочено је у Западној Европи током деведесетих година прошлог века. На пример, такав је био случај са Немачком. О томе да је теолингвистика достигла ширу афирмацију у овој средини сведочи и податак да у појединим референтним прегледима опште лингвистике своје место у систему језикословних дисциплина проналази и теолингвистика (Herbertmann et al. 1997: 53). Осим тога, као засебан објекат лингвистичких проучавања издвојена је и комуникација у Цркви, што такође говори у прилог значају теолингвистичке проблематике (Herbertmann et al. 1997: 48).

Помнули бисмо XXXII лингвистички колоквијум који је одржан у Каселу 1999. године. На њему је познати немачки теолог А. Вагнер изложио реферат о теолингвистици, који је исте године објављен као чланак (Wagner 1999). Он је веома значајан, јер се оцењује као програмски за теолингвистику. У чланку се разматра узајамно деловање теологије и лингвистике, указује се значај истог, а сагледавају се и круцијална теоријско-методолошка питања теолингвистике (нпр. шта се подразумева под компонентом *тео-* у саставу тог термина, истражује се појмовно-категоријални апарат наведене дисциплине – њен предмет, задаци и др.) (Кончаревић 2015б: 18). О историји и развоју теолингвистичких истраживања у западноевропском простору детаљније в. Гадомский 2017: 69–76.

истичу они из 2002, 2004. и 2006. године у Гњездну у Познању (нпр. Гадомски, Кончаревић гл. ур. 2012: 484). Конституисању пољске теолингвистике, наводи Гадомски (2012: 18–24), допринело је и оснивање серије научних издања „Теолингвистика”. До 2012. године објављено је 11 наслова у оквиру поменуте серије, а посебно се истиче *Bibliografia języka religijnego 1945–2000*, опсежно библиографско дело које је израдила М. Макуховска са Универзитета у Ополу. Значај ове библиографије огледа се у томе што се у њој бележи велики број наслова из области проучавања језика и религије објављених у Пољској, и то не само домаћих аутора, већ и страних (Кончаревић 2017: 284).

2.3.1.0.2. На примеру Пољске уочава се озбиљан приступ теолингвистици. У њој је разрађен добар и функционалан модел који може послужити као узор, или макар оријентир, и другим словенским земљама, укључујући и Србију. У пољској средини теолингвистика је препозната као значајно истраживачко подручје, па је задобила и институционалну подршку. При Президијуму Пољске академије наука у Кракову формирана је Комисија за језик религије као орган Савета за пољски језик (Гадомский 2012: 14; Kucharska-Dreiß 2004). На основу података до којих се може доћи увидом у нормативне документе, задаци ове Комисије дефинисани су на следећи начин: „1) анализа и оцена стања језика (овде и даље – пољског, прим. наша) у верској сфери; 2) иницирање истраживања језика у верској сфери; 3) старање за правилност употребе језика у верској сфери и усавршавање културе његовог коришћења; 4) ширење знања о језику у верској сфери посредством организовања научних скупова и кроз издавачку делатност; 5) решавање, по молби Савета за пољски језик, спорних питања везаних за језик у верској сфери; 6) пружање помоћи верским организацијама у трагању за језиком који би био схватљив савременом човеку; 7) координација између Савета за пољски језик и Цркава у питањима односа према језику у верској сфери” (према Кончаревић 2017: 283–284). У периоду од 2003. до 2006. године у саставу Комисије налазило се 20 чланова (12 лингвиста, 4 теолога, 1 психолог религије, 1 филозоф религије, 1 свештенослужитељ и 1 новинар) од којих су 11 били доктори наука и 7 кандидати наука (Гадомский 2012: 14). Рад дате Комисије није се свео на формалност, зато овај пример и наводимо као модел који би могао да се размотри у српској средини. Комисија за језик вере умногоме доприноси развоју и афирмацији теолингвистике у Пољској. Између осталог, сваке друге године под њеним окриљем организују се интердисциплинарни научни скупови о проучавању језика и религије са различитих аспеката (исп. Лапич, Гадомский ред. 2008: 7–8, 11; Гадомский 2017: 77–82).

2.3.1.0.2. Међу словенским земљама у којима постоји интересовање за теолингвистику издваја се и Украјина. У њој је теолингвистика задобила институционални статус још пре једну и по деценију. За то је у највећој мери заслужан поменути русиста А. К. Гадомски, који је у источнословенску научну средину увео термин *теолингвистика* и објавио доста радова из те области (Кончаревић 2017: 284; Гадомский 2017: 19–32, 165–170). Он је увео и прве теолингвистичке курсеве²⁷ у неколике образовне институције, што се испоставило као подстицајно и за друге средине (исп. Гадомский 2017: 307–308). За нас је од посебног значаја отпочињање универзитетске наставе теолингвистике у Србији. То се десило у оквиру Универзитета у Београду, најпре на Православном богословском факултету од академске 2014/2015. године, а затим и на Филолошком факултету у Београду од 2016/2017. године,

²⁷ У питању су следећи курсеви: Введение в теолингвистику, Основы теолингвистики, Религиозная лексика в контексте актуального речевого опыта XX века, Язык и религия, Переводы Священного Писания на современные славянские языки. Програм курса „Теолингвистические исследования в славянском языкознании”, укључујући његову детаљну разраду, Гадомски је понудио у: Гадомский 2017: 295–319.

заслугом К. Кончаревић (Силабус ПБФ²⁸ ОАС 2013; Силабус ПБФ МАС 2013; Силабус ПБФ 2014; Силабус ФФ 2016).²⁹

2.3.1.0.3. Будући да детаљнија разматрања историјата теолингвистике, као и њених фундаменталних и апликативних подручја у различитим земљама, нису од примарног значаја за наше истраживање, у наставку ћемо се усредсредити на теолингвистику у руској и српској средини, у складу са предметом ове дисертације. За ближи увид у горенаведена питања исп. Гадамский 2017: 55–200; Кончаревић 2015б: 11–34, 53–81, Кончаревић 2013а; Кончаревић, Гадамски 2014.

2.3.1.1. Теолингвистика у руској средини

2.3.1.1.0. Интересовање за интеракцију језика и религије код руских истраживача дуго постоји. Још почетком XX века бележе се извори у којима се експлицитно наводи потреба сарадње лингвиста и теолога на пољу језичких проучавања. Тако, на пример, Н. Н. Глубоковски³⁰ у својој књизи о новозаветном грчком језику наводи: „По всем этим причинам изучение греческого библейского языка должно быть неотложною и плодотворною научной задачей и для богословов и для филологов в равной степени и при дружном взаимном сотрудничестве, чуждом печально господствующего разъединения. В этой сфере за последние десятилетия происходит оживленное движение, дающее чрезвычайно ценные результаты, поскольку библейский греческий язык рисуется теперь в совсем новом виде и получает уже иное применение в богословском и филологическом употреблении...” (Глубоковский 1915: 1–2). Ова књига објављена је 1915. године, међутим после Октобарске револуције друштвено-историјске околности видно се мењају. Совјетски режим од самог почетка отворено се обрачунава са Црквом (о овоме исп. Џыпин 2010: 360–635), па се међу првима појављује декрет о одвајању Цркве од државе и школе (Декрет 1918). У периоду седмодеценијског атеизма готово све што се тицало религије углавном је било забрањивано и(ли) маргинализовано (в. Крылова 2005: 6). Наука није била изузетак, зато се тек од деведесетих година прошлог века може пратити повратак отвореног интересовања за проблематику интеракције језика и религије (Гадамский 2017: 96; Бугаева 2008в: 7; Кончаревић 2011а: 166).

2.3.1.1.0.1. Када је реч о савременом стању, снажан подстицај за теолингвистичка истраживања имало је објављивање монографије *Јзык и религија* Н. Б. Мечковске (Мечковская 1998). На тај начин, како наводи К. Кончаревић (2015б: 19), теолингвистичка

²⁸ Списак скраћеница које се користе у дисертацији дали смо у т. 9.3.

²⁹ То је учињено најпре на Православном богословском факултету Универзитета у Београду (академске 2013/2014. године уведени су двосеместрални курс *Сакрална комуникација са основама стилистике* на основним студијама и једносеместрални курс *Сакрална комуникација* на мастер студијама, а већ 2014/2015. године уводи се и предмет *Теолингвистика* на докторским студијама), а затим и на Филолошком факултету Универзитета у Београду (предмет *Теолингвистичка проучавања словенских језика* заступљен је од 2016/2017. године у оквиру докторских студија. Значајну улогу проф. др Ксенија Кончаревић имала је и у увођењу сродних предмета у Републици Српској (нпр. такав курс изводи проф. др Зорица Никитовић на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци, у оквиру студијског програма Српски језик и књижевност).

³⁰ Н. Н. Глубоковски био је професор Императорске Петроградске духовне академије и један од истакнутијих прегалаца на пољу библистике. Значај његових истраживања, и упркос временској дистанци, до данас нису изгубили на научној актуелности. О томе више у: Глубоковский Николай Никанорович. В: А. С. Чистякова, О. В. Курочкина, Н. С. Степанова (сост.) *Русские писатели-богословы. Библиографический указатель*. Москва, 2001, 274–285. Игнатъев, А. „Памяти проф. Н. Н. Глубоковского“, *Журнал Московской Патриархии* 8 (1966), 57–76. Юревич, Д. диак. „Профессор Н. Н. Глубоковский: библист, опередивший время (к 140-летию со дня рождения).“ *Санкт-Петербургский церковный вестник* 12 (2003), 29–33. Черемисов, П. „Профессор Н. Н. Глубоковский и его труд *Благовестие св. апостола Павла по его происхождению и существу*“. Сергиев Посад: МДА, 1972.

проблематика први пут доспева у средиште интересовања научне јавности у Русији. Ова монографија допринела је да се односи језика и религије позиционирају на ниво званичне науке, чак и у секуларним оквирима, па је Гадомски (2017: 99) у том смислу назива револуционарном. Он наводи још нека запажања. Књига *Язык и религия* показује да је интересовање за ову проблематику постојало код истраживача (филолога, историчара, културолога итд.) чак и у периодима совјетске историје када је атеизам био најизраженији. На то указује концепција књиге, њен садржај и коришћена литература у којој је заступљено доста класичних, ауторитативних и познатих извора из области лингвистике, теологије, религиологије, историје, културологије. У књизи се оперише чињеницама из совјетске научне литературе која је званично перципирана као атеистичка и антирелигиозна. Гадомски запажа и широк обим истраживања у монографији, будући да се многа питања разматрају на примеру различитих религија (Гадомский 2017: 99). Иначе, ово дело написано је као приручник за универзитетску наставу, премда је несумњиво да превазилази те оквире. У њој су садржана предавања из филологије и историје религије, а први такав курс, под истим називом (*Язык и религия*), Мечковска је одржала на Московском државном универзитету „М. В. Ломоносов”. За потребе овог курса је и настала дата монографија. Мада је примарно намењена студентима филологије, историје, културологије, филозофије, теологије и социјалне психологије, нама се чини да реципијента има више у научницима и стручњацима. Ипак, оно што је сигурно јесте да монографија *Язык и религия* има велики значај за теолингвистичка истраживања у Русији, а и шире, па све до данас представља поуздан и незаобилазни извор за студиознија проучавања односа језика и религије (Кончаревих 2015б: 19–21).

2.3.1.1.0.2. Изузимајући комуниколошка и религиолошко-културолошка проучавања, у периоду до почетка XXI века теолингвистичка тематика у Русији истраживана је преваходно у домену функционалне стилистике (Кончаревих 2015б: 58–70). То се чинило махом захваљујући иницијативи појединаца, док је шира институционална подршка углавном изостајала. Међу прве изузетке од тог правила обично се помиње Катедра за стилистику Волгоградског државног универзитета, где је под руководством О. А. Прохватилове издато више научних зборника о интеракцији језика и религије (Кончаревих 2011а: 166). Научна делатност у оквиру теолингвистике активно се развија на катедрама за општу лингвистику, славистику и стране филологије у градовима попут Москве, Санкт Петербурга, Вороњежа, Волгограда, Јекатеринбурга, Иркутска, Владикавказа, Краснодара, Рјазања, Јарославља, Чељабинска, Тамбова, Твера, Новосибирска и Калињинграда (Кончаревих 2015б: 58). У раду *Русская теолингвистика: история, основные направления исследований* Гадомски (2010: 370) наводи податак да су од 1999. до 2010. године одбрањене 54 кандидатске и 4 докторске дисертације у којима се расветљава неко од подручја теолингвистике. Овај податак односи се на Русију и поједине универзитетске центре бивших совјетских република (нпр. Кијев, Тарту), где је развој филолошке мисли традиционално пратио доминантна кретања у оквирима руске науке о језику (Кончаревих 2011а: 167). Увид у квантитативне показатеље може бити индикатор за основне правце истраживања и домете теолингвистике у датом периоду, нарочито имајући у виду да су анализом обухваћена дисертациона истраживања која се тичу разноврсног језичког материјала (словенских језика, германских, туркијских, а заступљена су и питања опште лингвистике). Тако се може уочити да је у поменутом периоду највеће интересовање испољено за питања религијског дискурса, барем када су у питању докторске дисертације. На нивоу кандидатских дисертација нарочито се издвајају проучавања у области теорије жанрова – у првом реду проповеди (од 54 дисертација чак је 20 посвећено овој проблематици), као и истраживања везана за конфесионалну маркираност језичких нивоа, где су највише пажње лингвиста привукли лексички и фразеолошки ниво (од 54 дисертације такав је случај био са 22). Ови подаци у великој мери кореспондирају са стањем у руској теолингвистици у целини (уп. Кончаревих 2011а: 167–170).

2.3.1.1.0.3. Теолингвистичка истраживања у русистици подробно су представљена у прегледним чланцима Гадамский 2010 и Кончаревић 2011а, који су употпуњени одговарајућим библиографским референцама. Ми ћемо представити важније тенденције које су уочене том приликом, и то за домен неакадемских радова који својим прегледом нисмо расветлили.

2.3.1.1.0.3.1. У публикацијама из научних часописа и зборника највише истраживања у вези је са стилистичким и жанровским одликама језика сакрума. Истакли бисмо интересовање лингвиста за појмовно-терминолошки апарат и методологију истраживања стила који у руском језику опслужује сферу религије, али и питања идентификовања и класификације жанрова из сакралне сфере. У погледу жанровских испитивања у русистици највећа пажња усмерена је посланице и проповеди. Мањи број проучавања посвећен је жанровима молитве,³¹ исповести, поменика (диптиха), затим жанровима који припадају административно-пословном и информативно-публицистичком стилу³² (нпр. уредбе и записници са седница црквених органа, рекламе), хеортолошким текстовима, етикецијским жанровима у домену унутарцрквене комуникације и др. Ништа мање релевантно подручје односи се на професионалну маркираност језичких нивоа. Анализа је показала да се највећи број проучавања тиче лексичког и фразеолошког нивоа језика, и то разматрања структуре и функционисања апелативне, ономастичке и терминолошке лексике (најпре теолошких, али и других контактних и комплементарних дисциплина), религијски мотивисаних фразеолошких јединица руског језика. Остали нивои заступљени су у неупоредиво мањем обиму – фонетски и фоношки, графичко-ортографски и граматички (о овоме детаљније у: Кончаревић 2011а: 181–182; Гадамский 2017: 176–179, 224–238).

2.3.1.2. Теолингвистика у српској средини

2.3.1.2.0. У српској славистици теолингвистика сврстава се међу релативно млађе научне дисциплине. Етаблирано, под датим називом, она се појављује крајем прошле деценије, мада су и пре тога постојали радови који су заправо били теолингвистичког карактера (в. Петровић 2015а: 116–126). Период 2012. и 2013. године представљају значајну прекретницу у нашој средини. Најпре имамо у виду институционалну промоцију теолингвистике и повећано интресовање за њу у научној јавности. Тада се појављују међународни тематски зборник радова у издању Православног богословског факултета Универзитета у Београду и Института за теолошка истраживања (Гадамски, Кончаревић гл.

³¹ Иако се ради о фреквентном жанру, његова малобројност у проучавањима савременог руског језика може се објаснити чињеницом да црквенословенски има статус богослужбеног језика у Руској православној цркви, а не савремени руски језик (исп. Кончаревић 2011а: 177; Кравецкий, Плетнева 2001).

³² Наше издвајање стилова ослања се на концепцију сакралног функционалностилског комплекса и жанровске организације коју је понудила К. Кончаревић (2017: 229–236). Она се највише бавила разрадом тог питања у српској лингвистици.

Иначе, појам *сакрални функционалностилски комплекс* увео је Б. Тошовић, залажући се за издвајање профаног и сакралног функционалностилског комплекса (Тошовић 1988: 79–85). К. Кончаревић се ослања на Тошовићеве теоријске поставке и нуди јединствену основу за класификацију и инвентаризацију сакралних функционалних стилова и жанрова, што у словенској теолингвистици још увек спада у ред неразрешених питања – исп. Гадамский 2017: 170–184). Ова ауторка је предложила базичне конституенте сакралног функционалностилског комплекса, његов екстралингвистички оквир и интралингвистичке доминанте – бавећи се проблемом који је у Тошовићевој концепцији остао неразрађен и који, на тај начин, представља први покушај те врсте у досадашњем сагледавању потоње проблематике (детаљније у: Кончаревић 2017: 229–236). То ваља истаћи зато што питање конституената стилистике сакрума – а нарочито њихова инвентаризација, класификација и садржајно одређење – спада у фундаменталне проблеме теолингвистичке и стилистичке мисли посматране у тоталитету поддисциплина које јој припадају (стилистика ресурса, функционалне стилистике и теорије жанрова) (Кончаревић 2015б: 169).

ур. 2012), као и волуминозни зборник радова у издању Српске академије науке и уметности (Грковић-Мејдор, Кончаревић ур. 2013). У српској средини бележи се пораст интересовања за теолингвистику (исп. Кончаревић 2021б: 241), а, према оцени П. Пипера (2018: 57), у XXI веку теолингвистичка проучавања ће се распламсати.

2.3.1.2.0.1. У претходним поглављима сагледали смо важније аспекте историјског развоја теолингвистике у европским оквирима, са освртом на словенске земље у којима је ова наука до сада постигла најзапаженије резултате. Сада бисмо слику додатно изоштрили и приказали актуелно стање у српској теолингвистици, доминантне сфере истраживања (из синхронијске перспективе) и резултате постигнуте у времену њеног конституисања. То бисмо учинили на основу библиографске грађе за период од 2000. до 2013. године којом су обухваћене монографије, студије и чланци објављивани у научној периодици, тематским зборницима и зборницима са научних скупова на српском језичком подручју. Грађа је ексцерпирана из примарних и секундарних извора, при чему су консултована не само филолошка и теолошка, него и издања из других друштвено-хуманистичких наука. Радове српских лингвиста објављиване у иностранству овом приликом не узимамо у обзир, пошто би то изискивало претраживање већег броја персоналних библиографија. Радови страних лингвиста објављени на страницама српских гласила, с обзиром на нашу интенцију да прикажемо конституисање српске теолингвистике, у овом прегледу такође ће бити изузети. Интегрални увид у теолингвистичку продукцију у Србији, Црној Гори и Републици Српској (укључујући и радове страних аутора који су објављивали у домаћим часописима и зборницима) за период од 2000. до 2013. пружа библиографија коју је израдио аутор ових редова, а која обухвата преко 350 јединица (Петровић 2015а). У односу на поглавље посвећено резултатима у области руске теолингвистике, ово ће бити шире и детаљније будући да је дати сегмент теолингвистичких проучавања релативно слабо истражен, па ширих истраживања на ту тему готово да није било до нашег коауторског рада Кончаревић, Петровић 2016.

2.3.1.2.0.2. Теолингвистика на српском језичком подручју (Србија, Црна Гора, Република Српска), како ћемо показати, развија се у различитим правцима, обухватајући скоро све области истраживања које су уочене у другим словенским земљама. Научни рад одвија се на филолошким (Београд, Бањалука, Никшић, Косовска Митровица), филозофским (Нови Сад, Ниш) и богословским факултетима (Београд, Источно Сарајево) и у научним институтима (Институт за српски језик САНУ, Институт за теолошка истраживања у Београду), с тим што је научни рад углавном индивидуалан. Колективни рад до сада био је везиван за издавање посебних зборника радова које смо већ поменули – једног у издању Православног богословског факултета (ГАДОМСКИ, КОНЧАРЕВИЋ ГЛ. УР. 2012)³³ и другог у издању САНУ (ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, КОНЧАРЕВИЋ УР. 2013). За сада не постоји посебан пројекат из области теолингвистике нити специјализовани часопис. Радови теолингвистичког карактера објављивани су преваходно у часописима *Богословље* (Београд), *Годишњак Богословског факултета* (Фоча), *Зборник Матице српске за књижевност и језик* (Нови Сад), *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), *Јужнословенски филолог* (Београд), *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд), *Наш језик* (Београд), *Октоих* (Никшић), *Prevodilac* (Београд), *Прилози проучавању језика* (Нови Сад), *Religija i tolerancija* (Нови Сад), *Русский язык как инославянский* (Београд), *Саборност* (Пожаревац), *Смисао* (Никшић), *Славистика* (Београд), *Српски језик* (Београд – Крагујевац – Никшић), *Стил* (Београд), *Теолошки погледи* (Београд),

³³ Библиографске парентезе у овом прегледу циљано су графички другачије обликоване него у осталим деловима дисертације. На тај начин издвојили смо библиографске јединице на које се позивамо у оквиру датог прегледа – и њихов библиографски регистар нудимо у т. 2.3.1.2.2. – од јединица које спадају у цитатни апарат наше дисертације.

Филолог (Бањалука), *Црквене студије* (Ниш), као и у зборницима са научних скупова (*Српска теологија у XX веку*, *Српска теологија данас* и др.).

2.3.1.2.0.3. За научна истраживања из области теолингвистике од посебног је значаја утврђивање њених методолошких основа. Овом проблематиком домаћи аутори бавили су се са различитих аспеката. Теоријско-методолошким питањима теолингвистике, пре свега начелним постављањем односа језика и религије бавили су се и лингвисти и теолози. Поглед на језички феномен у контексту основних категорија теологије и православне духовности, са истицањем икониčnosti језика, његовог христолошког, светотројичног и еклесијалног карактера, заснован је у: ЛУБАРДИЋ 2000; КОНЧАРЕВИЋ 2004а; РАДОВИЋ 2010; НИКИТОВИЋ 2012; РАДИЋ 2012. Патристичка схватања о генези и суштини језика, његовим функцијама, феномену мултилингвизма и равноправности језика као тела новозаветне поруке Цркве предмет су истраживања: КОНЧАРЕВИЋ 2002а, 2011ж. Библијским и литургијским димензијама језичког феномена посвећени су радови ВУЧКОВИЋ 2012; ВУКАШИНОВИЋ 2013. На монографском нивоу различити аспекти интеракције језика и православне духовности сагледавају се у: КОНЧАРЕВИЋ 2006а. Специфичности теолингвистике као научне дисциплине, њене методологије и појмовно-категоријалног апарата, као и историјат њеног конституисања на Западу и Истоку размотрени су у: КОНЧАРЕВИЋ 2007б, 2009в, 2011в, 2011к, 2012б. Актуелни задаци и правци стратегије развоја српске теолингвистике у контексту савремених кретања у овом домену на ширем словенском простору предмет су разматрања у: КОНЧАРЕВИЋ 2012и, 2013и. Основне категорије конфронтационе теолингвистике, посебно појам теонеме као основне јединице теолингвистике, анализиране су у: КОНЧАРЕВИЋ 2013б, 2013в.

2.3.1.2.0.4. Хронолошки посматрано, интересовање за теолингвистичку проблематику у српској средини отпочело је од разматрања проблематике савременог функционисања богослужбених језика, што је кореспондирало са порастом преводилачке продукције у домену литургије и химнографије (преглед ове продукције дајемо у: КОНЧАРЕВИЋ 2014, 2015) и тенденцијом ка повећавању удела савременог српског стандардног језика у богослужењу, у складу са политиком литургијске обнове у Православној Цркви (о овоме детаљније в. ВУКАШИНОВИЋ 2001: 105–163). Једна монографија (БАЛИЋ 2007а) и већи број радова посвећени су проблематици социolingвистичких аспеката преференције традиционалног или савременог богослужбеног израза (КОНЧАРЕВИЋ 2000а; БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2006), проблематици функционисања црквенословенског језика у савременим околностима (БАЛИЋ 2005б, 2006а; КОНЧАРЕВИЋ 2001б, 2003в, 2008а; ТЕРЗИЋ 2001), нормативистичким захватима у црквенословенском језику вршеним током XX века (КОНЧАРЕВИЋ 2004в, 2005а; РАНКОВИЋ 2009), српском језику у његовом литургијском функционисању (БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2007а, 2007б), језичкој политици и језичком планирању у српској и другим словенским Црквама (БАЛИЋ 2007б; КОНЧАРЕВИЋ 2006в, 2007в; ТИРОВА 2005), као и теоријско-методолошким аспектима превођења богослужбених текстова (БАЛИЋ 2006б). Социolingвистичка проблематика испитивана је на материјалу религиолекта припадника православне Цркве (клирика и уцрквењених верника) у руској и српској средини (КОНЧАРЕВИЋ 2012а, 2012ж, 2013ж, 2013к). Утицај конфесионалних фактора на језичке и етничке процесе на Косову и Метохији сагледан је у: РЕЉИЋ 2008.

2.3.1.2.0.5. Конфесионална маркираност језичких нивоа највише је испитивана на материјалу лексике. Неколико радова бави се лексиком из сфере православне духовности у српском језику (БАЛИЋ 2010б; БАЛИЋ, ВУЛОВИЋ 2009; ЈОВАНОВИЋ-СИМИЋ 2012; ЛЕВУШКИНА 2013; СПАСОЈЕВИЋ 2009) и њеном лексикографском обрадом (БАЛИЋ 2007г, БАЛИЋ 2010а, БАЛИЋ 2012; ВУЛОВИЋ, БАЛИЋ 2012; РИСТИЋ 2010). Са становишта контактологије значајан је рад о лексици из сфере православне духовности у турском језику (ВУЛОВИЋ, ЂИНЂИЋ 2012б). Конфронтационој анализи лексике из сфере православне духовности у српском и руском језику и импликацијама по преводну лексикографију посвећено је неколико радова: КОНЧАРЕВИЋ, РАДОВАНОВИЋ 2012а, РАДОВАНОВИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2012; КОНЧАРЕВИЋ 2012е.

Лексички систем православног социолекта у руском и српском језику представљен је у: КОНЧАРЕВИЋ 2012в. Из области испитивања асоцијативно-вербалне мреже говорника српског језика за теолингвистику је од значаја рад СТЕФАНОВИЋ 2013. Испитан је и већи број концепата релевантних за сагледавање теистичке слике света из монолингвалне (РИСТИЋ 2012, 2013) и конфронтационе перспективе (КЕРКЕЗ 2007, 2013; МАРИЋ 2013; ПРОХОРОВА 2009, 2010; РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 2003; ТРНАВАЦ 2001). Терминосистем теолошких дисциплина такође је представљао предмет интересовања истраживача, укључујући традуктолошке и аспекте семантичког развоја кључних термина из области православне догматике (ЂОГО 2008; ФЕМИЋ КАСАПИС 2009а, 2009б, 2010а, 2010б), хришћанске етике и Предања Цркве (БАЛИЋ 2007в; ВЕШОВИЋ, РАНКОВИЋ 2010, 2011, 2012; ВЕШОВИЋ 2013; РАНКОВИЋ, ВЕШОВИЋ 2010, 2012). Одлике ускостручне терминологије дисциплина које конституишу теологију размотрене су у: КНЕЖЕВИЋ 2013б, а начела њене лексикографске обраде у: КОНЧАРЕВИЋ 2011д. Изашла су и неколика лексикографских остварења – преводни теолошки речници (ВУКИЧЕВИЋ 2004; ДОБРИЋ 2008; ЈАНДРОКОВИЋ 2007; КОНЧАРЕВИЋ, РАДОВАНОВИЋ 2012б).

2.3.1.2.0.6. Фразеолошке и паремиолошке јединице са хришћанским компонентама истражене су у мањем броју радова (СТОШИЋ 2003; ИВАНОВИЋ 2006; ПЕЈАНОВИЋ 2012; ВУЛОВИЋ, ЋИНЋИЋ 2013; ДРАГИЋЕВИЋ 2013). Номинационе језичке јединице – лексика реалија, ономастика, фразеологија, паремиологија, афористика, говорна етикеција – анализирани су у лингвокултуролошким радовима на материјалу српског (КОНЧАРЕВИЋ 2001а), руског (КОНЧАРЕВИЋ 2006д), црквенословенског језика (КОНЧАРЕВИЋ 2006ђ), као и конфронтационо, на руско-српском плану (КОНЧАРЕВИЋ 2000б, 2008д).

2.3.1.2.0.7. Малобројни су радови посвећени другим језичким нивоима из теолингвистичке перспективе. Графијско-ортографски ниво у домену сакралног на материјалу српског и руског језика анализира се у: КОНЧАРЕВИЋ 2009, 2013, а извесне синтаксичке појаве и елементи у: ПРАЛИЦА 2003; БАБИЋ 2006; ВОЈВОДИЋ 2011.

2.3.1.2.0.8. Функционална стилистика, теорија жанрова и стилистика ресурса представљали су запажено поље интересовања српских лингвиста који су се бавили језиком сакралног. Појам сакралног стила, односно сакралног функционалностилског комплекса и његових конституенти сагледан је у: КНЕЖЕВИЋ 2009, 2010б, 2013а; КОНЧАРЕВИЋ 2012ђ, 2012з. Од стилова који конституишу сакрални функционалностилски комплекс највише је, за разлику од других словенских средина, разматран теолошки научни стил, на материјалу руског, енглеског и српског језика (КОНЧАРЕВИЋ 2010а, 2010б; КНЕЖЕВИЋ 2011б, 2012а, 2012б, 2012в). Следи књижевноуметнички стил у домену православне духовности (ВУЧКОВИЋ-БАУК 2010; НИКИТОВИЋ 2013), у чијем оквиру су сагледане и карактеристике језичко-стилског израза знаменитих духовника XX века епископа Николаја (Велимировића) (БАЛИЋ 2008б; ЦРЊАК 2009; ШТАСТНИ 2013), архимандрита Јустина (Поповића) (НИКИТОВИЋ 2009; КОНЧАРЕВИЋ 2011а), игумана Серафима (Џарића) (ЛЕВУШКИНА 2012) и патријарха Павла (Стојчевића) (ЈОВАНОВИЋ-СИМИЋ 2013; СИМИЋ 2013), као и стилистичке одлике Вуковог превода Новог завета (СИМИЋ, СИМИЋ 2012) и духовне прозе новијих српских књижевника (БОЛОВИЋ 2006; РЕБИЋ 2006). Из области сакралне генологије српски лингвисти фокусирали су се на језгрене жанрове – посланицу (КОНЧАРЕВИЋ 2011з, 2013ј; МИЉКОВИЋ 2011), проповед (ШТАСТНИ 2008; ЂОРЂЕВИЋ 2009) и молитву, за сада са ограничавањем на химнографски жанр акатиста (ЈОВИЋ 2009; БАЛИЋ 2011; ЧАРКИЋ 2011).

2.3.1.2.0.9. У области теорије дискурса истраживачи су се фокусирали на литургијски (БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2003, 2005а, БАЛИЋ-ЛЕВУШКИНА 2012; КОНЧАРЕВИЋ 2007г; ТАДИЋ 2008) и дискурс теологије (ТОДОРОВИЋ 2009; КНЕЖЕВИЋ 2010в). Посебно је размотрен говорни догађај са становишта његових конституената – адресанта, адресата, времена, места и других релевантних чинилаца (ПИПЕР 2013). На подручју теорије комуникације предмет истраживања биле су норме, традиције, вербална и невербална средства сакралне комуникације, при чему су примењена сва три модела дескрипције – ситуациони, аспекатски и параметарски (монографски је ово подручје обрађено у: КОНЧАРЕВИЋ 2013з). Теоријско-

методолошког карактера су радови КОНЧАРЕВИЋ 2010д, 2010ђ, а у више истраживања разматрана је аскетска комуникациона култура код Срба и Руса (КОНЧАРЕВИЋ 2006б, 2007а, 2009г) и у удаљенијим културама (КОНЧАРЕВИЋ 2008в, 2009б). Испитана је и комуникациона личност парохијског свештеника (КОНЧАРЕВИЋ 2010в, 2010г), као и комуникационе норме руских старообредника³⁴ (КОНЧАРЕВИЋ 2011ђ).

2.3.1.2.0.10. Наука о превођењу показала се као занимљиво подручје испитивања са теолингвистичког становишта. Лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења теолошких и текстова из области православне духовности предмет су једне монографије (КНЕЖЕВИЋ 2010в), као и радова: КНЕЖЕВИЋ 2010а, 2010б, 2011а; РАКИЋ 2012, док се проблеми превођења лексике из сфере православне духовности разматрају у: БАЛИЋ 2008а. Интересовање је испољено за проблематику превођења Новог завета (РАКИЋ 2005; КОНЧАРЕВИЋ 2008б; САМАРЦИЈА-ГРЕК 2011; ТОДОРОВИЋ 2011; ДРАГУТИНОВИЋ 2012а, 2012б, 2013) и Литургије св. Јована Златоуста (ВУКАШИНОВИЋ 2010).

2.3.1.2.0.11. Област лингводидактике представљена је радовима везаним за методику наставе црквенословенског језика – концепцијске основе и курикуларна решења (БАЛИЋ, ВУЛОВИЋ 2007; КОНЧАРЕВИЋ 2005б, 2006г, 2011б, 2011л, 2013д; КОНЧАРЕВИЋ, НЕДИЋ 2013), као и за наставу страних језика у теолошком профилу (КОНЧАРЕВИЋ 2002б, 2002в; БАЛТИЋ 2013). Издата су и два уџбеника страних језика за студенте теологије (КОНЧАРЕВИЋ 2011и; ВУЛОВИЋ 2012).

2.2.1.2.0.12. У српској средини теолингвистика се још увек налази у фази конституисања. Ипак, чини се да је ова дисциплина у Србији, Црној Гори и Републици Српској доспела до момента у коме више није довољно ослањати се на ентузијазам и иницијативу појединаца заинтересованих за њен развој. Поглед у будућност српске теолингвистике у овом моменту, по нашем мишљењу, изискује разраду једне комплексне и вишедимензионалне стратегије развоја (о овоме детаљније в. КОНЧАРЕВИЋ 2012и, 2013и). Носиоци институционалног развоја теолингвистике, по самој природи ове научне дисциплине, могу бити високошколске и научноистраживачке институције чија је делатност везана за подручја теологије, религиологије са контактним и комплементарним дисциплинама (социологија религије, историја религије, психологија религије, философија религије и др.), културологије и филологије (опште, класичне, српске и словенске, страних филологија).

2.2.1.2.0.13. Српска теолингвистика, како показује овај преглед досадашњих истраживачких преокупација у њеним оквирима, представља дисциплину у успону која, уколико буде пратила тенденције у европској, а посебно словенској науци, потенцијално располаже широким спектром фундаменталних подручја испитивања (у раздобљу од 2000. до 2013. доминантна су била питања теоријско-методолошких основа теолингвистике, савременог функционисања богослужбених језика, професионалне маркираности језичких нивоа, функционалне стилистике, генологије и стилистике ресурса, теорије дискурса) и сфера примене (лексикографија, традиктологија, лингводидактика). Зато је њена перспектива у наредном периоду – кадровско јачање, продубљивање постојећих спознаја, продор на нова подручја испитивања, усавршавање методолошког апарата и праћење актуелних тенденција у светским оквирима.

³⁴ Старообредништво или староверство је специфично усмерење у руској православној духовности које се, како наводи К. Кончаревић (2013б: 286), „традиционално проучава у оквирима историје Руске цркве и православне теолошке мисли, али и историје руске културе, с обзиром на дубок траг које је оставило у руској националној свести, књижевности, уметности, друштвеном животу”. Ми се у овој дисертацији нећемо бавити старообредничком лексиком, већ ћемо – у случајевима када материја то изискује – само правити извесне осврте.

2.3.1.2.2. Селективна библиографија расправа и дела из теолингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској од 2000. до 2013. године³⁵

- БАБИЋ 2006 – Остаци паганске религије у неким безличним реченицама српског језика / Здравко Бабић // Славистика. – 10 (2006), 128–135. | Резюме
- БАЛИЋ 2004 – Социолингвистички аспекти преференције црквенословенског или стандардног српског језика у својству богослужбеног језика СПЦ : магистарски рад / Ружица С. Бајић. – Београд : Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2004. – 419.
- БАЛИЋ 2005а – Емоција покајања у литургијско-молитвеном дискурсу / Ружица Бајић // Стил. – 4 (2005), 245–260.
- БАЛИЋ 2005б – Рецепција црквенословенског језика у српској говорној и социокултурној средини: савремено стање и импликације за језичку политику Цркве / Ружица Бајић, Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 2 (2005), 363–378. | Резюме
- БАЛИЋ 2006а – Друштвено-историјски приступ проучавању промене ставова према богослужбеним језицима и утицај ставова на промену ових језика / Ружица Бајић // Црквене студије. – 3 (2006), 289–298. | Резюме
- БАЛИЋ 2006б – Превођење богослужбених текстова у православној Цркви : карактеристике, проблеми и ставови према овом превођењу у Српској и Руској православној цркви / Ружица Бајић // Зборник Матице српске за славистику. – 70 (2006), 259–280. | Резюме
- БАЛИЋ 2007а – Богослужбени језик у Српској православној цркви : прошлост, савремено стање, перспективе / Ружица С. Бајић. – Бањска : Манастир Бањска ; Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007. – 413.
- БАЛИЋ 2007б – Језик и Црква — међусобни утицаји / Ружица Бајић // Годишњак : часопис за теолошко-философска и текућа питања Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи. – 6, 6 (2007), 111–131. | Резюме, Summary
- БАЛИЋ 2007в – О потреби познавања неких термина из грчког језика у области православља данас / Ружица Бајић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. – 50 (2007), 55–61.
- БАЛИЋ 2007г – О православним празницима у „Речнику Матице српске“ и „Речнику српскохрватског и народног језика САНУ“ / Ружица Бајић // Шездесет година Института за српски језик САНУ : зборник радова 2. – Београд : Институт за српски језик САНУ. – 2007, 9–20. | Summary
- БАЛИЋ 2008а – О проблемима превођења неких лексема из области православне духовности са руског на српски језик / Ружица Бајић // Наш језик. – 39, 1/4 (2008), 35–42. | Резюме
- БАЛИЋ 2008б – Црквенословенски језик у Охридском прологу Св. Владике Николаја Велимировића / Ружица Бајић // Црквене студије. – 5 (2008), 265–271.
- БАЛИЋ 2010а – О лексички из области православне духовности у *Српском рјечнику* Вука Стефановића Караџића / Ружица Бајић // Српска теологија данас : први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 2010, 442–450. | Summary
- БАЛИЋ 2010б – Светосавље кроз лексику савременог српског језика / Ружица Бајић // Српски језик. – 15 (2010), 229–244. | Summary
- БАЛИЋ 2011 – Неки типови понављања на нивоу лексике у богослужбеним текстовима (на материјалу *Акатиста Св. Јустину Телијском*) / Ружица Бајић // Српска теологија данас :

³⁵ Библиографска грађа која се овде наводи обухвата монографије, оригиналне и преводне научне радове, док прикази, преводи и хронике прегледом нису обухваћени. Библиографски опис даје се према ISBD стандарду и то по азбучном критеријуму.

- други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2 (2011), 548–555. | Резюме
- БАЛИЋ 2012 – Неки проблеми лексикографске обраде појединих лексема из области православне духовности у савременом српском језику / Рујица Бајић // Српска теологија данас : трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 3 (2012), 729–733. | Summary
- БАЛИЋ, ВУЛОВИЋ 2007 – Црквенословенски језик у систему образовања у Србији / Рујица Бајић, Наташа Вуловић // Црквене студије. – 4 (2007), 265–272. | Резюме
- БАЛИЋ, ВУЛОВИЋ 2009 – Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику (анђео, ангел / демон, бес) / Рујица Бајић, Наташа Вуловић // Црквене студије. – 6 (2009), 271–279. | Резюме
- БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2003 – О неким лингвистичко-комуникативним аспектима литургије: прилог проучавању комуникативних функција литургијског дискурса / Рујица Бајић, Ксенија Кончаревић. – Богословље. – 62 (2003), 41–74.
- БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2005 – Српски језик у литургијском функционисању : стање и перспективе / Рујица Бајић, Ксенија Кончаревић // Српски језик. – 10, 1–2 (2005), 377–401. | Резюме
- БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2006 – Динамизам језичких процеса у Српској православној цркви данас : стање и перспективе конкурентске богослужбене употребе црквенословенског и стандардног српског језика / Рујица Бајић, Ксенија Кончаревић // Годишњак : часопис за теолошко-филозофска и текућа питања Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи. – 5 (2006), 35–64. | Резюме, Summary
- БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2007а – Српски језик у литургијском функционисању: стање и перспективе / Рујица Бајић, Ксенија Кончаревић // Слово. – 4, 15–16 (2007), 91–118. | Резюме
- БАЛИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2007б – Ставови верника СПЦ према употреби српског језика у богослужењу : оглед социолингвистичке анализе / Рујица Бајић, Ксенија Кончаревић // Религија и толеранција. – 8 (2007), 7–30.
- БАЛИЋ ЛЕВУШКИНА 2012 – Језик покајања / Рујица Бајић Левушкина // Теоллингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 116–128. | Summary
- БАЛТИЋ 2011 – Анализа савремених теолошких текстова у светлу наставе страних језика : *Gesù di Nazaret* / Милица Балтић // Српска теологија данас : други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2 (2011), 611–616. | Summary
- БАУК ВУЧКОВИЋ 2010а – Сакрални језик у функцији уметничког изражавања / Снежана Баук Вучковић // Српска теологија данас : први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 2010, 408–413. | Резюме
- БАУК ВУЧКОВИЋ 2010б – Сакрални језик у функцији уметничког изражавања / Снежана Баук Вучковић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 6 (2010), 167–172.
- БОЛОВИЋ 2006 – Елементи свештеног језика у прози Григорија Божовића / Драгиша Бојовић // Језик и стил Григорија Божовића : зборник са научног скупа одржаног 16. и 17. фебруара 2005. године у Косовској Митровици и Зубином Поток. – Косовска Митровица : Филозофски факултет ; Зубин Поток : Стари Колашин. – 2006, 57–63. | Résumé
- ВЕШОВИЋ, РАНКОВИЋ 2010 – О појму ТУПОС код светог апостола Павла / Милосав Вешовић, Зоран Ранковић // Српска теологија данас : први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 1 (2010), 514–517. | Summary
- ВЕШОВИЋ, РАНКОВИЋ 2011 – О једном значењу лексеме *πίστις* код Светог апостола Павла / Милосав Вешовић, Зоран Ранковић // Стил. – 10 (2011), 207–212. | Summary

- ВЕШОВИЋ, РАНКОВИЋ 2012 – Семантика лексеме *πίστις* у активној употреби у новозаветној традицији / Милосав Вешовић, Зоран Ранковић // Стил. – 11 (2012), 251–264. | Summary
- ВЕШОВИЋ 2013 – Новозаветна употреба придева *πιστός* и њена рецепција у делима апостолских отаца / Милосав Вешовић // Српска теологија данас : четврти годишњи симпозион 2012 (25–26. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 4 (2013), 643–647.
- ВОЈВОДИЋ 2011 – О каузално-имплекативној оријентацији хипотаксе у новозавјетним текстовима / Дојчил Војводић // Српска теологија данас : други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2 (2011), 537–547. | Резюме
- ВУЛОВИЋ 2012 – Француски језик за студенте теологије / Ана Вуловић. – Београд : Универзитет, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2012 (Београд : Службени гласник). – 148.
- ВУКАШИНОВИЋ 2010 – Преводи Свете Литургије оца Јустина Поповића / Владимир Вукашиновић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 5 (2010), 30–41.
- ВУКАШИНОВИЋ 2013 – Литургијски језик Цркве / Владимир Вукашиновић // Криза савремених језика теологије : Криза у комуникацији сакралних садржаја Црква и верских заједница пред изазовима савременог друштва : зборник радова (са научног скупа, Београд, 25. април 2013. године). – Београд : Институт за културу сакралног – Монс Хемус. – 2013, 127–153.
- ВУКИЧЕВИЋ 2004 – Речник православља : енглеско-српски : српско-енглески : 50.000 термилошких јединица = Dictionary of Orthodoxy : English-Serbian : Serbian-English : more than 50.000 entries / Бранко Вукичевић. – Београд : Језикословац (Београд : Compact druck), 2004. – 1111.
- ВУЛОВИЋ, БАЈИЋ 2012 – Лексикографска и фразеографска обрада неких лексема из области православне духовности у једнојезичним речницима савременог српског језика / Наташа Вуловић, Ружица Бајић // Црквене студије. – 9 (2012), 455–464. | Resume
- ВУЛОВИЋ, ЋИНЂИЋ 2012 – О лексци из сфере православне духовности у савременом турском језику / Наташа Вуловић, Марија Ћинђић // Српска теологија данас : трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 3 (2012), 734–738. | Summary
- ВУЛОВИЋ, ЋИНЂИЋ 2013 – Фразеолошке јединице с хришћанским компонентама у речницима савременог турског језика // Наташа Вуловић, Марија Ћинђић // Српска теологија данас : четврти годишњи симпозион 2012 (25–26. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 4 (2013), 665–669. | Summary
- ВУЧКОВИЋ 2012 – О језику хришћанске културе – Библија као велика објава речи / Снежана Вучковић // Српска теологија данас : трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 2012, 659–663. | Summary
- ГАДОМСКИ, КОНЧАРЕВИЋ ГЛ. УР. 2012 – Теолингвистика : међународни тематски зборник радова = Теолингвистика : международный тематический сборник статей / главни уредници Александар К. Гадошки, Ксенија Кончаревић. – Београд : Универзитет, Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2012 (Београд : Гласник). – 496.
- ГОРГИЈЕВ 2009 – Семантичка и теолошко-филозофска одређења појма култура / Бранко Горгијев // Православна теологија и култура (зборник са научног скупа одржаног 25. и 26. децембра 2008. у Нишу). – Ниш : Центар за црквене студије (Ниш : Пунта). – 2009, 9–26. | Summary

- ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, КОНЧАРЕВИЋ УР. 2013 – Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of slavic languages / уредници Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић. – Београд : Српска академија наука и уметности, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013 (Београд : Планета принт). – 535. (Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија / Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности ; књ. 5) .
- ДОБРИЋ 2004 – Српско-енглески и енглеско-српски теолошки речник = Serbian-english and English-serbian Dictionary of Theology / Александра Добрић. – Београд : Хришћански културни центар (Београд : Хелета), 2004. – 268.
- ДРАГИН, ШТАСНИ 2010 – Дијахроно-синхрона перспектива лексеме *срце* у религијском дискурсу / Наташа Драгин, Гордана Штасни // Зборник Матице српске за књижевност и језик. – 51, 1 (2010), 33–52. | Резюме
- ДРАГИЋЕВИЋ 2013 – Концепт *Бога* у српским народним пословицама / Рајна Драгићевећ // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 71–85. | Summary
- ДРАГУТИНОВИЋ 2004 – Основе наративне методе и њен значај за тумачење Светог писма Новог завета / Предраг Драгутиновић // Беседа. – 6 (2004), 119–142. | Zusammenfassung
- ДРАГУТИНОВИЋ 2011 – Књижевне форме тумачења Новог завета и њихова рецепција код српских тумача / Предраг Драгутиновић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 10 (2011), 13–25.
- ДРАГУТИНОВИЋ 2012а – Значај критике текста за српске преводе Новог завета. Део први: Теоријска поставка / Предраг Драгутиновић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 11 (2012), 31–41.
- ДРАГУТИНОВИЋ 2012б – Значај критике текста за српске преводе Новог завета. Део други : Рецепција у српској преводилачкој теорији и пракси / Предраг Драгутиновић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 12 (2012), 31–39.
- ДРАГУТИНОВИЋ 2013 – Значај критике текста за српске преводе Новог завета. Део трећи: Перспективе за будући рад / Предраг Драгутиновић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 13 (2013), 36–42.
- ЂОГО 2008 – Појам „ΕΙΚΩΝ“ код Оригена / Дарко Ђого // Теолошки погледи. – 1 (2008), 57–74. | Summary
- ЂОРЂЕВИЋ 2009 – О једној необичној појави у беседништву српских духовника / Миленције Ђорђевић // Православна теологија и култура (зборник са научног скупа одржаног 25. и 26. децембра 2008. у Нишу). – Ниш : Центар за црквене студије (Ниш : Пунта). – 2009, 129–135. | Summary
- ИВАНОВИЋ 2006 – Uzroci izumiranja biblijskih frazeologizama u nemačkom jeziku / Branislav Ivanović // Philologia. – 4 (2006), 27–33. | Zusammenfassung
- ЈАНДРОКОВИЋ 2007 – Немачко-српски и српско-немачки теолошки речник = Deutsch-Serbisches und Serbisch-Deutsches theologisches Wörterbuch / Марија Јандроковић. – Београд : Хришћански културни центар, 2007 (Зрењанин : Екопрес). – 301.
- ЈЕКИЋ 2012 – Лексика мотива покајања код Цона Дона и светог Јефрема Сиријског / Ана Јекић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 349–361. | Summary
- ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ 2012 – О лексемама „Бог“, „ђаво“, „анђео“ и „јеванђеље“ у српским народним пословицама / Јелена Јовановић Симић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 175–181. | Zusammenfassung
- ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ 2013 – Паралелизам и сличне фигуре у језику празничних порука патријарха Павла / Јелена Јовановић Симић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 87–94. | Zusammenfassung

- ЈОВИЋ 2009 – Акатист као химнографска форма / Александра Јовић // Православна теологија и култура (зборник са научног скупа одржаног 25. и 26. децембра 2008. у Нишу). – Ниш : Центар за црквене студије (Ниш : Пунта). – 2009, 159–168. | Summary
- КЕРКЕЗ 2007 – Концепт *грех* као део језичке слике света код Руса и Срба / Драгана Керкез // Српски језик и друштвена кретања. – Крагујевац : Скупштина града : Универзитет, Филолошко-уметнички факултет : Кораци. – 2007, 309–316. | Резюме
- КЕРКЕЗ 2013 – Језички концепт *чудо* у руском језику : у поређењу са српским // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 95–111. | Резюме
- КНЕЖЕВИЋ 2009 – О неким карактеристикама религијског стила енглеског и српског језика / Ивана Кнежевић // Стил. – 8 (2009), 65–76. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2010а – Интеркултурални проблеми превођења / Ивана Кнежевић // Стил. – 9 (2010), 437–447. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2010б – Религијски стил као предмет теолингвистичких проучавања / Ивана Кнежевић // Српска теологија данас : први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 1 (2010), 403–407. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2010в – Теолошки дискурс енглеског и српског језика : лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења / Ивана Кнежевић. – Београд : Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2010. – 125.
- КНЕЖЕВИЋ 2011а – Дела владике Николаја у преводу на енглески језик / Ивана Кнежевић // Српска теологија данас : други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2 (2011), 634–643. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2011б – Интертекстуалност као дистинктивно обележје научног стила са посебним освртом на теолошке научне радове на енглеском и српском језику / Ивана Кнежевић // Стил. – 10 (2011), 213–223. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2012а – Композиција научних радова из области теологије / Ивана Кнежевић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 192–199. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2012б – Религијски стил и научни стил у области теологије: сличности и разлике / Ивана Кнежевић // Стил. – 11 (2012), 151–161. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2012в – Специфичности ортографије теолошких научних радова / Ивана Кнежевић // Српска теологија данас : трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 3 (2012), 752–762. | Summary
- КНЕЖЕВИЋ 2013а – Религијски стил као посебан функционално-стилски комплекс / Ивана Кнежевић // Богословље. – 72, 1 (2013), 186–193.
- КНЕЖЕВИЋ 2013б – Ускостручни термини у теолошким академским радовима / Ивана Кнежевић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 113–127. | Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2000а – Пролегомена за расправу о нашем богослужбеном језику / Ксенија Ј. Кончаревић // Богословље. – 44, 1–2 (2000), 149–163.
- КОНЧАРЕВИЋ 2000б – Функционални приступ у лингвокултурологији : култ Св. Николаја Мирликијског кроз призму конфронтационе руско-српске лингвокултурологије / Ксенија Кончаревић // Српски језик. – 5, 1–2 (2000), 449–468.
- КОНЧАРЕВИЋ 2001а – Српски језик кроз призму хришћанске духовности, традиције и културе / Ксенија Ј. Кончаревић // Две хиљаде година хришћанства – духовност, култура и историја : Зборник радова са научног скупа (21–22. август 2000). – Деспотовац : Градска библиотека. – 2001, 39–53.
- КОНЧАРЕВИЋ 2001б – Црквенословенски језик на размеђу миленијума : проблеми и перспективе функционисања / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 5 (2001), 24–32. | Резюме

- КОНЧАРЕВИЋ 2002а – Проблеми опште лингвистике у светлости православне теологије / Ксенија Кончаревић // Богословље. – 60 (2002), 95–109.
- КОНЧАРЕВИЋ 2002б – Пројекат серије уџбеника за теолошки образовни профил / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 6 (2002), 189–196. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2002в – Систем наставе руског језика на студијама теологије : теоријски аспекти и импликације за препаративну етапу / Ксенија Кончаревић // Богословље. – 61 (2002), 229–258.
- КОНЧАРЕВИЋ 2003а – Православље и језичка глобализација / Ксенија Кончаревић // Хришћанство и европске интеграције: зборник радова са конференције „Хришћанство и европске интеграције“ (Београд, 8–9. фебруара 2003). – Београд: Хришћански културни центар. – 2003, 81–107.
- КОНЧАРЕВИЋ 2003б – Словенски језици пред изазовима глобализације : поглед из перспективе теологије / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 7 (2003), 33–44. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2003в – Социolingвистические аспекты церковнославянского языка сегодня / Ксения Кончаревич // Зборник Матице српске за славистику. – 63 (2003), 105–117. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2004а – Језик и православна духовност – теоријске основе и правци истраживања / Ксенија Кончаревић // Богословље. – 49, 1–2 (2004), 149–175.
- КОНЧАРЕВИЋ 2004б – Проект „Язык и православная духовность“ : результаты и перспективы исследований / К. Кончаревич // Проекты по сопоставительному изучению русского и других языков (VI Международный симпозиум МАПРЯЛ, Белград, 1–4 июня 2004). – Београд : Славистичко друштво Србије. – 2004, 106–114.
- КОНЧАРЕВИЋ 2004в – Рад на иновирању црквенословенске норме током XIX и XX века / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 8 (2004), 36–42. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2005а – Из проблематике новије црквенословенске нормативистике : рад на иновирању црквенословенске норме у Русији током 19. и 20. века / Ксенија Ј. Кончаревић // Зборник Матице српске за славистику. – 67 (2005), 91–111.
- КОНЧАРЕВИЋ 2005б – Ка новој концепцији наставе црквенословенског језика: теоријске основе и курикуларне иновације / Ксенија Кончаревић // Годишњак : часопис за теолошко-философска и текућа питања Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи. – 4, 4 (2005), 157–171. | Резюме, Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2006а – Језик и православна духовност : студије из лингвистике и теологије језика / Ксенија Кончаревић. – Крагујевац : Каленић, 2006. – 461.
- КОНЧАРЕВИЋ 2006б – Комуникативно понашање монаха у српској говорној и социокултурној средини : ситуативни модел анализе / Ксенија Кончаревић // Зборник Матице српске за славистику. – 69 (2006), 113–151. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2006в – Конвергентне и дивергентне тенденције у језичкој политици и језичком планирању словенских православних Цркава / Ксенија Кончаревић // Јединство православних Словена, књ. 1. – Сарајево: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву. – 2006, 187–204.
- КОНЧАРЕВИЋ 2006г – Културолошки приступ проучавању и настави црквенословенског језика / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 10 (2006), 39–49. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2006д – Руско старообредништво кроз призму лингвокултурологије : оглед функционалне анализе / Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 3 (2006), 143–172. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2006ђ – Црквенословенски језик кроз призму лингвокултурологије : оглед системско-структуралне анализе / Ксенија Кончаревић // Зборник Матице српске за славистику. – 70 (2006), 125–155. | Резюме

- КОНЧАРЕВИЋ 2007а – Древни руски манастирски типичи као материјал за проучавање комуникативног понашања монаха / Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 4 (2007), 339–370. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2007б – Лингвистика и теологија: сфере интерференције / Ксенија Кончаревић // Богословље. – 66 (2007), 71–86.
- КОНЧАРЕВИЋ 2007в – О језичкој политици Цркве у контексту литургијске обнове : руска искуства из XX и с почетка XXI века / Ксенија Кончаревић // Годишњак : часопис за теолошко-филозофска и текућа питања Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи. – 6, 6 (2007), 81–109 | Резюме, Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2007г – Прилог проучавању метаструктуре литургијског дискурса : начела организације и дискурсни маркери / Ксенија Кончаревић // Стил. – 6 (2007), 179–190.
- КОНЧАРЕВИЋ 2008а – Лингвистичка карта сакралних језика *Pax Slavia Orthodoxa* из дијахроничке и синхроничке перспективе / Ксенија Кончаревић // Годишњак : часопис за теолошко-филозофска и текућа питања Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи. – 7, 7 (2008), 11–26. | Резюме, Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2008б – Лингвистичка проблематика превођења Светог Писма у огледалу српске црквене периодике (1868–1970) / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник са научног скупа. – 3 (2008), 27–34.
- КОНЧАРЕВИЋ 2008в – Патристички списи као извор за проучавање аскетске комуникативне културе / Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 5 (2008), 81–105. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2008г – Социолингвистички аспекти полилингвизма сакралних језика у оквирима *Pax Slavia Orthodoxa* / Ксенија Кончаревић // Зборник Матице српске за славистику. – 73 (2008), 213–225. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2008д – Уз питање о предмету конфронтационих лингвокултуролошких испитивања / Ксенија Кончаревић // Стил. – 7 (2008), 151–161. | Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2009а – Графијско-ортографска обележја сакралног функционалности-листичког комплекса у српском и руском језику : из социолингвистичке и нормативистичке перспективе / Ксенија Кончаревић // Зборник Матице српске за славистику. – 75 (2009), 11–38. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2009б – Священные каноны православной Церкви как источник для изучения сакральной коммуникативной культуры / Ксения Кончаревич // Црквене студије. – 6 (2009), 249–269. | Резиме
- КОНЧАРЕВИЋ 2009в – Теолингвистика : теоријско-методолошке основе, резултати, перспективе / Ксенија Кончаревић // Језик струке : теорија и пракса : зборник радова. – Београд: Универзитет. – 2009, 98–109.
- КОНЧАРЕВИЋ 2009г – Типичи Светог Саве као извор за проучавање српске аспекатске комуникативне културе / Ксенија Кончаревић // Стил. – 8 (2009), 135–146. | Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2010а – Научни стил руског језика у области теологије / Ксенија Кончаревић // Српска теологија данас : први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 1 (2010), 414–427.
- КОНЧАРЕВИЋ 2010б – Научни стил руског језика у области теологије : лингвистички и лингводидактички аспекти / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 6 (2010), 138–153. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2010в – Комуникативна личност српског парохијског свештеника : методолошке схеме и резултати параметарског истраживања / Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 7 (2010), 267–283. | Резюме

- КОНЧАРЕВИЋ 2010г – О неким аспектима комуникативне културе свештенства у српској говорној и социокултурној средини / Ксенија Кончаревић // Стил. – 9 (2010), 189–200. | Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2010д – Српска сакрална комуникативна култура као предмет лингвистичких истраживања / Ксенија Кончаревић // Научни састанак слависта у Вукове дане. – 39, 1 (2010), 73–82. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2010ђ – Теоријско-методолошке основе проучавања сакралних комуникативних култура *Pax Slavia Orthodoxa* : ситуативни модел анализе / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 14 (2010), 89–95. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2011а – Дневнички записи оца Јустина Поповића / Ксенија Кончаревић // Отац Јустин Поповић – живот и дело. Зборник радова са научног скупа (Врање, 4. април 2009). – Врање: Православна епархија врањска. – 2011, 124–139.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011б – Иновације у настави црквенословенског језика на плану курикуларних решења / Ксенија Кончаревић // Српска теологија данас : други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2 (2011), 617–633. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2011в – Језик сакралног као предмет русистичких испитивања / Ксенија Кончаревић // Јужнословенски филолог. – 67 (2011), 163–184. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2011г – Књижевни текст као извор за проучавање српске сакралне комуникативне културе : лингвистички и лингводидактички аспекти / Ксенија Кончаревић // Научни састанак слависта у Вукове дане. – 40/1 (2011), 493–503.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011д – Лексикографска обрада теолошке терминологије : лингвистички и лингводидактички аспекти / Ксенија Кончаревић // Језик струке: изазови и перспективе. Зборник радова са Друге међународне конференције (Београд, 4–5. фебруар 2011). – Београд: Друштво за стране језике и књижевности Србије. – 2011, 163–171.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011ђ – О неким нормама и традицијама старообредничке комуникативне културе / Ксенија Кончаревић // Стил. – 10 (2011), 195–206. | Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2011е – О патристичким изворима неких савремених лингвистичких схватања / Ксенија Кончаревић // Пети међународни симпозијум „Антика и савремени свет: религија и култура“ (Београд, 25. септембра 2010). – Београд : Друштво за античке студије Србије : Институт за теолошка истраживања. – 2011, 89–102.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011ж – О патристичким изворима неких савремених лингвистичких схватања / Ксенија Кончаревић // Теолошки погледи. – 2 (2011), 55–66. | Резюме
- // Богословље. – 60 (2002), 95–109.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011з – Посланица као жанр сакралне комуникације : лингвистички и лингводидактички аспекти / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 10 (2011), 299–329. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2011и – Руски језик у теологији : обликовање теолошког текста : техника превођења / Ксенија Кончаревић. – Београд : Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2011 (Београд : Гласник). – 214.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011ј – Руска сакрална комуникативна култура XIX и XX века кроз призму књижевности и публицистике / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 15 (2011), 139–148.
- КОНЧАРЕВИЋ 2011к – Славистичка испитивања у теолингвистици: истраживачки проблеми и резултати / Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 8 (2011), 187–213. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2011л – Црквенословенски језик у општеобразовној школи: нова руска искуства / Ксенија Кончаревић // Ставови промјена – промјена ставова. Међународни тематски

зборник радова. – Никшић: Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет. – 2011, 157–168.

- КОНЧАРЕВИЋ 2012а – Говор православних клирика и верника у српској и руској језичкој и социокултурној средини : социолингвистичке детерминанте и конфронтациона системско-структурална анализа / Ксенија Кончаревић // Црквене студије. – 9 (2012), 465–493. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2012б – Источноевропска теоллингвистика данас : општа лингвистика, славистика, стране филологије / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 11 (2012), 145–171. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2012в – Лексички систем православног социолекта у савременом српском и руском језику : оглед конфронтационе анализе / Ксенија Кончаревић // Октоих. – 3 (2012), 27–38.
- КОНЧАРЕВИЋ 2012г – Норме вербалног комуникацијског понашања у православном социолекту српског и руског језика / Ксенија Кончаревић // Теоллингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 102–115. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2012д – Норме комуникацијског понашања у православном социолекту српског језика / Ксенија Ј. Кончаревић // Научни састанак слависта у Вукове дане. – 2012, 81–91. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2012ђ – О базичним конституентима стилистике сакрума / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 12 (2012), 113–141. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2012е – О једном могућем приступу лексикографији теолошких речника : Организациони принципи и конструкцијска решења / Ксенија Кончаревић, Милан Радовановић // Српска теологија данас : трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 3 (2012), 718–728. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2012ж – О конститутивним обележјима православног социолекта у савременом српском језику : оглед системско-структуралне анализе / Ксенија Кончаревић // Стил. – 11 (2012), 163–176. | Summary
- КОНЧАРЕВИЋ 2012з – Уз питање о класификацији сакралних жанрова у славистичкој науци / Ксенија Кончаревић // Славистика. – 16 (2012), 102–109.
- КОНЧАРЕВИЋ 2012и – Уместо поговора : Перспективе српске теоллингвистике / Ксенија Кончаревић // Теоллингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 482–496. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013а – Актуелне тенденције у настави и методици наставе црквенословенског језика / Ксенија Кончаревић. – Славистика 17 (2013). – 361–366. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013б – Конфронтациона теоллингвистика словенских језика : правци истраживања / Ксенија Кончаревић // Теоллингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 129–152. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013в – О базичним категоријама конфронтационих теоллингвистичких истраживања : на материјалу словенских језика / Ксенија Кончаревић. – Српски језик. – 18 (2013), 5–22.
- КОНЧАРЕВИЋ 2013г – О неким нормативистичким питањима у језику сакрума / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 13 (2013), 79–99. | Резюме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013д – О неким иновацијама у настави црквенословенског језика / Ксенија Кончаревић // Митолошки зборник. – 29 (2013), 315–337.
- КОНЧАРЕВИЋ 2013ђ – О неким нормативистичким питањима у језику сакрума / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 13 (2013), 79–99. | Резюме

- КОНЧАРЕВИЋ 2013е – О неким проблемима учења научно-богословском стилу руског језика у српској аудиторiji / Ксенија Кончаревић // Руски језик као инославјански. – 5 (2013), 64–72. | Резиме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013ж – Религиолект као израз идентитета заједнице: православна перспектива / Ксенија Кончаревић // Смиао. – II/1, (2013), 62–76.
- КОНЧАРЕВИЋ 2013з – Сакрална комуникација: норме, традиције, средства / Ксенија Кончаревић. – Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2013. – 366.
- КОНЧАРЕВИЋ 2013и – Српска теолингвистика данас : Актуелни задаци и правци стратегије развоја / Ксенија Кончаревић // Српска теологија данас : четврти годишњи симпозион 2012 (25–26. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 4 (2013), 648–664. | Резиме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013ј – Стилистички аспекти жанра црквене посланице у савременом српском језику / Ксенија Ј. Кончаревић // Научни састанак слависта у Вукове дане. – 42/1 (2013), 395–405. | Резиме
- КОНЧАРЕВИЋ 2013к – Црквенословенски елементи у православном социолекту руског и српског језика / Ксенија Кончаревић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 14 (2013), 174–191. | Резиме
- КОНЧАРЕВИЋ, НЕДИЋ 2013 – Црквенословенски језик на раном узрасту као компонента формирања ученичког етнокултурног идентитета (организационо-концепцијски и курикуларни аспекти) / Ксенија Кончаревић, Јелена Валерјевна Недић // Иновације у настави. – 26, 1 (2013) 7–17. | Резиме
- КОНЧАРЕВИЋ, РАДОВАНОВИЋ 2012а – Лингвокултуролошко коментирање као аспект лексикографичке активности : применително к учебном богословском словарију / Ксенија Кончаревић, Милан Радовановић // Руски језик као инославјански. – 4 (2012), 58–70.
- КОНЧАРЕВИЋ, РАДОВАНОВИЋ 2012б – Руско-српски и српско-руски теолошки речник = Руско-србски и србско-руски богословски словари / Ксенија Кончаревић, Милан Радовановић. – Београд: Службени гласник, 2012. – 360.
- ЛЕВУШКИНА 2012 – Лексика у делу Св. Серафима Царића (игумана манастира Св. Тројице код Пљеваља) / Рујица Левушкина // Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас : Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Херцег Новом 20–23. априла 2012. године. – Никшић и др. : Матица српска. Друштво чланова у Црној Гори и др, 2012, 393–407. | Резиме
- ЛЕВУШКИНА 2013 – Теоними у савременом српском језику / Рујица Левушкина // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 167–177. | Резиме
- ЛУБАРДИЋ 2000 – Хришћанство, инкултурација и биће књиге – од језика до личности / Богдан М. Лубардић // Богословље. – 44, 1–2 (2000), 91–148.
- МАРИЋ 2013 – О једном културолошко маркираном концепту из сакралне сфере у руском језику у поређењу са српским / Биљана Марић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 179–193. | Резиме
- МИЉКОВИЋ 2011 – Божићне посланице Српске православне цркве као жанр јавне комуникације / Вања Миљковић // Синтезис. – 3, 1 (2011), 117–146. | Summary
- НИКИТОВИЋ 2009 – Сложенице у „Философским урвинама“ Оца Јустина (Поповића) / Зорица Никитовић // Српски језик. – 14 (2009), 557–583.
- НИКИТОВИЋ 2012 – Сакралност као семантичка категорија / Зорица В. Никитовић // Наука и идентитет. Филолошке науке : зборник радова са Научног скупа (Пале, 21–22. мај 2011). – Пале : Филозофски факултет, 2012, 245–257.

- НИКИТОВИЋ 2013 – Сакралност пјесничког језика / Зорица Никитовић // Српска теологија данас : четврти годишњи симпозион 2012 (25–26. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 4 (2013), 595–608.
- ПЕЈАНОВИЋ 2012 – Проблемы перевода фразеологизмов с компонентом *Бог* с русского языка на сербский / Анна Пејанович // Достижения и перспективы сопоставительного изучения русского и других языков. Международный научный симпозиум (Белград, 1–2 июня 2012). – Београд: МАПРЈАЛ, Славистичко друштво Србије, Филолошки факултет. – 2012, 150–161.
- ПИПЕР 2013 – О говорном догађају у светлу теолингвистике / Предраг Пипер // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 211–226. | Резюме
- ПРАЛИЦА 2003 – Релативна клауза у религијском дискурсу типа посланица / Дејан Пралица // Прилози проучавању језика. – 34 (2003), 81–92. | Summary
- ПРОХОРОВА 2009 – Концепт *праведност* у српском и руском језику / Анжела Прохорова // Славистика. – 13 (2009), 157–163. | Резюме
- ПРОХОРОВА 2011 – Реализација концепта „истина“ у богословским текстовима / Анжела Прохорова // Српска теологија данас : други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2011, 575–576.
- РАДИЋ 2013 – Тројство као унапред задат модел организације језика / Јованка Ј. Радић // Српска теологија данас : четврти годишњи симпозион 2012 (25–26. мај 2011). – Београд : Православни богословски факултет. – 4 (2013), 631–642. | Резиме
- РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 2003 – Прилог проучавању инваријантних и варијантних обележја концепата емоција у српском и руском језику – на материјалу романа „Сеобе“ М. Црњанског и његовог руског превода / Милана Радић-Дугоњић // Стил. – 2 (2003), 321–329.
- РАДОВАНОВИЋ, КОНЧАРЕВИЋ 2012 – Сакрална лексика као предмет лексикографске обраде у преводним речницима : лингвокултуролошки аспекти / Милан Радовановић, Ксенија Кончаревић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 429–441. | Резюме
- РАДОВИЋ 2010 – Тајна језика / Амфилохије Радовић // Слово. – 7, 27–28 (2010), 37–44.
- РАКИЋ 2005 – О синодском преводу Новог завета / Радомир Ракић // Годишњак : часопис за теолошко-философска и текућа питања Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи. – 4, 4 (2005), 275–285. | Резюме, Summary
- РАКИЋ 2012 – Неки теоријски и практични аспекти превођења црквених текстова / Радомир Ракић // Prevodilac. – 31, 1/2 (2012), 57–70.
- РАНКОВИЋ 2008 – Петар Ђорђић и његов поглед на савремени богослужбени језик у Срба / Зоран Ранковић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 3 (2008), 190–194.
- РАНКОВИЋ 2009 – Делатност Срба у XX веку на стандардизацији црквенословенског језика / Зоран Ранковић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 4 (2009), 86–90.
- РАНКОВИЋ 2012 – О речницима црквенословенског језика у Срба / Зоран Ранковић // Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати : зборник радова научног скупа. – 12 (2012), 142–146.
- РАНКОВИЋ, ВЕШОВИЋ 2010 – Семантика придева *Apistos* у Јеванђељима и посланицама св. ап. Павла / Зоран Ранковић, Милосав Вешовић // Стил. – 9 (2010), 421–427. | Summary
- РАНКОВИЋ, ВЕШОВИЋ 2012 – Семантика лексеме *τὸς* у посланицама светог апостола Павла: однос грчког извора према латинском и словенским преводима / Зоран Ранковић, Милосав Вешовић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 377–381. | Summary

- РЕБИЋ 2006 – Јеванђељска начела употребе језика у делима Григорија Божовића / Чедомир Ребић // Језик и стил Григорија Божовића : зборник са научног скупа одржаног 16. и 17. фебруара 2005. године у Косовској Митровици и Зубином Поток. – Косовска Митровица : Филозофски факултет ; Зубин Поток : Стари Колашин. – 2006, 101–112. | Résumé
- РЕЉИЋ 2008 – Верски оквири језичке и етничке десловенизације Косова и Метохије / Митра Рељић // Изучавање словенских језика, књижевности и култура као инословенских и страних : зборник реферата. – Београд: Филолошки факултет : Славистичко друштво Србије. – 2008, 311–316.
- РЕЉИЋ 2013 – Асоцијативни искази у контексту „сапребивања у телу или у истом духу” и њихов комуникацијски потенцијал / Митра Рељић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 235–254. | Резюме
- РИСТИЋ 2010 – Статус црквене лексике у корпусу савременог српског (на примеру Речника САНУ) / Стана Ристић // Српска теологија данас : први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 1 (2010), 451–459.
- РИСТИЋ 2012 – Национална етика и култура у концептима неких речи српског језика / Стана Ристић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 153–166. | Резюме
- РИСТИЋ 2013 – Коцепт дома у религијском дискурсу / Стана Ристић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 255–275. | Summary
- САМАРЦИЈА-ГРЕК 2011 – Глаголски прилози садашњи *говорећи* и *одговарајући* у „Новом завјету” Вука Караџића и њихови еквиваленти у оригиналном тексту и неким француским преводима / Татјана Самарција-Грек // Научни састанак слависта у Вукове дане. – 40, 1 (2011), 543–556. | Résumé
- СИМИЋ 2013 – О пастирској речи патријарха Павла / Радоје Симић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 277–284. | Zusammenfassung
- СИМИЋ, СИМИЋ 2012 – Лингвистичке и стилске особености у језику Вукова превода Новог завјета / Радоје Д. Симић, Јелена Р. Јовановић Симић // Теолингвистика : међународни тематски зборник радова. – 2012, 394–401. | Zusammenfassung
- СПАСОЛЕВИЋ 2009 – О називима верских празника у ресавском крају / Марина Спасојевић // Дијалекат – дијалекатска књижевност. Лесковац: Лесковачки културни центар, 2009, 203–214.
- СТЕФАНОВИЋ 2013 – Црква у асоцијативном систему српског језика / Марија Стефановић // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 285–294. | Резюме
- СТОШИЋ 2003 – Црквени појмови у народним пословицама и изрекама / Љиљана Стошић // Даница. – 11 (2003), 383–394.
- ТАДИЋ 2008 – Размишљања о нелинеарности литургијског језика / Драгица Тадић // Теолошки погледи. – 1 (2008), 75–80. | Résumé
- ТЕРЗИЋ 2001 – О функционисању црквенословенског језика на размеђу векова / Богдан Терзић // Славистика. – 5 (2001), 16–23.
- ТИРОВА 2005 – Чешки језик као литургијски код Словака-лутерана у Војводини / Зузана Тирова // Славистика. – 9 (2005), 198–203. | Resumé
- ТОДОРОВИЋ 2009 – Етика критике у православном дискурсу / Никола Тодоровић // Православна теологија и култура (зборник са научног скупа одржаног 25. и 26. децембра 2008. у Нишу). – Ниш : Центар за црквене студије (Ниш : Пунта). – 2009, 137–144. | Summary
- ТОДОРОВИЋ 2011 – Језик Вуковог превода „Новог завета” и *верност оригиналу* / Дарко Тодоровић // Научни састанак слависта у Вукове дане. – 40, 1 (2011), 557–566. | Summary
- ТРНАВАЦ 2001 – Елементи концепта „наде“ као хришћанске врлине / Радослава Трнавац // Српски језик. – 6, 1–2 (2001), 469–478.

- ФЕМИЋ КАСАПИС 2009а – Етимологије термина Φύσις, Οὐσία и Ὑπόστασις и њихови сродни облици у другим језицима / Јелена Фемић-Касапис // Стил. – 8 (2009), 303–312. | Summary
- ФЕМИЋ КАСАПИС 2009б – Термин Ὑπόστασις [hypostasis] у јелинској писаној баштини (I део) / Јелена Фемић-Касапис // Саборност: теолошки годишњак. – III (2009), 259–268. | Περίληψη
- ФЕМИЋ КАСАПИС 2010а – Порекло термина Φύσις, Οὐσία и Ὑπόστασις и њихов семантички развој од најранијих помена до црквених Отаца / Јелена Фемић-Касапис. – Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања 2010. – 155.
- ФЕМИЋ КАСАПИС 2010б – Преглед дохришћанских значења термина ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ / Јелена Фемић-Касапис // Српска теологија данас : први годишњи симпосион 2009 (29–30. мај 2009). – Београд : Православни богословски факултет. – 2010, 493–500.
- ЦРЊАК 2009 – О једном виду антимерије у „Молитвама на језеру“ Владике Николаја / Дијана Црњак // Прилози проучавању језика. – 40 (2009), 47–63. | Summary
- ЧАРКИЋ 2011 – Анализа структуре текста акатиста / Милосав Ж. Чаркић // Српска теологија данас : други годишњи симпосион 2010 (28–29. мај 2010). – Београд : Православни богословски факултет. – 2011, 515–536. | Summary
- ШТАСНИ 2008 – Жанровска обележја омилија / Гордана Штасни // Зборник Матице српске за књижевност и језик. – LVI, 3 (2008), 549–559. | Резюме
- ШТАСНИ 2013 – Номинације Бога у *Молитвама на језеру* Светог Николаја Велимировића / Гордана Штасни // Теолингвистичка проучавања словенских језика. – 2013, 295–320. | Резюме

2.4. ТЕОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП ЛЕКСИКОЛОГИЈИ

2.4.0. Приликом досадашњег изучавања конфесионалне маркираности језичких нивоа, у славистичким оквирима највише пажње посвећено је лексици (Кончаревић 2015б: 71–73; в. т. 3.1.0.). Из тог разлога нарочиту актуелност задобија теолингвистичка проблематика из угла лексикологије.

2.4.0.1. Осим иманентно лексиколошких проучавања, за лексикологију су значајна и сазнања до којих се долази у оквиру дисциплина које су додирне са лексикологијом. Такве су, примера ради, етимологија, ономастика, терминологија, фразеологија, лексикографија (исп. Драгићевић 2010: 18–34). Оне се могу третирати као домени лексикологије у ширем смислу (Драгићевић 2010: 18, 24, 34; Šipka 2006: 123–157; Шанский 2009: 14), али и као самосталне дисциплине. Резултати до којих се долази у поменутиим дисциплинама могу користити лексикологији, најпре ширећи спознаје о објекту њеног проучавања, само са становишта поменутих дисциплина. Штавише, постоје питања која су им заједничка, која нису стриктно везана за одређену област. Границе између ових дисциплина нису увек тако оштре, па зато постоје подручја која се не само додирују, већ и преклапају.

2.4.0.2. Сагледавајући релевантна проблемска подручја у теолингвистици, Гадомски у области лексикологије издваја следећа: „лексика и семантика религиозног језика; фразеологија религиозног језика; заимствованија из религиозног језика, етимологија; религиозна лексикографија; ономастика религиозног језика, агиографија; терминологија религиозног језика” (Гадомский 2010: 364; Гадомский 2017: 287–290). Примећујемо, дакле, да је Гадомски заузео приступ лексикологији у ширем смислу. Нама се чини да је дисциплине попут етимологије, лексикографије, ономастике, фразеологије исправније посматрати као самосталне дисциплине (са мањом или већом аутономијом), независне од лексикологије али несумњиво сродне њој.

2.4.0.2.1. Како се лексикологија може посматрати у ужем и ширем смислу (Драгићевић 2010: 18), тако се и у теолингвистици о лексиколошким оквирима може говорити у ужем и ширем смислу.

2.4.0.2.1.1. У ужем смислу лексиколошка проучавања имају за предмет иманентно лексиколошку проблематику. У примени на теолингвистику тиме би се обухватила следећа истраживачка подручја: религијска лексика, религијска значења у лексици из општег фонда, системски односи у религијској лексици, семантички и сродни процеси у религијској лексици (проширивање значења, сужавање значења, (де)архаизација, (де)сакрализација, терминологизација итд.), односи између религијске и нерелигијске лексике, позајмљенице из религијске сфере, културно маркирана религијска лексика и др.

2.4.0.2.1.2. У ширем смислу, постојећем списку могла би се додати и ова подручја: теолошка терминологија, терминологија научних дисциплина које су контактне или комплементарне са теологијом, семантички и сродни процеси у теолошкој терминологији (нпр. проширивање значења, сужавање значења, детерминологизација, (де)архаизација, (де)сакрализација), односи између термиолошке и нетермиолошке религијске лексике, сакрални ономастикон, речници религијске лексике, речници теолошких термина, лексикографска обрада религијске лексике, лексикографска обрада теолошке терминологије, фразеологизми с религијским компонентама значења, религијски мотивисани фразеологизми и др.

2.4.0.2.1.3. Истакли бисмо да је јасну границу између датих приступа некада тешко повући, што је условљено тиме да су поједина питања релеватна не само за лексикологију, већ и за њој сродне дисциплине. Из тог разлога се одређена истраживачка подручја могу наћи и на првом и на другом списку: нпр. односи између нетермиолошке и термиолошке религијске лексике (релевантни и за лексикологију и за терминологију), позајмљенице из религијске сфере (релевантне и за лексикологију и за етимологију и за лингвистичку контактологију), језички процеси у религијској лексици / теолошкој терминологији попут терминологизације и детерминологизације (релевантни и за лексикологију и за терминологију).

2.4.0.3. Како би се лексикологија адекватно размотрила као једно од најрелевантнијих подручја у теолингвистици, неопходно је осврнути се на још једно теоријско-методолошко питање. Оно се тиче основне јединице теолингвистичких истраживања у домену лексике – како монолингвално, тако и конфронтативно.

2.4.1. Појам теонеме

2.4.1.0. Заснивање теолингвистике као научне дисциплине подразумевало је, без сваке сумње, и разматрање њеног теоријско-методолошког апарата. Значајно место у том смислу заузима питање основне јединице теолингвистичких истраживања. За њено именовање А. К. Гадомски предложио је термин *теонема*. У словенској лингвистици овом проблематиком први се бавио управо Гадомски, који је и увео појам теонеме у науку о језику. Увидом у радове датог лингвисте може се закључити да је разматрање теонеме спроводио махом на нивоу монолингвалне дескрипције и анализе, док је конфронтативни аспект углавном имао спорадични карактер (Кончаревић 2015б: 117; исп. Гадомский 2017: 165–170).

2.4.1.0.1. Значајан допринос разради теонеме дала је у словенској теолингвистици К. Кончаревић. У својим студијама она се бавила разрадом концепције теонеме у равни конфронтативне теолингвистике, превасходно на материјалу словенских језика (у првом реду руског и српског). Њено интересовање тичало се и питања инвентаризације теонема,

као и демонстративним методолошких поступака погодних за примену у монолингвалној и конфронтативној анализи (нпр. в. Кончаревић 2012, Кончаревић 2013а).

2.4.1.0.2. Тако се под *теонемом* подразумева „језички знак, функционална језичка јединица чија је функција транспоновање за теолингвистику релевантног (сакралног) садржаја, инваријанта која се реализује на разним нивоима језичког система у виду синтаксичких, фразеолошких, лексичких, творбених, морфолошких, морфонолошких, фонолошких варијаната” (Кончаревић 2017: 304). Графички преглед према језичким нивоима представићемо у Табели бр. 1.

Табела бр. 1. *Концепција теонеме по језичким нивоима*
(модификовано према Кончаревић 2015б: 117)

ЈЕЗИЧКИ НИВОИ	ТЕОНЕМА-ИНВАРИЈАНТА	ВАРИЈАНТА ТЕОНЕМЕ
ФОНЕТСКИ НИВО	<i>фонетска теонема</i>	<i>фонетска варијанта теонеме</i>
МОРФОНОЛОШКИ НИВО	<i>морфонолошка теонема</i>	<i>морфонолошка варијанта теонеме</i>
МОРФОЛОШКИ НИВО	<i>морфолошка теонема</i>	<i>морфолошка варијанта теонеме</i>
ТВОРБЕНИ НИВО	<i>творбена теонема</i>	<i>творбена варијанта теонеме</i>
ЛЕКСИЧКИ НИВО	<i>лексичка теонема</i>	<i>лексичка варијанта теонеме</i>
ФРАЗЕОЛОШКИ НИВО	<i>фразеолошка теонема</i>	<i>фразеолошка варијанта теонеме</i>
СИНТАКСИЧКИ НИВО	<i>синтаксичка теонема</i>	<i>синтаксичка варијанта теонеме</i>

2.4.1.0.3. На основу истраживања која су обухватила језичке јединице различитих нивоа, К. Кончаревић дошла је до значајних закључака. Наиме, њене анализе показале су да издвајање теонеме као основне јединице теолингвистичких проучавања има своје методолошко утемељење. Када је реч о монолингвалним и конфронтативним истраживањима, најразноврснији материјал и најшири обим методолошких поступака за анализу нуде лексички и фразеолошки ниво, док фонетске, морфонолошке, морфолошке, творбене, синтаксичке варијанте теонеме такође могу бити предмет испитивања, међутим

њихов је опсег знатно суженији, а у упоредном проучавању двају или више језика имплицирају примену типолошке анализе (Кончаревић 2015б: 134; Кончаревић 2013а: 149).

2.4.1.1. Појам лексичке теонеме

2.4.1.1.1. На основу предложене концепције теонеме (Кончаревић 2015б: 117), под *лексичком теонемом* подразумева се језички знак, функционална језичка јединица чија је функција транспоновање за теолингвистику релевантног (сакралног) садржаја, инваријанта која се реализује на лексичком нивоу језичког система у виду лексичких варијаната.

2.4.1.1.2. Досадашња истраживања показала су да се најшири обим теонема може издвојити на два језичка нивоа. То су лексички³⁶ и фразеолошки, који уједно представљају два стожера савремених теолингвистичких проучавања, барем у овом тренутку. Питање инвентаризације теонема, као и њихове тематске класификације, спада у ред актуелних питања теолингвистике (нпр. в. Гадомский 2017: 214–263). Ми ћемо се њиме подробније бавити у т. 4.5.2. и 4.6.2.

³⁶ Р. Бајић у докторској дисертацији износи податак да се у укупном вокабулару српског језика може издвојити око 15.000 лексичких теонема. Ауторка такође наводи да изнети број није ни коначан ни прецизан: „Коначан није зато што је у питању отворен скуп лексема чији број се и даље може повећавати, а у мањој мери и смањивати. Постоје два основна разлога за то: један је позната променљивост језика и његов развој – што је на лексичком нивоу управо и најбрже и најприметније. Други разлог садржи се у суштини саме православне духовности која, као поглед на свет, може да обухвати готово сфере живота” (Бајић 2013: 187). Будући да изостаје ближе поткрепљење датој тврдњи, а у складу са изнетом напоменом, делимо мишљење Р. Бајић да наведени број теонема треба схватити условно.

3. ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ КАО ОБЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА У САВРЕМЕНОЈ РУСИСТИЦИ И СРБИСТИЦИ

3.1. ИСТОРИЈАТ ПИТАЊА

3.1.0. Пре него што се приступи средишњим главама ове дисертације, неопходно је размотрити историјат питања. Као што смо видели, проучавање језика у религијском кључу веома је актуелно у словенском ареалу, а према налазима у области теолингвистичких истраживања, значајна пажња усмерена је на изучавање конфесионалне маркираности језичких нивоа, како у оквирима опште лингвистике, тако и страних филологија (Кончаревић 2015б: 71; исп. Кончаревић, Гадомски 2014: 164–178). Највеће интересовање испољено је за лексички ниво, и то превасходно за структуру и функционисање апелативне, термилошке и ономастичке лексике (Кончаревић 2015б: 71–73; Кончаревић, Петровић 2016: 165–166). Актуелност лексиколошких проучавања, као и њихов стални пораст, јасан је када је у питању религијска сфера, будући да лексички ниво представља најважнију компоненту језичке организације стилова и жанрова унутар сакралног функционалностилског комплекса чије јединице одликују карактеристична семантика (неретко веома сложена за проучавање), специфична употреба, стилистичка маркираност и културно-историјска димензија (Кончаревић 2015б: 71–72).

3.1.0.1. У наставку ћемо понудити преглед досадашњих испитивања у овом домену. Тежиште ће бити на проучавањима која се непосредно тичу предмета нашег истраживања, с тим што ћемо та сазнања употпунити литературом у којој се лексика из сфере православне духовности третира као објекат истраживања. За такав методолошки приступ, релативно шири, определили смо се из више разлога, од којих неки могу бити од значаја за даља проучавања у дате области: сматрамо важним омогућавање што исцрпније слике постојећих проучавања, јер у српској лингвистици ова тема много изучена. Увиде у неке важније радове и резултате, нарочито новијег датума, често немају ни истраживачи који се баве религијском лексиком, што смо закључили ишчитавањем литературе (најпре славистичке у различитим научним срединама и литературе из неких других страних филологија у српској средини), а засигурно је да сазнања из постојећих истраживања могу унапредити квалитет будућих проучавања и(ли) инспирисати лингвисте³⁷ да се у будућности баве овим темама и трагају за неким досад неистраженим. Приступ који смо одабрали изискивао је временски дужу и опсежнију претрагу, праћење и анализу шире лингвистичке продукције, што значи да се нисмо ограничили на иманентно лексиколошку, семантичку, лексикографску и лингвокултуролошку литературу, већ и на важнија истраживања у области терминологије, ономастике, стилистике, социолингвистике, когнитивне лингвистике, нормативистике, дијалектологије, теорије и технике превођења итд. Напомињемо да је нап фокус на синхронијским проучавањима,³⁸ док смо се, углавном по потреби, служили изворима дијахронијске природе (нпр. из области етимологије, историјске лексикологије, историјске лексикографије). Такав приступ није подразумевао удаљавање од предмета ове дисертације, већ је био у служби његовог бољег сагледавања, а испоставио се као сврсисходан, јер је у многим сегментима доктората нашао заступљеност или је допринео бољем разумевању одређених питања у вези са нашом темом.

³⁷ Овде имамо у виду и младе истраживаче. Примера ради, у периоду од 2017. до 2020. године на Катедри за славистику Филолошког факултета у Београду само је под менторством проф. др К. Кончаревић одбрањено преко 10 мастер радова у целости повећених неком од аспеката интеракције језика и религије, док би наведени број био и већи када би се рачунали радови који то чине само у једном од својих делова.

³⁸ Преглед смо усмерили на истраживања синхронијског карактера, у складу са предметом дисертације, мада су у појединим случајевима заступљена и проучавања са дијахронијским аспектима.

3.1.0.2. При сагледавању остварених резултата у конкретној области истраживања, увиду у њене домете и тенденције на фундаменталном и апликативном плану, велику улогу имају проучавања ретроспективног и кумулативног карактера. У методологији сваке научне дисциплине она заузимају битно место, јер на тај начин актуелна истраживачка перцепција има јаче упоришне позиције за боље разумевање, валоризацију, унапређење и евентуално иновирање постојећег стања, као и осмишљавање перспектива и стратегија будућег развоја. Из тог разлога проблематику историјата питања отпочећемо разматрањима који носе најшири карактер и синтетишу постојећа сазнања о теми која нас интересује. У првом реду, то су библиографије и прегледни радови о проучавањима лексике из сфере православне духовности, као и о теолингвистици када се анализира лексички ниво језика. Даљи преглед задобијаће све ужи карактер и биће усмерен на монографије о лексици из сфере православне духовности (укључујући и оне референтне монографске публикације у којима се дато питање истражује као један од аспеката), затим на дисертациона истраживања и, најзад, на научне студије и чланке у којима се проучава наведени лексички подсистем – са додатном диференцијацијом на монолингвалне и конфронтативне.

3.1.1. Општи преглед досадашњих истраживања

3.1.1.1. Библиографска истраживања

3.1.1.1.1. Расветљавање историјата питања почећемо од прегледа библиографских истраживања, која одликује најшири обухват информација и оријентација ка обједињавању постојећих сазнања. Према садржини дате библиографије могу оценити као опште,³⁹ док специјалне, оријентисане на лексику из сфере православне духовности, засад не постоје. Из тог разлога, почетни увид о нашој теми могуће је стећи на основу теолингвистичке библиографске грађе, а тачније сегмената који се односе на лексичку сферу.

3.1.1.1.1.1. Прво истраживање које ћемо представити јесте *Преглед теолингвистичких испитивања у Русији, Украјини и Пољској (грађа за библиографију)* К. Кончаревић и А. К. Гадомског (Кончаревић, Гадомски 2014). У овом раду предочена је грађа за тематску библиографију словенске теолингвистике (исп. Кончаревић, Гадомски 2014: 155–178).⁴⁰ Разуђеном класификацијом библиографских јединица обухваћени су најзначајнији аспекти теолингвистичких проучавања у Руској Федерацији, Украјини и Пољској. Целина који је релевантна за нашу тему насловљена је као *Лексикологија сакралног језика*, са поднасловом *Религијски маркирана лексика* (Кончаревић, Гадомски 2014: 165–166). У њој се даје увид у следећа⁴¹ истраживачка подручја: 1) варијанта теонеме лексичка, 2) лексика библијска, 3) лексика богослужбена, 4) лексика религијска, 5) лексика религијска протестантска, 6) лексика сакрална, 7) лексика сакрално-богослужбена, 8) лексика хришћанска, 9) лексика црквена, 10) лексика црквено-религијска, 11) лексика теолошка, 12) религионим. Изван наше пажње остале су тачке 5 и 11 (ова друга, иако је тематски релевантна, не садржи проучавања лексике из сфере православне духовности). Увидом у грађу јасно се запажају различити

³⁹ Оцену дајемо са утемељењем у теорији библиографије, а тачније у систематизацији библиографских истраживања изнетој у: Вранеш 2010: 31–35.

⁴⁰ Као значајан извор библиографских података издвојили бисмо и *Учебный библиографический словарь русско-польской терминологии теолингвистики* (2008) А. К. Гадомског. У питању је материјал сакупљен за израду истоименог библиографског речника, над чијом израдом овај аутор годинама ради. Дати материјал ми нећемо детаљније представљати, будући да грађа заступљена у њему прати корпус библиографских јединица из коауторског рада.

⁴¹ Њихове називе дајемо онако како су аутори то учинили.

истраживачки приступи, укључујући и оне лингвистички спорне (нпр. *теолошка лексика* – према нашем мишљењу, теолошка може бити терминологија, али не и лексика – уп. Драгићевић 2010: 20). Библиографска грађа обухвата важније монографске публикације, дисертације, студије и чланке из тематских зборника и часописа – и то у синхронијској и дијахронијској перспективи – с тим што су нека важнија лексиколошка истраживања остала изван пажње аутора (нпр. Бугаева 2006; Дубровина 2006, 2009; Иванова 2004, 2005, 2006; Андрейченко 2007; Горюшина 2002).

3.1.1.1.2. Библиографски опис задобила су проучавања из области теолингвистике објављена у Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини (тачније у Републици Српској) (Петровић 2015а). Прилогом *Библиографија радова из теолингвистике објављених у Србији, Црној Гори и Републици Српској од 2000. до 2013.*, као што се може уочити, обухваћен је тринаестогодишњи период и преко 350 библиографских јединица разврстаних према хронолошком критеријуму. Грађу сачињавају значајнији академски (магистарски радови, докторске дисертације) и научни радови (серијске и монографске публикације, монографске студије, изворни и прегледни научни чланци и прилози, приређена грађа, рецензије, прикази, хронике и др.), превасходно о проучавањима словенских језика (делом и несловенских), и то из синхронијске перспективе. На основу грађе може се закључити да лексиколошка истраживања одликује висока бројност (в. Петровић 2015а: 146), а њихов детаљнији преглед, укључујући и она о лексици из сфере православне духовности, понудили смо у т. 2.3.1.2.0.5. Дата библиографија, заједно са претходном коју смо издвојили, омогућава стицање општег увида у шире славистичко стање у теолингвистици.

3.1.1.2. Прегледни радови

3.1.1.2.1. Руководећи се степеном општости, као наредну категорију издвојили смо прегледне радове посвећене истраживању лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику. Анализом литературе може се закључити да су такви радови изузетно малобројни: издвојили смо свега два. Таква ситуација може се објаснити узрочно-последичном везом да постојање прегледних радова претпоставља одређени степен разраде неке теме. Уколико до тога не дође, онда се тешко може говорити о истраживањима синтетичког типа. Ипак, с обзиром на чињеницу да је о наведеној теми знатно више писано у русистици, разумљиво је што се постојећи прегледни радови односе управо на руски језик.

3.1.1.2.1.1. Вороњешки лингвисти О. В. Загоровска и И. К. Матеј објавили су прегледни рад под називом *Русская православная лексика как предмет изучения в современной русистике* (Загоровская, Матеј 2012). Уводни део рада посвећен је образложењу научног проучавања проблематике језика и религије. Издвајају се главни правци таквих проучавања са ослоном на анализу научне литературе у оквирима руске лингвистичке русистике. Аутори сматрају да су перспективна истраживања дискурсног типа, јер погодују изучавању полисемичне лексике из сфере православне духовности, која би се могла истраживати на нивоу религијског и нерелигијског дискурса. У раду се сагледава питање назива овог лексичког слоја и проблематика термиолошке неједначености. Аутори за залажу за употребу термина *православная лексика*, и то у најширем смислу поимања. Такође се предлаже се класификација лексике. Вредност овог рада огледа се у чињеници да је њиме покренуто питање синтезе досадашњих проучавања лексике из сфере православне духовности у савременој русистици. Иако се у раду се пружа поуздана синтеза проучавања обављених до 2010. године, она нису у толикој мери концентрисана на лексичку равн колико на однос језика и религије, мада се из наслова рада могло очекивати супротно. Ипак, у раду се износи низ корисних запажања, термиолошки предлог за назив овог лексичког подсистема, као и могућа тематска класификација лексема које улазе у његов састав.

3.1.1.2.1.2. Прегледног је карактера још један коатурски рад. У питању је *Религиозна православна лексика в отечественной лингвистике* који су објавили Ј. В. Черњавска и А. П. Мајоров (Чернявская, Майоров 2015). Проблематика се уводи констатовањем актуелности проучавања лексике из сфере православне духовности, као и језика и религије уопште. Представља се статус и контекст функционисања поменуте лексике у совјетском периоду и констатује њена тенденциозна маргинализација, за разлику од постсовјетског и посттоталитарног периода, када долази до реактуализације лексике из сфере православне духовности након крупнијих промена које је руско друштво доживело на размеђу XX и XXI века. Аутори наводе да се новија истраживања религијске лексике спроводе се у оквирима општекултурног и религијског дискурса, иако не појашњавају шта подразумевају под овим првим, који, чини нам се, није најуспешније решење. Констатују се проучавања у области функционалне стилистике, когнитивне лингвистике (и, још уже, лингвоконцептологије), фразеологије, уз навођење важнијих истраживача. У погледу радова лексичко-семантичке природе издвајају се следећи проблемски оквири: порекло, развој и семантичке промене. Даљи ток рада посвећен је тематској класификацији лексике из сфере православне духовности која, без сваке сумње, спада у једно од најизазовнијих питања у вези са овом лексичким подсистемом. Аутори истичу да се у лексиколошким истраживањима срећу различита термилошка решења назива лексике и исправно запажају условност приликом разграничавања појмова *религиозна лексика*, *христианска лексика*, *православна лексика*, *церковна лексика*. Они то објашњавају неконзистентношћу и вишезначношћу појма *религиозни*, као и различитим приступима проучавања ове лексике. Разноликост се не примећује само у погледу назива лексике, већ и појмовног садржаја који се под тим терминима подразумева. Ово потоње је веома значајно запажање Черњавске и Мајорова јер се у тој чињеници такође крије разлог за различите називе лексике из сфере православне духовности и дискусије лингвиста у вези са њима. Као најадекватније термилошко решење аутори сматрају *православна лексика*, па је питање зашто аутори у наслову рада користе термин *религиозна православна лексика*. Датим радом направљена је синтеза више важнијих питања о нашој теми у руској лингвистици. Изнета су и корисна запажања, али се не може не приметити да у овом прегледу изостају значајна русистичка истраживања више аутора у овој области (нпр. Г. Н. Скљаревска, И. В. Бугајова, И. К. Матеј).

3.1.1.2.1.3. Прегледних радова о проучавању лексике из сфере православне духовности у српском језику засад нема, што се може објаснити чињеницом да је ова тема знатно мање разрађена у србистичким оквирима. Сазнања о постојећим истраживањима углавном се износе фрагментарно и улазе у састав проучавања која имају другачије теме, циљеве и задатке. Оно што се може издвојити у доступној литератури јесте општи преглед лексиколошких истраживања у оквирима српске теолингвистике, где су заступљени подаци везани и за србистику. У питању је рад *Српска теолингвистика данас: истраживачки проблеми и резултати* К. Кончаревић и аутора ових редова (деталније исп. Кончаревић, Петровић 2016: 165–166). Поменути рад може послужити као основа за ближи увид у србистичка истраживања⁴² лексике из сфере православне духовности, утолико пре што је поткрепљен већим бројем библиографских референци.

⁴² У монолингвалној и конфронтативној (руско-српској) перспективи значајне податке пружају радови Кончаревић 2011б, 2013а, 2021а.

3.1.1.3. Монографска истраживања

3.1.1.3.1. Монографије посвећене лексички из сфере православне духовности такође нису бројне. Нама су познате три такве публикације⁴³ и све су русистичке. Две од њих⁴⁴ настале су на основу рукописа дисертационих истраживања, па ћемо их обрадити у оквиру т. 3.1.1.4. Трећа монографија је *Православная лексика. Концепты христианской культуры. Лингвистические аспекты православия* Г. Н. Скљаревске (Скљаревская 2013а). Ова књига представља синтезу ауторкиних истраживања лексике из сфере православне духовности. Основу монографије чине студије које је Скљаревска раније објављивала, махом у сажетијем облику. Поменути лексика сагледава се путем процеса реактуелизације руског језика почетком XXI века, а разматра се и њено место у лексичком систему и руској култури. Посебно место заузима анализа лингвистичка анализа лексеме *сердце* у руском преводу Светог писма. Ауторка издваја значења која дотад нису констатована и углавном нису у корелацији са савременим семантичким реализацијама дате лексеме или се на њих индиректно односе. Таквих значења Скљаревска бележи чак 8. Монографија садржи и лексикографска разматрања концепта *любовь*. Овој теми приступа се са хришћанског становишта. Између осталог, ауторка анализира лексему *любовь* у религијском и нерелигијском дискурсу, скрећући пажњу на особености њеног лексикографског описа у религијској равни, показујући колико се она разликује у односу на нерелигијску.

3.1.1.3.1. До важних сазнања о лексички из сфере православне духовности могуће је доћи и у монографијама које нису у целости посвећене датој теми, већ само у једном делу. Најпре бисмо издвојили књигу И. В. Бугајве *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI* у оквиру које је читаво поглавље посвећено лексички из сфере православне духовности (Бугаева 2008в: 148–202). Приступ у монографији примарно је социолингвистички и тиче се ауторкине концепције религиолекта (религијског социолекта). Кроз ту призму сагледавају се састав наведене лексике, важнији парадигматски лексички односи, семантичке промене и стилистичка обележја.⁴⁵ Несумњиво значајно место заузима и публикација *Теолингвистические исследования в славянском языкознании* А. К. Гадомског. Од истраживачких поља која су за нас релевантна, поменули бисмо да се у монографији разматра проблематика назива религијске лексике као један од водећих проблема теолингвистике, затим се предочавају важнија истраживања у тој области, а скренули бисмо пажњу и на ауторова проучавања термиолошке лексике у словенској теолингвистици (исп. Гадомский 2017: 214–238, 273–294).

3.1.1.4. Дисертациона истраживања

3.1.1.4.1. Различитим аспектима лексике из сфере православне духовности посвећена су и дисертациона истраживања у русистици и србистици.

⁴³ У лингвистичкој литератури срећу се и монографије К. А. Тимофејева *Религиозная лексика русского языка как выражение христианского мировоззрения*. Новосибирск: НГУ (2001) и Г. А. Казакова *Сакральная лексика в системе языка*. Москва: ИД „КДУ“ (2016), али се у њима истражује хришћанска лексика.

⁴⁴ Ради се о следећим монографијама: Алексеева, М. О. *Терминология русского православия*. Москва: МБА (2011), Михайлова, Ю. Н. *Русская православная лексика и ее судьба (по данным словарей толковых словарей русского языка)*. Saarbruken: Lap Lambert Academic Publishing (2011).

⁴⁵ На овом месту поменућемо и Бугајовину монографију *Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ*. У њој се први пут систематски обрађује ономастичка лексика савременог руског језика (о овоме више у т. 4.3.3.1.2.).

3.1.1.4.1.1. Тематски су разуђенија русистичка истраживања у којима је лексика из сфере православне духовности истраживана са следећих становишта: устаљени изрази у чијем се саставу налази дата лексика (Булавина 2003), лексичко-семантичке и функционалне одлике, са освртом на књижевноуметничке текстове (Королева 2003), семасиолошка и ономасиолошка обележја термилошке лексике (Алексеева 2009г), семантички и лексикографски⁴⁶ аспекти лексике из сфере православне духовности (Михайлова 2004), укључујући перцепцију у језичкој свести младих (Матеј 2012), и из угла лексике која се односи на хришћански морал (Шевченко 2016), семантички и асоцијативни потенцијал назива православних празника (Дмитријева 2016).⁴⁷

3.1.1.4.1.2. Лексика из сфере православне духовности у српском језику дисертационо је анализирана у лексичко-семантичкој и лексикографској перспективи (Бајић 2013).

3.1.1.4.2. Осврнућемо се на нека од поменутих истраживања.

3.1.1.4.2.1. У дисертацији С. В. Булавине *Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику* истраживана је лексика из сфере православне духовности у саставу устаљених изрази у савременом руском језику. Пажња је посвећена лексикографској интерпретацији, структурно-граматичким, лексичко-семантичким и функционалним обележјима устаљених изрази који садрже дату лексику.

3.1.1.4.2.2. Истраживање И. А. Корољове *Православная сакральное-богослужебная лексика в современном русском языке и в художественном тексте* одвија се у две веће целине: са лексико-семантичког аспекта и из перспективе функционисања лексике у домену књижевноуметничких текстова XX века. Разматра се лексичка организација лексема из сфере православне духовности, њихов лексикографски опис у дескриптивним речницима руског језика, питања секундарне номинације, стилистички потенцијал, затим реализација лексике у саставу фразеолошких јединица, хипонимија као одраз лексичке системности, асоцијативне везе. Ауторка се такође бави функционисањем лексике из сфере православне духовности у књижевноуметничким текстовима. У том погледу испитују се маркантне функционалне одлике, конотативна макрокомпонента лексичког значења (са ближим освртом на позитивну и негативну конотацију), као и одлике идиостила појединих аутора XX века.

3.1.1.4.1.1.3. Термилошка лексика проучавана је у дисертацији М. О. Алексејеве *Термины русского православия в семасиологическом и ономасиологическом аспектах*. Ауторка се најпре бави семасиолошким аспектима своје теме, разматрајући круг важнијих питања: моносемију, полисемију, амбисемију, еврисемију, хомонимију, питања синонимије, варијантности и дублетности термина, као и проблематику конотативне макрокомпоненте лексичког значења (нпр. експресивност, пројаве националне културе, идеолошки фактор). У даљем току дисертације терминологија се истражује кроз призму когнитивног и семиотичког приступа, а своје место пронашли су и ономастички аспекти терминологије. Пажња се посвећује настанку термина са лексичко-семантичког, морфосинтаксичког и синтаксичког становишта, а расветљава се и проблематика семантичких процеса као одраза кретања у

⁴⁶ Постојећа дисертациона истраживања, и русистичка и србистичка, доминантно се тичу дескриптивне лексикографије.

⁴⁷ Од значаја могу бити и дисертације у којима се разматра хришћанска лексика: нпр. Горюшина, Р. И. *Лексика христианства в русском языке (системные отношения прямых конфессиональных и производных светских значений слов)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Волгоград: ВГПУ (2002), Слаутина, М. В. *Особенности репрезентации христианской картины мира в лексике русского языка*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург: Уральский государственный университет им. А. М. Горького (2006), Литвинцева, К. В. *Особенности лексикографического описания религиозной христианской лексики в современном русском языке*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет (2018).

лексичком систему као динамичној структури. Иако по појединим питањима не делимо исто мишљење са Алексејевом (нпр. о томе смо подробније писали у т. 4.4.4.), њена дисертација засигурно спада у ред најзначајнијих русистичких истраживања у овој области.

3.1.1.4.1.1.4. Предмет дисертације И. К. Матеја *Православная лексика в современном русском языке и языковом сознании его носителей* (2012) јесу системско-структурне и семантичке одлике руске лексике из сфере православне духовности, њена презентација у лексикографским изворима, али и језичкој свести говорних представника датог језика. Аутор испитује граматичка и етимолошка обележја лексема, проблематику системских односа, лексикографске обраде у дескриптивним речницима, као и питања тематске класификације уз предочавање модела класификације. У наставку дисертације износе се резултати асоцијативног експеримента који је имао за циљ утврђивање одлика испитиване лексике у језичкој свести говорника руског језика. За испитанике одабрана је студентска популација и долази се до закључка да је општи ниво познавања многих религијских значења, који се налазе у семантичкој структури анализираних лексике, релативно низак код говорника руског језика. Из тог разлога аутор се залаже за израду специјалних тематских речника,⁴⁸ али и састављање корпуса руских православних текстова.

3.1.1.4.1.1.5. Прво и засад једино србистичко дисертационо остварење у нашој средини посвећено лексици којом се бавимо јесте докторска дисертација Р. Бајић *Лексика из сфере православне духовности и њена лексикографска обрада у српском језику*. На основу уводних сагледавања православне духовности која је сагледана из више углова (њеног унутрашњег устројства, историје и места које заузима у човековом животу), ауторка даје исцрпан преглед литературе. Предлаже се модел тематске класификације уз издвајање тематских група и подгрупа. На ужем корпусу лексичке грађе даје се и подробнија анализа – превасходно са семантичког, деривационог и, ређе, етимолошког становишта. Такође, у дисертацији је размотрена и ономастичка лексика. Даљи ток истраживања усмерен је на лексикографски домен. Ауторка представља макро- и микроструктуру потенцијалног *Тематског тезауруса лексике из сфере православне духовности* који би бројао око 15.000 јединица. Оно што је нарочито драгоцено јесте што се дају предлози измена у досадашњој лексикографској пракси, углавном констатованој на материјалу *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ. Овом дисертацијом покренута су многа важна питања у вези са лексиком из сфере православне духовности у српском језику. Њоме је осветљен дотад нови објекат србистичких дисертационих проучавања, макар у домену синхроније, постављени су оријентирани за даља испитивања, што је зацело чини изузетно важном.

3.1.1.4.2. Обим постојећих дисертација могао би се сматрати и већим уколико би се разматрале и дисертације са дијахронијском⁴⁹ димензијом.

3.1.1.4.3. О лексици из сфере православне духовности важне информације могуће је добити и из дисертационих истраживања лексике која припадају другим лингвистичким дисциплинама – у целини⁵⁰ или сегментарно, само у одређеним деловима дисертација.⁵¹

⁴⁸ И у српској средини постоје настојања да се такав речник изради. О датој теми лингвистичку јавност обавештава најпре Р. Левушкина (нпр. в. Левушкина 2016).

⁴⁹ Нпр. Петухова, М. Е. *Функциональные особенности церковной лексики с предметным значением в русском языке*. Дисертација на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Казань: Казанский государственный университет имени В. И. Ульянова-Ленина, 2003. Селезнева, С. Н. *Динамика группы слов с гиперсемой святой: по данным русской лексикографии*. Дисертација на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Абакан: Красноярский государственный педагогический университет им. В.П. Астафьева, 2013. Рыбалова, М. И. *Евангелизмы русского языка в лексикографическом и ассоциативном аспектах*. Дисертација на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Томск: Национальный исследовательский Томский государственный университет, 2014.

⁵⁰ Нпр. Иванова, Т. А. *Лексические особенности жизнеописаний новопрославленных святых Русской Православной Церкви*. Дисертација на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва:

3.1.1.4.4. Ни у руској ни у српској средини, а ни шире, колико нам је познато, не постоји ниједна дисертација у којој се лексика из сфере православне духовности конфронтативно сагледава на руском и српском језичком материјалу.⁵² Попуњавање ове празнине један је од циљева наше докторске дисертације.

3.1.1.5. Студије и чланци

3.1.1.5.1. Дата група истраживања квантитативно је и квалитативно најразуђенија, па смо је ради прегледности организовали тако што ћемо најпре представити монолингвална, а затим конфронтативна проучавања.

3.1.1.5.1.1. У области русистике испољено је интересовање за различите аспекте лексике из сфере православне духовности. Лексичко-семантички домен привлачио је највише пажње, стога је у досадашњим испитивањима заступљена лексиколошка анализа наведене лексике (Скляревская 2012), проблематика семантичких одлика (Михайлова, Михайлова 2006; Загоровская, Матей 2010), парадигматских лексичких односа (Дубровина 2005), на примеру појединих лексема разматрана су питања специфичности семантичке структуре (Загоровская, Шевченко 2014), функциоално-семантичког и творбеног описа (Бугаева 2015а), понуђена је анализа семантичких и сродних језичких процеса везаних за лексику из сфере православне духовности (Бугаева 2006, 2014) са фокусом на реактуелизацију (Андрейченко 2006). Разматрана је и терминолошка лексика, са становишта когнитивне лингвистике (Алексеева 2009а), смисаоног пространства (Алексеева 2009б), лексичко-семантичких обележја (Алексеева 2009в; Матей 2016), укључујући проблематику детерминологизације (Добрушина 2008), парадигматских лексичких односа и особености семантичке структуре (Матей, Загоровская 2016). Пажњу русиста такође су привлачила питања ономастичке лексике (нпр. Бугаева 2008а, 2008б).⁵³ Више радова посвећено је проблематици назива лексике (Якимов 2011, 2013; Смирнова 2014), укључујући и радове прегледног карактера (Тимирханов, Михайлова 2017). У њима је истраживана и тематска класификација лексике, која је такође била предмет засебних проучавања (Феликсов 2018), чак и на корпусу културно маркиране лексике (Кончаревић 1999б).

3.1.1.5.1.1.1. Активно су спровођена и лексикографска проучавања, у оквиру којих су се русисти превасходно бавили следећим питањима: лексикографска анализа лексике из сфере православне духовности у дескриптивним речницима (Скляревская 2012; Емельянова 2000;

МПУ (2004). Ради се о истраживању у области функционалне стилистике у ком се анализирају лексичка обележја животописа новопрослављених Светих Руске православне цркве. Многа сазнања из ове дисертације значајна су за лексичко-семантичка, али и лексикографска проучавања руског језика (нпр. нарочито друга и трећа глава – исп. Иванова 2004: 47–171).

⁵¹ Нпр. Бугаева, И. В. *Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития*. Дисертација на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва: Российский государственный аграрный университет – МСХА имени К. А. Тимирязева, 2010. Шмелькова, В. В. *Сущность процесса лексической деархаизации в современном русском литературном языке*. Дисертација на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва: Российский университет дружбы народов, 2010. У овим дисертацијама изложена су битна сазнања о лексици из сфере православне духовности (нпр. током израде Бугајовине дисертације настала је монографија коју смо издвојили у т. 3.2.3.2.).

⁵² Сродне теме конфронтативног карактера иначе су ређе када су у питању руски и српски језик као један од језика поређења: нпр. Колотовкин, Н. И. *Презентация православной лексики в общих и специальных словарях: на материале английского и русского языков*. Автореферат на соискание диссертации ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2013.

⁵³ Ономастичка грађа у русистици истраживана је из различитих перспектива (нпр. дијалектологије, етнолингвистике – в. т. 4.3.3.1.1., а неретко из угла идиолекта одређеног аутора – в. нап. 59). Ми смо у овом прегледу указали на радове који су у непосредној вези са нашом темом.

Михайлова, Михайлова 2006), интерпретативна компонента речничког чланка (Шведова 2008), проблематика идеолошког приступа лексикографском опису (Михайлова 2008, 2009; Михайлова, Михайлова 2017; Булыгина, Трипольская 2015), разматрана је проблематика речничких квалификатора (Литвинцева 2016) и илустративних примера (Крылова 2018).

3.1.1.5.1.1.2. Премда се наша докторска дисертација не односи на шире лексичке подсистеме попут религијске и хришћанске лексике, нити је у лексикографском погледу примарно усмерена на описну лексикографију, сматрамо да је на овом месту упутно навести неке референтне радове о лексикографској обради дате лексике у речницима дескриптивног типа. Понудићемо одабир новијих истраживања у којима су изнети досадашњи резултати и драгоцено искуство руских лексикографа, што би могло да користи српској лингвистичкој јавности, а у првом реду лексикографима приликом израде описних речника савременог језика и, свакако, лексикографске обраде религијске лексике.⁵⁴

3.1.1.5.1.1.2.1. Прва група радова тиче се израде академијског речника савременог руског језика *Академический толковый словарь русского языка*. У питању је речник дескриптивног типа и на примеру његове израде религијска лексика сагледава се из угла лексикографског описа (Цумарев и др. 2018а, 2018б), корелације новог и традиционалног у лексикографији (Цумарев и др. 2017), стилистичких одлика (Цумарев и др. 2019а), језичке норме и говорне културе (Цумарев и др. 2019б).

3.1.1.5.1.1.2.2. Друга група радова (Добрушина 2007, 2012; Добрушина и др. 2011, 2012а, 2012б) односи се на специјални тип речника који обухвата хришћанску лексику савременог руског језика. У питању је *Лингво-энциклопедический словарь русской христианской лексики*. На изради речника ангажована је група стручњака са Православног универзитета друштвено-хуманистичких наука „Свети Тихон” из Москве. Већ сама чињеница да у изради учешће узимају не само лингвисти, него и теолози, довољно говори о озбиљном и промишљеном приступу.⁵⁵ Свакако, о томе казују и други чиниоци: лексикографска концепција речника, структурна испрофилисаност речничког чланка која обухвата пет зона, садржај елемената речничке микроструктуре који доприносе не само кохезији лингвистичких и теолошких информација, већ и високом степену информативности чланка, богат одабир илустративних примера (између осталог, и на материјалу Националног корпуса руског језика). Уз то, нарочито је значајно што се даје подробна анализа семантике речи – што је за лексику из сфере православне духовности, као и религијску лексику у целини, изузетно важно – јер се дешава да полисемичну религијску лексему неупућени или недовољно уцрквењени говорници разумеју у свакодневном значењу, нерелигијском, уопште не констатујући њен религијски смисао: „Так, глагол *оправдать* в нерелигиозном языке выступает в значениях, связанных с компонентом «доказать невиновность», см., например, толкования шести его значений в МАСе. Между тем, в синодальном переводе Библии, как и в других христианских текстах, *оправдать* используется в неописанном в словарях значении «сделать соответствующим правде (Божией)», ср.: *На подвиг души Своей Он будет смотреть с довольством; чрез познание Его Он, Праведник, Раб Мой, оправдает многих и грехи их на Себе понесет* [Книга Исаия 53:11]” (Добрушина 2010). Речник је намењен ширем кругу адресата – како говорницима руског језика, тако и странцима, укључујући и припаднике неправославних конфесија. Изузев радова у којима се расветљава проблематика

⁵⁴ Нарочито имајући у виду да *Речник САНУ* треба завршити, али и започети неке нове описне речнике савременог српског језика (нпр. *Речника савременог српског језика* Матице српске – о овоме више у: Драгићевић 2018а).

⁵⁵ Према нашем мишљењу, озбиљан пројекат теолингвистичког карактера треба заснивати на сарадњи и лингвиста и теолога. У супротном, нисмо сигурни колико ће резултат бити целовит, јер природа материје изискује билатерални приступ, па нам се чини да лингвисти не би били у праву уколико би се ослањали искључиво на знања из своје струке, као што не би били ни теолози који би, са своје стране, чинили исто то.

датог речника, поменули бисмо да је процес његов израде резултирао и дисертационим остварењима (нпр. Литвинцева 2018).

3.1.1.5.1.1.2.3. Изучавање лексике из сфере православне духовности такође се одвијало у оквирима функционалне стилистике (нпр. са анализом функционално-стилистичке организације дате лексике,⁵⁶ њеног сагледавања у информативно-публицистичком стилу,⁵⁷ сакралним језгреним жанровима,⁵⁸ идиолекту⁵⁹), дијалектологије,⁶⁰ нормативистике (нпр. са фокусом на ортоепију),⁶¹ социолингвистике,⁶² теорије дискурса,⁶³ теорије превођења.⁶⁴

3.1.1.5.1.2. У србистичким истраживањима лексике из сфере православне духовности испољено је интересовање за подручја семантичко-фразеолошке⁶⁵ анализе (Бајић, Вуловић

⁵⁶ Нпр. Дубровина, С. Ю. „Организация православной лексики русского языка по функционально-стилистическим разрядам“, *Вестник Московского университета, Сер. 9. Филология* 1 (2009), 34–55.

⁵⁷ Нпр. Матей, И. К. «О некоторых особенностях использования православной лексики в современных СМИ.» *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики* 4 (18), 2015, 284–287. Кошелева, Т. И. «Православная церковная лексика в современных светских СМИ» *Вестник Новгородского государственного университета им. Ярослава Мудрого* 72, 1, 2013, 103–106.

⁵⁸ Нпр. Голик, М. Н. „Лексические особенности современного акафиста“. У: А. К. Гадомски, К. Кончаревић (гл. ур.). *Теоллингвистика: међународни тематски зборник радова = Теоллингвистика: международный тематический сборник работ*. Београд: Православни богословски факултет: Институт за теолошка истраживања, 2012, 279–285. Петрикова, А. „Функционирование эмоционально-оценочной лексики в гомилиях святителя Иоанна Златоуста“. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языкознание* 17, 1 (2018): 63–75.

⁵⁹ Нпр. Косицына, Н. О. „Именования Божией Матери в идиолекте А. А. Фета“. *Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета* 3, 15 (2010): 116–120. Косицына, Н. О. „Вербализация субкластера ангелы в идиолекте А. А. Фета“. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета* 4, 12 (2010): 91–97. Бугаева, И. В. „Сакральная ономастика в поэзии Анны Ахматовой“. *Вопросы русской литературы* 4, 34 (2015): 53–59.

⁶⁰ Нпр. Дубровина, С. Ю. «Исследование лексического массива христианской лексики в русских говорах: общетеоретические позиции.» *Филологос* 25, 2, (2015): 12–19. Дубровина, С. Ю. «Методология исследования лексики на основе моделирования микрополей». *Вестник Тамбовского государственного технического университета* 11, 2 (2005): 599–607. Дубровина, С. Ю. „Идеографическая картина христианской лексики в диалектах русского языка“. *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки* 2 (2005): 30–42. Никифорова, О. В. „Языковая репрезентация поста Св. Четырехдесятницы в нижегородских говорах“. *Мир науки, культуры, образования*, 4–1 (2011): 295–297.

⁶¹ Нпр. Рабжаева, М. В., Семенов, В. Е. «Современная церковная лексика: проблема нормативного произношения и ее социальные последствия.» *Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры* 4 (2012): 181–187. Кошелева, Т. И. «Православная церковная лексика в современных светских СМИ» *Вестник Новгородского государственного университета им. Ярослава Мудрого* 72, 1, 2013, 103–106.

⁶² Нпр. Смирнова, С. „Социолингвистическое описание церковной лексики“. *Acta Neophilologica XVII/1* (2015): 35–43. Рабжаева, М. В., Семенов, В. Е. «Современная церковная лексика: проблема нормативного произношения и ее социальные последствия.» *Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры* 4 (2012): 181–187.

⁶³ Нпр. Матей, И. К. „Лексико-семантические особенности русского православного дискурса“. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 4–2, 58 (2016): 122–125.

⁶⁴ На примеру хришћанске лексике: рецимо, Левицкий, Р. „Русская религиозная лексика в переводческой конфронтации: избранные приемы перевода“ У: Ј. Грковић-Мејџор, К. Кончаревић (ур.). *Теоллингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013, 153–165.

⁶⁵ Искључиво фразеолошка проучавања остала су изван наше пажње у овом прегледу. Када је реч о србистици, проблематиком фразеологизама са религијским компонентама бави се превасходно Н. Вуловић Емонтс (нпр. в. Вуловић 2015 и друга ауторкина истраживања), док значајан допринос дају конфронтативна проучавања К. Кончаревић: нпр. в. Кончаревић, К. „Лингокултуролошки потенцијал фразеологије“. У: *Језик и култура: славистичка перспектива*. Београд: Јасен, 2018, 113–137, 142–161. Кончаревић, К. Ј. „Интердисциплинарност у теоллингвистици (на материјалу фразеолошких теонема у српском и руском језику)“. *Славистика* 19 (2015): 119–126. Кончаревић, К. Ј. „Фразеологизми инспирисани светим Предањем у руском и српском језику“, *Славистика* XXII, 2 (2018): 292–296. Кончаревић, К. „О неким руским и српским

2009), ономастичке лексике (Бајић 2010б) – теонима (Левушкина 2013, Штасни 2013, и уз семантичко-деривациону перспективу – Гочанин 2007), хеортонима (Бајић 2007в), затим лексичко-семантички опис именичких и придевских лексема (Јовановић 2017б, 2019), називе појединих тематских група (Левушкина 2017б), проблематику терминолошке лексике (Бајић 2007б, Левушкина 2017в) и њене корелације са лексиком из општег фонда (Левушкина 2017а; Ристић 2012: 144–154). Значајно истраживачко поље представљају и лексикографски аспекти лексике из сфере православне духовности: проблематика лексичког статуса (Ристић 2012: 132–143), лексикографске обраде (Вуловић, Бајић 2012), укључујући теонимску лексику (Бошњаковић, Штасни, 2017), хеортониме (Бајић 2012), библијске изразе (Јовановић 2019), русизме (Левушкина 2015), именице и придеве са префиксима *без-* и *не-* (Јовановић 2020). Расветљавана су питања израде тематског теаузуруса лексема из сфере православне духовности (Левушкина 2016) и дата лексика у Вуковом *Рјечнику* (Бајић 2010а).

3.1.1.5.1.2.1. Проучавању лексике из сфере православне духовности приступано је и са позиција функционалне стилистике (нпр. анализирана је лексика у сакралним језгреним жанровима,⁶⁶ идиолекатска лексика⁶⁷), дијалектологије,⁶⁸ теорије дискурса,⁶⁹ теорије превођења,⁷⁰ паремиологије⁷¹ итд.

3.1.1.5.1.2.2. Иако то није примарно везано за нашу тему, сматрамо упутним поменути значајније прилоге у вези са ортографском проблематиком.⁷² У српском језику, као ни руском, она није уједначена у религијском и нерелигијском дискурсу, па претпостављамо да у будућности она може бити предмет интересовања српских лингвиста, а у првом реду стручњака за правописна питања.

3.1.1.5.1.2.3. Конфронтативних радова далеко је мање. Лексика из сфере православне духовности обрађивана је кроз призму теоријско-методолошких аспеката теолингвистике (Кончаревић 2015а), социолингвистичког описа (Кончаревић 2012), укључујући и црквенословенске елементе (Кончаревић 2014б), проблематике превођења (Бајић 2008), док су највише истраживана питања лексикографске обраде у преводним руско-српским и

фразеологизмима инспирисаним хагиографско-хеортолошким предањем православне цркве”. *Славистика* XXV, 2 (2021): 26–40.

⁶⁶ Нпр. Бајић, Р. „Неки типови понављања на нивоу лексике у богослужбеним текстовима (на материјалу Акатиста Св. Јустину Ђелијском)”. У: *Српска теологија данас : други годишњи симпозион 2010 (28–29. мај 2010)*. Београд: Православни Богословски факултет, 2 (2011), 548–555.

⁶⁷ Нпр. Левушкина, Р. „Лексика у делу Св. Серафима Царића (игумана манастира Св. Тројице код Пљеваља)”. У: *Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас : Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Херцег Новом 20–23. априла 2012. године*. Никшић и др.: Матица српска. Друштво чланова у Црној Гори и др, 2012, 393–407.

⁶⁸ Нпр. Спасојевић, М. „О називима верских празника у ресавском крају”. У: *Дијалекат – дијалекатска књижевност*. Лесковац: Лесковачки културни центар, 2009, 203–214.

⁶⁹ Нпр. Драгин, Н., Штасни, Г. „Дијахроно-синхрона перспектива лексеме *срце* у религијском дискурсу”. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 51, 1 (2010): 33–52.

⁷⁰ Нпр. Левушкина, Р. „Лексеме из сфере православља у преводу на српски језик романа "Лавр" Евгенија Водоласкина (проблематика (не)одговарајућих преводних еквивалената)”. В: *Даратое мне - i моё - беларускае. Навуковы зборник да 100-годдзя з дня нараджэння прафесара Ф. М. Янкоўскага*. Rīga : Baltkrievijas vēstures un kultūras institūts, 2018, 140–144.

⁷¹ Нпр. Јовановић, Ј. „О лексемама *Бог*, *ђаво*, *анђео* и *јеванђеље* у српским народним пословицама”. У: А. К. Гадомски, К. Кончаревић (гл. ур.). *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова = Теолингвистика: международный тематический сборник работ*. Београд: Православни богословски факултет: Институт за теолошка истраживања, 2012, 175–181.

⁷² Нпр. Кончаревић, К. „Графијско-ортографска обележја сакралног функционалностилошког комплекса у српском и руском језику (из социолингвистичке и нормативистичке перспективе)”. *Зборник Матице српске за славистику* 75 (2009): 11–38. Стијовић, Р. „Нова правописна решења – велико слово (предлог измена)”. *Наш језик* 44, 3–4 (2013): 25–30. Јовановић, В. „Велико слово у религијским текстовима (узус и однос према књижевнојезичкој правописној норми)”. *Језик данас* 12 (2018): 15–25.

српско-руским речницима. Пажњу лингвиста привукли су различити лексикографски аспекти у примени на речник теолошког профила: лингвистички и лингводидактички (Кончаревић 2011б), методолошки (Кончаревић, Радовановић 2012), лингвокултуролошки (Радовановић, Кончаревић 2012; Кончаревић 2021а).⁷³ Може се приметити да је тежиште било на корпусу преводне терминологије, будући да аутори датих истраживања уједно и аутори *Теолошког руско-српског и српско-руског речника*, док су преводни речници општег типа остали готово неистражени (Кончаревић 1999б).

3.1.1.5.4. Имајући у виду да је наша дисертација конфронтативног карактера и да је таква истраживачка перспектива знатно мање испитивана, у наставку ћемо се осврнути на неке важније радове из тог угла.

3.1.1.5.4.1. Рад *Лексика и фразеологија као предмет теолингвистичког испитивања (на материјалу руског и српског језика)* К. Кончаревић сврстава се у радове теоријско-методолошког карактера (Кончаревић 2015а). У њему се на примеру руског и српског језика разматрају лексика и фразеологија као могући предмет истраживања у теолингвистици. Иако релативно млада, потоња научна дисциплина доживела је снажан успон у словенским земљама у постатеистичком и посттоталитарном периоду. Као што смо видели у претходној глави, теолингвистика у српској средини задобија све већу афирмацију, и велики допринос у том погледу даје управо К. Кончаревић која се датом проблематиком бави више деценија. У раду се спроводи инвентаризација лексичких теонема и демонстрирају се методолошки поступци њихове анализе. Под *лексичком теонемом* подразумева се језички знак, функционалну језичку јединицу чија је функција транспоновање сакралног садржаја, инваријанту која се на лексичком нивоу реализује у виду лексичких варијаната (Кончаревић 2015а: 57–58). Услед високог удела теонема на лексичком нивоу, оне могу представљати *tertium comparationis* у конфронтационим истраживањима. У раду се издвајају тематске групе теонема, међу којима се издваја ономастичка лексика и лексика реалија. На основу спроведених анализа закључује се да лексика из сфере православне духовности представља захвалан материјал за конфронтативна теолингвистичка истраживања, која би требало да одликује синтеза интра- и екстралингвистичког приступа, као и наглашена интердисциплинарност са ослонцем на теолошка и религијолошка знања.

3.1.1.5.4.2. У раду *Лексички систем православног социолекта у савременом српском и руском језику: оглед конфронтационе анализе* К. Кончаревић инвентаризују се и анализирају конститутивна обележја лексичког система православног социолекта у руској и српској

⁷³ Од конфронтативних радова у којима је један од језика поређења руски или српски можемо поменути: нпр. Бугаева, И. В. „Православная лексика в русском и финском языках“. In: A. Mustajoki, E. Protassova, N. Vakhtin (Ed.). *Instrumentarium of Linguistics: Sociolinguistic Approaches to Non-Standard Russian*. Helsinki: Helsinki University Press, 2010, 393–402. Киквидзе, И. Д. „К вопросу о лексикографической разработке православной лексики в русско-грузинском и грузинско-русском словаре православной лексики (слова соборность, кафоличность)“. *Science Time* 2, 14 (2015): 93–97 (укључујући и перспективу хришћанске лексике: нпр. Левицкий, Р. „Заметки о русской религиозной лексике в двуязычной лексикографии“. У: А. К. Гадомски, К. Кончаревић (гл. ур.). *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова = Теолингвистика: международный тематический сборник работ*. Београд: Православни богословски факултет: Институт за теолошка истраживања, 2012, 420–428). Кнежевић, И. „Ускостручни термини у теолошким академским радовима“. У: Ј. Грковић-Мејдор, К. Кончаревић (ур.). *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013, 113–129. Кнежевић, И. А. „Адаптација лексике црквенословенског порекла у научним теолошким радовима на српском и енглеском језику“. *Српски језик: студије српске и словенске* 24 (2019): 565–573. Кнежевић, И. А. „Грецизми у теолошким радовима академског подстила на енглеском и српском језику“. *Филолог* 19 (2019), 155–172. Кнежевић, И., Ранковић, З. „О лексици радова научно-уџбеничког подстила научног функционалног стила у теологији“. *Црквене студије* 11 (2014): 633–641. Кнежевић, И., Ранковић, З. „Словенски неологизми у академским радовима на српском и енглеском језику у сфери православне теологије“. У: А. Прњат (ур.). *Language, literature and philosophy = Језик, књижевност и филозофија*. Београд: Алфа БК универзитет, Факултет за стране језике, 2016, 153–164, с напоменом да се радови И. Кнежевић и З. Ранковића примарно спровode у кључу функционалне стилистике.

говорној средини (Кончаревић 2012). Полазећи од сагледавања термина *социолект* и *религиолект* образлаже се термин *православни социолект* под којим се најјезгровитије подразумева „релативно стабилан, социјално маркиран подсистем националног језика који поседује специфичности на свим језичким нивоима, рефлектује теоцентричну слику света и опслужује комуникативне потребе православних верника” (Кончаревић 2012: 28). Применом метода конфронтативне анализе ауторка наводи релевантна лексичка обележја православног социолекта у савременом руском и српском језику и закључује у питању није самоодржив систем у лингвистичком и комуникацијском погледу. Његов лексички план базира се на лексици из општег лексичког фонда, док се као основно конститутивно обележје православног социолекта у лексичком погледу издвајају црквенословенизми и архаизми, уз тенденцију формирања оцазионализама и неологизама. Разматрањима лексема ужих верско-социјалних група (старовераца у руској средини и богомољаца у српској) илуструје се могућност диференцирања и анализе према датом критеријуму. Лексички религиолектизми имају функцију маркера за идентификацију представника одређене социјалне групе (овде – припадника Православне цркве), њихово диференцирање од других социјалних група, али и идентификацију ужих верско-социјалних група у односу на доминантну верничку популацију.

3.1.1.5.4.3. Рад *О једном могућем приступу лексикографији теолошких речника* К. Кончаревић и М. Радовановића, као што се може закључити из наслова, лексикографског је карактера (Кончаревић, Радовановић 2012). Настао је са циљем сагледавања готово нерасветљеног питања у теолингвистици, а то је бављење теолошким терминосистемом које извире из потреба његове наставне презентације у теолошком образовном профилу, ради овладавања језиком струке. Средишње место у раду припада методолошким питањима израде дидактичког теолошког речника. Анализа се заснива на сазнањима до којих се дошло приликом израде *Руско-српског и српско-руског теолошког речника*, иначе првог речника овог профила у руско-српској и српско-руској лексикографији. Значајно је пратити искуства изнета у погледу етапне израде речника, а најпре а) теоријског заснивања структуре речника, одабира и презентације лексема, б) селекције грађе в) лексикографске обраде одредница и г) апробирања добијеног материјала у процесу наставе. Аутори наводе примере речничке микроструктуре, са нарочитим освртом на ниво семантизације терминолошких јединица, терминологизоване општеупотребне лексике, лексема са сложенем полисемантичком структуром, међујезичких хомонима и паронима и културно маркиране лексике.

3.1.1.5.4.4. У раду К. Кончаревић *Руска лексика из религијско-црквене сфере и њена лексикографска обрада (социолингвистички и лингвокултуролошки приступ)* сагледавају се идеографске и лингвокултуролошке одлике руске лексике из сфере православне духовности и предлажу начела њене лексикографске обраде у преводним руско-српским речницима (Кончаревић 1999б). Као основа за истраживање састављен је базни идеографски списак од преко 500 лексема из анализираних тематских група. Списак се одликује високим степеном разгранатости и организован је на следећи начин: општи појмови и односи, материјални и духовни свет, човек, емоционалне, волативне и интелектуалне радње и стања, човек као члан православне заједнице, комуникација мисли и осећања, односи међу људима, радне активности и организација Цркве. Утврђивање лингвокултуролошких одлика заснива се на појавама лексичке безеквивалентности и фонске непотпуне еквивалентности, у оквиру којих се сагледава денотативна безеквивалентност и денотативна нееквивалентност уз неједнако језичко означавање, као и функционални односи различитих, истих или сличних реалија. Ауторка се бави и фонском лексиком за коју у конфронтативној лингвокултурологији постоји посебно интересовање, будући да се ради о еквивалентним лексемама на појмовном плану, али уз разлике на семантичко-асоцијативном. Даље се разматрају историзми, позајмљенице (углавном грецизми и црквенословенизми) и културно маркиране лексеме са унутрашњом формом. Овај рад може бити значајан и за сродна србистичка истраживања, јер се анализирана лексика не сагледава иманентно русистички, већ уз паралеле на

конфронтативном (руско-српском) плану. У лексикографском делу рада осветљавају се важнији поступци презентације и интерпретације лексике из сфере православне духовности. Указује се и на случајеве који доводе до квантитативних и квалитативних промена лексикографске информације, од којих ауторка издваја редукцију информације, проширивање информације и идентификациону акултурацију.

3.1.1.5.4.5. На претходно истраживање наставља се коауторски рад М. Радовановића и К. Кончаревић *Сакрална лексика као предмет лексикографске обраде у преводним речницима: лингвокултуролошки аспекти* (Радовановић, Кончаревић 2012). Он је посвећен питањима лексикографске обраде лексике из сфере православне духовности у преводној лексикографији. Дато питање сагледава се у лингвокултуролошком светлу и започиње разматрањем поступака транслације и трансмутације као могућих лексикографских решења за презентацију и интерпретацију анализираних лексика. Транслација се истиче као подеснија приликом обраде чланка у једнојезичном речнику, док трансмутацији треба дати предност у преводном. Најједноставнији случај трансмутације огледа се у прихватању информације посредством кода културе циљног језика. Аутори наводе да такав поступак даје добре резултате при семантизацији сасвим еквивалентних лексема, али је недовољан и неостварив код безеквивалентних и фонских, изузев уколико се лексикограф определи за презентацију ширег коментара. За такву лексичку аутори сматрају примеренијим приступ према којем би се информација најпре прихватила адекватно коду културе полазног језика, након чега би уследила трансмутација у код културе циљног језика, с пратећом акумулацијом, трансформацијом или преформулацијом информације у друге категорије. Посебно место у раду даје се терминографији, па се на корпусу *Руско-српског и српско-руског теолошког речника* нуди разграната класификација културно маркиране лексике, илуструју се неопходност и поступци навођења одговарајућих коментара приликом лексикографске обраде, и то превасходно терминолошке лексике из сфере православне духовности.

3.1.1.5.5. Увидом у постојећу литературу може се закључити да проблематика лексике из сфере православне духовности спада у ред деликатнијих лингвистичких питања које прати хетерогеност приступа и различите потешкоће.

3.1.1.5.5.1. Досадашње проучавање наведене лексике у руском и српском језику веома се разликује. Те разлике огледају се како у квантитативном тако и у квалитативном погледу. Русистичка перспектива истраженија је од србистичке, а у обе наведене области најдаље се отишло у лексичко-семантичком погледу. Парадигматски лексички односи, како се испоставља, проучавани су више него синтагматски, што је у складу са постојећим тенденцијама у лексикологији (в. Драгићевић 2010: 213). Значајна пажња посвећена је различитим процесима који се одвијају на нивоу лексике из сфере православне духовности, а који представљају одраз превирања у лексичком систему као структури која није статична. У том погледу веће интересовање испољено је за процес реактуелизације. Прекупације лингвиста, махом русиста, одвијају се и у смеру разрешавања проблематике назива лексике, разграничавања њених граница, укључујући терминолошку и појмовну равн. У истраживањима то је често било повезано са разматрањем тематске класификације, што у словенској теолингвистици спада међу најизазовније аспекте проучавања дате лексике (исп. Гадамский 2017: 214–238), а где је дубинска тематска разрада досад махом изостајала.

3.1.1.5.5.2. Лексикографски аспекти превасходно су оријентисани на дескриптивну лексикографију, док су истраживања о преводној, а нарочито руско-српској и српско-руској лексикографији – којом ћемо се ми бавити – изразито малобројни. Њихов квантитативни удео готово је маргиналан (таквих радова, према нашим сазнањима, свега је пет) и махом је усмерен на терминографију и лексикографску обраду културно маркиране лексике. Што се тиче лингвокултуролошког аспекта, ситуација је још слабија, као што се могло видети и у досадашњем прегледу.

3.1.1.5.5.3. У целини посматрано, констатовано стање кореспондира и са релативно малим бројем истраживача који се бави проучавањем лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику, што се нарочито примећује у конфронтативној перспективи (монолингвално је стање ипак боље у русистици, и то најпре руској лингвистичкој русистици), где је највећи допринос дао научноистраживачки опус К. Кончаревић, захваљујући којој већина истраживања заправо и постоји, а на шта јасно указује преглед досадашњих проучавања. У србистици највећи допринос дао је опус Р. Левушкине (Бајић) која је у овом тренутку једини стручњак у чије сферу (сфере) примарних интересовања спада лексика из сфере православне духовности, мада се код појединих лингвиста све више запажа оријентација на сродне теме.

4. ПРОУЧАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У СВЕТЛУ ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОГ ПРИСТУПА (НА МАТЕРИЈАЛУ САВРЕМЕНОГ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)

4.1. СИСТЕМСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЛЕКСИЧКОГ НИВОА ЈЕЗИКА

4.1.1. Лексика као језички ниво, посматрана у тоталитету јединица које је сачињавају,⁷⁴ може се оквалификовати као изузетно хетерогена целина. Дата констатација има снажно упориште у домену лингвистичких параметара (нпр. језичке форме, структуре, семантике, деривације, етимологије, фреквентности, сфере употребе, стилске маркираности), али и у замашном потенцијалу лексике у екстралингвистичком погледу. У таквој констелацији односа јасно је да лексички фонд представља праву језичку ризницу. Тичући се бројних представа о човеку и свету који га окружује, лексеме садрже широк репертоар информација. Тако се речима означавају многа бића, предмети и појаве, затим радње и стања, као и читав спектар особина и обележја. Појмовно пространство речи задире у најразличитије сфере: поменимо макар материјално, духовно, конкретно, апстрактно, постојеће, имагинарно, потенцијално, рационално и ирационално. Лексичким путем могуће је доћи до сазнања до којих је иначе тешко проникнути (рецимо, такви су подаци о везама између појмова, релацијама између појмова и лексема, али и односу говорника према овим потоњим). Све ово јасно указује на потенцијал спознајних радијуса лексике, а несумњиво и њен значај, будући да лексика пружа увид како народи перципирају стварност, парцелишу је и постављају сопствене приоритете и оцене у вези са тим, било да је реч о колективу или појединцу.

4.1.2. Иако смо навели само део лексичких могућности, очито је да је посредни сложен језички ниво. Из угла савремене лингвистике потоња тврдња није упитна. Данас о томе постоје многа сазнања (исп. Гак 1977б: 150–201; Гортан-Премк 2004: 33–37), међутим, и пре лексиколошких истраживања системског карактера постојала је свест о комплексности лексике и, следствено, њеног проучавања. У том смислу илустративна је оцена коју су дали представници Прашког лингвистичког кружока у својим *Тезама* 1929. године: „Многи лингвисти сматрали су да је речник – за разлику од морфологије, која несумњиво представља организовани систем – хаос, који је могуће организовати једино споља, тако што ће се речи организовати према абеди. То је наравно заблуда. Лексички системи су много сложенији и обимнији од морфолошких система, тако да лингвистима вероватно никада неће поћи за руком да их организују са онаквом јасношћу и прегледношћу, са којом се могу организовати морфолошки системи” (Jakobson i др. 1986: 174–175).

4.1.3. Тако сложена ситуација не огледа се само у квантитативном уделу лексема, чији је инвентар готово неисцрпан, већ и у разноврсним односима у које оне ступају једне са другима. Уколико се анализира функционисање језика, примећује се да лексичке јединице не функционишу изоловано, саме за себе. И упркос њиховој разнородности, постоје извесне законитости којима лексика подлеже као целина. На тај начин, лексеме чине организовану структуру, скуп узајамно повезаних и међусобно условљених јединица које ступају у различите врсте системских односа, те као такве представљају део кохерентне целине која се у лингвистици назива *лексички систем* (Ристић 1993: 229–230).

4.1.4. Приликом издвајања системских односа у лексици обично се подразумева разграничавање на парадигматске и синтагматске односе (нпр. в. Реформатский 2004: 250; Крысин 2013: 64). Први се манифестују у везама између класа лексема које спаја заједничка

⁷⁴ Изузев интерпретације лексике као свеукупности лексема једног језика, односно његовог речничког фонда, у лингвистици се под датим термином могу подразумевати и лексеме неког дијалекта, појединих струка, одређеног писца, говора и сл. (в. РСАНУ, Књ. XI, 320; РМС, 619).

категоријална припадност, односно општост њихових обележја, док се у центру пажње других, синтагматских односа, налази семантички утицај лексема у линеарном низу (Фомина 2001: 12–15; Драгићевић 2010: 213). Ова сосировска дихотомија наишла је на даљу разраду. Наиме, примећено је да лексеме могу ступати у системске релације и када их повезују односи деривације, па се према значењском критеријуму обједињују у деривациона гнезда. Из тог разлога Д. Н. Шмелов предложио је издвајање треће врсте односа. Они их назива *эпидигматические* или *деривационные* (у широком смислу), док их, рецимо, П. Н. Денисов назива само *деривационные* (Шмелев 1973: 191; Кузнецова 1989: 11). Дата врста односа заснована је на могућности асоцијативног зближавања и груписања, због чега их Шмелов именује и као *ассоциативно-деривационные* (деталније у: Шмелев 1977: 225–233). М. И. Фомина (2001: 16) напомиње да се овај тип односа не ограничава искључиво деривацијом: „В широком смысле деривационными отношениями охвачены и разного рода экспрессивно-смысловые преобразования слов, сближаемые общностью звучания (например, *водевиль* – *удивиль* в народно-разговорном переосмыслении), индивидуальные окказионализмы (ср. *солнечность* и *лунность*, *млечность* у С. Есенина) и др.”. Она пише да се ради о системским односима који продубљују и допуњују постојеће лексичке односе, па се зато у литератури називају епидигматским. У српској лексикологији деривационе односе издваја, на пример, Р. Драгићевић (2010: 17), која наводи да потреба за таквом врстом разраде нарочито долази до изражаја приликом парадигматских подела лексема (исп. Драгићевић 1996).

4.1.5. Системски карактер лексике међу првима у руској лингвистици приметио је М. М. Покровски. У својој студији *Семасиологические исследования в области древних языков* (1895) он наводи: „слова и их значения живут не отдельной друг от друга жизнью, но соединяются в нашей душе, независимо от нашего сознания, в различные группы, причем основанием для группировки служит сходство или прямая противоположность по основному значению. Понятно уже а priori, что такие слова имеют такие сходные или параллельные семасиологические изменения и в своей истории влияют одно на другое” (Покровский 1959: 82). Тридесетих година XX века јављају се и различите лингвистичке теорије које су имале за циљ откривање системских односа међу речима (нпр. такве су теорије семантичког поља Ј. Трира и В. Порцига) да би у радовима корифеја руске лингвистике, попут Л. В. Шчербе и В. В. Виноградова, системност била истицана као једно од најважнијих питања у лексикологији (Ахманова 1957: 78–81; Кузнецова 1989: 7). Мада су постојала различита виђења таквог приступа лексици, он је у русистици (а и шире) доживео праву експанзију током седамдесетих и осамдесетих година (уп. Ярцева гл. ред. 1998: 261; Кузнецова 1989: 7–9; Апресян 2009: 57–100; Шмелев 1973: 7–34, Шмелев 1977: 183–187; Супрун ред. 1975: 5–9). То је свакако погодновало да лексичка системност као лингвистичка концепција временом задобије чврсто утемељење, и теоријско и емпиријско, зато је у савременој лексикологији широко прихваћено да се лексика посматра управо на тај начин.

4.1.6. У погледу конститутивних обележја, а у складу са општом теоријом системâ, лексички систем одликују целовитост, структура, постојање елемената који га сачињавају, као и веза између датих елемената (Вендина 2008: 208). Д. Гортан-Премк примећује да је лексички систем сложенији од других језичких система, теже је самерљив и сагледив: „сложеност његова последица је, с једне стране, великог броја и неодређеног броја знакова у њему и, с друге стране, великог, и опет неодређеног броја међусобних односа у којима се они налазе” (Гортан-Премк 2004: 33). Системност у лексици, према мишљењу Т. И. Вендине (2008: 208), уочава се у постојању одређених семантичких група, одн. опозиција у које лексеме ступају, али и у карактеру њихове употребе (рецимо, синоними обично могу да се користе у истим контекстима, антоними такође, али то није случај са различитим лексичким значењима исте речи – она се углавном не користе тако).

4.1.7. Поред улоге коју лексички систем има у оквиру лексике, треба поменути и његов значај за језик у целини. То се превасходно очитује у томе што лексички систем, и без обзира на сопствене законитости, улази у састав структуре вишег ранга – општејезичког система – у

чијем логичком развоју видно учествује (Фомина 2001: 10). Отуда је разумљиво зашто се системска организација лексике перципира као једно од релевантних питања савремене науке о језику. Оно представља изазов за истраживаче, у првом реду лексикологе, што се констатује и у научној литератури (исп. Горюшина 2002: 15).

4.2. МЕСТО ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ САВРЕМЕНОГ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

4.2.1. Када не би постојали фактори који би уређивали организацију и функционисање лексике, њена употреба била би изразито компликована, а научна анализа практично немогућа. У језику, ипак, није тако. Речи имају способност међусобног повезивања, чему значајно доприносе предметно-смисаоне везе између њих. Груписање лексике на тај начин реферира на парадигматске лексичке односе, у оквиру којих се издвајају лексички скупови различите општости (о постојећим приступима, подели и критеријумима за класификацију парадигматских лексичких скупова детаљније у: Драгићевић 2010: 232–243). Имајући у виду да човек „jezičkom djelatnošću dijeli univerzum na podskupove” (Škiljan 1987: 129), у лексичком систему издваја се велики број макро- и микросистема. Они се односе на бројне тематске целине, међу којима је и религија.

4.2.2. Пишући о религији као једном од чинилаца који детерминишу народе у погледу културно-психолошке разноликости, Н. Б. Мечковска (1998: 40) наводи да религијска сфера не представља само значајан део живота друштва, него и целе историје човечанства. Она појашњава да је то свет посебне људске делатности, који је огроман и сложен. То се види, између осталог, и по опсегу његових пројава. Оне се простиру на различите аспекте живота који су релевантни како са индивидуалног тако и са колективног становишта (нпр. осећања, мисли, жеље, поступци, интеракција људи, институције). У прилог незанемарљивој улози религије говоре и статистички показатељи у глобалним оквирима. Према резултатима опсежних истраживања – и то на узорку од 230 земаља широм света – 84% човечанства декларише се као верничка популација (Hackett et al. 2012: 9).⁷⁵ Иако се у различитим историјским епохама однос према религији мењао, чињеница је да је религија, у већој или мањој мери, увек била скопчана са друштвом. Она чини важан део човекове свакодневице. Лексика из сфере православне духовности – односећи се на једну од тематских целина које су фундаменталне за човека – представља значајан сегмент лексичког фонда многих језика. Руски и српски налазе се међу њима.

4.2.3. Како је то добро приметио А. Белић (1998: 336), „једина права сталност у језику јесте промена”. И заиста, језик је неодвојив од друштва и као жива структура није статичан. Промене до којих долази у његовим оквирима често се објашњавају двама типовима фактора – лингвистичким и екстралингвистичким. Први или унутарјезички јесу фактори непосредног језичког развоја под чијим се утицајем мења језик као систем, док се други налазе у домену изванјезичке стварности, али који такође утичу на развојни ток одређеног језика (Ахманова 2004: 217). Имајући у виду ове потоње факторе, јасно је да језици бивају подложни утицајима различитих цивилизацијских модела (нпр. паганског, хришћанског, западноевропског, оријенталног – Кончаревић 2018а: 91). Томе погодују друштвене, историјске и друге околности, као и чињеница да је језик не само повезан са културом, већ представља и њен одраз (исп. Тер-Минасова 2008: 19–20; Маслова 2001: 57). Када је у питању лексички систем, а у светлу религијских релација, најснажнији утицај на руски и српски језик имао је хришћански, а тачније православни цивилизацијски модел, како га

⁷⁵ У питању су подаци којима се у тренутку писања ове дисертације званично располаже као најновијим, а најопсежнијим на међународном нивоу.

назива К. Кончаревић (2018а: 91, 111).⁷⁶ Хиљадугодишњи континуитет православног хришћанства (код Срба и дужи) и његова доминантна улога у формирању културних тековина руског и српског народа, има неизоставне језичке реперкусије. То је допринело да се утицај православног цивилизацијског модела може констатовати у већини сегмената лексичког пространства двају језика (Кончаревић 2018а: 91–92). Такве примере садржи лексика која је позиционирана и у центру и на периферији⁷⁷ лексичког система: дакле, општеупотребна лексика, архаизми, историзми, неологизми, индивидуализми, затим терминолошка и нетерминолошка лексика, народна лексика, професионализми, жаргонизми, лексика домаћег и страног порекла, неутрална и стилски маркирана лексика, експресивна лексика, културно маркирана и немаркирана лексика, високофреквентна, нискофреквентна лексика, моносемична, полисемична, лексика са конкретним значењем, лексика са апстрактним значењем, лексика слободније и ограничене лексичке спојивости – да даље не набрајамо. Као што се може уочити, посреди је широк опсег лексема различитих према позиционiranости у лексичком систему, природи лексичког састава, фреквентности, формалној и семантичкој структури, пореклу, употребној вредности, експресивном потенцијалу, стилској маркираности, културној, социоекатској итд. У сваком од наведених сегмената лексике (а, свакако, и неким другим које нисмо поменули) налазе се примери у којима се уочава манифестација потоњег модела. Богато наслеђе православног хришћанства – којим је проткано биће руског и српског народа, његов поглед на свет, вредности, традиција и култура (исп. Лоски 2001: 100–141; Аверинцев 1991; Верещагин 2007; Флоренски 2007; Павловская 2010: 196–242; Андрейченко 2010: 32; Поповић Ј. 2016; Јеротић 2001: 147–160, 257–263; Деретић 2001: 35–46; Кончаревић 2018а: 13–19, 91–112; Драгићевић 2018: 97) – нашло је свој најзапаженији израз у подсистему лексике из сфере православне духовности. Код говорника савременог руског и српског језика, уколико стање посматрамо у целини, она заузима водеће место од све религијске лексике. Томе несумњиво доприноси конфесионални састав становништва, али и историјски континуитет православља у руској и српској средини. Оба народа већински су православна, па се лексика из сфере православне духовности среће у многим аспектима друштвеног живота (нпр. религија, васпитање, образовање, морал, наука, култура, уметност, туризам, социјална помоћ), најзаступљенија је по употреби, фреквентности, по томе колико говорници познају и(ли) препознају значења датих лексема.⁷⁸ Оно што додатно доприноси релевантном статусу поменуте лексике јесте што су многе сфере у којима се она јавља, а које смо навели изнад, кључне за одржање и функционисање друштва. Захваљујући свему томе она представља незаобилазни фактор за боље разумевање и дубинско сагледавање чињеница, процеса и тенденција о којима језичка грађа може да казује. Имамо у виду опус сазнања о руском и српском језику, њиховим говорним представницима, а свакако и култури – најпре у духовној равни. Лексика из сфере православне духовности значајно моделује језичку слику света наведених народа (подробније исп. Бугаева 2008в: 43–77), заузима релевантно место у лексичком систему, стога је услед неоспорног значаја проучавамо у овој докторској дисертацији.

⁷⁶ Конфронтативна истраживања показала су да је у ономастичком систему руског и српског језика исто стање (о овоме подробно је у: Кончаревић 2018а: 91–111).

⁷⁷ Организација лексичког система, било о ком језику да је реч, сликовито се може представити у виду концентричних кругова. Централни круг обухвата лексеме које чине основни лексички фонд, а око централног круга налази се лексика која сачињава периферију лексичког система. Што је лексема ближе позиционирана центру, то је све значајнији њен статус у лексичком систему, и обрнуто. Овде свакако треба нагласити да је посреди диманичан систем, па границе концентричних кругова нису тако оштре, нити је однос међу њима непроменљив, а то значи да лексеме могу прелазити из круга у круг и уједно мењати свој лексички статус (Драгићевић 2018: 209).

⁷⁸ Јасно је да у обе средине постоје и представници других верских заједница (истина, у далеко нижем уделу, мада то не умањује њихов значај) и да за њих статус лексике из сфере православне духовности није исти као код већинског становништва. Међутим, нема сумње да доминантни удео говорника савременог руског и српског језика има највећи увид и контакт са лексиком која опслужује сферу православне духовности, а не протестантизам, ислам, будизам итд.

4.2.4. У сложеној хијерархији лексичких подсистема, лексику из сфере православне духовности можемо позиционирати на следећи начин:

4.2.4.1. У оба наведена језика постоји засебан лексички слој који служи за именовање појмова из домена религије. У питању је *религијска лексика* (рус. *религиозная лексика*). С обзиром на то да савремени свет познаје различите религије (из угла религиологије о овоме више у: Яблоков 2004: 239–240), религијску лексику посматрамо као лексички подсистем најширег обухвата религијских појмова. Овај лексички подсистем састоји се од тематски ужих подсистема којима се спецификују лексеме у вези са конкретним религијама. Из тог разлога, према нашем мишљењу, религијску лексику није оправдано тумачити као лексички подсистем који се односи искључиво на једну религију.

4.2.4.2. Присуство већег броја подсистема у оквиру религијске лексике јасно указује на сложеност и хетерогеност њене структуре. У погледу ужих диференцијација за одређење места лексике из сфере православне духовности у лексичком систему руског и српског језика нарочито је важна *хришћанска лексика* (рус. *христианская лексика*). Њен значај за наше разматрање огледа се у томе што до православне духовности долазимо управо путем хришћанства. Као што је познато, јединство ранохришћанске Цркве нашло се пред великим изазовом 1054. године. Тада долази до Велике шизме која ће умногоме одредити даљи развој хришћанства и правце његовог функционисања. Од тог периода у хришћанству се разликују две провенијенције – источна и западна – где православље наставља самостални пут у виду источне хришћанске Цркве (деталније исп. Пузовић 2008; Погодин 2007; Шмеман 2007: 288–307).

4.2.4.3. Будући да се хришћанство данас формално грана на више провенијенција и деноминација (в. Васечко 2016: 292–401), у оквиру хришћанске лексике постоји више ужих лексичких подсистема. Међу њима је и лексика из сфере православне духовности. Према томе, са становишта савременог руског и српског језика термине *хришћанска лексика* (рус. *христианская лексика*) и *лексика из сфере православне духовности* (рус. *православная лексика, лексика православия*) не сматрамо синонимним. Они су сродни, али не и идентични. Лексика из сфере православне духовности представља само један од подсистема у оквиру хришћанске лексике, што је условљено гранањима у оквиру самог хришћанства. Са друге стране, хришћанска лексика је шири подсистем, јер подразумева све уже подсистеме који опслужују сферу хришћанства. Ради веће прегледности, као и појмовно-терминолошког разграничења назива лексике, међусобни однос *религијске, хришћанске* и *лексике из сфере православне духовности* са синхронизаког становишта графички смо представили у схеми бр. 1.

Схема бр. 1. Међусобни однос религијске, хришћанске и лексике из сфере православне духовности у лексичком систему.

4.3. СТРАТИФИКАЦИЈА ЛЕКSIKE ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ

4.3.0. Код лексема из сфере православне духовности испољавају се разлике у погледу природе лексичког састава. Имајући у виду њихово функционисање у језику, а у првом реду способност за реализацију лексичког значења у специјалној употреби (исп. Суперанская и др. 2012: 25–33), традиционална хијерархијска подела према степену општости упућује на нетерминолошку и терминолошку лексику.

4.3.1. Нетерминолошка лексика

4.3.1.1. У лексици из сфере православне духовности констатује се постојање лексема које немају терминолошки карактер. Тим поводом Бугајова пише да „религиозна лексика включает в себя, помимо богословских терминов, обиходную религиозную лексику нетерминологического характера, представленную церковнославянизмами, историзмами, архаизмами и т.д.”, а затим наводи да нетерминолошку лексику чине „общелитературные лексические единицы, историзмы, архаизмы, заимствования, активное употребление которых придает своеобразие и отличительный характер речи верующих” (Бугаева 2008в: 152). Иако се овај став у основи може прихватити, истакли бисмо да границе у дефинисању дате лексике нису увек тако стриктне, што би требало да се одрази и приликом поставке проблематике. Упутно је имати у виду да део наведених лексема – на пример, историзама и позајмљеница, међу којима су и црквенословенизми – спада у термине. Поменимо макар случајеве попут *дарохранительница* (свештени сасуд у ком се чувају Свети Дарови за причешћивање болесника → литургијски термин), *блаженны* (богослужбени стихови који се поју на литургији, а састоје се од јеванђелских стихова које је Христос изрекао у Беседи на Гори – в. Мт. 5, 3–12 → такође термин из литургије),⁷⁹ потом *иосифлянин* (у периоду XV–XVI века следбеник јосифљанства, учења преподобног Јосифа Волоцког о потреби

⁷⁹ У оба примера је реч о црквенословенизмима. Приликом навођења нисмо укључили позајмљенице из других језика, будући да их ни Бугајова није експлицирала, премда је јасно да оне такође постоје (в. 6.4.1.0.3.).

укрупњавања манастирских поседа и стицања имања у монашком животу → термин из историје РПЦ), *синкелл* (свештено или монашко лице које је живело уз архијереја – патријарха или епископа – као његов сарадник у управљању и сведок чистоте његовог живљења → термин из историје РПЦ), *иконоборчество* (покрет у Византији који се противио поштовању икона → термин из историје Цркве).

4.3.1.2. Под нетерминолошком лексиком ми подразумевамо лексеме које немају терминолошку функцију. Оне номинују појам из сфере православне духовности, али том приликом не долази до реализације терминолошког (теолошког) значења. На пример: рус. *батюшка, Боженька, вразумляться, двадцатка, дьяконица, Красная горка, лукавый, молебник, монашка, образок, попадаья, просвирка, свечегас, Филипповки*; срп. *аранђеловитак, Бога, Божица, богмати се, божићевати, Велигдан, верозакон, Госпођиндан, крстић, нечастиви, попа, попадаја, прота, црквица*. Као што се може приметити, нетерминолошка лексика из сфере православне духовности обухвата различите групе лексема, а међу репрезентативније примере углавном спадају: општеупотребна лексика, народна лексика, лексика конотирана експресивно и према блискости саговорника (нпр. хипокористици, фамилијаризми, лексика у шaljивој употреби), лексика која се према стилској раслојености и карактеру употребе квалификује као разговорна, затим архаизми и индивидуализми, али и жаргонизми и професионализми ужих социјалних – верских група (теологâ, свештенства, монаштва, ученикâ духовних школа и сл.) који су карактеристични за професионалну комуникацију у колоквијалном домену, а могу укључивати лексички репертоар интерне комуникације међу припадницима Цркве, махом типичан за незваничну сферу употребе.

4.3.1.3. Када је реч о анализираном подсистему, у пракси није увек једноставно разграничити нетерминолошку лексику од терминолошке лексике, што је у великој мери условљено природом православне духовности и њеном улогом у руској и српској средини. Наиме, познато је да Православна црква представља један од најстаријих, најважнијих и најауторитативнијих стожера руског и српског друштва. Она је од самог почетка имала активан удео у конституисању и развоју државности, писмености, друштва, његовог моралног, васпитног, културног, научно-образовног и цивилизацијског напретка. Поверење које Црква ужива у руском и српском друштву спада међу највише и данас, о чему сведоче и истраживања јавног мњења.⁸⁰ Током историје, Црква је увек делила судбину народа, што је допринело да њен утицај продре у области институционалног, али и народног живота. Зато је православна духовност испреплетена са свакодневицом људи у многим доменима, не ограничава се теологијом као науком (исп. Кардамакис 2005: 13–14), па није мали број случајева када је тешко повући границу између терминолошке и нетерминолошке лексике, али и разлучити где је граница између појединих тематских група (в. т. 4.3.2.1.2.0.1.). Границе међу њима нису увек оштре, некада се додирују, а често и преклапају. Из тог разлога се поједине лексеме могу интерпретирати неједнако, у зависности од приступа и критеријума који се поставе као примарни. Када је у питању проучавање лексике из сфере православне духовности – а по свој прилици и религијске лексике уопште – засигурно је да разграничавање терминолошких лексема од нетерминолошких представља озбиљан методолошки изазов. Његова детаљнија разрада тек предстоји, а по сложености може бити и предмет засебне студије.

⁸⁰ Новија истраживања спроведена у руској и српској популацији показују да Руска, одн. Српска православна црква, поред војске, представљају институције од највишег поверења грађана (ВЦИОМ 2018, 2020; ЦЕСИД 2017: 10, 34; РГЗ 2020).

4.3.2. Терминолошка лексика

4.3.2.0. Познати руски терминолог С. Грињов-Грињевич наводи да више од 90% нових речи у савременим језицима чини специјална лексика⁸¹ (Гринев-Гриневић 2008: 5). Према његовом мишљењу, до таквог стања довео је видни пораст научно-техничких знања у новије време. У таквим околностима посебно место припада терминима. Њихово перманентно повећање данас је нарочито приметно, што непосредно утиче на превагу термина над речима из општег лексичког фонда, у који све чешће продиру. Крајем прошлог века М. Т. Кабре приметила је да се са обиљем термина сусреће све шири круг људи, а не махом научници и стручњаци, као што је пре био случај (в. Sabré 1999: 1–5). У првим деценијама XXI века слика није много другачија. Ово су само неки од разлога који показују зашто терминолошки проблеми битно утичу на језик у целини и због чега терминологија као научна дисциплина постаје све актуелнија.

4.3.2.0.1. Уколико разматрања усредедимо на раван лексике из сфере православне духовности, терминолошкој лексици не припада само значајно место, већ она – како наводи Бугајева (2008: 149) – чини њено језгро. У сфери која је предмет нашег интересовања, терминолошка лексика подразумева теолошку терминологију (Кончаревић 2011б; Бугаева 2008в: 150, 152), будући да се терминима називају речи које се користе у одређеној струци или науци (Драгићевић 2010: 20), а у овом конкретном случају – теологији.⁸² Однос у који ступају теолошка терминологија и лексика из сфере православне духовности може се окарактерисати као однос дела према целини (Бугаева 2008в: 152). То произилази из природе терминолошких јединица, чије је функционисање потребно сагледати на два нивоа. Иако термини као језички знаци несумњиво припадају терминосистему на који се односе (овде – теолошкој терминологији), они истовремено представљају и део лексичког система у целини, чијим законитостима и правилима подлежу. Не треба превиђати да термини нису изоловани од лексичког система, без обзира на специфичности које испољавају у погледу своје специјалне функције унутар њега (Јовановић 2016: 66), а о чему смо писали у првом поглављу ове главе.

4.3.2.1. Теолошка терминологија

4.3.2.1.0. Историја православне теологије, како оцењује Ј. Брија (1999: 373), показује да православне Цркве никада нису биле без теолога или теолошких школа. За православни дух теологија је представљала пут богопознања и форму којом се излажу искуства помесне Цркве. Током дугог постојања православно хришћанство акумулирало је изузетно богато наслеђе, стога је предмет богословског проучавања могуће истраживати из различитих перспектива. Свака од њих осветљава пуноћу тога предмета на другачији начин, уједно откривајући његову хетерогеност. Како би се научно могла опслуживати тако сложена сфера каква је православна духовност (о овоме подробније у: Кончаревић 2006: 15–26), потребна је и одговарајућа терминологија. Будући да терминолошкој номинацији подлежу најрелевантнији појмови из области науке, термини имају значајну улогу и чине смисаоно језгро научног дискурса. Задатак изналажења адекватног богословског израза изразито је

⁸¹ Назив *термин* често се у славистичкој литератури користи уз збирни појам *специјална лексика* (рус. *специальная лексика*), чиме се у језику специјалне намене истиче лексемска природа термина (Јовановић 2016: 43). У домену језика струке, као и у оквиру специјалне лексике, терминологији припада једно од централних места (детаљније исп. Суперанская и др. 2012: 25–55; Дешић 2017: 407; Сорокина 2017).

⁸² То потврђује, између осталог, и чињеница да се лингвистичка дисциплина која показује примарно интересовање за такву врсту проблематике назива *теолингвистика* < теологија + лингвистика, односно да је у основи њеног назива садржана теологија као наука.

захтеван, јер се њиме излажу учења и тајне вере за које уобичајена, свакодневна лексика и рационалистичке схеме нису довољне, јер их превазилазе својом комплексношћу (на пример, такво је учење о Богу у Његовој суштини, учење о тајни предвечног рођења Сина Божијег и предвечног исхођења Духа Светога, учење о тајни Богооваплоћења, учење о сједињењу божанске и људске природе у другој Ипостаси Свете Тројице – Господу Исусу Христу) (Лисовой 2002: 7). Како би се барем у извесној мери приближила сложеност проблематике стварања богословских израза којима се прецизно одражава исконска вера Цркве, довољно је сетити се колико су напора уложили оци Првог васељенског сабора у изналажење јединствене формуле о једносустности Оца и Сина приликом борбе са аријанцима (в. Јн. 10, 30; исп. Лебедев 1896: 1–32; Поповић 2002: 13–17).

4.3.2.1.0.1. Савремена терминологија којом се служи теологија као наука веома је хетерогена и разграната. То је превасходно условљено широким предметним екстензитетом богословских истраживања. Према подацима из волуминозне *Православне енциклопедије* (рус. *Православная энциклопедия*),⁸³ најважније аспекте богословске науке представљају: 1) проучавање и интерпретација Светог Писма (библистика – нпр. херменеутика), 2) проучавање, интерпретација, апологија и систематично изложење црквеног вероучења и моралног учења (нпр. догматско богословље, морално богословље, апологетика, патрологија), 3) истраживање историје Цркве и различитих аспеката њеног живота, 4) истраживање унутрашњих аспеката црквеног живота: богослужење, устројство, дисциплина (нпр. литургија, канонско право, аскетика, пастирско богословље). Истиче се да потоње дисциплине карактерише тесна међусобна веза са другим наукама из друштвено-хуманистичког поља, а ми бисмо додали – и уметничког⁸⁴ (*Православная энциклопедия*, Т. V, 520). Наш корпус потврдио је такве наводе, па смо анализом теолошких термина у руском и српском језику уочили релевантна обележја за њихово проучавање. На тај начин издвојиле су се неколике групе термина које ћемо ради систематичнијег и прегледнијег приступа представити на следећи начин:

4.3.2.1.0.1.1. У прву групу спадају термини као лексичке јединице са примарно терминолошком функцијом употребе. На нивоу ове групе утврдили смо постојање додатног дистинктивног обележја између термина, па смо даље издвојили две подгрупе:

4.3.2.1.0.1.1.1. Прву подгрупу чине ускостручни, номенклатурни термини из уже научне области – одређене гране теологије (догматика, литургија, упоредно богословље, аскетика, библистика, црквено право⁸⁵ итд.). На пример: рус. *автокефалия*, *агиология*,

⁸³ У питању је енциклопедија која се израђује под окриљем Руске православне цркве, а тачније Црквено-научног центра „Православна енциклопедија”. На њој ради читав тим сарадника, а засад је изашло преко 60 томова (детаљније в. <https://pravenc.ru/>).

⁸⁴ О овоме више исп. т. 4.3.2.1.2.2.

⁸⁵ Како наводи наш канониста Д. Перић (1997: 24), црквено право као научна дисциплина умногоме је специфично, као што је специфичан и његов предмет – Црква. У науци се црквеном праву додељује различити статус. Начелно се примећују крајне опонирани ставови: према једнима ради се о богословској дисциплини, а према другима о правној (истини за вољу, постоје и нешто избалансираније позиције, где се истиче је у питању богословска дисциплина која примењује правне методе – Џипин 2004: 36). Црквено право заправо се налази између та два става. Оно је повезано са областима попут догматике, литургије, библистике (нарочито библијске егзегезе), моралног и пастирског богословља, али, исто тако, и са римским, византијским, уставним, грађанским правом итд. (исп. Џипин 2004: 36; Перић 1997: 23–24). Зато је, према мишљењу руског канонисте, протојереја В. Ципина (2004: 36), објективно рећи да је црквено право истовремено и богословска и правна дисциплина. Имајући у виду да се у радовима еминентних лингвиста и проучавалаца теолошке терминологије у руском и српском језику црквено право сврстава у термине који припадају богословским дисциплинама – на пример, тако поступа К. Кончаревић (2021: 1088) – за дато решење определићемо се и ми.

На овом месту упутно је дати и једну терминолошку напомену. Поред термина *црквено право* постоји и *канонско право*. Ови појмови заиста су сродни, али не и истоветни. Ми смо се определили за *црквено право*, будући да је у српском језику то шири појам него *канонско право*. Канонско право представља део црквеног

акимит, акривия, алтарник, анагност, антидор, антиминс, антипасха, апостасия, апостольник, артос, архангельский, архиерейство, архистратиг, бессеменное зачатие, библиестика, Блаженнейший, боговселение, богослужебный, Богоявление, великое водосвятие, воипостасировать, воцерковление, всенощная, Господства, двенадцатые праздники, диакон, дикирий, дискос, доксология, Евхаристия, евхологий, единосущный, елей, елеопомазание, епитимия, заамовонный, злоотсечение, иеромонах, илтон, исихазм, истоцание, канонарх, катафатическое богословие, катехумен, кацея, келейное правило, киноник, клир, клобук, консистория, литург, литургический, мытарство, набедренник, омофор, орарь, осанна, пакибытие, патристический, Пентикостарий, пневматология, повечерие, полиелей, полунощница, подризник, покровцы, пресвитерский, прилог, проскомидия, саккос, святитель, скит, Служебник, ставропигия, срачица, стихарь, стихира, страстотерпец, сулок, схима, теология, триадология, уставщик, фелонь, херувим, хринология, чинопоследование, эпиклеза; срп. агнец, агиологија, акимит, акривија, анагност, аналав, антидор, апокатастаза, апофатичко богословје, артос, аутокефалност, воздух, входноје, дарци, деификација, дикириј, дискос, догматик, евхаристијски, евхологион (еухологиј), егзегетика, егзорцизам, епиклеза, епитимија, есхатологија, икономија, илтон, ипостас, ипостасност, ирмологион, исихастички, иступљење, једномисленост, једносушност, јелеј, Канон Евхаристије, каноник, кеносис, кукулион, литургија, литургички, мали вход, мандија, горња мантија, мартирологиј, Минеј, миропомазање, митра, налоњ, оданије празника, омилитика, ореол, орлец, панакамилавка, панагија, параман, паримија, Парусија, патролошки, полијелеј, презвитерство, просфора, расофор, рипиде, сакос, синклит, Синодик, скрижаље, сотирологија, стасидија, стиховња, сугуба јектенија, триипостасни, тријадологија, тонзура, ипостазиран, унијије, фелон, христолошки, Часослов.

4.3.2.1.0.1.1.2. Друга подгрупа обухвата термине контактних и комплементарних научних и уметничких области са теологијом, односно дисциплина насталих у њиховом окриљу, а које доприносе што целовитијем сагледавању теолошке терминологије. То су филозофија, религиологија, историја књижевности, историја уметности, сакрална архитектура, црквено сликарство, црквена музика,⁸⁶ теолингвистика, хришћанска педагогија итд. На пример: рус. абсолют, агиоантропоним, агиографический, агионим, аненайки, аркосолий, базилика, баптистерий, демственник, иконим, исон, катавасия, католикон, кондак, конфессия, крюки, купол, левкас, логос, люнет, монотеистическая религия, наос, нартекс, невмы, паперть, патерик, попевка, притвор, религиозная община, санкирь, хомония, Четьи-Минеи; срп. агиоантропоним, анеанес, апсида, базилика, баптистеријум, доместик, егзапостилар, еклисионим, ерминије, икос, инкарнат, ипакој, исон, катизма, киноник, кондак, конха, конфесија, крипта, крстобогородичен, купола, лунета, монотеизам, наос, напев, неуме, нотација, патерик, портал, прокимен, проплазма, параман, ротонда, свјетилен, теотоконим, тетраконх, трансепт, хеортоним.

4.3.2.1.0.1.2. Другу групу чине лексеме из општег фонда које остварују термилошко (теолошко) значење, па у одговарајућем контексту функционишу и као термини. На пример,

права, и то његов темељни део, на коме је црквено право и основано – како тврди епископ Никодим (Милаш), један од наших најеминентнијих канониста (исп. Милаш 2004: 9–10).

⁸⁶ У оквиру црквене музике – као ширег појма – за православну духовност примаран је домен црквеног појања. Уколико таква проучавања размотримо кроз научну призму, могло би се говорити и о засебној грани музикологије – литургијској музикологији (рус. литургическое музыковедение) Узгред, тај термин увео је И. А. Гарднер (2004: 20), стручњак у области руске црквене музике – који је као емигрант у Београду студирао теологију и завршавао музичку школу. Литургијска музикологија у Русији данас доживљава све већи замах, а у руској средини чак постоје засебни факултети посвећени црквеној музици, што у српској није случај. Дата дисциплина у нашој академској средини заступљена је, на пример, у оквиру изборног предмета *Музика и теологија* на докторским студијама на Факултету музичке уметности Универзитета уметности у Београду (ФМУ ДАС 2018: 49). Иначе, на Музичкој академији Универзитета у Источном Сарајеву постоји *Смјер за црквену музику и појање*, засад јединствен такве врсте на просторима бивше Југославије.

именица *завеса* у значењу „1. застор обично од тканине, који се веша изнад прозора, неког отвора и сл., који служи као заклон, преграда, украс и сл.” (РСЈ, 366) спада у општи лексички фонд српског језика. У сфери православне духовности стање је другачије. Ради се застору који је постављен иза царских двери са олтарске стране. Његово свлачење, које се врши на одређеним местима у богослужењу, симболизује откривање свете тајне спасења (Православна енциклопедија, Т. I, 329). Према томе, лексемом *завеса* овде се не назива било која врста завесе, већ она која има карактеристичан изглед, посебну богослужбену функцију, специфичну симболику, јасно одређено место и ситуације у којима се користи (исп. Николајевић 1984: 5), па је јасно да у датом случају долази до реализације специјалне функције лексеме, односно остваривања термилошког значења. Аналогна је ситуација и у примерима попут *затвор*, *изумление*, *правило*, *послушание*, *смирение*, *часы*, *яблоко* у руском језику, односно *брод*, *завеса*, *кашичица*, *копље*, *наруквице*, *небо*, *правило*, *сунђер*, *топлота*, *убрус*, *часови* у српском.

4.3.2.1.0.2. Засебан коментар изискује најпре друга група. Као што се може приметити, ми смо констатовали постојање лексема из општег фонда у подсистему лексике из сфере православне духовности, али их посматрамо у оквиру термилошке лексике.⁸⁷ Указивање на дати слој потребно је ради детаљније инвентаризације примера који остварују термилошко значење. Међутим, имајући у виду да у теолошкој терминологији такве лексеме функционишу у специјалној функцији (рецимо, именица *копље* у савременом српском језику припада лексици из општег фонда, међутим, у теолошкој терминологији примарно је да се ради о литургијском термину), ми смо их прибројали термилошкој лексици, али уз изражену свест о њиховим особеностима у односу на термине. Овом приликом ми се нећемо детаљније бавити том темом, будући да је о њој већ писано, на пример, у: Горюшина 2002; Левушкина 2017а.

4.3.2.1.0.4. Даље разматрање завређују термини. Међу њима смо приметили извесне разлике, а оне се превасходно тичу тога да ли термилошке јединице примарно припадају теологији или се ради о терминима контактних и комплементарних дисциплина које су релевантне за свеобухватнију анализу теолошке терминологије. Управо са овог становишта могу се издвојити два приступа њеном истраживању – ужи и шири.

4.3.2.1.0.4.1. Ужи приступ подразумевао би анализу термина који примарно припадају теологији, односно некој од теолошких дисциплина, док би шири приступ обухватао и анализу термина комплементарних и контактних дисциплина.

4.3.2.1.0.5. У овој докторској дисертацији ми смо се определили да заузмемо шири приступ проучавању теолошке терминологије, будући да се на тај начин омогућава њено целовитије сагледавање.

4.3.2.1.1. Формирање теолошке терминологије

4.3.2.1.1.1. Конституисање теолошке терминологије, као и њено изграђивање, одликује се динамичношћу и представља жив процес са дугом историјом. Он се одвијао „током читаве историје хришћанства, у свим епохама и културама, сведочећи о путевима богопознања и облицима исказивања искустава помесних цркава на језицима који су конституисали литургијски живот и теологију сваке од њих” (Кончаревић 2017а: 297). Потреба за формирањем одговарајуће теолошке терминологије појавила се веома давно, још током првих векова хришћанства. Разлози томе били су превасходно верског карактера, премда

⁸⁷ Такав приступ заузели су још неки лингвисти (нпр. Бугаева 2008в), док има и оних који издвајају општеупотребну лексику у засебну групу, што такође има своје лингвистичко оправдање (нпр. Бајић 2013).

готово практичне природе. Услед неуједначености тадашњег богословског израза Истока и Запада – која се особито манифестовала на примеру терминологије грчке и латинске провенијенције – појављивале су се тешкоће у разумевању и одговарајућој интерпретацији појединих догмата. Зато је велики изазов тога времена било изнајлажење термилошке еквивалентности и успостављање интеракције са филозофском терминологијом⁸⁸ (исп. Лосский 1991: 200–288). Колики је значај придаван решавању ове проблематике довољно говори податак да је она била предмет васељенских сабора (на пример, то је био случај са тринитарном терминологијом – о овоме подробније у: Кончаревић 2017а: 295–297) у циљу сузбијања различитих слободних тумачења, теологумена и јереси (Кончаревић 2011б: 164).

4.3.2.1.1.2. У изграђивању најстаријег и најужег слоја теолошке терминологије значајно су допринели извори текстолошког карактера, и то превасходно светописамски, литургијски и канонско-правни текстови, као и текстови Православне цркве који поседују вероучитељски карактер, на пример ороси вере (ТР, 21–29). Од периода делатности Свете браће Ћирила и Методија, односно њихових настојања да у старословенском језику (који је стандардизацијом прерастао у богослужбени језик) изграђују богословску терминологију и лексику из сфере православне духовности, К. Кончаревић (2017: 297–298) наводи да се може говорити о аутентичној терминологији православне теологије формираној у ареалу *Rex Slavia Orthodoxa*. Њено изграђивање темељено је под језичким утицајем и елементима махом из грчког језика, а делом и латинског и старојеврејског, у првом реду путем калкирања или преузимања уз адаптацију на фонетском, морфолошком и творбеном плану (в. т. 6.5.1.0.4.).

4.3.2.1.2. Тематска разуђеност теолошке терминологије према дисциплинама које опслужује

4.3.2.1.2.0. Теолошка терминологија представља веома сложен терминосистем који опслужују јединице из читавог комплекса богословских дисциплина⁸⁹ међу којима се могу издвојити фундаментално или систематско богословље (нпр. апологетика, догматика – христологија, пневматологија, сотирологија, еклисиологија, есхатологија), упоредно богословље, практично богословље (нпр. морално богословље, пастирско богословље, литургика, омилитика, катихетика, аскетика), библистика (нпр. библијска егзегеза, библијска ерминевтика, библијска исагогика, библијска историја, текстологија Старог Завета, текстологија Новог Завета), црквено право, патрологија, црквеноисторијске дисциплине (нпр. општа историја Цркве, историја помесних Цркава), као и низ контактних и комплементарних научних дисциплина (нпр. филозофија, религиологија, историја уметности, музикологија, историја књижевности, лингвистика, педагогија, психологија, социологија, комуникологија) који су са њима тесно повезани (исп. Кончаревић 2015б: 209; Православная энциклопедия, Т. V, 520).

4.3.2.1.2.0.1. Сваки термилошки систем, сматра М. Радовић-Тешић (2009: 91), има сложен систем парадигматских односа. Стање у теолошкој терминологији чини нам се још

⁸⁸ Занимљиво је да је сâм термин *теологија* настао у окриљу античке филозофије, истина, у другачијем значењу. Из тог разлога се не помиње ни у Старом ни у Новом завету, већ апостол Павле говори о *науци људској и науци по Христу* – в. Кол. 2, 8 (исп. Православная энциклопедия, Т. V, 520). За дијахронијски увид у српску филозофску терминологију кроз призму анализе најутицајнијих филозофских и теолошких списа српске редакције из XIV века више у: Капустина 2016.

⁸⁹ Код назива теолошких дисциплина у руском и српском језику могу се срести синонимне номинације: нпр. рус. *догматическое богословие* – *догматика*, *литургическое богословие* – *литургика*, *аскетическое богословие* – *аскетика*, *библейское богословие* – *библейстика*; срп. *догматско богословље* – *догматика*, *аскетско богословље* – *аскетика*, *литургичко богословље* – *литургика*, *библијско богословље* – *библистика*, *библейстика*.

сложенијим него у многим другим терминологијама. Православна духовност прожима свакодневицу људи у различитим сферама, укључујући и оне за које се интересује теологија као наука. Управо то и чини стање додатно захтевним, јер – како оцењује Кардамакис – духовност се у православљу не може одвојити од теологије. Кардамакис (2005: 14) наводи да је православна теологија истовремено теологија тајне и теологија духовности, док та духовност и теологија Цркве представљају онтолошку и динамичку пројаву Царства. Према мишљењу Ј. Мајендорфа, примарно назначење православне духовности огледа се у „проповедању Царства Божијег у историји, у проповедању Царства не само речима, већ много више живим сведочењем његове истинске силе” (према Кардамакис 2005: 14), па се ни православно богословље „не бави убеђивањем, него сведочи, не противуречи, него исповеда, није одрицање, него потврдни став, пун садржаја за човека и његово спасење. Истинска и доследно православна теологија креће се у простору личног живота, интересује се за човека и његов живот, тражи човека и његово спасење” закључује Кардамакис (2005: 14). Отуда постоји доста примера када није једноставно, па чак ни могуће повући оштре границе између термилошке и нетермилошке лексике, као ни границе тематских група у оквиру теолошке терминологије. Свакако, овоме доприноси и природа самих дисциплина, као и њихова међусобна корелација. Уколико узмемо за пример аскетичку и хришћанску етику, разумљиво је да ће се део термина преклапати у поменути дисциплинама, јер аскетика по природи извире из хришћанске етике (исп. Дергалев 2017: 16–75). Према томе, у теолошкој терминологији постоје случајеви када термини могу припадати различитим областима знања, па могу бити разматрани са више позиција. Рецимо, термин *антифон* примарно је литургијски, међутим, односи се и на црквено појање. Оваквих примера има доста: нпр. рус. *блаженны* / срп. *блажена* (литургијски, црквено појање), *евангелие* / *јеванђеље* (библистика, литургијски), *житие* / *житије* (литургијски, историја књижевности), *икона* (догматика, црквено сликарство), *ирмос* (литургијски, црквено појање), *катавасия* / *катавасија* (литургијски, црквено појање), *послание* / *посланица* (библистика, историја књижевности), *псалом* / *псалам* (литургијски, историја књижевности), *храм* (сакрална архитектура, литургијски), *Пантократор* – *Вседержитель* / *Сведержитель* (догматика, црквено сликарство), *часовня* / *капела* (сакрална архитектура, литургијски), *иконостас* (сакрална архитектура, литургијски), *алтарь* / *олтар* (сакрална архитектура, литургијски), *диаконик* / *ђаконикон* (сакрална архитектура, литургијски), *обожение* / *обожење* (аскетика, хришћанска педагогија) и др. Поменута обележја имају и своје иманентно језичке реперкусије. На нивоу парадигматике од посебног је значаја план системских лексичких односа и питања која се тичу хипо-хиперонимских односа, развоја полисемије, синонимије, антонимије и др. Нарочито је занимљиво да поједини термини могу припадати различитим теолошким дисциплинама у зависности од конкретног лексичког значења у оквиру полисемантичке структуре.⁹⁰ Илустроваћемо то термином *канон* који у руском и српском језику може да се сагледава чак из четири за нас релевантне перспективе: он може припадати библистици (када се има у виду библијски канон као корпус богонадахнутих библијских књига које Црква признаје као норму и ауторитет за своје верско учење), литургици (у значењу химнографског жанра), канонском праву (у интерпретацији канона као правила који се налазе у основи црквеног законодавства и односе се на устројство Цркве, владање клира, јерархијске степене, поредак епархијских катедара, хиротонију, међуцрквене односе, брак, развод, учешће мирјана у животу Цркве и сл.) и црквеном сликарству (иконописни канон као систем иконографских и стилских норми које одређују усклађеност изобраења на икони са Светим Писмом, догматима и литургијским предањем Цркве) (исп. Православная энциклопедия, Т. XXX, 203–257;

⁹⁰ Иако се једнозначност традиционално истицала као једна од основних одлика термина (нпр. в. Лотте 1961), истраживања показују да се заправо више ради о пожељном обележју, односно захтеву који се поставља пред термине (исп. Суперанская и др. 2007: 44; Гринев-Гриневиц 2008: 31).

Кастаљски-Бороздин, Белов 2003: 40–43; Милаш 2004: 84–119; Керн 2002: 40–53; Успенский 1997: 99).⁹¹

4.3.2.1.2.1. Систем теолошких дисциплина

4.3.2.1.2.1.1. У централни део теолошке терминологије спадају термини из различитих области теологије посматране као систем дисциплина (Православна енциклопедија, Т. II, 154–155). При лингвистичком приступу овим терминима неопходно је имати у виду особености теологије у односу на друге науке.⁹² У том смислу посебно се очитују разлике у методологији и карактеру богословског познања у односу на логичко-епистемолошку природу знања у другим научним областима (Кончаревић 2015б: 196).

4.3.2.1.2.1.2. О специфичностима система православног богословља писао је академик руске Императорске академије наука, митрополит Макарије (Булгаков). Тим поводом он је изнео значајна запажања. Прва специфичност огледа се у томе што систем православне теологије не може бити строг у свим својим сегментима. Иако се истине хришћанске вере односе на исти предмет проучавања, оне се међусобно веома разликују: једне су доступне људском уму, друге су делимично доступне, док су треће сасвим недступне човековој спознаји. Са друге стране, неке од тих истина су догматске, поједине су моралне, а неке пак историјске. Постоје и теоријске, искуствене, али и надискуствене. Иако се све оне могу подвести под исто научно начело, оне се из њега не могу развијати у свим пројавама и са пуним логичким континуитетом. Постојеће унутаркохезионе везе нису довољне за њихово повезивање, већ често морају бити подупрте везом екстерног карактера, која надилази систем у оквиру ког функционишу. Зато митрополит Макарије сврстава теологију у ред наука које нису строго систематичне. Друго обележје, које представља диференцијалну специфичност система православног богословља у односу на друге науке, јесте што у њему није све подређено дометима људског ума у мери у којој је то случај са другим системима. У осталим наукама човеков ум има пресудну улогу, будући да за предмет има истине и чињенице које су му доступне. Он им приступа према сопственом нахођењу, усваја их, одбације или усклађује са својим начелима, уједно формирајући научне системе. У православној теологији ситуација је другачија. Располаже се истинама које су доступне људском уму, али и онима које су мало или сасвим непојмљиве разуму, несазнативе. Тако човек није у стању, нити има право – наводи Булгаков – да их мења или прилагођава својим начелима како би их сместио у одређену форму. Недокучиве истине прихватају се онаквим каквим их доноси вера.⁹³ Њихов унутрашњи садржај не подлеже изменама, стога митрополит Макарије закључује: „Ум и в православном Богословию – такой же архитектор, как и в прочих науках, но здесь некоторых материалов он не имеет права обделывать по своему усмотрению, а должен полагать их в здание в их естественном, неизменном виде, хотя и от него зависит, положить их в том или другом месте здания, где найдет лучшим” (Булгаков 2000: 514–516).

4.3.2.1.2.1.3. Оно што теологију разликује у односу на друге науке, према мишљењу И. П. Николина, јесте и то што су у богословљу истине дате једном заувек, и њихова суштина

⁹¹ Такви термини постоје како у руском (нпр. *священство* – литургика, црквено право; *риза* – литургика, црквено сликарство), тако и у српском језику (нпр. *типик* – црквено право, литургика, *отпуст* – литургика, црквено право, *проскомидија* – литургика, сакрална архитектура).

⁹² У богословским изворима наводи се да теологија, иако отворена за примену савремених научних метода, чува најважније постулате верског учења Цркве. То се неминовно одражава на специфичности које је одликују као науку, па свакако и у методолошком погледу (нпр. исп. Православная энциклопедия, Т. V, 520).

⁹³ Такве су, на пример, догматске истине (исп. Поповић 1980: 12).

не подлеже променама,⁹⁴ док се у другим наукама може доћи на нових истина. Разуме се, то не значи да у теологији није могућ даљи развој научне мисли. Николин сматра да се тај напредак огледа у човековом расветљавању и усвајању религијске истине. У богословљу се не одбацује могућност непрекидног и што дубљег продирања у спознају религијских истина, не искључује се могућност расветљавања истина са нових аспеката и њихово довођење у везу са другим научним идејама и појмовима (исп. Николин 1914: 5).

4.3.2.1.2.1.4. Иако је теологија отворена за примену савремених научних метода, она истовремено чува најважније постулате верског учења Цркве (Православная энциклопедия, Т. V, 520).

4.3.2.1.2.1.5. У наставку ћемо представити терминологију неких важнијих теолошких дисциплина, тим пре што у лингвистичким истраживањима у руској и српској лингвистици, колико нам је познато, до сада није понуђена систематична инвентаризација теолошке терминологије према дисциплинама:

- ДОГМАТИКА: нпр. рус. *ад, ангел, ангелология, антихрист, апокатастасис, апофатический, апофатическое богословие, архангел, благодать, боговоплощение, богопознание, Богородица, Богочеловек, Божественное откровение, вездесущность, вездесущий, вечная жизнь, вечные муки, воинствующая Церковь, воипостасировать, воскресение, всевидящий, всемогущество, Второе пришествие, геенна, грех, грехопадение, демон, демонология, догмат, догматика, догматическое богословие, едипостасность, едипостасный, иконичность, ипостасировать, ипостасный, ипостась, Искупитель, искупительная жертва, искупление, катафатический, катафатическое богословие, кеносис, Лица Святой Троицы, мытарство, непорочное зачатие, нераздельный, несотворенный, образ Божий, падающий ангел, пакибытие, подобие Божие, первородный грех, пневматология, прародители, прародительский грех, премудрость, Приснодева, Промысл Божий, рай, Святая Троица, Святой Дух, святость, святые мощи, Символ веры, соборность, сотериология, спасение, Спаситель, Страшный суд, триадология, троичность, торжествующая Церковь, Троицкий, троичный, христология, Царство Божие, экклезиология, эсхатология, эсхатон; срп. *ангелологија, анђео, антихрист, апокатастаза, апофатички, апофатичко богословље, архангел, бестелесне силе, благодат, богопознање, Богородица, Богочовек, Божанско откровење, васкрсење, вечни живот, геена, грех, греховни пад, демон, демонологија, догмат, догматика, догматско богословље, еклисиологија, есхатологија, есхатолошки, есхатон, земаљска Црква, иконичност, ипостас, ипостасирати, ипостасни, ипостасност, Искупитељ, искупитељна жртва, искупљење, исхођење Светог Духа, једносуитност, једносуитни, катафатички, катафатичко богословље, католичност, кеносис, лик Божији, Лица Свете Тројице, митарство, небеска Црква, непорочно зачеће, неразделив, нестворен, оваплоћење, огреховљеност, пали анђео, палост, Парусија, подобје Божије, прародитељи, прародитељски грех, првородни грех, премудрост, Приснодјева, Промисао Божији, рај, саборност, сакраментологија, свевидећи, свемогућство, Света Тројица, Свети Дух, свете мошти, светост, светотројични, свудаприсутан, свудаприсутност, Символ вере, сотирологија, спасење, Спаситељ, Страшни суд, триадологија, тринитарни, тројичност, христологија, Царство Божје.**
- ЛИТУРГИКА: нпр. рус. *акафист, аллилуиарий, алтарь, аналой, анамнесис, анафора, антидор, антиминос, антифон, Апостол, апостольник, апракос, бдение, блаженны, Богородичное правило, Богородичные праздники, богослужебный устав,*

⁹⁴ Ово је изузетно важно за домен лексичке семантике и поједине специфичности које извиру из дате особености теологије у односу на друге области знања (в. т. 4.4.1.).

богослужение, Божественная литургия, великий вход, величание, вечерня, губа, дарохранительница, двенадцатые праздники, дикирий, дискос, евангелие, Евхаристия, епитрахиль, жезл (посох), заутреня, звезда, икос, илитон, ипакои, каждение, камилавка, канонник, келейное правило, кондак, копие, крестобогородичен, лжица, Литургия святителя Василия Великого, Литургия верных, Литургия святителя Иоанна Златоуста, Литургия оглашенных, Литургия преждеосвященных Даров, малый вход, Минея, митра, молитва, мученичен, набедренник, непереходящие праздники, Октоих, омофор, отдавание праздника, орарь, орлец, подризник, панагия, паремийник, переходящие праздники, плащаница, повечерие, покровцы, полиелей, полунощница, поручи, потир, пояс, проскомидия, просфора, рипиды, ряса, саккос, сакраментология, священные сосуды, седален, синаксарь, стихарь, стиховна, струец, сулок, суточный богослужебный круг, таинство, теплота, Требник, трикирий, фелонь, Часослов, часы; срп. акатист, алилујар, анамнеза, анафора, антидор, антиминос, антифон, Апостол, апостолник, апракос, бденије, благосиљање, блажена, Богородичини празници, богослужбени типик, богослужење, Божанствена литургија, велики вход, величаније, горња мантија, Господњи празници, дарохранилница, дарци, дикирије, дискос, дневни богослужбени круг, Евхаристија, епиклеза, епитрахиль, жезал, звезда, икос, индичија, илитон, ипакој, јеванђеље, јутрење, кађење, камилавка, каноник, келејно правило, кондак, копље, крстобогородичан, Литургија верних, Литургија оглашених, Литургија пређеосвећених Дарова, Литургија Светог Василија Великог, Литургија Светог Јована Златоустог, мали вход, Минеј, митра, молитва, мученичан, надбедренник, налоњ, наруквице, небо, непокретни празници, оданије празника, омофор, Октоих, олтар, орар, орлец, панагија, паримејник, паримија, петохлебница, плаштаница, повечерје, појас, покретни празници, полијелеј, полуноћница, попразништво, приплотије, проскомидија, просфора, путир, рипиде, сакос, сакраментологија, свеитени сасуди, Света тајна, сједален, синаксар, служба, стихар, Србљак, стиховња, сунђер (губа), топлота, Требник, трикирије, Триод, часови, фелон, часови, шестопсалмије.

- АСКЕТИКА: нпр. рус. аскеза, аскетизм, аскет, аскетика, аскетический, бдеть, безмолвие, безмолвник, бесстрастие, блуд, блуждание помыслов, бодрствование, воздержание, гнев, гордость, греховные помыслы, девство, добродетель, долготерпение, духовная брань, зависть, затворник, затворничество, злоотсечение, зрение греха, изумление, исихазм, исихаст, искушение, кротость, любовь, милосердие, мнение, надежда, невоздержание, ненависть, нестяжание, отшельничество, печаль, пленение страстей, подвиг, подвижничество, подвизаться, покаяние, послушание, пост, постничество, прелесть, прельщать, прельщаться, прилог, приращение, рассуждение, ревность, скромность, славолубие, сластолюбие, смирение, смущать, соблазн, согласие, созерцание, созерцать, сочетание помыслов, сребролюбие, столпник, страсть, страх Божий, терпение, трезвение, тцеславие, умерщвление плоти, уныние, целомудрие, чревоугодие; срп. аскеза, аскетизам, аскета, аскетика, аскетски, аскетички, бдети, безмолван, безмолвије, безмолвник, бестрашће, блуд, виђење греха, гнев, гордост, греховна побуда, греховни подстицај, девственост, добродетель, дуготрпљење, духовна борба, завист, затворник, затворништво, исихазам, исихаста, исихија, искушење, испосништво, иступљење, кротост, лутање помисли, љубав, милосрђе, мњење, мржња, нада, неосуђивање, неуздржање, одсечење зла, отиелништво, подвиг, подвизавати се, подвижништво, покајање, поробљеност страстима, послушање, пост, преласт, прелаићивати, прелаићивати (се), расуђивање, ревност, саблазан, саблазнити, скромност, славолубље, сластољубље, смирење, созерцање, созерцати, страст, страх Божији, тиховање, трпљење, туга, смућивати,

саглашавање, созерцање, созерцати, столпник, уздржање, умртвљивање тела, униније, целомудреност, чревоугодије.

- **БИБЛИСТИКА:** нпр. *аллегорическое толкование, Апокалипсис, библеистика, библейская археология, библейская герменевтика, библейская география, библейская текстология, библейский канон, Библия, Ветхий Завет, ветхозаветная экзегетика, ветхозаветный, дветероканонические книги, Деяния святых апостолов, древо познания добра и зла, евангелие, евангелист, исагогика, канон Ветхого Завета, канон Нового Завета, новозаветная экзегетика, новозаветный, Новый Завет, послание, Пятикнижие, Священное Писание, Септуагинта, соборные послания, типологическое толкование, Четвероевангелие, эзегет; срп. Апокалипса, Библија, библијска егзегеза, библијска ерминевтика, библистика, библистички, дветероканонске књиге, Дела светих апостола, дрво познања добра и зла, егзегета, исагогика, јеванђеље, јеванђелист, Нови Завет, новозаветна егзегетика, новозаветни канон, саборне посланице, Свето Писмо, Стари Завет, старозаветна егзегетика, старозаветни канон, Петокњижје, посланица, Септуагинта, Четворојеванђеље.*
- **ЦРКВЕНО ПРАВО:** нпр. *рус. автокефальность, автокефальная Церковь, автокефальный, автономная Церковь, акривия, анафема, Апостольские правила (Правила Святых Апостолов), архиепископ, архиепископия, Архиерейский собор, безбрачие, безбрачный, благочиние, брачное право Церкви, викариатство, единобрачие, единобрачный, Епархиальное собрание, Епархиальное управление, Епархиальный совет, епархия, епископский суд, епитимия, извержение из сана, икономия, канон, канонический проступок, каноническое воспреещение, каноническое право, клир, митрополит, монах, монахиня, монашество, моногамный, поместная Церковь, поместный Собор, посвящение в сан, послушничество, правительственная иерархия, приход, приходское управление, рясофор, рукоположить, ставропигиальный монастырь, священническая иерархия, Священный синод, схимник, устройство Церкви, хиротесия, хиротония, церковная власть, церковный закон, церковное законодательство, церковное имущество, церковное право, церковное наказание, церковный суд, церковное управление, церковные правонарушения, церковный брак, церковный надзор, экзархат; срп. акривија, архиепископ, архиепископија, аутокефалан, аутокефалност, аутокефална Црква, аутономна Црква, анатема, анатемисати, Апостолска правила, безбрачност, безбрачан, великосхимник, великосхимница, викар, викаријат, Епархијски управни одбор, епитимија, идиоритмија, икономија, искушеништво, једнобрачни, једнобрачност, канонска забрана, канонски преступ, клир, клирик, Крмчија (Номоканон), митрополит, монах, монахиња, монаштво, монашки постриг, намесништво, парох, парохија, помесна Црква, помесни Сабор, посвећење у чин, предбрачни испит, примање у сvezу клира, расофор, рукоположити, Свети архијерејски сабор, Свети архијерејски синод, свештена јерархија, ставропигијални манастир, управна јерархија (јерархија јурисдикције), хиротесија, хиротонија, црквена власт, црквена имовина, црквени брак, црквени суд, црквено законодавство, црквено право, црквеноопитински савет, црквеноопитински управни одбор.*
- **ОМИЛИТИКА:** нпр. *рус. гомилетика, дедуктивная проповедь, индуктивная проповедь, катехизические поучения, композиция проповеди, краткие поучения, омилия, план проповеди, поучение, проповедник, проповедь, слово, церковная проповедь; срп. апологетска проповед, беседа, догматска проповед, катихеза, морална проповед, надгробно слово, омилија, омититика, омититичар, панегирик, паренеза, поздравна беседа, проповед, проповедник, слово, тематска проповед.*

- ИСТОРИЈА ЦРКВЕ: рус. *апостольские списки, апостольское преемство, арианство, Великая схизма, великий сакеларий, великий скевофилак, великий эконо, вселенский собор, гностицизм, диаконисса, донатисты, дохалкидонские Церкви, дохристианский, живоцерковник, иконоборчество, иконоборческий, история древней Церкви, крестовые походы, манихейство, монофизитство, несторианство, нестяжательство, обновленчество, протэкдик, раннехристианский, ранняя Церковь, старообрядчество, Стоглавый собор, стяжательство, экдик; срп. аделфат, апостолско прејемство, аријанство, бабун, богумил, богумилство, васељенски сабор, Велика шизма / Велики раскол, велики економ, гностицизам, донатисти, дохалкидонске Цркве, ђакониса, екдик, иконоборачки, иконоборство, иконокласт, крстаи, крстаишки ратови, манихејство, монофизит, монофизитство, несторијанство, патарен, писанија, претхришићански, протекдик, рана Црква, ранохришићански.*
- ПАТРОЛОГИЈА: нпр. *апостольские мужи, Отцы Церкви, патристика, патрология, патрологический, патролог, святоотеческое богословие, святоотеческий, Святые Отцы, святоотеческое предание, учителя Церкви, церковная письменность; срп. апостолски оци, патристика, патрологија, патролошки, патролог, светоотачко богословје, Свети Оци, светоотачки, светоотачко предање.*

4.3.2.1.2.2. Контактне и комплементарне дисциплине

4.3.2.1.2.2.1. Када су у питању ове дисциплине, ради се о терминологијама које се превасходно односе на два већа поља: друштвено-хуманистичко и уметничко.⁹⁵

4.3.2.1.2.2.1.1. У оквиру поља друштвено-хуманистичких наука издвојили бисмо следеће дисциплине:

- ФИЛОЗОФИЈА: нпр. рус. *абсолют, вечность, гносеология, эпистемология, эпистемологический, логос, метафизика, метафизический, онтология, онтологический, предопределение, свобода, смысл, трансцендентность, трансцендентный, трансцендентальный, феноменология; срп. апсолут, вечност, гносеологија, епистемологија, контемплација, контемплативан, логос, метафизика, метафизички, онтологија, онтолошки, предестинација, преегзистенција, слобода, смисао, трансцеденталан, трансцендентан, феноменологија.*
- РЕЛИГИОЛОГИЈА: нпр. рус. *авраамическая религия, атеизм, вероисповедание, веротерпимость, конфессия, мировая религия,⁹⁶ монотезм, монотеистическая*

⁹⁵ Приликом издвајања одговарајућих научних, уметничких, односно стручних области, као и њиховог именовања, настојали смо да се руководимо званичном номенклатуром – исп. Правилник 2017а. Иако би се усмеравање пажње на дату проблематику могло учинити маргиналним у односу на предмет овог проучавања, нама се чини да је у непосредној вези са њим, те да као такво завређује пажњу. Оно има превасходно методолошки значај, како би се – колико је то више могуће – увео ред и додатна систематичност у теолингвистичка проучавања (али и ово конкретно питање – нпр. уп. Кончаревић 2015б: 209, Кончаревић 2017: 288, Кончаревић 2021а: 1088). Имајући у виду да је посреди релативно млада научна дисциплина, чији је објекат проучавања веома сложен, специфичан и деликатан, па отуда и различито третиран, разумљиво је што теолингвистичку материју у овом тренутку прати доста терминолошких неуједначености, независно од тога да ли се ради о истраживањима која се експлицитно категоризују као теолингвистичка или не (као убедљив пример довољно је поменути проблематику именовања религијске лексике у славистици – исп. Гадомский 2017: 214–263). Терминолошка размимоилажења карактеристична су и за многе дисциплине старије од теолингвистике, и јасно је да је у питању неминовност до које доводе најпре различити приступи у науци, али то истовремено не значи да не треба тежити терминолошкој уједначености, нарочито онда када је то могуће.

⁹⁶ Иако се то у извесном смислу подразумева, услед специфичности религијског дискурса ипак бисмо нагласили да термине *мировая религия* у руском корпусу и *светска религија* у српском тумачимо у значењу

религија, прозелит, прозелитизам, религиовед, религиоведение, религиозна община, религиозна припадност, религиозно обједињење (сообщество), религиозна толерантност,⁹⁷ религиозност, религија, теизм; срп. аврамска религија, атеизам, вероисповест, верска заједница, верска припадност, верска толеранција, конфесија, монотеизам, монотеистичка религија, прозелит, прозелитизам, религија, религиозност, религиолог, религиологија, светска религија, теизам.

- ИСТОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ: нпр. рус. *агиограф, агиография, агиографический, вопрооответы, житие, летопись, летописец, Месяцеслов, молитва, патерик, послание, похвала, псалтирь, псалом, Четьи-Минеи*; срп. *житије, летопис, летописац, мартириј, Месеџослов, молитва, мољеније, отачник, питања и одговори, посланица, похвала, псалом, псалтир, синаксарско житије, хагиограф, хагиографија, хагиографски.*
- ТЕОЛИНГВИСТИКА: нпр. рус. *агиоантропоним, иконим, теонема, теолингвистика, теолингвистический, экклезионим, эортоним*; срп. *агиоантропоним, еклисионим, иконим, теонема, теолингвистика, теолингвистички, теотоконим, хеортоним.*
- ХРИШЋАНСКА ПЕДАГОГИЈА, ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ (ДУХОВНО ОБРАЗОВАЊЕ, МЕТОДИКА ВЕРСКЕ НАСТАВЕ): нпр. рус. *бакалавр теологији, богословские учебные заведения, богословский факультет, воскресная школа, высшее богословское образование, доктор теологии, духовная академия, закон Божий, законоучитель, кандидат теологии, катехизатор, катехизис, магистр богословия, православное педагогическое мышление, православная педагогика, семинария, семинарист, религиозное образование, христианское воспитание*; срп. *богословац, богословија, богословске образовне установе, богословски факултет, завршни богословски испит, веронаука, вероучитељ, верска настава, високо теолошко образовање, дипломирани теолог, доктор теологије,⁹⁸ катихета, катихетика, Катихетски одбор, катихизација, литургијска катихеза, мастер теолог, методика верске наставе, монашка школа, православна педагогија, ректор (богословије), светотајинска педагогија, хришћанско васпитање.*

4.3.2.1.2.2.1.2. Поље уметности такође је релевантно за сагледавање терминологије у области теологије, и то најпре у следећим доменима:⁹⁹

карактеристичном за религиологију (исп. Яблоков 2004: 240–242), а под којим се подразумева религија која је распрострањена међу више народа у различитим земљама и континентима, а не у значењу једне религије која би важила за читав свет.

⁹⁷ Језик је неодвојив од екстралингвистичког окружења, па као такав представља својеврсни одраз епохе. На лексичком нивоу то се нарочито добро запажа, јер се важнија кретања у друштву често рефлектују управо на лексику. Тако у времену снажног залагања за питања толеранције, као и промоције истих, уочавају се промене и код лексике којом се бавимо: рецимо, *веротерпимост* у савременом руском језику све се више истешњује лексемом *религиозна толерантност* (Православная энциклопедия, Т. VII, 728) (уп. и српско *верска толеранција*). Овде, свакако, не треба превидети процесе који се одвијају у лексичким фондовима многих језика, а који погодују оваквим тенденцијама у погледу лексичке конкуренције (нпр. поменимо интернационализацију као најочигледнију последицу глобализације – Драгићевић 2018: 240).

⁹⁸ У овом значењу у српском језику може се срести и *доктор богословских наука*. Ми смо се определили за термин *доктор теологије*, будући да је то назив звања који је званично садржан у номенклатури стручних, академских и научних звања (Правилник 2017а: 106).

⁹⁹ Мада поједине области носе синкретички карактер, па формално могу залазити у више поља (нпр. сакрална архитектура и црквено сликарство у оквиру друштвено-хуманистичких наука – историја уметности (Правилник 2017а: 104), односно (сакрална) архитектура – према важећој номенклатури – у област техничко-технолошких наука (Правилник 2017б: 37)), дате области званично се категоризују и у поље уметности (Правилник 2017б: 38). Ми смо их такође ту сврстали, јер се предметно тичу исте целине (заједно са областима које су стриктно уметничке, нпр. музикологија – црквена музика), а у оквиру аналогног поља оне се проучавају и у високошколским установама које припадају духовном образовању (нпр. на Високој школи – Академији

- САКРАЛНА АРХИТЕКТУРА: нпр. рус. *апсида, арка, аркада, базилика, барабан, башня, бифорий, диаконник, закомара, капитель, катакомба, кокошник, колокольня, консоль, конха, крестово-купольный храм, купол, купольный, лопатка, луковичная глава, люнет, мартирий, наос, нартекс, неф, обыденная церковь, однефная церковь, паперть, парус, пилястра, портал, притвор, розетка, тимпан, трифорий, фасад, часовня, яблоко*; срп. *апсида, аркада, базилика, бифора, горње место, двобродна црква, забат, звоник, једнобродна црква, калкан, капител, катакомба, киворијум,¹⁰⁰ конзола, конха, конхални, крипта, кубе, купола, куполни, лађа, лук, луковица, лунета, мартириј, наос, нартекс, параклис, пиластер, пирг, порта, портал, припрата, пронаос, розета, ротонда, тамбур, триконхос, трифора, фасада, храм*.
- ЦРКВЕНО СЛИКАРСТВО (ИКОНОПИС, ФРЕСКОПИС, МОЗАИК): нпр. рус. *аналойная икона, ассист, багор, вохрение, движки, деисис, изограф, изография, икона, иконная доска, иконописец, иконописный подлинник, иконопись, Ерминия, житийная икона, канон, Кашинский чин, кисть, клеймо, ковчег, ктиторский портрет, левкас, медальон, мозаика, нимб, паволока, поле иконы, проскребка, расчистка фрески, риза, санкирь, фреска, фрескист, фресковая живопись*; срп. *архетип (прволик), бојени слој, византијски стил, гликазма, даска за иконе, ерминије, живопис, живописац, зидно сликарство, (златне) иглице, зограф, икона, икона са житијем, иконопис, импрегнација, иконописац, инкарнат, контура, ктиторски портрет, мандрола, мозаик, осветљавање, оживка, оков за иконе, ореол (нимб), подсликавање, препарација, проплазма, руменило, стилизација, фреска*.
- ЦРКВЕНА МУЗИКА (ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ): нпр. рус. *аненайки, антифон, антифонное пение, безлинейное нотное письмо, блаженны, глас, гласовый столп, демественный распев, догматик, знаменный распев, знамёна, катавасия, киноник, клиросное пение, кондакарная нотация, крюки, мелисматическое пение, наонное пение, наречное пение, нотация, осмогласие, певчий, песнопение, попевка, прокимен, светилен, столповой распев, трисвятая песнь, уставное пение, Херувимская песнь, хомовое пение, хомония, церковно-певческий, церковно-певческий обиход, церковно-певческий сборник, церковное пение, эофонетика*; срп. *анеанес, антифон, антифонско појање, блажена, византијско појање, глас, догматик, егзапостилар, еофонетика, једногласно појање, катавасија, мелизматско појање, нелинијска нотација, нотација, неуме, неумска нотација, осмогласје, певничко појање, појац, предањско појање, прокимен, псалмодија, псалмодијско појање, причастен, статија, терирем, унисоно појање, Херувика, црквено појање, црквено појање са правилом, црквенопојачки*.

4.3.3. Ономастичка лексика

4.3.3.0. Руководећи се критеријумима фреквентности у религијском дискурсу, али и специфичностима у ортоепском, ортографском и граматичком погледу, поред апелативне

Српске православне цркве за уметности и конзервацију црквено сликарство изучава се на студијским програмима *Црквене уметности* на основим и мастер академским студијама) (исп. Статут АСПЦ 2018).

¹⁰⁰ У стручној литератури среће се и облик *циборијум* (нпр. уп. Енциклопедија православља, Књ. 2, 972–973, Књ. 3, 2051–2052). Дистинкцију проналазимо у *Руско-српском и српско-руском теолошком речнику* К. Кончаревић и М. Радовановића, где се бележи да је облик *киворијум* карактеристичан за употребу у примени на православље, а *циборијум* на католичанство (ТР, 97). Увидом у референтне дескриптивне речнике савременог српског језика приметили смо да се ни у једном не констатује лик *киворијум* – чак ни на нивоу упућивачке дефиниције – а бележи се *циборијум (цибориј)* (РСАНУ, Књ. IX, 453; РМС, Књ. 2, 703, Књ. 789; РСЈ 518, 1456).

ваља поменути и ономастичку лексику. Како се ономастички систем савременог руског и српског језика не налази у примарном фокусу наше дисертације, ми ћемо се на ономастичке јединице осврнути само укратко, најпре ради постизања што потпуније слике о лексици из сфере православне духовности. Ближа разматрања ове теме увелико постоје на материјалу наведених језика (нпр. в. Бугаева 2007; Кончаревић 2006: 195–221; Бајић 2007в, 2010б, 2013, Левушкина 2013, 2019), зато се овом приликом ми нећемо задржавати на њеном подробијем расветљавању.

4.3.3.1. Појам агионима

4.3.3.1.1. Ономастичке јединице које опслужују сферу православне духовности биле су предмет интересовања појединих лингвиста. Истина, таква истраживања углавном су носила фрагментарни карактер и била спровођена махом на грађи руског језика. Њихов проблемски опсег тицао се превасходно хришћанске антропониције и топонимије, као и назива икона и празника (нпр. исп. Успенский 1969; Супрун 1995, 1996; Горбаневский 1989; Дерягин 1998; Родионова 2000; Минкин 1993; Терехин 1991; Самохвалова 2002; Тростерова 1998; Кончаревић 1998а; Спасојевић 2009; Јовановић 1996, 1998; Ћупић 1998).

4.3.3.1.2. Значајан корак у проучавању сакралног ономастикона начињен је објављивањем монографије *Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ* И. В. Бугајове (Бугаева 2007). Ради се о системском, за сада најцеловитијем опису сакралног ономастикона савременог руског језика. У њему су заступљене све релевантне ономастичке категорије и класе. За именовање ономастичке лексике из сфере православне духовности Бугајова користи термин *агионим* под којим подразумева „составное наименование, служащее для называния лиц или объектов, на которых почивает благодать Божия или святость через чин прославления или освящения” (Бугаева 2007: 9). Како видимо, ауторка редефинише термине *теоним* и *агионим* у значењима која су устаљена у традиционалној руској ономастици (уп. Подольская 1978: 26, 124–125, 131–132), предлажући да се термином *агионим* именује самостална хијарархијски структурирана ономастичка јединица.

4.3.3.2. Класификација агионима

4.3.3.2.1. У руској ономастици термин *агионим* служио је искључиво за именовање светаца (Подольская 1978: 26), док Бугајова сматра да потоњи термин има далеко шири потенцијал. Својом интерпретацијом агионима она проширује термилошки обухват на читав ред ономастичких јединица повезаних са категоријом светости. На тај начин, класе агионима чине сложен систем у који спадају *теоними* (називи за Бога у све три ипостаси, Богородицу, бестелесне силе – рус. *теонимы*), *агиоантропоници* (имена свететеља – рус. *агиоантропоници*), *агиотопоници* (географски називи повезани са сфером религије – рус. *агиотопоници*), *хеортоници* (називи црквених празника – рус. *эортоници*), *еклисионими* (називи храмова, манастира, капела – рус. *эклезионици*), *иконими* (називи икона – рус. *иконимы*), а који у тоталитту сачињавају ономастичко поље обједињено значењем светости (Бугаева 2007: 9–11, 24–25).

4.3.3.2.2. Тумачење које је понудила Бугајова наишло је на даљу разраду у српској лингвистици. Тако Р. Левушкина (Бајић) користи термин *теоним* искључиво за номинације Бога у сва три ипостасна лика, а у домаћу лингвистику уводи три нова термина. Први термин је *теотоконим* (према грч. *Θεοτόκος* – Богородица) – називи за Пресвету Богородицу, други

је *ангелоним* – називи за бестелесне силе и трећи *епархионим* – називи епархија (Бајић 2013: 181, 195, 197, 222, 226, Левушкина 2013: 168). Додатна диференцијација Левушкине нам се чини исправном, с тим што ћемо прихватити прва два термина и користити их у наведеном значењу. Питање црквених територијално-административних јединица завређује посебно разматрање, јер се отвара питање номинације ширих јединица од епархије (нпр. егзархати)¹⁰¹ и ужих од ње (нпр. архијерејска намесништва, црквене општине, парохије). Треба испитати да ли је за називе црквено-територијалних јединица оправдано приступити разумењу класификацији или треба трагати за називом ширег карактера (нпр. као у случају црква, манастира и капела које се сврставају у исту класу агниона – еклисиона – иако је јасно да разлике међу њима нису занемарљиве). Чини се да ову другу могућност такође треба имати у виду.

4.3.3.2.3. У српској науци о језику примењује се утицај концепције агниона коју је предложила Бугајева, укључујући и даље разраде (нпр. Р. Левушкине). О томе сведоче синхрониска проучавања српског језика (нпр. Кончаревић 2015б: 119–120; Бајић 2010б, 2013; Јовановић 2018а: 20, Јовановић 2020: 309; Бошњаковић, Штасни 2017: 96; Вуловић, Ђинђић 2012: 734–735; Божић Синчук 2020: 205–217), али и дијахрониска (нпр. Чанчар 2020).

4.3.3.2.4. Имајући у виду резултате постојећих истраживања, у оквиру ономастичке лексике из сфере православне духовности могу се издвојити:

1) ТЕОНИМИ (називи за Бога, укључујући Његове триипостасне номинације): нпр. рус. *Бог, Господь, Святая Троица, Святой Дух, Утешитель, Христос, Сын Божий, Богомладенец, Агнец Божий, Владыка, Всевышний, Творец, Непостижимый*; срп. *Бог, Господ, Света Троица, Свети Дух, Искупитель, Саздатель, Утешитель, Христос, Богомладенац, Алфа и Омега, Јагње Божије, Цар славе, Син човечји, Учитель, Вишњи, Избавитель, Исцелитель, Слово, Логос*.

2) ТЕОТОКОНИМИ (називи за Пресвету Богородицу): нпр. рус. *Богородица, Пресвятая Богородица, Дева Мария, Богоматерь, Приснодева, Владычица, Невеста Невестная, Заступница, Царица небесная*; срп. *Богородица, Пресвета Богородица, Мајка Божија, Богомати, Дјева, Дјева Марија, Приснодјева, Владичица, Невеста Неневесна, Војвоткиња, Заштитница, Утешителька*.

3) АНГЕЛОНИМИ (називи за бестелесне силе – номинације анђела, анђелских чинова и номинације палих анђела): нпр. рус. *серафимы, херувимы, престолы, господства, силы, начала, власти, архангелы, ангелы, архистратиг, нечистый, дьявол, бес*; срп. *серафими, херувими, престолы, господства, силе, власти, начала, арханђели, анђели, лукави, ђаво, непомяник (непоменник)*.

4) АГИОАНТРОПОНИМИ (имена канонизованих светаца): нпр. *преподобный Сергей, игумен Радонежский; святитель Григорий Богослов, архиепископ Константинопольский; блаженная Матрона Московская; страстотерпец Николай II Александрович, император Российский; преподобный Григорий Серб, молчальник, Афонский, ктитор; святые благоверные князь Пётр и княгиня Феврония, муромские чудотворцы; праведная Ангелина, деспотисса Сербская*;¹⁰² срп. *Свети Сава, први архиепископ српски; Свети Николај*

¹⁰¹ Српска православна црква је епископалног устројства и данас нема егзархате, међутим то не значи да питање њихове номинације треба занемарити. Егзархати су постојали раније (нпр. Бугарска црква је имала статус егзархије од 1870. до 1953. године – исп. Енциклопедија православља, Књ. 1, 636), а неке помесне Цркве их имају и данас (рецимо, Руска православна црква – в. Устав РПЦ, гл. XIII), стога је дату лексему потребно разрешити са становишта номинације, посматрала се она као историзам или не.

¹⁰² Занимљив је и можда недовољно познат податак који сведочи о српско-руским духовним везама. Наиме, наше савременице из Русије које се зову *Ангелина* (што је данас широко распрострањено име у руском народу) своје канонско име дугују српској светитељки – преподобној Ангелини Српској († 1520) – која је на тај начин небеска заштитница многим руским хришћанкама (исп. Шестаков 2020: 5, 63–84). Иста је ситуација и са

Чудотворац, архиепископ мирликијски; преподобна Евгенија (Лазаревић); блажена Ксенија Петроградска; Свети великомученик Пантелејмон; преподобни Силуан Атонски.

5) ХЕОРТОНИМИ (називи црквених празника): нпр. рус. *Преображение Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа, Успение Пресвятой Владичицы нашей Богородицы и Приснодевы Марии, Рождество честного славного Пророка, Предтечи и Крестителя Господня Иоанна*; срп. *Васкрсење Господа Исуса Христа, Улазак Господа Исуса Христа у Јерусалим, Полагање појаса Пресвете Богородице, Свети великомученик Георгије, Воздвижење часног Крста.*

6) ЕКЛИСИОНИМИ (називи сакралних објеката, богомоља – црква, манастира, капела и др.): нпр. *Троице-Сергиева лавра, Валаамский монастырь, Оптина пустынь, Свято-Пантелеимонов монастырь, храм Христа Спасителя, Казанский собор, часовня блаженной Ксении Петербургской*; срп. *ставропигијални манастир Пећка Патријаршија, манастир Високи Дечани, српска царска лавра манастир Хиландар, манастир Студеница, манастир Острог, Храм Светог Саве, Црква Светог Марка, Црква Ружица, Капела Свете Петке.*

7) ИКОНИМИ (називи икона): нпр. *икона Господа Исуса Христа «Спас Нерукотворный», икона Божией Матери «Владимирская», икона Божией Матери «Всех скорбящих Радость»*; срп. *икона Господа Исуса Христа „Пантократор Хиландарски”, икона Пресвете Богородице „Тројеручица”, икона Пресвете Богородице „Чајничка красница”.*

8) АГИОТОПОНИМИ (топоними мотивисани православном духовношћу – на пример, настали од ангелонима, агиоантропонима, хеортонима или јеванђелских догађаја, топоними сложених назива који садрже компоненту *свято-* (срп. *свето-*) или *бого-* или компоненту *святой* (срп. *свети*) у вишечланим номинацијама): нпр. рус. *Архангельск, Борисоглебск, Вознесенск, Богородск, Богослово, Боголюбово, Рождественское, Санкт-Петербург, Сергиев Посад, Святая Гора Афон, Святая Земля*; срп. *Аранђеловац, Банатско Аранђелово, Бела Црква, Бурђевац, Крстац, Метохија, Поповац, Прокупље, Савинац, Света Гора, Света земља.*

4.3.3.2.5. Приликом истраживања ономастичке лексике не треба превиђати случајеве када одређена јединица може да се односи на различите групе агионима. На пример, *Велики Архијереј* (рус. *Великий Архиерей*) истовремено се тиче и теонима и иконима¹⁰³. У питању је један од симболичних назива Господа Исуса Христа који га осветљава у лику новозаветног првосвештеника који Себе Самога приноси на жртву за грехе целог света (исп. Гладышева, Нерсесян 1991: 31; Григорије Светогорац 2010: 154–156). Дати теоним је мотивисан старозаветним пророчанством *Ти си свештеник довијека по реду Мелхиседекову* (Пс. 109, 4), о коме говори Свети апостол Петар у Посланици Јеврејима, где се мисао о Христовом Божанском Првосвештенству иначе запажа у многим главама као главни мотив (Јевр. 6, 20; 7, 17, 21, уп. Јевр. 3–10). Представа Господа као Врховног Архијереја утицала је и на област црквене уметности, где се аналогно назива посебна иконографска представа Христа у архијерејској одежди (Православная энциклопедия, Т. VII, 451–452). Поменућемо још и агионим *Неопалимая купина* (срп. *Неопалима(ја) купина, Несагорива купина*). Ова номинација везује се и за теотокониме и за икониме. У њеној основи налази се једна од

именом *Владислав*, које је у руски канонски антропонимикон дошло захваљујући нашем Светом краљу Владиславу († 1243). Између осталог, канонско руско име *Урош* и крштењско *Милица* такође су српског порекла, премда нису фреквентна у руској средини данас (Кончаревић 2006: 206–207). Више података о одразима православне духовности у руском и српском антропонимском систему в. у: Кончаревић 2006: 195–221.

¹⁰³ Овде имамо у виду диференцијатор као део формалне номинативне структуре иконима који, према наводима Бугајове, у црквеној средини заправо има функцију иконима, будући да се компоненте које указују на иконографски циклус и апелативно-ономастички комплекс углавном изостављају (исп. Бугаева 2008в: 68, 74).

старозаветних представа Пресвете Богородице.¹⁰⁴ Несагорива купина коју је Мојсије видео да гори а не сагорева (уп. Изл. 3, 2–3) повезује се са Приснодјевом Маријом, јер је Она родила Огањ који спаљује (Светлост неприступну, Бога Живога кога – према учењу Цркве – нико не може да види а остане жив) и није сагорела већ је постала Мајка Божија, нетљена и пресвета (Теофан Затворник и др. 2010: 60). Потоње виђење Богомајке исто је тако нашло свој одраз у црквеној уметности, па се под номинацијом *Неопалимая купина* (срп. *Неопалима(ја) купина*, *Несагорива купина*) подразумева истоимена иконографска представа Пресвете Богородице (в. Филатов 1997: 143–144).

4.4. ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ И СПЕЦИФИЧНОСТИ ЛЕКСИЧКОГ ЗНАЧЕЊА

4.4.0. У науци о језику испољено је велико интересовање за значење речи, његову интерпретацију и покушај ближег расветљења (исп. Ахманова 1957: 9–27; Дронов 2015: 13–27). Када је у питању лексикологија, лексичко значење спада међу питања од примарног значаја. О њему се доста пише не само у иманентно лексиколошким проучавањима, већ и шире, зато су и методолошки приступи његовом истраживању различити (на пример, о овоме више у: Супрун ред. 1975; Драгићевић 2010: 55–128; Ристић, Радић-Дугоњић 1999).

4.4.0.1. Проблематика лексичког значења на примеру лексике из сфере православне духовности одликује се извесним специфичностима. Оне су најпре условљене карактером православне духовности и одговарајућег погледа на свет, утемељеног на Светом Писму, Светом Предању и свеколиком наслеђу Православне цркве. Посматрана као истраживачко подручје, религијска сфера оцењује се у литератури као карактеристична, што се одражава и на лексику која је опслужује (Бугаева 2008в: 156).

4.4.1. Конзистентност лексичког значења

4.4.1.1. Упркос дугом трајању православног хришћанства и бројним променама које су се током његовог постојања десиле (а до којих долази и данас), оно непоклебљиво стоји на исконским темељима, позицијама и вредностима. Иако ослушкује дух сваког времена, Црква као „стуб и тврђава истине” (1 Тим. 3, 15) усмерена је на оно непролазно и непогрешиво – Бога – па искључиво кроз призму те вертикале дефинише свој фундамент, круг релевантних питања, вредности које баштини, проблеме које превазилази и начине како то чини. Све ово одређује се Христом – Који је исти јуче, данас и сутра – па отуд кључна питања за чијим је одговором човек раније трагао¹⁰⁵ (питања о Богу, добру, злу, греху, спасењу, љубави, покајању итд.) данас нису много другачија. Зато није изненађујуће што су дела попут Светог Писма и светоотачке литературе једнако актуелна у разним историјским епохама – на пример, и сада и пре више векова. Такво стање има неминовне језичке реперкусије, па свакако и лексичке. Према мишљењу М. О. Алексејеве, „специфика лексики, связанной с религией и церковным обиходом, состоит не только в ее жесткой канонизированности, но и в

¹⁰⁴ Већи је број таквих представа – нпр. *Лестве Яковъеве*, *Стуб од облака*, *Скинија Мојсијева и храм Соломонов*, *Сухи жезал Аронов* (уп. Пост. 2: 4–7; 3: 14–15; 8: 12; 28: 12–17; Изл. 3: 1–3; 16: 33; 25: 10–11, 17; 31: 18; Ис. 11: 1–2; 19: 1; 29: 11; Јез. 1: 16; 2: 9; 44: 1–4; Дан. 2: 34–35; Ав. 3: 3) – које су значајно утицале на називе за Пресвету Богородицу како у савременом руском и српском језику, тако и у њиховом историјском развоју (о овоме подробније у: Чернышева 2017).

¹⁰⁵ И то – очигледно – веома успешно, јер да није тако православље не би опстало све до наших дана, нарочито имајући у виду тешке историјске околности у срединама појединих православних народа (између осталог, и српског).

абсолютном единстве (если не принимать во внимание несущественное количество диалектизмов и региональных терминов) всего корпуса лексических единиц” (Алексеева 2009г: 40). Значајан удео лексема из сфере православне духовности има изузетно стабилну семантику која је – како наводи Алексејева – дефинисана једном заувек, па и појмови који се њима означавају као да се налазе у конзервираном стању.¹⁰⁶ Код таквих лексема (нпр. *литургија, потир, ектенія*) примећује се устаљено лексичко значење које се столећима није мењало. Формирање и развој овог лексичког слоја Алексејева (2009г: 225–226) примарно повезује са једним карактеристичним приступом.¹⁰⁷ У њему се огледа настојање Цркве да очува верност својим основама, што условљава специфичну динамику кретања реформских процеса који се одвијају унутар ње: они нису окренути ка будућности, повезаној са идејом прогреса, већ уназад, ка изворима вероучења. Иако такав однос на први поглед може деловати регресивно, стање је сасвим другачије. Посредио је далеко дубљи смисао, јер се Црква не оријентише толико на данашњицу и захтеве одређеног времена, колико на вечност, на непролазне вредности.¹⁰⁸ Она је „у свету” али није „од света”, не одваја се од света али се разликује од њега (Кардамакис 2005: 34–35). У овоме се пројављује извесна амбивалентност – својеврсни архаични а истовремено и универзални карактер православне духовности.¹⁰⁹ Отуда лексику из ове сфере, а у првом реду њен термилошки корпус, у великој мери одликује конзистентност лексичког значења. То је чини другачијом од многих лексичких подсистема и терминологија, где је продубљивање знања, услед сталне тежње ка новим открићима, перманентно присутно и очекивано (Левушкина 2017а: 439). Управо по томе, закључује Алексејева (2009г: 40), ова лексика и јесте јединствена.

4.4.2. Логичко-епистемолошке специфичности лексичког значења

4.4.2.1. У савременој лингвистици, логика и принципи проучавања лексичке грађе, а нарочито термилошких система, данас су у великој мери устаљени и као општепризнати готово се универзално примењују на све области људског знања и искуства. Међутим, православна духовност представља сферу на коју су такви принципи само делимично применљиви. Њихова ефикасност није потпуна код свих тематских група, будући да лексика из сфере православне духовности (укључујући и њен термилошки ниво), следи другачију логику – логику условљену онтолошком реалношћу коју означава, што се мора имати у виду приликом дескрипције и анализе овог лексичког подсистема. Пuteви његове спознаје отуд могу бити нешто другачији. На тај начин, једна од специфичности која се овде може срести огледа се у логичко-епистемолошкој природи лексичког значења. Та природа има своје утемељење и објашњење у наслеђу православног хришћанства, док се изван њега не може разумети адекватно или барем не у пуној мери. Оно „има своје нарочито схватање живота и света, органско и систематично, но различито од свих људских философија”, истиче Свети владика Николај (Велимировић 2003: 6). Зато се лексичко значење одређених лексема

¹⁰⁶ Ово је у директној вези са специфичностима теологије као науке, о чему смо претходно писали – уп. т. 4.3.2.1.2.1.3.

¹⁰⁷ Алексејева га назива „конзервативно-рестаурационим”.

¹⁰⁸ То не значи да Црква превиђа садашњи тренутак, игнорише потребе верника и не настоји да пронађе баланс који ће се најбоље одразити на њен живот и живот њених чланова. О томе најбоље сведочи став патријарха Павла, који и ми у потпуности делимо: „Не мислим да у Цркви све мора да буде стереотипно и скамењено, без икаквих промена, али свакако не ни у вештинама импровизације, уместо чврстине моралног става; театралности уместо стварно лепог и свечаног, пошто-пото нечег новог и изненађујућег, уместо литургијски и богословски утврђеног и јасног” (Патријарх Павле, Књ. 2 2015: 31).

¹⁰⁹ О двоструком карактеру Цркве писао је и П. Флоренски (подробније исп. Флоренский Т. 1, 1994: 327–334), а одраз таквог обележја запажа се и у културно маркираној лексици из сфере православне духовности (нпр. в. т. 6.4.1.1.2.7.1.).

епистемолошки се не уклапа у постојеће оквири, оно превазилази логичке везе и спознајна објашњења која се могу добити научним путем. Изван контекста православља одређена значења и лексички спојеви могу се чинити не само нејасним, већ и потпуно немогућим јер, како примећује Кардамакис, „православље је сама теологија у служби духовности где су теорија и пракса туђе и потпуно супротне теорији и пракси људи који нису окусили плодове Оваплоћења” (Кардамакис 2005: 14). „Между Богом и сотворенным миром, между двумя мирами – видимым и невидимым – существуют настолько глубокие различия, что непосредственное соприкосновение между ними невозможно. Явление Божественной Сущности во всей чистоте, силе и славе означало бы полное разрушение видимой эмпирической реальности“, истиче В. В. Лепяхин (2002: 62). Богословском мишљењу својствена је и антиномичност (исп. Лепяхин 2002: 179–181; Флоренски 2018: 53–112). Тако савременом човеку није увек лако да разуме – на пример – како *владати* значи *служити*, зашто је човек *најјачи* када је *најслабији*, како је неко *први* кад је *последњи*, зашто имамо *више* када *дајемо* а *мање* када *узимамо*, како *богаташ* може бити *сиромашнији* од *просјака*, зашто *непријатеље* треба *волети*, како *ближњи* није само *сродник* (или *пријатељ*) или зашто су *блажени* они који *плачу*¹¹⁰.

4.4.2.2. Уколико се руководимо искључиво донетима науке и сазнањима до којих је она дошла, питање је како објаснити лексичко значење у примеру *бессеменное зачатие* (срп. *бесемено зачеће*). На основу знања из области физиологије људске репродукције немогуће је понудити рационалну и поуздану интерпретацију оплодње без учешћа мушке полне ћелије (исп. Ganović 2014). Исти карактер запажамо и у лексемама као што су *приснодество*, *Приснодева*, *Невеста Невестная*, где семантизација указује на видно размимоилажење са постојећим логичким и рационалним оквирима. Ради се о томе да су ово примери чија значењска интерпретација говори о чињеници да је Пресвета Богородица пре, током и након рођења Богомладенца Христа била и остала Дјева. Тешко је разумети како је могла родити и остати девствена, осим ако се тумачење не даје из православне перспективе. Бог је још у рају дао обећање човеку да ће семе женино сатрти главу змијину (Пост. 3, 15). О великој тајни боговаплоћења које се догодило кроз Дјеву Марију пророковали су и старозаветни пророци. Силаском Светога Духа на Богомајку, Син Божији задобио је тело у утроби Њеној и постао човек који је истовремено био и савршени Бог, једносуштан Оцу и Духу Светоме (Теофан Затворник и др. 2010: 32–33; Јован Дамаскин 2001: 319–323; Филарет Московски 2002: 5–15). Ова богословска тумачења тичу се и савременог језичког израза, што добро примећујемо у оквиру лексичке спојивности. Тако се употреба придева *безмужный*, *бессеменный*, односно прилога *безмужно*, *бессеменно*, уз именице и глаголе попут *зачатие*, *рождение*, *родить*, везује искључиво за богословске текстове у којима се говори о Богородици, будући да је у историји људског рода само Она родила без мужа (Бајић 2013: 266). Исто је стање и са аналогним лексемама савременог српског језика.

4.4.2.3. Са друге стране, интересантан је пример *радосна туга* (рус. *радостопечалие*, грч. *χαρμόλπη*). Радост и туга углавном се перцепирају као два супротстављена појма¹¹¹, док у православном поимању не мора бити тако. Овај спој, који делује донекле неспојиво, један је од одраза православља као вере радости и љубави. Наиме, новозаветни Израил има доста искушења на земљи – у овом свету он нема ни постојана града (Јевр. 13, 14) – а вечна радост,

¹¹⁰ Осим лексичко-семантичких специфичности не треба превиђати карактер религијских текстова, нарочито светописамских (о овоме подробније исп. Вучковић 2012), будући да буквално читање може довести до сасвим погрешне интерпретације. На пример, о тумачењу 35. стиха 110. псалма преподобни Пајсије Светогорац каже: „Неки људи погрешно разумеју пророка Давида па кажу да он у Псалмима проклиње. Али када Давид каже: *нека нестане грешника са земље, и безбожника нека не буде више*, он не мисли да грешници треба да се униште, већ треба да се покају, како на земљи не би било више грешника” (Пајсије Светогорац 2014: 149–150). Није зато случајно што за боље разумевање сродних текстова постоје и засебна речничка издања (нпр. в. Клименко 2012).

¹¹¹ Изузев, евентуално, у случају језичке игре или интенције постизања одређеног језичког ефекта.

вечни мир и вечно блаженство добијају се тек у Царству славе. Када човек чини грех, он се, према учењу Цркве, удаљује од Творца. Као неприродно за људску душу, греховно стање води нескладу, па спознавши колико је грешан, крхак и немоћан без Бога, човек осећа тугу. Међутим, како наводи апостол Павле, православни хришћани позвани су да не тугују као они који немају наде (1 Сол. 4, 12), јер њихова нада је Христос, који је милостив и благ. Са истинским покајањем јавља се нада да ће Бог опростити грехе човеку и пригрлити га као што је отац то учинио у јеванђељској причи о блудном сину. На тај начин, долази до тајанственог преображаја, тугу осветљава радост и појављује се радосна туга. О њој је преподобни Јован Лествичник (1963: 73) писао следеће: „Чувај, пажљиво чувај блажену радосну тугу светог умиљења. И немој престати да је негујеш у себи, доклегод те она не подигне одавде и чистога не приведе Христу”.

4.4.2.3.1. Ово свакако није једини случај када православни могу осећати радосну тугу. Дато осећање може се везивати за одређене догађаје – примера ради, за смртне случајеве. Са једне стране, туга се јавља због губитка неке особе, али, са друге стране, туга може бити помешана са радосношћу која произилази из вере у Васкрслога Господа, Дародавца вечног живота и Победитеља смрти, односно из наде на вечни живот и благовање у заједници са Богом и Светима Његовим, па се у таквим ситуацијама неретко говори о радосној тузи.

4.4.2.3.2. Радосна туга може бити карактеристична и за одређене периоде. Дobar пример за то је Велики пост. Дух у коме он протиче одликује покајни тон и својеврсна тиха туга, што се уочава према више критеријума¹¹² – службама, великопосним читањима, одеждама свештенослужитеља¹¹³. Међутим, у овом периоду туга се меша са радосношћу. Како наводи А. Шмеман (2007: 32–33): „Мало по мало почињемо да разумевамо, или боље речено, да осећамо, да је ова туга заиста ‘радосна’, да ће у нама доћи до тајанственог преображаја. Чини нам се као да стижемо у неко место до кога не допире бука и галама живота улице, онога што нам свакодневно испуњава дане и ноћи, места на које све то не утиче. Све то што нам је изгледало безгранично важно јер је испуњавало наш ум, стање страха, које је постало нашем другом природом, нестаје, и ми почињемо да се осећамо слободни, радосни и срећни.

¹¹² На пример, према *Светогорском богослужбеном уставу*, у сиропусну недељу увече, након повечерја, постављају се завесе на двери и иконе. То се чини испред свих икона са златним или сребрним оковом, како својим сјајем не би нарушавале мирноћу поста и покајни дух. Током Великог поста завесе се отварају на литургијама пређеосвећених дарова испред престоних икона Господа и Пресвете Богородице, а суботом и недељом завесе се отварају пред свим иконама (Онуфрије Хиландарац 2004: 144).

¹¹³ Боје имају посебно место у богослужбеном животу Цркве, а то се нарочито добро запажа на примеру одежди. Како наводи Ј. Фундулис (2007: 187) у својим *Литургијским недоумицама*, проблематика боје одежди није историјски проучавана, па није познато да ли су постојала одговарајућа предања која се на то односе и каква су она била у византијском периоду, као и да ли је уопште постојало јединствено предање или су преовладавали различити обичаји. Данас богослужбене одеже могу бити у различитим бојама – нпр. црвеној, жутој, наранџастој, плавој, зеленој, белој, црној, љубичастој – што има симболику духовног значења празника који се обележавају. На пример, бела боја симболизује Божанску нетварну светлост, па се беле богослужбене одежде носе за велике празнике попут Рождества Христовог, Богојављења, Преображења, а у њима почиње и пасхално јутрење, чиме се симболизује свелост која је засијала из гроба Господњег при Његовом Васкрсењу. Богослужење за Васкрс у знаку је одежди црвене боја која представља симбол неизрециве и пламене Љубави Божије према роду људском. Осим тога, ова боја је и симбол крви, па се у црвеним богослужбени одеждама савршавају службе на дан прослављања мученика. Жута (златна) и наранџаста су боје славе и достојанства. Оне су повезане са недељним даном, даном посвећеним Цару славе – Господу Исусу Христу – а у жутом (златним) одеждама протичу службе посвећене пророцима, апостолима и светитељима. Зелена боја, као синтеза жуте и плаве, уобичајено је носити када Црква прославља преподобне (а код Руса – јуродиве). Зелене одежде су симбол да је монашки подвиг преподобних отаца и матера сједињењем са Христом оживотворио човека (жута боја) и узвео га на небо (плава боја). По древној традицији одежде у зеленој боји носе се на Цвети и Тројице. Плава као симбол неба, највише чистоте и непорочности, одређена је за одежде које се носе за празнике посвећене Пресветој Богородици. У данима када се прослављају празници Крста Господњег носе се љубичасте одежде, будући да су у овој боји сједињене црвена, као боја крви Христове и Васкрсења, и плава која указује да је Крстом отворен пут ка небу. И најзад, црне одежде одговарају духу Часног поста, будући да је црна боја симбол покајања, жалости и одрицања од таштине овога света (Слепинин сост. 2004: 51–52).

Није то бучна и површна срећа, која долази и одлази двадесет пута на дан, срећа крхка и пролазна. То је дубока срећа која не потиче од једног јединог и посебног спољашњег разлога, већ из дубине душе. По речима Достојевског то је срећа која додирује ‘други свет’ – и онај кога је она додирнула осећен је светлошћу, миром и радошћу и неизрецивим поуздањем”. Дакле, то осећање туге у Богу и по Богу¹¹⁴, изазвано пропустима и промашајима које је човек чинио грешећи, проткано је осећањем радости у Богу и по Богу. Ова радост испуњена је милошћу и праштањем, миром поново пронађеног дома, осећајем присуства Божијег и весеља изнова задобијене жеље за Господом (Шмеман 2007: 34). За тугу, сматра Кјекегор, не треба ништа – може се чак и имати, док са радошћу није тако. Она се мора активно стицати: „радостан јесам, а не могу радост имати. Зато и јесте тајанствен преображај наше туге у радост када се молимо у својој клети, када се саборно молимо у цркви и за време литургије (саборно, не толико у смислу задругарско-патријархалног словенског начина живота који је доживео своје тотално изопачење кроз бољшевичку ‘саборност’ [коллективизам – С.П.], већ саборно као Заједница по Тројичином Бићу), када смо се исповедили и причестили, али и када смо учинили неко добро дело без трунке помисли на награду (овострану или онострану), или када смо неком од срца опростили увреду, заборављајући је, а не памтећи”, закључује Јеротић, пишући о радосној тузи православних (Јеротић 2017: 185–186).

4.4.3. Комплексност предметно-појавне макрокомпоненте лексичког значења

4.4.3.1. У оквиру лексичког значења, према Н. Ф. Алефиренку (2005: 194), могу се издвојити језгрена зона, која представља најстабилнији део плана садржаја, и периферна одн. импликациона¹¹⁵ зона, мање стабилна у односу на језгрена и променљива под утицајем контекста.

4.4.3.2. Језгрена зона обухвата неколике макрокомпоненте. Међу њима налази се и предметно-појмовна, која представља објективни садржај знака, а чине је денотативно и сигнификативно значење. Алефиренко наводи да је ова два елемента по правилу теже разграничити при семантичкој анализи, јер су у питању различити нивои семасиолошке апстракције, обележја денотата се уопштавају у појам о предмету номинације, па се зато обично називају денотативном компонентом значења (Алефиренко 2005: 195).

4.4.3.3. Обележја која су значајна за православну духовност, а имају битне језичке импликације, јесу *богооткривеност* и *тајанственост* (односно *мистичност* – в. Бајић 2013: 15, уп. т. 4.4.4.). За нас је нарочито значајно ово последње, јер се гносеолошки манифестује као неспознатљивост, а на плану језика као неисказивост (Бајић 2013: 15). О томе је писано и у светоотачком наслеђу, па, на пример, код преподобног Јована Дамаскина (2001: 144) читамо да „нити је све неизрециво, нити је све изрециво, било да је у питању богословље (теологија) или икономија (домострој); нити је, опет, све непознато, нити је све познато; а једно је кад је нешто познато а друго кад је изрециво, као што је једно говорити а друго знати”. У примени на лексику којом се бавимо, комплексност предметно-појмовне макрокомпоненте лексичког значења огледа се преваходно у томе што се појединим

¹¹⁴ Овде је упутно истаћи да уобичајена радост и радост у Христу нису исто. Човек може осећати радост, међутим треба правити дистинкцију између радости по Богу и радости која није по Богу. Исто се односи и на тугу. Ово преподобни Пајсије Светогорац објашњава на следећи начин: „Допустим, човек совершил грех и переживает. Если он огорчается из-за того, что опечалил Христа, то ощущает в сердце сладостную боль, потому что Бог разливает в его душе сладость, Божественное утешение. Эта печаль по Богу. А если человек постоянно пребывает в печали, чувствует страх и отчаяние, то он должен понять, что эта печаль не по Богу. Печаль по Богу – это духовная радость, она приносит в сердце утешение. А печаль, которая не по Богу, обязательно приносит страх и безысходность” (Паисий Святогорец 2008: 132).

¹¹⁵ У терминологији Р. Драгићевић (2010: 56).

лексемама именује карактеристичан садржај сигнификата: у одређеној мери надспознајни, а у потпуности недокучив и неисказив. Специфичности и ограничења такве врсте најпре се могу објаснити чињеницом да је људски језик у својој суштини антропоцентричан, па као такав нема могућности да изрази оно што надилази човека. У дате случајеве спадају и различити примери које се односе на Бога и сферу Божанског, међу којима је и лексема *Бог*, иначе једна од кључних лексема за наше истраживање. Од ње ћемо и почети.¹¹⁶

4.4.3.3.1. Од давнина је много писано о Богу. Сагледаван је и проучаван на различите начине, а опет недовољно да се расветли до краја. Када се говори о нечему што је предмет анализе, обично се полази од његовог одређења, описа, указивања на обележја која поседује или се пак иде обрнуто, негативном селекцијом, утврђујући шта то нешто није. О Богу су нам позната Његова својства, катафатичка (нпр. *премудрост, свемогућство, љубав, свезнање, светост, правда*) и апофатичка (нпр. *беспочетност, вечност, свудаприсутност, бесконачност, неизменљивост, несазнајаност, неограниченост, неизмеривост*). Међутим, већ на овом ступњу јављају се потешкоће језичке природе. Сви атрибути Бога, сматра Свети Максим Исповедник, нису својства Божија у правом смислу те речи. Он наводи да се у Богу не могу разликовати суштина и својства, што је могуће код тварних бића. Рецимо, човеку су својствени разум, осећања, воља, док се за Бога не може казати да поседује разум, вољу, доброту јер Он Сâм јесте Разум, Воља, Доброта. Свако својство Божије и енергија јесте Сâм Бог, присутан лично, мада и изван Своје Суштине (према Кастаљски-Бороздин, Белов 2003: 98–99). Свети Оци нагалашавају да је Бог у својој бесконачности несхватљив за људски разум и недостижан за сва чулна и друга средства којима човек располаже у својој делатности. То је на језгровит начин изразио преп. Јован Дамаскин рекавши да „Бог није нешто од постојећега, не зато што уопште не постоји него зато што је изнад света постојећега (ὐτὲρ πάντα ὄντα), чак изнад самога бића (ὐτὲρ αὐτό το εἶναι ὄν). Јер ако знање има за свој предмет оно што постоји, онда то што је изнад знања (то ὕπερ γνώσιν) свакако је и изнад бића (ὐτὲρ οὐσίαν); и обратно: што је изнад бића, то је и изнад знања. Божанство је, дакле, бескрајно и несхватљиво (ἀπειρον καὶ ἀκατάληπτον); и једино што је у Њему схватљиво јесте његова бесконачност и несхватљивост (ἢ ἀπειρία καὶ ἀκατάληψία)” (према Поповић 1980: 71–72). То се види и језички, зато се при разматрању Бога често посеже за додатном конкретизацијом, на пример, додавањем придева попут *неисказан, неизрецив, недокучив* или прилога *неисказано, неизрециво* – нпр. *Неизрецива је милост Божија, Неисказана је Љубав Његова* (исп. Бајић 2013: 16–17). Неспознајност и бесконачност Божанства може се изражавати разним језичким средствима (па тако и лексичким), али се никада не може изразити до краја, јер „што више бескрајност Божанства хватамо у речи – она је све бескрајнија, и несхватљивост његова – све несхватљивија. Уколико су пак наше речи, и назвања, и имена, изрази појмова, а наши појмови увек ограничени и релативни, те ни сваки засебно нити сви скупа не могу обухватити биће Божје у његовој божанској даности и надреалној реалности, то Свети Оци називају Бога безименим, многоименим, надименим” (Поповић 1980: 72). Ова тема – која је свакако и језичка – произилази из богословља¹¹⁷. Сви најважнији догмати страни су разуму и доступни само вери. Одличан пример за то налазимо код архимандрита др Јустина¹¹⁸ (Поповић 1980: 36): „Бог је нигде и свуда. Шта је

¹¹⁶ Како запажа Ј. Л. Березович (1997: 78), „лексема *Бог* [...] может быть связана не только с христианской религией, но и с языческими представлениями, однако ее христианская «маркированность» для носителей русского языка психологически первична”, што може да се каже и за српски језик.

¹¹⁷ Није случајно што је питањима која задиру у домен језика преп. Јован Дамаскин у *Тачном изложењу православне вере* посветио више глава. Поменућемо неке од њих: *О изрецивом и неизрецивом те о познатом и непознатом, О ономе што се о Богу може рећи, О ономе што се о Богу као телесном говори, О простору Божијем и о томе да је само божанство неописиво, О природи и разлици, као и о сједињењу и ваплоћењу, који се примећују у вези са врстом и јединком, те о томе како треба схватати речи*: Једна природа Бога Логоса ваплоћена (детаљније исп. Јован Дамаскин 2001).

¹¹⁸ Архимандрит Јустин (Поповић), доктор теолошких наука, универзитетски професор, еминентни српски богослов и духовник, према одлуци Светог архијерејског сабора Српске православне цркве од 2. маја

несхватљивије за разум од овога? И у једном и у другом има много необјашњивог. Бог се не затвара местом, и у Њему нема места. Он нити је постао, нити Себе створио, нити отпочео постојати. Какав разум (ποῖος λογισμός) би примио ово, када не би било вере? И зар не би то изгледало смешно?”. Видимо, дакле, да језик није довољан да представи Бога у свој пуноћи. Оно што је по природи ограничено не може говорити о ономе што је неограничено, зато, како оцењује Свети Кирило Јерусалимски, „у стварима које се тичу Бога, велико је знање – признавати своје незнање”. Када је стање већ такво, неки се могу запитати зашто онда уопште говорити и писати о Богу. Свети Кирило њима одговара на следећи начин: „Зар зато, што нисам у стању попити сву реку, да не узимам из ње онолико воде колико ми је потребно? Зар зато, што очи моје нису у стању сместити цело сунце, да не гледам у њега онолико колико ми треба? Зар би ти хтео да ја, зато што када уђем у неки велики воћњак не могу појести све воће, изађем из њега потпуно гладан?” (према Поповић 1980: 83).

4.4.3.3.2. Номинације Бога не откривају Његову пуну суштину, па је такође питање у којој мери је докучив сигнификат у примерима као што су *Божественная сущность* или *Божја природа*. Њима се у православној теологији именује онтолошки садржај Божанских Ипостаси. Многи Свети Оци истичу да о Богу није могуће казати шта је Он у Суштини, као ни да ниједан појам не би могао да обухвати сву природу Божију и исказе је, тим пре што постојећи називи, колико год деловало да говоре о томе, ипак то не чине (Василиј Великиј, Т. III 1911: 283; Григориј Богослов, Т. I 1912: 525–526; Јован Дамаскин 2001: 143–146, 148–150, 170–173). Сазнања о томе сасвим су недоступна онима који немају вере, доступна су само делимично онима који имају – по мери заједничарења са Богом (јачини вере, светости живота, пребивањем у врлини и др.) (Кастаљски-Бороздин, Белов 2003: 98) – док они који су достигли светост потврђују да је реч о појмовном пространству које је за човека ипак недостижно. Свети Григорије Ниски о томе каже: „Како ћу нешто рећи о томе што се не може ни видети, ни у слух сместити, ни срцем обухватити? Каквим ћу речима да опишем Божју природу? Какву слику Бића Божјег да нађем у познатим нам добрима? Какве изразе да нађем за опис неизреченог и неисказаног? Свето писмо доста говори о највишем Бићу; али шта то значи у сравњењу са самим Бићем? Реч је изрекла онолико, колико сам ја способан да примим, а не онолико колико Биће Божје у себи садржи. Као што удишући у себе ваздух сваки прима по својој запремини, један више, а други мање, али и онај који смешта у себе много, не прима сву количину ваздуха, него један део те количине, али и то што је у њему јесте целина; тако и богословска схватања Светог писма о Бићу Божјем, изложена нама Духом Светим кроз богоносне мужеве, за нашу меру разумевања висока су, велика, и превазилазе сваку величину, али не достижу праву величину Бића Божјег. Речено је: „Ко измери воду прегрштина, а небо педом и сву земљу мерилом“ (Иса. 40, 12). А шта ово значи у сравњењу са највишим Бићем? Пророчка реч овим високим изразима показала је само део божанске делатности. А о самој сили из које проистиче делатност и о природи не говори, него се само дотиче загонетним речима и од лица Божјег додаје ове речи: „С ким ћете ме изједначити“ (Иса. 46, 5)? Зато и Проповедник даје савет: „Не буди брз да говориш пред лицем Божјим, јер је Бог на небу, горе, а ти си на земљи, доле“ (5, 2). Узајамним растојањем ових стихија (неба и земље), како мислим, Проповедник показује у каквој мери природа Божја надвисује земаљске помисли...” (Маринковић прир. б.г.: 23)¹¹⁹.

2010. године причислен је лику Светих. Канонизован је у чину преподобних, а у диптих Светих уписан је као *Јустин Ђелијски* или *Јустин Нови*, односно *Јустин Нови Ђелијски*, чиме се указује да веза између Јустина Филозофа и Јустина Ђелијског надалеко превазилази номиналне оквире (уп. Енциклопедија православља, Књ. 2, 917–919).

¹¹⁹ У складу са православним учењем о разликовању суштине и Божанских дејстава, на овом месту подсетили бисмо на речи Ј. Мајендорфа да „хришћански Бог није *непознати бог* филозофа, него *живи Бог*, који се јавља и дејствује у људској природи”. Свети Оци сагласни су у мишљењу да Бог – премда непознат и непричестан по својој суштини – јесте познат и причестан по промислу (према Кардамакис 2005: 48–49, а о овоме детаљније исп. 47–50 у истом извору).

4.4.3.3.3. За ову појаву у лексици из сфере православне духовности има и других примера: рус. *Боговоплощение, вечная жизнь, Божественные энергии, небесные блага*; срп. *Богоовлапоћење, вечни живот, Божанске енергије, небеска блага* итд.

4.4.4. Сложеност структуре лексичког значења

4.4.4.1. Лексика из сфере православне духовности у односу на друге подсистеме одликује се низом особености и разлика, што је умногоме детерминисано природом сфере коју опслужује. У семиотичком погледу део лексема издваја се тиме што су у питању знакови којима се током процеса комуникације приписују извесна трансцедентна својства (на пример, Божанско порекло, демонско порекло, светост, греховност) (исп. Мечковская 1998: 41–44). Одређени удео лексема – нарочито терминолошких – карактеристичан је по присуству симболичких значења, што није случај у многим терминологијама (нпр. правној, техничкој, математичкој). Будући да се њима именују појмови које одликује дубоки симболички и морални значај, Бугајова (2008: 152) истиче да оне захтевају засебну дескрипцију и сагледавање¹²⁰. О томе да симболичка равна има релевантан статус у лексици из сфере православне духовности говори и чињеница да се такви подаци заступају при лексикографској обради таквих јединица (нпр. *причастие* – „символизирующее кровь и тело Иисуса Христа вино в чаше с кусочками просвиры, принимаемые верующими во время церковного обряда причащения” (СОШ, 603), *наруквица* „део црквене православне одежде који се ставља на рукав као симбол који подсећа на везане Христове руке у време када је вођен Пилату” – РСЈ, 776¹²¹), нарочито у специјализованим изворима дескриптивног типа (за руски језик нпр. в. – СС, а за српски – Стошић 2006), а у теолошкој литератури и да не говоримо (за руски језик нпр. в. Православная энциклопедия 2000–2020, за српски – Енциклопедија православља 2002). Као илустрацију за то ми ћемо узети називе који се односе на православно богослужење, а тачније на литургију као његов центар. Како примећује Шмеман, постоји не мали број византијских и поствизантијских тумачења (грчких, руских и српских и др.) где се сваки литургијски акт, као и читаво богослужење у целини, објашњава преваходно као симболичко изображење, односно као радње које нешто *изображавају, означавају* и, на тај начин, *символизују*. Такав симболизам, иначе својствен богослужењу, разрађен је нарочито минуциозно у тумачењима савршавања свете литургије. Шмеман наводи да Божанствена литургија за све тумаче у суштини представља симболичку представу Христовог живота и земаљског служења, све од рођења у Витлејему па до Његовог вазнесења на небо (Шмеман 2009: 299). То се уочава и у руској и српској лексичкој грађи: нпр. рус. *горнее место* / срп. *горње место* (симболички представља небески престол на који седа Господ Исус Христос по Свом вазнесењу и управља Црквом), *дискос* (витлејемске јасле у које је положен Христос по рођењу, али и гроб у коме је погребено тело Његово), *звездица* (звезда која је са Истока довела мудраце у Витлејем да се поклоне Спаситељу и принесу му своје дарове), *потир / путир* (чаша коју је Исус Христос дао Својим ученицима да пију из ње на Тајној вечери), *копие / копље* (копље којим су прободена ребра Христова на крсту), *поручи / наруквике* (свемоћ Божија која се огледа у стварању света и човека, али и победи над свим непријатељима), *губа / сунђер (губа)* (сунђер који су распетом Господу Спаситељу војници додали оцат и жуч како би му утолили жељ), *лжица / кашичица* (кљешта којима је серафим са небеског олтара узео угаљ и њиме дотакао уста пророка Исаије очистивши их), *рипиды /*

¹²⁰ Симболичност језичког израза – свакако и на лексичком нивоу – иначе је карактеристична за религијски дискурс (исп. Кончаревић 2017а: 251; Бобырева 2008; Вучковић 2012; Кончаревић 2015б: 323–333; Анисимова 2019: 54–74; Велимировић 2003: 11–63).

¹²¹ Дати пример представља илустрацију значаја симболичке компоненте, док у исправност његове семантизације овом приликом детаљније нећемо улазити (из дефиниције заправо није јасно да се ради о делу богослужбених одежди).

рипиде (учешће небеских сила у тајни спасења људи које је извршио Христос Искупитељ), *надбедренник* / *надбедреник* (духовни мач, духовно оружје – реч Божија којом се наоружава пастир против непријатеља људског спасења), *дикириј* / *дикирије* (две природе Господње – Божанска и људска), *трикириј* / *трикирије* (три Лица Свете Тројице), *панагија* / *панагија* (као архијерејска инсигнија¹²² симболизује да епископ стално носи љубав према Исусу Христу и да се узда у заступништво Пресвете Богородице), *митра* (трнов венац Христов и убрус којим је била обавијена Његова глава када је био погребен), *посох* (*жезл*) / *жезал* (*палица*) (духовна власт епископа над паством и очинска¹²³ брига о њој) (Православная энциклопедия, Т. XII, 122, Т. XIX, 738; Таушев 2007: 46, 48, 63, 66, 68; Енциклопедија православља, Књ. 1, 498, 715, Књ. 3, 1419).

4.4.4.2. Симболичку компоненту у структури лексичког значења, осим Бугајове, учила је и Алексејева. Она се позива на Флоренског и његово тумачење речи као симбола који отвара ново, хришћанско поимање устројства света. Алексејева (2009г: 156–157) наводи да таква врста симболике – испуњена посебним мистичким потенцијалом – придаје лексеми на садржинском плану како докучиве, тако и недокучиве, непознатљиве смислове, али априори постојеће. На нивоу структуре она издваја предметну, симболичку и мистичку компоненту лексичког значења и истиче да све три делују као једна целина на садржинском плану јединица: „Многие фидеистические термины обладают вполне определенным предметным значением, самостоятельным символическим значением, отсылающим нас к протоевангельской истории или к событиям первохристианских веков, и одновременно сложной мистической составляющей, вызывающей особое, отличное от повседневного, состояние человека, в котором он способен прикоснуться к сферам, недоступным его сознанию” појашњавајући да „эта сакральная составляющая требует написания значительного числа православных терминов с прописной буквы - как знак исключительности подобных лексических единиц” (Алексеева 2009г: 157). Алексејева је исправно учила постојање наведених компоненти значења, с тим што бисмо се најпре осврнули на ову трећу. Према нашем мишљењу, придев *мистический* у датој компоненти било је неопходно прецизније детерминисати, јер се у руском језику термин *мистика* – укључујући и његов дериват, придев *мистический* – у неједнаком семантичком обиму користи у примени на различите научне дисциплине и учења, нарочито у новије време, а неретко у тумачењима која су неприхватљива за православну духовност, будући да су туђа њеној природи и суштини (исп. Карелин 2006)¹²⁴. Уколико се *мистика* – најопштије посматрано – тумачи као истинско, опитно сједињење са Богом (Хопко 2006: 24)¹²⁵, а придев *мистический* у семантичкој вредности „сверхчувственным, сверхъестественным образом связанный с Богом, данный от Бога” (СС, 320), онда се предлог Алексејеве може даље разматрати као релевантан. За тврдњу коју износи о издвојеним значењским компонентама, она наводи следеће примере¹²⁶: „в термине **«церковное вино»**: он означает красное вино, смешанное с теплой водой (вещественная составляющая), заставляет вспомнить о событиях первого века - распятия и страданиях Иисуса Христа и символизирует жертву, принесенную Христом во имя искупления грехов человечества (символическая составляющая), и дает

¹²² У дане великих празника игумани светогорских манастира такође имају традицију да ставе панагију (само уместо напрсног крста). Тај обличај је остао од древне праксе када се право ношења енклопије као такве сматрало наградом, док се разлика између свештеничке и архијерејске није правила (Православная энциклопедия, Т. LIV, 384).

¹²³ То се нарочито добро огледа у лексеми која се у српском језику синонимно користи за именовање архијерејског жезла. У питању је *патерица* коју су преко апостолâ архијереји примили од Христа (Мк. 6, 8) како би отачки руководили повереном паством (Енциклопедија православља, Књ. 1, 671).

¹²⁴ Стање је исто са аналогним лексемама у савременом српском језику (нпр. исп. Велимировић 1996а: 341–352).

¹²⁵ Овим питањем ћемо се ближе бавити у наставку.

¹²⁶ Ми ћемо их пренети дословно, јер је језичка интерпретација овде од примарног значаја.

возможность приобщиться к церковному таинству превращения вина с водой в кровь Христову (мистическая составляющая). Термин **«агнец»** называет частицу четырехугольной формы, вынимаемую из просфоры во время проскомидии (вещественная составляющая), которая символизирует тело Христово в обряде освящения святых даров (символическая составляющая) и являет собой присутствие самого Спасителя в церковном таинстве (мистическая составляющая). Термин **«потир»** означает особую чашу или кубок с длинной ножкой и круглым основанием (предметная составляющая), символизирует чашу, переданную Христом на Тайной вечере своим ученикам, отсылая нас к евангельской истории (символическая составляющая), и является божественным сосудом, в котором вино с водой превращается в кровь Христову (мистическая составляющая). Термином **«вервие»** именуется длинная верёвка (около 40 метров), опоясывающая престол поверх катасарки (предметная составляющая), она символизирует собой пути, которыми был связан Христос, ведомый на суд (символическая составляющая), и воплощает божественную силу, которая держит собою всю вселенную (мистическая составляющая)” (Алексеева 2009г: 157–158). Код термина *вервие* питање је колико је оправдано мистичку компоненту издвојити на начин како је наведено, будући да је теолози стављају у исту раван са оном која се наводи као симболичка (нпр. в. Настольная книга священнослужителя 1983: 41). Осим тога, лингвистичкој интерпретацији значењских компоненти у примеру *агнец* ми бисмо приступили на другачији начин. Наиме, као симболичку компоненту издваја се „тело Христово в обряде освящения святых даров”, а као мистичка „являет собой присутствие самого Спасителя в церковном таинстве”. Богословски посматрано, иако нема сумње да се агнец приликом освећења дарова повезује са Телом Господњим – у које се и претвара током канона Евхаристије – треба имати у виду симболички план агнеца у целини. Његова употреба везује се и за друге делове свете литургије, што боље омогућава сагледавање његовог симболичког плана (мада је неупутно да агнец има круцијалан значај приликом освећења дарова, када постаје Тело Христово које потом служи за причешће). Из просфоре агнец се вади још на проскомидији. Приликом приношења евхаристијске жртве, поређење Христа са Агнецом нарочито је очигледно и среће се у текстовима већине литургија како на Истоку тако и на Западу, као и у црквеном песништву (нпр. у Великом славословљу). Ипак, именовањем евхаристијског хлеба као *агнеца* у Православној цркви истиче се поређење са старозаветним пасхалним жртвеним јагњетом (нпр. такво поређење среће се код Светог Јована Златоустог у многим његовим беседама) (Православная энциклопедия, Т. I, 255). Отуда се агнец тумачи као симбол Самога Господа Исуса Христа, који се доиста показао као кротко јагње, а Кога и Свети Јован Крститељ на реци Јордану назива Јагњетом Божијим (Јн. 1, 29). У прилог томе говоре и радње везане за агнец: пошто извади агнец из професоре, свештеник га ставља на дискос, окренувши да мека страна буде горе и њу засеца копљем све до коре, средином, у знаку крста. Такво засецање симболизује Христово распеће и крсну жртву, о чему, између осталог, говоре и речи које свештеник произноси приликом засецања: *Жртвује се Јагње Божије, које узима грех света, за живот света и спасење* (дакле, жртвује се Сам Господ). Исту симболику има и када презвитер поново окрене агнец кором горе и прободне га копљем с десне стране (где пише ИС (IC)), а потом се у путир сипа вино разблажено водом. То симболизује када је копљем Христос прободен на крсту, када је из Његове ране потекла крв са водом. Осим тога, када се на дискос положи агнец и честице из других просфора, оне симболизују Цркву, војујућу и торжествујућу заједно са њеним Оснивачем и Главом – Господом Исусом Христом (исп. Архиепископ Вениамин 1999: 97–99; Таушев 2007: 179–183; Мирковић 1982: 37–39, 59–60). Према томе, агнец симболизује Исуса Христа као невино Јагње, Агнец Божији, које у телу приноси Себе на жртву, узима грехе рода људског и страда ради спасења истог. Што се тиче мистичке компоненте, Спаситељево присуство не бисмо ограничили на чин освећења дарова или пак на Свету тајну евхаристије, иако је неоспорно и ту присутан, али не само ту. Уосталом, Он је свеприсутан. За термин *агнец* нама се чини релевантним – са семантичког становишта – то што се агнец претвара у

Тело Христово. Тако би под симболичком компонентом значења, према нашем мишљењу, требало навести „агнец симболизује Исуса Христа, который, как невинный Агнец, в теле приносится в жертву, берёт на Себя грехи рода человеческого и умирает ради спасения его”, док се као мистичка може издвојити „агнец во время литургии прелажается в Тело Христово”.

4.4.4.3. Сложеност структуре лексичког значења – према истом принципу који је изнет за руску грађу – показаћемо и на примерима из српског језика¹²⁷: на пример, *дискос* (дискос представља богослужбени предмет, најчешће у облику тањира са постољем (или без њега), на ком се током литургије налази хлеб намењен за освећење (ПРЕДМЕТНА КОМПОНЕНТА) + дискос симболизује витлејемске јасле у којима је лежао Исус Христос и гроб у који је положено Његово тело (СИМБОЛИЧКА КОМПОНЕНТА) + на дискосу се хлеб претвара у Тело Христово (МИСТИЧКА КОМПОНЕНТА)), *евхаристијско вино* (евхаристијско вино представља црвено вино помешано са водом које се освештава на литургији и служи за Свету тајну причешћа (ПРЕДМЕТНА КОМПОНЕНТА) + евхаристијско вино симболизује жртву коју је Исус Христос добровољно принео ради искупљења грехова целог човечанства (СИМБОЛИЧКА КОМПОНЕНТА) + евхаристијско вино на литургији постаје Крв Христова (МИСТИЧКА КОМПОНЕНТА)), *агнец* (агнец представља честицу четвороугаоног облика која се вади из просфоре током проскомидије (ПРЕДМЕТНА КОМПОНЕНТА) + агнец симболизује Исуса Христа као невино Јагње, Агнец Божији, које у телу приноси Себе на жртву, узима грехе рода људског и страда ради спасења истог (СИМБОЛИЧКА КОМПОНЕНТА) + агнец на литургији постаје Тело Христово (МИСТИЧКА КОМПОНЕНТА)), *путир* (путир представља богослужбени предмет у виду чаше или пехара са дугом дршком и округлим постољем који на литургији служи за освештавање вина раствореног водом и из ког се свештеници и верници причешћују Светим Даровима (ПРЕДМЕТНА КОМПОНЕНТА) + путир симболизује чашу коју је Исус Христос дао Својим ученицима да пију из ње на Тајној вечери (СИМБОЛИЧКА КОМПОНЕНТА) + у путиру се вино разблажено водом претвара у Христову Крв (МИСТИЧКА КОМПОНЕНТА).

¹²⁷ Међу нашим примерима налазе се поједине лексеме из корпуса Алексејеве, међутим, таквом грађом ми преваходно илуструјемо приступ дефинисању значењских компоненти који се нама чини адекватнијим, а који смо настојали да буде колико је могуће више унификован (уп. нпр. трећу компоненту у примерима *агнец*, *церковное вино* и *вервие*).

Табела бр. 2. Сложеност структуре лексичког значења:
на примеру термина ДИСКОС.

ДИСКОС	
1) ПРЕДМЕТНА КОМПОНЕНТА	дискос представља богослужбени предмет, најчешће у облику тањира са постољем (или без њега), на ком се налази хлеб намењен за освећење на литургији
2) СИМБОЛИЧКА КОМПОНЕНТА	дискос симболизује витлејемске јасле у којима је лежао Спаситељ и гроб у који је положено Његово тело
3) МИСТИЧКА КОМПОНЕНТА	на дискосу хлеб постаје Тело Христово
↓	↓
ЛЕКСИЧКО ЗНАЧЕЊЕ	Дискос представља богослужбени предмет, најчешће у облику тањира са постољем (или без њега) – који симболизује витлејемске јасле у којима је лежао новорођени Исус и гроб у који је положено Христово тело – и на њему се налази хлеб који на литургији постаје Тело Господње.

4.4.4.4. Алексејева (2009г: 157) сматра да многи теолошки термини имају семантичку структуру која подразумева све три наведене компоненте значења (предметну, симболичку и мистичку) Таква констатација, међутим, није поткрепљена примерима, па је прихватамо са извесном резервом. Нама се чини да извештан део примера несумњиво има такву значењску структуру у оба језика – рецимо, неки литургички термини са конкретним значењем, који тематски спадају у називе свештених предмета и црквене утвари (нпр. свештени сасуди, делови богослужбених одежди, богослужбене светиње) – али колики је њихов удео у тоталитету ипак се утемељено може тврдити тек након подробније анализе грађе по теолошким дисциплинама. Такви резултати би прецизније показали који је удео јединица које садрже сваку од три компоненте (које садрже само једну, које садрже две а које све три).

4.4.4.5. Оно што је свакако значајно јесте што је скренута пажња да се код одређених лексема из сфере православне духовности, у првом реду терминолошких, јавља сложена структура лексичког значења. Важним сматрамо што је препозната и издвојена симболичка, али и компонента коју Алексејева назива *мистическая составляющая*, а која теолошку терминологију нарочито издваја од многих других. Дата компонента значења запажа се и у корпусу српског језика, а како ова тема досад није била проблематизована у српској русистици и србистици, најпре се намеће проблематика лингвистичког метајезика. Именовање поменути компоненте завређује засебно истраживање. Дотад може послужити термин *мистичка компонента значења*, али уз извесна појашњења. Имајући у виду да се придев *мистички* користи у примени на различите дисциплине и учења – што смо већ истицали у овом поглављу, па се нећемо понављати (в. т. 4.4.4.2.) – неопходно је детаљније конкретизовати шта се под њим подразумева. Наше упориште у том погледу биће у наслеђу православног хришћанства, па ћемо дату проблематику посматрати са тих позиција (нпр. подробније исп. Поповић 1987, 2005; Велимировић 1996а: 341–352; Карадамакис 2005: 21–22, Карелин 2006, Енциклопедија православља, Књ. 2, 1230–1231), сходно објекту овог

истраживања, а у складу са језичком потенцијалом који се констатује у *Речнику САНУ* (Књ. XII, 639–641). Наиме, источно предање, како наводи Кардамакис (2005: 22), не раздваја духовност од мистичности, нити подвиг од благодати: „И једно и друго се доживљавају и тумаче као дубоко мистично искуство, као искуствено јединство човека са Богом, чије мерило јесте вера или догма, дакле, саборна истина коју чува и проповеда Црква. Суштински елемент правога тајинства јесте жива, лична заједница и јединство верника са Богом, на основу догматских истина Цркве, благодат Оваплоћења Слова у којој православна духовност има своје корене”. Он истиче да се православна мистичност не повезује са душевношћу и није појава психолошке или етичке природе, будући да се не ради о индивидуалном мистицизму, већ је у питању духовност Цркве коју православље једино признаје и познаје. Православна мистика је „тајинствена, мистика у коју се улази са крштењем и која се испуњује Евхаристијом” (Кардамакис 2005: 22), па је у Исусу Христу сва мистика хришћанства, сав живот његов и смисао. У тајни Христа – закључује епископ Атанасије (Јевтић) – огледа се сав мистицизам хришћанства (Јевтић 1983: 16). Према томе, *под мистичком компонентом значења подразумевамо тајанствено својство сакралног карактера, које је на натчулни, натприродни начин повезано са Богом, и као такво није доступно разуму и чулима, већ се спознаје вером*. На материјалу руског и српског језика дату компоненту значења уочавамо у следећим случајевима: нпр. *причастие, причащаются, причаститься / причешће, причешћивати се, причестити се* – примањем Тела и Крви Христове у оквиру Свете тајне причешћа човек се сједињује са Богом (в. Јн. 6, 56; 1 Јн. 3, 24); *миропомазание / миропомазање* – Светом тајном миропомазања задобијају се дарови Духа Светога за узрастање и укрепљење у духовном животу; *крещение, крещаются / крштење, крштавати се* – новокрштено лице чисти се Светом тајном крштења од првородног греха и својих личних грехова; *водоосвящение (водосвятие) / водоосвећење*¹²⁸ – обична вода као материјални елемент током датог чина задобија благодатна својства и силу освећења, очишћења, исцељења болести душе и тела (исп. Велимировић 1970: 69, 72, 76; Православная энциклопедия, Т. IX, 140–148, Т. XXXVIII, 612–614, Т. XLV, 379–381; Енциклопедија православља, Књ. 1, 393, Књ. 3, 1563, 1687; Таушев 2007: 318, 323; Григорије Светогорац 2010: 300–310).

4.4.5. Лексичко значење између нерелигијског и религијског дискурса

4.4.5.1. Предметно-појавна макрокомпонента лексичког значења

4.4.5.1.0. Део лексике из сфере православне духовности чине лексеме које могу да се користе и у нерелигијском и религијском дискурсу. Ради се о случајевима када је могуће разграничити две врсте значења у оквиру семантичке структуре: нерелигијска и религијска значења (исп. Гольберг 2002; Матей 2012: 26). Углавном се ради о лексички која је у општој језичкој употреби, па су, по правилу, маркантни примери за нерелигијски дискурс управо значења која носе општеупотребни карактер. Са друге стране, религијска значења неретко доприносе да лексема у одговарајућем контексту остварује специјалну (терминолошку) функцију (уп. Јовановић 2016: 41, 257). Присуство религијских значења, као и религијских сема, овде има релевантну улогу, будући да управо оно доприноси дистинкцији у односу на нерелигијска значења, па самим тим и употребу у одговарајућем типу дискурса. Такво стање представља резултат извесних процеса који се налазе у непосредној вези са датом проблематиком, а то су најпре терминологизација и детерминологизација.

¹²⁸ У Православној цркви разликују се велико и мало водоосвећење (Православная энциклопедия, Т. IX, 140–148, Енциклопедија православља, Књ. 1, 393).

4.4.5.1.0.1. Терминологизација се лингвистички дефинише као процес „у коме од речи општег језика настају термини, односно процес у којем се већ постојећем означитељу природаје нови појам” (Драгићевић 2018: 241), а коме у религијској лексици по правилу претходи процес сакрализације значења (исп. Ристић 2012: 141, 187)¹²⁹: нпр. рус. *безмолвие* „длительное молчание, отказ от словесного общения с людьми ради усиленной молитвы как один из монашеских подвигов” (СС, 64), *брат* „член братии, один из монахов монастыря”, „любой верующий по отношению к другому, другим” (СС, 96), *величание* „краткое песнопение, употребляющееся в богослужении нек-рых негреч. правосл. Церквей при совершении службы с полиелеем или бдением, в т. ч. и в великие праздники; поется как припев к стихам избранного псалма” (Православная энциклопедия, Т. VII, 529), *вход* „в православном богослужении торжественная процессия священнослужителей, центральным моментом к-рой является вход через св. врата в алтарь” (Православная энциклопедия, Т. X, 33), *глава* „в православном храме: наружная часть купольного перекрытия барабана в форме шлема, луковицы или конуса, завершаемая крестом” (СС, 148), *записка* „листок с перечнем имен живых или усопших, подаваемый молящимися в церкви для поминовения” (СС, 211), *лик* „изображенное на иконе лицо Иисуса Христа, Богородицы, святого” (СС, 294), *послушание* „первый монашеский обет: отказ от своей воли, подчинение ее духовному отцу и настоятелю монастыря”, „работа, выполняемая в монастыре или в другом месте, но по благословению священника, духовника” (СС, 416; Бугаева 2008в: 162), *посох* „особый жезл как знак церковной власти архиерея и управляющего монастырем архимандрита или игумена” (СС, 417), *пояс* „часть богослужебного облачения священника и архиерея: широкая лента для затягивания епитрахили и рясы или подрясника, „часть облачения монаха малой схимы: широкий кожаный ремень, стягивающий в талии подрясник” (СС, 421-222), *правило* „последовательность молитв, читаемых в определенное время и с определенной целью” (СС, 423), *тело* „материальное, физическое начало в человеке, противоположное бессмертной душе; плоть”, „человеческая природа, склонная ко греху; плоть”, (СС, 537–538), *утешитель* (→ *Утешитель*)¹³⁰ „именование Святого Духа в Священном Писании и в молитвах” (СС, 556); *часы* „общественные богослужения, совершаемые четыре раза в сутки (час первый, третий, шестой и девятый), состоящие из нескольких псалмов, стихов и молитв, символически изображающие евангельские события, страдания и крестную смерть Иисуса Христа (СС, 584); срп. *братство* „монаси истог манастира, манастирска братија” (исп. РСЈ, 103), *брод* „средишњи део цркве који се образује између нартекса на западној и олтара на источној страни храма” (Енциклопедија православља, Књ, 2, 1284; уп. РСЈ, 108), *завеса* „тканина која виси на царским дверима са унутрашње, олтарске стране и служи да се њоме сакрије унутрашњост олтара која се види кроз отвор царских двери” (Стошић 2006: 67), *копље* „кратки двосекли нож којим се сече просфора на проскомидији” (Енциклопедија православља, Књ, 2, 1017), *наруквица* „део богослужбене одежде који се ставља преко рукава стихара како би светшетнослужитель без сметње обављао богослужбене радње” (Енциклопедија православља Књ. 2, 1286; РСЈ, 776), *пастир* „лице које предводи духовни живот одређене заједнице у Цркви, свештеник или духовник као старатељ над својом паством” (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1433; РСЈ, 902), *појас* „део богослужбене одежде којим се свештеници и архијереји опасују привезујући стихар и епитрахиль”

¹²⁹ Према наводима Бугајове, у савременом руском језику дошло је и до процеса деархаизације и деатеизације лексике из сфере православне духовности у постатеистичком и посттоталитарном периоду (Бугаева 2014: 49–50, 53).

¹³⁰ У лексици из сфере православне духовности – а по свој прилици и у религијској лексици уопште – промене до којих доводи (де)терминологизација некад се рефлектују са семантичког плана на правописни. На пример, именица *утешитель* у религијском, терминологизованом значењу пише се великим почетним словом у руском језику када се има у виду назив Светога Духа (*Утешитель*), једнако као и у српском (*Утешитељ*). Са друге стране, код детерминологизације је обрнуто стање: рецимо, придев *Божественный* у пренесеном, нерелигијском значењу пише се малим почетним словом (нпр. *божественный голос*), као и српски придеви *Божанствен*, *Божански* (нпр. *божанствен глас*, *божански глас*).

(Енциклопедија православља, Књ. 3, 1505), *поменути* „молитвено се сетити некога, помолити се за некога” (ТР, 242), *седмица* „скуп од седам дана (недеља) која по црквеном рачунању почиње вечерњом службом у суботу, а завршава се деветим часом следеће суботе” (Стошић 2006: 165), *старац* „духовно искусан монах коме се мирјани и монаси поверавају ради духовног руковођења” (Шевкунов 2012: 412), *сунђер* „део евхаристијског прибора у виду сунђера који у одређеним деловима литургије служи да се начини крсни знак изнад антиминос или да се отире путир после причешћа, али и приликом освештања храма ради отирања часне трпезе након прања исте топлем водом и родостамном” (уп. Енциклопедија православља, Књ. 1, 498), *учитељ* (→ *Учитель*) „назив за Исуса Христа” (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1982).

4.4.5.1.0.2. Детерминологизација, са друге стране, представља процес сасвим супротан претходном: одређене речи временом почињу да се употребљавају за означавање реалија које нису у вези са термилошким системом из ког потичу, што је у случају лексике којом се бавимо пропраћено и процесом десакрализације (Драгићевић 2018: 242; Бугаева 2014: 53). Као илустрацију навешћемо следеће случајеве: нпр. рус. *ад* „невыносимые условия, тяжелое состояние; хаос и ужас, царящие где-н.” (СОШ, 18), *ангел* „о человеке как воплощении красоты, доброты” (СОШ, 24), *апостол* „последователь и распространитель какой-н. идеи” (СОШ, 27), *Бог* (→ *бог*) „о человеке могущественном, наделённом властью над другими людьми”, „о предмете поклонения, восхищения (обычно одарённом человеке, гении)” (СК, 86), *Божественный* (→ *божественный*) „очаровательный, прекрасный” (СОШ, 54), *ипостась* „проявление чьей-н. сущности, а также (обычно ирон.) чья-н. роль, качество” (СОШ, 251), *Евангелие* (→ *евангелие*) „о каких-л. правилах, положениях, мыслях и т.п., служащих руководством для жизненного поведения, выбора пути и т.п.; о книге, содержащей такие положения” (СК, 293), *ересь* „отступление от господствующих или общепринятых взглядов, правил, положений”, „вздор, чепуха” (СК, 296), *монах* „о мужчине, ведущем уединенный, аскетический образ жизни” (СК, 554), *мощи* „об очень худом, измождённом человеке” (СК, 561), *рай* „красивое место, условия жизни, доставляющие удовольствие, наслаждение” (РК, 1084), *священнодействовать* „делать что-н. с многозначительностью, с важным, торжественным видом” (СОШ, 706), *фарисей* „лицемер, ханжа” (СК, 1416); *храм* „место служения науке, искусству, высоким помыслам” (СОШ, 868); срп. *антихрист* „неваљало дете; претерано живахно, немирно дете” (РСЈ, 36), *анђео* „безазлена, невина људска особа; оличење људскости, доброте и узвиштености” (РСЈ, 33), *Апокалипса* (→ *апокалипса*) „последњи дани човечанства, смак, пропаст света” (РСЈ, 38–39), *апостол* „проповедник, следбеник, поборник неког учења, идеје и сл.” (РСЈ, 39), *Бог* (→ *бог*) „онај који има велику моћ, власт, који је свемоћан”, „личност која представља велики ауторитет или нешто савршено, недостижно; личност која ужива нечију највећу љубав” (РСЈ, 91), *Божанствен*, *Божански* (→ *божанствен*, *божански*) „изванредно леп, диван; величанствен” (РСЈ, 94), *братија* „дружина, друштво (у пићу или чему другом), клика” (РСЈ, 102), *икона* „сличица на компјутерском екрану, повезана са одређеном датотеком (фајлом) или програмом, која се активира мишем; иконица” (*Речник нових речи* – према Драгићевић 2018: 242)¹³¹, *исповедити се* „искрено саопштити нешто о себи, признати своје мисли, осећања”

¹³¹ У референтним речницима савременог руског и српског језика засад није констатовано нерелигијско, детерминологизовано значење којим се указује на знак распознавања нечега, симбол, предмет дивљења или обожавања (нпр. рус. *икона стила*, срп. *икона културе*) које је у обама језицима релативно фреквентно (в. Бугаева 2015а: 20–21; Ивановић 2014: 263–264). Како показује корпусна анализа на материјалу српског језика, такве колокације релативно су новијег датума (последње деценије XX века) и упућују на закључак да лексема *икона*, у употреби карактеристичној за популарну културу (нпр. модни и музички часописи, спортска штампа), имплицира постојање скупа пожељних, позитивно конотираних особина попут лепоте, младости, богатства, популарности, успеха (када се користи уз особе) или визуелне препознатљивости и симболичког друштвеног статуса (када се користи уз особе и предмете). Према наводима Н. Ивановића, лексема *икона* у овом значењу постаје подложна деплецији, чиме се објашњавају примери типа *култна икона*, што представља својеврсни плеоназам (Ивановић 2014: 264–265).

(РСЈ, 470), *исповест* „искрено исказивање мисли и осећања, признање” (РСЈ, 471), *Јеванђеље* (→ *јеванђеље*) „етички принцип по коме се неко управља; оно у што се верује као у свето, догма, закон” (РСЈ, 487), *јерес* „идејно одступање од схватања неке идеологије” (РСЈ, 494), *пост* „глад, гладовање”, „казна осуђенику у тамници” (РСЈ, 967), *рај* „место угодно за живот, прекрасно место; срећа, срећни дани” (РСЈ, 1104), *фарисеј* „онај који се претвара да је привржен некој идеји или некоме, дволичан, лицемеран човек, лицемер” (РСЈ, 1402), *храм* „врло важно место у коме се окупљају значајне личности; установа посвећена нечему узвишеном” (РСЈ, 1140).

4.4.5.1.0.3. На ова питања требало је скренути пажњу и како би се разумело зашто је одређен део грађе укључен у наш корпус и подвргнут анализи, утолико пре што се међу лексемама из сфере православне духовности налазе и оне које садрже искључиво религијска значења (једно или више).

4.4.5.1.0.1. У зависности од тога да ли се користе у религијском дискурсу или изван њега (тј. у нерелигијском), код значења лексеме уочавају се разлике квалитативне природе. Значења која се односе на сферу православне духовности одликују се карактеристичном семантиком у односу на нерелигијско значење. То је углавном пропраћено семантичким трансформацијама које доводе до задобијања нових или допунских значењских реализација (Кончаревић 2013б: 278; Бугаева 2008в: 149), чиме се смисаоно-значењско пространство одређених појмова модификује, постајући другачије од општеупотребног.

4.4.5.1.0.1.1. На пример, у дескриптивном речнику С. И. Ожегова и Н. Ј. Шведове лексема *љубовь* представљена је на следећи начин:

„1. Глубокое эмоциональное влечение, сильное сердечное чувство. *Чары, ожидание, муки любви. Признание в любви. Объясниться в любви. Брак по любви, без любви. Выйти замуж по любви* (за любимого человека). *Л. до гроба* (вечная). *Л. прошла, ушла, угасла. Страдать, сгореть, умирать от любви. Страстная, взаимная, безответная, платоническая, романтическая л. Л. с первого взгляда* (возникшая сразу с первой встречи). *Склонить к любви. Любовью не шутят* (посл.). *Л. не картошка* (не пустяк, не безделица; прост. шутл.). *Дитя любви* (о желанном и любимом ребёнке). *Л. зла* (о том, что любимого не выбирают).

2. Чувство глубокого расположения, самоотверженной и искренней привязанности. *Л. к родине, к родителям, к детям. Слепая л.* (всепрощающая). *Л. к ближнему. Относится к своему делу с любовью* (любовно).

3. Постоянная, сильная склонность, увлечённость чем-н. *Л. к правде, к истине. Л. к балету, к чтению, к театру, спорту. Л. к животным.*

4. *им. п.* Предмет любви (тот или та, кого кто-н. любит, к кому испытывает влечение, расположение). *Он (она) его (её) первая (или последняя) л. Он её очередная л.*

5. Пристрастие, вкус² к чему-н. *Л. к спиртному, к сладкому, к нарядам, к комфорту.*

6. Интимные отношения, интимная связь (прост.). *Заниматься любовью* (СОШ, 336).

4.4.5.1.0.1.2. У речнику *Лексика современного русского православия* Г. Н. Скљаревске именица *љубовь* интерпретирана је путем следећег система дефиниција:

„1. Религиозно-нравственная сущность христианства и одна из главных христианских добродетелей.

Христианство представляет собой религию, где Бог, принеся в жертву за грехи человеческие Своего Сына, явил Себя как любовь. В христианской этике любовь не только главная заповедь, главный этический принцип, но и духовная ось всего мироздания: «Возлюби Господа Бога твоего всем сердцем твоим: сия есть первая и наибольшая заповедь; вторая же подобная ей: возлюби ближнего твоего, как самого себя; на сих двух заповедях

утверждается весь закон и пророки» [Мф. 22:36–40]. В этих заповедях представлена вся христианская этика, которая существует в единстве, неразложимости двух видов любви – божественной и человеческой. Это единство было обосновано и утверждено Христом и апостолами и сформулировано в Евангелиях, деяниях и посланиях апостолов: «Бог есть любовь» [1 Ин. 4:16–17]; «Как Я возлюбил вас, так и вы да любите друг друга» [Ин. 13:34]. По Евангелию существует три разновидности любви: 1) божественная безусловная любовь, направленная на каждого человека, даже на врага (греч. агапе); 2) дружеская любовь, направленная на близких и дорогих людей – родственников, друзей, сослуживцев (греч. филиа); 3) чувственная, эротическая любовь, направленная только на одного человека противоположного пола (греч. эрос).

Возлюбленные! Будем любить друг друга, потому что любовь от Бога. 1 Ин. 4: 7. Люди, более высоко стоящие в духовном отношении, ищут забвения своих скорбей в дружбе, в работе. Самое высшее, в чем находят облегчение, – взаимная любовь: любовь супругов, любовь родителей к детям и любовь детей к родителям, любовь к людям, достойным любви. Всякая любовь благословенна, но это начальная, низшая форма любви, ибо от нее, путем научения в ней, мы должны возвыситься до гораздо более высокой любви ко всем людям, ко всем несчастным, страдающим. От нее мы должны возвыситься до третьей степени любви – любви божественной, любви к Самому Богу. Свт. Лука Крымский (Войно-Ясенецкий). Принесем Тебе любовь нашу. Греческий язык очень хорошо определяет эту любовь у нас на земле: одну, другую, третью. Любовь божественно чистая и божественно жертвенная – тоже и в человеке бывает, не всегда, – это агапи. Любовь, которая становится обоюдной, – это филиа, дружба. И третья, любовь, которая создает семью, – это эрос. <...>. В чем же суть брака и семьи, которая связывает все три стадии? Конечно, это одно и то же, одно и то же понятие, одна и та же жизненная сила – любовь. Любовь и есть то, что создало семейную жизнь и брак в раю, то, что осуществило, несмотря на грех, семейную жизнь на земле, и то, что восполнит ее, осуществит и сделает вечной радостью Царства Небесного на небе. Еп. Василий (Родзянко). Спасение любовью. Любовь есть основа всей человеческой жизни, само ее существо; и если человек в миру представляется себе оторванным и замкнутым в себе куском бытия, который должен утверждать себя за счет чужих жизней, то человек, нашедший свое подлинное существо в мирообъемлющем единстве, сознает, что вне любви нет жизни и что он сам тем более утверждает себя в своем подлинном существе, чем более он преодолевает свою призрачную замкнутость и укрепляется в ином. Франк С. Смысл жизни.

2. Излияние божественной благодати, благоволение Бога к человеку и благоговение человека перед Богом.

И мы познали любовь, которую имеет к нам Бог, и уверовали в нее. Бог есть любовь, и пребывающий в любви пребывает в Боге, и Бог в нем. Любовь до того совершенства достигает в нас, что мы имеем дерзновение в день суда, потому что поступаем в мире сем, как Он. 1 Ин. 4:16–17. Христианство усмотрело в любви как сущность своего Бога (Который, в отличие от богов античной религии, не только любим, но и Сам любит всех), так и главную заповедь человеку. <...> Речь шла о жертвенной, «все покрывающей» и безмотивной любви к «ближнему» – не к «близкому» по роду или по личной склонности, не к «своему», но к тому, кто случайно окажется близко, и в особенности к врагу и обидчику. Аверинцев С. София-Логос. «Бог есть любовь» (1 Ин. 4:8, 16), поэтому без любви не может быть ни жизни, ни истины, ни причастия Ему. Иисус Христос учил, что весь ветхозаветный Закон и все пророки основаны на двух великих заповедях – любви к Богу и любви к человеку, и что Он дает Свою «новую заповедь»: «как я возлюбил вас, так и вы да любите друг друга» (Ин. 13:34). Прот. Фома Хопко. Основы православия. В христианстве мистическое соприкосновение с Богом и с ближним осуществляется через посредство сердца. Сердце есть орган, устанавливающий эту особую интимную связь с Богом и с ближним, которая называется христианской любовью. Она отличается от всякой другой,

нехристианской любви своей мистической глубиной, отличается тем, что она есть связь глубины с глубиной, мост, переброшенный от одной бездны сердца к другой. Вышеславцев Б. Этика преображенного Эроса.

3. Чувство глубокой привязанности к людям, расположение, симпатия, проявляющиеся в доброжелательности и бескорыстной помощи им.

Такое чувство является любовью к ближнему. Оно может быть направлено на родителей и детей, на всех членов семьи, а также на всех родственников, друзей, учителей, учеников, сослуживцев, соседей, знакомых – всех, кто входит в круг общения человека, всех, кто окружает его, с кем он встретился на своем жизненном пути.

Сия есть заповедь Моя, да любите друг друга, как Я возлюбил вас. Нет больше той любви, как если кто положит душу [жизнь] свою за друзей своих. Ин. 15:12–13. *Любовь долготерпит, милосердствует, любовь не завидует, любовь не превозносится, не гордится, не бесчинствует, не ищет своего, не раздражается, не мыслит зла, не радуется неправде, а сорадуется истине; всё покрывает, всему верит, всего надеется, всё переносит.* 1 Кор. 13:4–7. *Где любовь, там истребляется всё злое, там нет ни сребролюбия – корня зол, ни корыстолюбия, ни гордости; ибо может ли кто гордиться пред человеком любимым? Ничто не делает столь смиренным, как любовь.* Свт. Иоанн Златоуст. Собрание поучений. *Человеку, знающему, что любовь к ближнему – главная заповедь евангельского благовестия, следует также знать, что только очистив сердце и пройдя весь длинный и трудный путь, когда открывается то зрение, о котором говорит Господь: «Блаженны чистые сердцем, ибо они Бога узрят» (Мф. 5:8), можно понять, что такое Божественная любовь и любовь христианина во Христе.* Прот. Максим Козлов. 400 вопросов и ответов.

4. Чувство сильной сердечной склонности, влечение к человеку противоположного пола, желание быть вместе с ним.

Всё лучшее из созданного человечеством посвящено двум основным темам: любви к Богу и любви между мужчиной и женщиной. Самое величественное и самое прекрасное в литературе, музыке, живописи, поэзии создано благодаря этим двум движущим силам, которые в своей первоначальной основе были единой интегральной силой любви. И прав был Данте, который сказал, что любовь «движет солнце и светила». Действительно, любовь движет Вселенной. Любовь Бога к миру дает жизнь миру, и любовь, которой обладает человек, дает жизнь всему человеческому обществу – как в масштабе семьи, так и в масштабе вселенной». Иером. Иларион Алфеев. «Ночь прошла, а день приблизился» (СС, 299–301).

4.4.5.1.0.1.3. Као што се може уочити, семантика лексеме *любовь* у савременом руском језику разликује се у нерелигијском и религијском дискурсу. Основна потешкоћа за лексикографе у овом случају крије се у специфичностима појма *љубав* у православној духовности. Склјаревска сматра да он није представљен само у нераскидивој целовитости, већ је и онтолошки повезан са целокупном хришћанском сликом света. Зато уобичајени лексикографски поступци, на које се ослања семантичка анализа у циљу издвајања диференцијалних обележја лексема, у датом примеру не дају резултате (Склјаревска 2013а: 51–52).

4.4.5.1.0.2. Особености семантичких реализација у нерелигијском и религијском дискурсу илустроваћемо и овим примерима:

4.4.5.1.0.2.1. У руском језику лексема *часы* дефинише се на следећи начин: „прибор, механизм для определения времени в пределах суток“ (СК, 1468–1469). Уколико се разматра у хомонимној перспективи, поменутој значењској реализацији могу се додати и: „**1.** (часа; *при колич. числит.* часа, в часе). Промежуток времени, равный 60 минутам, одна двадцать четвёртая часть суток. **2.** (в часу; *при колич. числит.* часа, при порядк. и при опущении

«одного» часа). Одна такая часть суток сроком в 60 минут, исчисляемая от полудня или полуночи. **3.** (часа; *при колич. числит.* часа; на часе). Промежуток времени (45 или 50 минут), отводимый на урок, лекцию. **4.** (часа). Пора, время (*высок.*). **5.** обычно *мн.* Время, предназначенное для чего-н.“ (СОШ, 877–878). За разлику од нерелигијског, у религијском дискурсу се развија нова семантичка вредност и именује врста црквених богослужења: „Общественные богослужения, совершаемые четыре раза в сутки (час первый, третий, шестой и девятый), состоящие из нескольких псалмов, стихов и молитв, символически изображающие евангельские события, страдания и крестную смерть Иисуса Христа“ (СС, 584). Исто је и са лексемом *часови* у српском језику (уп. РМС, Т. 6, 844; исп. Мирковић 1982: 6–15, 29–32).

4.4.5.1.0.2.2. Док именица *яблоко* иначе подразумева „плод яблони“ (СК, 1530), у црквеној архитектури има се у виду „небольшая золочёная сфера под крестом, венчающим храм, либо под металлическим прапором или силуэтной фигурой ангела в завершении башни“ (Плужников 2011: 397).

4.4.5.1.0.2.3. Лексема *изумление* у религијском дискурсу руског језика везује се за аскетику и означава иступљење (мистичку екстазу) (ТР, 91). Изван њега, у нерелигијском дискурсу, уобичајено је значење крајње зачуђености, задивљености, запањености – „крайнее удивление“ (СОШ, 241).

4.4.5.1.0.2.4. У руском језику *тело* се семантизује овако: „**1.** Отдельный предмет в пространстве, а также часть пространства, заполненная материей, каким-н. веществом или ограниченная замкнутой поверхностью, **2.** Организм человека или животного в его внешних, физических формах, **3.** Часть этого организма, исключая голову и конечности, туловище, **4.** Основная часть, корпус чего-н. (спец.)“ (СОШ, 792–793). Значењске вредности карактеристичне за религијски дискурс су другачије: „**1.** Материальное, физическое начало в человеке, противоположное бессмертной душе; плоть (в 1 знач.), **2.** Человеческая природа, склонная ко греху; плоть (во 2 знач.) (СС, 537–538).

4.4.5.1.0.2.5. Лексема *правило* у српском језику одређује се као: „**1. а.** одредба, пропис о организацији, начину рада, односима међу људима и сл. **б.** (обично *мн.*) збирка, зборник каквих прописа, уредаба који одређују начин и поступак у чему: правила игре, правила рвања, правила за турнире. **2.** *сталан, чврст, непроменљив, узајаман однос каквих појава, у коме се испољава одређена законитост:* граматичко ~, ~ аритметике“ (РМС, Т. 4, 841). У религијском дискурсу остварује се ново значење. Њиме се именује скуп молитава који се чита у одређено време са одређеним циљем (на пример, јутарње правило, вечерње правило, келејно правило, правило пред Свето Причешће) (исп. Крстић, Радовић 1996).

4.4.5.1.0.2.6. Исто је и са именицом *повечерје*. У религијском дискурсу она се користи у значењу „служба дневног богослужбеног круга која се савршава после вечерње (или уместо ње)“, које није карактеристично за нерелигијски ни на нивоу општег језика – уп. „време после вечере“ – као ни у другим термилолошким употребама: „*вој.* знак трубом за војничко спавање“ (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1497; РСЈ, 925).

4.4.5.1.0.2.7. У нерелигијском дискурсу именица *разрешење* користи се у следећим значењима: „**1.** службени акт, решење о престанку радног односа; **2.** решење заплета, расплет радње (обично у књижевном делу)“ (РМС, Т. V, 392; РСЈ, 1103). У религијском контексту долази до промена, па се може говорити, на пример, о *разрешењу (од) грехова* или *поста*. Када се ради о гресима, има се у виду њихово отпуштање, опроштење (в. ТР, 257), нпр., „Опроштење грешнику, тј. разрешење од грехова и од сваке кривице може дати само Бог преко свештеника“ (Јевтић 1997: 37). Осим тога, лексема *разрешење* везује се и за пост. У Цркви постоје правила о држању поста која се односе на све њене чланове (рецимо, према

69. апостолском канону¹³² сви верници морају да посте током Великог поста, као и средом и петком преко године – Патријарх Павле, Књ. 1 2015: 343), међутим, у извесним случајевима, за појединце то може учинити свештено лице према расуђивању (нпр. код потребитих). Тако се верницима може одредити ублажавање или потпуно ослобађање од поста. У случају када Црква прописује како се пости, у питању је *разрешење поста*. То појашњава и патријарх Павле (Стојчевић) наводећи да „израз ‘разрешење’ поста [...] значи у ствари ублажење, олакшање поста”. Ово се односи како на општи типик током године, тако и на одређене случајеве, када се пост може прилагодити појединцу (нпр. женама у трудноћи) (Патријарх Павле, Књ. 1 2015: 338, Патријарх Павле 2010: 132–136). У складу са тим може се говорити о *разрешењу на уље, разрешењу на рибу* и сл. – уп. „Обретење и Младенци, ако не падну у среду и петак, разрешење на уље, или на рибу; средом и петком вино, или уље” (Патријарх Павле, Књ. 1 2015: 350; ТР, 257). Осим ублажавања поста, постоје случајеви када Црква благослови да се једе мрсна храна, да се не пости. У том случају ради се о *разрешењу поста на све*. Таква је Светла недеља, седмица иза Недеље о митару и фарисеју итд. Ослобађање од поста може бити и индивидуалног карактера: у појединим ситуацијама, у периоду када се пости, по благослову свештеника особа може бити ослобођена поста, па је реч о *разрешењу од поста* (в. Кончаревић 2013б: 278). Ове разлике, иако наочиглед ситне, треба имати у виду приликом лексикографске обраде потоње лексеме, тим пре што се ниједно од наведених значења не констатује у дескриптивним речницима савременог српског језика.

4.4.5.1.0.2.8. Такво стање констатује се и у примерима попут *вход, губа, записка, отец, сердце*¹³³, *брат, сестра, отчитывать, кафедра, мир, служит* у руском, одн. *отац, брат, сестра, ипостас, икона, свет, палица, поменути, топлота, катедра, помен* у српском језику.

4.4.5.2. Конотативна макрокомпонента лексичког значења

4.4.5.2.1. Значајну улогу у лексичком значењу има и конотативна макрокомпонента. Она садржи податке који се тичу семантичке маркираности лексеме и експресивног односа говорне заједнице према ономе што конкретна лексема означава (Драгићевић 2010: 60). Говорници истог језика, и упркос томе што комуницирају служећи се истим кодом, не говоре идентично. Индивидуалне језичке могућности битно се могу разликовати од говорника до говорника, осећај за језик није код свакога развијен у једнаком обиму, што имплицира да варирања могу да се испоље и у погледу лексичких преференција. Из тог разлога поједини говорници могу имати већу склоност према употреби одређених лексема, други пак могу имати мању, док се код трећих може приметити аверзија према појединим лексемама. Згуста је исправно приметио да конотацију треба разликовати од снаге речи да побуди личне осећаје (исп. Zgusta 1991: 159–164). Конотативна макрокомпонента значења, према томе, подразумева став целе говорне заједнице, а не индивидуални став појединца. Лични однос те врсте не улази у значење речи, будући да се лексичко значење заснива на схватањима целокупне језичке заједнице (Драгићевић 2010: 60).

4.4.5.2.2. У лексиси из сфере православне духовности постоје извесне конотативне специфичности. Захваљујући другачијем лексичком значењу иста лексема у религијском дискурсу задобија другачију конотацију него у нерелигијском. Превасходно се примећује да су значења карактеристична за религијски дискурс лишена конотације (нпр. ироничне,

¹³² Иначе, у канонским прописима садржане су само опште одредбе о посту, док се конкретније и подробније одредбе појављују тек од IX века у појединим манастирским Типицима, Триодима и коначно Номоканону при Великом Требнику (Патријарх Павле, Књ. 1 2015: 344).

¹³³ О подробној семантичкој анализи именице *сердце* у руском језику, на светописамском материјалу, више у: Складарская 2005. Ауторка, иначе еминентни лексикограф, издвојила је преко 5 религијских значења дате лексеме (в. СС, 493–496).

шалјиве, разговорне, презриве) која одликују значења исте лексеме у нерелигијском, већ углавном¹³⁴ имају позитивну конотацију како у руском, тако и у српском језику.

4.4.5.2.2.1. На пример, разликује се конотација именице *тварь* у религијском дискурсу и изван њега. У општој употреби именицом *тварь* презриво се именује човек у значењу „недостойный, подлый человек”. Таква употреба сврстава се и у домен супстандарда, што никако не важи за сферу православне духовности (уп. Кардамакис 2005: 35–38), где се тако назива човек као творевина Божија. Такође, лексема *тварь* у религијском дискурсу може имати и шире значење – „все, сотворенное Богом: природа, материя – тварный мир; каждый элемент тварного мира” (СС, 536).

4.4.5.2.2.2. Током вишедеценијског атеизма у совјетском периоду лексему *блаженный* одликовала је негативна конотација. Десакрализацијом религијских значења употреба је сведена на снижени стилски регистар, имала је разговорни карактер, па чак и увредљив, у значењу „глуповатый, чудаковатый” (исп. Прохорова 1978: 55; Бугаева 2008в: 159). Таква конотативна вредност изостаје у религијском дискурсу, будући да *блаженный* означава: 1) чин светости, у синонимној употреби са *юродивый* (нпр. *блаженный Василий Московский*, *блаженная Ксения Петербургская*), 2) устаљени део агиоантропонима код појединих светитеља (нпр. *блаженный Августин*) или црквених писаца (нпр. *блаженный Феодорит, епископ Киррский*) који нису носили подвиг јуродства¹³⁵. Међу руским и српским лингвистима углавном се издвајају ова значења (нпр. СС, 78–79; Бугаева 2008в: 159; Бајић 2013: 230), али се употреба лексеме *блаженный* њима не ограничава. Ми ћемо додати још два нова значења која су фреквентна у религијском дискурсу: 3) назив који се користи за светитеља или неканонизованог подвижника (независно од чина у коме је прослављен или врсте подвига) у функцији придева са значењем „стяжавший евангельские блаженства”, „живущий по заповедям евангельских блаженств” (нпр. *Блаженный старец схимонах Силуан в течение сорока шести лет подвизался на Афонской горе в Русском монастыре Святого Великомученика Пантелеимона*. Архим. Софроний (Сахаров)¹³⁶), 4) назив за сваког човека који тежи да води праведан живот – у функцији придева са значењем „счастливый, благополучный” (нпр. *Так и Давид называет блаженным человека, которому Бог вменяет праведность независимо от дел: Блаженны, чьи беззакония прощены и чьи грехи покрыты. Блажен человек, которому Господь не вменит греха – Рим 4, 6–8*) (Православная энциклопедия, Т. V, 352)¹³⁷.

4.4.5.2.2.3. На претходни пример успешно се наставља *юродивый*, где се конотативна вредност веома разликује у нерелигијском и религијском дискурсу. У првом случају јуродивим се разговорно назива чудака, пометен човек, док дескриптивна лексикографија

¹³⁴ Постоје и другачији случајеви: на пример, лексема *прелесть* у религијском дискурсу карактерише искључиво негативна конотација, што није случај у нерелигијском, где у општој употреби дата лексема носи позитивну конотативну вредност – в. 4.4.5.2.2.4.

¹³⁵ У литератури налазимо да се *блажени* користи као устаљени део агиоантропонима код одређених светитеља из првих векова хришћанства (нпр. Бајић 2013: 230). Таква тврдња изискује конкретизацију. Тачно је да се дата лексема користи као устаљени део агиоантропонима, међутим не треба превијати да постоје светитељи који се тако квалификују, а нису из првих векова хришћанства (нпр. *блажена кнегиња Олга* је светитељка из X века – Православная энциклопедия, Т. V, 352). Осим тога, *блажени* се у овој функцији користи још за именовање појединих теолога, црквених писаца (нпр. *блажени Теодорит Кирски*).

¹³⁶ Овај пример Скљаревска (2016: 78–79) наводи као илустрацију за доста уопштено значење ‘Одно из именованый некоторых святых’. Када се види да је оно потврђено и примером „Среди Святых Отцов Церкви было двое блаженных: святой Иероним и святой Августин. Они оба жили в древнее время, <...> один — в Риме, другой — в Карфагене. Там была крайняя распущенность нравов, царил разврат, никто не думал о чистоте, все предавались наслаждениям. Архиеп. Лука (Войно-Ясенецкий)” јасно је да су ово два различита значења (ми смо их навели као прво и треће). Међу њима постоје очигледне семантичке разлике, зато нам се чини да није упутно наводити их у оквиру истог лексичког значења.

¹³⁷ У православном свету постоји и титула *Блаженнейший (Его Блаженство)*. О овоме детаљније в. нап. 183.

бележи и значење према коме се јуродиви тумачи као лудак који има дар прорицања (СОШ, 915). У религијском дискурсу стање је сасвим другачије. Православна духовност перципира јуродство као један од најтежих подвига спасења, па се о јуродивима говори са пијететом, свакако са позитивном конотацијом (деталније о идентификацији, систематизацији и анализи комуникационих норми и традиција јуродства на Истоку, у Византији и Русији исп. Кончаревић 2020а).

4.4.5.2.2.4. Један од занимљивијих примера јесте и *прелесть*. Иако се конотативне специфичности у религијском дискурсу махом везују за одсуство конотације типичне за нерелигијски (разговорне, ироничне, презриве, шаљиве и др.), поменућемо и када долази до супротне ситуације. Код именице *прелесть* у општој употреби преовладава семантика које нема религијски карактер: „1. Очарование, обаяние, привлекательность. 2. мн. Приятные, пленящие явления, впечатления. 3. О ком-чём-н. прелестном, чарующем” (СОШ, 583). Њена конотација је позитивно маркирана, међутим, у религијском поимању прелест се везује за греховно стање – духовну обману, заблуду, лаж која долази од демона. Свети Игњатије Бјанчанинов (2014: 214) о њој каже: „Прелесть есть повреждение естества человеческого ложью. [...] Оно (состояние прелести – прим. аут.) – темница, из которой мы молим известить нашу душу, «исповедаться имени Господню» (Псал. 141, 8). Оно – та мрачная земля, в которую низвергнута жизнь наша позавидовавшим нам и погнавшим нас врагом (Псал. 142, 3). Оно – «плотское мудрование» (Рим. 8, 6) и «лжеименный разум» (1 Тим. 6, 20), которыми заражен весь мир, не признающий своей болезни, провозглашающей её цветущим здравием. Оно – «плоть и кровь», которые «царствия Божия наследить не могут» (1 Кор. 15, 50). Оно – вечная смерть, врачуемая и уничтожаемая Господом Иисусом, Который есть «воскрешение и живот» (Ин. 11, 25). Таково наше состояние. Зрение его – новый повод к плачу. С плачем возопием к Господу Иисусу, чтобы он вывел нас из темницы, извлек из пропастей земных, исторг из челюстей смерти. «Господь наш Иисус Христос», – говорит преподобный Симеон, Новый Богослов, – потому и сошел к нам, «что восхотел изъять нас из плена и из злейшей прелести»”. Према томе, очигледно је да се за религијски дискурс везује негативна конотативна вредност (о овоме детаљније исп. Србуљ, Димитријевић ур. 2013: 15–146).

4.4.5.2.2.5. У српском језику навешћемо именицу *старац*. У нерелигијском дискурсу она служи за именовање старог човека, што је и значење доминантно у општој употреби, док РСЈ (1243) бележи и значење ‘таст’. Када је у питању сфера православне духовности, лексема *старац* има позитивну конотацију, није неутрална. Старац је искусан монах који је достигао висок степен подвига. Он је обдарен духовним даровима (нпр. расуђивањем, прозорљивошћу), па му се поверавају мирјани и монаси ради духовног руковођења. Како наводи Свети Василије Велики, „старац треба да непогрешиво иде испред духовног чеда начином живота, да уме добро руководити оне који иду ка Богу, да буде украшен врлинама, да сопственим делима својим посведочује своју љубав према Богу, да буде добар познавалац Светога Писма, не расејан, не среброљубив, не растрган многим бригама, побожно тих, богољубив, сиромаштвољубив, не гневљив, не злопамтив, силан у назидавању (поучавању) оних који се зближавају са њим, не сујетан, не надмен, не ласкав – једном речју, то је човек који ништа не претпоставља Богу”. У православној традицији о старцима се говори са посебним уважавањем. Посматрано као служење духовног очинства у Цркви, стараштво има велики значај. То се нарочито огледа у духовном руковођењу које је пак неопходно ради напредовања у врлинском животу – нарочито када је реч о подвизавању монаха – што потврђују сви Свети Оци подвижници (нпр. Јован Касијан, Јован Лествичник, Василије Велики) (Шевкунов 2012: 412–413). Овај тип духовног руковођења у српску средину пренет

је из Русије након егзодуса руских архијереја, као и читавих братстава и сестринстава (о овоме детаљније у: Кончаревич 2013)¹³⁸.

4.4.5.2.2.6. Неједнако конотативно значење примећује се код лексеме *светица*. Док се у нерелигијском дискурсу светицом може иронично називати „притворна женска особа која се прави да је пуна врлина” (PCJ, 1179), у религијском се светица користи као синоним за светитељку. О ироничној конотацији у православној духовности не може бити ни речи, јер се ради о женској особи која је за свој праведан живот, подвиг хришћанске љубави, ревност у ширењу и исповедању вере или за страдање и смрт Христа ради прослављена у чину светости. Исто се односи на примере *мученик* и *мученица*, чија жртва и исповедање вере завређују свако поштовање у православном поимању (а требало би изван њега). Самим тим, емоционално-експресивна иронична и(ли) шалџива конотација изостају у религијском дискурсу (уп. *мученица* – „народни, обично шалџиви назив за ракију” – РСАНУ, Књ. XIII, 353).

4.4.5.2.3. Једна од значајнијих конотативних специфичности везаних за лексику из сфере православне духовности огледа се у њеној маркираности према временском критеријуму (в. Драгићевић 2010: 60–61). Известан број лексема, који се у дескриптивној лексикографији квалификује као архаичан (в. СОШ, СК; РСАНУ; РМС; СРЈ), у религијском дискурсу користи се фреквентно и не поседује такву маркираност (нпр. рус. *аггел*, *анакхорет*, *бдеть*, *бесноватый*, *беспорочный*, *благовоние*, *благодать*, *благочинный*, *блаженный*, *блуд*, *восприменик*, *двоедушие*, *двоедушный*, *девство*, *девичество*, *житие*, *затвор*, *затворник*, *затвориться*, *иноверец*, *лик*, *милостивый*, *мирянин*, *молчальник*, *паства*, *прегрешение*, *прелюбодеяние*, *премудрый*, *преставиться*, *пустынный*, *святитель*, *скверна*, *скоромный*, *сребролюбие*, *старец*, *странник*, *фимиами*; срп. *ава*, *анафорник*, *ангел*, *ангелски*, *безмолвије*, *благовољење*, *благоизволети*, *благоухати*, *благочестив*, *блаженопочивши*, *вавек*, *великодостојник*, *владатељка*, *владичица*, *живопис*, *метанија*, *молепствије*, *настојатељ*, *началствовати*, *појац*, *светлопис*, *торжествен*, *хоругва*, *целив*, *целомудрије*, *чреда*, *чтец*). Присуство архаичне лексике неретко спада у случајеве када реферирање на високи стилски регистар¹³⁹ и свечани тон помажу да се изрази однос свештеног поштовања према ономе о чему се саопштава (уп. нпр. *пољубити* – *целивати*, *мирисати* – *благоухати*). Управо се у томе, према мишљењу В. Н. Суздальцеве, огледа сакрална функција застареле лексике. Осим функције припадавања узвишеног и патетичног тона, застарела лексика врши и ову функцију у оквиру религијског дискурса, а нарочито у богослужбеним текстовима. Њоме се указује на оно што је недостижно, неуобичајено. Таквом лексичким одабиром истиче се посебан значај предмета саопштења, јер када би се описивао свакодневним речима савременог језика, његов карактер умногоме би остајао у оквирима уобичајеног смисаоног контекста (Рахманова, Суздальцева 2003: 149–150). Томе иде у прилог и констатација коју даје преводилац молитвеника *Молитвослов на каждый день с приложением молитв на всякую потребу души*. Употребу архаичног језичког израза он објашњава на следећи начин: „Проблема архаичности богослужбеног језика – это проблема не только Русской, но и всех христианских церквей. Во многих странах ее решают, прямо переводя богослужение на язык современности. Но нельзя не видеть, что старинный язык всегда придает общению с Богом большую торжественность, возвышает его и отличает от заурядного мирского общения” (Молитвослов 2004: 366). На оном месту треба казати да употреба архаичних елемената иначе није страна религијском дискурсу. Она се испољава на различитим језичким нивоима, не само на лексичком (уп. Бугаева 2008в: 78–147; Кончаревич 2013в: 273–283). Потоња тема релевантна је и за домен стилистике, па отуд архаизми различитих провенијенција

¹³⁸ Зато се у нашој теолошкој литератури, под утицајем руског језика, осим варијанте *стараиство* може срести и *старчество*.

¹³⁹ Лексеме које се у општем језику категоризују у високи стил, у религијском дискурсу се често оцењују као неутралне (на пример, *дерзновение*, *уповати* у савременом руском језику – исп. Бугаева 2008в: 198).

(српскословенски елементи, рускостловенски, славеносрпски, елементи из ранијих фаза конституисања савременог српског књижевног језика и поједини архаично маркирани дијалекатски елементи) у српском језику представљају доминанту сакралног функционалностилског комплекса. У руском језику је то црквенословенско-руска диглосија¹⁴⁰ – што није случај у српском – будући да је методологија његове стандардизације у XIX веку била другачија (Кончаревић 2015б: 180).

4.4.5.3. Семска структура лексичког значења

4.4.5.3.1. Ескцерпирана грађа садржи и примере у којима се специфичности лексичког значења уочавају на нивоу семске структуре¹⁴¹. Примећује се да значења карактеристична за сферу православне духовности имају богатију семску структуру у односу на значења изван дате сфере. Том приликом су садржане додатне семе које спецификују религијско лексичко значење, придајући му карактеристичан, дубљи смисао.

4.4.5.3.1.1. На пример, глагол *смириться* у руском језику има различиту семску структуру у нерелигијском и религијском дискурсу. Тако се у речнику Ожегова и Шведове дати глагол одређује као „примириться с кем-чем-н., покориться кому-чему-н.” (СОШ, 736). Са друге стране, иста глаголска лексема у речнику Скљаревске има значењску вредност „испытывать смирение” (СС, 509), док се *смирение* интерпретира као „главная христианская добродетель, противоположная гордости: упование на волю Божию, стойкое и безропотное перенесение жизненных испытаний, любовь к Богу и людям, осознание своего недостойнства перед Богом с чувством самоосуждения и сокрушения” (СС, 506). Поређењем семантичких реализација примећују се разлике у њиховом семском саставу. Код значења које је карактеристично за нерелигијски дискурс изостају семе попут ‘отсечение своей воли по любви к Богу’, ‘принятие воли Божьей’, ‘осознание своего недостойнства перед Богом’ које подразумева значење у религијском. Оно је повезано са смирењем као хришћанском и јеванђељском врлином коју Свети Јован Златоусти дефинише као мајку и почетак свих добродетели (исп. Иоанн Златоуст 2010: 18–23). Пример смирења даје Сâм Господ Исус Христос: „Научите се од мене; јер сам ја кротак и смирен срцем” (Мт. 11, 29). Смирење рађа страх Божији, обуздава гордост и многоглагољивост, учећи човека да буде свестан своје грешности. Оно побуђује да из љубави према Богу човек одсеца своју вољу а прихвата Његову. Човек се смирава пред Богом, па тако и пред људима, па отуд и пред собом самим – свестан сопствене недостојности, укоревањем себе и не веровањем својим чулима и расуђивању који су код људи иначе поробљеним грехом. Како наводи схиигуман Сава Псково-Печерски, смирење се достиже појачаном молитвом и подношењем разних тешкоћа. Оно привлачи благодат Божију, „грешници који се смиравају и без добрих дела се оправдавају, а праведници због гордости упропашћују свој велики труд“ (Остапенко 2016: 206), па се према Светим Оцима крајње смирење одређује као савршенство хришћанског живота (према Тадеј Витовнички 2003: 189).

¹⁴⁰ Изражено присуство појава и елемената које имају црквенословенско порекло представља основно конститутивно обележје сакралног функционалностилског комплекса. Он се у односу на профани разликује црквенословенизмима на свим нивоима (од фонетског до синтаксичког), што је, према мишљењу К. Кончаревић (2015б: 180), дало основе за тврдњу да је поменута појава реликт некадашње црквенословенско-руске диглосије. У питању је функционална комплементарност двају језика у зависности од употребне сфере која је подразумевала да се црквенословенски користи у сакралној сфери, а руски језик у профаној (подробније исп. Кончаревић 2015б: 180–194).

¹⁴¹ Приликом графичког издвајања сема користићемо полунаводнике (‘ – в. Пешикан и др. 2017: 135) како би се направила јасна дистинкција у односу на навођење лексичких значења („”) и самих лексема (кузив).

4.4.5.3.1.2. У Речнику српског језика лексема *покајати се* одређује се дефиницијом „признати грешку или осетити грижу савет због ње” (РСЈ, 945), што представља значење типично за нерелигијски дискурс. У православном поимању подразумева се далеко више од тога. Владика Николај Велимировић наводи да „право покајање не значи само жалостити се због учињених греха, него потпун обрт своје душе од таме ка светлости, од земље ка небу, од себе ка Богу” (Велимировић 2001а: 149). Покајати се значи преумити се – суштински променити себе и свој начин живота,¹⁴² и молити Бога за опроштај, признајући своју немоћ и истовремено исповедајући Божију свемоћ (Теофан Затворник 1996: 67–152; Пајсије Светогорац 2011: 369–377; Теофилакт Охридски 2004). Дакле, засигурно је да покајање подразумева одбацивање греха и истинско кајање због њега¹⁴³, а у православној духовности не треба превидети ни Свету тајну исповести коју литургија дефинише као Тајну покајања (в. Мирковић 1983: 79–106). У супротном, се не може говорити о покајању у религијском дискурсу, за разлику од нерелигијског где семе попут ‘преумљење’, ‘молити Бога за опроштај’ изостају, а које пак семска структура значења у религијском дискурсу подразумева.¹⁴⁴

4.4.5.3.1.3. У ову групу спадају и лексеме као што су *покаяние, смирение, терпение* у руском или *смирење, жртва, трпљење* у српском језику.

4.4.5.3.2. Приметили смо још једну специфичност у вези са лексичким значењем у оквиру подсистема којим се бавимо. Она се тиче ужих диференцирања на нивоу религијског дискурса. Дакле, не само да се семска структура може разликовати у значењима која су карактеристична за нерелигијски и религијски дискурс, већ се у оквиру овог потоњег јављају додатна диференцирања. Такве примери постоје, примера ради, у лексици која се односи и на мирјане и монахе. Рецимо, лексема *уныние* у руском језику користи се у значењу „мрачное, подавленное состояние духа; чувство тоски, печали, скуки” (СК, 1390; уп. МАС, Т. IV, 499). Из перспективе православне духовности то је један од смртних грехова који се манифестује као привремено стање или укорењена греховна страст у виду снажно израженог незадовољства, ослабљености душе и немоћи ума, духовне празнине, сумње у помоћ Божију и уопште одсуства жеље за трудом зарад свог спасења (СС, 553; Иоанн Кассиан 2016: 271–302; Јован Лествичник 1963: 95–96). Иако је повезано за тугом (рус. *печаль*), униније не треба поистовећивати са њом. Туга је стање које претходи унинију, о чему пише и Свети Лука Војно-Јасенецки: „печаль – это крайний упадок духа, который следует за всякого рода крушениями в жизни. И если человек в печали своей не вспомнит о любви, о добрых делах, о Боге, то неизбежно впадет и в следующую страсть – уныние” (Лука Крымский 2008). Из овога јасно произилази да лексичко значење лексеме *уныние* у религијском контексту

¹⁴² Отуд је јасно зашто је за покајање у Светом Писму употребљен грчки термин *μετάνοια*, а не *μεταμέλεια* (исп. Млацлновић 2002: 1083–1804).

¹⁴³ Управо се на основу тога прави кључна диференцијација између глагола *покајати се* и *раскајати се*. Иако недовољно упућенима на први поглед може деловати да нема веће разлике међу њима, у теолошком и – шире – религијском дискурсу постоји велика разлика. То се одлично објашњава у тумачењима Јеванђеља по Марку Светог Теофилакта Охридског. У објашњењу Јудине издаје Христа, наводи се да се Јуда раскајао, али не и покајао, након што је размислио о ономе што је учинио. Осећао је тугу и очајање због свога злодела, али не и истинско покајање. Да се Јуда заиста покајао – оцењује Свети Теофилакт – он би задобио опроштај као Свети апостол Петар, па се зато код Јуде говори о раскајању, а не о покајању (Теофилакт Охридски 2004). Отуда В. Јеротић (2017: 69) појашњава: „Раскајани су они људи који се кају неискрено, повремено и безнадежно, а обраћају се погрешним људима и погрешним местима на којима очекују да ће им се кајање примити. Ако и не завршавају сви раскајани свој живот, попут Јуде, остаје у њима траг дубоког немира као сигурни знак да стварног кајања није било”, док „прави покајници воде нов живот, смирени су и трпеливи, ојачане су вере и наде и силно олакшаног терета, раније рђаве савести – кажњавају сами себе [...] путем добровољног одрицања од задовољства које им је грех раније причињавао, слободним и радосним прелазом у друштво оних који су се одлучили за ‘узан пут’ и трновиту стазу“ (о овоме подробније у: Јеротић 2017: 63–70).

¹⁴⁴ На материјалу руског језика Ј. Д. Аפרесјан добро примећује да долази до семантичког померања, па се покајање другачије сагледава у нерелигијском дискурсу (исп. Аפרесјан 2006: 137–138).

задобија нове семе – нпр. ‘смертний грех’, ‘греховная страсть’, ‘охлаждение в духовной жизни’, ‘сомнение в Божией помощи’ – а када се користи за монашку духовност обим семске структуре се додатно проширује (нпр. јавља се и сема ‘пренебрежение иноческого / монашеского подвига’). Или, семска структура лексеме *девственост* у српском језику богатија је уколико се ради о монаштву. То се запажа у присуству сема попут ‘монашки завет’¹⁴⁵, ‘трајно одрицање од телесног контакта са особама супротног пола’, које нису заступљене у примени на мирјане¹⁴⁶ (о овоме исп. Поповић Р. 2016: 45–47).

4.4.5.3.2.1. Аналогни примери срећу се код руских лексема попут *обет*, *целомудрие*, *нестяжание* и српских *униније*, *послушност*, *нестицање*.

4.5. ТЕМАТСКА КЛАСИФИКАЦИЈА ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ

4.5.0. Тематска класификација религијске лексике спада у једно од најизазовнијих проблемских подручја у проучавањима овог типа. Анализирајући материјал руског и пољског језика, А. Гадомски примећује да су постојеће класификације вршене на основу више различитих критеријума: лексичко-семантичког, лексичко-граматичког, етимолошког, критеријума субјективности, фреквенности, стилистичких и жанровских критеријума (исп. Гадомский 2017: 226–228). Он наводи да је највећи број истраживача користио први, лексичко-семантички критеријум, који се и нама чини као погодан за примену. У његовој основи леже семантички параметри класификације засновани на значењу појмова. Тиме се отвара могућност прецизнијег разматрања појмовних домена који се тичу многих подсистема лексике, због чега се овај начин класификације успешно примењује у различитим теоријама и методама истраживања лексичке грађе.

4.5.1. Питање класификације у руској и српској лингвистици

4.5.1.1. У савременој славистици постоји више истраживања у којима се врши покушај класификације савремене лексике из сфере православне духовности (Кончаревић 1999б: 206–210; Тимофеев 2001; Горюшина 2002: 27–28; Королева 2003: 5–7; Булавина 2003: 9–10; Михайлова 2004: 7–8; Бугаева 2008в: 150–151; Скляревская 2008: 8; Матей 2012: 59–63; Бајић 2013: 188–189; СС, 7–8; Гадомский 2017: 228–238; Кончаревић 2017: 306–307; Феликсов 2017: 222–232), а примећују се и случајеви када аутори настоје на продубљивању сопствених класификација и њиховој детаљнијој разради (нпр. уп. Скляревская 2008: 8, СС, 7–8). Увидом у литературу запажа се да је ова тема достигла виши ниво разраде у русистици него што у србистици. Ипак, анализом постојећих класификација може се приметити да су поделе вршене на различите начине, уз неједнаке критеријуме и степен разрађености, као и теоријско-методолошки оквир.

4.5.1.2. Класификацији лексике из сфере православне духовности више је пажње посвећено у руској лингвистици. Када су у питању руски и српски језик, постојећа проучавања одвијала су се махом у руској лингвистичкој русистици. Ми се овом приликом

¹⁴⁵ О богословско-канонским аспектима монашких завета у Православној цркви исп. Поповић Р. 2016: 41–44.

¹⁴⁶ Када се девственост односи на људе у свету, мирјане, чини нам се да је питању – формулишимо то тако – *непознавање* телесног контакта са особама супротног пола, док је у монашком животу то ипак трајно *одрицање* од истог (подсетили бисмо да се за монаштво могу одредити и лица која су до тада, примера ради, живела у брачној заједници и имала децу). Управо се та смисаоно-значењска нијанса – али овде кључна – одражава на план семске структуре.

нећемо тиме бавити, будући да је дата проблематика увелико размотрена у радовима Загоровская, Матей 2012, Чернявская, Майоров 2015 и Тимирханов, Михайлова 2017. Када је реч о руској лингвистичкој србистици, постојање таквих истраживања нама није познато.

4.5.1.3. У оквирима српске науке о језику засад није било много лингвиста који су се бавили питањем класификације лексике из сфере православне духовности. У српској лингвистичкој русистици постоји свега једно такво истраживање (Кончаревић 1999б), исто као и у србистици (Бајић 2013), уз још један рад конфронтативног карактера (Кончаревић 2015а).

4.5.1.3.1. Почећемо од русистичког рада *Руска лексика из религијско-црквене сфере и њена лексикографска обрада (конфронтациони лингвокултуролошки приступ)* К. Кончаревић. Оно што је у њему посебно релевантно јесте базни идеографски списак културно маркиране лексике из сфере православне духовности у руском језику (приликом састављања укључене су и лексеме које се односе на староверску културу). Организација списка рађена је по моделу који су разрадили В. В. Морковкин и И. М. Курочкина (исп. Морковкин, Курочкина 1982: 62–72), док је понуђена класификација веома разуђена и броји материјал од преко 500 лексема. У раду се издваја најпре девет тематских група – 1. Общие понятия и отношения, 2. Материальный и духовный мир, 3. Человек, 4. Эмоциональные, волевые и интеллектуальные действия и состояния, 5. Человек как член православного общества, 6. Коммуникация мыслей и чувств, 7. Отношения людей, 8. Трудовая деятельность человека, 9. Организация Церкви – које се потом гранају на тематске подгрупе. То учињено на следећи начин:

I. Общие термины и отношения: 1) время: а) суточный круг богослужений, б) недельный круг богослужений, в) годовой круг богослужений; 2) качество (на основании святости и добротности).

II. Материальный и духовный мир: 1) общие понятия; 2) материальный (неорганический и органический) мир; 3) духовный мир.

III. Человек: 1) человек као богоподобное существо; 2) питание человека (православная трапеза); 3) дом, жилье; 4) храм и его устройство: а) молитвенные здания и другие церковные объекты, б) устройство храма и церковная утварь; 5) одежда: а) мирян, б) священныя облачения: диакона, священника, епископа.

IV. Эмоциональные, волевые и интеллектуальные действия и состояния: 1) молитва (домашняя); 2) богослужения (церковные молитвословия); 3) Таинства Церкви.

V. Человек как член православного общества: 1) общие понятия; 2) семья; 3) духовное родство.

VI. Коммуникация мыслей и чувств: 1) воспитание, образование; 2) церковное искусство; 3) печать, произведения печати; 4) христианский быт (орфография); 5) народные традиции и обычаи.

VII. Отношения людей: 1) помощь; 2) награда; 3) доход, отношения обладания, собственность; 4) приветствие, прощание.

VIII. Трудовая деятельность человека: 1) общие понятия.

IX. Организация Церкви: 1) устройство Церкви; 2) система монастырской жизни; 3) органы церковной власти; 4) административные единицы Церкви; 5) старообрядческие направления (согласия) и их разделение (детальније исп. Кончаревић 1999б: 206–210).

4.5.1.3.2. Класификацијом лексике из сфере православне духовности у српској лингвистичкој србистици бавила се Р. Левушкина (Бајић). Према њеном мишљењу, дефинисање и подела потоње лексике мора се заснивати на колективном ванјезичком искуству – у датом случају, на искуству православне духовности. Ауторкина концепција

отуд прати одговарајућа разматрања православне духовности према унутрашњем садржају, у историји и у човековом животу (исп. Бајић 2013: 14–97). На основу сажете класификације целокупног корпуса – будући да обимна грађа није дозволила подробнију – Левушкина издваја следеће тематске групе:

1) према унутрашњем садржају: теоними; дејства, енергије, својства Бога; стварање света, промисао Божији (општи); теотоконими;

2) у историји: прародитељски грех, потоп, Стари завет, домострој спасења, новозаветни библизми; први хришћани, мучеништво; Црква; јереси, расколи, секте; чување вере; монаштво; Византија; помесне Цркве; СПЦ; РПЦ; Православна црква данас;

3) у човековом животу: смисао живота, вечни живот, Свете тајне, спољашњи видови побожности, свете врлине, греси и други непријатељи људског спасења, промисао Божији (посебни) (Бајић 2013: 188).

Иако се наводи да понуђена класификација носи „фрагментарни, прелиминарни, а потенцијално и програмски карактер, јер отвара путеве за даље и дубље лингвистичке анализе дате лексике” (Бајић 2013: 184), других класификација засад нема.

4.5.1.3.3. У радовима конфронтативног карактера тематске класификације дотицала се К. Кончаревић. За потребе рада *Лексика и фразеологија као предмет теолингвистичког испитивања (на материјалу руског и српског језика)* она је на нивоу лексике реалија идентификовала следеће тематске групе:

- 1) основни појмови верске доктрине и теолошка терминологија;
- 2) лексика хришћанског морала и начина живота (ортопраксије);
- 3) називи сакрамената;
- 4) елементи црквеног календара (црквени празници, дневни, седмични и годишњи богослужбени круг);
- 5) форме и елементи богослужења;
- 6) храм и његови делови;
- 7) богослужбени предмети;
- 8) делови свештеничких одежди;
- 9) називи чланова црквене јерархије.

Предложена класификација ослања се на модел који је понудила Г. Н. Скљаревска у свом речнику *Словарь православной церковной культуры*, на шта је у раду уредно скренута пажња (исп. Кончаревић 2015а: 59–60).

4.5.2. Предлог модела класификације

4.5.2.1. Након увида у постојеће класификације, у овом поглављу представићемо модел на основу ког предлагемо своју класификацију лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику.

4.5.2.2. У нашој концепцији огледа се сублимација лингвистичке и богословске перспективе, на шта је упутио сâм објекат истраживања. Лексика из сфере православне духовности не може се научно разматрати на целовит и адекватан начин изван контекста православне теологије, потоњу димензију овде је тешко превидети (исп. Феликсов 2018: 221). Издвајање тематских група у нашој класификацији врши се према лексичко-

семантичком критеријуму, а организује по принципу који кореспондира богословској мисли и наслеђу православног хришћанства у целини. Приликом класификације у значајној мери ослањали смо се на модел С. В. Феликсова (2018), а затим и К. Кончаревић (1999б), који нам се чине најисцрпнијим и најисправнијим као полазиште за даље проучавање. У класификацију коју предлажемо инкорпориране су модификације, разраде, шири обухват грађе и додатне диференцијације у односу на постојеће. Напомињемо да датом класификацијом не пледирамо на апсолутну исцрпност, већ остављамо могућност за даља продубљивања и модификације. Наравно, како лексички корпус језика није скуп јединица које функционишу изоловано једне од других, поједине лексеме могу се сврстати у више тематских група, о чему смо писали у претходним поглављима. Све ово још једном потврђује мишљење Д. Н. Шмелова који је добро приметио да постојеће схеме за систематизацију лексема само у извесној мери одражавају суштину односа међу њима, па зато готово увек носе условни карактер: „Индивидуална прикрепљеност лексем к различним предметам и явлениям внеязыковой действительности делает соотношения между ними чрезвычайно разнообразными и сложными. Поэтому всякая попытка систематизировать эти отношения, установить определенные типы связей между отдельными значениями многозначных слов не может не быть известным упрощением этих связей. Однако это не значит, что всякого рода систематизация в данной области вообще невозможна или неоправданна (сложность и разнородность изучаемого материала как раз требует его определенной систематизации), но необходимо иметь в виду, что предлагаемые схемы только в известной мере отражают подлинную сущность рассматриваемых связей, а потому почти всегда имеют условный характер” (Шмелев 1977: 14–15).

4.5.2.3. Класификација коју предлажемо заснива се на пет већих тематских група: 1) Бог, 2) Црква, 3) Човек, 4) Духовни свет и људи отпали од Бога, 5) Бог, Црква, човек и духовни свет у интеракцији.

4.5.2.3.1. Прва тематска група обухвата лексичке јединице које се односе на Бога. Дата група организована је на основу централног појма у православној духовности и није случајно што управо она заузима прво место. Према православном учењу, за постајње света заслужан је Бог. „У почетку бјеше Логос, и Логос бјеше у Бога, и Логос бјеше Бог. Он бјеше у почетку у Бога. Све кроз њега посаде, и без њега ништа не постаде што је постало”, пише свети Јован Богослов (Јн. 1, 1–3). Стварање је слободни чин Божије воље, Творац је Сâм Собом створио свет по вештаству и форми. Његово *нека буде* било је довољно да се поставе темељи постојања, о чему Свети Филарет Московски говори следеће: „Стваралачка реч је као дијамантски мост на коме су постављене и стоје твари, под безданом Божије бесконачности, над безданом властите ништавности” (према Кастиљски-Бороздин, Белов 2003: 183–184). Њиме све почиње, прожима се, али се и завршава, отуда је Он Алфа и Омега, Почетак и Крај, Први и Последњи, вечни Бог Логос (исп. Отк. 1, 8; Поповић 1980: 144). У оквиру ове тематске групе издвајају се уже групе у којима се класификују лексеме које се односе на тројичног Бога, а потом и на свако од три Лица Свете Тројице – Бога Оца, Бога Сина и Бога Светог Духа – укључујући и Њихова ипостасна својства.

4.5.2.3.2. Наредна група је Црква. Она је по обухвату лексичког материјала најбројнија. Дата група природно проистиче из претходне, будући да Светим Духом Бог Отац даде Богочовека Христа „за главу Цркве, над свима, која је тело Његово, пуноћа Онога који све испуњава у свему” (Еф. 1, 17–23). Питања Бога и Цркве међусобно су повезана: „Тајна Бога ујединила се неодвојиво са тајном човека, и постала двоједна тајна, светајна свих светова. И тако постала Црква: Богочовек = Црква. Друга Ипостас Пресвете Тројице, Ипостас Бога Логоса поставши човек, и тиме Богочовек, остала је у нашем земаљском свету, и у свима световима, као Богочовек – Црква. Очовечењем Бога Логоса, човек је као посебно боголико биће, узвеличан Божанским величанством, јер му је Друга Ипостас Пресвете Тројице постала Глава, вечна Глава Богочовечанског тела Цркве” (Поповић 1978: 7; исп. Димитријевић, Србуљ прир. 2006: 308–312). Отуда се Црква најпре сагледава као богочовечански

организам, да би потом уследиле тематске групе које Цркву Христову посматрају у два њена неодвојива вида – земаљску Цркву и небеску Цркву (исп. Феофан Затворник 2008: 274; Догматическые послания 1900: 157; Макарий Московский и Коломенский 1883: 190–191).

4.5.2.3.3. Човек као врхунац Божијег стварања размотрен је у засебној групи. Еклисиолошки посматрано, тајна Бога скопчана је са тајном човека, што се нарочито добро запажа у корелацији са Богочовеком Господом Христом и Црквом Његовом (Поповић 1978: 7, 10). Из тог разлога се наредна група, трећа по реду, односи на човека као члана Цркве. У њој су представљене тематске групе које расветљавају човека у релевантним подручјима његовог живота и деловања – дом, исхрана, радне активности, образовање, научна делатност, уметност итд.

4.5.2.3.4. Од православне духовности неодвојива је тематика у вези са духовним светом и људима отпалим од Бога. Таква лексика представљена је у четвртој групи.

4.5.2.3.5. Последња група посвећена је лексци која сферу православне духовности одражава у погледу интеракције Бога, Цркве, духовног света и човека. Сви ови чиниоци међусобно су повезани. Људима је дато да Бога прате у слави Његовој, да следе пут Његов и подвиг, односно да се као сутелесници богочовечанског тела Цркве Христове спасавају Њиме од греха, ђавола и смрти (Поповић 1978: 7).

Табела бр. 3. Класификација лексице из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику

I. БОГ
<p><u>1. НАЗИВИ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ТРОЈИЧНОГ БОГА</u></p> <p>1.1. НАЗИВИ ЗА ТРОЈИЧНОГ БОГА У СВА ТРИ ЊЕГОВА ЛИЦА (нпр. рус. <i>Святая Троица, Троица, Троиединый Бог, Троиипостасный Бог</i>; срп. <i>Света Тројица, Тројица, Троиипостасни Бог</i>¹⁴⁷, <i>Тројични Бог</i>)¹⁴⁸.</p> <p>1.2. НАЗИВИ ЗА БОЖАНСКА СВОЈСТВА:</p> <p>1.2.1. Називи за апофатичка Божанска својства (нпр. рус. <i>непознаваност, неизменяемост, неизмеримост, неограниченност</i>; срп. <i>несазнативост, неизмеривост, неприступност, неусловљеност</i>).</p> <p>1.2.2. Називи за катафатичка Божанска својства (нпр. рус. <i>святост, всемогущество, всеведение, премудрост, всеблаженство</i>; срп. <i>свезнање, премудрост, бескрајност, беспочетност, надсуштатственост, животворност</i>).</p> <p>1.3. Општи називи за изражавање представа о Богу, Његовој суштини и природи (нпр. рус. <i>лицо, ипостась, Божественная сущность, Божественные энергии</i>; срп. <i>лице, ипостас, троипостасност, Божанска суштина, природа Божија, Божанске енергије</i>).</p> <p><u>2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА БОГА ОЦА</u></p> <p>2.1. НАЗИВИ ЗА БОГА ОЦА (нпр. рус. <i>Бог Отец, Отец Небесный, Господь Саваоф</i>; срп. <i>Бог Отац, Отац Небески, Господ Саваот, Господ над војскама</i>).</p> <p>2.2. НАЗИВИ ЗА ИПОСТАСНА СВОЈСТВА БОГА ОЦА (нпр. рус. <i>нерождённость, монархия Отца</i>; срп. <i>нерођеност, монархија Оца</i>).</p> <p><u>3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА БОГА СИНА</u></p> <p>3.1. НАЗИВИ ЗА БОГА СИНА (нпр. рус. <i>Сын Божий, Бог Слово, Сын Человеческий, Агнец Божий</i>; срп. <i>Бог Син, Богочовек, Јагње Божије, Син Божији, Бог Логос</i>).</p> <p>3.2. НАЗИВИ ЗА ИПОСТАСНА СВОЈСТВА БОГА СИНА (нпр. рус. <i>рождённость, несотворенность</i>; срп. <i>рођеност, нествореност</i>).</p> <p><u>4. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА БОГА СВЕТОГ ДУХА</u></p> <p>4.1. НАЗИВИ ЗА БОГА СВЕТОГ ДУХА (нпр. рус. <i>Святой Дух, Дух Божий, Дух Истины, Утешитель</i>; срп. <i>Свети Дух, Дух Истине, Утешитељ, Цар небески</i>).</p>

¹⁴⁷ На пример, дату лексему Јустин (Поповић) користи у лику *Троиипостасни Бог* (нпр. Поповић 1980: 150, 214–215).

¹⁴⁸ Постојеће примере у класификацији нисмо бирали и наводили по начелу преводне еквивалентности него репрезентативности за корпус обају језика.

4.2. НАЗИВИ ЗА ИСПОСТАСНА СВОЈСТВА БОГА СВЕТОГ ДУХА (нпр. рус. *исхождение*; срп. *исхођење*).

II. ЦРКВА

1. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЦРКВУ КАО БОГОЧОВЕЧАНСКИ ОРГАНИЗАМ

1.1. НАЗИВИ ЗА ЦРКВУ КАО БОГОЧОВЕЧАНСКИ ОРГАНИЗАМ (нпр. рус. *Тело Христово, град Божий*; срп. *Тело Христово, пуноћа Христова*).

1.2. НАЗИВИ ЗА СВОЈСТВА ЦРКВЕ КАО БОГОЧОВЕЧАНСКОГ ОРГАНИЗМА (нпр. рус. *святость, единство, соборность, вселенскость*; срп. *апостолност, саборност, светост, васељенскост*).

2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА НЕБЕСКУ ЦРКВУ

2.1. НАЗИВИ ЗА НЕБЕСКУ ЦРКВУ (нпр. рус. *небесная Церковь, торжествующая Церковь, небесный Иерусалим*; срп. *небеска Црква, торжествујућа Црква, небески Јерусалим*).

2.2. НАЗИВИ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА САСТАВ НЕБЕСКЕ ЦРКВЕ:

2.2.1. Збирни називи за чланове небеске Цркве (нпр. рус. *торжествующий собор, ангельский собор, общество святых*; срп. *заједница светих, сабор анђела*).

2.2.2. Називи који се односе на Пресвету Богородицу:

2.2.2.1. Називи Пресвете Богородице (нпр. рус. *Пресвятая Богородица, Матерь Божия, Царица Небесная, Богоматерь, Дева Мария*; срп. *Пресвета Богородица, Мајка Божија, Богомајка, Богомати, Приснодјева Марија, Невеста Неневесна*).

2.2.2.2. Називи за својства Пресвете Богородице (нпр. рус. *приснодевство*; срп. *приснодјевство*).

2.2.3. Називи који се односе на бестелесне силе небеске:

2.2.3.1. Општи називи за бестелесне силе небеске (нпр. рус. *ангелы Божьи, ангелы небесные, духи бесплотные*; срп. *анђели Божији, бесплотне силе*).

2.2.3.2. Називи анђелских чинов (нпр. рус. *архангелы, херувимы, господства*; срп. *власти, серафими, престоли*).

2.2.3.3. Називи за својства бестелесних сила небеских (*бесплотность, духовность*; срп. *бесплотност, духовност*).

2.2.4. Називи за чланове земаљске Цркве који су преминули у Господу, а не прослављају се у чину светости (нпр. рус. *праведник*; срп. *праведник*).

2.2.5. Називи за угоднике Божије који се прослављају у чину светости:

2.2.5.1. Општи називи за угоднике Божије који се прослављају у чину светости (нпр. рус. *святой, святая*; срп. *светац, светитељка*).

2.2.5.2. Називи за угоднике Божије према чину светости (нпр. рус. *апостол, святитель, преподобный, праведный*; срп. *равноапостолни, великомученик, праведни, бесребреник*).

3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЗЕМАЉСКУ ЦРКВУ

3.1. НАЗИВИ ЗА ЗЕМАЉСКУ ЦРКВУ (нпр. рус. *воинствующая Церковь, странствующая Церковь, Церковь спасающихся*; срп. *земаљска Црква, војујућа Црква, војинствујућа Црква*).

3.2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА САСТАВ ЗЕМАЉСКЕ ЦРКВЕ:

3.2.1. Збирни називи за чланове земаљске Цркве (нпр. рус. *Божье стадо, паства, чада Божьи, царственное священство*; срп. *мало стадо, Божије стадо, паства, деца Божија, царско свештенство*).

3.2.2. Називи за чланове земаљске Цркве према црквеној хијерархији и црквеним дужностима:

3.2.2.1. Збирни називи за чланове земаљске Цркве (нпр. рус. *Божье стадо, царственное священство, чада Божьи*; срп. *Божије стадо, царско свештенство, паства*).

3.2.2.2. Називи за чланове клира:

3.2.2.2.1. Називи за чланове клира према црквеној хијерархији (нпр. рус. *высшие клирики*; срп. *нижи клирици*).

3.2.2.2.2. Називи за чланове клира према чину у црквеној хијерархији:

3.2.2.2.2.1. Општи називи за чланове клира према чину у црквеној хијерархији (нпр. рус. *священнослужители, церковнослужители*; срп. *свештенослужитељи, црквенослужитељи*).

3.2.2.2.2.2. Називи за црквенослужитеље (нпр. рус. *иподиакон, псаломщик*; срп. *појац, чтец*).

3.2.2.2.2.3. Називи за свештенослужитеље (нпр. рус. *епископ*; срп. *презвитер*).

3.2.2.2.3. Називи за чланове клира према црквеним дужностима (нпр. рус. *благочинный, духовник, председатель Синодального отдела, управляющий делами Патриархии, экзарх, экзорцист*; срп. *архијерејски намесник, духовник, члан Светог Архијерејског Синода, хартофилакс*).

3.2.2.3. Називи за припаднике мирског свештенства:

3.2.2.3.1. Општи називи за припаднике мирског свештенства (нпр. рус. *священник, батюшка, поп*, срп. *свештеник, поп*).

3.2.2.3.2. Називи за припаднике мирског свештенства у ђаконском чину (нпр. рус. *диакон, протодиакон*; срп. *протођакон, ђакон*).

3.2.2.3.3. Називи за припаднике мирског свештенства у презвитерском чину (нпр. рус. *иерей, протоиерей, протопресвитер*; срп. *јереј, презвитер, протонамесник, протојереј, протојереј-ставрофор*).

3.2.2.4. Називи за монашка лица:¹⁴⁹

3.2.2.4.1. Општи називи за монашка лица (нпр. рус. *монах, монахиня, инок*; срп. *монах, монахиња, калуђер*).

3.2.2.4.2. Називи за монашка лица у ђаконском чину (нпр. рус. *иеродиакон, архидиакон*; срп. *јерођакон, архиђакон*).

3.2.2.4.3. Називи за монашка лица у презвитерском чину (нпр. рус. *иеромонах, схииеромонах, архимандрит*; срп. *свештеномонах, јеромонах, синђел, протосинђел*).

3.2.2.4.4. Називи за монашка лица у епископском чину (нпр. рус. *епископ, митрополит, патриарх, архиерей, глава Церкви*; срп. *епископ, архиепископ, митрополит, патријарх, првојерарх, предстојатељ Цркве, поглавар Цркве*).

3.2.2.5. Називи за мирјане (нпр. рус. *мирянин, прихожанин, прихожанка, лаик*; срп. *мирјанин, мирјанка, парохијанин, световњак, лаик*).

3.2.2.6. Називи за клирике и мирјане у етикецијским формулама обраћања (нпр. рус. *отец, батюшка, отец диакон, матушка, брат, сестра*; срп. *отац, мати, мати игуманија,*

¹⁴⁹ Подробнију разраду дате тематске групе понудили смо у оквиру т. 4.6.

брат, сестра).

3.3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ОРГАНИЗАЦИЈУ ЦРКВЕ:

3.3.1. Називи за црквене административно-територијалне јединице (нпр. рус. *епархия, благочиние, приход, экзархат*; срп. *епархија, архијерејско намесништво, црквена општина, парохија*).

3.3.2. Називи органа црквене власти (нпр. рус. *Поместный Собор, Священный Синод, епархиальное собрание, епархиальное управление, приходской совет, Двадцатка*; срп. *Помесни сабор, Свети архијерејски синод, Епархијски управни одбор, црквеноопштински савет, црквеноопштински управни одбор*).

3.3.3. Називи који се односе на систем организације манастирског живота (нпр. рус. *киновия, особножителство, отшельничество*; срп. *општежиће, идиоритмија*).

3.4. НАЗИВИ ЗА ЦРКВЕНОАДИМИСТРАТИВНЕ ОДНОСЕ ИЗМЕЂУ ЧЛАНОВА ЦРКВЕ:

3.4.1. Називи за врсте црквених награда (нпр. рус. *церковная награда, богослужебно-иерархическая награда, Патриаршая грамота, церковная медаль, наградный золотой крест, право ношения митры*; срп. *црквена награда, Орден Светог Саве првог степена, право ношења црвеног појаса, право ношења напрсног крста*).

3.4.2. Називи за врсте црквених казни (нпр. рус. *анафема, великое отлучение, запрет, епитимья*; срп. *анатема, канонска забрана, епитимија, премештај, сухоједење*).

3.5. НАЗИВИ ЗА ЦРКВЕНЕ ОБЈЕКТЕ И ЊИХОВЕ ДЕЛОВЕ:

3.5.1. Називи црквених објеката предвиђених за богослужбене намене (нпр. рус. *храм, церковь, монастырь, лавра, пустынь, часовня*; срп. *црква, манастир, скит, саборна црква, капела, параклис*).

3.5.2. Називи за делове ентеријера црквених објеката предвиђених за богослужбене намене (нпр. рус. *алтарь, солея, колокольня, притвор, купол*; срп. *иконостас, олтар, брод (наос), апсида*).

3.5.3. Називи црквених објеката предвиђених за помоћну намену (нпр. рус. *архиерейский дом, трапезная, дом причта*; срп. *парохијски дом, трпезарија, странопријемница*).

3.6. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА БОГОСЛУЖБЕНО ВРЕМЕ:

3.6.1. Називи богослужбених кругова (нпр. рус. *суточный круг богослужения, седмичный круг богослужения*; срп. *годишњи богослужбени круг, дневни богослужбени круг*).

3.6.2. Називи црквених празника (нпр. рус. *Преображение Господне, Введение во храм Пресвятой Богородицы, Воздвижение Честного и Животворящего Креста Господня*; срп. *Васкрсење Господа Исуса Христа, Покров Пресвете Богородице, Усековање главе Светог Јована Крститеља*).

3.6.3. Називи црквених недеља, периода и календарских циклуса (нпр. рус. *Неделя о мытаре и фарисее, Неделя жён-мироносиц, Неделя всех Святых, в земле Российской просиявших, Святки, подвижный годовой цикл*; срп. *Недеља Православља, Недеља о блудном сину, Недеља Светих Отаца Првог васељенског сабора, пасхални круг*).

3.6.4. Називи постова и периода разрешења од поста (нпр. рус. *Великий пост, Успенский пост, всеядная седмица*; срп. *Божји пост, Петровски пост, трапава седмица*).

3.7. НАЗИВИ БОГОСЛУЖЕЊА, ЊИХОВИХ ДЕЛОВА, ПРОПРАТНИХ ОБРЕДА И РАДЊИ:

3.7.1. Називи за основна црквена богослужења и њихове делове (нпр. рус. *вечерня, предначинательный псалом, стихирь на «Господи возвах», ектения, стихирь на стиховне, литургия, Литургия оглашенных, Литургия верных, великий вход, малый вход, Евхаристический канон, анамнесис (анамнезис), экилеза (эпиклесис), молитва Господня, отпуст*; срп. *вечерње, предначинатељни псалам, стихире на „Господи возвах”, јектенија, стихире на стиховње, полијелејни псалми; литургија, Литургија оглашених, Литургија верних, мали вход, велики вход, канон Евхаристије, анамнеза, епikleза, молитва Господња, отпуст*).

3.7.2. Називи за посебна црквена богослужења и њихове делове (нпр. рус. *молебное пение, панихида, венчание, Чин обручения*; срп. *молебан, опело, парастос, криштење, чин оглашења*).

3.7.3. Називи црквених обреда и свештенодејстава која прате богослужења (нпр. рус. *елеопомазание, каждение, крестное знамение, окропление*; срп. *миросање, кађење, крсно знамење, шкропљење*).

3.8. НАЗИВИ СВЕТИХ ТАЈНИ (нпр. рус. *Таинство крещения, Таинство причащения, Таинство священства*; срп. *Света тајна миропомазања, Света тајна покајања, Света тајна јелеосвећења*).

3.9. НАЗИВИ СВЕШТЕНИХ ПРЕДМЕТА И ЦРКВЕНЕ УТВАРИ:

3.9.1. Називи свештених сасуда (нпр. рус. *аналой, потир, дискос, губа, копие*; срп. *дарци, петохлебница, рипиде, кашичица, звездица, сунђер, налоњ*).

3.9.2. Називи делова богослужбених одежди:

3.9.2.1. Називи делова ђаконских одежди (нпр. рус. *стихарь, поручи*; срп. *стихар, ораp*).

3.9.2.2. Називи делова презвитерских одежди (нпр. рус. *подризник, епитрахиль, фелонь*; срп. *појас, епитрахиль, фелон*).

3.9.2.3. Називи делова епископских одежди (нпр. рус. *саккос, мантия, панагия, посох, омофор*; срп. *надбедреник, митра, жезал, мандија, орлец*).

3.9.3. Називи свештених и црквених богослужбених књига (нпр. рус. *Святое евангелие, Апостол; Типикон, Служебник, Триодь, Часослов*; срп. *Свето јеванђеље, Апостол, Псалтир; Требник, Октоих, Минеј, Србљак*).

3.9.4. Називи црквено-богослужбених светиња (нпр. рус. *святые мощи, антидор, артос, святое миро*; срп. *свете мошти, антидор, свето миро*).

3.10. НАЗИВИ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНАТА ЦРКВЕ (нпр. рус. *Устав Русской Православной Церкви, Положение о монастырях и монашествующих*; срп. *Устав Српске православне цркве, Правилник о владању и животу ученика српских православних богословија*).

3.11. НАЗИВИ ЦРКВЕНИХ УСТАНОВА, ОРГАНИЗАЦИЈА И УДРУЖЕЊА (нпр. рус. *монастырская богадельня, православное братство, Всероссийское православное молодёжное движение, Художественно-производственное предприятие «Софрино» Русской Православной Церкви*; срп. *православно удружење, православно братство, Верско добротворно старатељство, Православна народна хришћанска заједница, Светосавска омладинска заједница, Коло српских сестара*).

3.12. НАЗИВИ МЕСТА КОЈА СЕ ПОШТУЈУ КАО СВЕТА (нпр. рус. *святой источник, святое место*; срп. *црквиште, манастириште, извор свете воде*).

3.13. НАЗИВИ ЦРКВЕНОИСТОРИЈСКИХ ДОГАЂАЈА (нпр. рус. *Первый Вселенский собор, Крещение Руси, Явление Казанской иконы Божьей Матери*; срп. *Други васељенски сабор, Христијанизација Срба, Велики раскол, Васпостављање Српске Патријаршије*), ДОКУМЕНАТА И СПИСА (нпр. рус. *Стоглав*; срп. *Милански едикт*).

IV. ЧОВЕК КАО ЧЛАН ЦРКВЕ

1. ОПШТИ НАЗИВИ ЗА ЧОВЕКА КАО ТВОРЕВИНУ БОЖИЈУ (нпр. рус. *Божья тварь, венец творения, отпечаток Первообраза*; срп. *творевина Божија, круна стварања*).

2. НАЗИВИ ЗА ДУХОВНО И ТЕЛЕСНО НАЧЕЛО У ЧОВЕКУ (нпр. рус. *образ Божий, подобие Божье, совесть, дух, душа, тело, тленность*; срп. *лик Божији, подобје Божије, дух, савест, душа, тело, плоть, трулежност*).

3. ЛЕКСИКА КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ЉУДСКУ ДЕЛАТНОСТ:

3.1. НАЗИВИ ЗА МЕСТА И РАДНЕ АКТИВНОСТИ ЧОВЕКА (нпр. рус. *рукоделие, свечная лавка, послушание, монастырское хозяйство, цех по производству церковных облачений*; срп. *рукодеље, послушање, манастирско имање, радионица за израду свећа, продавница свећа*).

3.2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ДЕЛАТНОСТ ЧОВЕКА У ОКВИРУ ЦРКВЕНЕ УМЕТНОСТИ:

3.2.1. Називи области црквене уметности (нпр. рус. *церковная архитектура, иконопись, мозаика, церковное пение*; срп. *сакрална архитектура, иконопис, фрескопис, црквено појање*).

3.2.2. Називи за активности у оквиру црквене уметности (нпр. рус. *писать икону, строить храм*; срп. *иконописати, фрескописати*) **и њихове резултате** (нпр. рус. *фреска, икона, храм, церковное песнопение*; срп. *икона, фреска, црквена песма*).

3.3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА НАУЧНУ ДЕЛАТНОСТ:

3.3.1. Називи теолошких научних дисциплина (нпр. рус. *системное богословие, литургика, пастырское богословие, библеистика*; срп. *упоредно богословље, догматика, аскетика, омилитика*).

3.3.2. Називи за активности у оквиру теолошке научне делатности (нпр. рус. *богословствовать*; срп. *богословствовати*) **и њихове резултате** (нпр. рус. *богословский труд, богословская энциклопедия*; срп. *теолошка студија, теолошки речник*).

4. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ДУХОВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ (нпр. рус. *воскресная школа, духовная академия, религиозное образование, христианское воспитание*; срп. *богословија, верска настава, катихета, хришћанско васпитање*).

5. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ИСХРАНУ (ПРВОСЛАВНУ ТРПЕЗУ) (нпр. рус. *постная пицца, постные блюда, монастырский мёд, пасха, кулич*; срп. *посна храна, посна јела, посни кувар, манастирски чај, манастирска ракија*).

6. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ПРАВОСЛАВНИ ДОМ (нпр. рус. *икона, крест, молитвослов, лампада, ладан, православный календарь, красный угол, Священное Писание*; срп. *славска икона, иконлук, крст, православни календар, Свето Писмо, свећа, кандило, тамјан, брикет, фитиљ, молитвеник, бројаница*).

7. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА СВАКОДНЕВИЦУ ЧОВЕКА (нпр. *молитвенное правило, молитва, говение, паломничество*; срп. *молитвено правило, молитва, поклоничко путовање, пост*).

8. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ДУХОВНО СРОДСТВО (нпр. рус. *крёстный отец, крёстная мать, восприемник, восприемница, духовный отец, духовное чадо*; срп. *кум, кума, окумити се, крстити, крштени кум, духовни отац, духовно чедо*).

III. ДУХОВНИ СВЕТ И ЉУДИ ОТПАЛИ ОД БОГА

1. ОПШТИ НАЗИВИ ЗА ДУХОВНИ СВЕТ И ЉУДЕ ОТПАЛЕ ОД БОГА (нпр. рус. *мир, престол сатаны, царство антихриста, царство мира сего; силы зла, враги Божьи, ненавидящие Сион*; срп. *царство антихриста, свет, силе зла*).

2. НАЗИВИ ЗА БЕСТЕЛЕСНЕ СИЛЕ ОТПАЛЕ ОД БОГА (нпр. рус. *диавол, князь мира сего, сатана, бес, падшие ангелы*; срп. *ђаво, демон, кнез таме, пали анђели, анђели поднебесја*).

3. НАЗИВИ ЗА ЉУДЕ ОТПАЛЕ ОД БОГА (нпр. рус. *дети диавола, рабы греха, сыны лукавого, безбожник*; срп. *синови лукавог, деца ѓавола, робови греха, безбожник*).

4. НАЗИВИ ЗА ЈЕРЕСИ, РАСКОЛНИЧКЕ СТРУЈЕ, СЕКТАШКЕ ПОКРЕТЕ И УДРУЖЕЊА И ЊИХОВЕ ПРЕДСТАВНИКЕ (нпр. рус. *беспоповцы, несторианство, толстовство*; срп. *богумили, монофизитство, пелагијанство*).

IV БОГ, ЦРКВА И ЧОВЕК У ИНТЕРАКЦИЈИ

1. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА БОГА И ЦРКВУ У ИНТЕРАКЦИЈИ СА ЧОВЕКОМ

1.1. ОПШТИ НАЗИВИ ЗА ДЕЈСТВА ПРОМИСЛА БОЖИЈЕГ И НАЧИНЕ ЊЕГОВОГ ПРОЈАВЉИВАЊА (нпр. рус. *знамение, мирохранение, откровение*; срп. *знамење, откровење*).

1.2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ПУТ БОГА ПРЕМА ЧОВЕКУ У ПОГЛЕДУ ИСКУПИТЕЉСКЕ ЖРТВЕ ИСУСА ХРИСТА (нпр. рус. *боговоплощение, великая благочестия тайна, воскресение Христа, крестная смерть* и др.) **И ЊЕНИХ ПЛОДОВА У ОДНОСУ ПРЕМА ЦРКВИ И ЧОВЕКУ** (нпр. рус. *духовные дары, благодать, заповедь*; срп. *благодат, духовни дарови, обожење*).

1.3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ПУТ БОГА ПРЕМА ЧОВЕКУ У ПОГЛЕДУ ДРУГОГ ХРИСТОВОГ ДОЛАСКА (нпр. рус. *второе пришествие*; срп. *Парусија, Страшни (Последњи) суд*) **И**

ЊЕГОВОГ РЕЗУЛТАТА У ОДНОСУ НА САВ СВЕТ (нпр. рус. *воскресение мертвых, мздовоздаяние, вечные муки*; срп. *васкрсење мртвих, вечне муке*).

1.4. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ПУТ БОГА ПРЕМА ЧОВЕКУ У ПОГЛЕДУ ДЕЛАТНОСТИ ЗЕМАЉСКЕ ЦРКВЕ ПРЕМА ЉУДИМА (нпр. рус. *евангелизация, катехизация, миссия Церкви, окормление*; срп. *катехизација, мисионарити, духовно руковођење*).

2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА У ИНТЕРАКЦИЈИ СА БОГОМ И ЦРКВОМ

2.1. ЛЕКСИКА КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ЧОВЕКА У ПОГЛЕДУ ЊЕГОВОГ САГЛАСЈА СА БОГОМ И ЦРКВОМ ЊЕГОВОМ:

2.1.1. Општи називи за пут човека усмерен ка Богу и Цркви Његовој (нпр. рус. *узкий путь, путь Божий, путь спасения, путь праведности*; срп. *пут Христов, узак пут, пут Божији, пут спасења*).

2.1.2. Називи за човекове радње и тежње усмерене ка сагласју са Богом и Црквом Његовом (нпр. рус. *креститься, воцерковление, монашествовать, поститься*; срп. *уцрквењење, крстити се, смиравати се, подвизавање*).

2.1.3. Називи за врлине, духовна стања и радње које човека приближавају Богу и Цркви Његовој (нпр. рус. *вера, воздержание, иночество, страх Божий (страх Господень), послушничество*; срп. *смирење, мудрост, кротост, страх Божији (страх Господњи), послушање*).

2.2. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЦРКВЕНЕ ТРАДИЦИЈЕ И ОБИЧАЈЕ КАО ВИД ЧОВЕКОВОГ ЗАЈЕДНИЧАРЕЊА СА БОГОМ (нпр. рус. *День ангела, поминки, святки, Масленица, Радоница христосоваться*; срп. *даћа, задушнице, освећење бадњака, тримирити, покладе, побусани понедељак*).

2.3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА У ПОГЛЕДУ ЊЕГОВОГ УДАЉАВАЊА ОД БОГА И ЦРКВЕ ЊЕГОВЕ:

2.3.1. Општи називи за греховни пад првог човека и његове последице (нпр. рус. *грехопадение, первородный грех, тление*; срп. *греховни пад, првородни грех, смртност*).

2.3.2. Општи називи за пут човека супротан Богу и Цркви Његовој (нпр. рус. *широкий путь, путь грешных*; срп. *широки пут, пут грешника*).

2.3.3. Називи за човекове радње и тежње усмерене против Бога и Цркве Његове (нпр. рус. *богохульствовать, святотатство, осквернение*; срп. *богохулити, богохулник, светотатство, скрнављење*).

2.3.4. Називи за грехове, духовна стања и радње које човека удаљавају од Бога и Цркве Његове (нпр. рус. *вожделение, гордость, злонравие, распутство*; срп. *осуђивање, блуд, гордост, преједање*).

2.4. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА У ПОГЛЕДУ ЊЕГОВЕ ДУХОВНЕ БОРБЕ ИЗМЕЂУ ПРИБЛИЖАВАЊА И УДАЉАВАЊА ОД БОГА И ЦРКВЕ ЊЕГОВЕ (нпр. рус. *духовная брань, борьба с помыслами, духовная борьба, невидимая брань, искушение, соблазн*; срп. *духовна борба, невидљива борба, борба са помислима, искушење, саблазан*).

3. НАЗИВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА КОРЕЛАЦИЈУ ЧОВЕКА И ЦРКВЕ И ЊИХОВУ ИНТЕРАКЦИЈУ СА БОГОМ (нпр. рус. *величание, канонизация, молитвенное ходатайство, почитание, прославление Бога*; срп. *канонизација, молитвено заступништво, прослављање Бога*).

4.5.2.3.6. У вези са предлогом класификације изнели бисмо неколике напомене.

4.5.2.3.6.1. Дата класификација садржи лексеме које могу бити сврстане у неколике подгрупе, а не само у оној у којој смо их ми навели. Поменућемо неке од тавих случајева: на пример, *кулич, сырная пасха, славски колач* могу бити саставни део подгрупе *Називи у вези са исхраном (првославном трпезом)* и *Лексика која се односи на црквене традиције и обичаје као вид човековог заједничарења са Богом*. Лексема *подризник* може да спада у подгрупе *Називи делова ђаконских одежди* и *Називи делова презвитерских одежди*, док, на пример, именица *наруквице* представљају део одежди затупљен код сва три степена свештенослужитеља, па се, самим тим, могу класификовати у сваку од наведене три подгрупе. Лексеме *каждение, крестное знамение* или *кађење, крсно знамење* могу бити део подгрупе *Називи црквених обреда и свеиштенослужитеља која прате богослужења* и *Називи у вези са свакодневицом човека*.

4.5.2.3.6.2. Приликом разраде класификације нисмо се руководили издвајањем засебних подгрупа ономастичке лексике. У првом реду то је узроковано методолошком чињеницом да такве јединице нису у средишту наше пажње у овом истраживању – што смо експлицитно истакли и приликом теоријских разматрања (в. т. 4.3.3.) – међутим, ради ширег увида, ми смо приброджали оне истакнутије примере. Ово напомињемо зато што би приликом укључивања ономастичке лексике наш предлог класификације свакако могао изгледати другачије, а најпре у погледу додатне диференцијације подгрупа. И ово ћемо илустровати неким примерима:

3.11. НАЗИВИ ЦРКВЕНИХ УСТАНОВА, ОРГАНИЗАЦИЈА И УДРУЖЕЊА:

3.11.1. Општи називи црквених установа, организација и удружења (нпр. рус. *монастырская богадельня, православное братство*; срп. *православно удружење, православно братство*).

3.11.2. Властити називи црквених установа, организација и удружења (нпр. рус. *Московская духовная академия, Всероссийское православное молодёжное движение, Художественно-производственное предприятие «Софрино» Русской Православной Церкви*; срп. *Верско добротворно старатељство, Православна народна хришћанска заједница, Светосавска омладинска заједница, Коло српских сестара*).

3.12. НАЗИВИ МЕСТА КОЈА СЕ ПОШТУЈУ КАО СВЕТА:

3.12.1. Општи називи за места која се поштују као света (нпр. рус. *святой источник, святое место*; срп. *црквиште, манастириште, извор свете воде*).

3.12.2. Властити називи светих места и места која се повезују са значајним духовним центрима (нпр. рус. *Афон, Фавор, Валаам, Дивеево, Почаев*; срп. *Света Гора, Витлејем, Дечани, Грачаница, Острог*).

За такав приступ нисмо се определили ни услед природе нашег корпуса, будући да би дати приступ захтевао доследно разграничавање у свим тематским групама и подгрупама, што у нашем случају није било могуће. Удео ономастичких јединица у нашем корпусу је релативно ограничен, па не бисмо имали довољно (репрезентативних) примера за сваки потребни сегмент класификације која је овако сложена.

4.6. НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ПРИМЕР УЖИХ ДИФЕРЕНЦИРАЊА У ОКВИРУ ТЕМАТСКЕ ГРУПЕ ЛЕКСЕМА

4.6.1. Анализа тематске групе назива за монашка лица

4.6.1.0. Једну од најсветлијих, најузвишенијих и најзначајнијих појава у животу и историји Православне цркве представља монаштво. Блажени Јероним га назива лепотом, најдивнијим цветом, драгим каменом и украсом Цркве, Свети Исак Сириј – њеном похвалом, Свети Димитрије Ростовски тврди да молитвама монаха Бог држи овај свет¹⁵⁰, док Свети Јован Златоусти позива овако: „Иди и учи од монаха. Они су светила која сијају по свој земљи. Они су зидови којима су ограђени и утврђени градови” (према Остапенко 2016: 123–124). Попут свеће воштанице добровољно принете за цео свет монаштво вековима тајанствено гори осветљавајући пут људима. „Монасима су светлост анђели, а светлост свима људима – монашки живот”, пише преподобни Јован Лествичник (1963: 157) и, саветујући монахе да чврсто стоје на путу врлине, нимало случајно закључује: „јер, ако светлост постане тама, колико ће тек бити мрачна тама која већ јесте мрак, тј. они који живе у свету (уп. Мт. 5,14–16; 6, 22–23)”. Писати о монаштву, као плоду најпотпунијег асектског идеала у најизворнијем облику, изразито је захтевно. Њега је готово немогуће докучити до самог краја, будући да суштина монашког живота заправо представља тајну будућег века у Царству небеском. „Преподобни монашки живот је назван уметношћу над уметностима и науком над наукама стога што нам обећава дивна и неизрецива блага, која *око не виде, и ухо не чу, и у срце човеку не дођоше* (1. Кор. 2, 9), а не нека добра која су слична овдашњим трулежним стварима” (Никифор Усамљеник 2007: 214). У црквеном Предању монашки подвиг интерпретира се као „осма” тајна Цркве која вечни, есхатолошки живот показује присутним још у овој свету¹⁵¹ (исп. Кардамакис 2005: 174). Управо на примеру монаха – оцењује ава Јустин – „Православље је дало своје православно објашњење живота и своје православно оправдање живота” (Поповић 1998: 7).

4.6.1.0.1. У патристичкој литератури настанак монаштва обично се везује за период III–IV века (нпр. в. Мајендорф 2006: 87; Сидоров 2014: 78, 81–135), мада као филозофија живота оно суштински постоји колико и само хришћанство. Према мишљењу Р. Поповића (2016: 9), о монаштву као уређеном и организованом начину живота готово није могуће говорити у прва четири века историје Цркве. Иако о томе нема конкретних писаних извора, Поповић напомиње да то не значи да монаштво као такво није постојало – свакако да јесте, само у другачијем облику (детаљније исп. Поповић Р. 2016). Поникло на пределима савремене Палестине, Египта и Сирије, монашка духовност до данас даје изузетан допринос у погледу развоја сопственог богословља, аскетике, канонике, богослужбеног типика, пастирства, духовништва и стараштва, као и многих сфера културног наслеђа (на пример, књижевности, писмености, уметности и културног живота многих народа, а код Словена већ након њихове

¹⁵⁰ О улози монаха у том смислу преподобни Силуан Атонски пише следеће: „Монах је молитвеник за све људе. Он плаче за целим светом. Ово је његово главно служење. [...] Световњак се моли повремено, а монах – стално. Благодарени монасима са земље не престају да се уздижу молитве Господу. У томе је добробит коју свету доносе монаси, јер свет опстаје због молитве. Када ослаби молитва свет ће пропасти” (према Сахаров 1998: 334).

¹⁵¹ Руски научник, еколог и писац, Ф. Ј. Шипунов, који је у Академији наука СССР-а радио као управник Лабораторије за истраживање биосфере, годинама је проучавао утицај који православни храмови и манастири врше на своју околину. О резултатима огледâ он наводи следеће: „Манастир је небоземни појам. На манастире се непрекидно спуштају зраци небеских сила које оживљавају. Тамо гори небески огањ. Штавише, то се може проверити и помоћу савремених физичких инструмената. Чак и тамо, где су остали само темељи срушеног манастира, у време великих празника, уз помоћ инструмената, може се чути литургија” (према Димитријевић 1999: 48).

евангелизације) (Кончаревић 2006: 153). Како примећује К. Кончаревић, захваљујући богатој традицији и широкој распрострањености, монаштво је током времена изградило сопствени, готово јединствени систем вредности (духовних, интелектуалних, моралних, естетских и др.). У многим случајевима он је неодвојив од општег развоја хришћанске Цркве, а представља стожер монашке културе у целини. Та култура, будући хомоморфна језику и налазећи у њему свој одраз и израз, неминовно ће коегзистирати са језичким феноменом (Кончаревић 2006: 153). Отуда монаштво као јединствени феномен – духовни али и социокултурни (о овоме подробније у: Астэр 2010) – проналази свој језички одраз. Неке од њих ми ћемо покушати да сагледамо у циљу ужих диференцирања лексичке грађе. Одабрали смо да учинимо то на материјалу тематске групе лексема којима се именују монашка лица. Грађу отуд сачињавају именичке лексеме и поједини поименичени придеви релевантни за корпус (на пример, рус. *благодичный*; срп. *преподобни*). Резултат ових разматрања био би предлог разраде поменуте тематске групе у оквиру класификације коју смо понудили у претходном поглављу.

4.6.1.0.2. Лексема *монах* настала је од грчке речи *μοναχός*, што значи „сам, усамљен” (Фасмер, Т. II 1986: 649; Skok, Кнј. 2 1972: 453)¹⁵². Како би достигли јеванђељски идеал живота и изградили себе у врлини колико је то потпуније могуће, монаси се одважују на осамљивање и живот који се неминовно разликује у односу на световни. Све то нашло је свој одраз и на плану језика, а као добар пример може послужити лексема *инок* (и њени деривати, нпр. у руском *инокиня*, *иночество*, *иночествовать* – исп. Брянчанинов 2014: 464). Ради се о творбеном калку добијеном од *μοναχός* са значењем „монах” (одн. *μοναχή* за женски род), а његова етимологија, изведена од старијег **inъ* (Фасмер, Т. II 1986: 135; Енциклопедија православља, Књ. 2, 785), овде је послужила за указивање на самоћу и различитост која није од овога света (*инок* = рус. *иной* / срп. *ини* → монах је неко другачији у односу на овај свет¹⁵³). Потврду томе проналазимо и у црквенословенском језику (уп. Дьяченко 1993: 222–223).

4.6.1.0.3. У циљу спровођења уже диференцијације грађе на нивоу тематске групе, определили смо се за примену метода компоненте анализе¹⁵⁴. Он нам се чини подесним, будући да је потребно детаљније проникнути у значењску структуру лексема које припадају истој тематској групи (у нашем случају – називи за монашка лица), а које треба додатно испрофилисати према тематским подгрупама. За потребе овог разматрања природно се издвојила и архисема – ‘монашко лице’. Архисема је својствена свим јединицама одређене класе, јер одражава њихове заједничке категоријалне одлике и својства, па зато у семској структури заузима хијерархијски важно место (Ярцева гл. ред. 1998: 437). Она представља појмовну вредност која носи информацију о припадности лексеме широј тематској групи, због чега се такође назива интегралном семом (Гортан-Премк 2004: 43; Драгићевић 2010: 70–71). Архисеми су потчињене диференцијале семе које је конкретизују и ступају са њом у хиперо-хипонимске односе¹⁵⁵. На тај начин, семантичка вредност наше архисеме може се дефинисати на следећи начин: „члан Православне цркве који је себе посветио Богу, примио монашки постриг, дао одговарајуће завете (девствености, послушности и нестицања) и обично живи у манастиру” (СС, 329–330; РСЈ, 713).

¹⁵² Српски синоним *калуђер* такође је грчког порекла (према *καλόγερος* < *καλός* и *γέρον* у значењу „добри старац”).

¹⁵³ То не значи да се монаси позиционирају изнад људи који живе световним животом. Према учењу Цркве, оба пута једнако су тешка и оба воде ка Богу (разуме се, уколико овај други подразумева живот по Христу). Отуда се људи могу спасити, па и достићи светост, и у манастиру и у свету.

¹⁵⁴ У србистичким истраживањима среће се и термин *компоненцијална анализа* (нпр. в. Драгићевић 2010: 65).

¹⁵⁵ Према мишљењу М. Радић Дугоњић, архисема заједно са најважнијим семама чини *идентификатор*, семски комплекс који има значајну улогу приликом идентификације лексеме (исп. Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 47–53).

4.6.1.0.4. Како би се утврдила хијерархијски организована значењска структура на нивоу групна и подгрупа, као и релевантна лексичко-семантичка обележја у целини, приступило се издвајању сема које, уз додатну примену конфронтативне анализе, омогућава сагледавање истоветности, сличности и разлика у руском и српском језику. У анализу смо уврстили следеће семе: ‘монашко лице’ (сема 1)¹⁵⁶, ‘мушки пол’ (сема 2), ‘женски пол’ (сема 3), ‘монашки чин’ (сема 4), ‘дужност у манастиру’ (сема 5), ‘врста послушања’ (сема 6), ‘начин организације монашког живота’ (сема 7), ‘подвиг и врста подвига’ (сема 8), ‘нарочито духовно искуство и ауторитет’ (сема 9), ‘духовни дар’ (сема 10), ‘интерперсонални односи’ (сема 11), ‘чин у црквеној хијерархији’ (сема 12) ‘ословљавање без титулисања’ (сема 13), ‘ословљавање са титулисањем’ (сема 14), ‘географско одређење’ (сема 15) и ‘чин светости’ (сема 16). То је омогућило систематизовање лексема са архисемом ‘монашко лице’, а затим и разраду њихове класификације уз издвајање тематских подгрупа о којима ће бити више речи у редовима који следе.

Табела бр. 4. Компонентна анализа руске лексичке грађе

лексема	сема 1	сема 2	сема 3	сема 4	сема 5	сема 6	сема 7	сема 8	сема 9	сема 10	сема 11	сема 12	сема 13	сема 14	сема 15	сема 16
авва	+	+							+							
агиорит	+	+													+	
алтарник	+	+			+	+										
алтарница	+		+			+										
амма	+		+						+							
анахорет	+	+					+									
архидиакон	+	+										+				
архимандрит	+	+										+				
архиепископ	+	+										+				
архиерей	+	+										+				
архипастыр	+	+										+				
афонит	+	+														+
батюшка	+	+											+			
безмолвник	+	+						+								
Блаженство	+	+												+		
благочинный	+	+	+			+										
брат	+	+									+		+			
великосхимник	+	+		+												

¹⁵⁶ У графичкој представи компоненте анализе наводи се само број семе ради лакше прегледности (на пример, уместо „монашко лице” наводи се „сема 1”).

викарий	+	+										+				
Владыка	+	+												+		
Высокопреосвященство	+	+												+		
Высокопреподобие	+	+												+		
геронда	+	+							+							
духовник	+	+			+											
епископ	+	+										+				
затворник	+	+						+								
звонарь	+	+	+			+										
игумен	+	+			+											
игуменья	+		+		+											
иерарх	+	+										+				
иеродиакон	+	+										+				
иеромонах	+	+										+				
иеросхимонах	+	+		+								+				
инок	+	+														
инокиня	+		+													
исихаст	+	+						+								
кандиловжигатель	+	+	+			+										
келарь	+	+	+			+										
келейник	+	+				+										
келейница	+		+			+										
келиот	+	+						+								
киновит	+	+						+								
лавриот	+	+						+								
местоблюститель	+	+										+				
малосхимник	+	+		+												
матушка	+		+								+		+			
митрополит	+	+										+				
молитвенник	+	+								+						
молитвенница	+		+							+						
молчальник	+	+						+								

монах	+	+														
монахиня	+		+													
наместник	+	+			+											
наместница	+		+		+											
настоятель	+	+			+											
настоятельница	+		+		+											
отец	+	+								+		+				
отшельник	+	+					+	+								
подвижник	+	+						+								
подвижница	+		+					+								
послушник	+*	+														
послушница	+*		+													
постник	+	+						+		+						
постница	+		+					+		+						
Преосвященство	+	+												+		
Преподобие	+	+	+											+		
преподобно-мученик	+	+														+
преподобно-мученица	+		+													+
преподобный	+	+														+
протопсалт	+	+	+				+									
протосинкелл	+	+										+				
псаломщик	+	+	+									+				
псалт	+	+	+				+									
пустынный	+	+						+	+							
пустынножитель	+	+						+	+							
ризничий	+	+	+				+									
рясофор	+	+	+	+												
Святейшество	+	+												+		
святитель	+	+														+
священно-архимандрит	+	+										+				
священноинок	+	+										+				
священно-	+	+														+

исповедник																
сестра	+		+							+		+				
синаит	+	+													+	
синкелл	+	+									+					
собрат	+	+								+						
сокелейник	+	+								+						
сподвижник	+	+								+						
спостник	+	+					+			+						
странноприимец	+	+	+				+									
старец	+	+						+								
старица	+		+					+								
столпник	+	+						+								
схиигумен	+	+		+	+											
схиигумения	+		+	+	+											
схимник	+	+		+												
схимница	+		+	+												
схимонах	+	+		+												
схимонахиня	+		+	+												
хорепископ	+	+									+					
чернец	+	+														
черница	+		+													
черноризец	+	+														
черноризица	+		+													
экзарх	+	+									+					
эклисиарх	+	+	+				+									

Табела бр. 5. Компонентна анализа српске лексичке грађе

лексема	сема 1	сема 2	сема 3	сема 4	сема 5	сема 6	сема 7	сема 8	сема 9	сема 10	сема 11	сема 12	сема 13	сема 14	сема 15	сема 16
ава	+	+							+							
Агиорит	+	+													+	
ама	+		+						+							
анахорета	+	+					+									

архиђакон	+	+											+				
архиепископ	+	+											+				
архијереј	+	+											+				
архимандрит	+	+											+				
архипастир	+	+											+				
безмолвник	+	+						+									
Блаженство	+	+														+	
брат	+	+										+		+			
великосхминик	+	+		+													
великосхимница	+		+	+													
викар	+	+											+				
Високопреосвештенство	+	+														+	
Високопреподобје	+	+														+	
Владика	+	+														+	
геронда	+	+							+								
дохијар	+	+				+											
духовник	+	+				+											
егзарх	+	+												+			
еклисијарх	+	+	+			+											
економ	+	+	+			+											
епископ	+	+												+			
затворник	+	+							+								
звонар	+	+	+			+											
игуман	+	+				+											
игуманија	+		+			+											
јерарх	+	+												+			
јерођакон	+	+												+			
јеромонах	+	+												+			
јеросхимонах	+	+		+										+			
исихаста	+	+							+								
искушеник	+*	+															
искушеница	+*		+														

испосник	+	+						+		+						
испосница	+		+					+		+						
кандилар	+	+	+			+										
келејник	+	+				+										
келејница	+		+			+										
келиот	+	+						+								
киновит	+	+						+								
лавриот	+	+						+								
малосхимник	+	+		+												
мати	+		+								+		+			
митрополит	+	+										+				
мјестобљуститељ	+	+										+				
молитвеник	+	+								+						
молитвеница	+		+							+						
молчалник	+	+						+								
монах	+	+														
монахиња	+		+													
намесник	+	+			+											
намесница	+		+													
настојател	+	+			+											
настојатељица	+		+		+											
отец	+	+									+		+			
отшелник	+	+						+								
подвижник	+	+							+							
подвижница	+		+						+							
послушник	+*	+														
послушница	+*		+													
Преосвештенство	+	+												+		
Преподобије	+	+	+											+		
преподобни	+	+														+
преподобно-мученик	+	+														+
преподобно-мученица	+		+													+

протопсалт	+	+	+			+										
протосинђел	+	+										+				
псалт	+	+	+			+										
пустињак	+	+					+	+								
расоноша	+	+		+												
расофор	+	+	+	+												
ризничар	+	+	+			+										
ризоносац	+	+		+												
сабрат	+	+										+				
сакелејник	+	+				+						+				
саподвижник	+	+										+				
Светогорац	+	+													+	
светитељ	+	+														+
Светост	+	+												+		
свештено-исповедник	+	+														+
свештеномонах	+	+														
сестра	+		+									+		+		
Синаит	+	+													+	
синђел	+	+										+				
старац	+	+								+						
старешина	+	+			+											
старица	+		+							+						
столник	+	+								+						
странопримац	+	+	+			+										
схиигуман	+	+		+	+											
схиигуманија	+		+	+	+											
схимник	+	+		+												
схимница	+		+	+												
схимонах	+	+		+												
схимонахиња	+		+	+												
хорепископ	+	+										+				
црноризец	+	+														
чтец	+	+	+									+				

4.6.1.1. Општи називи за монашка лица

4.6.1.1.1. За именовање монашких лица¹⁵⁷ у оба анализирана језика постоје називи општег карактера. У нашем корпусу руског језика то су *монах, инок, чернец, черноризец* и *монахиња, инокиња, черница, черноризица*. Прва два пара (*монах – монахиња, инок – инокиња*) стилистички су неутрална и имају највишу фреквентност употребе. Они су дуго коришћени као синоними, што се примећује како у научним издањима тако и у књижевним текстовима (нпр. уп. Брокгауз, Ефрон, Т. XXIII 1894: 222; Фасмер, Т. II 1986: 135; Достоевский 1973: 306). Није реткост да се и данас тако представљају, чак и у лексикографским изворима специјализованим за лексику из сфере православне духовности (нпр. СС, 234). Иако се обе лексеме могу користити у истом значењу, у савременој манастирској пракси ипак се прави разлика: *монах / монахиња* служи за именовање монашког лица које је пострижено најмање у чин мале схиме, док *инок / инокиња* то није. Према томе, јасно је да овај други степен претходи првом (исп. Положение о монастырях и монашествующих 2017: 18).

4.6.1.1.2. У српском језику користе се лексеме *монах* и *калуђер* за номинацију монашких лица мушког пола, док се за женски користе *монахиња* и *калуђерица*. Пар *монах* и *монахиња* ступа у синонимски однос са паром *калуђер* и *калуђерица*, с тим што се први одликује већим степеном фреквентности у савременом језику¹⁵⁸.

4.6.1.1.3. Монашка средина се веома разликује у односу на секуларну. Са становишта социјалног симболизма то се примећује и на основу монашке одеће¹⁵⁹, која је по правилу црне боје (монашка раса, подраса, камилавка и панкамилавка). То има своје богословско утемељење и симболику која указује на одрицање од овога света, добровољно примање на себе жалости и тескоба монашког живота, као и уздање у покров Божији (Кончаревић 2013б: 105). Интересантно је да црна боја¹⁶⁰ и раса представљају значајну ономасиолошку спону – уп. *чернец, черница, черноризец* и *черноризица* у руском и *црноризац, ризносац* у српском језику¹⁶¹. Наведене лексеме данас су померене ка периферији лексичког система и спадају у ред архаизама.

¹⁵⁷ У случајевима када лингвистички није неопходно истицати диференцирање према критеријуму рода, у тексту се користе језичка средства у генеричком мушком роду за именовање лица и мушког и женског пола, у складу са нормама савременог српског књижевног језика (нпр. в. Пипер, Клајн 2014: 54–56) и препорукама Одбора за стандардизацију српског језика (в. <http://www.ossj.rs/>).

¹⁵⁸ *Инок* и *инокиња* у савременом српском језику јављују се превасходно у црквеним круговима и стручној литератури, углавном под утицајем руског језика. У *Речнику САНУ* оне се квалификују као застареле (РСАНУ, Књ. 7, 757–758), међутим, по свему судећи, долази до њихове реактуелизације.

¹⁵⁹ Приликом истраживања комуникативних традиција монаштва залази се и у поље социјалног симболизма. Посебно место посвећује се питањима попут симболике одеће, боја, спољашњег изгледа монаха и њиховог манира говора (о овоме подробније у: Кончаревић 2013б: 104–106).

¹⁶⁰ У прилог констатацији да боја ономасиолошки једно од важнијих обележја дате лексике може ићи и чињеница да се управо путем хроматске лексике у руском језику прави јасна дистинкција између мирског свештенства (*белое духовенство*) и монашког (*чёрное духовенство*). Осим тога, у животу Цркве познат је и феномен такозваног *белог монаштва* (рус. *белое монашество*) које је нарочито било изражено у XX веку када је религија била забрањивана, а Црква гоњена (исп. Блум 2008: 328). Сâм назив је такође мотивисан према хроматској опозицији, где се црна боја везује за монаштво, а бела за свет (нпр. уп. лексеме *чернец – белец, черница – белица* у руском језику). Отуда су *бели монаси* „тајни монаси” који се по спољашњости (одећи, понашању итд.) нису разликовали од мирјана, а живели су монашким животом.

¹⁶¹ У појединим номинацијама испољава се веза и са монашким постригом (нпр. рус. *постриженник* (*постриженник*), *постриженница*, срп. *пострижник* (*постриженник*), *пострижница*). Такви називима указује се на онога ко је примио монашки постриг, ко је пострижен, односно на монашко лице за које се апострофира да је примило постриг у одређеном манастиру (или од стране одређеног игумана – како наводи Скљаревска за руски језик – СС, 420) (нпр. *пострижник одређеног манастира*) (уп. СС, 420; Даль 2006: 343; РМС, Књ. 4, 770; РСЈ, 968).

4.6.1.1.4. Манастирска обитељ састоји се од чланова који чине одређену монашку заједницу. У мушком манастиру¹⁶² то је *братство*, а у женском *сестринство* (рус. *сестричество*). У датом контексту синонимно се употребљавају лексеме *братство* и *братия* у руском језику, односно *братство* и *братија* у српском. Обитељ сачињавају искушеници¹⁶³ и монаси (рус. *насельники*). Искушеником се назива световно лице које жели да прими монашки постриг и у манастиру пролази својеврсни вид пробног периода, искушеништва (рус. *послушничество*), како би се утврдило да ли је спремно за ступање у монашки живот. Из ономасиолошког угла може доћи и до интересантне разлике у погледу издвајања доминантне одлике овог периода у језичкој слици света говорника руског и српског језика. Занимљиво је да је у руском језику то послушање (*послушник*, *послушница*), а у српском искушење (*искушеник*, *искушеница*). У савременом српском језику, махом под руским утицајем, лексема *послушник* (*послушница*) може да се користи у значењу „искушеник” („искушеница”).

4.6.1.2. Називи према дужности у манастиру

4.6.1.2.1. Монашки живот у манастирима има своје устројство. Мушким манастиром управља монах који се у српском језику назива *игуман* (рус. *игумен*), а женским *игуманија* (рус. *игуменья*, *игуменья*). Они руководе целокупним животом у манастиру. Управљање манастиром може бити поверено и *настојатељу* (рус. *настоятель*, *монастырначальник*), односно *настојатељици* (рус. *настоятельница*). Ово је такође случај када се у оба језика лексеме тумаче као синоними, чак и као апсолутни, мада семантичке разлике међу њима постоје. Све док у одређеном манастиру настојатељ није произведен у чин игумана (или игуманије, уколико је у питању женска обитељ), он није строго везан за њега, што се неретко среће у српској средини. У српском језику среће се синонимна лексема – *старешина* – премда она служи и за именовање лица из реда мирског свештенства (нпр. старешина парохијске цркве). Уз то, настојатељ манастира не мора обавезно бити игуман или архимандрит, већ и епархијски архијереј. У потоњем случају такав манастир назива се ставропигијални, што је чешће у пракси Руске православне цркве. Таквим манастиром руководи *наместник* или *наместница* (срп. *намесник*, *намесница*) (о функционалној разлици датих реалија у руском и српском језику више у т. 6.4.1.4.2.).

4.6.1.2.2. Називи монашких лица према дужности може се именовати уз истицање монашког чина. То се превасходно чини када је у питању велика схима, па тако постоје, на пример, *схиигуман* и *схиигуманија* (рус. *схиигумен*, *схиигуменья*).

4.6.1.3. Називи према монашком чину

4.6.1.3.1. Искушеници, одн. новопострижени монаси, примањем пострига добијају и одређени чин¹⁶⁴. На свом монашком путу калуђери могу напредовати и задобити виши чин, а као критеријуми за тако нешто претежно се узимају богоугодан живот и узрастање у врлини. Подела на три степена монаштва – расофор, малу схиму и велику схиму – датира још од

¹⁶² За потребе овог истраживања манастири су узети као пример који је најчешћи. Оно напомињемо зато што монаси могу живети и у другим организованим заједницама (нпр. у скитовима, келијама, колибама), а могу се одредити и за отшелништво – в. т. 4.6.1.5.

¹⁶³ Због релевантности смо такве лексеме такође укључили у анализу, будући да оне – иако потенцијално – садрже архисему ‘монашко лице’.

¹⁶⁴ Упутно је поменути да се овде могу срести разлике на нивоу помесних Цркава.

XVIII–X века¹⁶⁵, па тако и три аналогна чина пострижења: 1) Чин одевања расе и камилавке, 2) Чин мале схиме или мандије и 3) Чин великог и анђелског образа – велика схима (Православная энциклопедия, Т. XLVI, 567; Енциклопедија православља, Књ. 2, 1255; Таушев 2007: 349). У таквој хијерархији најпре се издвајају расофорни монаси (рус. *рясофорный монах, рясофор*; срп. *расофорни монах, расофор, расоноша, ризоносац*¹⁶⁶), а затим схимници, у оквиру којих постоји диференцијација на малосхимнике (рус. *монах малой схимы, малосхимник*; срп. *малосхимник*) и великосхимнике (рус. *схимник, схимонах, схимница, схимонахиня*; срп. *великосхимник, великосхимница, схимонах, схимонахиња*).

4.6.1.3.1.1. Први монашки чин јесте расофорни монах. Дати чин не подразумева давање завета, нити благослов за ношење мандије и пане. Расофор добија расу и камилавку, док пострижење власи прима као знак одлагања „бесловесних мисли и дела”, а ради „одрицања од света и свега што је у свету и ради одбацивања своје воље и свију телесних похота” (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1605).

4.6.1.3.1.2. Наредни чин односи се на малу схиму, где се подразумева да расфорни монах или искушеник полаже завете послушности, девствености и нестицања¹⁶⁷. При узимању мале схиме пострижник одева хитон, параман који га подсећа на завете које је дао, али и крст који је преузео на себе желећи да иде путем Христовим, затим се опасује кожним појасом, облачи монашку мандију, а на главу му се ставља панакамилавка. Након обувања нових сандала, монаху се додељују бројанице, ручни крст и свећа. При узимању мале схиме добија се ново, монашко име, што је пракса која је постојала већ у VII веку¹⁶⁸. Малосхимник након монашења „дужан је да у цркви проведе пет дана, уздржавајући се од сваког дела осим читања, пребивајући у духовним размишљањима и умној молитви” (Таушев 2007: 349–350; Енциклопедија православља, Књ. 2, 1153).

4.6.1.3.1.3. Највиши чин који калуђер може добити на свом монашком путу је велика схима, која се на руском назива и *ангельский образ*¹⁶⁹, односно *анђелски (ангелски) образ* на српском (Енциклопедија православља, Књ. 1, 52, 56, 339). Уколико се лексема *схимник (схимница)*, односно *схимонах (схимонахиня / схимонахиња)*, употреби без додатног конкретизовања, по правилу је реч о великосхимницима (СС, 531–532; Енциклопедија православља, Књ. 3, 1886). Она подразумева потпуно удаљавање од света и одликује се већом строгошћу и узвишеношћу завета, па великосхимници теже „најсавршенијем испосничком животу”, како се за трећи степен монаштва наводи у Чину великог и анђелског образа. Када се постризавају власи, каже се да схимник по „други пут постризава власи своје главе, у знак коначног одрицања од света, и свега што је у свету, и коначног одбацивања своје воље, и свих телесних похота, како би пазио на себе у безмолвију и делатној усамљености” (Таушев 2007: 352). И заиста, њихов живот готово је у потпуности испуњен богomisлијем, подвигом, молитвом, послушноћу, молчанијем (примера ради, у руској средини постоји обичај да схимници дневно могу изговорити највише до неколико речи). Великосхимници добијају посебну схимничку расу, ставља им се нарочити, велики параман,

¹⁶⁵ Како наводи литургичар Л. Мирковић (1983: 160), дата подела коначно је призната у Грчкој цркви почетком IX века.

¹⁶⁶ У ширем смислу *ризоносац* може се користити и као општи назив за монашко лице, односно лице које носи мантију.

¹⁶⁷ Ова три завета могу се посматрати као супротност трима основним страстима које је Свети Јован Богослов набројао у Првој саборној посланици: похота телесна, похота очију и надменост живљења (1 Јн. 2, 16) (Таушев 2007: 350).

¹⁶⁸ У *Енциклопедији православља* (Књ. 2, 1153) наводи се да је пракса промене имена постојала већ у првој половини VII века, док руска *Православная энциклопедия* (Т. XLVI, 567) садржи податак да се то чинило у периоду XVIII–X века.

¹⁶⁹ У руском језику *ангельский образ* односи се на схимнике, па се тако *малый анђелский образ* користи за именовање чина мале схиме, а *великий анђелский образ* за велику схиму.

кожни каиш, а на главу кукуљица са аналавом. Монаху у великој схими одева се схимничка мантија и сандале, а такође им се даје бројаница, ручни крст и запаљена свећа. При добијању овог чина, монаху се може дати ново име (Таушев 2007: 354; Енциклопедија православља, Књ. 1, 56).

4.6.1.4. Називи према врсти послушања

4.6.1.4.1. Према учењу Светих Отаца, врлина послушности перципира се као темељ и корен напретка у монашком животу (Поповић 1981: 11). Ходећи стазама духовности, калуђери као узор најпре имају Самога Исуса Христа, који у свет „није дошао да му служе, него да служи” (Мт. 20, 28). Монашки дан практично је незамислив без послушања. У питању је посао или дужност коју монасима даје игуман (игуманија), духовник или – у већим обитељима – намесник (намесница). Нека од њих не изискују појашњења, довољно су јасна сама по себи: нпр. *кувар*, *баштован*, *звонар*. Поједина пак захтевају ближу експликацију. Рецимо, лексемом *алтарница* у руском језику номинује се монахиња која има право улажења у олтар ради обављања послушања. Монах задужен за паљење свећа, укључујући и оне на полијелеју, у руском језику назива се *кандиловжигатељ*. У докторској дисертацији Р. Левушкине проналазимо два преводна еквивалента потоње лексеме на српски језик – *кандилар* и *кандиловжигатељ* (Бајић 2013: 282, 457).

4.6.1.4.2. Важна су и послушања попут *економа*, *еклисијарха*, *странопримца*. Манастирски економ обично се преводи лексемом *келарь* на руски језик (нпр. в. ТР, 97), међутим потребно је појаснити шта се дешава када у манастиру постоје две дужности – *економ* и *келарь*. Прва подразумева монашко лице које управља манастирском економијом, док друга означава дужност која подразумева брину о намирницама и припреми трепезе у складу са манастирским типиком. Тако је *келарь* у надлежности монаха који се именује као *економ*, што би и био исправнији преводни еквивалент за *економиа* (уп. Положение о монастырях и монашествующих 2017: 14). За манастирску цркву и распоред богослужења у оквиру богослужбеног круга задужено је монашко лице које се назива *еклисијарх* (рус. *экклисиарх*). Поменули бисмо и *странопримца* (рус. *странноприимец*). Њиме се именује монах или искушеник коме је поверено старање о гостима и посетиоцима обитељи. Једно од послушања подразумева да се помаже или монашком лицу у чину или старцу (старици) у свакодневним обавезама (в. т. 4.6.1.7.1.). Калуђери или, ређе, искушеници који имају такво послушање називају се *келејник*, односно *келејница* (рус. *келейник*, *келейница*). У погледу интерперсоналних односа са оним коме помажу они јесу *сакелејници* (рус. *сокелейник*).

4.6.1.5. Називи према начину организације монашког живота

4.6.1.5.1. Из историје Цркве познато је да је у периоду IV–V века дошло до формирања двају различитих типова организације монашког живота – анахоретства и киновије (о овоме детаљније у: Казанский 2000: 93–193, 213–320). Анахоретски начин живота подразумева осамљивање од људи и повлачење у ненасељена места, пустиње, далеко од саблазни овога света. То се чини ради строгог подвизавања, молитве и предавања богомислију. За такве монахе користе се називи *анахорета*, *отшелник*, *пустињак* (рус. *анахорет*, *отшельник*, *пустынный*, *пустынножитель*). Као зачетници отшелништва обично се наводе преподобни оци Павле Тивејски и Антоније Велики, а у руској средини преподобни Антоније Печерски, међутим треба рећи да се такав начин живота везује још за старозаветног пророка Илију и Светог Јована Крститеља (исп. Православная энциклопедия, Т. III, 593–608).

4.6.1.5.2. Са друге стране, киновија подразумева заједнички живот у општежитељним манастирима. Такви монаси називају се *киновити*. Општежиће је основао преподобни отац Пахомије Велики и такав начин организације монашког живота данас је најзаступљенији. У ову групу може се прибројати и *лавриот*, назив за монаха према врсти општежитељног манастира у коме живи и подвизава се – лаври. То су већи манастири који имају посебан историјски значај (Православная энциклопедия, Т. XXXIX, 550). У Руској цркви оне и данас постоје, а уз то представљају веома значајне духовне центре (на пример, такве су Тројице-Сергијева лавра, Кијево-Печерска, Почајевска), зато је та лексема у руском језику далеко фреквентнија него што је у српском. Просечан говорник српског језика – како нам се чини – лавре углавном повезује са царским лаврама, тим пре што се називи појединих српских манастира са њима традиционално идентификују, такође због историјског значаја (рецимо, Студеница, Жича или манастир Хиландар, српска царска лавра).

4.6.1.5.3. Овде бисмо се осврнули и на келиотство, још један начин монашког живота у скитовима при манастирима или засебно од њих. Њега је основао преподобни Макарије Велики, а у Русији је био уведен након смрти преподобног Теодосија Печерског, премда се као образац скитског живота углавном наводи преподобни Нил Сорски. Ради се о врсти заједнице која се углавном оснива у слабије насељеним местима. Састоји се од неколиких келија монаха, који се називају *келиоти* (рус. *келиоты*), и одликује се изузетно строгим поретком унутрашњег живота. Потоња организација монашког живота широко је распрострањена на Светој Гори (Православна енциклопедија, Т. I 2010: 485, 506).

4.6.1.6. Називи према подвигу и врсти подвига

4.6.1.6.1. Подвижничка димензија православне духовности спада међу њена истакнутија обележја. Вредност православном монаштву, сматра Кардамакис, даје дух подвига којим се православна духовност напаја. Подвиг је нераскидиво повезан са монаштвом, будући да оно „није нека историјска установа, него дубоко искуство живота Цркве, које чува и изражава подвиг као лични догађај и свесну борбу уздизања човека над собом, као достојанство његове слободе. Монах показује и пројављује подвиг као лично и онтолошко учешће у Крсту и Васкрсењу Христовом, као препород и поновно стварање, као живот покајања и повратка, као узлажење у природно-органички однос и везу са Богом, као неуморну љубав и снажно раченије, као незаситу глад и жеђ за Богом” (Кардамакис 2005: 173). Подвижништво и монаштво Кардамакис (2005: 173) види као синонимне појмове, јер монаштво и јесте подвиг у најпотпунијем и најизворнијем његовом изразу – оно представља плод подвижничког идеала целокупне Цркве. Тако је подвижништво посебна аскетска активност усмерена ка задобијању Царства небеског, чији је значај Господ лично истакао: „Царство небеско с напором се узима, и подвижници га задобијају” (Мт. 11, 12). Монаштво је заправо „жеља за подвижничким животом” (Кардамакис 2005: 21).

4.6.1.6.2. На свом монашком путу калуђер може да се подвизава сâм (*подвижник*, *подвижница*) или да има *саподвижника* (рус. *сподвижник*), на пример у испосништву (у руском језику за то постоји и засебна лексема: *постник* → *спостник*).

4.6.1.6.3. Разуме се, ово није једини критеријум на основу ког се може говорити о номинацији подвижника. То се може чинити и према конкретној врсти подвига. Поменућемо неке: *затворник* је подвижник који се осамљује у своју келију или пештеру како би се молитвено и созерцатељно предао Богу. Они не излазе из келије (осим у крајње изнимним ситуацијама) и ни са ким не разговарају. Црква познаје и *безмолвнике* (рус. *безмолвник*, *молчальник*), аскете које су дале завет да се до своје кончине подвизавају у непрекидном молчанију, односно ћутању. Овде можемо придодати и *исихасте* (рус. *исихаст*), представнике мистичног подвижништва у монашкој духовности које је у (пред)византијском

периоду било посматрано кроз призму отшелништва (исп. Мейендорф 1974). Касније су се – као и данас – исихастама називали монаси који су свој живот посветили апсолутној тишини, молитвеном тиховању и непрестаној умно-срдачној молитви¹⁷⁰. Дати начин духовног живота данас је присутан превасходно на Светој Гори (о овоме подробније у: Григорий Синаит 1999; Паисий Величковский 1902; Сахаров 2010: 119–128; Никодим Святогорец 2013: 147–151).

4.6.1.7. Називи према духовном искуству и ауторитету

4.6.1.7.1. Монашка лица могу се именовати према духовном искуству и ауторитету који уживају захваљујући усрдном испуњавању монашких завета, подвигу, па отуда и поседовању духовних дарова¹⁷¹. Међу таквим номинацијама јесу *старац* (рус. *старец*) и *старица*. У питању су старији, искусни монаси којима се поверава духовно руковођење братства или сестринства. Они се могу именовати и облицима арамејског порекла – *ава* (рус. *авва*) и *ама* (рус. *амма*) – који су се првобитно користили за древне подвижнике, а данас се односе и на велике духовнике новијег времена (нпр. ава Јустин Поповић). Под утицајем грчког језика приликом номинације старца среће се позајмљеница *геронда* (према *γέροντας*)¹⁷². Чини се да је овај грецизам фреквентнији у руском језику, иако се може срести и у српском. Он углавном продире путем литературе и извора са грчког говорног подручја, односећи се на чланове Јеладске или Кипарске цркве.

4.6.1.8. Називи према духовном дару

4.6.1.8.1. Дата група садржи лексеме којима се монаси квалификују према духовном дару који поседују. На пример, она монашка лица која краси особити дар молитве као вида заступништва људи пред Богом називају се *молитвеницима* (рус. *молитвенник*, *молитвенница*; срп. *молитвеник*, *молитвеница*). У монашком свету постоје и они који се истичу даром за живљење и подвизавање у веома строгом посту. То су *постник* и *постница* у руском језику, односно *испосник* и *испосница* у српском.

¹⁷⁰ Православно поимање молитве не своди се само на усмену молитву, која заправо представља тек њен први степен. У молитви се главним успехом сматра очишћење срца од страсти и везаности за било шта чулно што човека удаљује од богومислија. Са духовним узрастањем долази до корелације молитвених мисли са умом и срцем, па молитва може напредовати у умну, а када се свим осећањима срца пребива са Богом и љубав према Њему испоњава срце оног ко се моли, тада молитва постаје срдачна. Крајњим идеалом сматра се пребивање у непрестаној молитви, када претходне пролазне тежње прелазе у стање созерцања у коме се и из кога открива молитва созерцатељна (Православная энциклопедия, Т. XLVI, 491; Харитон Валаамски саст. 2017: 37–53).

¹⁷¹ Ово не значи да су монасима духовни ауторитети само лица која се номинују лексемама из дате групе. Посреди је разматрање назива који се примарно користе према поменутом критеријуму.

¹⁷² Тенденција да се именица *геронтисса* (срп. *геронтиса*) користи у значењу „старица” нарочито се примећује у новије време, мада је употреба дате лексеме засад доминантна при именовању чудотворне иконе Пресвете Богородице „Старица” која се чува у манастиру Пантократор на Светој Гори. За иконографске типове и иконе Мајке Божије у руском и српском језику иначе није реткост да постоје синонимни називи, од којих је један страног порекла (грчког, некад и латинског): нпр. рус. *Экономисса* – *Домостроительница*, *Оранта* – *Молящаяся*, *Пантанасса* – *Всецарица*; срп. *Одигитрија* – *Путеводитељка*, *Елеуса* – *Милостива*, *Портаитиса* – *Вратарка*.

4.6.1.9. Називи према чину у црквеној хијерархији

4.6.1.9.1. У институционалном погледу Црква представља сложену структуру чија је организација хијерархијски устројена. Сва лица која су од Исуса Христа путем апостолског прејемства примила црквену власт на законити начин чине свештенство (исп. Перић 1997: 83–84; Милаш 2004: 251). Према црквеном праву разликују се свештенослужитељи и црквенослужитељи. У овој првој групи постоје три степена – епископски, презвитерски, ђаконски – и у сваком од њих своје место проналазе монашка лица искључиво мушког пола¹⁷³. У руском и српском језику она се именују следећим лексемама:

1) епископски степен (рус. *епископ, архиепископ, митрополит, патриарх*; срп. *епископ, архиепископ, митрополит, патријарх*);

2) презвитерски степен (рус. *иеромонах, священноинок, архимандрит*; срп. *јеромонах, протосинђел, синђел*);

3) ђаконски степен (рус. *иеродиакон / иеродьякон, архидиакон*; рус. *јерођакон, архиђакон*).

4.6.1.9.2. Како би монах постао епископ, он мора бити произведен у архијерејски чин. Отуда је јасно да лексеме за именовање епископских чинова међусобно представљају кохипониме, док са лексемом *архијереј* (рус. *архиерей*) ступају у хипо-хиперонимски однос. Место хиперонима припада именици *архијереј*, која представља општи назив за припаднике највишег степена црквене хијерархије. У том значењу активно се употребљавају синонимне лексеме *јерарх* (рус. *иерарх*) и *архипастир* (рус. *архипастыр*).

4.6.1.9.3. Епархијском архијереју, па тако и патријарху, у службовању и руковођењу епархијом може помагати *викарни епископ*, односно *викар* (рус. *викарий*). Сродну функцију обављао је *хорепископ* или епископ сеоских области. У Руској и Српској православној цркви дати чин данас се не додељује (нпр. за разлику од Кипарске), барем не када је у питању канонска Црква (исп. Џыпин 2004: 210–211; Перић 1997: 87).

4.6.1.9.4. Поменули бисмо и функцију *егзарха* (рус. *экзарх*), која постоји веома дуго. У почетку се овим термином именовао самостални јерарх Цркве да би након тога егзарх представљао орган патријарашке власти (Џыпин 2004: 206). Наиме, када би патријаршија заузимала велико територијално пространство, првојерарх није увек могао лако да врши надзор над нарочито удаљеним деловима. Тада би се од постојећих митрополита бирао патријархов намесник – егзарх – који би руководио областима које су им поверене. Обично би се на дато место именовали митрополити чије су катедре уживале какав историјски значај или би према политичком положају уживале посебан положај у односу на друге митрополије из јурисдикције дотичног патријарха (Милаш 2004: 362). Из данашње перспективе термин *егзарх* има значење које је у извесној мери слично првобитном. Егзарх има функцију епархијског архијереја у оквиру егзархата, којим управља на основу црквених канона. Ова црквена јединица може обухватати више епархија, а налази се изван граница земље где је главно седиште патријарха. Тако у састав Руске православне цркве данас улази Белоруски егзархат¹⁷⁴ који се налази на територији Републике Белорусије (в. Устав РПЦ, гл. XIII; Џыпин 2004: 403–404). У Српској цркви очувала се титула *егзарх пећког трона* (= чувар трона), коју носи архиепископ цетињски и митрополит црногорско-приморски. То датира из времена када је ова митрополија – као српска – била самостална (захваљујући својој

¹⁷³ У руском језику не треба мешати именице *диаконисса* и *дьяконица*, односно *ђакониса* и *ђаконица* у српском (о месту и улози *ђакониса* у Православној цркви, укључујући подробнији богословско-историјски преглед, детаљније у: Православная энциклопедия Т. XIV, 580–587).

¹⁷⁴ *Белорусская Православная Церковь* је у синонимној употреби са *Белорусский Экзархат* (Устав РПЦ, гл. VIII, п. 15).

самосталности сачувала је и самосталност Пећке Патријаршије), отуда су њени митрополити имали дату титулу¹⁷⁵. Иначе, о томе да је још почетком XVII века, након пресељења, митрополит Српске цркве у аустријским земљама био егзарх пећког патријарха, као и митрополит цетињски у Црној Гори и митрополит дабробосански у Далмацији, пише епископ Никодим Милаш (2004: 362).

4.6.1.9.5. У случајевима када патријарашки трон остане упражњен (на пример, услед упокојења поглавара Цркве или неког другог разлога због ког није у могућности да обавља дужности архипастира), архијереј који врши дужности патријарха до избора новог назива се *мјестобљуститељ*¹⁷⁶, што означава чувар патријарашког трона (рус. *местоблюстителъ*, *местоблюстителъ Патриаршего Престола*).

4.6.1.9.6. Највиши монашки презвитерски чин је *архимандрит*. Монаха у овом чину одликује могућност ношења напрсног крста, као и појединих симбола архијерејске власти (нпр. митре, жезла)¹⁷⁷. За архимандрита се углавном бира искусни свештеномонах за заслуге и изразити допринос Цркви. Код Руса се чин архимандрита може доделити и монаху који заузима високе административне функције у Цркви, па се у новије време лексемом *архимандрит* именује само чин, а не дужност (Православная енциклопедия, Т. III, 557–558)¹⁷⁸.

4.6.1.9.7. У руском језику интересантне су лексеме *синкелл* и *протосинкелл*. Њима се у Руској цркви именовано презвитер или монах који је живео уз патријарха или епископа као његов сарадник у управљању и сведок чистоте његовог живљења. Дате лексеме у руском језику данас припадају историзмима, док се у српском језику активно употребљавају али у модификованом значењу. У Српској цркви *протосинђел* представља презвитерски монашки чин који је еквивалентан чину протојереја код мирског свештенства, док је *синђел* у том погледу еквивалентан чину протонамесника (Кончаревић 2006: 142). У оба случаја, дакле, ради се о степенима које могу поседовати искључиво монаси.

4.6.1.9.8. Свештенослужитељи у презвитерском чину могу се именовати и уз истицање монашког чина: рецимо, *схиархимандрит*, *схиеромонах* (срп. *схијеромонах*).

4.6.1.9.9. Монашка лица могу бити и међу црквенослужитељима. Тако се, примера ради, монах који је задужен за читање одређених текстова Светог Писма и молитава на богослужењу назива *чтец* (рус. *псаломщик*). Подразумева се да над њим претходно мора бити обављена хиротесија.

¹⁷⁵ Када је реч о митрополитима – историјски гледано – титулу егзарха пећког трона имао је још Василије III Петровић. Дату титулу Василије је добио од патријарха Атанасија II након хиротоније 22. августа 1750. године у Београду. Није случајно што је њему додељена дата титула, јер је у то време Митрополија црногорска, односно територија коју је заузимала, од свих епархија Српске цркве једина била слободна. Све друге биле су под турском, аустријском или млетачком влашћу. Према томе, јасно је да овде не може бити речи о самосталности изван контекста припадности Српској православној цркви, утолико пре што егзарха треба разликовати од првојерарха Цркве (Стаматовић 2014: 5, 329–466).

¹⁷⁶ Осим дате употребе, која је у српском језику доминантна, лексема *мјестобљуститељ* може се срести и у значењу администратора упражњене епархије у периоду до избора новог епархијског архијереја. Истина, такву семантичку вредност данас фреквентније срећемо код лексеме *администратор* (на пример, епископ шумадијски и администратор Архиепископије београдско-карловачке).

¹⁷⁷ У Руској православној цркви произвођење у чин архимандрита пропраћено је и наградом којом се омогућава право савршавања богослужења у митри (Православная енциклопедия, Т. III, 558).

¹⁷⁸ Када је у питању епархијски архијереј који се налази на челу манастира (или патријарх уколико је манастир ставропигијални), тада обично има титулу *свештеноархимандрита* (рус. *священноархимандрит* – СС, 339).

4.6.1.10. Називи према духовном сродству

4.6.1.10.1. Етикецијске формуле обраћања, као што је познато из теорије комуникације (Кончаревић 2013б: 16–17), умногоме су одређене самим комуниканатима, али и другим вањезичким параметарима. Општење међу сабраћом (рус. *собрат*) у манастиру носи топао, братски (сестрински) карактер, а, опет, донекле и дистанциран. Углавном се преферира *ти*-општење, мада то не мора увек бити случај, нарочито уколико се у виду има узраст и чин комуниканата. Зато, на пример, у комуникацији са игуманом, архимандритом или старијим јеромонахом може бити примењено и персирање (Кончаревић 2013б: 86–88, 115–117).

4.6.1.10.2. Чланови монашке заједнице ословљавају се лексемама *брат* и *сестра*¹⁷⁹, али и *отац* и *мати* (рус. *отец* / *батюшка*¹⁸⁰, *матушка*) углавном у односу са настојатељем (настојатељицом) манастира или, у неким обитељима, чак и старијим монашким лицем, углавном преко 40 година старости. Интересантно је да лексички састав јединица у овој подгрупи указује на чињеницу која има своју богословску утемељеност, а то је да живот у манастиру умногоме подсећа на живот и устројство породице. Уколико се обрати пажња на називље којим се оперише у мушком и женском манастиру, може се приметити да су у питању лексеме којима се именује најуже језгро породице – *отац* (рус. *отец*), *мати* (рус. *матушка*), *брат* и *сестра*.

4.6.1.11. Називи према црквеној титули

4.6.1.11.1. Одговарајуће норме говорне етикеције постоје и у црквеној сфери, где је пожељно поштовати етикецијске формуле обраћања црквеним великодостојницима, као и њиховог титулисања. У Руској и Српској цркви користе се одговарајуће титуле према јасно дефинисаном моделу: са заменицом *Ваша* / *Ваше* приликом обраћања (нпр. рус. *Ваше Высокопреосвященство*; срп. *Ваша Светости*), односно *Его* / *Његова*, *Његово* приликом указивања на адресата (нпр. рус. *Его Высокопреосвященство*; срп. *Његова Светост*). Такво ословљавање носи формални карактер¹⁸¹.

4.6.1.11.2. Приликом употребе важно је на исправан начин одабрати титуле које се у анализираним језицима именују на следећи начин: *Преподобие* (срп. *Преподобије*) представља титулу јерођакона или јеромонаха, *Преосвященство* (срп. *Преосвеиштенство*) епископа, а *Владыка* (срп. *Владика*) епископа, архиепископа и митрополита. Титулом *Высокопреподобие* (срп. *Высокопреподобије*) ословљава се архиђакон, игуман или архимандрит¹⁸². За архиепископа и митрополита користи се титула *Высокопреосвященство* (срп. *Высокопреосвеиштенство*) и *Блаженство*¹⁸³, док титулу *Святейшество* (срп. *Светост*) носи поглавар Цркве – патријарх (ТР, 336).

¹⁷⁹ Искушеницима се такође обраћа на исти начин, независно од тога да ли су одевени у расу или камилавку или не.

¹⁸⁰ Датом лексемом ословљава се углавном јеромонах, док се у случају монаха без свештеног чина то не практикује.

¹⁸¹ На пример, уп. са неформалном употребом *Ваше Преосвеиштенство* и *Преосвећени* у српском језику, о чему пише Р. Стијовић (2015: 168–169).

¹⁸² Поред поменутих свештенослужитеља дату титулу имају и игуманије.

¹⁸³ Титула *Блаженнейший* (*Блаженство*) првобитно се користила у облику *блаженный* (*μακάριος*) и сматра се да није настала пре IV века. Данас се употребљава приликом обраћања првојерарсима аутокефалних Цркава, нпр. Патријарху александријском и целе Африке, Патријарху Велике Антиохије и целог Истока, Патријарху Светог града Јерусалима и све Палестине, Католикосу-Патријарху целе Грузије, Архиепископу атинском и целе Јеладе (паралелно са *Святейший*). У руском језику титула *Блаженнейший* користила се и

4.6.1.12. Називи према географском одређењу

4.6.1.12.1. Номинације монаха могу бити и локализаторске природе. Примерима из нашег корпуса реферира се на географско подручје где монах живи и подвизава се (нпр. рус. *Синај* → *синаит*; срп. *Света Гора* → *Светогорац*). Такви су називи *агиорит*, *афонит*, *синаит* у руском језику, као и *Светогорац*, *Агиорит* и *Синаит* у српском¹⁸⁴.

4.6.1.12.2. Такви називи користе се и као компоненте у саставу ономастичке лексике, што је добро запажа на материјалу агиоантропонима (исп. Бугаева 2007: 44–45; Кончаревић 2017: 15–16).

4.6.1.13. Називи према чину светости

4.6.1.13.1. У Православној цркви монаштво је изнедрило бројне чланове прибројане лику Светих. Најчешће се то манифестује у чину преподобних (рус. *преподобный*, *преподобная*; срп. *преподобни*, *преподобна*) који задобијају оци и матере који су живели монашким животом и захваљујући нарочито усродном испуњавању монашких подвига приближили су се уподобљавању ангелском лику¹⁸⁵, због чега се и називају преподобнима.

4.6.1.13.2. Постоји и чин светости у ком се прослављају монашка лица скончала мученичком смрћу Христа ради¹⁸⁶. У питању су преподобномученици (*преподобномученик*, *преподобномученица*)¹⁸⁷. Уколико су пак такви монаси били у епископском чину, тада се ради о *свештеноисповедницима* (рус. *священноисповедник*)¹⁸⁸.

другачије, истина, у изузетним ситуацијама. Рецимо, ову титулу носио је митрополит Сергије (Староградски), заменик патријаршког мјестобљуститеља. Иако није био првојерарх, он је дефакто обављао ту дужност. У Руској заграничној цркви, основаној у Сремским Карловцима, поменуте титуле био је удостојен председник Заграничног Синода митрополит Антоније (Храповицки). Данас титулу *Блаженство* носи архипастир Украјинске православне цркве (Московског патријархата), која има самосталну управу са правима шире аутономије под јурисдикцијом РПЦ (Православная энциклопедия, Т. V, 346).

¹⁸⁴ У српском језику веома су фреквентне и номинације према називу манастира у ком монах живи и подвизава се, а чији се назив може поклапати са називом места где се дати манастир налази (нпр. *манастир Хиландар* → *Хиландарац*, *манастир Високи Дечани* → *Дечанац*).

¹⁸⁵ Монахе иначе називају *анђелима на земљи*, односно *анђелима у телу* (*ангелима во плоти*), будући да монашки живот умногоме подсећа на анђелски. За монаштво се отуд користи синонимна номинација *ангелски чин* или (*ангелски образ*), што значи да се монах готово уподобљава анђелима који непрестано славе и хвале Бога (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1256; Поповић 1981: 88–89). Рецимо, новопостриженом монаху након монашења упућују се речи: *Спасавај се у ангелском чину!* (рус. *Спасайся в ангельском чине!*), међутим, треба напоменути да се *анђелски* (*ангелски*) *чин* у српском језику односи и на чин велике схиме, док у руском *малый ангельский образ* подразумева чин мале схиме, а *великий ангельский образ* се односи на велику схиму.

¹⁸⁶ Овде не мислимо на мучеништво које архимандрит Емилијан Симонопетритски оцењује као полазни елемент у православном монаштву. Он примећује да компонента која никада не изостаје из било ког монашког позива, а која снажно покреће и побуђује цело биће онога ко жели да иде тим путем, јесте „*мученичко схватање и уверење, јака жеља за страдањем, расположење да се трпи и страда, да се жртвује, да се умире из љубави према Богу, или да се на тај начин изразе најдубљи спонтани покрети своје душе и интимно богоискатељство, стално тражење свагда жељенога Бога. Зато можемо рећи да хришћанин зато и иде у Монаштво да би постао мартис* (= мученик) Христов кроз многе трудове и подвиге и сузе и трпљење (или, како је рекао један Светогорац, ‘*кроз многа трпљења*’)” (Емилијан Светогорац 1998: 371–372).

¹⁸⁷ Међу светим угодницима Божијим налазе се монаси који су претрпели мученичка страдања и – за разлику од преподобномученика – упокојили се мирним животом. Они се називају *преподобноисповедницима* (*преподобноисповедник*, *преподобноисповедница*).

¹⁸⁸ Као свештеномученици такође се могу прослављати мученици који су имали презвитерски чин, а живот су положили за Исуса Христа (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1715).

4.6.1.13.3. Црква може да канонизује и архијереја који је послужио Богу и људима проживевши праведним животом. Такви монаси прослављају се у чину *светитеља* (рус. *святитель*) (Кончаревих 2017: 12). У односу на преподобне то је сасвим други чин, јер, како наводи Г. П. Федотов (2005: 96), Црква не прославља епископе само због њиховог аскетског подвижништва, или барем не само због тога, па се светитељи у односу на преподобне разликују квалитативно (о овоме више у: Федотов 2005: 96–113). Овде бисмо напоменули да у оба анализирана језика треба правити разлику између светитеља као чина светости (значење 1) и општег назива за угодника Божијег који је прослављен у чину светости, свеца (значење 2). У руском језику ситуација је једноставнија, па се разликују лексеме *святитель* (зн. 1) и *святой* (зн. 2). У српском језику стање је сложеније, јер се обе семантичке вредности могу означавати истом лексемом – *светитељ* – што је потребно имати у виду приликом њене употребе и лексикографске обраде (исп. Бајић 2013: 226–230). На тај начин, јасно је да у српском језику *светитељка* означава искључиво светицу (зн. 2), а никако монахиња у архијерејском чину које се прославља у лику светости. Такво значење није могуће добити, будући да женска лица не задобијају епископски степен у Православној цркви, па се ни од именице *епископ* може извести фемининатив¹⁸⁹ (Пипер, Клајн 2014: 55).

4.6.2. Предлог класификације тематске групе назива за монашка лица

4.6.2.1. Пре него што понудимо предлог класификације разматране тематске групе, изнећемо најпре нека општа запажања у вези са досадашњом анализом.

4.6.2.1.1. Као што се може закључити, тематску групу лексема које служе за номинацију монашких лица одликују структурна разубојеност, хетерогеност јединица у погледу лексичког састава, лексичко-семантички односи чија адекватна анализа и дескрипција изискује поседовање како лингвистичких, тако и екстралингвистичких знања. Потоњу тематску групу сачињава терминолошка лексика (нпр. рус. *архимандрит*, *игуменья*, *алтарница*, *келарь*, *местоблюстителъ*, срп. *архијереј*, *великосхимница*, *странопримац*, *исихаста*, *ексисијарх*), лексеме из општег лексичког фонда које путем механизма полисемије развијају неко од секундарних значења релевантно за сферу монашке духовности (нпр. рус. *отец*, *матушка*, *брат*; срп. *отац*, *брат*, *сестра*). Такође, своје место проналазе архаизми (нпр. рус. *чернец*, срп. *црноризац*, *дохијар*¹⁹⁰) и историзми (нпр. рус. *синкелл*, срп. *хорепископ*). Посматрано у целини, испољено је далеко више сличности него разлика, што се могло и претпоставити, с обзиром на чињеницу да руски и српски језик представљају блискосродне језике, најпре у генеалогском и ареалном погледу, од којих и један и други припадају истом културном ареалу (*Pax Slavia Orthodoxa*), а не треба превидети ни да је православље у руску и српску средину дошло из истог центра – Византије.

4.6.2.1.2. Разматрана група назива неретко садржи синонимске парове (нпр. рус. *агиорит* – *афонит*, *пусынник* – *пустынножителъ*, *схимник* – *схимонах*, срп. *исихаста* – *безмолвник*, *монахиња* – *калуђерица*, *Агиорит* – *Светогорац*), па чак и низове (нпр. рус. *монах* – *инок* – *чернец* – *црноризец*, срп. *монах* – *калуђер* – *црноризац*, рус. – *исихаст* – *безмолвник* – *молчалъник*), где се са контактолошког аспекта убедљиво истиче утицај грчког језика, и то на примеру обају језика.

4.6.2.3. На основу спроведене анализе предлажемо разраду тематске групе назива за именовање монашких лица. Ваља напоменути да обим ексцерпираних и анализираних

¹⁸⁹ Исто је стање и са лексемама *епископ* и *святитель* у руском језику.

¹⁹⁰ У погледу лексичке конкуренције дати пример уступа у фреквентности лексеми *странопримац*. У савременом српском језику именица *дохијар* све се ређе користи као апелатив, а више као ономастичка јединица, везујући се за назив истоименог светогорског манастира (*Дохијар*).

примера не треба сматрати коначним и јединим постојећим. Он је ограничен у складу за изворима и несумњиво се може проширивати. Класификација коју нудимо такође носи условни карактер, што значи да њоме не пледирамо на коначност и апсолутну заокруженост подгрупа. У зависности од приступа, а засигурно и саме грађе, она се може модификовати и додатно диференцирати.

Табела бр. 6. Класификација тематске групе НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА

НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА	
→	ОПШТИ НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА (нпр. рус. <i>монах, монахиня, чернец, черница</i> ; срп. <i>монах, монахиња, калуђер, калуђерица, црноризац</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ДУЖНОСТИ У МАНАСТИРУ: → Називи за монашка лица према дужности у манастиру без истицања монашког чина (нпр. рус. <i>игумен, игуменья (игуменья), настоятель, духовник, благочинный</i> ; срп. <i>игуман, игуманија, духовник, настојатељица, економ</i>). → Називи за монашка лица према дужности у манастиру уз истицање монашког чина (нпр. рус. <i>схиигумен, схиигуменья</i> ; срп. <i>схиигуман, схиигуманија</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА МОНАШКОМ ЧИНУ (нпр. рус. <i>рясофор, малосхимник, великосхимник, схимник, схимница</i> ; срп. <i>расофор, малосхимник, великосхимник, великосхимница</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ВРСТИ ПОСЛУШАЊА (нпр. рус. <i>алтарница, кандиловжигатель, ризничий</i> ; срп. <i>странопримац, кувар, еклесијарх</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ИНТЕРПЕРСОНАЛНИМ ОДНОСИМА → Називи за монашка лица према интерперсоналним односима у погледу духовног сродства (нпр. рус. <i>отец, сестра</i> ; срп. <i>мати, брат</i>). → Називи за монашка лица према интерперсоналним односима у погледу суживота (нпр. рус. <i>собрат, сокелейник</i> ; срп. <i>сабрат, сакелејник</i>). → Називи за монашка лица према интерперсоналним односима у погледу подвижництва (нпр. рус. <i>сподвижник</i> ; срп. <i>саподвижник</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА НАЧИНУ ОРГАНИЗАЦИЈЕ МОНАШКОГ ЖИВОТА (нпр. рус. <i>киновит, лавриот, пустынный</i> ; срп. <i>киновит, отшелник, келиот</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ПОДВИГУ: → Општи називи за монашка лица према подвигу (нпр. <i>подвижник, подвижница</i>). → Називи за монашка лица према врсти подвига (нпр. рус. <i>затворник, молчальник, исихаст</i> ; срп. <i>безмолвник, столпник, исихаста</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ДУХОВНОМ ИСКУСТВУ И АУТОРИТЕТУ (нпр. рус. <i>старец, старица, геронда</i> ; срп. <i>старац, старица, ава</i>).
→	НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ДУХОВНОМ ДАРУ (нпр. рус. <i>молитвенник, постница</i> ; срп. <i>испосник, молитвеница</i>).

→	<p>НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ЧИНУ У ЦРКВЕНОЈ ХИЈЕРАРХИЈИ:</p> <p>→ Називи за монашка лица у свештенослужитељском чину:</p> <p>1) Називи за монашка лица у ђаконском чину (нпр. рус. <i>иеродиакон, архиђакон</i>; срп. <i>јерођакон, архиђакон</i>).</p> <p>2) Називи за монашка лица у презвитерском чину:</p> <p>а) Називи за монашка лица у презвитерском чину без истицања монашког чина (нпр. рус. <i>иеромонах, священноинок, архимандрит</i>; срп. <i>свештенмонах, јеромонах, синђел, протосинђел</i>).</p> <p>б) Називи за монашка лица у презвитерском чину са истицањем монашког чина (нпр. рус. <i>схиеромонах</i>; срп. <i>схиархимандрит</i>).</p> <p>3) Називи за монашка лица у епископском чину (нпр. рус. <i>епископ, митрополит, патриарх</i>; срп. <i>епископ, архиепископ, митрополит, патријарх</i>).</p> <p>→ Називи за монашка лица у црквенослужитељском чину (нпр. рус. <i>псаломщик</i>, срп. <i>чтец</i>).</p>
→	<p>НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ОСЛОВЉАВАЊУ:</p> <p>→ Називи за монашка лица према ословљавању по духовном сродству (нпр. рус. <i>матушка, брат</i>; срп. <i>отац, сестра</i>).</p> <p>→ Називи за монашка лица према ословљавању по дужности и чину (нпр. рус. <i>отец игумен, матушка игуменья, отец архимандрит</i>; срп. <i>отац игуман, мати игуманија, отац архимандрит</i>).</p> <p>→ Називи за монашка лица према ословљавању по титули (нпр. рус. <i>Преподобие, Высокопреподобие, Преосвященство, Высокопреосвященство, Святость</i>; срп. <i>Преподобије, Високопреосвештенство, Светост</i>).</p>
→	<p>НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ГЕОГРАФСКОМ ОДРЕЂЕЊУ (нпр. рус. <i>афонит, агиорит, синаит</i>; срп. <i>Светогорац, Синаит</i>).</p>
→	<p>НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА ПРЕМА ЧИНУ СВЕТОСТИ (нпр. рус. <i>преподобный, святитель, преподобномученик</i>; нпр. срп. <i>преподобни, святитель, преподобноисповедник</i>).</p>

5. РУСКА И СРПСКА ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ КРОЗ ПРИЗМУ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ

5.1. ЛЕКСИКОГРАФИЈА КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА

5.1.1. Терминолошко одређење лексикографије

5.1.1.0. Термин *лексикографија* (рус. *лексикография*) спада у лингвистичке термине чије појмовно пространство изискује ближа разматрања. Етимолошки посматрано, он је пореклом из грчког језика и изведен од *λεξικός* – „који се тиче речи” и *γράφω* – „писати” (Јрцева гл. ред. 1998: 258). Забележен је релативно рано: према наводима В. В. Дубичинског (2009: 17), први пут се среће у византијском делу *Etymologicum Magnum*, које датира из XI–XII века. Дати термин временом је продирао у различите научне средине, свакако неједнаким развојним током. У руском и српском језикословљу његова шира употреба везује се за период XX века, што је превасходно условљено развојем лексикографије као научне дисциплине, а најпре теоријске лексикографије (исп. Шимчук 2009: 6–7; Поцепня ред. 2013: 10; Драгићевић 2014: 20–23).

5.1.1.0.1. Са синхронијске тачке гледишта, ради се о полисемичном термину. Када је у питању руски језик, поуздана инвентаризација значењских реализација констатује се у волуминозном речнику *Большой академический словарь русского языка*. Према подацима које у њему налазимо, семантичка структура термина *лексикография* идентификована је следећим системом дефиниција:

„1. Словарное дело – составление и издание словарей. *Развитие отечественной лексикографии. Проблемы исторической лексикографии. Традиции русской лексикографии.* □ Главным трудом его [Шумавского] была лексикография; чехи очень хвалят его чешско-немецкий и немецко-чешский словари. Пыпин, Два месяца в Праге.

2. Раздел языкознания, изучающий теорию и практику составления словарей. *Одним из первых вопросов лексикографии является, конечно, вопрос о различных типах словарей.* Щерба, Опыт общ. теории лексикогр.

3. Совокупность печатных и рукописных лексикографических трудов и словарей; словарная литература. *Отдел лексикографии в научной библиотеке. Древнерусская лексикография. Иноязычная притекстовая лексикография XVIII в.*” (Горбачевич, Герд гл. ред. 2007: 124).

5.1.1.0.1.1. Иако се у потоњем академијском речнику износе подаци за савремени руски језик, на исти начин могуће је пратити и семантичку структуру српског термина *лексикографија*:

„1. Састављање и објављивање речника.

2. Део науке о језику која се бави изучавањем теорије и праксе састављања речника.

3. Свеукупност штапаних и рукописних лексикографских радова и речника, тј. лексикографска литература” (Драгићевић 2014: 9).

5.1.1.0.2. Забележена значења, као и њихов редослед, упућују на неколике чињенице. Пре свега, може се закључити да је лексикографија као научна дисциплина поникла из практичне активности усмерене на израду речника (в. Дубичинский 2009: 17). Они су временом постајали квалитативно разноврснији, али и квантитативно све заступљенији, што је допринело њиховом прибарању међу објекте научног проучавања (Поцепня ред. 2013: 10).

Иако је основни задатак лексикографије да изради принципе за презентацију лексике путем речника, под лексикографијом се такође подразумева сâм процес речничке израде и потоње валоризације, као и тоталитет речника који се односе на одређену научну традицију или временски период (Шимчук 2009: 3). На тај начин може се говорити о словенској, руској или српској лексикографији, совјетској, довуковској, савременој итд. И најзад, лексикографија још означава свеукупност штампаних и рукописних лексикографских радова и речника, односно лексикографску литературу.

5.1.1.0.3. Из досадашњег прегледа јасно произилази обележје лексикографије које бисмо посебно истакли, а то је њена двострука природа. Она се огледа у томе што је посредни дисциплина која је, са једне стране, теоријска, а са друге – практична. Из тог разлога се у лингвистици издвајају два већа лексикографска домена усмерена на повезане, али у основи различите врсте делатности. У питању су теоријска (металексикографија) и практична лексикографија (исп. Щерба 2004: 265–304; Виноградов 1977: 206–264; Денисов 1978; Морковкин 1987; Козырев, Черняк 2004: 5–6; Шимчук 2009: 3, 10–36; Пешикан 1970: 97–179; Драгићевић 2014; Ђирка 2006: 159–160).

5.1.2. Теоријска и практична лексикографија

5.1.2.1. Нераскидива веза теоријског и практичног аспекта једно је од иманентних својстава лексикографије. Дата веза нашла је место у саставу многобројних дефиниција у научној и стручној литератури, према којима се лексикографија језгровито дефинише као наука која се бави теоријом и праксом израде речника (нпр. Ярцева гл. ред. 1998: 258; Козырев, Черняк 2004: 5; Новиков 1987: 137; Крысин 2013: 179; Драгићевић 2010: 27).

5.1.2.2. Теоријска лексикографија¹⁹¹ – према запажањима Р. Драгићевић (2014: 12) – у поређењу са практичном има неочекивано кратку традицију. Као почетак развоја теоријске лексикографије обично се узима 1940. година. Тада је објављен рад Л. В. Шчербе *Опыт общей теории лексикографии*, који се у литератури обично истиче као први теоријски рад посвећен питањима лексикографије, нарочито руске (нпр. Zgusta 1991: 16; Шимчук 2009: 6; Поцепня 2013: 10). Оно по чему је тај рад важан јесте што се њиме врши искорак у научном погледу, надилази се аналитичко коментарисање постојећих лексикографских решења, а лексикографија се сагледава као засебна научна дисциплина. Осим тога, Шчербин *Опыт* додатно добија на значају, када се има у виду да у области лексикографије дотад нису постојала теоријска истраживања синтетичког карактера – оцењује В. В. Морковкин (1987: 33). Активније бављење теоријском лексикографијом уследило је у другој половини XX века, а нарочити одјек имала је управо Морковкинова студија *Об объеме и содержании понятия «теоретическая лексикография»* из 1987. године. У њој је проблематика теоријске лексикографије класификована у две веће целине. Прва се тиче лексикографске теорије, а друга се односи на историју лексикографије:

1) *лексикографска теорија*: дефинисање обима и садржаја појма *лексикографија*, речничка лексикологија (о овоме више у т. 5.1.2.3.), проучавање типова речника, њихових елемената и лексикографске параметризације, основе лексикографског конструисања, проблематика картотека, планирање и организација рада на речнику;

2) *историја лексикографије*: историјат речника, историјат решења типских питања (Морковкин 1987: 41).

¹⁹¹ За именовање теоријске лексикографије може се срести и термин *металексикография* у руској науци о језику, односно *металексикография* у српској, махом под утицајем западних научних традиција (Ђирка 2006: 159–160). Ипак, у русистичким и србистичким истраживањима далеко је фреквентнија употреба термина *теоретическая лексикография*, односно *теоријска лексикографија*.

5.1.2.2.1. Као што се може приметити, ова разрада утицала је и на данашње поимање теоријске лексикографије. То ћемо показати на примеру одређења које нуде В. А. Козирјев и В. Д. Черњак: „Теоретическая лексикография охватывает комплекс проблем, связанных с разработкой макроструктуры (отбор лексики, объем и характер словника, принципы расположения материала) и микроструктуры словаря (структура словарной статьи, типы словарных определений, соотношение разных видов информации о слове, типы языковых иллюстраций и т. п.), с созданием типологии словарей, с историей лексикографии” (Козырев, Черняк 2004: 5–6). Дакле, теоријска лексикографија може се дефинисати као наука која се бави анализом и критиком речника, њиховом евалуацијом, историјском анализом, разрадом типологије речника (исп. Драгићевић 2014: 9).

5.1.2.3. У појмовно језгро термина *лексикографија* – изузев теоријске – улази и практична лексикографија. Она се бави питањима примене резултата до којих је дошла теоријска лексикографија. Морковкин (1987: 41) сматра да практична лексикографија укључује израду речника (и других дела речничког типа), акумулирање и чување речничког материјала. У питању је, дакле, наука која се бави практичним, непосредним питањима састављања речника. Козирјев и Черњак истичу да практична лексикографија врши друштвено важне функције, омогућавајући учење језика, његов опис и нормирање, затим међујезичку комуникацију, научно проучавање језичког феномена итд., па отуда и трага за начинима који ће кориснику речника омогућити лексикографску презентацију бројних знања на оптималан, а истовремено доступан начин (Козырев, Черняк 2004: 5). Практична лексикографија тиче се и функционалне стране речника. Оне су готово неодвојиве, на шта указује и преглед важнијих функција које се реализују путем речника: 1) научно проучавање језика и његов опис (синхронијски и дијахронијски), 2) систематизација знања, у првом реду лингвистичких, 3) проучавање и нормирање матерњег језика, утврђивање правила писмене и усмене комуникације, 4) интерпретација речи које захтевају додатну експликацију (нпр. застареле речи, неологизми), 5) омогућавање међујезичке комуникације и преводилачке делатности, 6) учење страних језика, дубље познавање историје и културе народа чији се језик изучава, 7) научно предвиђање језичког развоја (Дубичинский 2009: 32–33).

5.1.3. Корелација лексикографије са другим наукама

5.1.3.0. Лексикографија успоставља везе са многим научним областима (историја, етнографија, културологија, психологија, социологија итд.), а њени задаци односе се на различите сфере људске делатности (превођење, настава матерњег језика, настава страног језика, говорна култура, компјутерски и информациони системи, проблеми професионалне комуникације и др.) (Дубичинский 2009: 10). Међутим, и упркос томе, она је у највећој мери упућена на лингвистику, што је и сасвим природно, утолико пре што се ради о језичкој дисциплини. Примарни објекат лексикографских истраживања представља речнички фонд језика. Он се може проучавати у кључу свих језичких нивоа од фонетике и фонологије, преко морфологије, творбе речи и лексикологије, закључно са синтаксом. Свака од тих информација проналази своје место у речнику и свака расветљава језик из одговарајућег угла (Шведова 1988: 7–8). На тај начин, а кроз призму лингвистике, Дубичински (2009: 11) истиче посредничку везу лексикографије: од теоријске лингвистике она задобија основне појмове и принципе, а примењеној лингвистици нуди систематизацију лексичких јединица и неопходних знања за решавање задатака практичног карактера.

5.1.3.1. Узајамни однос лексикографије и лексикологије

5.1.3.1.1. Сужавајући фокус разматрања са лингвистике на раван ужих области које је конституишу, нарочито се издваја корелација са лексикологијом. Ради се о томе да се и лексикологија и лексикографија усресређују на исти језички ниво – лексички – па се и лексиколози и лексикографи баве дескрипцијом, анализом и систематизацијом лексике са становишта њене форме и садржаја. Испреплетаност ових двеју дисциплина одражава се зато и на теоријско-методолошки план. Са једне стране, познато је да практичне потребе теоријске лексикографије проналазе ослонац у лексичкој семантици и њеном појмовном апарату, док лексикографска пракса, са друге стране, не може бити успешна без поузданих метода анализе пониклих и разрађених у лексикологији (Шимчук 2009: 3). Морковкин је чак предложио разраду дисциплине коју је назвао *словарная лексикология* (срп. *речничка лексикологија*). У питању је врста специјализоване лексикологије, чија би оријентација била усмерена на потребе практичног лексикографисања. Током овог процеса наилази се на доста специфичних потешкоћа које неретко остају изван граница постојећих проучавања¹⁹². Зато питања разраде речничке лексикологије, сматра Морковкин, треба да добију кључно место у лексикографској теорији (деталније исп. Морковкин 1987).

5.1.3.1.2. Колико год између лексикологије и лексикографије постојале сличности, међу њима постоје и значајне разлике. Иако је чињеница да обе дисциплине настоје да опишу карактерне црте лексичког фонда, лексикологија се доминантно концентрише на опште одлике лексике као система, док лексикографија тежи да опише сваку лексичку јединицу из угла њене непоновљивости у језику, настојећи да покаже њене диференцијална обележја и специфично контекстуално окружење (Дубичинский 2009: 13). Мада се лексикографија ослања на лексиколошка истраживања и резултате постигнуте у том домену, она има и сопствене преокупације. Неке од њих за лексикологију су ирелевантне (алфабетизација, намена речника, представљање граматичких информација итд.), будући да је лексикограф усмерен на практичне активности израде речника, потешкоће и проблеме који се том приликом јављају, што за лексиколога свакако није примарно (Širka 2006: 159).

5.1.3.1.3. У савременој науци о језику ове две лингвистичке дисциплине јасно се перципирају као самосталне. Тако, међутим, није било увек. Све до последњих деценија ХХ века лексикографска тематика била је махом разматрана са лексиколошком. Снажна повезаност ових дисциплина доводила је до њиховог међусобног неразграничавања, што је био случај чак и међу лингвистима (Širka 2006: 159). Крајем минулог столећа ситуација је кренула да се мења. Лексикографија не само да се одвојила од лексикологије – која јој, иначе, служи као добар темељ – већ се повезује и са другим научним дисциплинама, истовремено служећи лексиколозима као инспирација (Širka 2006: 159).

5.1.4. Основни принципи лексикографског поступка

5.1.4.1. Како наводи В. В. Дубичински, искуство које је лексикографија акумулирала током свога постојања – а у првом реду практична лексикографија – указује да постоји доста критеријума и методолошких основа који непосредно утичу на сâм лексикографски поступак. Тако се под принципима речничког описа језичких јединица подразумевају „критерии научно-аналитических действий, методологические основы, на которых зиждется

¹⁹² Такво стање потврђују и наводи Л. Згусте: „jedno od najneobičnijih obilježja leksikografije je činjenica da su leksikografi samo u rijetkim slučajevima izmjenjivali svoja metodološka iskustva: svo do 1965, kada je B. Quemada počeo da objavljuje izvještaje o tekućim leksikografskim projektima, nije se razgovaralo o primenjenim metodama i postupcima” (Zgusta 1991: 16).

работа лексикографов” (Дубичинский 2009: 50). Принципи лексикографског поступка спадају међу важнија теоријска питања лексикографије. У циљу проучавања речничког материјала – сматра Дубичински – може издвојити пет основних принципа састављања речника:

1) *Континуитет речника*: приликом описа одређене грађе, речници се ослањају на лексикографске традиције и речнике који увелико постоје.

2) *Значајна улога субјективног фактора при изради речника*: иако се у лексикографији тежи објективности, субјективни фактор готово је немогуће искључити, како примећује П. Н. Денисов (према Дубичинский 2009: 50). Од аутора у великој мери зависи на који ће начин бити третирана и представљена одређен материјал у речнику¹⁹³. Лични печат аутора запажа се и у речницима истакнутих лексикографа попут Вепстера, Литреа, Ларуса, Даља, Шчербе, Ожегова (између осталог, по иновацијама, индивидуалном стилу итд. – пише Денисов).

3) *Снажна условљеност прагматизмом*: речници су оријентасани на одређену циљну групу, што непосредно утиче на њихову израду. Углавном се речници оцењују према томе колико су корисни, а у време тржишне економије и колико су профитабилни¹⁹⁴, што доводи до тога да се речници некад израђују из чисто утилитарних разлога.

4) *Нормативност при избору и презентацији лексике*: имајући у виду нормативно-стилистичке задатке речника, у његов састав се не укључују без ограничења елементи који не представљају одраз књижевне норме. Речник је директно повезан са развојем језичке норме, са упориштем у њој лексикографи описују језичко стање, што исто тако не значи да превиђају богатство лексичког фонда и не укључују адекватне примере који то илуструју на репрезентативан начин.

5) *Теоријска и практична вишеслојност речника*: приликом научног описа лексике немогуће је заступити апсолутно све њене аспекте. Неки од њих, који би речнички фонд могли да представе и са других становишта, увек остају нерасветљени. Таква ситуација погодовала је настанку различитих типова речника¹⁹⁵ (Дубичинский 2009: 50–52).

5.1.5. Лексикографска параметризација

5.1.5.1. Оријентација на израду универзално конципираног и састављеног речника (о овоме више у: Дубичинский 2009: 53–54) обично се у лексикографској науци представља као њено центрипетално обележје, како га именује Дубичински (2009: 54), док је центрифугално, супротно претходном, повезано са израдом речника који су параметарски исти. Лексикографску параметризацију Ј. Н. Караулов (1988: 8) дефинисао је на следећи начин: „Под лексикографической параметризацией понимается стремление современной науки о

¹⁹³ Дата чињеница на довољно убедљив начин казује колико је важна улога лексикографа у читавом процесу израде речника. Из тог разлога је важно да постоје што бољи услови за образовање и усавршавање висококвалификованих лексикографа. Аутори речника у суштини треба да поседују широко, енциклопедијско образовање, стога се процес њиховог стручног усавршавања заправо непрестано одвија током читавог живота, односно лексикографске каријере. Ипак, значајно место у том погледу има универзитетско образовање (превасходно курсеви из лексикографије, лексикологије и опште лингвистике), научне установе и центри специјализовани за лексикографску делатност, (уско)стручна периодична издања, али и увиди у компјутерску науку, нарочито услед актуелних кретања у светској лексикографији и снажном развоју електронске лексикографије, примени рачунарских технологија, изради електронских корпуса, дигитализацији речничке грађе (исп. нпр. Дубичинский 2009: 43–49, 350–369; Ивановић 2014б; Витас, Крстев 2015; Стијовић, Станковић 2018).

¹⁹⁴ О речнику као комерцијалном производу детаљније в. Дубичинский 2009: 34–37.

¹⁹⁵ О овоме више у т. 5.1.6.

языке представить в форме словаря различные, а в идеале – все результаты лингвистических штудий, т.е. ословаривание лингвистических описаний”. Најопштије посматрано, лексикографски параметар може се детерминисати као начин лексикографске интерпретације одређеног структурног елемента или функционалне пројаве језика и њихових еквивалената на екстралингвистичком плану (Дубичинский 2009: 55). Најпотпунију инвентаризацију лексикографских параметара изнео је Караулов у чланку *Об одной тенденции в современной лексикографической практике* (деталније в. Караулов 1981: 152–153).

5.1.5.2. У лексикографским проучавањима наилази се на ужу диференцијацију лексикографских параметара, па се могу издвојити теоријски (концептуални) и емпиријски (прагматички) параметри. У прве спадају они параметри који се односе на објекат лексикографског описа, типолошка обележја речника и његово место у систему постојећих речника, док се у друге сврставају параметри који представљају реализацију теоријских параметара (нпр. адресат, хронолошки оквир текстова, нормирање емпиријске базе, извори, структура, обим семантичких информација, функционалне и стилистичке карактеристике, принципи навођења илустративних примера) (Дубичинский 2009: 55; Складарская 1995а: 16).

5.1.6. Типологија речника

5.1.6.1. Израда типологије речника може се оценити, без икакве сумње, као захтеван и комплексан задатак. Будући да се целокупан лексички систем не може представити са свих аспеката у једном речничком издању, постоје различити типови речника који – сваки са своје стране – осветљавају лексичку (језичку) грађу и, међусобно се допуњујући, доприносе успостављању што потпуније слике о њој. Речници садрже различите лексикографске параметре, што имплицира да се питање њиховог разврставања у типове не мора нужно дефинисати на један начин. Том приликом неизоставно долази до извесних укрштања и преклапања, стога приликом типологизације могу да се узимају различити критеријуми као приоритетни. Ситуацију додатно компликује појављивање нових типова речника, па се перманентно повећава и број лексикографских параметара (исп. Табанакова 2001: 80). Не треба такође превидети да лични став лексикографа, његов теоријско-методолошки приступ речничком корпусу и припадност одређеној научној школи или традицији, такође имају незанемарљиву улогу. Управо се зато ниједна типологија не може сматрати апсолутно коначном и једином исправном, па за сигурношћу може потврдити већ познати закључак да готово свака врста поделе носи условни карактер.

5.1.6.1. Имајући све наведено у виду, не чуди зашто се типологија речника¹⁹⁶ односи на једно од централних, али и најсложенијих питања савремене лексикографске теорије. У руској лексикографији типологизацијом речника бавили су се лингвисти као што су Л. В. Шчерба, В. В. Морковкин, П. Н. Денисов, В. Г. Гак, А. М. Цивин, В. В. Дубичински, док је

¹⁹⁶ Код ове проблематике потешкоће се испољавају већ на нивоу металексикографске терминологије. У науци се запажа хетерогеност ставова у погледу односа *типологије* и *класификације речника* (рус. *типология словарей, классификация словарей*). Срећу се мишљења према којима се ради о синонимним терминима, али постоје и другачија гледишта, па се типологија речника номинално разграничава од класификације (исп. Оташевић 2014: 29–30). На пример, Т. И. Битева (2012: 13) наводи да се типологија речника бави издвајањем одређених категорија и модела речника, као и њиховим описом, док класификација подразумева системско распоређивање констатованих типова речника по класама, групама и ширим целинама. У пракси је ситуација следећа: потоњи термини често се користе синонимно, лингвисти се обично залажу за један или други термин, а код оних који настоје на њиховом разграничавању може се запазити недоследност употребе (в. Оташевић 2014: 30). Уједначеност није мања ни приликом дефинисања типова речника (рус. *тип словаря*) и њиховог диференцирања у односу на класу речника или жанр (рус. *класс словаря, жанр словаря*) (исп. Битева 2012: 13).

датом питању у српској лексикографији посвећено далеко мање пажње, што се одражава и на број лингвиста који се њоме бавио (нпр. Ђ. Оташевић, Д. Шипка).

5.1.6.2. Аутор најутицајније опште¹⁹⁷ типологије речника је Л. В. Шчерба, па је у Русији и словенском свету, а и шире, тешко наћи поуздане расправе на ову тему, а да се у разматрање не укључи и Шчербина типологија. Она се заснива на шест опозиција: 1) *словарь академического типа – словарь-справочник*; 2) *энциклопедический словарь – общий словарь*; 3) *thesaurus – обычный словарь*; 4) *обычный (толковый или переводный) словарь – идеологический словарь*; 5) *толковый словарь – переводный словарь*; 6) *неисторический словарь – исторический словарь* (Шчерба 1974: 265–304).

5.1.6.2.1. Анализирајући типологије речника у руској науци о језику, В. Д. Табанакова (2001: 57) закључује да Шчербине типолошке опозиције налазе одраз у свим руским типологијама. Његова типологија зато се с правом оцењује као примарна, класична – она је одолела зубу времена и рефлектује се на све касније типологије које су конципиране према опозитним обележјима. Табанакова истиче да постојеће разлике имају терминолошку природу (нпр. уместо термина *словарь-справочник* сада се махом користе *лингвистический словарь* или *филологический словарь*, уместо *общий словарь – толковый*, а уместо термина *идеологический словарь* употребљава се *идеографический словарь*).

5.1.6.3. Имајући у виду да је о важнијим типологијама увелико писано, па њихов опис и анализе углавном постоје, ми се овом приликом нећемо тиме бавити, већ упућујемо на изворе у којима се може остварити исцрпнији увид у таква разматрања: нпр. Поцепня ред. 2013: 14–22; Козырев, Черняк 2004: 30–38; Табанакова 2001: 48–63; Оташевић 2014.

5.1.6.4. У наставку ћемо дати преглед важнијих типова речника који се углавном издвајају у савременим лексикографским проучавањима¹⁹⁸:

5.1.6.4.1. Према полазном диференцијалном критеријуму, а то је сфера интересовања речника, односно природа информације, традиционално се разликују *енциклопедијски* и *лингвистички речници* (*језички, филолошки*). Ради се о најопштијем критеријуму и управо се на основу њега препознају они речници који се налазе у центру пажње лексикографије. То су речници који су оријентисани на лингвистичност, па је јасно да су језички речници такви. За разлику од њих, енциклопедијске речнике (најопштији и највећи често се зову *енциклопедије*¹⁹⁹) детерминише алингвистичност. Они нуде систематизован опус знања о многим областима човековог живота и интересују се за различите аспекте неке датости, не само оне језичке. У енциклопедијским речницима по правилу се заступају научни појмови, термини, историјски догађаји, географски подаци, персоналије и др. Са друге стране, у лингвистичким речницима описују се језичке јединице и њихова употреба. Они не морају да буду усмерени само на значење речи, већ и на друге језичке аспекте (нпр. прозодијске, морфолошке, творбене, синтаксичке)²⁰⁰.

¹⁹⁷ Од краја шездесетих година прошлог века јављају се и специјализоване типологије. Оне се углавном односе на дидактичке речнике, етимолошке, терминолошке, речнике језика писаца (в. Оташевић 2014: 44 и литературу која се тамо наводи).

¹⁹⁸ Сазнања из овог потпоглавља заснивамо на подацима изнетим у: Шимчук 2009: 10–18; Дубичинский 2009: 69–76; Zgusta 1998: 189–210; Šipka 2006: 160–164.

¹⁹⁹ Данас се термини *энциклопедический словарь* и *энциклопедия* у руском језику често користе као синоними, мада се у енциклопедије чешће категоризују универзална вишетомна енциклопедијска издања (Дубичинский 2009: 72). У српском језику може се повући паралела са *енциклопедијски речник* и *енциклопедија* (исп. Јовановић 2016: 190), утолико пре што се у нашим истраживањима за именовање датог типа речника користи термин *енциклопедија* (нпр. в. Šipka 2006: 161).

²⁰⁰ Дубичински (2009: 79–80) уводи додатно разграничавање на лексичке и нелексичке речнике, што није усамљен случај у лексикографским истраживањима (нпр. в. Поцепня ред. 2013: 21). Тако се у лексичке могу сврстати дескриптивни, терминолошки, речници синонима, антонима, речници страних речи, етимолошки, ономастички, речници метафора, епитета, жаргонизама, дечји речници, речници засебних књижевних дела,

5.1.6.4.1.1. Поменути типови разликују се по томе што се грађа у енциклопедијским речницима објашњава из угла научне слике света, а у лингвистичким превасходно са становишта наивне слике света²⁰¹. Осим тога, међу одреднице у енциклопедијским обично се не укључују заменице, предлози, везници, будући да се пажња усмерава на бића, предмете, појаве, процесе, лична имена. Такве врсте речи заступају се у лингвистичке речнике. У њима важну улогу имају језички подаци (граматички, правописни, етимолошки, стилистички и др.) који се код претходног типа махом изостављају. За разлику од лингвистичких речника, где се илустрације не користе тако често, у енциклопедијским оне су далеко присутније (нпр. фотографије, карте, дијаграми, схеме).

5.1.6.4.1.2. У науци о језику последњих деценија активно се проучава како одређени народи језичким путем перципирају и парцелишу свет око себе. То значи – сматра Е. Г. Шимчук (2009: 11) – да се приликом семантизације и у лингвистичким речницима сада често додају елементи енциклопедијске природе који доприносе исправном тумачењу и употреби одговарајуће речи. Како показује лексикографска пракса, свест о различитости лингвистичких и енциклопедијских информација није препрека да се оне истовремено уврсте чак у исти речник (уп. т. 5.1.6.4.9.).

5.1.6.4.2. Према перспективи описа речници могу бити *синхронијски* и *дијахронијски*. Први тип речника усмерен је на презентацију језичких јединица у одређеном временском тренутку, док се у другом прати њихов историјски развој. Међу дијахронијске речнике сврставају се историјски речници (у којима се материјал обично посматра у задатом временском периоду, нпр. од XI до XVII века) и етимолошки (у којима фокусира на порекло речи).

5.1.6.4.3. Ако се као критеријум узме редослед презентације лексичког материјала, односно азбучна или систематска организација одредница, може се говорити о *азбучним* и *идеографским речницима* (или *семасиолошким* и *ономасиолошким*, како се још називају – нпр. в. Оташевић 2014: 41). Одлика азбучних речника јесте што се одреднице наводе према азбучном реду. То се чини по првом слову речи, односно мотивне речи у одредницама организованим по принципу тврбеног гнезда. Посебна врста азбучних речника јесу *обратни* (*инверзни*, *атерго*) *речници*, где се грађа наводи азбучним редом, али према последњем слову речи. У идеографским речницима јединице се предочавају на другачији начин – према лексичко-семантичким групама у основи којих је смисаона веза, а не азбучни редослед. Азбучни речници су далеко чешћи од идеографских, грађа у њима лакше је претражива, међутим, речи се наводе ван контекста (одреднице које немају никакву међусобну везу могу се налазити једна до друге – релевантан је азбучни ред). Идеографски речници су организовани према синтетичком принципу, где се полази од екстралингвистичког феномена и иде ка лексичком материјалу који се на њега односи. Он је смисаоно груписан и зато такви речници лакше подстичу продуктивне говорне делатности.

5.1.6.4.4. Речници се могу поделити на *опште* и *специјалне* (*посебне*, *аспектне*). У првом типу углавном се испољава интересовање за општи језик, односно стандардни језик, а као најрепрезентативнији пример издвајају се дескриптивни (описни) речници. Са друге стране, специјални речници су профилисани и осветљавају језик са конкретног становишта. У односу на опште речнике, они су имају тачно одређено тежиште. Њихова профилисаност углавном се диференцира према објекту лексикографског описа. Тако се издвајају речници као што су: акценатски речници, ортоепски речници, граматички речници, морфемски речници, деривациони речници, синтаксички речници, речници валентности, речници

писаца или песника, а међу нелексичке – граматички, деривациони, синтаксички, ортолошки, фразеолошки, фреквенцијски, речници скраћеница, крилатица. Према мишљењу неких аутора асоцијативни речници спадају у лексичке речнике (Дубичинский 2009: 79), а према другима у нелексичке (Поцепня ред. 2013: 21).

²⁰¹ О научној и наивној слици света подробије у: Апресян 1995: 57–60.

синонима, антонима, хомонима, паронима (укључујући међујезичку перспективу – нпр. речници међујезичких хомонима (и паронима) / речници „лажних пријатеља преводиоца”), речници колокација, речници семантичких поља, тематски (систематски) речници, фразеолошки речници, речници архаизама, речници нових речи, дијалекатски речници, регионални, речници језичких варијетета, историјски речници, термилошки речници, речници жаргона, фреквенцијски речници, речници језика писаца, песника, засебних књижевних дела, асоцијативни речници, етимолошки речници, речници страних речи, речници англицизама, русизама, лингвокултуролошки речници, правописни речници, речници скраћеница, речници разговорног језика, пословица, крилатица, дечји речници, ономастички речници итд. Имајући у виду широк опсег речника овог типа, постоји већи број критеријума на основу којих је могуће поделити их. Међу специјалним речницима доминирају они у којима се материјал описује само на основу једне перспективе (нпр. фразеолошки), али постоје и комбиновани, где се приступа из више углова, најчешће два (нпр. фразеолошко-етимолошки).

5.1.6.4.5. Речници се могу посматрати и према броју заступљених језика. Када је у питању само један језик, ради се о *једнојезичним речницима*, а ако их је више, речници могу бити *двојезични* или *вишејезични*. Код једнојезичних речника опис грађе обично се врши средствима тог језика, док се у двојезичним и вишејезичним по правилу уводи страни језик, један или више, због чега се свтавају и у *преводне речнике*. На пример, такви речници су руско-српски, српско-руски, руско-српско-грчки речник итд. Преводни речници имају дугу традицију, а потреба за њима појавила се релативно давно, превасходно услед потешкоћа у разумевању текстова на страним језицима. У датом типу речника лексички материјал транспонује се углавном преводним еквивалентима другог језика.

5.1.6.4.5.1. Иначе, на овом месту упутно је дати један термилошки коментар. Према нашем мишљењу, термине *двојезични речник* и *преводни речник* не треба поистовећивати, што се често ради у литератури (о овоме в. Радић-Дугоњић 2002: 342). Нама се чини да термину *двојезични речник* треба давати предност у случајевима када се указује на тип речника са тежиштем на броју заступљених језика (на пример, одређени речник је двојезични, а не вишејезични или једнојезични), а термин *преводни речник* када се указује на тип речника са тежиштем на природу лексикографског поступка (на пример, дати речник је преводни, а не дескриптивни). У нашој русистици такву разлику уочава и доследно прави М. Радић-Дугоњић (2002: 342).

5.1.6.4.6. Према обиму лексичке грађе речници се могу поделити на *речнике малог, средњег и великог обима*. Таква подела произилази из броја одредница, међутим треба нагласити да квантитативна детерминисаност носи условни карактер²⁰², па је тешко навести децидан опсег, који би имао коначан карактер²⁰³, утолико пре што речничка маса не представља пуки збир одредница (исп. Ђирка 2006: 164).

²⁰² Примера ради, велики академијски речник руског језика, седамнаестотомни (*Словарь современного русского литературного языка*, такозвани *БАС – Большой академический словарь*), има преко 120.000 речи, а једнотомни *Речник српског језика* у издању Матице српске броји више од 80.000 речи, док ће наш велики речник, *Речник САНУ*, садржати више од 500.000 речи. Иако су, дакле, у лексикографији то устаљени називи за речнике према обиму, у пракси – како видимо – они упућују на извесну дозу условности (Гортан Премк 2017: 293; Дубчинский 2009: 137).

²⁰³ О томе једнако сведочи неусаглашеност аутора по датом питању, при чему се то односи на речнике различитог типа. Уколико за пример узмемо преводне речнике, Берков наводи да мали обим обухвата до 8.000 речи, а средњи од 8.001 до 21.000 (Берков 2004: 11). Дубчински сматра да преводни речници малог обима броје 8.000–10.000 речи, средњег обима 30.000–35.000, једнотомни 50.000–80.000, а великог обима преко 100.000 речи (Дубчинский 2009: 110–111). Иначе, нама се потоњи приступ не чини сасвим одговарајућим, будући да се мешају два различита критеријума – обим речника и број томова – који један са другим не морају нужно да кореспондирају, као што показује лексикографска пракса (в. претходну напомену).

5.1.6.4.6.1. Речник малог обима има око 30–50.000 речи, а углавном садржи општеупотребну лексику и фразеологију. Он је намењен за масовну употребу, превасходно адресатима који речник користе као приручник где могу да конкретизују значење речи, њихова правописна, граматичка или ортоепска обележја. Управо зато нормализација књижевног језика јесте најважнији задатак овог типа речника.

5.1.6.4.6.2. Речници средњег обима броје око 90.000 речи и, за разлику од речника малог обима, предвиђени су за ширу употребу (не масовну). Изузев лексике из општег лексичког фонда, у њима се налази и онај део периферијске лексике која је потребна за читање дела и текстова из области књижевности или публицистике.

5.1.6.4.6.3. Речници великог обима (тезауруси) карактеришу се ширином опсега заступљене грађе: она се креће око 120–150.000 речи, обухвата активни и пасивни лексички фонд. Код таквог типа речника тежња је да се покаже шири језичка слика и динамика језичког развоја. Речнике великог обима превасходно користе они чија су струка или посао повезани са језиком (нпр. научници, преводиоци, писци).

5.1.6.4.6.4. Узгред, речници малог обима најчешће су једнотомни, речници средњег обима имају око четири до шест томова, док су тезауруси вишетомни (обично броје десет и више томова) (исп. Гортан Премк 2017: 293). Како примећује Е. Шимчук (2009: 17), током последњих деценија уочава се тенденција повећања опсега речи у речницима малог обима, што доводи до тога да се граница између речника малог и средњег обима све више губи.

5.1.6.4.7. У новије време видно се манифестује дистинкција речника према медијуму. Тада се обично говори о *штампаним* и *електронском речницима* (односно о речницима у папирном и електронском формату)²⁰⁴. Развој технологије и процес замашне дигитализације допринео је да електронски речници имају све ширу примену. Предности таквог типа речника јесте у лакшој и бржој претрази грађе, економичности и лакшој доступности (штампани речници некада бивају кабасти и тешки, нарочито уколико се ради о вишетомним издањима, што ствара већа ограничења у погледу употребе), али и у чињеници да електронски речници могу чешће и лакше да се мењају и допуњују него штампани²⁰⁵. Са друге стране, мањкавост електронских речника огледа се у томе што их није могуће користити уколико за то не постоје одговарајући технички услови.

5.1.6.4.7.1. Важнији штампани речници данас су углавном дигитализовани.

5.1.6.4.8. Напомињемо да типологија речника може бити осветљена и према другим критеријумима, из другачијих позиција и, свакако, уз додатну диференцијацију. Тако се речници још могу издвајати према *начину презентације грађе* (генерални и специјални речници), *намени* (теоријски, односно научни, и практични речници), *функционалности* (речници активног и пасивног типа), *односу према адресату* (нпр. школски речници, речници за странце, речници за бизнисмене). Додатна диференцијација је такође могућа: нпр. када речници представљају саставни део неке целине (нпр. уџбеника), додатно се могу издвојити самостални (засебни) и анексни речници. Једнојезични речници, са становишта тумачења лексема, деле се на оне у којима се тумачи грађа (нпр. лингвокултуролошки, дескриптивни, речници страних речи) и они у којима изостаје тумачење, већ се обично наводе само спискови лексема (нпр. ортографски речници, фреквенцијски, лексички минимуми). Штампани пак речници према формату могу се разграничити на тезаурусе,

²⁰⁴ Иако се у новијим типологијама не скреће толика пажња на њих, ми ћемо ипак поменути да се према медијуму могу издвојити и *рукописни (манускриптни) речници* (Šipka 2006: 163).

²⁰⁵ У таквим условима олакшано се могу пратити језичке промене, употреба и развојни ток појединачних лексема, утврдити (са мањом или већом дозом сигурности) датум када су оне први пут забележене у јавној употреби, анализирати пораст њихове фреквенције у различитим функционалним стилевима, а могуће је, пажљивим истраживањем језичких и друштвених прилика, прогнозировать опстанак и оправданост нових речи у језику (Драгићевић 2018б: 293).

стоне, цепне, те једнотомне или вишетомне. Занимљива је и област дидактичких речника. На пример, школским речницима може се приступити према више критеријума: језику корисника (нпр. речници српског језика могу се разликовати у зависности од тога да ли се српски језик третира као матерњи, страни, језик средине, језик предака и сл.), нивоу образовања (нпр. речници за основну или средњу школу), серијности (изоловани речник, серија или породица речника), узрасту (нпр. речници за предшколски узраст, речници за више узраста) (Дубичинский 2009: 69–71; Šipka 2006: 160–164; Шимчук 2009: 10–18; Оташевић 2016: 290–291) итд.

5.1.6.4.9. Оријентација ка интегрисању знања утицала је и на лексикографски домен. Отуда се у новијим речницима запажа тенденција сумблације више типова речника у један, односно укрштање обележја различитих типова речника у један исти: нпр. описно-енциклопедијски²⁰⁶ описно-етимолошки²⁰⁷.

5.1.6.4.10. Проблематика типологизације речника, према мишљењу Табанакове, у савременој лексикографској теорији „закључається не столько в построении универсальной, всеохватывающей, формальной классификации, сколько в разработке методов описания каждого отдельного словаря как типа и выработке обоснований и требований соответствия определенного метаязыка тому или иному типу словаря”, односно „в накоплении системного описания существующих словарей с учетом последующего использования такого описания в разных прагматических целях: информационных, прогнозирующих, научных, учебных и т.д.” (Табанакова 2001: 63, 143).

5.2. ЛЕКСИКОГРАФИЈА И РЕЛИГИЈА

5.2.1. Речник као извор података о религији

5.2.1.0. Лексикографија има изузетно богату традицију. Како оцењује В. П. Берков, вероватно се ради о најстаријој делатности којом се човек бавио у лингвистичком погледу. Он износи податак о речницима насталим изузетно давно: примера ради, пронађени су двојезични речници стари око четири миленијума (Берков 2004: 3). О историјском развоју лексикографије у литератури је већ писано (нпр. в. Дубичинский 2009: 17–28; Драгићевић 2014: 9–12). Ипак, према мишљењу В. К. Гака, у историји лексикографије начелно се могу издвојити три главна раздобља: доречнички период (до XV века), рани речнички период (XV–XVII век) и период развијене лексикографије (од XVIII века) (деталније исп. Гак 1977а). У овој дисертацији ми ћемо усмерити пажњу на савремену руску и српску²⁰⁸ лексикографију.

5.2.1.0.1. Лексикографски опис језика, као и његове структуре, у наше време протиче готово паралелно са проучавањем човека. Таквом стању у значајној мери допринела је антропоцентричка парадигма у лингвистици, мада је таква оријентација доста пристуна у науци уопште (в. т. 6.1.1.). На тај начин, човек се истражује као говорни представник одређеног језика, носилац културе, али и језичка личност која репрезентује одлике националног мишљења формираног под утицајем начина живота, вредносног система и

²⁰⁶ Нпр. Скляревская, Г. Н. *Лексика современного русского православия: толково-энциклопедический словарь*. Санкт-Петербург: Контраст, 2016.

²⁰⁷ Нпр. Шведова, Н. Ю. (отв. ред.). *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*. Москва: ИЦ «Азбуковник», 2007.

²⁰⁸ Искрпан кумулативни преглед стања у савременој руској и српској лексикографији понуђен је у: Скляревская 2013б; Гортан Премк 2017.

културне традиције народа коме припада (исп. Караулов 2010; Карасик 2002: 7–72; Воркачев 2001). У речницима је све више заступљена културна димензија појмова као циљ разумевања језика и културе, као и активног владања њима. Отуда Ј. Д. Аפרесјан истиче да се карактерна црта савремене лексикографије очитује у синтези филологије и културе у широком смислу те речи. Значајни део културе сваког народа испољава се језичким путем, а богатство језика, као што је познато, фиксира се најпре у речницима (Апресјан 1993: 6). Управо зато, а и услед своје дијалектичке природе, лексикографија као дисциплина има потенцијал да сублимира теоријска и практична научна сазнања²⁰⁹. Речници незанемарљиво доприносе континуитету – превасходно језичком – па се на основу њих може пратити не само развој језика, већ и свеукупне мисли његових говорних представника. Према томе, у праву је Дубичински (2009: 31) када наводи да лексикографско дело, односно речник, сведочи о нивоу цивилизацијског развоја одређеног народа: „Лексикографический труд является свидетелем определенного уровня цивилизации народа, он фиксирует состояние и уровень производства и производственных отношений в обществе, развитие философской, политической, религиозной, научно-технической мысли этноса – носителя описываемого в словаре языка” (издвајање наше – С.П.).

5.2.1.0.2. Посматрано у целини, речник као дело синтетичке колективно искуство једног народа, стога на изванредан начин речници представљају меморију језика, али и меморију народа. У прилог томе казују речи академика М. Бећковића: „Шта је речник ако не биографија језика, шта је биографија ако не читав живот језика, а шта је живот једног језика него животопис читавог једног народа и његове културе?” (према Берић 2014). У речницима се на минимум простора акумулира максимум садржаја, што их, између осталог, чини значајним извором података о бројним сферама људског живота, па тако и о религији. Као што смо видели, она се убраја међу домене који проналазе одраз у речницима, а сведоче о културном, односно цивилизацијском развоју одређеног друштва. У многим научним традицијама религија је препозната као релевантно подручје културе (о овоме више у: Дурбаба 2016: 67–81), стога истраживање религије није битно само за научне области где она спада у круг примарних интересовања (нпр. теологију, религиологију), већ и далеко шире – осветљавајући, допуњавајући и чинећи јаснијима бројна проучавања из богатог спектра научне мисли (културолошка, етнолошка, антрополошка, филолошка, социолошка, филозофска, историјска, психолошка итд.). У времену када су интердисциплинарност и мултидисциплинарност снажно изражене у науци, а особито у хуманистици, то даје додатни значај истраживању интеракције религије са другим феноменима, укључујући и језички.

5.2.1.0.3. Уколико кренемо од критеријума који у лексикографији служи за општу диференцијацију речника (Шимчук 2009: 10; Поцепня ред. 2013: 7; Дубичинский 2009: 72; Zgusta 1991: 189–190; Гортан Премк 2017: 291; Šipka 2006: 161), уочићемо да је лексика из сфере православне духовности заступљена у оба основна типа – и у енциклопедијским и у лингвистичким речницима. Такво стање је очекивано, имајући у виду значај и релевантан статус појмова који су обухваћени датим подсистемом лексема.

²⁰⁹ Лексикографија представља самосталну научну дисциплину у систему лингвистичких дисциплина, али истовремено и универзалну методолошку науку за којом потреба постоји у другим сферама људске делатности. Велики је број истраживања у којима се користе речници (терминолошки, општи, преводни и др.). Њихова употреба не ограничава се филологијом и лингвистиком – где заузимају једно од приоритетних места – већ имају ширу примену и у многим областима природно-математичких, друштвено-хуманистичких и техничких наука (архитектури, информатици, математици, биологији, медицини, културологији, филозофији итд.). Управо је то разлог – закључује Дубичински – зашто се лексикографија данас перцепира као синтетичка наука (Дубичинский 2009: 9).

5.2.1.1. Енциклопедијски речници

5.2.1.1.1. У енциклопедијским речницима, за разлику од лингвистичких, одређена датост сагледава се из различитих углова, док подаци језичког карактера нису у примарном фокусу²¹⁰. Када се такви речници односе на конкретне научне или стручне области, у њима се значења појмова описују путем уређених терминолошких регистара, представљених на основу различитих критеријума (азбучно / абecedно издвојени појмови и термини, шире или уже подручје струке или науке итд.), а уз употребу језичко-стилских средстава типичних за област којој су намењени (Јовановић 2016: 190).

5.2.1.1.2. Енциклопедије садрже шири обухват података, зато се – у примени на нашу сферу интересовања – у потоњим изворима укључују персоналије (нпр. бројни биографски подаци о архипастирима посмесних православних Цркава, архијерејима, теолозима, црквеним писцима, клирицима), историјски догађаји (нпр. из историје Цркве, али и важнији појмови из националне и светске историје), географски појмови (нпр. о местима која представљају важне духовне центре или су релевантна са становишта религије – нпр. места у којима је боравио Исус Христос током земног живота, Пресвета Богородица, апостоли итд., места посебних знамења – јављања светитеља, пројављивања чудеса), фотографије (нпр. реликвија, храмова, манастира, црквених великодостојанственика, дела црквене уметности) карте, мапе и графикони (нпр. канонска територија или организација Цркве, преглед верских објеката у одређеној црквено-административној јединици).

5.2.1.1.3. Лексикографском обрадом у енциклопедијском типу речника настоји се да појам буде представљен на научни начин, ускостручно, уз тежњу да интерпретација не буде само тачна већ и детаљна, на пример:

Аналой [црквенослав. *аналогий*, *налой* от греч. ἀναλόγιον, ἀναλογεῖον], подставка для возложения *богослужебных книг* или *икон*. Впервые термин зафиксирован в апокрифическом Евангелии от Фомы (*Lampe. Lexicon. P. 111*), часто встречается в *Типиконах* и др. литургических книгах. Определение А. дает словарь «Суда» (X в.): «Аналой - на него полагаются книги». В литургическом обиходе правосл. Церкви наиболее распространены А. 3 видов, по-гречески каждый из них имеет свое название: δισκέλιον (рус. раскладной А.), προσκυνητάριον (рус. проскинитарий или А.), ἀναλογεῖον (рус. клиросный А.).

Деревянный раскладной 4-ножный А. (δισκέλιον - двухчастный) с прикрепленной сверху материей для возложения книг в церковном обиходе наиболее употребителен и часто называется «разножка», «раскладушка». Во время службы сверху на него кладется специальный покров под цвет богослужебных *облачений*. Используется он при чтении Евангелия, паримий, часов и проч., а также и во время келейной молитвы. Такой А. не имеет постоянного места в храме и устанавливается в разных его частях по мере надобности.

Массивный деревянный А. в виде тумбы с наклонным верхом для возложения *аналойной иконы* называют проскинитарием (προσκυνητάριον от προσκύνωσις - припадание, поклонение), сверху он также может накрываться покровом. На *Афоне* и в др. местах проскинитарии богато украшены, над ними устроены *кивории*. В практике большинства храмов РПЦ такой А. с иконой, постоянно находящийся в храме, устанавливается в центре *наоса*, однако богослужебный устав предписывает устанавливать его в центре храма только при пении *полиелея* в дни почитаемых святых (Типикон. Т. 1. С. 25), а также в нек-рых особых случаях (напр., при совершении чина Торжества Православия в *Православия неделю*). В храмах афонских мон-рей проскинитарий с аналойной иконой также постоянно находится в храме, но помещается не в центре, а у юго-вост. колонны. В нек-рых храмах РПЦ проскинитарий (чаще 2) устанавливается не в центре храма, а в стороне от его главной оси,

²¹⁰ О овоме ближе у т. 5.1.6.4.1.

ближе к *солее*. В церковной практике существуют легкие переносные А. указанного типа, используемые для чтения Евангелия, для возложения креста и Евангелия при совершении исповеди и т. п.

А. в виде деревянного многостороннего столба (*ἀναλογείον*) часто венчает вращающаяся многогранная пирамида. Используется он в клиросной певч. практике. В греч. храмах обычно такие А. помещаются на каждом из 2 *клиросов*, в рус. храмах на клиросах обычно стоят А. первых 2 видов или *попитры*.

При совершении службы священником у св. *престола* часто устанавливают раскладной А. или А. в форме *попитра* (на одной тонкой высокой ножке), на к-рый возлагают *Служебник*. За *архиерейским богослужением* А. не используется, т. к. книгу держит один из иподиаконов (Православная энциклопедия, Т. II, 215–216).

Царско свештенство, библијски основ му је у роду изабраном, царском свештенству, народу Божијем светом (1 Пет. 2, 9); у питању су верујући који су у бањи (*крштење**) постали цареви, свештеници и пророци – значи да су примили опште, тј. царско свештенство, док свештеничку власт у свој њеној пуноћи, путем *хиротоније**, прима специјално или посебно *свештенство**. У свештеничкој функцији учествују сви крштени, тј. чланови *Цркве** који су достојни да се називају хришћанима.

Свештеници имају троструку власт: управљања, служења и учења; а верни учествују у томе и тиме стичу права и обавезе. И народ и клирици учествују у *Светим тајнама*. И лаици доприносе часним даровима: свештеник се моли за народ и обратно – народ за свештеника, заједничко им је све што је у вези са Евхаристијом. Свете тајне и свештене радње врше носиоци специјалног свештенства (свештени ред, клир, *ієραρχία*, што у преводу значи – свештени ред или свештени поредак), али по принципу црквене икономије – неке свештене радње, нпр. Свету тајну Крштења, може да изузетно обави и носилац општега или царског свештенства, крштени верујући, који је носилац и преносилац благодати. Изражаје општег свештенства представља и учешће народа у богослужењу појањем, читањем и сл., што је у време ране старе Цркве или працркве била редовна пракса. У томе се огледа јединство у култу пастира и пастве које је у старо вријеме било очигледније и непосредније, пошто је свештеник израћао и израстао из народа Божијег, који је мистична заједница у Христу.

Они који су служили (свештеници и помоћници) нису се могли као представници народа – типично делегатски – сматрати неким екстраслојем, него су служили заједно са народом, па је богослужење заједнички принос целе Цркве (заједнице); у таквој заједници свештеници су били слуге свих верних одређене заједнице. Клир и народ су на тај начин неодвојиви, али се разликују као делови истог организма: овде је организам Црква, а делови – њени чланови. Отуда учествовање у пуноћи Цркве представља најопштији услов у вршењу свештених тајни којима народ не само да присуствује него у њима активно учествује. У питању је, у најдословнијем смислу, саборна реалност Цркве – отуда све молитве, осим индивидуално упућених (одн. намењених), изражавају ту димензију. У саборности Цркве, у коју су укључени, верни кроз себе то осећање изражавају, узимају учешћа сви присутни: личне нетрпељивости једних према другима сви остављају ако их неко од њих и унесе, оне као индивидуалне ремете доживљај саборности онима који су их унели, а самој саборности као општој и натпојединачној оне не шкоде, нити уопште могу да утичу на њу.

Права и дужности вјерника лаика (в. Лаик) проистичу из њиховог учествовања у царском свештенству. По томе основу они су то имали одвајкада и задржали у мањој мери до данас. Тако, рецимо, и верници бивају консултовани приликом избора седморице ђакона (Дап 6, 5 сл.); а и Златоусти пише да ни сами апостоли нису доносили самоволно одлуке, него то чинили уз саветовање са „онима којима су управљали“. Ово начело примењивано је и при избору епископа. На саборима ране Цркве учествовали су и лаици: апостоли и старешине (то су лаици, јер, свештеника још нема у великом броју) састаше се у Јерусалиму

„да извиде ову ријеч“ (Дап 15, 6), а реч је о спровођењу или неспровођењу обрезања по Мојсијевом закону над необрезанима приликом примања у Цркву.

Лаици учествују у Цркви и у свим другим пословима (дидактички, управни, економски и др.); у поређењу са нехришћанима и они су свештеници: освештани су Светим тајнама и ово могу да преносе – да освештавају, нпр. крштењем (Енциклопедија, православља, Књ. 3, 2046).

5.2.1.1.4. Описи у енциклопедијским речницима квантитативно су обимнији²¹¹, стога су углавном дужи од једне реченице, а сâм енциклопедијски чланак неретко бива подељен на уже целине, успед ширег и подробнијег приступа анализираном појму. Примера ради, термин *Евхаристия*, који садржи руска *Православная энциклопедия*, подељен је у два чланка укупне дужине 163 страница А4 формата (први део заузима 82 странице, а други 81). Показаћемо структуру првог енциклопедијског чланка:

ЕВХАРИСТИЈА

→ ПРАВОСЛАВНОЕ ДОГМАТИЧЕСКОЕ УЧЕНИЕ О ТАИНСТВЕ Е.:

Видимая сторона таинства,

Невидимая сторона таинства,

Е. как Жертва.

→ НАИМЕНОВАНИЕ.

→ Е. в ЦЕРКВИ 1-ГО ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ:

Е. в Священном Писании: Богословие Е. в Евангелии от Иоанна, Евангельские повествования об установлении Е., Е. в Книге Деяний св. апостолов, Е. в 1-м Послании к Коринфянам, Е. в Послании к Евреям и Откровении св. ап. Иоанна, Ветхозаветные прообразы Е., Представления о происхождении Е. в трудах библеистов XX в.

Е. в ранней Церкви: В эпоху мужей апостольских, В творениях мч. Иустина Философа, В творениях сщмч. Ириней Лионского, В творениях Тертуллиана, В творениях сщмч. Киприана Карфагенского, В творениях Климента Александрийского, В творениях Оригена, В апокрифических Деяниях II–III вв., В литургико-канонических памятниках III–IV вв.

Е. в Церкви IV – 1-й четв. V в.: Александрия и Египет, Иерусалим и Палестина, Антиохия и Сирия, Малая Азия, Латинский Запад.

Вопросы богословия Е. в Церкви V–X вв.: Учение свт. Кирилла Александрийского о Е., Полемика свт. Кирилла Александрийского и Нестория, Богословие Е. у Нестория и его последователей, Тема Е. в «Эранисте» блж. Феодорита Кирского и в «Послании к Кесарию», Учение о Е. у монофизитских авторов V–VI вв., Развитие богословского учения о Е. в монофизитских Церквях после VI в., Византийское богословие Е. в VI–VII вв., Е. в «Ареопагитиках» и у прп. Максима Исповедника, Е. в латинском богословии V–VII вв., Богословие Е. в творениях прп. Иоанна Дамаскина, Иконоборческое богословие Е. и его опровержение, Латинское богословие Е. в эпоху Каролингов. (сер. VIII – кон. X в.) (в. Православная энциклопедия, Т. XVII, 533–615).

5.2.1.1.4. Иако лексикографска теорија веома јасно разграничава енциклопедијске и лингвистичке речнике, међусобни утицај датих типова свакако постоји. Тако Згуста наводи да уређеност „по речима” енциклопедијама даје сличност са једнојезичним речницима, док елементи енциклопедијског карактера постоје готово у свим речницима. Као добар пример таквих преклапања јесу терминолошки речници, где се дефиниција десигната одређеног

²¹¹ Одреднице у њима могу заузимати већи број страница. Како је нама било потребно да илуструјемо приступ одређеном појму, ми смо се определили за релативно краће одреднице.

термина често неће у великој мери разликовати од кратког описа тога десигната (Zgusta 1991: 190–191). Осим тога, у савременој лексикографији постоји тенденција обједињавања више типова речника у један, а нарочито додавања енциклопедијских информација, па се све више појављују лингвистички речници хибридног типа. По питању лексике из сфере православне духовности то се најочигледније види у речнику Г. Н. Скљаревске *Лексика современного русского православия: толково-энциклопедический словарь* (Скляревская 2016 – СС).

5.2.1.1.4.1. Ради се о новој, иновираној верзији ауторкиног речника *Словарь православной церковной культуры*. Прво издање, иза ког је стала издавачка кућа „Наука”, објављено је 2000. године у Санкт Петербургу (Скляревская 2000). Посреди је први речник тог типа у савременој руској лексикографији. На формулацију назива (најпре имамо у виду одређење *словарь культуры*), по свој прилици, утицала је студија Ј. Н. Степанова *Константы: словарь русской культуры: опыт исследования* (Степанов 1997). Након вишедеценијског атеизма, потреба за оваквим речником била је очигледна. Лексика из сфере православне духовности у совјетској лексикографији третирана је са снажним упориштем у идеолошком кључу, зато је дати речник од посебног значаја, утолико пре што се грађа у њему не сагледава као изолован и затворен лексички подсистем, већ као саставни део савременог руског језика. То је значајан искорак у сагледавању потоње проблематике и изузетно је важан за адекватну лингвистичку интерпретацију поменутог лексичког слоја. Друго, исправљено издање речника појавило се под истим називом 2008. године у Москви, када га је објавила издавачка кућа „Астрель” (Скляревская 2008). На основу тог материјала поникао је најновији речник Скљаревске, и то 2016. године у издању петербуршког „Контраста”.

5.2.2.1.2. Поменути речник – *Лексика современного русского православия: толково-энциклопедический словарь* – по свом типу је описно-енциклопедијски. Како сама ауторка истиче (СС, 4), речник карактерише видна културолошка оријентација, што додатно наглашава његов хибридни карактер²¹². Оно што речник чини дескриптивним јесте усмереност на опис, интерпретацију значења речи као лексичке јединице савременог руског језика. Изузев семантизације, дају се и друга релевантна језичка обележја (прозодијска, етимолошка, граматичка, правописна), наводе се квалификатори стилске и употребне вредности, указује се на системске односе са другим лексемама (нпр. синонимија, антонимија) и нуди богат илустративни материјал. Начин израде речника и бројна решења на нивоу микроструктуре несумњиво сведоче да је аутор веома искусан лексикограф, што Скљаревска и јесте. Са друге стране, овај речник обилује енциклопедијским информацијама о православној духовности у Руса. Конкретно, енциклопедијско обележје речника уочава се најпре у равни одредница које обухватају појмове из Библије (нпр. географски појмови, личности), руске светитеље, познате представнике Цркве, храмове и манастире, нарочито поштоване иконе у Русији итд. Осим тога, сваки речнички чланак садржи засебан коментар, где су садржани подаци теолошке, историјске, културолошке и друге природе, информације о постовима, црквеним празницима и догађајима, затим норме понашања у сакралној сфери, етикејске формуле обраћања клирицима итд., у чему се такође огледа енциклопедијски карактер речника²¹³.

²¹² Узгред, у савременим лексикографским истраживањима речник *Словарь православной церковной культуры* категоризује се и као лингвокултуролошки (нпр. в. Козырев, Черняк 2004: 262).

²¹³ У српској лингвистици осећа се велика потреба за таквим или сличним речником. Он засад не постоји, али се чине кораци ка изради дескриптивног речника лексике из сфере православне духовности у савременом српском језику. Иницијалне резултате у том смислу представила је Р. Левушкина, која се залаже за речник лексикографски дефинисан као тематски тезаурус (о намени речника и предлозима на нивоу макро- и микроструктуре, укључујући техничка решења изгледа речничког чланка, подробније исп. Левушкина 2016).

5.2.1.2. Лингвистички речници

5.2.1.2.0. У речницима лингвистичког типа лексичкој грађи приступа се као језичким знацима, што код енциклопедијских речника није случај. Обележја језичке природе сада имају релевантну улогу (нпр. прозодијске и граматичке информације, стандардизованост, варијантност, лексичка спојивост, синонимија итд.). Доста података о култури – било материјалној, било духовној – може се пронаћи у лексикографским изворима где речничка дефиниција представља основну структурну јединицу. Речничка дефиниција није само инструмент за интерпретацију појмова, већ и објекат научне анализе. Разуме се, вредност дефиниције као објекта анализе зависи од тога какви су подаци укључени у њен састав и на који начин је то учињено. Када је у питању лексика из сфере православне духовности, она је – услед својих специфичности (в. т. 5.2.2.1.) – заступљена како у општим речницима, тако у посебним (специјалним). Ради се о једном од основних разликовних критеријума на нивоу лингвистичких речника, зато ћемо се њиме руководити за потребе овог истраживања (нпр. исп. Zgusta 1991: 195–203; уп. Гортан Премк 2017: 292).

5.2.1.2.1. Посебни речници

5.2.1.2.1.0. У посебним речницима – за разлику од општих – лексички материјал се спецификује, а пажња се усмерава на конкретан угао језичког сагледавања. То је и разлог зашто смо се определили да кренемо управо од њих. Подаци о сфери православне духовности могу се наћи у различитим типовима речника²¹⁴, а као нарочито репрезентативни издвајају се терминолошки и лингвокултуролошки речници.

5.2.1.2.1.1. Терминолошки речници

5.2.1.2.1.1.1. Будући да значајан део лексике из сфере православне духовности чини њен терминолошки слој (теолошка терминологија), разумљиво је зашто истакнуту позицију у равни лингвистичких речника заузимају терминолошки. Такви речници превасходно се интересују за денотате језичких знакова, а не толико за сâм језички знак, у чему се и огледа енциклопедијски карактер терминолошких речника. При поређењу лексикографске обраде термина у енциклопедијском чланку, где се шире приступа обиму предмета, и то углавном према његовој важности у оквирима струке, у терминолошком речнику даје се опис релативно мањег обима. Он је обично сажетији него енциклопедијски (али не обавезно и кратак), намењен ужем кругу корисника, махом стручњака (Јовановић 2016: 192–193), на пример:

ПЕРИХОРЕЗА (гр. περιχώρησις, лат. circumincessio – прожимање, заједничко борављење): кретање у љубави и међупрожимање ипостаси у унутрашњости Тројичнога живота. Бог је један по Својој суштини и постоји Тројично у Његовим ипостасима у савршеном заједничком животу. Божанство ипак није сложена природа од три ипостаси, него је једна суштина у трима савршеним ипостасима. У Богу, дакле, постоји једна суштина, једна воља и једно делање. Божанство чини савршено јединство, али се оно не ограничава и не затвара се у једно лице. Значи, битише јединствено. Бог има Тројични начин постојања.

²¹⁴ Нпр. Бугаева, И В. *Словарь ударений религиозной лексики. Словарь сокращений религиозной лексики.* Москва: Кругъ, 2009. Баско, Н. В., Андреева, И. В. *Словарь православной лексики в русской литературе XIX–XX вв.* Москва: АСТ, 2012.

Отац, Син и Дух Свети имају сопствену ипостас, крећући се једна према другој тако да се свака отвара другој без утапања, мешања или сливања, него кроз узајамно поседовање. Три ипостаси постоје једна у другој у стању кретања, а то спојено унутрашње кретање у љубави јесте *перихореза*; јер божанство битише јединствено, *перихоретично*, сапостојећи Тројично. Зато кад кажемо „Света Тројица” мислимо на Три ипостаси које се налазе једна у другој и узајамно опште, сусрећу се једна са другом не мешајући и не укидајући сопствене ипостасне разлике. У *Томосу* који је издао Цариградски Сабор 1285. г., а који одбацује тзв. „унију” коју је наметнуо Лионски сусрет (1274), Григорије (Георгије Кипарски), патријарх цариградски, објашњава исхођење (ἐκπόρευσις) Духа полазећи од монархије Оца, али инсистирајући на узајамности (περιχώρησις) Духа и Сина. Дух исходи од Оца, али сија и манифестује се кроз Сина.

Они су сазнали да божанска природа има све то по природи и да није ништа примила са друге стране, него она, у којој Ипостаси имају постојање и битисање, које се налазе једна у другој, раздељује свако добро својим тварима по моћи примања сваке. Они су о Њима богословествовали као о неодвојивима и неудаленима међусобно, имајући кретање једна у другој (перихореза), несмешиве међу Собом, тако да се оне не мешају, нити сливају, него имају једна другу у Себи. Јер је Син у Оцу и у Духу и Дух у Оцу и у Сину и Отац у Сину и у Духу, не стварајући никакво стапање, сливање и мешање. И Њихово је кретање једно и исто, јер су (Оци) догматисали о једном кретању и полагању трију Ипостаси, што је створеној природи немогуће созерцавати (Јован Дамаскин, Православна вера, I, XIV, стр. 42).

Библиографија: В. Лојкица, „Перхореза и енипостасис у догматици”, *Ортодоксија*, X, 1958, бр. 1, стр. 3–14. (Брија 1999: 353–354).

5.2.1.2.1.1.1.1. Са друге стране, грађа у термилошким речницима представља се детаљније него, рецимо, у дескриптивним, јер је фокус на одређеном терминосистему – у нашем случају, на теолошкој терминологији, на пример:

1) ДЕСКРИПТИВНИ РЕЧНИК: **АКАФИСТ**, -а, м. Род хвалебног церковног песнопения. || *прил. акафистный*, -ая, -ое (СОШ, 20).

2) ТЕРМИНОЛОШКИ РЕЧНИК: **АКАФИСТ** (греч. «акафистос гимнос» – «неседальный» гимн, гимн, который поется стоя) – одна из форм церковного гимна, ведущая свое начало от Великого Акафиста, хвалебног песнопения в честь Богородицы. Автором В. А. предположительно является святой Роман Сладкопевец (по другим версиям – патриарх Сергей, Георгий Писида). Время составления В. А. точно не установлено. Вводная песнь – кукулий – «Взбранной Воеводе» составлена, вероятно, не позже 626 года; основной текст – несколько раньше или позже. А. состоит из 12 двойных песен – последовательно чередующихся икосов и кондаков. Являясь одной из вершин византийской религиозной поэзии, А. отличается виртуозной звуковой и словесной организацией, построен на многоплановой символике. Каждый кондак (кроме кукулия) завершается обычным для ветхозаветных гимнов (псалмов) возгласом «Аллилуиа». В кондаке раскрывается какой-либо момент учения Церкви об одной из тайн Божиих, об осуществлении замысла любви Божией. Вторая часть строфы называется икос. Икос в первой своей трети включает более пространное развитие темы, содержащейся в кондаке. Таким образом, в В. А. в кондаках и первой вводной части каждого икоса дается историческое (с 1-го икоса по 7-й кондак) и догматическое (с 7-го икоса) учение о Богородице. Две другие трети каждого икоса обычно состоят из 12 строк похвальных воззваний (хайретизмов), начинающихся с возгласа «радуйся» (греч. «Χαίρε»), объединенных попарно метрическим и синтаксическим параллелизмом. В этих молитвенных воззваниях представлены как все ветхозаветные преобразования, относящиеся к воспеваемому лицу или событию, так и их новозаветное свершение, описываются величие и совершенства Божия, святость избранных Его и благоденствия, явленные верующим по благодати Божией и по ходатайству Пресвятой

Богородицы, Ангелов и святых. Так, например, в А. Богородице через все песни проходит тема явления в Марии гармонического единства противоположностей: Девы и Матери, земли и неба, ветхого и нового, родившей Бога и Человека. А. Богородице и некоторые другие византийские А. являются в подлиннике алфавитными акростихами: все песни (кроме кукулия) начинаются в порядке букв греческого алфавита, так как последний представляется символом всеобъемлющего гармонического целого. А. выражает собой догматическое и поэтическое созерцание чуда, чем объясняется его статичность, это как бы словесная икона священного лица или благодатного события. Многие эпитеты-похвалы в древних А. имеют близкие соответствия в текстах святого Ефрема Сирина и других восточных отцов Церкви. Ранний латинский перевод В. А. оказал влияние на католическую гимнографию. Особенно широкое распространение А. получили в России, где с XVIII в. становятся особым жанром церковного гимнотворчества и одной из любимых народом форм молитвословий. Были составлены на церковнославянском и русском языках десятки А., посвященных святым, праздникам и многим чудотворным иконам Богородицы. Как правило, построение песен в них традиционное, но акростих отсутствует. В русской традиции сложился не вполне обоснованный обычай причислять кукулий к кондакам, которых в этом случае получается тринадцать (БЛС, 656).

5.2.1.2.1.1.2. У односу на речнике општег типа, није реткост да терминологи речници пружају не само издиференциранији опис грађе, већ констатују и оне јединице (обично ускостручне), или пак терминологи значења, које се у општим речницима не бележе увек. Из тог разлога се терминологи речници сматрају поузданијим извором сазнања о терминологишком фонду језика, него што је то случај са дескриптивним речницима.

5.2.1.2.1.1.2. Навешћемо још неке примере из терминологишких речника:

АКРИВИЈА (*греч.* – «акривиа») – точный смысл, точность, строгость, соответствующая букве закона; принцип решения церковных вопросов с позиции строгой определенности. Исходя из принципа А., то есть абсолютной строгости, должны разрешаться проблемы догматического характера. Вопросы же каноники и церковной практики можно решать как с позиции А., так и с позиции икономии, то есть и применительно к внешним обстоятельствам. Если икономия является принципом практической пользы, удобства, то А. – принцип абсолютности, строгой определенности, исключающей всякую двусмысленность, неопределенность и относительность, которые допустимы в области практической церковной жизни и пастырской деятельности, которые решаются согласно церковной икономии. Отсюда нельзя сделать вывод, что А. есть подход к решению вопросов с принципиальных позиций, а икономия – подход «беспринципный», узкоутилитарный, ибо в основе того и другого лежат высшие церковные принципы (БЛС, 657).

ПРЕСУЩЕСТВЛНИЕ – термин, которым в православном богословии с XV века определяется способ пребывания Тела и Крови Господа нашего Иисуса Христа в хлебе и вине святой Евхаристии. В православной догматической литературе термин П. подробно сформулирован в «Послании восточных патриархов о православной вере». В П. Церковь видит чудо всемогущества Божия, подобное сотворению Богом мира из ничего. «Самое существо хлеба и самое существо вина прелажается в существо истинного Тела и Крови Христовой, действием Святого Духа, Которого священник призывает в это время для совершения таинства, молитвою и словами: «Ниспосли Духа Твоего Святаго на ны и на предлежащие Дары сия, и сотвори убо хлеб сей, честное Тело Христа Твоего; а еже в чаши сей, честную Кровь Христа Твоего, преложив Духом Твоим Святым».

После этих слов немедленно совершается П.: остаются только виды хлеба и вина, представляющиеся взору. Господь восхотел, чтобы мы не видели телесными очами Тела и Крови Христовых, но духом веровали, что это – Они, на основании слов, сказанных Христом ученикам своим на Тайной Вечери: «Сие есть Тело Мое» и «Сия есть Кровь Моя». Мы

должны более верить Божественному слову, силе Его, а не нашим чувствам, что и являет блаженство веры (БЛС, 752).

ВЕЧЕРНИЙ ВХОД совершается на великой вечерне на воскресенья и на праздники в честь Господа, Богородицы и святых с полиелеем или бдением, а также в вечер самих Господних праздников (Типикон, 15 сент.).

На вседневной вечерне вход бывает: в вечер Недель (воскресений) сырной, 1-й, 2-й, 3-й, 4-й и 5-й Великого поста (в эти воскресенья за вечерней поются великие прокимны); в вечер Недели ваий; на предпразднство Сретения Господня, то есть за вечерней 31 января, если предпразднство (1 февраля) приходится на сыропустную субботу.

В начале пения догматика диакон открывает царские врата – в знак того, что с пришествием на землю Христа Спасителя, Которого из глубины веков прозревали ветхозаветные праотцы, открывается людям Царствие Божие. Затем, взяв кадило, диакон подносит его с правой стороны священнику для благословения; получив благословение, целует одновременно со священником край святого престола. Священник и диакон выходят из алтаря северными дверями: священник – во образ Господа Иисуса Христа, диакон с кадильницей, предшествуя ему и изображая Иоанна Предтечу. Впереди диакона из алтаря выходит свещеносец с зажженной свечой, знаменующей Свет Христов, и становится на солее у иконы Спасителя. Священник останавливается посредине, перед царскими вратами, диакон – немного правее. Держа орарь тремя перстами правой руки и склонившись к священнику, диакон тихо говорит: «Господу помолимся». Священник читает молитву: «Вечер, и завтра, и полудне хвалим». По окончании молитвы священник творит поклон, и диакон, показывая орарем к востоку, говорит священнику: «Благослови, владыко, святой вход». Священник крестообразно благословляет к востоку, произнося: «Благословен вход святых Твоих всегда, ныне и присно и во веки веков». Диакон тихо отвечает: «Аминь» – и кадит священника. По окончании стихир (догматика) он становится впереди священника, посреди царских врат, и, начертав кадильницей крест (в знак того, что чрез Крестные страдания Господь открыл нам путь в Царство Небесное), возглашает: «Премудрость, прости». Диакон входит в алтарь и кадит святой престол и горнее место. Хор поет «Свете тихий». Священник, положив поклон в направлении к престолу и поцеловав святые иконы на царских дверях, благословляет свещеносца и входит в алтарь; поклонившись и поцеловав престол, он отходит к горнему месту и становится перед престолом лицом к молящимся; рядом с ним стоит диакон. Это священнодействие напоминает о том, что Господь Вседержитель всегда с любовью взирает на верующих, пребывая с ними до скончания века (Мф. 28, 20).

Когда за вечерней, совершаемой отдельно, читается Евангелие, например, в вечер 1-го дня Пасхи, в Великую Пятницу, на Преждеосвященной Литургии в седмичные дни Великой Четырдесятницы, 24 февраля и 9 марта: в день храмового святого (храмовые главы 34, 35): в Страстную седмицу, 24 декабря и 5 января, вход бывает с Евангелием: выносит его диакон и посреди царских врат начертывает крест Евангелием.

Выход священнослужителей из алтаря северными дверями указывает на то, что Господь явился в мир не в славе, а в уничижении. Кадило с фимиамом, напоминая о ветхозаветных жертвах, одновременно символизирует, что через ходатайство Икупителя наши молитвы, как фимиам, возносятся к Богу. Слово «премудрость» напоминает молящимся о высоком и таинственном значении входа и о глубокой содержательности (премудрости) следующего за тем песнопения или чтения, а словом «прости» (стойте прямо) молящиеся призываются участвовать в богослужении с особым благоговением и вниманием (БЛС, 690–692).

ЗАДОСТОЙНИК – ирмос 9-й песни утреннего канона с припевом или без припева, который поется в двенадцатые праздники вместо песнопения в честь Богородицы

«Достојно естъ». На пример, в Типиконе, в последованији утрени на Рождество Богородицы (8 сент.), сказано, что вместо «Достојно естъ» поется ирмос «Чужде матерем девство» – до отдания, с припевом праздника (припев помещен в 59-й главе Типикона и в Ирмологии).

На Литургии Василия Великого вместо «Достојно естъ» поется Богородичен 8-го гласа: «О Тебе радуется». В Великий Четверг поется ирмос без припева «Странствия Владычня», в Великую Субботу – «Не рыдай Мене, Мати» – также без припева. От недели Пасхи и до Вознесения поется задостойник с припевом: «Ангел вопияше» и 9-я песнь – «Светися, Светися» (БЛС, 711).

ИЛИТОН (грч. *εἰλητόν* – омотач, увијач)

Ланено платно које се ставља на престо испод антиминса. Служи да се, по свршетку литургије, у њега умота антиминс и тако увијен остави на престолу. Символично, илитон означава убрус којим је била покривена глава Исуса Христа за време његовог почињава у гробу (Стошић 2006: 78).

ГОРЊЕ МЕСТО

Узвишено место у олтару, катедра источно од Часне трпезе са престолом за архијереја на којем овај седи приликом богослужења, за време читања Апостола. У *Литургији* светог Јована Златоустог, горње место се назива и горњим престолом. С обе стране овог узвишеног престола налазе се *сапрестоља* (*сапрестоли*). Сапрестолних места нема у олтарима свих цркава.

Горње место означава пренебесни престо Великог Архијереја, Исуса Христа, који је прошао небеса, по угледа на којег и архијереј, када при богослужењу седи на њему, и сам представља Спаситеља. Седећи на сапрестолима, свештеници симболично представљају свете апостоле. Када светшеник сам служи литургију, он никако не сме сести на горње место које је намењено искључиво епископу (Стошић 2006: 48).

АНАЛАВ (грч. – *ἀνάλαβον, ἀναλαμβάνω* – узети на себе, пригрнути, прихватити се чега)

Четвртасти напрсник (прслук) украшен крстовима, са тракама нашивеним за углове којим се обујмује монах. При постригу малосхимник добија *параман*, а великосхимник се опасује *аналавом*. Том приликом, игуман оглашава да је дотични великосхимник, ставивши на себе аналав, примио на своја рамена крст који слелдује Владици Христу (Стошић 2006: 16).

ОРАР

Део ђаконске одежде у облику дуге узане траке, широке око десетак сантиметара, коју овај свештенослужитељ за време богослужења носи пребачену преко левог рамена изнад стихара. Док се један крај орара спушта преко леђа на доле, други крај се приноси спреда преко прсију под десно пазухо, па преко леђа опет на лево раме одакле га ђакон прихвата и обично држи трима прстима десне руке. Пред причешће орар се опасује тако да се на леђима и на прсима добија крст у облику слова Х.

Постанак и значење речи орар нису поуздане, па о томе има више претпоставки (лат. *orarium* – марамница за отирање уста, убрус, салвета – јер су у старо доба ђакони отирали уста оних који су се причешћивали: лат. *orare* – молити се – пошто су некада шақони орарима давали знак верницима да је време молитве или појања, што би било истоветно грч. *ора* – сат, час, доба дана, празно време, час; *орао* – видео, гледати, мотрити, пазити, бринути се за нешто – јер је ђаконска служба у старо доба изискивала велику обазривост, а у исто време и велику окретност и брзину). Ђаконској дужности да непрестано страже и свугде и свугда

буду спремни за услуге, придруживала се и она да се старају у одржавању доброг поретка међу народом окупљеним у храму, укључујући и надзирање вратара како се не би десило да ови пуне невернике у богомољу. Ђакони су били задужени да читање и појање у храму отпочне у први час, а пре свега да помажу свештенослужитељима у олтару и позивају их на отпочињање одређених делова чинодејствовања. Овакву разноврсну и захтевну службу обављали су само они који су се одликовали бодрошћу, обзирношћу и окретношћу. Дар и благодат за ђаконску службу добијали су се рукоположењем, а видљив знак тог благодатног дара представљао је орар – и данас благодатно средство за достојно вршење ђаконске службе.

Према тумачењу светог Јована Златоустог, орар симболично означава крила анђеоска, односно брзину која одликује анђеле у спровођењу Божије воље. То је и разлог што се на орару изобраају шестокрили серафими и златним нитима везу речи анђеоске трисвете песме Господу: „Свјат, свјат, свјат” (Ис. 6, 3) (Стошић 2006: 126)²¹⁵.

5.2.1.2.1.2. Лингвокултуролошки речници

5.2.1.2.1.2.1. Информације о религији такође се могу наћи у лингвокултуролошким речницима. У њима се захвата релативно ограничен обим религијске лексике (у поређењу са речницима попут терминолошких или дескриптивних) – углавном су то они најрепрезентативнији примери – с тим што је опис свестранији и оријентисан на културне импликације појмова. Лингвокултуролошки речници садрже лексичке јединице са културном компонентном значења. Тако, на пример, у оквиру речника *Россия: Большой лингвострановедческий словарь* налазимо одреднице попут *Богородица, Валаам*²¹⁶, *Георгий Победоносец, Дванадесятные праздники, икона, иконопись, иконостас, именины, Исаакиевский собор, Кирилл и Мефодий, колокол, крест, крещение, Крещение Господне, Крещение Руси, монастырь, Никон*²¹⁷, *Пасха, поминки, поп, попадья, пост, православие, раскол, Рождество Христово, Сергей Радонежский, собор, старый стиль (юлианский календарь), храм, Храм Василия Блаженного, церковь*.

5.2.1.2.1.2.2. Показаћемо пример²¹⁸ једног речничког чланка:

Пасха. Общехристианский праздник воскресения Иисуса Христа (Светлое Христово Воскресение). Дата Пасхи меняется и рассчитывается по специальным таблицам – **пасхалиям**, но всегда приходится на весну и на воскресенье. От дня Пасхи отсчитываются даты так называемых *переходящих Дванадесятих праздников**. У православных Пасха считается *праздником праздников*, главным событием года.

Пасхальные Богослужения в **Русской Православной Церкви** особенно торжественны, начинаются с вечера субботы и длятся после Светлого Христова Воскресения в течение всей пасхальной недели. При приближении полуночи все священнослужители в полном

²¹⁵ Речнички чланак садржи и фотографију орара из манастира Ивирон на Светој Гори (XVII век).

²¹⁶ У питању је топоним у Карелији, а тачније назив најкрупнијег острва Валамског архипелага, па би дата одредница формално могла да се класификује под географију као тематску област. Ипак, то један од најпознатијих духовних центара у Русији (Руси га називају и *Северный Афон* – срп. *Северна Света Гора*), где се налази Валамски манастир. Њему је посвећен велики део речничког чланка (исп. РБЛС, 83), због чега смо дату одредницу укључили у анализу.

²¹⁷ Одредница се односи на патријарха Никона (Минова). Он је живео у XVII веку (1605–1681) и у руској култури је нарочито познат по реформама које су довеле до раскола у Руској цркви (о овоме подробније у: *Православная энциклопедия*, Т. L, 732–744).

²¹⁸ Будући да су речнички чланци релативно обимни, заступамо их у мањем броју, али довољно да се покаже њихова структурна и садржинска страна.

облачении – красивых, шитых золотом одеждах – становятся у Престола (высокого стола, расположенного посредине церковного алтаря). Затем они и верующие, пришедшие в **храм***, зажигают свечи. Ровно в полночь священнослужители тихими голосами начинают петь во славу Христа. В пасхальную ночь совершается **крестный ход** – символическое шествие **Церкви*** навстречу воскресшему Спасителю. Крестный ход совершается вокруг храма при непрерывном звоне колоколов (см. **колокол***). Впереди крестного хода несут фонарь, за ним запрестольный **крест***, запрестольный образ Божьей Матери, далее – хоругви (укрепленные на длинных древках полотнища с изображением Иисуса Христа, **Богородицы*** или святых), потом идут певцы, свещеносцы и диаконы со свечами и кадилницами, за ними священники. В последней паре священников идущий справа несет Евангелие, а идущий слева – **икону*** Воскресения. Завершает шествие предстоятель храма с трисвечником и крестом в левой руке. За ним идут прихожане храма и все желающие. Обойдя вокруг храма, крестный ход останавливается перед закрытыми дверями алтаря, как бы у входа ко Гробу Господню. Со словами «Христос воскрес из мертвых, смертью смерть поправ» двери открываются, молящиеся входят в храм, и пасхальная служба продолжается. В праздник Пасхи и всю пасхальную неделю православные русские люди приветствуют при встрече друг друга словами: «*Христос воскрес!*», отвечая: «*Воистину воскрес!*». После этого полагается трижды поцеловать друг друга в щеки – *похристосоваться*.

В дни Пасхи принято особое внимание уделять помощи нищим, больным и убогим. Им раздают еду, освященную в церкви, и тем самым делают участниками этого светлого и радостного праздника. Традиционной обрядовой пасхальной пищей являются **кулич** и **пасха**. Кулич – это сладкий, высокий **белый хлеб** с изюмом. Пасха – сладкое кушанье из творога в форме небольшой четырехугольной пирамиды. С I века от Рождества Христова у христиан существует обычай дарить в праздник Пасхи крашеные яйца. Церковное предание гласит, что в те времена было принято, посещая императора, приносить ему дар. И когда бедная ученица Христа, святая Мария Магдалина пришла в Рим к императору Тиверию с проповедью веры, то подарила ему простое куриное яйцо со словами: «*Христос воскрес!*». Тиверий не поверил в рассказ Марии о Воскресении Христа и воскликнул: «Как может кто-то воскреснуть из мертвых? Это так же невозможно, как если бы это яйцо вдруг стало красным». Тут же на глазах императора свершилось чудо – яйцо стало красным, свидетельствуя истинность христианской веры.

Куличи и яйца принято освящать в церкви.

В пасхальное воскресенье многие ходят на кладбища, кладут на могилы цветы, крашеные яйца, кусочки праздничных куличей, хотя по церковным законам делать это на Пасху считается грехом. Для поминовения мертвых существуют специальные дни (см. **поминок***). В последние годы главная пасхальная служба православной России проходит в **Храме Христа Спасителя**. Ее ведут глава Русской Православной Церкви **Патриарх Московский и всея Руси** Алексей II и высшие церковные иерархи. На этой службе обычно присутствуют **Президент России**, члены правительства, руководители города, политики, деятели культуры. В последние годы в праздновании Пасхи принимают участие и многие далекие от церкви люди. После окончания пасхальной недели Православная церковь продолжает празднование, хотя и с меньшей торжественностью, еще 32 дня – до праздника **Вознесения Господня** (см. **Двунадесятые праздники***).

Пасхальные яйца-сувениры, изготовленные из драгоценных металлов и камней, занимают особое место среди работ известнейшего русского ювелира **Карла Фаберже**. Хранящиеся внутри яиц великолепные сюрпризы – живописные миниатюры, крохотные модели дворцов, памятников, яхт, поездов, фигурки птиц, букеты цветов – шедевры ювелирного искусства конца XIX – начала XX в. Более простые пасхальные сувениры (деревянные и фарфоровые яйца, красиво оформленные куличи) продают перед Пасхой и в наше время.

Крашеное пасхальное яйцо упоминается в пословице *Дорого яичко ко Христову дню*, означающей: все хорошо вовремя (РБЛС, 420–422).

5.2.1.2.1.2.2.1. Одредница је допуњена фотографијама на којима је представљена служба у Казанској саборној цркви на Црвеном тргу у Москви, затим сликоа Б. М. Кустодијева *Христосование* (1916) и васкршње јаје Фабержеа које је израдио М. Терхин 1902. године.

5.2.1.2.1.2.3. Од лингвокултуролошких речника поменули бисмо и један савремени тип – мултимедијални лингвокултуролошки речник. Засад је израђен само за руски језик, дидактичког је карактера и нема аналоге у руској и светској лексикографији, укључујући и електронске речнике који постоје на интернету. У питању је *Мултимедијный лингвострановедческий словарь «Россия»*. Ауторство речника потписује колектив Државног института за руски језик „А. С. Пушкин” из Москве. Дати речник израђен је на бази штампаног издања *Россия: Большой лингвострановедческий словарь* и допуњен је мултимедијалним компонентама као што су текстови различитих жанрова, репродукције, фотографије, аудио-записи, видео-фрагменти, караоке, панораме и интерактивни задаци. Тренутно има 1215 чланака, 4232 мултимедијалне датотеке и 511 интерактивних задатака²¹⁹. Међу обухваћеним тематским областима налази се религија. У односу на штампано издање додате су нове одреднице (нпр. *Отче наш*), поједине су издиференциране (нпр. *церковь* је разграничена на две одреднице – *Церковь (организация)* и *Церковь (храм)*, *собор* на *Собор (храм)* и *Собор церковный*), а занимљиво је да су неке од њих, попут *душа*, сврстане у тематску област која се тиче религије.

5.2.1.2.1.2.3.1. Навешћемо пример и из овог речника:

Богородица. В христианстве одна из главных святых, Мария – мать Иисуса Христа. Слово Богородица – перевод с греческого *theotocos*, то есть Богоматерь, Матерь Божия.

ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКАЯ СПРАВКА:

Сведения из жизни Богородицы содержит Священное писание, а также (устные пересказы событий) и апокрифы (произведения, не вошедшие в число канонических книг Ветхого и Нового Завета). По преданию, родители Богородицы, Иоаким из Назарета и Анна из Вифлеема, долго были бездетными, после молитв им был дан знак, что у них родится ребенок. Родившаяся девочка была отдана на воспитание в храм. На четырнадцатом году она была обручена с Иосифом. Архангел Гавриил объявил ей о том, что у неё родится Спаситель. Мария родила Иисуса, оставаясь девственницей. Она прожила до 48 лет, умерла и была похоронена в Гефсиманском саду, а потом взята на небо.

Православная церковь почитает Богоматерь в первую очередь как Мать Спасителя и защитницу всех людей. С культом Богоматери в Православии связано несколько двенадцатых праздников, так называемые богородичные праздники: Рождество Пресвятой Богородицы отмечается 21 сентября (8 сентября по старому стилю) в память рождения Девы Марии – Богородицы; Введение во храм Пресвятой Богородицы отмечается 4 декабря (21 ноября по старому стилю) в память о дне, когда трёхлетнюю Деву Марию родители впервые привели в храм на служение Богу; Благовещение Пресвятой Богородицы отмечается 7 апреля (25 марта по старому стилю) в память о дне, когда, по преданию, Дева Мария получила благовест (хорошую, счастливую) весть от архангела Гавриила о том, что она станет матерью Богочеловека (издавна на Руси существует традиция в этот день отпускать на волю птиц);

²¹⁹ Више о речнику на може се наћи на следећем сајту:

https://ls.pushkininstitute.ru/lsslovar/index.php?title=%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C:%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8C_%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA (датум приступа: 12. 2. 2022).

Успение Пресвятой Богородицы отмечается 28 августа (15 августа по старому стилю) как день ухода из жизни Девы Марии. Праздник называется Успением («засыпанием»), потому что Божия Мать умерла тихо, как бы уснула. Пост, проходящий с 14 по 27 августа, называется Успенским. С почитанием Богородицы связан также очень распространённый православный праздник Покрова Богородицы, установленный на Руси в XII в., который отмечается 14 октября (1 октября по старому стилю). Историческая основа праздника – события 910 г., когда во время осады Константинополя арабами два христианина на молитве увидели Богоматерь, которая раскрыла своё покрывало над собравшимися в храме и молилась об избавлении их от бедствия.

К Богоматери обращена специальная молитва: *«Богородице Дево, радуйся»*.

В КУЛЬТУРЕ:

Богородице посвящены многие песнопения, текст которых подчёркивает, что православные воспринимают её как заступницу, помощницу.

Богоматери посвящены несколько типов икон (см. икона): «Умиление», «Одигитрия» (в переводе с греческого – путеводительница) и «Оранта» (в переводе с латинского – молящаяся). «Умиление» наиболее близко выражает русское отношение к Богородице как к Матери Божией. На иконах этого типа Богоматерь изображается с младенцем на руках, она смотрит прямо на молящегося, как бы защищая своего ребёнка от страстей этого мира. Этот образ в русской православной традиции воспринимается как материнское сострадание ко всем живущим.

На иконе «Одигитрия» Богоматерь правой рукой указывает на Иисуса, сидящего у неё на левой руке и благословляющего всех, идущих путём совершенствования.

На иконе «Оранта» Богоматерь изображается с поднятыми вверх руками, часто с медальоном на груди, на котором изображается Иисус Христос.

Фигура Богоматери присутствует и на других иконах: «Снятие с креста», «Положение во гроб». В деисусном чине иконостаса икона Богоматери ближайшая к центральной иконе Спаса и находится справа от неё.

В православии не получил распространения очень популярный в католической традиции иконописный сюжет, когда на иконе изображалась Богоматерь, кормящая грудью младенца.

Самые известные на Руси богородичные иконы, считающиеся чудотворными: Богоматерь Владимирская, Богоматерь Донская и Богоматерь Казанская.

Считается, что икона Богоматерь Владимирская написана евангелистом Лукой с живой Богоматери. Это единственная в России подлинная древняя икона. Название Владимирская она получила в 1160 г. по городу Владимиру (см. «Золотое кольцо»), в Успенском соборе которого находилась до конца XIV в. Икона осталась невредимой во время пожара 1185 г., спалившего Успенский собор, и при разорении Владимира войском хана Батые в 1237 г. В 1395 г., когда Тамерлан, разорив Рязань, направился к Москве, было решено перенести Владимирскую икону в Москву. В тот день, когда икону перенесли в Успенский собор Московского Кремля, Тамерлан со своим войском безо всяких видимых причин покинул пределы Руси. Счастливого избавления от неминуемой беды русский народ единодушно приписал заступничеству Богородицы. С Владимирской иконой предание связывает и спасение столицы от всех последующих татарских нашествий (см. монголо-татарское иго).

С освобождением от монголо-татарского ига связано и прославление иконы Богоматерь Донская. Название икона получила по именованию Донской церкви Успения в Коломне, где она хранилась. Церковь была заложена князем Дмитрием Ивановичем (см. Дмитрий Донской) накануне Куликовской битвы. В 1552 г. Иван Грозный, отправляясь в поход на

Казань, молился перед этой иконой, взял её с собой и после победы над татарами поставил в Благовещенский собор Московского Кремля. Считается, что в 1591 г. молитвой царя Фёдора Иоанновича перед иконой Донской Богородицы Москва была спасена от нашествия хана Казы Гирея. В память об этом событии был основан Донской монастырь.

Икона Богородицы Казанская известна с конца XVI в. Название связано с городом Казанью, где, по преданию, она была найдена. В 1612 г. список с иконы находился в ополчении К. Минина и Д. Пожарского (см. Смута). Считается, что заступничество Казанской Богородицы помогло им освободить Москву от поляков. С XVIII в. икона Казанской Богородицы рассматривается как покровительница новой столицы – Петербурга. В начале XIX в. для иконы был построен грандиозный Казанский собор на Невском проспекте. В Православной церкви существовала традиция проведения крестных ходов с иконой Богородицы во время войн перед решающими сражениями: во время Отечественной войны 1812 г. крестный ход с иконой Смоленской Богородицы прошёл перед Бородинским сражением (см. Бородино); во время Великой Отечественной войны крестный ход с иконой Казанской Божией Матери совершался вокруг осаждённого Ленинграда.

Многие иконы Богородицы представлены в залах Третьяковской галереи, Эрмитажа и других музеях.

Богородице посвящены многочисленные храмы, среди них: Успенский собор в Московском кремле и во Владимире, Покровский собор (см. Храм Василия Блаженного) на Красной площади.

Обращение к Богородице часто встречается в творчестве русских поэтов. Наиболее известные стихотворения: «Мадонна» А.С. Пушкина, «Молитва» М.Ю. Лермонтова. Известны строки А.А. Ахматовой, написанные в начале Первой мировой войны:

Только нашей земли не разделит

На потеху себе супостат:

Богородица белый расстелет

Над скорбями великими плат.

Название знаменитой трилогии А.Н. Толстого «Хождение по мукам» (1922–1941 гг.) о судьбах русской интеллигенции в революции ассоциируется с христианской легендой, в православной традиции названной «Хождение Богородицы по мукам».

Тема Богородицы трансформировалась в русском светском искусстве XX в., в частности, в творчестве К.С. Петрова-Водкина. Его полотно «1918 год в Петрограде» перекликается с изображениями Богородицы на древнерусских иконах и на картинах итальянских живописцев, поэтому картину позднее стали называть «Петроградская мадонна».

В русской народной культуре Богородица воспринимается как самая близкая к простому человеку святая, которую просят о заступничестве и милости.

В ЯЗЫКЕ И РЕЧИ:

Слова *Богородица* и *Мать Божия* русские используют чаще, чем *Святая Дева* или *Дева Мария*. Выражение *Мать Божья!* употребляют как восклицание для выражения удивления или ужаса.

В народном календаре празник Покровá Богородицы связується с первым выпавшим снегом, который ложится на землю, как покрывало, поэтому этот праздник называют просто Покров.

5.2.1.2.1.2.3.1.1. На почетку одреднице налази се слика иконе Пресвете Богородице „Донске”, а одредницу закључују мултимедијалне датотеке:

1) ТЕКСТОВИ. Ову рубрику чине песме *Мадонна* (А. С. Пушкин) и *Молитва (странника)* (М. Ј. Љермонтов), као и две молитве Пресветој Богородици: *Богородице Дево, радуйся!* и *Царице моя Преблагая*.

2) РЕПРОДУКЦИЈЕ. Овде су заступљене иконе: Рођење Пресвете Богородице, Ваведење Пресвете Богородице, Благовести (две засебне иконе: А. Рубљов, И. Максимов), Успење Пресвете Богородице (две, од којих је једна Дионисијева), Покров Пресвете Богородице, икона Пресвете Богородице „Донска” и „Владимирска” (по две за сваку – од којих ауторске Т. Грка и С. Ушакова), „Одигитрија” (Дионисије). Дају се репрезентативне репродукције из познатих руских галерија и музеја (нпр. Третјаковска галерија, музеји Московског Кремља).

3) ФОТОГРАФИЈЕ. У овом делу заступљене су слике Сале старе руске уметности у Третјаковској галерији, Успенске саборне цркве у Московском Кремљу, Успенске саборне цркве у Владимиру, Храма Василија Блаженог који је, иначе, посвећен Покрову Пресвете Богородице (Црвени трг), Црква Благовести у Арзамасу, Успенска саборна црква у Смоленску, Саборна црква Рођења Пресвете Богородице у Звењингороду, Црква Ваведења Пресвете Богородице у Лефортову (Москва).

4) АУДИО-ЗАПИСИ. Понуђена је молитва *Богородице Дево, радуйся* у хорском извођењу.

5) ВИДЕО-ФРАГМЕНТИ. Аутори су се определили да укључе три материјала: молитву Царице моя преблагая у изведби хора манастира Рођења Пресвете Богородице из Гродна, затим молитву *Богородице Дево, радуйся* у извиђењу хора Валамског манастира и фрагмент из филма С. Ф. Бондарчука *Рат и мир* (сцена литије са иконом Мајке Божије „Смоленске” пре Бородинске битке).

На самом крају налазе се интерактивни задаци *Календарь Богородичных праздников и Иконы-защитницы России* посвећени прецедентним феноменима (Богородичини празници и иконе)²²⁰.

5.2.1.2.1.2.4. Лингвокултуролошки речник српског језика засад не постоји, али се чине помаци ка његовој реализацији (о одликама речника, изворима грађе, методама за избор одредница, тематској подели прикупљење грађе и хијерархијској организацији материјала више у: Драгићевић 2015). Руски речници које смо поменули²²¹ треба да буду консултовани приликом израде речника српског језика, а предочени примери могу да послуже као оријентир у погледу лексикографске обраде лексема из сфере православне духовности, као и религијске лексике уопште.

²²⁰ Прецедентни феномени су добро познати социјализованим представницима етносоциокултурне заједнице, актуелни су на когнитивном (спознајном и емоционалном) плану, па се кроз употребу у језику стално актуелизују, одражавајући релеватна обележја националне културе и вредности које она баштини (исп. Красных 1997: 9).

²²¹ Потпунији подаци о лингвокултуролошким речницима у руској лексикографији понуђени су, на пример, у: Поцепня ред. 2009: 555–582; Шимчук 2009: 221–228; Козырев, Черняк 2004: 262–264.

5.2.1.2.2. Општи речници

5.2.1.2.2.1. Дескриптивни речници

5.2.1.2.2.1.1. Када је потребно сазнати или конкретизовати значење одређене речи, говорници на нивоу шире популације често посежу за дескриптивним речницима. Такви речници су важни и за научно проучавање лексичког система, јер се у њима налази доста информација о семантичкој структури лексема. Исцрпност, тачност и обим потоњих информација – разуме се – може варирати у зависности од конкретног речника. Значај описних речника огледа се и у следећим чињеницама: лексички материјал се представља на систематизован и прегледан начин, углавном азбучним редом, нуди се значењска структура лексема и увид у основне врсте веза у које речи међусобно ступају, даје се богат инвентар језичких обележја лексема (нпр. фонетских, правописних, етимолошких, морфолошких, деривационих, стилистичких, синтаксичких, лингвокултуролошких), садржани су примери употребе (Фомина 2001: 17).²²² Отуда дескриптивни речници као извори сазнања садрже податке о бројним појмовима, па и онима из сфере православне духовности. Показаћемо то на неким примерима²²³ из референтних дескриптивних речника савременог руског и српског језика:

АНАЛОЙ, -я, м. Высокий столик с покатым верхом, на к-рый в церкви кладут иконы, книги, крест. || *прил.* **аналойный**, -ая, -ое (СОШ, 24).

ДВУНАДЕСЯТЬ, -и, *числит. колич.* (стар.). То же, что двенадцать. *Нашествие двенадцати языков* (об армии Наполеона во время Отечественной войны 1812 г.). || *порядк.* **двунадесятый**, -ая, -ое. ♦ **Двунадесятые праздники – в православии: двенадцать важнейших после Пасхи церковных праздников: Рождество Богородицы, Введение (Богородицы во храм), Благовещение, Рождество Христово, Сретение, Крещение (Богоявление), Преображение, Вход Господен в Иерусалим (Вербное воскресенье), Вознесение, День святой Троицы (Пятидесятница), Успение, Воздвижение (креста Господня)** (СОШ, 154).

МИТРОПОЛИЯ -и; *ж.* [греч. mētrópolis] Церковно-административный округ, особо древний или обширный, находящийся под управлением митрополита (СК, 546).

ВЕЧЕРНЯ, -и, род. *мн.* -рен, *ж.* У православных: вечерняя церковная служба. *Пойти к вечерне* (СОШ, 78).

КУЛИЧ -а; м. [от греч. kollix – круглый хлеб] Сладкий сдобный высокий хлеб цилиндрической формы (по православному обычаю такой хлеб выпекается ко дню Пасхи). *Печь куличи. Святить куличи* (СК, 479).

МЕСЯЦЕСЛОВ, -а, м. Церковно-богослужебная книга, содержащая имена святых, расположенные по дням месяца, а также сведения о церковных праздниках (СОШ, 352).

КЛИРОС, -а, м. В церкви: место для певчих на возвышении по обеим сторонам перед алтарём. || *прил.* **клиросный**, -ая, -ое (СОШ, 277).

²²² Све то дескриптивне речнике чини и релевантном базом за лексичко-семантичка проучавања, а, како сматра Фомина (2001: 17), и својеврсним приручником из лексикологије, мада без експлицитно изложене теоријске основе.

²²³ Код лексема које се користе и изван религијског дискурса подвлачењем смо издвојили елементе речничког чланка релевантне за проблематику чијим се разматрањем бавимо.

МНОГОЛЕТИЕ, -я; *ср.* *Высок.* Долгая жизнь; долголетие. *Желать многолетия юбиляру. Провозглашать м. (церк.; пожелание долгой жизни и благополучия во время церковного богослужения многократным повторением слов «многая лета»)* (СК, 548).

НЕДЕЛЯ, -и, *ж.* **1.** Единица исчисления времени, равная семи дням, вообще срок в семь дней. *Календарная н.* (от понедельника до воскресенья включительно). *Рабочая н.* (рабочие дни календарной недели). *Виделись на этой неделе. Неделями не видимся* (по целым неделям). **2.** В нек-рых сочетаниях: семь дней (календарная неделя), связанных с какими-н. церковными праздниками или приходящихся на какое-н. праздничное время, либо на время поста. *Сырная или масленая н.* (то же, что масленица). *Вербная н.* (шестая неделя Великого поста). *Страстная н.* (последняя неделя перед Пасхой). *Пасхальная или святая н.* (первая неделя после Пасхи). *Фомина неделя* (вторая неделя после Пасхи, время свадеб и гуляний, *Красная горка*). **3.** Семь дней, посвященных какому-н. общественному мероприятию, пропаганде чего-н. *Н. книги* (посвященная расширенной продаже, распространению книг). *Н. французского кино.* || *уменьш. неделька*, -и, *ж.* (к 1 знач.). *Зайдите на недельке* (на этой неделе). || *прил. неделный*, -ая, -ое (к 1 знач.) (СОШ, 403).

ПРЕОСВЯЩЕНСТВО -а; *ср.* (обычно с местоим.: *ваше, его, их*). Титулование епископа. *Торжественная встреча его преосвященства* (СК, 965).

Материце *ж. мн. етн. а. православни празник посвећен мајка (претпоследња недеља пред Божић), када мајке дају поклоне деци.* – Материце су као женско крсно име: за то је обичај уочи материца (или на материце у јутру) везати све жене, које су се мајке назвале ... и морају се откупљивати: орасима, сухијем шљивама, јабукама (Вук, Рј.). Нема жене удате, која се на вријеме не приправља да у предпоследну неђељу пред божић, својој ћеци или унучадима не дарује по мало слаткиша на материце (Врч 3, 15). На Материце женске дају мушкићима ракију и воћке ... смокве, орасе (Буковица, Ард., ЗНЖ 20, 51). На Материце, двије недјеље пред Божић, састану се оба побратима (Љуб. 6, 118). Из култа младенаца у цркви сасвим се на свој начин развио обичај детињаца и мтерица (Ћор. В. 3, 33). О материцама знало се и мени и Бати да ћемо бити од ње поновљени (Баран. 1, 92). **б.** (материце) *покр. поклони, дарови које мајке дају деци на крај дан.* – Прије поласка узо је сваки момак по два три ора и јабуку – материце (Прћић К., КС 1930, 205). Без разлике свака мајка дијели материце не само својима него и туђима (Мићевић Љ. 1, 142) (РСАНУ, Књ. XII, 190).

прокимен *м грч. цркв. кратак стих из псалама који се пева пре читања јеванђеља у православној цркви.* – Знаменито Мокрањчево дело ... представљају ... тропари, кондаци и прокимени. *Коњов.* Апостоле, море, деде један прокимен, глас пети! *Срем.* (РМС, Књ. V, 176).

служебник *м цркв. књига која садржава текстове према којима се врши богослужење.* Р-К Реч. (РМС, Књ. V, 868).

епархија *ж 1. мања административна област, покрајина у источној половини Римског царства и у Византији; политичко-административно подручје у савременој Грчкој.* – Административно Грчка је подељена на 39 подручја званих „ номе“, које се даље деле на епархије (Прикр. 1, 204). (Бак. 1).

2. *цркв. црквено-административна област под управом епископа.* — *Његово Преосвештенство Владика правио каноничну визитацију по својој епархији* (Срем. 11, 15). *Област, која је зависила од епископа града ... данас [се] зове епархија* (Милаш 4, 316) (РСАНУ, Књ. V, 219).

трикирије *ж мн. грч. цркв. трокраки свећњак са три укрштене свеће којима епископ благосиља.* – Манастирски ђаци су прискакивали додајући владици ... трикирије. *Чипл.* (РМС, Књ. VI, 290).

Усекованије и **Усековање**, ијек. Усјекованије и Усјековање, с цркв. *православни празник (11. IX) на дан одсецања главе св. Јована Крститеља* (РМС, Књ. VI, 575).

лавра ж грч. цркв. *велик угледан манастир (православни)*. – Да видите лавру студеничку, недалеко од Новог Пазара. *НП Вук* (РМС, Књ. III, 151).

молепствије с цсл. цркв. *краће богослужење у нарочитим приликама*. – Звоне црквена звона, држе се по црквама молепствија да се та беда отклони од народа. *Дом. Свећеник одслужи молепствије. Шов.* (РМС, Књ. III, 415).

јеванђеље с цркв. = еванђеље *прве четири књиге Библије (Новог завета) које говоре о животу и учењу Исуса Христа* (РМС, Књ. II, 573).

фелон, -она м грч. у *православној цркви, свештеников огрточ без рукава који покрива прса и леђа*. – Дође архимандрит с целим братством. Метнуше епитрахиле и обукоше фелоне. *Шапч.* (РМС, Књ. VI, 662).

канонизација ж цркв. *проглашење неке особе свецем*. – фиг. Због тога није ништа штетније ... од канонизације израза. Поз. 1948 (РМС, Књ. II, 650).

5.2.2. Савремена лексика из сфере православне духовности као објекат лексикографије

5.2.2.1. Специфичности православне духовности у значајној мери одређују обележја руске и српске лексике из дате сфере као објекта лексикографије.²²⁴ Почели бисмо од тога да православна духовност истовремено покрива домен животне свакодневице (додирујући се на различитим пољима у већој или мањој мери, на директан или индиректан начин) и теологије као науке. Отуда се један део лексема тиче појмова који су непосредно везани за свакодневицу људи, фреквентније су употребе и шира популација је чешће упућена на њих (нпр. рус. *Бог, храм, крещение, молитвѣся, грех, икона, Библия, ад, исповедоватѣся, монахиня, паломник, богослужение*; срп. *Бог, рај, свештеник, тамјан, анђео, Библија, црква, попадија, крст, вера, молити се, ходочашће, проповедати, неверник*). Са друге стране, издваја се и слој који опслужује научни и стручни домен, односећи се на појмове који су познати релативно ужем кругу људи – углавном стручњацима (у првом реду теолозима), клирицима или веома упућеним мирјанима (нпр. рус. *индития, анагност, воскресен, аркосолий, диатакис, евхологий, прилог, сосложение, пленение*; срп. *епиклеза, кеносис, полиставрион, колобријум, пастофорија, орлец, синклит*). Отуда постоји потреба да се лексика из сфере православне духовности заступљује и описује како у општим, тако и у посебним речницима (нпр. терминолошким).

5.2.2.2. Лексикографски посматрано, лексику из сфере православне духовности издваја и њена тематска детерминисаност. Она води ка сфери религије, која представља карактеристично истраживачко подручје, али и сложени феномен у укупности његових конституенти и веза са другим друштвеним феноменима (исп. Бугаева 2008в: 156). Иако неједнаког екстензитета и интензитета, религија је одувек била присутна у друштву. због чега се (премда не само зато) неретко покушава(ло) да се јој се припишу одлике или да се смести у оквире који не само да су јој страни, већ каткад и сасвим супротни њеној природи. Зато током историје однос према религији није увек био исти, на њега су значајно утицале актуелне друштвене идеологије и кретања, што је умело непосредно да се одрази и на поље науке, па тако и на лексикографску презентацију језичке (лексичке) грађе. Када су у питању руска и српска средина, а у светлу савременог језика, као еклакантан пример може се навести

²²⁴ Уп. т. 4.3.1.3.

период тоталитарне комунистичке власти, када је – као што је познато – православна духовност била подвргавана суровој идеологизацији и стигматизацији (у руској средини далеко милитантније него у српској). Такве околности довеле су до стања да је лексикографска презентација лексике из сфере православне духовности у великој мери спровођена из идеолошког угла, а не лингвистичког (в. т. 1.2.). Дакле, однос према религији умногоме је детерминисао лексикографску презентацију лексике која је опслужује, због чега се као једно од обележја лексике из сфере православне духовности (па и религијске лексике уопште) као објекта лексикографије може издвојити условљеност њене лексикографске обраде и друштвених идеологија. Јасно је да субјективни фактор може имати важну улогу приликом лексикографисања, међутим, оно што религијску лексику додатно издваја јесте – како се испоставља – и однос према њој у ширем друштвеном контексту. У руској лингвистичкој русистици дата тема задобила је свој подробан опис, стога ћемо у наставку понудити преглед констатованог стања.

5.2.2.2.1. Наиме, друштвено-историјске промене крајем XX века неминовно су довеле и до промена у језику, а нарочите импликације по питању наше теме запажају се у посттоталитарном и постатеистичком периоду. Датом питању посвећена је велика пажња у русистичким истраживањима (нпр. Земская отв. ред. 2000; Валгина 2003; Крысин отв. ред. 2008; Купина 1995; Костомаров 1999; Скляревская 1996; Караулов 1991; Шмелькова 2010; Андрейченко 2007; Милованова 2001; Радченко 2002; Геращенко 2009; Бугаева 2014). У начелу, констатују се два супротна тока: први се огледа се у томе што је инвентар совјетизама прешао из центра лексичког система на периферију, у историзме, док други указује на реактуелизацију извесног дела лексике која је дотад прибрајана периферији лексичког фонда. Међу таквом лексиком, према налазима Ј. В. Андрејченко (2007: 9–10), најмногобројнија је религијска. Истраживање које је спровела М. Б. Герашченко такође показује да лексика везана за религију спада у најбројнију групу реактуелизоване лексике савременог руског језика. Она односи статистичку превагу са чак 53% удела, а прва наредна група – лексика из сфере економије – 18,3%, што је преко два пута нижа заступљеност (исп. Герашченко 2009: 10–11). Разуме се, овде је превасходно реч о лексици из сфере православне духовности. У совјетском периоду њен удео у речницима постајао је све мањи, семантичка структура далеко сиромашнија (по правилу, на штету религијских значења), категоризована је махом као периферија лексичког система и тенденциозно је маргинализована као депласирани слој који се односи на непостојеће, провизорно, митолошко, који припада прошлости, сујеверју, предрасудама, па чак и психијатријским обољењима – за разлику, на пример, од атеизма који се интерпретира као научно заснован²²⁵. Идеолошка нетрпељивост ишла је толико далеко да су поједини лингвисти, попут Ф. П. Филина, лексеме из сфере православне духовности квалификовали као „речничке лешеве” (рус. *словарные трупы*) (в. Никитин 2017: 23). Према таквој лексици било је потребно створити негативан однос, а у крајњој инстанци и према појмовима које оне означавају, придајући им обележја која ће код говорника изазивати одбојност. Сходно томе, процеси архаизације, дескрализације и

²²⁵ Штавише, издавали су се наменски речници за профил совјетског адресата који поглед на свет треба да развија у духу атеизма: нпр. Василенок, С. И., Гаркавенко, Ф. И. *Словарь атеиста*. Москва: Издательство политической литературы (1964), Новиков, М. П. *Карманный словарь атеиста*. Москва: Политиздат (1973), међу којима чак постоје и речници експлицитно усмерени на дискредитацију православља, нпр. Гордиенко Н. С. (общ. ред.). *Православие: словарь атеиста*. Москва: Политиздат (1988). Како наводе О. и Ј. Михајлова, такви речници требало је да формирају негативан однос према религији у целини, због чега се у њима посебна пажња поклања критици догматике, свештених књига и сл. У основи, у питању су речници енциклопедијског типа, будући да обилују религијско-филозофским, културолошким информацијама, али са снажним упориштем у марксистичкој теорији. На тај начин, требало је да се покаже колико су религија и човек – према мишљењу аутора таквих речника – два непомирљива света. О томе, између осталог, довољно илустративно казују и следеће формулације из датих речника: ДУША: „[...] реакционная идея о бессмертии оказывает отрицательное влияние на умы людей. Она вселяет иллюзорную веру в потустороннее существование и тем самым парализует творческую и социальную активность личности”; ИСПОВЕДЬ, ПОКАЯНИЕ: „[...] церковь дает верующим извращенное представление о моральной ответственности” (Михаилова, Михаилова 2017: 299).

идеологизације били су и више него очигледни када је руска лексика из сфере православне духовности у питању. Показаћемо то на неким примерима из Ожеговљевог речника²²⁶. Консултовали смо издање из 1953. године (ради лакшег уочавања, спорне елементе истаћи ћемо подвлачењем):

РЕЛИГИЈА, -и, *ж.* Одна из форм идеологической надстройки – совокупность мистических представлений²²⁷ на вере в чудодейственные, сверхъестественные силы и существа (боги, духи), к-рые являются предметом поклонения. || прил. **религиозный**, -ая, -ое. *Р. дурман. Религиозные предрассудки. Религиозные культы* (СО, 622).

ДУРМАН²²⁸, -а, *м.* **1.** Ядовитое травянистое высокое растение с крупными листьями и большими белыми, сильно пахучими цветками. **2.** *перен.* То, что опьяняет, опьяняющее, отупляющее средство. *Алкоголь – д. Религиозный, мистический д.* (перен.). || прил. **дурманный**, -ая, -ое (СО, 156).

БЕЗБОЖНИК, -а, *м.* (разг.). Человек, отрицающий существование бога,²²⁹ борющийся с религиозным дурманом || **безбожница**, -ы (СО, 31).

АНТИРЕЛИГИОЗНЫЙ, -ая, -ое; -зен, -зна. Направленный против религии. *Антирелигиозная пропаганда* (СО, 20).

ВЕРУЮЩИЙ, -его, *м.* Человек, к-рый верит в бога, в религиозные предписания и предрассудки и исполняет церковные обряды (СО, 61).

РАЙ, -я о рае, в раю, *м.* В религиозно-мистических представлениях: место, где якобы души умерших «праведников» ведут блаженное существование». *Буржуазная демократия – р. для богатых, рабство для народа. Здесь прямо р.* (перен.: очень хорошо). *Земной р.* или *р. земной* (перен.: красивое, приятное место). || прил. **райский**, -ая, -ое (СО, 602).

²²⁶ Идеолошка искључивост јасно се уочава у Филиновим рецензијама Ожеговљевог речника и коментарима на лексику из сфере православне духовности. Ми ћемо издвојити само неке делове (према Басовская 2014: 51–52; подвлачење наше – С.П.):

„Особенно бросается в глаза наличие чрезвычайно большого слоя религиозной терминологии, какое-то болезненное пристрастие автора к культовой лексике. Положение ухудшается еще тем, что определение значений этих слов дается формально-объективистски, а в ряде случаев целиком в духе канонів православной религии. Если выписать все эти слова с их определениями, получится (без преувеличения) краткое пособие для "истинно верующих" и начинающих богословов. [...] Получается своеобразная «краткая энциклопедия», написанная специально для верующих и с их (а не с позиции советского ученого-материалиста) точки зрения!”

„Приходится лишь крайне изумляться, как вся эта религиозная пропаганда могла быть напечатана в массовом словаре <...> Но более того! Когда заходит речь о терминах и понятиях православной религии, в „Словаре“ постоянно дается „объективистско-положительная“ оценка! <...> Если бы я лично не знал автора, то с основанием мог бы предположить, что в составлении „Словаря“ принимал активное участие какой-нибудь застарелый православный иеромонах, а не советский ученый-языковед!”

„Всю эту массу религиозной терминологии, которая не нужна ни для понимания современного русского языка, ни для понимания языка дореволюционных классиков русской литературы, из однотоминого словаря нужно решительно изъять. Но, конечно, не все слова. Некоторые, вошедшие в научный обиход или с переосмыслением в общую речь, надо сохранить, дав им правильное, соответствующее передовому советскому языкознанию мировоззрению, объяснение” (деталније исп. Басовская 2014; Никитин 2017).

²²⁷ Језичка манипулација додатно се запажа и при поређењу примера: рецимо, док се религија тумачи као идеолошки конструкт и дефинише као појам повезан са имагинацијом, предрасудама и психотичним стањима, атеизам се објашњава као научно заснован: **АТЕИЗМ** [тэ], -а, *м.* Научно обоснованное отрицание существования бога, отказ от религиозных верований || прил. **атеистический**, -ая, -ое (СО, 24). Уп. **БОГОСЛОВИЕ**, -я *ср.* Схоластическое учение о догматах религии. || прил. **богословский**, -ая, -ое (СО, 43).

²²⁸ Дата именица преводи се као *опојно средство, опијум, наркотик, дрога* (СР, 188; ПР, 180).

²²⁹ Лексема *Бог* (у значењу хришћанског Бога) доследно се пише малим почетним словом (в. т. 5.2.2.2.3.). Чак се и Библија писала на исти начин, нпр. **ЕВАНГЕЛИЕ**, -я, *ср.* Часть библии, содержащая легендарные рассказы о жизни и учении мифического Христа. || прил. **евангельский**, -ая, -ое (СО, 158).

АНГЕЛ, -а, м. **1.** В религиозной мифологии: сверхъестественное существо, якобы действующее по воле бога. *День ангела* (именины: устар.). **2.** Употр. как ласковое обращение к человеку (разг. устар.). *А. мой!* || прил. **ангельский**, -ая, -ое (к 1 знач.) (СО, 19).

АНТИХРИСТ, -а, м. **1.** В христианской мифологии: враг Христа, к-рый должен якобы явиться перед так. наз. концом мира. **2.** Употр. как бранное слово (прост. устар.) (СО, 20).

АПОКАЛИПСИС, -а, м. Книга так. наз. «Нового завета», содержащая мистические пророчества о конце мира. || прил. **апокалипсический**, -ая, -ое (СО, 20).

ХРИСТИАНСТВО, -а ср. Религия, в основе к-рой лежит культ мифического Иисуса Христа²³⁰. || прил. **христианский**, -ая, -ое. ♦ **Привести в христианский вид кого** (разг. шутл. устар.) – привести кого-н. в надлежащий вид (СО, 805).

АПОСТОЛ, -а, м. **1.** В христианской мифологии: ученик мифического Христа, распространитель его учения. **2.** перен. Последователь и распространитель какой-н. идеи (книжн. ирон.). *Пацифисты – незадачливые апостолы мира.* **3.** Церковная книга, содержащая так. наз. «Деяния» и «Послания апостолов» (СО, 21).

БОГОРОДИЦА, -ы ж. Название мифической матери Христа. || прил. **богородичный**, -ая, -ое (СО, 43).

БИБЛИЯ, -и, ж. Книга, содержащая мифы и догматы еврейской и христианской религии. || прил. **библейский**, -ая, -ое. *Библейские мифы* (СО, 39).

ВОСКРЕСНУТЬ, -ну, -нешь; -ес, -ла; сов. **1.** В религиозно-мистических представлениях: стать вновь живым. **2.** перен. Приобрести новые силы, ожить. *Больной воскрес на юге* || несов. **воскресать**, -аю, -аешь. || суц. **воскресение**, -я, ср. (к 1 знач.) (СО, 81).

ВЕРА, -ы, ж. **1.** Убеждение, уверенность в чём-н. *В. в победу. Принять что-н. на веру* (не требуя доказательств). **2.** Мистическое представление о существовании бога, то же, что религия. *Христианская в. Человек иной веры* (СО, 60).

БЕС, -а, м. В старых народных поверьях: злой дух. Рассыпаться мелким бесом перед кем-н. (перен.: угодливо льстить кому-н.; разг.) (СО, 35).

ИСПОВЕДОВАТЬСЯ, -дуюсь, -дуешься; сов. и несов. **1.** кому-чему или перед кем-чем. Признаться (-наваться) в чём-н. (книжн.). *И. кому-н. в своих сомнениях.* **2.** кому-чему или у кого-чего. Подвергнуться (-гаться)²³¹ исповеди (СО, 222).

КРЕЩЁНЫЙ, -ая, -ое. Подвергшийся обряду крещения (СО, 268).

АНАФЕМА, -ы ж. Проклятие (первонач. означавшее отлучение от церкви, теперь иногда употр. как бранное слово). *Предать анафеме* (СО, 18).

ВЕРОВАТЬ, -рую, -руешь; несов. (устар.). Верить, иметь веру в бога (СО, 60).

ГРЕШНИК, -а, м. (устар.). Грешный человек || ж. **грешница**, -ы (СО, 122).

БОГОБОЯЗНЕННЫЙ, -ая, -ое; -ен, -енна (устар. и ирон.) Верующий в бога и слепо следующий церковным правилам (СО, 43).

²³⁰ По свој прилици, обрачун са религијом најборбеније и најдоследније водио се на корпусу (православног) хришћанства: уп. **ИСЛАМ**, -а м. Магометанство (СО, 222). **МАГОМЕТАНСТВО**, -а ср. Религија, по преданију основана Магометом у VII в. н. э., мусульманство, ислам. || прил. **магометанский**, -ая, -ое (СО, 295). Ништа мање није индикативно што се међу одредницама не налази нити *Иисус* нити *Христос* (нема чак ни *православни*), док је *Аллах* укључен и семантизује се на следећи начин: **АЛЛАХ**, -а м. У магометан: бог (СО, 16).

²³¹ Каузативност у примерима овог типа требало је да омогући повезивање са радњама које се не чине слободним избором већ под притиском.

КАНОНИЗИРОВАТЬ, -рую, -руешь;-анный и **КАНОНИЗОВАТЬ**, -зую, -зуешь; -ованный; *сов. и несов., кого-что* **1.** Признать (-авать) каноном (в 1 знач.), приемлимым в качестве канона (книжн.). *К. какой-н. стиль.* **2.** У верующих: причислить (-лять) к лику «СВЯТЫХ», признать (-авать) церковно узаконенным || *сущ. канонизация, -и ж* (СО, 232).²³²

5.2.2.2.2. Слабљење идеолошких стега, престанак прогона Цркве и повољнији услови за исповедање и практиковање религије допринели су да је крајем прошлог века значајан део лексики из сфере православне духовности почео опет активно да се користи и задобија адекватан лексички статус. Дошло је и по поновног активирања употребе религијских значења ових лексема, а неретко су то примарна значења у семантичкој структури (Бугаева 2008в: 154).

5.2.2.2.3. О пажњи која је у русистици посвећена реактуализованој лексици може сведочити и чињеница да постоји засебан лексикографски извор посвећен овој појави. У питању је речник под називом *Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения* (Скляревская ред. 1998). Израђен је под окриљем Института за лингвистичка истраживања Руске академије наука и објављен 1998. године у редакцији Г. Н. Скляревске. Речником су обухваћене тематске целине које у највећем обиму одражавају промене у животу друштва, па тако и религија (Скляревская ред. 1998: 14). Из овог речника могу се добити подаци о лексемама и њиховим значењима која су препозната као реактуализована. Како би се стекао макар приближни увид у опсег лексема из сфере православне духовности које су подвргнуте језичким променама, навешћемо само неке које су у Речнику задобиле место одреднице: *алтарь, алтарный, аналой, антирелигиозный, антихрист, апокалипсис, апокалипсический, апокалиптический, архиерей, архиерейский, архимандрит, аскеза, аскетика, атеизм, атеист, атеистический, бдение, безбожие, безбожник, безбожный, белый, библейский, Библия, благовест, благовещение, благовещенский, благоволение, благоденствие, благословение, благословить, благословиться, благословять, благословяться, благочестие, блаженный, блаженство, ближний, Бог, Богоматерь, богомолье, Богородица, богодорицын, Богородичный, богослов, богословие, богословский, богослужебный, богослужение, богочеловек, Богоявление, богоявленский, божественный, Божий, брат, братия, братский, братство, Введение, Великий пост, великомученик, великомученица, великомученический, великопостный, венчание (венчанье), вера, вербный, верование, вероисповедание, вероисповедный, вероучение, вероучитель, вероучительный, верующая, верующий, ветхозаветный, владыка, внутрприходский, внутрицерковный, водоосвящение, водосвятие, водосвятный, Воздвижение, Вознесение, возрождение, воплощение, воскресать, воскресение, воскресенье, воскресить, воскреснуть, воскресный, воскрешение, всенощная, всенощный, вход, Господний, Господь, грех, греховный, грехопадение, грешник, грешный, двенадцатый, диакон, догма, догмат, дух, духов, духовник, духовность, духовный, дьявол, дьякон, евангелие, евангелизация, евангелист, евангельский, евхаристия, единобожие, елеосвящение, епархиальный, епархия, епископ, епископат, Завет, заповеди, заповедь, знамение, знахарь, игумен, игуменья, Иерусалим, икона, иконка, иконный, иконопочитание, инок, инокиня, иноческий, иночество, иподиакон, иподьякон, исповедь, исцеление, канон, канонизация, канонизированный, канонизировать, канонический, канун, капеллан, катехизис, католикос, клир, клирос, конфессиональный, конфессия, крест, крестить, креститься,*

²³² Мање или више аналогно стање констатује се и у другим референтним дескриптивним речницима тога времена (нпр. исп. Емельянова 2000; Михайлова 2004, 2009; Крылова 2018). Ми ћемо то показати на примеру речничког чланка *Бог* из Ушаковљевог речника *Толковый словарь русского языка: в 4 томах* (Москва: Гос ин-т «Сов. энцикл.», ОГИЗ, 1935–1940):

бог [бох], а, м. По религиозным верованиям – верховное существо, стоящее будто бы над миром или управляющее им. Идеей бога пользуются господствующие классы, как орудием угнетения трудящихся масс. *Б. есть (исторически и житейски) прежде всего комплекс идей, порожденных тупой придавленностью человека и внешней природой и классовым гнетом, – идей, закрепляющих эту придавленность, усыпляющих классовую борьбу.* Ленин (Т. 1, 159–160).

крестный, крещение итд. Узгред, у овом речнику се први пут у руској постсовјетској лексикографији транспарентно експлицира нормативна употреба великог слова приликом лексикографске обраде лексема из сфере православне духовности, на пример:

➡ **Бог** [Б прописная]²³³, а, м. Только ед. Верховная сущность, наделанная высшим разумом, абсолютным совершенством, всемогуществом, сотворившая мир и управляющая им. *Молиться Богу.* ☒ *По первым словам Летописи бытия, Бог «сотворил небо и землю».* Флоренский П. Иконостас. *Поразительно другое – как эта образованность [Александра Меня] без малейшего остатка отдавались на служение Богу и людям.* Аверинцев С. Вместо некролога. *Виктора Феофановича Кузьмичева Бог наградила редким техническим даром.* Труд, 04.01.91. *Христиане должны вносить в культуру – такую, какая она есть, – свое видение вещей и свой духовный опыт, который они обретают в Церкви, в таинстве общения с Богом.* Смена, 23.10.94. ☐ В слож. Бог-Отец, Бог-Сын и Бог-Святой Дух (о трех ипостасях Святой Троицы).

Ср. БАС: В монотеизме и идеалистической философии – некая высшая сила, верховное существо, стоящее над миром (по одним учениям – являющееся только творцом вселенной, по другим – также управляющее миром и оказывающее помощь при упрощении, молитве и т. п.).

➡ **Троица** [Т прописная], ы, ж.

1. В христианстве: три ипостаси единого Бога (Бог-Отец, Бог-Сын и Бог-Святой Дух). *Догмат Святой Троицы.* ☒ *Ни иудейство, ни магометанство, хотя и происходят от одного корня с христианством, не исповедуют Пресвятую Троицу.* СиШ, 1991, 2. *Мы знаем библейское сказание о том, как Аврааму, отдыхавшему под старым мамврийским дубом, явились три божественных странника – в новозаветной традиции они олицетворяют триединое Божество – Троицу нераздельную и неслиянную, три ипостаси единого Бога: это Бог-Отец, Бог-Сын и Бог-Святой Дух.* НиР, 1992, 1. [Ср.: Ож-84: В религиозных представлениях: триединое божество (у христиан – так называемые бог-отец, бог-сын и бог-святой дух).]

2. Один из двенадцатых православных праздников, отмечаемый в 50-й день от Пасхи в почитание Триединого Бога. [Ср.: Ож-84: (разг.).]

➡ **Божий** [Б прописная], ия (ья), ие (ье). Прил. к Бог. *Божье всемогущество. Б. храм.* ☒ *Промысел Божий не есть необходимость, не есть насилие, а есть антиномическое сочетание Божией воли с человеческой свободой.* Бердяев Н. Смысл истории. *Мы имеем дело не с вдумчивым, отстраненным атеизмом, а с определенной формой богоборчества. Часто интеллектуально развитые, но духовно инфантильные личности чувствуют факт бытия Божия, но не желают дать себе в этом отчет, не желают подчиниться Божественному миропорядку.* Смена, 28.09.94. *Государственный чиновник долго и добросовестно зачитывал правительственный приказ о награждении поста Божьей милостью, и Ахмадуллина, слушая его, потупив глаза, сказала, что тронута слогом президента, но наград она не искала.* КП, 18.04.97. *Православие относится к человеку с почтением, ведь он создан по образу и подобию Божию: наделен бессмертной душой, разумом, способностью любить, способностью к творчеству и свободной воли. Человек призван этот образ Божий в себе проявить, стать тем, кем хочет видеть его Бог, призван к богоуподоблению.* АиФ, 1997, 17. Δ *Закон Божий (факультативный учебный предмет в некоторых средних школах, посвященный изучению Библии и христианских догматов).* [Существовал в дореволюционной России и был упразднен в советской школе; в настоящее время возрождается.] Δ *Божья Матерь (о Богородице, Богородице (часто в молитвах, названиях икон и церквей)). Икона Казанской Божьей Матери. Церковь Божьей Матери Всех Скорбящих Радости.* ☒ *Мы – свидетели того, как сбывается пророческое вещание Божьей Матери, явившейся в Фатиме в 1917 году: Россия обратится к Богу. Патриарх Алексей II совершает службу на территории Кремля,*

²³³ Овде и у наредним примерима издвајање наше – С.П.

католические епископаты устанавливаются почти по всей стране. это знак того, что Церковь здесь живет. НиР, 1991, 12. Δ Слово Божие (о Евангелии; об основах христианства). Отец Александр [Мень] был талантливым проповедником слова Божия. НГ, 10.06.92.

5.2.2.2.4. У постсовјетским, савременијим издањима дескриптивних речника запажа се помак у том смислу да су одреднице у значајној мери пречишћене од видног идеолошког приступа, међутим тај посао није завршен до краја. Такви примери, нажалост, и даље постоје, рецимо:

АНТИХРИСТ, а, м. **1.** В христианской мифологии: противник Христа, к-рый должен явиться перед концом света. **2.** Употр. как бранное слово (устар. прост.) (СОШ, 26).

АРХАНГЕЛ -а; м. [греч. archangelos – начальник ангелов]. В христианской мифологии: ангел высшего чина. *Архангел Михаил* (призван возвестить о начале Страшного суда, ангел-хранитель всех христиан). *Архангел Гавриил* (божий посланник, принёс благую весть о предстоящем рождении Иисуса Христа). *Архангел Рафаил* (ангел-целитель) (СК, 47–48).

СЕРАФИМ -а; м. [от др.-евр. seraph (serafim)] *Религ.* В христианской и иудейской мифологии: ангел, стоящий на высшей ступени небесной иерархии, ближайший к престолу Божьему (изображается в облике человека с шестью крыльями, из которых двумя он закрывает лицо, двумя — ноги, с помощью двух оставшихся летает, непрерывно славя Господа) (СК, 1176).

ЖИТИЕ, -я, мн. -я, -ий, ср. **1.** То же, что жизнь (во 2 и 3 знач.) (стар.). *Мирное ж.* **2.** В старину: повествовательный жанр – описание жизни (лиц, канонизированных церковью). *Жития святых.* || прил. **житийный**, -ая, -ое (ко 2 знач.). *Житийная литература* (СОШ, 195).

БЕСНОВАТЫЙ, -ая, -ое. **1.** По суеверным представлениям: такой, в которого вселился бес; сумасшедший, безумный. **2.** Разг. Впадающий в состояние крайнего возбуждения; не владеющий собой. < Бесновáтый, -ого; м. *Вертится, как б.* Бесновáтая, -ой; ж. (СК, 73)

МЫТАРЬ, я, м. В библейских сказаниях: сборщик податей в Иудее (СОШ, 372).

АПОКАЛИПСИС, -а, м. Библейская книга из «Нового Завета»²³⁴, содержащая пророчества о «конце света». || прил. **апокалипсический**, -ая, -ое и **апокалиптический**, -ая, -ое (СОШ, 27).

5.2.2.2.4.1. Започети посао неопходно је завршити до краја, јер у XXI веку – времену када се на глобалном нивоу активно прокламује поштовање људских права и слобода, између осталог, и верских – незамисливо је да се и даље срећу тумачења која носе не само неодговарајући, већ и по већинску верничку популацију и по традиционалну културу увредљив, blasphemични карактер. Као што је познато, савремени свет треба да почива на принципима верске толеранције.

5.2.2.2.5. Колико нам је познато, у србистици засад не постоје таква истраживања о савременој лексици из сфере православне духовности, као ни речник, па је теже доћи до упоредивих чињеница. Могли бисмо поменути рад А. Јовић у којем се ова ауторка бавила статусом црквенословенизама у *Речнику српскохрватског књижевног језика* (РМС). Према налазима до којих се дошло, удео лексема оквалификованих као црквенословенизми у корпусу од 120.000 је незнатан – свега 167, што представља 0,0013% (рачунајући основне одреднице и већину деривационих гнезда). Такво стање А. Јовић (2016: 27) објашњава неколиким разлозима, од којих и „маргинализацијом црквенословенске лексике под утицајем владајуће друштвене идеологије у време настајања и објављивања речника” (исп. Јовић 2016). Стање у српској описној лексикографији, барем колико је судити по репрезентативним

²³⁴ Уп. нпр. **ТОЛКОВАТЕЉ**, -я, м. Человек, к-рый занимается толкованием, объяснением чего-н. *Т. Корана. Толкователи Апокалипсиса. Т. снов.* || ж. **толковательница**, -ы (СОШ, 81), а затим у оквиру т. 5.2.2.2.1. уп. примере **АПОСТОЛ**, **АПОКАЛИПСИС**.

речницима из нашег корпуса, и то прелиминарним увидом, не показује крајности до којих се ишло у руској средини, што не значи да идеолошких утицаја није било. Између осталог, подсетимо да је цензурираном *Речнику савременог српскохрватског књижевног језика* (1966) М. Московљевића спочитавана, између осталог, религијска лексика, а није непознаница да је за изворе референтних речника попут *Речника САНУ*, нарочито у комунистичком периоду, постојао опус неподобних и непожељних аутора. Како наводи Р. Стијовић, међу таквима су били владика Николај (Велимировић) – Свети Николај Српски, архимандрит др Јустин (Поповић) – преподобни Јустин Нови Ћелијски, Г. Божовић и други вишедеценијски изгнаници из српске културе (в. Стијовић 2021). Идеолошки притисци нису заобишли ни преводну лексикографију. Примера ради, тако је *Руско-српскохрватски речник са граматиком руског језика* Д. Ђуровића наишао на радикалну критику Р. Лалића, тадашњег управника Катедре за славистику. То се догодило након појављивања другог репринт издања 1946. године. Како оцењује К. Кончаревић (2018б: 455), „Већ сама чињеница да је критика једног лексикографског дела објављена на страницама утицајног органа КПЈ речито говори да она није имала карактер научне, него идеолошке полемике”. Лалић је изнео бројне критике на рачун речника, од којих су највећу тежину имале оне са идеолошком компонентом значења, мерејући – поред осталог – што се у речнику налазе „све могуће речи које означавају какве црквене предмете или се тичу богослужења”.²³⁵ У својој идеолошкој искључивости Лалић је отишао чак толико далеко да Ђуровићев речник доводи у вези са речницима из старе Југославије у којима се промовише фашизам. Неопозива оцена тог речника осујетила је сваку намеру да се он поново изда, па се до наредног обухватнијег речника код нас чекало још дуго (Кончаревић 2018б: 454–456).²³⁶ Било како било, ми ћемо навести неколике примере из српских описних речника, издвојене насумичним одабиром, а који садрже индикативне елементе лексикографског описа (ради лакшег уочавања, истаћи ћемо их подвлачењем):

анђео, -ела м (мн. анђели, ретко анђелови) (грч. angelos, гласник) **1. а.** (у хришћанској религији) замишљено небеско биће у облику људском с крилима; супр. ђаво; вор. ангел, анђел, анђио; исп. андио. **б.** фиг. оличење лепоте, љупкости, доброте и свих врлина; сушта доброта. **2.** (у народним песмама) светац (РСАНУ, Књ. 1, 122–123).

задужбина 1. добротворна установа или фонд чије је циљеве (обично хуманитарне и просветне) оснивач одредио; имање, средства која је оснивач поконио за ту сврху. **2.** манастир, црква (обично из феудалног доба) или друга грађевина подигнута, према некадашњим схватањима, за спас душе, за добар спомен. **3. а.** племенито, добро дело, добротворство (према старим схватањима ради спасења душе). **б.** необ. помоћ, услуга; корист. **4.** дар сиротињи, милостиња. **5.** покр. в. задушје (1б). **6.** покр. црквено имање дато свештенику на коришћење; приход са таквог имања. **7.** покр. а. оно што је стављено некоме у задатак, дужност. б. дуг у новцу (РСАНУ, Књ. V, 711–712).

зелот 1. ревносни, одушевљени присталица, поборник неке идеје; заслепљени, затуцани присталица нечега (нарочито у верским питањима), фанатик, занесењак.²³⁷ **2.** ист. назив припадника јеверејске народне странке која се у I веку н. е. борила против римске превласти.

²³⁵ Не може се не приметити сличност приступа у идеолошкој критици аутора у руској и српској средини (уп. Басовская 2014: 51–54; Никитин 2017: 22–23).

²³⁶ Истраживање К. Кончаревић (2018б: 454–460) показало је неоснованост Лалићевих тврдњи да Ђуровићев речник није дорастао времену у којем је настао, а ни каснијем, као ни „тако важном послу као што је писање руско-српског речника”. Анализа је показала бројне квалитете Ђуровићевог речника, који је задобио објективну научну оцену ревалоризацијом да је својим речником Д. Ђуровић „извео подухват достојан уважавања, подухват иза кога су стајали огроман ентузијазам, лингвистичка компетентност и несвакидашња ерудиција” (Кончаревић 2018б: 460).

²³⁷ Индикативан је и одабир појединих илустративних примера у датој одредници: нпр. „Та зар је ико пролио више невине крви и учинио више насиља но хришћански зелоти и конквистадори! (Слијеп. П. 1, 13)” (РСАНУ, Књ. VI, 784). Или: **амвон**, -она м (грч. amvon) кружно узвишење испред олтара у православној цркви,

заклињач, -ача м. **1.** онај који некога заклиње, изговара заклетву у његово име. – Ко издао, издао га тело! — заклињао је прота буковачки ... И онда, на крају заклињач је додао: „Сви за једнога, један за све...” (Купрешанин В., Борба 1951, 291/2). **2. заст. а. празн.**²³⁸ онај који молитвама или враџбинама истерује нечисте духове, врач.²³⁹ **б.** цркв. онај који у име новокрштеног изговара обредне речи, кум одређен од стране цркве (РСАНУ, Књ, V, 790).

егзорцизам, -зма м (према грч. exarkizō) **1.** магијско-верски обичај истеривања злих духова из човека. **2.** религиозна опседнутост, верски фанатизам (Клаић 2) (РСАНУ, Књ, V, 147).

5.2.2.2.5.1. Да наведени примери не садрже адекватна лексикографска решења може се закључити и поређењем аналогних речничких чланака у неким новијим речницима (нпр. у *Речнику српскога језика* у издању Матице српске), где је значењска интерпретација далеко примеренија (уп. РСЈ, 33, 326, 374, 417). Ипак, опсежнија истраживања, плански усмерена на ову тему, дала би прецизније закључке о широј речничкој грађи, као што је то случај у Русији, где постоје дисертациона истраживања посвећена датом питању у целости (нпр. Михайлова 2004; Андрейченко 2007) или сегментарно (нпр. Шмелькова 2010: 22–27).

са кога се чита јеванђеље и држе проповеди. – фиг. Жрец Европе с светог амвона | хули, пљује на олтар Азије (Њег. 7, 122) (РСАНУ, Књ. 1, 100). Имајући у виду да се однос лексикографа према каквом појму не запажа само на нивоу дефиниција (нпр. када се саставе коректно), већ и у одабиру примера који служе за потврђивање одређене значењске реализације, приликом будућих истраживања ове врсте требало би обратити пажњу и на ниво илустративних примера.

²³⁸ Квалификатор који указује на празноверје, сујеверје (в. РСАНУ, Књ. 1, СХIV)

²³⁹ Овде је више дискутабилних елемената. Почели бисмо од тога да је у наведеном значењу лексема *заклињач* категоризована у сферу празноверја, доведена у корелацију са *врачем*, именујући онога ко изгони нечисте силе враџбинама, али и молитвама. Одговарајуће црквено значење није констатовано, нити је пракса Цркве разграничена од сујеверја, а лексикографски је за то постојало више начина (нпр. путем квалификатора, семантизацијом). *Заклињач* ступа у синонимске односе са лексемом *егзорциста*, када се подразумева лице које има посебан дар од Бога и(ли) благослов Цркве да молитвом, при садејству Божанске благодати, изгони демоне из поседнутих људи (нпр. в. Енциклопедија православља, Књ. 1, 641; Мирковић 1983: 41–42; Бајић 2013: 282, 284). Узгред, у истом речнику *егзорцизам* се тумачи као „магијско-верски обичај” (РСАНУ, Књ, V, 147), па се утолико јасније запажа стављање враџбина и молитве, односно магије и вере, у исту раван. Као што смо видели, такав приступ био је примењиван и у совјетској лексикографији.

Како наводи Л. Мирковић, у раној Цркви заклињања су обављали хришћани који су од Бога добили дар за гоњење демона. Такви хришћани углавном су се одликовали побожношћу и чистотом живљења. Од III столећа помињу се лица са посебном дужношћу у Цркви – *заклињачи*, *екзорцисте* (*егзорцисте*). Пошто се ради о посебном дару, они се нису рукополагали, што се – оцењује Мирковић (1983: 41) – закључује из Апостолских установа у којима стоји: „Заклињач се не рукополаже (οὐ χειροτονεῖται), јер славни подвиг заклињања је дело добровољног расположења и благодати Божје кроз Христа наитијем св. Духа”. Већ у IV и V веку заклињачи су махом били презвитери, каткад и ђакони, и временом се та дужност могла вршити искључиво по благослову (исп. 26. правило Лаодикијског сабора). У књизи *Свештени канони Цркве*, управо уз поменуто правило Лаодикијског сабора, епископ Атанасије (Јевтић) у фусноти додатно објашњава: „Заклињачи су читали молитве-егзорцисте оглашенима пред Крштење, и то је могло бити само по благослову епископа” (Јевтић прев. 2005: 294). То упућује на два закључка о лексеми *заклињач*: 1) она није довољно позната ни теолозима, 2) у историји Цркве имала је нешто другачије значење, будући да су заклињачи читали молитве-егзорцисте оглашенима пред Крштење, а данас егзорцисти изгоне демоне из ђавоиманих независно од свете тајне Крштења. Сходно томе, црквена дужност заклињача више не постоји, па се лексема у наведеном значењу третира као историзам. Када је дата служба нестала, обавезе заклињача преузели су свештеници. Егзорцисте данас врше свештена лица која за то имају благослов (исп. Енциклопедија православља, Књ. 1, 642; Бајић 2013: 284).

5.3. ПРЕВОДНА ЛЕКСИКОГРАФИЈА

5.3.1. Напомене о термилошком апарату

5.3.1.1. Савремена лексикографија познаје велики број термина, па тако поједини речници лексикографске терминологије бележе готово хиљаду појмова (нпр. Bergenholtz et al. 1997). Познавање датог терминосистема потребно је ради упознавања са историјатом лексикографије, типологијом речника, речничком структуром, разлозима појављивања одређених типова речника, али и ради научног проучавања. Како ћемо се у наставку бавити преводном лексикографијом, ми ћемо се превасходно служити терминима који су карактеристични за дату област (нпр. *преводни речник*, *двојезични речник*, *вишејезични речник*, *преводни еквивалент*, *полазни језик*, *циљни језик*, *једносмерни речник*, *двосмерни речник*, *речник активног типа*, *речник пасивног типа*) и лексикографију уопште (нпр. *речници средњег обима*, *речничка макроструктура*, *речничка микроструктура*, *речнички чланак*, *одредница*, *гласа*)²⁴⁰ (исп. Станковић 1999, 2010; Радић-Дугоњић 2002; Берков 2004; Дубичинский 2009: 97–112; Zgusta 1991: 275–319).

5.3.1.2. У домаћој научној и стручној литератури термини *преводна лексикографија* и *двојезична лексикографија* често се корисне синонимно, као и *преводни речник* и *двојезични речник*. Такву појаву приметила је још М. Радић-Дугоњић (2002: 311–312), која сматра да термин *двојезична лексикографија* не одражава основне појмовне садржаје који се њиме исказују. Она наводи да се придвом *преводни* означава тип речника који је урађен према установљеним методама, док придев *двојезичан* превасходно указује на број заступљених језичких система. Стање се затим пореди са руском терминологијом. Када се има у виду типологија речника и два принципијелно различита типа речника, термину *переводной словарь* опонира се термин *толковый словарь*. Разматрајући српски еквивалент овог потоњег, М. Радић-Дугоњић оцењује да се термином *дескриптивни речник* „јасно истиче природа лексикографског поступка који се примењује приликом обраде јединица” па зато сматра „да је уместо термина двојезични речници боље употребити термин преводни речници, јер он тачније одражава саму њихову природу. Уз то, у српској лексикографији познати су и речници прелазног типа, који би се могли окарактерисати као дескриптивно-преводни. Најбољи пример за то представља Вуков Рјечник у коме су речи српског језика описане помоћу њихових немачких и латинских еквивалената, али су, уз то, најчешће описане и по принципу који се примењује у дескриптивном речнику” (Радић-Дугоњић 2002: 312). Ми ћемо такође предност дати терминима *преводна лексикографија* и *преводни речник*.

5.3.2. О теоријско-методолошким основама преводне лексикографије

5.3.2.0. Како би се анализи, дескрипцији и вредновању преводних речника приступило на одговарајући начин, претходно треба размотрити важније детерминантне чиниоце лексикографске концепције таквих речника, начела израде и типолошке диференцијације у односу на сродне речнике.

5.3.2.0.1. Из угла лексикографске теорије, *преводни речник* обично се дефинише као речник чија се примарна функција огледа у успостављању везе између лексичких јединица

²⁴⁰ Треба напоменути да у лексикографском метајезику поједине термине одликује варијантност (нпр. *макроструктура речника*, *микроструктура речника*), а да неке од њих не користе сви истраживачи на исти начин (нпр. *одредница*). Управо из тог разлога ћемо у даљем току истраживања разматрати дате аспекте и конкретизовати своју интерпретацију релевантних лексикографских појмова.

једног језика са лексичким јединицама другог језика које су једнаке у свом лексичком значењу (Zgusta 1991: 257). У односу на једнојезичне речнике – који имају опис лексичког система једног језика за основни циљ – у преводном речнику тежи се успостављању односа еквивалентности унутар различитих језичких система. Термин *еквивалентност* (или *еквиваленција*) потекао је из области природних наука и значи „иста, једнака вредност, изједначеност у погледу вредности” (РСАНУ, Књ. V, 156; Клајн, Шипка 2008: 416). У лексикографији се под датим термином најчешће подразумева успостављање везе између лексичких јединица двају језика²⁴¹ које су подударне или приближно подударне на нивоу значења и прагматичких обележја. Како наводи Берков (2004: 21), термин *еквивалент* (рус. *эквивалент*) користи се у литератури у следећим значењима: 1) лексема циљног језика која одговара лексеми полазног језика према лексичком и евентуално другим критеријумима, 2) превод који аутори речника нуде за лексеме полазног језика. Без посебне конкретизације углавном се има у виду друго значење. На тај начин, аутори преводног речника настоје да изнађу еквивалентност између лексичких система полазног и циљног језика. Језик са ког се преводи, односно језик одредница, у преводној лексикографији назива се *полазни језик*²⁴². Са друге стране, *циљни језик* јесте језик на који се преводи, тј. језик преводних еквивалената (Берков 2004: 7).

5.3.2.0.2. Када је у речник усмерен унилатерално и укључује само један смер – од језика А ка језику Б, или обрнуто (нпр. руско-српски или српско-руски) – такви речници називају се *једносмерним*. Уколико су оријентисани билатерално и заступају оба смера – од језика А ка језику Б и истовремено од језика Б ка језику А (нпр. руско-српски и српско-руски) – онда су у питању *двосмерни речници* (Берков 2004: 8).

5.3.2.0.3. Када се има у виду број заступљених језика, може се говорити о *двојезичним* и *вишејезичним преводним речницима*²⁴³. У лексикографској продукцији најчешће се јављају двојезични речници, док су они који садрже више од четири језика релативно малобројни.

5.3.2.0.4. Речници могу бити детерминисани на основу својих циљева и задатака, па се у лексикографској теорији разликују *лингвоцентрични* и *антропоцентрични речници* (Станковић 2010: 191). Преводни речници доминантно припадају овом другом типу, јер се обично израђују за потребе (де)кодирања страног језика, учење, усвајање и служење њиме у одговарајућој мери, односно за рецептивне и продуктивне потребе корисника. Примарно предвиђени да пруже елементарне информације о могућим еквивалентима речи полазног језика, преводни речници представљају најмасовнији лексикографски производ (Радић-Дугоњић 2002: 343).

5.3.2.0.5. Када се анализира савремена лексикографска продукција – према оцени Дубичинског (2009: 109) – најбројнији типови преводних речника јесу *општи речници*, који обухватају лексичку и фразеолошку грађу општег књижевног језика, и *терминолошки речници*, који се односе на терминолошки фонд. Речници општег типа намењени су корисницима најширег профила. У таквим речницима тежи се свеобухватности, па се укључује језичка грађа из важнијих подручја живота и рада, науке, технике, уметности и књижевности, које ће кориснику речника омогућити сналажење у просечном садржају на страном језику – писменом, али и усменом. На тај начин, у општим речницима углавном је садржан репрезентативни део општег лексичког фонда, фреквентна стилистички маркирана лексика (обично разговорна), затим терминологија неопходна за праћење научне и стручне

²⁴¹ За пример узмемо двојезичне речнике као најчешћи тип преводних речника.

²⁴² На пример, М. Радић-Дугоњић користи термине *улазни* и *излазни језик*, вероватно под утицајем руске лексикографске терминологије – *входной язык* и *выходной язык* (уп. Радић-Дугоњић 2002: 344; Берков 2004: 7).

²⁴³ Спојеве попут *двојезични преводни речник* и *тројезични преводни речник* можда најочигледније упућују на оправданост запажања М. Радић-Дугоњић, илуструјући због чега термине *преводни речник* и *двојезични речник* није упутно сматрати апсолутним синонимима.

литературе на страном језику, лексика која се среће у уметничкој књижевности, заступљенији архаизми и историзми, као и друштвено-политичка лексика која омогућава разумевање публицистичких текстова. У функцији пропратног илустративног материјала, у опште речнике неретко се укључује језичка грађа као што су познати устаљени изрази, фразеологизми, пословице. Речници општег типа по правилу имају хетерогену циљну групу. Будући да профил потенцијалних корисника може значајно да се разликује (нпр. узрастом, образовањем, компетенцијама), тако и њихове комуникативне потребе могу бити вишеструке. У том смислу оне се крећу од практичних – активних и пасивних потреба, својствених углавном лаицима и корисницима без аспирација на дубље и студиозније сагледавање језичког феномена (нарочито у лексикографским и преводилачким сучељавањима), па све до оних теоријских – дескриптивних, прескриптивних и металексичких потреба, које одликују стручњаке и кориснике у научној и академској сфери, у првом реду лингвисте и филологе уопште. Са друге стране, преводни речници могу имати ужи језички фокус и обухватати, примера ради, само терминосистем одређене науке или струке. Тада се ради о посебним преводним речницима – термилошким (нпр. такви су преводни теолошки речници). Они су намењени релативно ужем кругу корисника – по правилу, стручњацима и научницима.

5.3.2.0.6. У лексикографији фактор адресата има изузетно важну улогу²⁴⁴, док се у наше време оријентација на кориснике прокламује као једна од водећих (в. Prčić 2018: 21–22). Тип корисника коме је намењен одређени речник назива се *адресат* (Берков 2004: 8). Када су у питању преводни речници, примарни значај има матерњи језик адресата. Према датом критеријуму разликују се *речници активног типа* и *речници пасивног типа*. Први служе за развијање продуктивних видова говорне делатности, односно активно владање језиком, а други се користе за унапређивање рецептивних говорних делатности, тј. пасивно владање језиком. Уколико, примера ради, говорници српског језика читају руски текст помоћу руско-српског речника, који им помаже да на матерњем језику разумеју текст, тада је у питању речник пасивног типа. У случају да говорници српског језика покушавају да преведу српски текст на страни (руски) језик, служећи се српско-руским речником, онда је посредни речник активног типа. Другим речима, за говорнике српског језика активни речници су они у којима је српски језик полазни (смер: матерњи-страни), а пасивни у којима је српски језик циљни (страни-матерњи) (Станковић 1999: 28–29; Берков 2004: 8).

5.3.2.0.7. Као најважније тенденције за које се сматра да чине основне принципе савремене лексикографије, а које могу значајно допринети побољшању процеса припреме и израде будућих преводних речника, могу се издвојити:

1) *Научна заснованост речника*: најновија теоријска, методолошка и примењена достигнућа лексикологије и металексикографије, конфронтативне и корпусне лингвистике, чију заједничку оријентацију представља прагамтизација, оличена у контекстуализацији језика, језичких појава и њиховог опуса.

2) *Функцијска профилисаност речника*: овде се има у виду *рецептивна (пасивна) функција речника* усмерена на разумевање написаних и изговорених текстова на матерњем језику, те превођење са истог, *активна (продуктивна) функција*, усресређена на превођење на страни језик, као и изражавање на њему у писменој и усменој форми. Осим тога, треба истаћи тенденцију обједињавања пасивне и активне функције у оквиру истог речника.

3) *Окренутост према корисницима*: у зависности од типа,²⁴⁵ намене и функције речника, тежи се понуђене податке одликује целовитост, ваљаност и поузданост. Такође, запажа се комбиновани приступ: не укључују се само лингвистичке информације о језичком

²⁴⁴ То се запажа и са практичног становишта – јер се речници увек израђују за одређену циљну групу – али и са теоријског (нпр. в. Козырев, Черняк 2018).

²⁴⁵ О овоме подробије у: Козырев, Черняк 2018.

материјалу, него и енциклопедијски подаци о култури и појмовном систему везаном за матерњи и страни језик корисника.

4) *Предусретљивост према корисницима*: детаљно упутство са објашњењима поступака који су примењени приликом лексикографске обраде и презентације, лако коришћење речника уз брзо проналажење потребних података, прегледна презентација материјала и све веће напуштање праксе да се једна речничка одредница обрађује у оквиру једног непрекинутог параграфа), ефектан слог и типографија (примена различитих типова и облика слова, као и употреба боје), минимална употреба скраћеница и симбола.

5) *Институционално развијање речничке културе*: популаризација лексикографије, упознавање потенцијалних корисника са речницима различите врсте и намене, нарочито када је у питању образовни систем. Овде се подразумева и опособљавање корисника за ефикасну и осмишљену употребу речника, исто у оквиру образовног система, од виших разреда основне школе па надаље. На тај начин, чинећи саставни део опште језичке културе, темељи се *речничка култура* коју Т. Прћић (2018: 22) дефинише као „*naučenu sposobnost efikasnog korišćenja rečnika i trajnu naviku da se leksičke, gramatičke, izgovorne, pravopisne i ostale nedoumice i praznine u jezičkom znanju redovno razrešavaju, odn. popunjavaju, proveravanjem u rečnicima i drugim jezičkim priručnicima, a ne pukim pribegavanjem sopstvenom jezičkom osećanju ili mišljenju, što se naročito odnosi na posebne korisnike jezike, tj. one koji, zbog prirode svoje profesije, sistematski utiču, ili mogu da utiču, na formiranje jezičkih navika javnosti i stoga moraju raspolagati odgovarajućim jezičkim znanjem*”.

6) *Дигитална реализација*: у модернизацији лексикографије то је етапа која има важну улогу, обухватајући реализацију комплетног лексикографског процеса – од конципирања речника до њихове употребе у електронском или дигиталном облику. Овде треба поменути и компјутерску подршку уз најновије хардверске и софтверске ресурсе, будући да је компјутерски потпомогнута лексикографија данас све више заступљена, па се аспекти модернизације и дигиталне реализације подводе под термин *електронска лексикографија*, односно *е-лексикографија* (Prčić 2018: 19–22).

5.3.3. Преводна лексикографија чији су објекат руски и српски језик

5.3.3.0. Савремена српска преводна лексикографија има богату традицију. Како наводи В. П. Гутков (1993: 13), њен историјски развој може се пратити још од XVIII века, а тачније од 1766. године, када Захарије Орфелин у Венецији издаје *Латински буквар* са анекским латинско-славеносрпским речником. Дато дело има велики значај за српску лексикографију, будући да представља најстарији штампани српски ћирилични речник (о овоме детаљније исп. Драгићевић 2018б: 82–89). Преводни речници који су штампани пре наведеног периода историјски припадају заједничком јужнословенском лексикографском наслеђу (Гудков, Якушкина 2013: 146; Драгићевић 2014: 10–11). Концепцијски посматрано, они су „*рађени с тежњом да се презентира лексички фонд који би послужио као основа за окупљање представника различитих језичких територија, каткад и различитих језика, у ширу језичку, а преко ње, и културну заједницу*”, оцењује Д. Гортан Премк (1984: 141).²⁴⁶

5.3.3.0.1. Према мишљењу Б. Станковића, који се преводном лексикографијом бавио неколике деценије,²⁴⁷ стање у лексикографији словенских језика умногоме је детерминисано

²⁴⁶ Када је у питању руско стање, Дубичински пише: „На Руси первые собственно русско-иностранные и иностранно-русские словари появились в XVI – начале XVIII в. Они были двуязычными и трехязычными (славяно-латинские, славяно-греко-латинские, славяно-польско-латинские и др.) (Дубичинский 2009: 109).

²⁴⁷ О доприносу професора Станковића лексикографским проучавањима савременог руског и српског језика детаљније исп. Петровић 2018б.

стањем билингвизма контактних језика који представљају њен објекат (Станковић 1999: 5–6). Током друге половине XX столећа, међусловенско двојезичје достигло је зенит у нашој средини, а као нарочито интензивно може се издвојити српско-руско. Такво стање, у условима повећаног интересовања за руски језик и повољног положаја руског језика у домаћем систему образовања, манифестовало се и на лексикографском плану. Већ коју деценију касније околности за развој преводне лексикографије постају далеко непогодније. Међутим, и упркос томе, најзначајније српске научне институције и издавачке куће могле су снаге да издају важна речничка остварења.²⁴⁸ Сумирајући актуелно стање међусловенске лексикографије крајем XX века, Станковић (1999: 7) закључује следеће: превасходно су заступљени речници у којима је српски језик преводни, а неки други словенски језик (у Станковићевој терминологији – инословенски) полазни, и то најпре руски, по обиму грађе мањи или средњи, док се са становишта карактера дати речници могу квалификовати као општи, термилошки и школски.

5.3.3.0.2. Ипак, високо присуство руског језика у нашој преводној лексикографији није одраз само друге половине XX века. Оно се запажа и раније, о чему непосредно сазнајемо из коауторског истраживања Н. Ивановића и Т. Ружин Ивановић. У њему се предочава историјско-концепцијски преглед српске преводне лексикографије од краја XVIII до прве половине XX века. Увидом у констатовано стање може се закључити да руски језик спада међу језике који су у датом периоду најфреквентнији према заступљености у преводним речницима општег типа (Ивановић, Ружин Ивановић 2017: 45). Заступљеност руског језика у корелацији са српским – било као полазним, било као циљним – у преводним речницима бележи се од XIX века, а тачније од његове друге половине. Тада настају први српско-руски и руско-српски речник, чији је аутор слависта П. А. Лавровски²⁴⁹ (Лавровский сост. 1870, 1880). Српско-руски речник објављен у издању Империјске академије науке 1870. године у Санкт Петербургу. На потребу за таквом врстом речника аутору је указала непосредна педагошка пракса. Као професор универзитета, Лавровски је имао прилику да упознаје са словенским језицима руске студенте и из непосредног рада са њима схватио је да су за већи успех на настави неопходни граматика и речник на руском језику. Помоћни извори у то време углавном су били написани на другим страним језицима, што је процес учења и усвајања словенских језика чинило додатно сложеним. Отуда је речник настао из потребе да говорници руског и српског остваре непосредну везу, усвајајући језик без латинског, немачког или других европских језика као посредника. Циљ речника био је практичне природе и превасходно се огледао у томе да се олакша читање књига на српском језику. Руководећи се тим циљем, задатак Лавровског био је издвајање што целовитије лексичке грађе, како из домена народног језика, тако и језика науке и уметничке књижевности (Лавровский сост. 1870: I–II). Деценију након српско-руског речника, 1880. године, настаје руско-српски речник као природни наставак првог.

²⁴⁸ Нпр. вишеденијски подухват САНУ успешно је резултирао објављивањем двотомних издања *Пољско-српски речник* = *Słownik polsko-serbski*. Том 1, А–Ќ / Том 2, Р–Ž (1999, 2001) и *Чешко-српски речник* = *Česko-srbský slovník*. Том 1, А–О / Том 2, Р–Ž (2000, 2001), оба у издању САНУ и Завода за уџбенике и наставна средства, док је Матица Српска објавила *Руско-српски речник*, друго и допуњено издање, у редакцији Б. Станковића (1998). *Руско-српски речник* и данас представља незаобилазни лексикографски извор који се активно користи не само у настави руског језика и преводилачкој делатности, већ и у научним истраживањима руског и српског језика (лексикографским и другим). Значај потоњег речника огледа се у томе што су знање и достигнућа до којих се дошло у русистици и славистици тога времена, нарочито у домену конфронтативних истраживања, у највећој мери инкорпорирана у овај речник.

²⁴⁹ Петар Лавровски (1827–1886) школовао се у Тверској духовној семинарији и Главном педагошком институту, где се школовао професорски кадар за институције средњег и високог образовања у Руском империји. Био је управник Катедре за словенске језике на Харковском универзитету. У Санкт Петербургу одбранио је магистарски рад под називом *О языке северных русских летописей* (1852) и докторску дисертацију *Исследование о летописи Иоакимовской* (1855). Био је ректор Империјског варшавског универзитета и дописни члан Империјске академије наука (Брокгауз, Ефрон Т. XVII 1896: 215).

5.3.3.0.3. У међувремену појавило се доста преводних речника у којима су објекти руски и српски језик. Настанак датих речника био је тесно повезан са потребама учења руског језика у српском школству (исп. Дамљановић, Кончаревић 2010: 12–33).²⁵⁰ Од постојећих преводних речника²⁵¹ могу се издвојити: нпр. Стојановић, Т. *Ручни речник руско-српског језика*. Београд: Књижара Т. Стојановића (1891), Анђелковић, М. *Речник руско-српски*. Београд: Штампарија Мите Стајића (1903), Кошутећ, Р. *Примери књижевнога језика руског. Том III. Речник*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије (1910), Ђуровић, Д. *Речник руско-српскохрватски: са граматиком руског језика*. Београд: Нолит (1936), Московљевић, М. С. *Речник руског и српскохрватског језика*. Београд: Научна књига (1963), Станковић, Б. *Речник руског језика: за основну школу*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (1979)²⁵², Менац, А. (ред.) *Русско-хорватски или сербски фразеологически лексикон = Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*. Загреб: Школска књига (1980), Перишић, М. Ђ. *Руско-српскохрватски војни речник*. Београд: Војноиздавачки завод (1980), Ивановић, С., Петрановић, И. *Русско-српскохрватски лексикон = Руско-српскохрватски речник*. Москва: Руски језик (1981), Толстой, И. И. *Српскохрватско-руски лексикон = Српскохрватско-руски речник*. Москва: Руски језик (1982), Рогановић, Д. Л., Рогановић, Б. *Српскохрватско-руски и руско-српскохрватски лексикон по електротехники и електроници*. Москва: „Руски језик“ (1982), Маројевић, Р., Маројевић, М., Можалева, В. О. *Основни руско-српскохрватски лексикон: приручник за ученике, студенте и наставнике*. Москва: Руски језик ; Београд: Просвета (1985), Poljanec, Radoslav Franjo, Madatova-Poljanec, Serafima M. (sast.). *Rusko-hrvatski ili srpski rječnik = Русско-хорватски или сербски лексикон*. Загреб: Школска књига (1987), Станковић, Б. *Школски руско-српски лексикон: средњи ниво учења*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (1992), Slavić, M., Nestorov, Lj., Nestorov, I. *Технички лексикон: руско-српски*. Београд: Техничка књига (1997), Станковић, Б. (ур.) *Руско-српски лексикон*. Нови Сад: Матица српска ; Москва: Руски језик (1998), Косановић, М. *Руско-српски спортски лексикон = Русско-српски спортски лексикон*. Никшић: Јасен (2001), Трофимкина, О. И. *Српскохрватско-руски фразеологически лексикон*. Москва: Восток-Запад (2005), Лаиновић-Стојановић, Н. *Грађевинско-архитектонски руско-српски лексикон: минимум*. Ниш: Грађевинско-архитектонски факултет (2007), Белокапић Шкунца, В. *Руско-српски економски лексикон*. Београд: Универзитет „Браћа Карић“ (2009), Белињска, Ј. Н. *Српско-руски руско-српски лексикон-справочник међузачинских омонима «ложные друзья» = Српско-руски руско-српски лексикон-приручник међузачинских омонима «лажни пријатељи»*. Москва: Издаваштво «Троица» (2010), Станковић, Б. *Руско-српски и српско-руски лексикон: за средњу школу*. Београд: Завод за уџбенике (2011), Кончаревић, К., Радовановић, М. *Руско-српски и српско-руски теолошки лексикон*. Београд: Службени гласник (2012), Бошковић, Р. *Српско-руски лексикон*. Београд: Јасен (2013).

5.4. ЛЕКСИКОГРАФСКА АНАЛИЗА ЛЕКСИКЕ ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (НА МАТЕРИЈАЛУ ПРЕВОДНИХ РЕЧНИКА)

5.4.0.1. У наставку ћемо се бавити анализом лексике из сфере православне духовности на материјалу преводних речника. Корпус сачињавају важнији руско-српски и српско-руски речници из друге половине XX и почетка XXI века. Заступљени су двојезични речници општег и термилошког типа.

²⁵⁰ У готово свим уџбеницима, читанкама и граматикама руског језика издатим у Србији до 1941. године речници су били заступљени као структурни елемент (о овоме више у: Дамљановић 2000: 211–215).

²⁵¹ Овај селективни преглед обухвата различите типове преводних речника (нпр. опште, термилошке, дидактичке) без навођења података о различитим издањима истих речника.

²⁵² Дати речник доживео је чак дванаест издања (исп. Петровић 2018б: 196–197).

5.4.0.1.1. Лексикографску анализу заснивамо на следећим општим речницима: 1) руско-српски: Московљевић, Милош С. *Речник руског и српскохрватског језика*. Београд: Научна књига, 1–333 (1963), Иванович, С., Петранович, И. *Русско-сербскохрватскиј словарь = Руско-српскохрватски речник*. Москва: Руски језик (1981), Poljanec, R., Madatova-Poljanec, S. M. (sast.). *Rusko-hrvatski ili srpski rječnik = Русско-хорватскиј или сербскиј словарь*. Zagreb: Školska knjiga (1987), Станковић, Б. (ур.) *Руско-српски речник*. Нови Сад – Москва: Матица српска, Руски језик (1998), 2) српско-руски: Московљевић, Милош С. *Речник руског и српскохрватског језика*. Београд: Научна књига, 365–748 (1963), Толстой, И. И. *Сербскохрватско-рускиј словарь = Српскохрватско-руски речник*. Москва: Русский язык (1982), Бошковић, Р. *Српско-руски речник*. Београд: Јасен (2013).

5.4.0.1.2. На нивоу речника термилошког типа заступили смо руско-српски и српско-руски теолошки речник: Кончаревић, К., Радовановић, М. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник (2012). У српској лексикографији ово је засад једини преводни речник таквог типа, а да као своје објекте има руски и српски језик.²⁵³

5.4.0.1.3. У циљу приказивања шире слике о појединим питањима, као додатни извори послужили су нам следећи речници: Кошутић, Р. *Примери књижевнога језика руског. Том III. Речник*. Београд: Државна штампарија (1926), Ђуровић, Д. *Речник руско-српскохрватски: са граматиком руског језика*. Београд: Француско-српска књижара А. М. Поповића (1946) – сви као репрезентативни, а други од њих и као додатно релевантан.²⁵⁴

5.4.1. Ниво речничке макроструктуре

5.4.1.0. Речник као лексикографско дело има сложену структуру. Из теоријског угла она може да се посматра на различитим нивоима, од којих се као централни издвајају речничка макроструктура и микроструктура.

5.4.1.0.1. Под *речничком макроструктуром* подразумева се општа структура речника у целини, односно његов шири структурни план – за разлику од микроструктуре, где се посматра ужи план структуре (ниво речничког чланка). Макроструктуре речника тичу се општи принципи структуре лексикографског дела, па се у центру интересовања налазе општи проблеми речника као самосталног система, укључујући његове унутрашње везе и организационе целине. Другим речима, макроструктура односи се на све оне елементе који сачињавају речник у целини: скуп одредница и начин њихове организације, али и пратећи материјал²⁵⁵ који обично чине предговор, напомене о употреби речника, списак техничких скраћеница, коришћени извори и различити додаци попут спискова географских назива, кратког прегледа граматике (Дубичинский 2009: 60–61; Šipka 2006: 164).

²⁵³ Од преводних теолошких речника у нашој средини могли бисмо да издвојимо: Добрић, А. *Српско-енглески и енглеско-српски теолошки речник = Serbian-english and English-serbian Dictionary of Theology*. Београд: Хришћански културни центар (2004), Јандроковић, М. *Немачко-српски и српско-немачки теолошки речник = Deutsch-Serbisches und Serbisch-Deutsches theologisches Wörterbuch*. Београд: Хришћански културни центар (2007), а за лексикографска остварења у словенским оквирима ближи увид може се остварити у: Кончаревић 2015б: 74.

²⁵⁴ О овоме више у т. 5.4.1.1.2.1.

²⁵⁵ Према појединим ауторима, макроструктура са пратећим елементима речника издваја се у још ширу структуру која се лексикографски назива *мегаструктура* (нпр. исп. Берков 2004: 15; Hartmann 2001: 59–60).

5.4.1.1. Одабир лексичке грађе

5.4.1.1.1. Лексика из сфере православне духовности налази своје место у свим општим речницима²⁵⁶ из нашег корпуса. То сматрамо очекиваним, имајући у виду лексикографску концепцију речника општег типа који својим обимом²⁵⁷ (готово сви су средњег обима и садрже између 40.000 и 55.000 речи) и наменом (широки круг корисника – преводиоци, научни радници, наставници, студенти, као и сви који желе да унапређују различите врсте говорних делатности) садрже шири обухват лексема које се фреквентно користе у писменом и усменом језику, а не само јединице из општег лексичког фонда. У такве речнике укључује се лексика која опслужује бројне сфере људске делатности, као и терминолошку лексику из различитих научних и стручних области (нпр. друштвено-хуманистичких, природно-математичких, техничких). Из тог разлога разумљиво је зашто се православна духовност, укључујући теологију, налази међу њима.

5.4.1.1.2. У речницима општег типа махом су заступљени репрезентативни примери из домена писмене и усмене продукције савременог (књижевног) језика. За разлику од терминолошких, који теже спецификацији језичке грађе са упориштем у терминолошком слоју лексике, речници општег типа имају већи обухват заступљеног материјала, од чега термини чине само један део. У потоњим речницима, као што смо већ истакли, пажња се усмерава на општи језик и шири лексички корпус који на адекватан начин презентује савремени језички израз. Тако су на плану лексике из сфере православне духовности заступљене тематске групе које су најфреквентније, а односе се на: основне појмове верске доктрине, хришћански морал и ортопраксију, елементе црквеног календара, представнике клира, храм и његове делове, врсте богослужења, црквену утвар, црквено-административне територијалне јединице итд. Сходно томе, у руско-српским речницима из нашег корпуса могу се пронаћи одреднице попут: *ад, алтарь, амвон, аминь, анафема, ангел, антирелигиозный, апостол, архангел, архиерей, архимандрит, аскетизм, атеист, батюшка, безбожник, безверие, бес, Библия,*²⁵⁸ *благовест, благовонный, благоговение, благоговеть, благодать, благодетель, благословение, благочестивый, блуд, Бог, богомолье, Богородица, богословие, богохульствовать, Божеский, Божественный, Божество, Божий, божиться, вера, веровать, вероисповедание, веротерпимость, вероучение, вечерня, владыка, вознесение, воскресать, воскрешать, восприемник, всенощная, говеть, Господь, грех, греховный, грешить, грешный, демон, духовенство, духовник, духовный, дьявол, дьячок, евангелие, единобожие, елей, епархия, епископ, еретик, затворничество, икона, иконописец, инок, искушать, искушение, исповедь, исцеление, кадило, кадить, клирос, кощунство, крест, крестины, крещение, кум, кума, лавра, ладан, лампадный, литургия, манна, мантия, милостыня, молитва, молитвенник, монастырь, монах, монашество, мученик, мытарство, набожный, неверующий, обедня, обет, обитель, образ, окрестить, освятить, отец, отшельник, паломничество, панихида, Пасха, пасхальный, патриарх, подвижник, поклонение, помолиться, пономарь, поп, попадья, пост, постный, постричь(ся), правоверный, православие, православный, приход, прихожанин, причастие, причастить, причащать, проповедь, пророк, псалом, псалтырь, рай, раскол, религиозный, рождественский, Рождество, ряса, свеча, святить, Святки, святой, святыня, священник, священный, собрат, спасение, Троица, фарисей, фарисейство, христианин, христианство, церковь, часовня, чёрт, чревоугодие, чернец, чётки, юродивый, а у српско-руским: *анатема,**

²⁵⁶ Излишно је експлицирати у основном тексту да је такво стање и у теолошким речницима.

²⁵⁷ Различита питања која се тичу речничке структуре у значајној мери одређена су обимом речника. Једно од таквих на нивоу макроструктуре јесте и одабир лексичке грађе. То, разуме се, није једини критеријум који утиче састав заступљене грађе (нпр. задаци и намена речника такође могу имати значајну улогу), али свакако јесте веома важан, што се констатује и у литератури (нпр. исп. Дубичинский 2009: 109).

²⁵⁸ О правописним аспектима на нивоу речничке микроструктуре детаљније в. т. 5.4.2.2.

анђео, антирелигиозан, арханђел (арханђео), архиепископ, аскета, атеизам, бадњак, безбожан, безбожничество, беседа, беседити, Библија, Благовести, благодат, благосиљати, благослов, блудни, Бог, богомоља, богомољац, богословија, богословски, богохулник, Божански, Божанство, Бож(и)ји, Божић, божићевати, Васкрс, васкрсавати, васкрснути, великодостојник, венчање, вера, вериге, верник, веровати, вероисповест, веронаука, верски, Видовдан, викар, владика, владичанство, водица, воштаница, Врбица, Господ, грех, грешан, грешник, догма, догматски, Духови, духовник, ђавољи, ђакон, Ђурђевдан, Ђурђиц, егзарх, епархија, епископ, јевађеље, завет, заветина, задужбина, задушнице, закалуђерити, заповест, звоник, знамење, Ивањдан, игуман, игуманија, иноверан, икона, искушавати, искушење, исповест, испосник, исцелити, једнобожац, јутрење, кадионица, кадити, кађење, кајање, калуђер, камилавка, кандило, канонски, капела, клепало, кивот (ћивот), клир, колачар, кољиво, крсни, крст, крстионица, кришавати, кум, кума, кумовати, купола, литургија, манастир, мантија, Материце, миомирис, митрополија, молитва, молитвеник, монаштво, мошти, мученик, налоњ, напев, нафора, неверник, обитељ, олтар, освештати, отац, Оче наш, пакао, парастос, парохија, пастир, патријарх, патријаршија, побожан, повечерје, појање, покајање, покајник, покладе, поклоник, полијелеј, помен, помињати, помисао, поп, попадија, порта, пост, постан, правоверан, православцац, православка, православље, прекрстити (се), престо(л), причешће, проповед, проповедати, пророк, пустињак, путир, разапети, раса, раскол, распеће, риза, рукополагати, саблазнити, сабор, сабрат, светац, светиња, световњак, светост, свећа, свечар, свештеник, синђел, Синод, слава, сатана, служити, Спасовдан, тамјан, теолог, теологија, Тројица, Ускрс, ускришњи, хаџи, хаџија, ходочашће, храм, хришћанство, хришћанин, хулити, Цвети, црква, црквењак, чудо, чудотворац, шкрупити итд.

5.4.1.1.2.1. Од свих општих речника, када је у питању заступљеност лексике из сфере православне духовности, видно се издваја *Руско-српскохрватски речник* Д. Ђуровића. У њему не само да је удео наведене лексике виши, него се могу пронаћи лексеме које нису констатоване ни у једном преводном речнику тог типа (нпр. *акафист, анахорет, антиминос, апостасија*,²⁵⁹ *апракос, артос, архидиакон, беспоповицина, богобоязненно, боговдохновение, богоневеста, богоподобный, боготворение, вария, водосвятие, водосвятный, восточен*). Уочава се приметна заступљеност теолошке терминологије, као и термилолошких значења код општеупотребне лексике, што у датом сегменту Ђуровићев речник приближава термилолошком типу речника. Овај међуратни слависта био је ангажован и у теолошком образовном профилу,²⁶⁰ што је, по свој прилици, нашло одраз и у његовом најзначајнијем лексикографском делу.²⁶¹ Како сâм Ђуровић експлицира у предговору, при изради речника користило му је седмогодишње искуство у раду са студентима на Богословском факултету у Београду. Он је за време тог ангажана, али и пре њега, сакупљао материјал за речник, тежећи да попуни ондашњу празнину у помоћним средствима за учење руског језика (РЂ, 6). И заиста, он је у томе успео, утолико пре што је у поређењу са ондашњим преводним речницима²⁶² Ђуровићев био најволуминознији са око 30.000 речи (Кончаревић 2018б: 456). Лексика из сфере православне духовности била је један од разлога зашто се Ђуровићев речник нашао на мети оштре критике у периоду комунистичке власти. Идеолошка пресуда био је толико искључива да о поновном издавању речника није било ни речи, премда ће се на

²⁵⁹ Дата лексема бележи се код Ђуровића као *апостасија* (РЂ, 80).

²⁶⁰ Он је био ангажован у својству хонорарног наставника на Православном богословском факултету у Београду. Предавао је руски и црквенословенски језик од новембра 1927. до краја академске 1929/1930. године (Кончаревић 2018б: 452; о Ђуровићевом раду у овој установи исп. Дамљановић, Кончаревић 2010: 117–123).

²⁶¹ То се јасно запажа према више лексикографских параметара, не само у одабиру лексичке грађе, већ и на основу појединих елемената речничке микроструктуре попут семантизације, избора илустративних примера (о лексикографском наслеђу Д. Ђуровића детаљније исп. Кончаревић 2018б).

²⁶² Увид у упоредну анализу преводних речника објављених у Србији до 1941. године може се остварити у: Дамљановић 2000: 211–215.

тадашњем српскохрватском простору чекати још дуго до појављивања обимнијих речника тог типа (исп. Кончаревић 2018б: 455–456).

5.4.1.1.3. Са друге стране, на одабир грађе у термилошким речницима битно утичу други фактори. Такве речнике одликује ужи језички фокус и примарна оријентација на терминологију која опслужује какву науку или струку (овде: теологију). Они су намењени за релативно ограничен круг адресата, превасходно стручњака, а не толико за ширу популацију, као код општих речника. Из тог разлога се у речницима термилошког типа заступају језички знаци који спецификују појмове карактеристичне за дату науку или струку, а не толико за општи језик, због чега се на нивоу одредница у теолошким речницима могу пронаћи бројни примери који нису забележени у речницима општег типа (нпр. о теолошкој научној мисли, богослужењу и његовим елементима, црквеној химнографији, свештеним и црквеним богослужбеним књигама, богослужбеним предметима, деловима богослужбених и ванбогослужбених одежди, монашкој духовности, црквеним дужностима у савременој и историјској перспективи).²⁶³ Они махом излазе из оквира основног багажа појмова, дубље задирући у различите теолошке дисциплине. У руско-српском корпусу то су примери попут *акафистник, аллилуиарий, анагност, ангелологија, апокатастасис, апостольник, библиистика, блаженны, боговдохновенный, боговселение, Богородичен, Высокопреосвященство, воцерковление, герменевтика, греховность, двусвещник, девствовать, Декалог, демественник, демественный распев, Десятисловие, добротолубие, догматика, доксологија, дохалкидонский, евлогија, евхаристический, Екклесиаст, елеосвящение, епископия, заклинатель, законоправило, звезда, злоотсечение, игуменствовать, идиорритма / идиоритмия,²⁶⁴ иконим, иконичность, иконолатрија, иконологија, икономия, икос, илтон, исихазм, канонист, каноничность, катафатика / катафатизм, катихезаторский, катхумен, кафеоликон, кондак, крестохождение, лавриот, лжица, литург, литургика, литургисать, лицепринятие, любостязание, мартитолог, Мессия, местолубститель, мироточить, мистагогија, митроносный / митрофорный, наонный, нартекс, Начала, непорочны, обожение, Октоих, омофор, оправославление, опреснок, орлец, осанна, пакибытие, параекклесиарх / параекклесиарх, параманд, патрологија, первомученик, пневматологија, покровцы, полунощница, помянник, понедельничать, празднословить, пресвятой, Престолы, Приснодева, причастен, протопресвитер, протопсалт, протэдик, профанација, псалмист, Пятикнижие, раннехристианский, респонсорий, ритиды, рукоположить, рясофор, синкелл, смиренномудрие, сонм, сотериологија, спостник, старчество, стасидија, Стоглавый собор, суесловие, тайноводственный, теолингвистика, теотокологија, тетраконх, триединый, триипостасный, Триодь / Триодион, троичный, фелонь, хайретизм, хартофилакс, хиротесия, хорос, хоругвоносец, христоотступник, целомудрие, Часослов, человеколюбец, Четьи-Минеи, Чиновник, экзархат, экзорцизм, экзорцист, экклезиологија, екклесиарх, ексапостиларий, эортологија, односно агиологија, акламација, аналав, анахоретство, ангелологија, анеанес, антиминос, антипасха, антифон, апостасија, апофатика, артос, архипастирски, баптистеријум, безмитан, безмолвије, бесребреник, библиистика / библиистика, благољепије, благорастворење, благоуханост, богопознање, боготражатель, великомученица, великосхимник, Высокопреподобие, возглас, геена, дарохранилница, дарци, двоједушан, Дјева, Доборолубье, доксологија, доместик, дуготрпљење, ђакониса, евангелизација, Евхаристија, егзапостилар, егзегетика, егзорцизам, екклесиологија,*

²⁶³ У општим речницима могу се пронаћи и неки примери из наведених тематских група, међутим, они су, по правилу, малобројни и свде се на оне најрепрезентативније. У теолошким речницима њихов обухват је далеко већи и разуђенији. Осим тога, није реткост да се одређена лексема констатује у општем речнику, али не и њено термилошко (теолошко) значење.

²⁶⁴ Када се у оквиру истог речничког чланка одредничка реч бележи у два ортографска лика, ми их наводимо оним редоследом како је то учињено у речницима: нпр. *идиорритма / идиоритмия < идиорритма, идиоритмия* – идиоритмија, осопштина (ТР, 88).

екофонетика, епikleза, епитимија, есхатологија, затворник, затворништво, иконодулија, иконологија, икос, илитон, ипакој, ирмологион, исихаста, исихија, истјазавање, једноничити, једносушност, јектенија, јелеј, јерођакон, катавасија, католикос, келејник, киновија, киноник, коленопреклоњење, ксенодохија, лажица, литургика, мандија, Месеџослов, метанија, миросати, молитвословље, надбедреник, наитије, наос, наречење, неканонски, неофит, нестворен, нехалкидонски, обоготворење, омилитика, омовење, омофор, општежиће, орар, Отачник, очовечење, панакамилавка, Пантократор, параман, Паримејник, Пасхалија, перикопа, првојерарх, пређеосвећени, презвитер, претпразништво, пресушаствљење, причастан / причастен, прокимен, проскомидија, расофор, сакос, светилен, светоотачки, светосавље, светотајински, свеитеномонаштво, Свјатјејши, Синодик, сједален, скевофилакс, смиреноумље, сотириологија, ставропигија, стасидија, сухоједење, схимник, тиховање, тријадологија, тринитарни, тројичност, уипостасирати, фелон, хеортологија, хиротесија, хиротонисати, хринологија, христољубив, христоцентричан, Четворојеванђеље, човекољубље у српско-руском корпусу.

5.4.1.1.1. Речник као одраз научне мисли

5.4.1.1.1.1. Као што је познато, речник обухвата појмове из различитих сфера људске делатности. Научна димензија некада може бити примарна, па се према критеријуму намене у речничкој типологији може срести диференцијација на речнике теоријског (научног) и примењеног типа (Шимчук 2009: 16). Научни речници почели су да се појављују током последњих деценија и углавном их лингвисти израђују за лингвисте. Ради се о речницима који, заправо, представљају научна дела и конципирају се на основу одређене лингвистичке теорије. Одличан пример за то је *Толково-комбинаторный словарь русского языка* И. А. Мељчука и А. К. Жолковског. Дати речник представља покушај семантичко-синтаксичког описа лексике, настао као плод лингвистичке теорије „Смисао – текст” И. А. Мељчука (исп. Шимчук 2009: 16, 165–167).

5.4.1.1.1.2. Изузев својом лексикографском концепцијом, речник може да представља одраз научне мисли и одабиром језичке грађе. Тако се *Теолошки руско-српски и српско-руски речник* издваја као пример речника који акумулира актуелна лингвистичка кретања, па се на нивоу заступљених одредница могу запазити релевантни теолингвистички термини изнедрени у оквиру савремених проучавања у теолингвистици (нпр. исп. Кончаревић 2015б, 2017; Гадомский 2017). Навешћемо неке примере: *теолингвистика*, *агиоантропоним*, *иконим*, *эортоним* у руско-српском корпусу и *теолингвистика*, *иконим*, *еклисионим*, *хеортоним* у српско-руском.

5.4.1.2. Начин презентације лексичке грађе

5.4.1.2.1. У речницима из нашег корпуса лексичка грађа представља се на исти начин – азбучним редом, према почетном слову одредница. Ни у једном случају не среће се тематски принцип. Овакав одабир је сасвим оправдан за анализиране типове речника, будући да азбучна организација лексичког материјала доприноси лакшем проналажењу одредница, претрази и укупном сналажењу у речнику.

5.4.1.2.2. Евентуални коментар могли бисмо да дамо за Ђуровићев речник, где се на месту одредница налази мањи број истокоренских лексема. То, међутим, не треба да завања, јер је речнички чланак организован по азбучно-гнездовном принципу, па се у оквиру једне одреднице наводе истокоренске лексеме које почињу одређеним почетним словом: нпр.

ИКОНА → иконка, иконоборец, иконоборство, иконоборческий, иконография, иконология, иконопись, иконописец, иконостас, иконостасование; ИГУМЕН → игуменья, игуменов, игуменьин, игуменство, игуменить, игуменствовать; СОБОР → соборный, соборность, соборование; БЛАГОСЛОВЕНИЕ → благословенный, благословять, благословить.

5.4.1.2.2.1. Организација речничког чланка према творбеном гнезду била је нарочито карактеристична у нашој преводној лексикографији крајем XIX века, када је систематски примењивано сазнање да језик има деривациону структуру и да се организује према гнездовном принципу (исп. Ивановић, Ружин Ивановић 2017: 46).

5.4.1.3. Пратећи елементи речника

5.4.1.3.1. Општи преводни речници које смо анализирали углавном су уједначени у погледу пратећих елемената. Обично садрже предговор, упутства за коришћење речника, техничке скраћенице и списак коришћених извора. Често се даје руска азбука (у руско-српским речницима) или српска (у српско-руским), основе руске, односно српске фонетике и граматике, списак географских назива, најфреквентније скраћенице.

5.4.1.3.2. Јасни наговештаји присуства лексике из сфере православне духовности уочавају се у делу са техничким скраћеницама, где се констатује да речници садрже лексеме у вези са религијом и Црквом (нпр. СИП, 11; РП, IX–X; РС, 15; РМ, IX; СТ, 13–14; СБ, 8), односно теологијом (нпр. РЂ, 10), Библијом (нпр. РП, IX), разуме се, уз одговарајуће квалификаторе употребне вредности (о овоме више у т. 5.4.2.5.).

5.4.1.3.2.1. У осталим пратећим елементима углавном није заступљена лексика која нас интересује. У речнику под редакцијом Б. Станковића увршћен је топоним *Света Гора* у одељку са географским називима – **Афон**, -а м Атос, Света Гора (РС, 971), што није био случај у руско-српским речницима из ранијег периода (уп. СИП, 706–712; РП, 1333–1344). Овај речник издваја се и по томе што садржи додатак о новим речима и значењима у савременом руском језику. Ипак, у њему лексика из сфере православне духовности није забележена, што је умногоме очекивано, будући да религијску лексику, а нарочито теолошку терминологију, у значајној мери одликује конзистентност лексичког значења (уп. т. 4.4.1.). За такву грађу нису карактеристичне честе семантичке и појмовне промене (исп. Алексева 2009г: 143), а за одређене тематске групе то уопште није карактеристично (нпр. терминологија из области догматике).

5.4.1.3.3. За разлику од речника општег типа, пратећи елементи *Теолошког руско-српског и српско-руског речника* одликују се далеко вишим степеном садржајности, што је и разумљиво. Пре свега, у оквиру *Уводних напомена* пружа се увид у релевантна обележја теолошког језичког израза и терминологију теолошке науке, што кориснику несумњиво помаже у стицању општих представа о језичкој грађи, а свакако и њеним специфичностима (ТР, 7–37). Нарочито су корисни додаци који су укључени у речник. Они се могу груписати у четири веће целине: регистри који доприносе ширењу спознаја о ономастичкој лексици (руско-српски регистар библијских антропонима и топонима и руско-српски регистар канонских (календарских) индивидуалних антропонима), о скраћеницама у религијском дискурсу (регистар најфреквентнијих руских скраћеница у текстовима религијске садржине и регистар општеприхваћених руских скраћеница за називе канонских библијских књига), затим додаци који расветљавају поједине аспекте комуникативне културе и говорне етикеције у сакралној сфери (додатак о титулама свештенослужитеља Православне цркве и етикецијским формулама обраћања таквим лицима у руском језику, али и додатак о етикецијским формулама у епистоларном дискурсу унутарцрквене комуникације у руском језику) и преглед правописних правила у религијском дискурсу савременог руског и српског

језика (ТР, 295–357). Осим тога, у другом, допуњеном издању²⁶⁵, речник ће бити обогаћен регистром најфреквентнијих црквенословенизама у религијском дискурсу руског језика. Махом ће бити заступљене црквенословенске лексеме које коегзистирају са руским у библијским, литургијским, канонскоправним текстовима, проповедима, посланицама.

5.4.2. Ниво речничке микроструктуре

5.4.2.0. Речничка микроструктура обухвата „проблеми построения словарной статьи как отдельной разноплановой системы внутри сложной самостоятельной системы, какой является в общем и целом словарь” (Дубичинский 2009: 56). У средишту њене пажње налазе се организација речничког чланка и лексикографски елементи који улазе у његов састав. Она се бави и другим питањима као што су формат речничког чланка, његов обим, начини презентације језичких информација у њему. Према томе, *речничка микроструктура* – најјезгровитије посматрано – тиче се нивоа речничког чланка, његове организације и заступљених елемената (Дубичинский 2009: 56; Šipka 2006: 166).

5.4.2.0.1. Речнички чланак је основна структурна јединица речника и састоји из више елемената. Када је у питању преводна лексикографија, углавном се имају у виду:

- 1) одредница,²⁶⁶ која се позиционира на почетак речничког чланка;
- 2) фонетске информације;
- 3) правописне информације;
- 4) граматичке информације;
- 5) етимолошке информације;
- 6) квалификатори употребне и стилске вредности;
- 7) семантизација (успостављање лексикографске еквивалентности у значењском домену може да варира од преводног еквивалента до описне интерпретације);
- 8) илустративни примери;
- 9) устаљени изрази и фразе.

5.4.2.0.1.1. Упутно је напоменути да састав речничког чланка не мора бити исти у свим преводним речницима. Он може да се разликује од речника до речника, па су у неким од њих поједине компоненте заступљене, а поједине нису. Примера ради, семантизација је по правилу незаобилазни елемент микроструктуре преводних речника, док се етимолошке информације ретко бележе. Више је лексикографских фактора који детерминишу састав речничког чланка (нпр. тип речника, обим, намена).

5.4.2.0.2. Структурно разматрање речника подразумева осврт још на једно питање – леве и десне стране речника (Дубичинский 2009: 62). *Леву страну* чине одреднице, које се такође називају *леме* или *лексичке јединице* (Драгићевић 2010: 30). Оне имају важну

²⁶⁵ Иза другог издања преводног теолошког речника, чије се објављивање очекује у 2022. години, стала је издавачка кућа „Јасен” из Београда.

²⁶⁶ У лексикографским истраживањима термин *одредница* некада се користи као синоним за *речнички чланак*, а *одредничка реч* за *лему* заједно са њеним граматичким обележјима (нпр. Šipka 2006: 166–167). Према оцени Р. Драгићевић (2010: 30), такав приступ необичан је у српској лексикографији. Ми смо се определили за термине *речнички чланак* у значењу основне структурне јединице речника и *одредница* за именовање истакнуте речи у речнику, позициониране на своје азбучно место, чије се значење дефинише (РМС, Књ. IV, 60; РСЈ, 847), у складу са уобичајеном терминологијом у српској лексикографији (нпр. исп. Гортан-Премк 1980; Радић-Дугоњић 2002; Драгићевић 2010: 30).

лексикографску функцију, будући да представљају везивни речнички елемент, налазећи се истовремено у оквиру макроструктуре и микроструктуре. На *десној страни* налазе се елементи описа заступљених одредница, односно потребне информације и семантизација, укључујући и примере употребе речи којима се потврђују наведене информације и значења, односно дати показатељи и семантичка идентификација (Гортан-Премк 1980: 107).

5.4.2.0.3. У наставку ћемо размотрити нека важнија питања речничке микроструктуре у вези са лексиком из сфере православне духовности у преводним речницима. Наша пажња биће усмерена на следеће елементе: фонетске информације, ортографске информације, етимолошке информације, граматичке информације, квалификатори употребне и стилске вредности, семантизација, илустративни примери, устаљене фразе и изрази.

5.4.2.1. Фонетске информације

5.4.2.1.1. У свим речницима из нашег корпуса врши се информисање о фонетском нивоу. У одредницама се бележи место акцента (примери 1–8), а у делу њих и случајеви акценатског дублетизма (пр. 9–10).²⁶⁷ У руско-српском корпусу то се не чини у речима које су једносложне или садрже графему *ѣ* (пр. 11–12). Код двосложних и вишесложних речи место акцента се констатује (пр. 1–8). У српско-руском корпусу место акцента наводи се и у једносложним речима (пр. 13–14).

(1) **архимандрѣт, -а** *м. цркв.* архимандрит (РС, 28)

(2) **ѣсповедь** [20] *цркв* ispovlijed, -ijest; fig javno prizna(va)nje; povjeravanje (tajne) (РП, 272)

(3) **отхѣдная** предсмртна молитва (РМ, 191)

(4) **добродѣтель** *ж.* врлина *ж.* (СИП, 128)

(5) **собѣорование** – јелеосвећење (ТР, 145)

(6) **кѣндило** *с.* лампада. (СТ, 202)

(7) **богобојѣжљивѣст** *ж.* богобојзненность, набожность (РБ, 49)

(8) **свѣтѣст** *ж.* свѣтѣст; **Његова С.** Егѣ Свѣтѣйшество (РМ, 665)

(9) **трѣпѣз|а** трпеза; ~*ная* трпезарија (РМ, 303)

(10) **Богорѣдица и Богѣродица** *ж.* Богорѣдица, Богомѣтерь, Дѣва Мѣрија (РБ, 49)

(11) **Бѣг** – Бог || **Бог сил** – Бог над силама; **Бог јавѣлся во плѣтѣ** – Бог се јавио у телу; **воплѣщѣние Бѣга Слѣва** – оваплоћење Бога Логоса; **никѣто не благ, как тѣлько одѣн Бог** – нико није благ осим једнога Бога *библ.*; **воззѣать <взѣывать> к Бѣгу** – обратити се <обраћати се> Богу са усрдном молитвом; **возопѣть к Бѣгу** – завапити Богу; **благодарѣть Бѣга** – благодарити Богу; **воздѣать благодарѣние Бѣгу** – узнети благодарност Богу; **отдѣать Бѣгу дѣшу** – предати Богу душу; **ѣта мыслѣ ниспѣслана емѣ Бѣгом** – та му је мисао послата од

²⁶⁷ Такође, јављају и фонетски дублети: нпр. **паремѣйник, паремѣйник** – паримејник [*богослужб. књига*] (ТР, 120), **катехѣзис, катихѣзис** – катихизис (ТР, 96), **агиѣграфѣя, гагиѣграфѣя** – хагиографија, житије (ТР, 47), **анѣмнесис, анѣмнезис** – анамнеза (ТР, 49), **агиѣграф, хагиѣграф** – агиѣграф || **византијски агиѣграф** – византѣйски агиѣграф (ТР, 167), чија се предност некад разрешава упућивачким дефиницијама попут **летургија** *ж. см.* литургија. (СТ, 238), **хагиѣграфија** *в.* агиѣграфија (ТР, 285). Осим тога, присуство фонетских дублета нарочито одликује преводне речнике из периода српскохрватског језика: нпр. **свѣћеник** *м. см.* свештеник. (СТ, 535), **кршћанин** *м. см.* хришћанин (СТ, 229), **проповѣједати** *в.* проповедати (РМ, 632), **исповѣјест** *в.* исповест (РМ, 460).

Бога; **Дай вам Бог здорóвья!** – Бог вам дао здравља!; **Бог вéдает** – Бог зна; **Сохрани́ Бог!** – Сачувај Боже!; **благодарéние Бóгу** – благодарим Богу; **Избáви Бóже!** – Боже сачувај! (ТР, 56–57)

(12) **новообращённый** [31] *rel* novoobraćen; – **~ый** *sm* obraćenik, konvertit, neofit (РП, 463)

(13) **хра́м** (у **хра́му**; мн. **хра́мови**) храм (РМ, 732)

(14) **грѣх**, грѣха *м.* грех. (СТ, 74)

5.4.2.1.1.1. Једини речник у којем се одреднице не акцентују јесте српско-руски део *Теолошког речника*. То се може објаснити чињеницом да је речник намењен за говорнике којима је српски језик матерњи, што значи да је за њих превасходно активног типа и усмерен на продукцију на циљном језику, а то је руски (в. ТР, 9–10). Нама се чини да би акцентуација лема на српском језику могла бити размотрена за наредна издања. За језички материјал са десне стране речника то није неопходно, утолико пре што речник није намењен за странце. Када се пак ради о одредницама, то би имало вишеструки значај. Речник носи термилошки карактер и према квалитету лексикографски се може оценити као изузетно ауторитативан. Осим тога, речници тог типа веома су малобројни, о поузданима и да не говоримо, па би услед високог нормативног потенцијала могао да користи говорницима српског језика (нпр. као узор за правилну књижевну акцентуацију),²⁶⁸ али и стручњацима исто тако (нпр. као референтан извор приликом израде речника српског језика или српског материјала у преводним речницима, као ослонац за научна истраживања). Са друге стране, руски језички материјал је акцентован, чак и на нивоу одредница у руско-српском смеру, па би заокруженост те врсте додатно истакла квалитет поменутог речника.

5.4.2.1.1.2. Изузев одредница, место акцента обележава се и са десне стране речника, у другим елементима речничког чланка: нпр. приликом навођења граматичких информација (обично у карактеристичним случајевима, када долази до промене места акцента – пр. 15–17), илустративних примера (пр. 18–19), устаљених фраза и израза (пр. 20–21). Руски језички материјал акцентује се у свим речницима, док српски не (нпр. 22–23). Такво стање може се оценити као резултат чињенице да засад није израђен референтни преводни речник који би за говорнике руског језика био активног типа.

(15) **рай** [6, в раю́] raj (*i fig*) (РП, 739)

(16) **пóстный** (*пóстен, постна́*) 1. постан, 2. (*мя́со*) мршав; 3. (*лицо́*) снужден, кисео (РМ, 225)

(17) **епитимѿя́, -ѿй** *жс, ген. мн. -ѿй* *цркв.* епитимија (РС, 193)

(18) **духо́внѿый** 1. духовни, душеван; **~ая б́лизость** душевна присност; 2. (*церковный*) црквени, свештенички; **~ые ќниги** црквене књиге; **~ое ли́цо** свештеник. (СИП, 147)

(19) **оде́яния** –одежде || **архиере́йские оде́яния** –архијерејске одежде; **иере́йские оде́яния** –свештеничке одежде; **оде́яния на престо́л** –пресвлаке за часну трпезу (ТР, 115).

²⁶⁸ Уз то, у религијском и нерелигијском дискурсу српског језика постоје извесна размимоилажења на прозодијском плану (нпр. чување црквенословенске акценатске норме у лексичи страног порекла, у изговору канонских апелатива и најфреквентнијих литургијских формула, док се у случајевима постојања акценатских дублета у религијском дискурсу запажа преференција архичнијих варијанти – исп. Кочаревић 2013б: 275).

(20) **монасты́рь**, **-я** *м* манастир, самостан ◊ **подвести́ под** ~ *кого разг.* довести у велику неприлику *кога*; **в чужо́й** ~ **со сво́им уста́вом не х́дят** *посл.* у туђој се кући не заповеда (РС, 361)

(21) **вѣтхий** (*о строении*) стар, трошан; (*об одежде*) похабан, излизан; (*о человеке*) онемоћао, ороноу; ◊ **Вѣтхий завет** *рел.* Стари завет. (СИП, 58)

(22) **и́гуман** *м.* игумен; ◊ **пу́туј** ~**е, не брини за манастир** ≈ ступа́й, го́ря ма́ло без теб́я обойде́мся (СТ, 161)

(23) **богословски** ① богослѳовский, теологический; ~ **факултет** богослѳовский факультѳет; ② **относя́щийся** к богослѳову, семинаристу; ~**о образова́ние** богослѳовское образова́ние (РБ, 49).

5.4.2.1.2.1. Подаци о акценту са десне стране речника изостаје у српском материјалу. Имајући у виду карактер и намену постојећих руско-српских речника, то је и очекивано. Искрпно информисање о српској грађи имало би пуну оправданост за говорнике којима је српски језик страни (нпр. у дидактичким речницима). За њих би такав речник био активног типа и српски језик имао би циљну позицију. У том случају фонетски елементи помогли би корисницима приликом усвајања акценатског система српског језика и увида у његове одлике на примеру заступљене грађе.

5.4.2.1.3. Ширину фонетске индексаности у српској преводној лексикографији можемо илустровати Ђуровићевим речником. Занимљиво је да аутор бележи дуги и полудуги акценат (пр. 24–25), а у појединим речничким чланцима²⁶⁹ укључује чак и фонетску транскрипцију (пр. 26–29).

(24) **ла́дан** *т* tamjan; *ла́дан церко́вный* crkveni tamjan; *бои́тся как че́рт ла́дану* boji se kao đavo krsta

(25) **теплота́** *ф* 1. toplota, toplina; *fig.* ~ *души* srdačnost; *crkv. пригото́вить тепло́ту* spremiti toplo vino za pričešće (РБ, 960)

(26) **боговдохно|вѣние** (b^og^ovd^ohn^ov^oénije) *п*, ~**вѣнность** *ф* nadahnuće, Во́зжи dar; ~**вѣнный** *adj.* Bogom nadahnut (РБ, 103)

(27) **алта́рь|ь** *рл.* ~й (ˈaltarʹ) *т* oltar; ~**ный** *adj.* oltarni (РБ, 78)

(28) **отр|ека́ться** (ˈotrˈekáca), ~*аюсь*, ~*аешься* odricati se; ~**е́чься**, ~*кюсь*, ~*чѣшься* odreći se; *отрѣчься от сво́их слов* rovući svoju reč; *отрѣчься от ми́ра ро́и* u manastir, zakaluđeriti se (РБ, 592)

(29) **архиепи́скоп** (ˈarhijˈpískɔp) *т* arhiepiskop (РБ, 82)

5.4.2.2. Ортографске информације

5.4.2.2.1. Саставни део микроструктуре у свим речницима из нашег корпуса јесу и ортографске информације. Најпре се уочава писање великог и малог слова, што се може

²⁶⁹ То се може срести и код леме и код деривата, будући да је речник организован по принципу творбених гнезда, нпр. **благо|говѣние** *п* robožno izražavanje poštovanja; ~**говѣйный** (blˈg^og^ov^oéjnyj) *adj.* pun robožnog poštovanja; ~**говѣть**, ~*ёю*, ~*еешь* izražavati robožno poštovanje (РБ, 100), **бogo|подо́бный** *adj.* sličan Bogu; ~**подража́тельный** (b^og^op^odrˈžatˈelˈnyj) *adj.* koji podražava Bogu; ~**ро́дичен** *т* crkv. pesma u slavu Bogorodice; ~**твѳрный** *adj.* stvoren od Boga (РБ, 103).

пратити на примеру различитих елемената речничког чланка – најпре одреднице, а затим и преводних еквивалената, илустративних примера, устаљених фраза и израза. Грађа показује да су малим почетним словом готово доследно бележене лексеме које се односе на Бога (пр. 30–41, 73) (укључујући и опус деривата – пр. 39, 41–48), Пресвету Богородицу (пр. 49–55, 84), канонски опус библијских књига (пр. 56–60), називе постова (пр. 61–63), а веома се често тако поступало са називима црквених празника и недеља (пр. 39, 64–87). Ова пракса најдоминантније се запажа у преводним речницима из друге половине XX века.

(30) **бог** м. бог м.; ◇ **~знает (~ весть)** богзна; **слава** ~у хвала богу; **~ его знает бог** би га знао; **не дай ~!** сачувај боже! (СИП, 40);

(31) **бог** [1] бог || **б. знает (весть)** кто бог би га знао тко; **это не б. весть что (какой)** то није богзна што (какав); **ради ~а** usrdno molim; zaboga; **как (сколько) б. на душу положит** како (koliko) je koga volja, како (koliko) koga ispadne; **а он давай б. ноги** а он uhvati maglu, kidnu; **слава** ~у dobro, sretno; **одному ~у известно** samo бог зна; **ни боже мой** zast ni zaboga (ne činiti što); **боже сохрани (упаси, узбави)** zast sačuvaj bože; **не дай б.** ne daj bože; **кто сам не плошаёт, тому б. помогает (на ~а надейся, а сам не плошай)** posl pomozi sebi sam pa će ti i бог помоћи; **побойся ~а!** zar nemaš savjesti?! imaj obraz! **~ом убитый** ćaknut, šašav, priglup; **вот б., а вот порог!** eno tamo je zidar ostavio vrata! idi s milim bogom! **~ом данный (художник)** bogodan, pravi, istinski (umjetnik); **б. прибрал его** nar бог га је pozvao k sebi (ПП, 38);

(32) **бог, -а** м бог ◇ **~ знает (весть)** бог би га знао; **не ~ весть что (какой)** није богзна шта (какав), није нешто нарочито; **дай ~ кому** да бог да коме; **не дай ~, избави (упаси) боже, боже сохрани** не дај боже, боже сачувај; **как ~ на душу положит** разг. како испадне, како год било; **угостить чем ~ послал** разг. послужити шта има, шта је дао бог; **ради ~а** бога ради; **слава** ~у хвала богу (РС, 50);

(33) **бог, бога** м. бог; ◇ **помози ~** бог в помошь; **то је ~у плакати** очень плохо, печально. (СТ, 35)

(34) **господь** м. *рел.* господ м., бог м. (СИП, 115);

(35) **господь, господа** *рел* gospod, bog, **ах ты господи!** intj о bože! **упаси ~оди** ne daj bože! **слава тебе ~оди** razg hvala bogu! (ПП, 136);

(36) **господь, господа** м *цркв.* бог; **господи!** господе боже!, боже мој! ◇ **слава тебе господи!** хвала богу!; **не дай (не приведи) господи!** боже сачувај!, не дај боже! (РС, 149);

(37) **господ** м. господь. (СТ, 71)

(38) **спас**²⁷⁰ [1] *рел* Spasitelj, Isus; Spasovo; ~'е! intj bože mili! (ПП, 841)

(39) **христов** [36] Krstov, Isusov || **х. день** *цркв* Uskrs; **х. человек** *v* человек; **жить ~ым именем** prosjačiti (ПП, 961)

(40) **богохульствовать** [13] *zast* huliti na boga (ПП, 40)

(41) **кесаль** [5] *hist* (rimski) cesar, car || **~рю кесарево, богу богово** caru carevo, bogu božje (ПП, 292)

(43) **благовестить** *цркв.* ударати у звона, звоњењем позивати на службу божју (СИП, 37)

(44) **богослужение, -я** с богослужење, служба ж божја (РС, 50)

²⁷⁰ Када се у речничком чланку појави подвлачење, као што је овде (и у наставку), оно је наше – С.П.

- (45) **божественный** 1. *рел.* божански; 2. *разг. (прекрасный)* божанствен, диван (СИП, 40)
- (46) **божественный, -нная, -нное; -н, -нна, -нно** 1. *само дужи обл.* божји, свети; **~нные книги** црквене књиге 2. *разг.* божанствен, диван; **~ голос** божанствен глас (РС, 51)
- (47) **промислао**, ~ла *м.* провидение, промысел (*божий*). (СТ, 476)
- (48) **божански**, ~а, ~о 1) божеский; божий; 2) *перен.* божественный, чудесный, превосходный. (СТ, 35)
- (49) **богородица** *ж. рел.* богородица *ж.* (СИП, 40);
- (50) **богоматер**ь, ~и *f* bogorodica (РП, 39);
- (51) **богородица** [15] *rel* bogorodica²⁷¹ (РП, 39);
- (52) **богоматер**ь, -и *ж* мајка божја, богородица (РС, 50);
- (53) **богородица**, -ы *ж* богородица (РС, 50);
- (54) **Госпа** II *ж. разг.* богородица; **Велика** ~ успение; **Мала** ~ рождество богородицы; *ср.* **Госпојина** (СТ, 71)
- (55) **богородичин**, ~а, ~о богородицын; \diamond ~**лан** дикий лён; ~**а трава** звербой; ~**о цвеће** лилия. (СТ, 35)
- (56) **библия** [14] biblija (РП, 33);
- (57) **библия**, -и *ж* библија (РС, 46);
- (58) **библија** *ж.* библия. (СТ, 32);
- (59) **священный** свети; ~ **долг** света дужност; ~**ое писание** *церк.* свето писмо (СИП, 565)
- (60) **откровение** [23¹] *knj* otkrivanje, -će; *rel* otkrovenje (*i fig*); *zast* otvorenost, iskrenost || **о. св. Иоанна** *rel* apokalipsa (РП, 522)
- (61) **прощёный** [31] pomilovan || ~**ое воскресёнье** *crkv* nedelja pred veliki post (РП, 709)
- (62) **пост** II *м. рел.* пост *м.*; **великий** ~ велики **пост**. (СИП, 458)
- (63) **чист**, ~и, ~а, ~о чистый; \diamond **то нису** ~**а посла** тут дело нечисто; **Чиста неделя** *церк.* первая неделя великого поста. (СТ, 666)
- (64) **рождество** [21b] Воји́с; **праздновать** **р.** božićevati 764 (РП, 902)
- (65) **рождество**, -а *с* Божић *м* (РС, 746)
- (66) **Божий** *м.* рождество²⁷² (*праздник*); **Мали** ~ *уст.* Новый год. (СТ, 36)
- (67) **Бадњи дан** сочельник рождества (РМ, 367)
- (68) **пасха**²⁷³ [12] *rel* Pasha (židovski blagdan); Uskrs; pasha (uskršnje slatko jelo od svježeg sira, urde) (РП, 574)

²⁷¹ Али: **антихрист** [1] Antikrist; *nar zast* nekrst, poganin, bezbožnik (psovka) (РП, 9) – исп. РСАНУ, Књ. I, 130, уп. Књ. II, 6; РМС, Књ. I, 86, уп. 236.

²⁷² Али, примера ради, када се не ексципица црквени карактер празника: **Видовдан** *м.* Видовдан (*день памяти битвы на Косовом поле; отмечается 28 июня*) (СТ, 51).

²⁷³ Употреба великог и малог слова у овом и наредном примеру могу ићи у прилог мишљењу да дати начин правописног обликовања има тенденциозни карактер. У постојећим преводним речницима могла су да се пронађу добра лексикографска решења за правописне проблеме таквог типа (уп. пр. 90).

(69) **пасха**, **-и ж цркв.** 1. Пасха (*јеврејски празник*) 2. Ускрс м 3. пасха (*ускришња посланица об. од слатког сира*) (РС, 524)

(70) **Васкрс** П м., **Васкрсеније** П с., **Васкрсење** П с. *цркв. пасха.* (СТ, 47); **Ускрс** П м. *рел. пасха.* (СТ, 634)

(71) **Ускрс пасха** (РМ, 723)

(72) **воден**, водени, ~а, ~о 1) водный, водяной; ~и **притисак** давление воды; 2) водянистый; ♦ ~а **боја** акварель; ~а **болест** водянка; ~и **цвет** зоол. подёнка, обыдёнка; ~а **недеља** Красная горка, неделя после **пасхи.** (СТ, 55)

(73) **троица** [15] *crkv trojstvo*²⁷⁴; Duhovi (РП, 902)

(74) **троица**, **-и ж цркв.** Духови мн. м (*празник*) (РС, 867)

(75) **троицын** [36]: **т. день** *crkv Duhovi* (РП, 902)

(76) Духови м. мн. **троица** и **духов** *день (православные праздники); о ~ма на троицу.* (СТ, 107)

(77) **Цвети ж. мн. цркв. вербное** воскресенье. (СТ, 654)

(78) **Цвети ж. мн. вербное** воскресенье (РМ, 723)

(79) **Спасовдан м., Спасово с. цркв. вознесение** (*праздник у православных*). (СТ, 560)

(80) **благовещение** [23¹] *crkv Blagovijest* (РП, 34)

(81) **успение** [23¹] *crkv Uznesenje Marijino (praznik); knj smrt* (РП, 933)

(82) **Благовести ж. мн. цркв. благовещение** (*праздник*). (СТ, 33)

(83) **Благовести -вести ж. мн. благовещение** (РМ, 372)

(84) **Госпојина ж. цркв. день богородицы; Велика** ~ праздник **успения** (28 августа); **Мала** ~ праздник **рождества богородицы** (21 септембра). (СТ, 71)

(85) **побусанџи**, ~а, ~о 1) покрытый кустами, кустарником; 2) украшенный зеленью, зелёными ветвями; ♦ ~и **понедеоник цркв. чистый понедельник.** (СТ, 383)

(86) **велик(и)** (комп. **већи**) 1. большой; 2. (духовно) великий; 3. знатный, значительный; **велика болест** падучая (болезнь); **велика вода** высокая (полая) вода; **велика зверка** важная шишка; **Велики Медвед** Большая Медведица; **Велика недеља** **страстная недеља**; **великим делом** по большей части; **продавати на велико** продавать оптом (РМ, 382)

(87) **цветни** цветочный; **цветна недеља** **вербная недеља** (РМ, 733)

5.4.2.2.2. Другачија пракса примећује се у речнику М. Московљевића²⁷⁵. То се најпре односи на руско-српскохрватски део речника (пр. 88–91), а на српскохрватско-руски у много мањој мери (од примера где се уочавају промене, рецимо, в. 93, 96–99), што због неогдговарајућих решења (пр. 67, 71, 78, 83, 86–87), што због неуједначености (уп. 92 и 93; 92, 94 и 96–99; 100 и 101), мада неке постоје и руско-српскохрватском делу (пр. 92). Разлика међу њима утолико је парадоксалнија што је Московљевићев речник двосмерног типа, па су

²⁷⁴ Тројица – коментар наш, С.П.

²⁷⁵ А нарочито у речнику Д. Ђуровића, мада он не улази у основне изворе нашег истраживања: **Бог** *m Bog* (РЂ, 102); **Богоматер** *f Вођја Мајка* (РЂ, 103); **бого***подобный* *adj. sličan Bogu*; ~**подражательный** (*b^og^op^odr^ožat^oel^onyj*) *adj. koji podražava Bogu*; ~**родичен** *m crkv. pesma u slavu Bogorodice*; ~**творный** *adj. stvoren od Boga* (РЂ, 103); **Господь** *Бог Gospod Bog* (РЂ, 209); **Господе***в, ~нь* *adj. Gospodnji, Вођји* (РЂ, 209); **Рождество** *n Христово Вођић = праздник Рождества Христова; это было до Рождества Христова* то је било пре Христовог рођења (РЂ, 830), **троичен** *m pesma u slavu Sv. Trojice* (РЂ, 980).

оба речника саставни део истог издања, а квалитативна разлика међу њима није занемарљива – свакако у корист веће исправности руско-српскохрватског дела.

(88) **божиться** *божишься* клети се Богом (РМ, 11)

(89) **божба** заклињање Богом (РМ, 11)

(90) **крещение** 1. крштење, крштавање, покрштавање; 2. (са К) Богојављење; ~енский богојављенски; ~ёный 1. (по)-крштен; 2. хришћанин (РМ, 123)

(91) **госпођа** 1. госпожа, барыня, сударыня, мадам; 2. хозяйка; Велика Г. Успение Богородицы; Мала Г. Рождество Богородицы; ~ица барышня (РМ, 395)

(92) **бог** (*боже!*) бог; *бог весть* богзна; *ей богу!* богами, тако ми Бога; *бог с ним!* нек иде с милим Богом²⁷⁶; *избави бог!* сачувај Боже! *слава богу!* хвала Богу (РМ, 11)

(93) **бог бога** (мн. **богови**) бог; **помози б.!** здравствуй(те); тако ми бога в. богами; тако ти бога ради бога; за име бога в. забога; на правди бога невинно, напрасно; хвала богу слава богу; до зла бога рђаво чертовски скверно; **б. те пита** бог вест; сачувај боже сохрани господь; **ништа под богом не зна** равно ничега не знает; **то је богу плакати** до слез жаль, очень печально; **бог и душа** право; **бог да га прости** покой его душе (РМ, 373)

(94) **бога** боженька (РМ, 373)

(95) **боговски** подобный богу (РМ, 374)

(96) **истина** правда; **гола и.** совершенная правда; **истину да кажем** по правде сказать; отићи Богу на и. умереть (РМ, 462)

(97) **кумити кумим** 1. назвать кумом; 2. умолять, упрашивать; кумим те Богом ради бога (РМ, 487)

(98) **тако** этак, так; **тако је!** так! правильно! **сасвим т.** совершенно верно; **т. ми Бога!** ей богу! **т. ми части** честное слово; **т. ми живота** клянусь жизнью; **исто т.** также; **како т.** сносно, терпимо (РМ, 692)

(99) **хвала** 1. (по)хвала; 2. благодарность; **хвала!** спасибо! благодарю! х. Богу! слава богу! (РМ, 731)

(100) **божић|ковати -кујем** праздновать рождество; ~ни рождественский (РМ, 374);

(101) **оцеви** 1. в. **отац**; 2. **Оцеви (Оци)** детский праздник отцов (последнее воскресенье перед Рождеством) (РМ, 563)

5.4.2.2.3. Значајан део нашег корпуса представљају речници из друге половине XX века, када је владајућа друштвена идеологија (атеистичка) имала видан утицај на многе сфере, па и лексикографску.²⁷⁷ Преводни речници нису били изузетак, стога се констатовано стање у значајној мери може објаснити утицајем екстранлингвистичких чинилаца. Притом, у анализу нису укључили граничне случајеве чијем се обликовању различито приступа у религијском и нерелигијском дискурсу, а за које заједнично решење још увек не постоји (нпр. рус. *святой Иоанн* – *Святой Иоанн*; *Православная церковь* и *Православная Церковь*, *Божественная литургия* – *Божественная Литургия*; срп. *Свето писмо* и *Свето Писмо*, *православна црква*, *Православна црква* и *Православна Црква*; *херувими* – *Херувими*), док за

²⁷⁶ У неким примерима издвојени су само они делови који илуструју тврдње из основног текста (нпр. неуједначеност на нивоу речничког чланка или неједначеност истих делова у различитим чланцима).

²⁷⁷ О овоме в. т. 5.2.2.2.1.

неке од њих постоји (нпр. *Бог* и *бог* – када се ради о хришћанском Богу, пише се великим почетним словом).

5.4.2.2.4. Речник у редакцији Станковића, иако објављен у периоду знатно бољих околности за религију (1998), садржи озбиљне пропусте у правописном погледу (нпр. 52, 53, 57, 65, 74). Ради се о другом, исправљеном и допуњеном издању речника, али је део спорних примера остао неизмењен.²⁷⁸ Утицај постојеће лексикографске традиције очито је и даље био снажан. Извесно побољшање у ортографском аспекту запажа се у Бошковићевом *Српско-руском речнику* (пр. 102–107), премда се у њему такође срећу честе недоследности, укључујући и неисправна решења (пр. 108–115). Ипак, адекватнијем стању засигурно је погодовала временска дистанца у односу на атеистички период (речник је објављен 2013. године).

(102) **Господ** *м* Господь; **Господе Боже!** Господи! (РБ, 104)

(103) **Вишњи** *м* Всевышний, Господь, Создатель (РБ, 79)

(104) **Богородица и Богородица** *ж* Богородица, Богоматерь, Дева Мария (РБ, 49)

(105) **Васкрс** *м* Воскресение, Пасха *ж* (РБ, 68)

(106) **богољубивост** *ж* любовь к Богу (РБ, 49)

(107) **верловати** ① верить; ~ у **успех борбе** верить в успех борьбы; ~ **пријатељу** верить другу; ~ **свакој речи** верить каждому слову; ~ **у Бога** верить в Бога; ~ **обећањима** верить обещаниям; **ја то не ~ујем** я этому не верю; ② доверять; **ја му не ~ујем** я ему не верю; ③ **верити в Бога**, веровать, быть религиозным; **сит гладном не ~ује** сытый голодного не разумеет (РБ, 72)

(108) **Бог** *м* ① Господь, Создатель, Творец, Всевышний; **не дај боже!** не дай бог!; **бог би га знао** бог знает; ~а **ради ради бога**; **шта ~ да** что будет, то будет (что Бог пошлёт); ~ **богова** могущественный человек; **где је ~ рекао лаку ноћ, богу иза леђа у чёрта** на куличках; ~ **да опрости** прости Господи; **ни род ни помози бог** ни сват ни брат; **као бог и шеширција** как небо и земля; **красти богу дане** бездельничать, лодырничать (у Бога дней много); **бог је прво себи створио браду** своя рубашка ближе телу; **видети свога ~а** получить заслуженное, плохо кончить; **скидати све ~ове с неба** нелепо ругаться (ругаться на чём свет стоит); **од бога ти здравље** и тебе добрый день (*ответ*); ~ **ти помогао!** здравствуй, добрый день! **не ваља ни ~у ни људима** не стоит и ломанного гроша; **дати ~у душу** отдать богу душу; ~ **вам судио** бог вам судья; *разг.* **није ~ зна какав** не бог весть что (какой); **хвала ~у слава богу;**²⁷⁹ **бог ме убио!** убей меня бог! **Бог с тобом** Бог с тобой; **боже сачувај** помоги, упаси, сохрани бог; **ухватити ~а за браду** зазнаться; **красти ~у дане** бездельничать; **отићи ~у на истину** умереть, скончаться; **скидати ~ове с неба** ужасно ругаться; **убити ~а у некое**

²⁷⁸ Чак и неуредан, нпр. уп. **библија**, -и *ж* **библија** (РС, 46), **свјешћенни**, -нная, -нное; -н, -нна, -нно 1. свет, частан, заветан; ~нная **обязанность** света дужност 2. узвишен, испуњен страхопоштовањем; ~ **восторг** дивљење испуњено страхопоштовањем 3. *црква*. свет, чудотворан; **Свјешћенно писание** Свето писмо, **Библија** (РС, 767). Таквим примерима могла је допринети и чињеница да је на речнику радио колектив од 13 аутора, па није искључено да су речничке чланке обликовали различити лексикографи (у примерима које смо ми конкретно навели први је на слово *б* – Библија, а други на *с* – свјешћенни).

²⁷⁹ Уп. **хвала** *ж* ① похвала, хвала; благодарност; **вредан** ~е заслуживающий похвалы; **то ми је ~ за труд!** вот награда за старания!; ② **спасибо**, большое спасибо, благодарю; ~ **Богу!** слава Богу; ~ **лепо!** большое спасибо!; ~ **на питању** спасибо, что спрашиваете; ~ **на понуди** спасибо за предложение; ~ **ти!** благодарю тебя; **нико ти неће рећи ~, ко ће ти рећи** ~ никто тебе не скажет спасибо (*за добро дело*) (РБ, 1018).

сильно исколотить *кого-л.*; ② сверхъестественное существо; **многобожачки ~ови** языческие боги; **Богови Олимпа** Боги Олимпа;²⁸⁰ **Посејдон је ~ мора** Посейдон – **бог** морей (РБ, 48)

(109) **богочовек** *ж* богочеловек (РБ, 49)

(110) **благословити** благословить; ~ **младенце на венчању** благословить молодых под венец; **Бог те ~о!** благослови тебя **бог!**²⁸¹ (РБ, 45)

(111) **божји божий**; ~а **воља божья** воля;²⁸² **храм** ~ храм **божий**; **читав** ~ **дан** целый божий день; **Десет божјих заповести** Десять заповедей **божјих**;²⁸³ ~ **суд божий** суд; *ж*; ~а **служба** служба **господня**²⁸⁴ (РБ, 50)

(112) **помазаник** *м* помазанник; ~ **божји** помазанник **Божьи**, царь (РБ, 634)

(113) **угодник** *м* угодник, праведник, святой; **Божји** ~ **божий** угодник (РБ, 949)

(114) **Божји** *м* **Рождество** *с*; **није сваки дан** ~ не всё коту масленица; **уочи ~а** в канун **рождества** (РБ, 49)

(115) **Велики пост** *м* Великий пост²⁸⁵ (РБ, 70)

²⁸⁰ Бог у датом примеру – на обама језицима – треба писати малим почетним словом, јер се ради о боговима грчког пантеона, дакле: *богови Олимпа – боги Олимпа* (исп. Пешикан и др. 2017: 57; РСЈ, 91).

²⁸¹ Исто као и у: **човек** *м* ① человек; душа *ж* (*при указаним количества*); **одрастао** ~ взрослый человек; **паметан, поштен** ~ умный, честный человек; **добар** ~ хороший, добрый человек; **радни** ~ рабочий человек; **учен** ~ учёный человек; **савестан** ~ человек долга; ~ **чисте савести** человек с чистой совестью; **закопчан (затворен) човек** человек в футляре; ~ у **мору** человек за бортом; ② *обл.* муж, супруг; **то је њен** ~ это её муж; ③ *безл.* **не би могао** ~ **то да помисли** об этом нельзя было и подумать; **то је да** ~ **пукне од смеха** это так смешно, что можно лопнуть со смеху; *бот.* **лепи** ~ бальзамин; **сиромах** ~ бедняга; ~ **и по** превосходный человек; ~ **снује, а бог одлучује** человек решает, а **Бог** располагает; **пословни** ~ деловой человек; **даровит** ~ даровитый человек; **духовни мир** ~а духовный мир людей; **бити прави** ~ быть настоящим человеком (РБ, 1048)

²⁸² Уп. **воља**¹ *ж* ① воля; **јака** ~ сильная воля; **непоколебљива** ~ негибкая воля; **савладати шта снагом** ~е преодолеть *што-л.* силой воли; **имати ~е** хотеть, желать; ② воля, желание *с*, охота; хотение; **снага** ~е сила воли; **против своје** ~е не по своей воле; **он нема ~е** ему не хочется; **уз сву** ~у при всём желании; **без ~е** без охты; **изгубити** ~у потерять желание; ③ настроение *с*, расположение; **бити добре** ~е быть в хорошем настроении, быть в хорошем расположении духа; **чинити коме по ~и** исполнять *чьё-л.* желание; **од своје** ~е добровольно, по своей охоте; **само теби за ~у** только ради тебя; **људи добре** ~е люди доброй воли; **оставити коме на ~у** предоставить *кому-либо* свободу выбора; **колико ти је** ~ сколько хочешь; **поред добре** ~е помимо искреннего желания; **против ~е** поневоле; **шта је по ~и?** что вам угодно?; **до миле** ~е сколько душе угодно; **Божја** ~ Божья воля; **последња** ~ последнее желание, завещание; **бити коме по ~и** нравиться *кому-л.*; **преко ~е** неохотно, нехотя (РБ, 83).

²⁸³ Уп. **мајкла** *м* ① мать; **рођена** ~ родная мать; **самохрана** ~ мать-одиночка; **жалосна му** ~ плохо ему придётся, горе ему; **го као од ~е рођен** в чём мать родила; **он је на мајку** он весь в мать; **Мајка Божја** Богородица, Богоматерь; **пијан као** ~ пьяный в стельку; ② бабушка; тётя (*в обрацении*) (РБ, 387); **милост** *ж* ① милость; благосклонность; **надати се у ~ судије** надеяться на милость судьи; ② одолжение *с* любезность; **учинити ~ коме** сделать одолжение *кому-л.*; ③ сострадание, жалость; ④ пощада, прощение *с*, помилование *с*; **Божјом милошћу** милостью **Божьей**; **молити за** ~ просить пощады; ~ **без ~и** без пощады; **заслужује** ~ заслуживает снисхождения; **Ваша ~и!** ваша милость; **на милост и немилост** на милость (РБ, 411).

²⁸⁴ Уп. **Господњи и Господњи** Господний, Христов (РБ, 104).

²⁸⁵ Уп. (100) **пост** *м, црк.* пост; **часни, велики** ~ **великой** пост; ② голод (РБ, 647); **чист** ① чистый; свежий; ~о **посуђе** чистая посуда; ~е **руке** чистые руки; ~ **ваздух** чистый воздух; ~а **страница** чистая страница; ~ **формулар** чистый бланк; ② чистый, свободный от примеси; ~о **злато** чистое золото; ~а **раса** чистая порода; ~ **алкохол** чистый спирт; ~а **вуна** чистая шерсть; **човек ~е савести** человек чистой совести; ~ **изговор** чистое произношение; **ту нису ~а посла** тут что-то неладно; *црк.* **Чиста недеља** первая неделя **великого поста**; ③ опрятный; ~о **одевен** опрятно одетый; ~ **човек** чистоплотный человек; ④ чистый, отчётливый, ясный; ~ **глас** чистый, отчётливый голос; ⑤ чистый, настоящий, несомненный; ~а **истина** сушая правда; ⑥ незапятанный; ~ **рачун** – дуга **љубав** счёт дружбы не портит; **из ~а мира** ни с того, ни с сего (РБ, 1046).

5.4.2.2.5. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник* у највећој мери прати исправност ортографске равни, што је очекивано (пр. 116–129).²⁸⁶ Запажа се доследност употребе великог слова код лексема које се тичу Бога, укључујући и ниво дериватâ (пр. 116–119, 123–125) Заступљени су и специфичнији примери, који се у речницима општег типа махом не констатују (пр. 130–131), што значајно доприноси правописном информисању.²⁸⁷

(116) **Бог** – Бог ‖ **Бог сил** – Бог над силама; **Бог явился во плоти** – Бог се јавио у телу; **воплощение Бога Слова** – оваплоћење Бога Логоса; **никто не благ, как только один Бог** – нико није благ осим једнога Бога *библ.*; **воззвать <взывать> к Богу** – обратити се <обраћати се> Богу са усрдном молитвом; **возопить к Богу** – завапити Богу; **благодарить Бога** – благодарити Богу; **воздать благодарение Богу** – узнети благодарност Богу; **отдать Богу душу** – предати Богу душу; **эта мысль ниспослана ему Богом** – та му је мисао послата од Бога; **Дай вам Бог здоровья!** – Бог вам дао здравља!; **Бог ведает** – Бог зна; **Сохрани Бог!** – Сачувај Боже!; **благодарение Богу** – благодарим Богу; **Избави Боже!** – Боже сачувај! (ТР, 56–57)

(117) **агнец** – агнец ‖ **Агнец Божий** – Јагње Божије *библ.* (ТР, 47)

(118) **благоприятный** – благопријатан, Богу угодан ‖ **благоприятная молитва** – благопријатна, Богу угодна молитва (ТР, 55)

(119) **Божий** – Божији ‖ **десница Божия** – десница Божија; **с Божией помощью** – уз Божију помоћ (ТР, 58)

(120) **Богородица** – Богородица (ТР, 57)

(121) **неделя** – недеља, седмица ‖ **Неделя о мытаре и фарисее** – Недеља о Митару и Фарисеју; **Неделя о блудном сыне** – Недеља о блудном сину; **Неделя мясопустная, о Страшном суде** – Недеља месопусна, о Страшном суду; **Неделя сыропустная** – Недеља сиропусна; **Неделя крестопоклонная** – Крстопоклона недеља; **Неделя о расслабленном** – Недеља Раслабљеног; **Неделя Православия** – Недеља Православља; **Неделя ваий** – Улазак Господњи у Јерусалим (Цвети); **Неделя жен-мироносиц** – Недеља Мироносица; **Неделя о самаряныне** – Недеља Самарјанке; **Неделя о слепом** – Недеља Слепога; **Неделя святых Отцов Первого Вселенского Собора** – Недеља светих Отаца Првог васељенског сабора; **Неделя всех Святых** – Недеља свих Светих; **Неделя всех Святых, в земле Российской просиявших** – Недеља свих Светих у земљи руској просијалих; **Неделя восемнадцатая по Пятидесятнице** – Недеља осамнаеста по Духовима; **Неделя святых Праотец** – Недеља светих Праотаца; **Масленая неделя** – покладе; **Прощёная неделя** – опроштајна, проштена седмица (уочи Великог поста); **Светлая неделя** – Светла седмица; **Страстная неделя** – Страдална седмица; **Фомина неделя** – Томина седмица; **сплошные (всеедные) недели** – трапаве седмице (ТР, 109)

(122) **Троица** – Троица ‖ **Света Троица** – Святая Троица; **Лица Свете Троице** – Лица Святой Троицы; **који се односи на Свету Троицу** – Троицкиј; **црква Свете Троице** – Троицкая церковь; **Света Троица, Троице, Духови** [*празник*] – Троицын (Духов) день (ТР, 277)

²⁸⁶ Изузетно су ретки примери у којима се констатују неуједначена (нпр. *Книга Чисел, книга Чисел* – ТР, 160, 211 → исправан је први лик) и неодговарајућа решења (нпр. *нагорная проповедь* – ТР, 136, 172 → треба: *Нагорная проповедь*).

²⁸⁷ Оно што је нарочито драгоцено јесте засебан елемент речника у којем се нуди преглед правописних правила у религијском дискурсу руског и српског језика. Разматрају се многа питања из ове проблематике: нпр. писање теонимâ, агиоантропонимâ, хеортонимâ, еклисионимâ, титула свештених лица, територијално-административних јединица Цркве, верских заједница (ТР, 348–357).

(123) **Бог** – Бог || **Бог Отац** – Бог Отец; **верујем у једнога Бога Оца** – верую в единого Бога Отца; **Бог Логос** – Бог Слово; **Бог над силама** – Бог сил; **Бог је створио небо и земљу** – Бог создал небо и землю; **Бог је Творац свега видљивог и невидљивог** – Бог есть Творец всего видимого и невидимого; **Бог се јавио у телу** – Бог явился во плоти; **оваплоћење Бога Логоса** – воплощение Бога Слова; **ходити пред Богом** – ходить пред Богом; **молити се Богу** – молиться Богу; **благодарити Богу** – благодарить Бога; **узети благодарност Богу** – воздать благодарение Богу; **предати Богу душу** – отдать Богу душу; **стремљење душе ка Богу** – стремление души к Богу; **Богу угодан** – богоугодный, благоприятный; **Богу угодна молитва** – благоприятная молитва; **посветити себе Богу** – посвятить себя Богу; **Богом благословени** – благословенный Богом; **Бог вам дао здравља!** – Дай вам Бог здоровья!; **Бог зна** – Бог ведает; **Сачувај Боже!** – Сохрани Бог!; **благодарим Богу** – благодарение Богу; **Слава Богу!** – Слава Богу!; **Богом дани** – богоданный; **Богом изабрани** – богоизбранный; **Богом спасавани** – богоспасаемый; **Богом чувани** – богохранимый (ТР, 174–175)

(124) **Божанствен** – Божественный || **Божанствена литургија** – Божественная литургия (ТР, 176)

(125) **Божији** – Божий || **Божија Мајка** – Мать Божия, Богоматерь; **Десница Божија** – Десница Божия; **уз Божију помоћ** – с Божией помощью, Богу содействующу (ТР, 176)

(126) **дух** – дух || **Свети Дух** – Святой Дух; **исхођење Духа од Оца** – исхождение Духа от Отца; **деловати у истом духу** – действовать в том же духе; **то није у духу језика** – это не соответствует духу (правилам) языка; **истеривати духове** – заклинать, изгонять (злых) духов; **зао (нечисти) дух** – злой (нечистый) дух (ТР, 191)

(127) **Господ** – Господь || **Госпode и Владару живота мога!** – Господи и Владыко живота моего!; **Драги у Господу брате!** – Дорогой о Госпode брат!; **Нека вас Господ чува!** – Да хранит вас Господь! (ТР, 185)

(128) **Богомати** – Богоматерь, Мать Божия (ТР, 175)

(129) **велик(и)** – большой, крупный; великий || **велики научник** – крупный учёный; **велики омофор** – большой омофор; **Велики пост** – Великий пост; **Велика (Страдална) недеља** – Великая (Страстная) Седмица (Неделя); **Велики понедељак** – Великий Понедельник; **Велики уторак** – Великий Вторник; **Велика среда** – Великая Среда; **Велики четвртак** – Великий Четверток (Четверг); **Велики петак** – Великий Пятък, Великая Пятница; **Велика субота** – Великая Суббота; **Велика Госпојина** – Успение Пресвятой Богородицы; **велики Господњи и Богородични празници** [заједнички назив] – дванадесятые праздники; **велика метанија** – земной поклон; **велика јектенија** – великая ектения; **велико повечерје** – великое повечерие; **Велики (покајни) канон** Великий (покаянный) канон (ТР, 179–180)

(130) **безвестная (Безвестная Дева)** – која није била невеста (Неневесна Дјева) (ТР, 52)

(131) **неневесна: Неневесна Дјева** – Неневестная (Безвестная) Дева (ТР, 224)

5.4.2.2.6. У одређеним примерима запажа се инклинирање правописним обележјима карактеристичним у религијском дискурсу²⁸⁸ (пр. 132–137).

(132) **Митрополит** – Митрополит (ТР, 104)

²⁸⁸ О овоме подробније исп. Кончаревић 2013б: 334–362.

(133) **вселенский** – васељенски, икуменски | **Вселенский собор** – Васељенски сабор; **Вселенская Патриархия** – Васељенска Патријаршија (ТР, 69)

(134) **Блаженнейший** – Блажењејши [титула *Архиепископа, Митрополита*] (ТР, 56)

(135) **викар** [викарни *Епископ*] – викариј (ТР, 181)

(136) **Серафими** [анђелски чин] – Серафимы²⁸⁹ (ТР, 266)

(137) **Высокопреосвященство** [титула *Архиепископа, Митрополита*] – Высокопреосвященство | **Ваше Высокопреосвященство!** – Ваше Высокопреосвященство! (ТР, 181)

5.4.2.2.7. У оквиру одредница заступљени су подаци о ортографским дублетима. Њихов удео виши је у руско-српском корпусу (пр. 138–146) него у српско-руском (пр. 147), што је вероватно резултат знатно мањег удела црквенословенског фактора у српском језичком стандарду него у руском, али и сужене употребе црквенословенског језика у богослужбеној пракси Српске православне цркве у односу на Руску (подсетимо да је у XIX веку отпочело увођење стандардног српског језика у литургијску употребу, наставило се у првој трећини XX, док је пуни замах добило од шездесетих година XX века) (Кончаревић 2013б: 346). Иако је најчешћа пракса да се дублети равноправно наводе као иста одредница, некада се на предност једнога од њих разрешава упућивачким одредницама (пр. 148).

(138) **диако́н, дяко́н** – ђакон (ТР, 77)

(139) **иподиакон, иподьякон** – ипођакон (ТР, 93)

(140) **архидиако́нство, архидьяко́нство** – архиђаконство (ТР, 50)

(141) **диако́нник, дяко́нник** – ђаконикон (ТР, 77)

(142) **диаво́л, дяво́л** – ђаво (ТР, 77)

(143) **игуменья, игуменья** – игуманија (ТР, 88)

(144) **екклисиарх, екклисиарх** – еклисијарх (ТР, 81)

(145) **параекклисиарх, параэкклисиарх** – црквењак (ТР, 120)

(146) **ос(ь)могласник** – осмогласник, Октоих (ТР, 116)

(147) **архангел, арханђел** – архангел | **Арханђели** [анђелски чин] – Архангелы (ТР, 170)

(148) **екклисиарх в. екклисиарх** (ТР, 162)

5.4.2.2.8. У речницима општег типа ређе се наводе ортографски дублети (пр. 149–151). Они се мање бележе у саставу исте одреднице (него, на пример, у *Теолошком речнику*), док се предност једне варијанте упућује дефиницијама (пр. 152–153).

(149) **бож|ий** -жсья бож(и)ји; *божсья коровка* бубамара (РМ, 11)

(150) **бож(и)ји** божий (РМ, 374)

(151) **арханђел м., арханђело, ~ла м.** архангел. (СТ, 22)

²⁸⁹ Уп. ТР, 354.

(152) **диако́н** *v* дѣяко́н (РП, 159)

(153) **ара́нђел** *m.*, **ара́нђело**, *~ла m. см.* арханђел. (СТ, 21)

5.4.2.3. Етимолошке информације

5.4.2.3.1. Подаци о етимологији углавном се не наводе у речницима из нашег корпуса. Једини извор где се такве информације могу пронаћи јесте речник Д. Ђуровића. О томе сведочи чак 18 квалификатора који указују на порекло лексема²⁹⁰: *crkv.slov.*, *grč.*, *holand.*, *ital.*, *jevr.*, *mong.*, *net.*, *slovač.*, *španjol.*, *fin.*, *franc.*, *kin.*, *lat.*, *norm.*, *pers.*, *šved.* и *tatar*²⁹¹. У појединим случајевима бележи се само квалификатор (пр. 154–156), у неким се констатује и изворна лексема уз квалификатор (пр. 157–160), а постоје примери када се даје ближи етимолошки увид у настанак лексема (пр. 161), па чак и путеви позајмљивања (пр. 162).

(154) **горнее место** *crkv. slov.* uzvišenje za oltarom gde u izvesno vreme sedi episkop za vreme večernje službe (РЂ, 208)

(155) **Саваоф** *m jevr.* Savaot; Gospodnja sila, bog vojsaka, jedno od starozavetnih imena boga, bog snage, моћи (РЂ, 845)

(156) **власяник** *m crkv. slov.* isposnik koji nosi dugačku košulju od kostreti; **~ница** *f crkv. slov.* košulja od kostreti, isposnička, pokajnička košulja; **~ничный** *adj.* od kostreti (РЂ, 132)

(157) **экзегетика** *f grč.* ἐξηγητική, nauka tumačenja Sv. pisma (РЂ, 1091)

(158) **трикирий** *m (grč.* τρι ~ i κηρίον, κηρός arhijerejski trosvećnjak), čirak sa tri grane za sveće (РЂ, 979)

(159) **епитрахиль** *f grč.* ἐπιτραχήλιον, epitrahij; **~ный**, *~ная грамота* pismena dozvola svešteniku udovcu da nastavi vršenje obreda i službe (РЂ, 250)

(160) **религия** *f lat.* religio, vera, religija (РЂ, 830)

(161) **стихира** *f crkv. (grč.* στιχηρά < στίχος, red, vrsta, u pesmi: stih); pesma, u kojoj se proslavlja dotični svetitelj ili praznik (РЂ, 929)

(162) **осанна** *interj. crkv. slov.* < *jevrejsk.* radostan usklik: sačuvaj, spasavaj (Боже) (РЂ, 571)

²⁹⁰ По свој прилици, Ђуровић се служио принципом непосредног преузимања, на шта указују примери као што су: **анафема** *f crkv. slov.* anatema, kletva, prokletstvo (РЂ, 79), **минья** *f crkv. slov.* minej, knjiga koja sadrži službe svetiteljima; *~ месячная* minej за сваки дан у месецу; *~ общая* општи minej са службама и црквеним песмама у част Богородице и свих светитеља; **~четья** knjiga životopisa svetaca, raspoređenih по данима светковања појединих светитеља (РЂ, 463), **миссионер** *m franc. missionnaire*, мисонар, онај који шири неку идеју; свећеник који придобива -лице за своју цркву; **~ка** *f* мисонарка; **~ный** *adj.* који је за мисонарство; **~ство** *n* мисонарство (РЂ, 465).

²⁹¹ Пажљивом анализом речника пронашли смо и квалификатор *gruzin.*, који се не налази у списку (уп. РЂ, 9–11), а указује да је лексема пореклом из грузинског језика: **мцыри** *m indecl. gruzin. rusk. послушник* isposnik, manastirski đak (РЂ, 480).

5.4.2.4. Граматичке информације

5.4.2.4.1. Лексикографска обрада у преводним речницима по правилу подразумева и граматичке информације. У речничком чланку оне упућују на широк обим граматичких података: врста речи (нпр. *им.*, *прид.*, *узв.*, *gl.*, *adv.*, *intj.*, *сущ.*, *числ(ит).*, *нареч.*, *межд.*), граматички род (нпр. *м.*, *ж.*, *с.*, *т.*, *ф.*, *п.*), број (нпр. *јд.*, *мн. pl.*, *sg.*, *plt*, *sgt.*, *ед. ч.*), падеж (нпр. *ном.*, *инстр.*, *gen.*, *lok.*, *dat.*, *вин. п.*, *зват. п.*, *твор. п.*), индеклинабилност (нпр. *непром.*, *ind.*, *нескл.*), време (нпр. *сад.*, *буд.*, *prez.*, *fut.*, *perf.*), вид (нпр. *несврш.*, *сврш.*, *несов.*, *сов.*), лице (нпр. *л.*, *л.*), прелазност (нпр. *intr.*, *tr.*), итеративност (нпр. *it.*), компарација (нпр. *комп.*, *копр.*), синтактичке функције (нпр. *у функц. пред.*) итд. На пример:

(163) **всенощная** [31] *sf crkv večernja* (kod pravoslavnih) (РП, 93)

(164) **аллилуйя** *узв. цркв. алелуја, алилуја* (РС, 22)

(165) **церковь** -кви (*церковью, ген. мн. церквей*) црква (РМ, 322)

(166) **причестити**, причестим (*несов. причешћивати*) причастить; ~ се причаститься. (СТ, 468)

(167) **мошти** *ж, мн. рел. мощи мн.* (РБ, 424)

5.4.2.4.2. Највећи део нашег корпуса чине именице, придеви и глаголи, удео других врста речи далеко је нижи (нпр. прилога, узвика), због чега ћемо превасходно размотрити ове најзаступљеније.

5.4.2.4.2.1. Када су у питању именице, оне се наводе у облику номинатива јединине (пр. 168–172), односно множине, уколико се користе у датом граматичком броју (нпр. као именице *pluralia tantum*), што се пропрати и одговарајућим граматичким информацијама (пр. 173–174). Уз именице се обично наводи податак о граматичком роду (пр. 168–170) и(ли) о карактеристичним граматичким обележјима (нпр. индеклинабилност, падежне наставке) (пр. 175–177). Експлицирању таквих обележја нарочито треба прибегавати када граматичке специфичности условљавају и семантичке, о чему за сферу православне духовности казују, рецимо, примери 178–179. Именица *образ*, у зависности од падежног наставка у номинативу множине, остварује различита лексичка значења. Када је у питању облик *образá*, има се у виду „икона”, док *образы* подразумева преводне еквиваленте као што су „лик”, „слика”, „представа”, „начин” (исп. РС, 449). Неконстатовање таквих информација, као у пр. 180, води у опасност да се разлика сведе искључиво на семантичку раван, док исправна граматичка употреба, која детерминише значењску, остаје изван пажње корисника речника (уп. пр. 178 и 180).

(168) **пономарь** *м. цркв. црквењак м.* (СИП, 451)

(169) **часовня** *ж. капела ж.* (СИП, 679)

(170) **литургија** *ж. цркв. литургия, обедня.* (СТ, 240)

(171) **посох (епископский, игуменский)** – жезал, палица (ТР, 127)

(172) **крштеница** [*извод из матичне књиге крштених*] – свідетельство о кршчении, метрическое свідетельство (ТР, 214)

(173) **святыцы, -ев** *мн. црквени календар* (РС, 767)

(174) **чѣтки** [12¹] *plt krunica, brojanice* (РП, 977)

(175) **аминь** čest amen, tako je; *sm ind* [5] *zast svršetak*, kraj (РП, 8)

(176) **купол** (мн. -á) кубе, купола, ~**ьный** у облику кубета (РМ, 126)

(177) **рай, рая** м, лок. **о рае, в раю** рај ◊ **земной** ~ рај на земљи (РС, 720)

(178) **образ** 1. (мн. *образы*) *слика, лик, фигура*; 2. (мн. *образа*) *икона*; 3. (без. мн.) начин; *главным образом* углавном; *каким образом* како; *некоторым образом* донекле; *равным образом* подједнако, исто; *таким образом* тако (РМ, 170)

(179) **образ², -а, мн. -а, -ов** м икона ж (РС, 449)

(180) **образ** I м. 1. (*облик, вид*) *изглед м., лик м.*; 2. *лит., театр.* тип м., лик м.; ~ **скупца** тип шкртице; **художественный** ~ уметнички лик; 3. (*способ*) начин м.; ~ **жизни** начин живота; ~ **мышления** начин мишљења; **каким ~ом?** на који начин?; **таким ~ом** на тај начин; ◊ **никоим ~ом** никако; **некоторым ~ом** у неку руку; **главным ~ом** углавном; **равным ~ом** исто тако. **образ** II м. *церк. икона ж., слика свеца.* (СИП, 353)

5.4.2.4.2.2. Придеви се констатују у облику номинатива јединице мушког рода. У руском језику наводи се дуги облик придева, а у српском се тежи да то буде неодређени придевски вид (пр. 181–185), мада грађа често упућује на одређени вид (пр. 186–191). Код карактеристичних случајева наводе се и додатне информације (нпр. падежни наставци у генитиву – пр. 191).

(181) **молитвенный, -ая, -ое** молитвен (РС, 359)

(182) **грешный** грешан; ◊ ~**ым делом** мора се признати, на жалост. (СИП, 117)

(183) **набожный** побожан (РМ, 144)

(184) **паклен, ~и, ~а, ~о** адский. (СТ, 364)

(185) **правоверан** – правоверный (ТР, 246)

(186) **приходский** парохиски. (СИП, 490)

(187) **аскетический** [33] asketski, isposnički (РП, 12)

(188) **пастырский, -ая, -ое** *цркв.* пастирски, свештенички (РС, 525)

(189) **саборный** ① соборный; ~**а црква** кафедральный собор; ② относящийся к собранию (РБ, 794)

(190) **крестопоклони** – крестопоклонный || **Крестопоклона неделя** – Крестопоклонная неделя (ТР, 213)

(191) **божий** -жсья бож(и)ји; *божсья коровка* бубамара (РМ, 11)

5.4.2.4.2.3. У случају глаголских лексема наводи се инфинитив као основни глаголски облик (пр. 192–205). Облици свршеног и несвршеног вида обично се дају сваки на свом месту по азбучном реду (пр. 196–199), а ређе у оквиру исте одреднице (нпр. као у *Теолошком речнику* и често у речнику Пољанца – в. пр. 200–201, 202–203). Додатни граматички подаци углавном се заступају у примерима када долази до каквих одступања, у случају граматичких обележја у којима се огледа специфичност глаголске парадигме (нпр. у вези са гласовним алтернацијама, партиципским облицима – пр. 204–205), односно када лексикографи процене одређени глагол(ски облик) као потенцијално проблематичан за кориснике.

(192) **постригати** 1. (*волосы*) шишати; 2. (*в монахи*) калуђерити; **~ся** 1. шишати се; 2. (*в монахи*) калуђерити се. (СИП, 459)

(193) **исповедовати** *церк.* 1. (*выслушивать покаяние*) исповедати; 2. (*каяться*) исповедати се; **~ся** исповедати се. (СИП, 207)

(194) **ђаконисати**, **ђаконишем** 1) **быть** дьяконом, нести службу дьякона; 2) *перен.* привольно и весело жить. (СТ, 108)

(195) **разрешавати** ① разрешать; **~ научно питање** разрешать научный вопрос; ③ снимати, смещати; **~ дужности** освобождать от должности, снимати с должности; ③ разрешати, отгадывати; **~ загонетку** разрешати загадку; ④ отпускати грехи; **~ се** освобождати се, избавляти се (РБ, 755)

(196) **освятити** осветити, освештати. (СИП, 372)

(197) **освящати** освећивати, освештавати (СИП, 372)

(198) **причаствити се, -щусь -стишься, -стятся** *сврш. цркв.* причестити се (РС, 658)

(199) **причащати се, -юсь, -ешься, -ются** *несврш. цркв.* причешћивати се (РС, 658)

(200) **облачати <облачить>** (*кого*)–облачити <обући> (у свештене одежде) (ТР, 112)

(201) **смућивати <смутити>** *аскет.* – смущати <смутити>, приводити <привести> в смущение (ТР, 269)

(202) **осквернити** [27b], **~ять** [2] (o)skrnáviti, obeščalstíti, -ščívati, (o)sramotíti, (o)kaljati, (u)prljati, zagaldíti, -đívati; uvrijediti/vrijedati, ponizi(va)ti (ПП, 509)

(203) **причаствити(ся)** [24b], **~щати(ся)** [1] *crkv* pričelstíti, -ščívati (se) (ПП, 678)

(204) **постити се** *пошусь* постити (РМ, 225)

(205) **пострићи -стрижем (постригох, постриже; постригао, -стригла)** 1. постричь; 2. посвятити в духовный сан (РМ, 597)

5.4.2.4.2.4. Шира граматичка слика нуди се у речницима Пољанца и Станковића²⁹², па ћемо поменути битније аспекте који се тичу граматичког нивоа. Пољанец нуди табеларни преглед важнијих граматичких појава (нпр. деκлинација именица и придева, конјугација глагола – РП, 1032–1043), што се налази у непосредној вези са микроструктуром речника. Управо се на основу тих табела дају граматичке информације о лексемама – нпр. код именица се у угластој загради бележе бројеви који указују на род и деκлинацијски тип, а неки од њих служе као индикатор појединих гласовних алтернација у именичким облицима (нпр. број 8 упућује на губљење вокала -o- и -e-); за придеве се на исти начин обележава деκлинацијски тип, а за глаголе конјугацијски тип промене (пр. 206–208). Са друге стране, у Станковићевом речнику код именица се доследно бележи облик генитива једине (тј. множине), као и сви падежи једине и множине где долази до померања акцента. Код придева се наводе облици за све родове у једини, као и кратки облици (ако постоје). На корпусу глагола евидентирају се подаци о првом и другом лицу једине и трећем множине презента (простог будућег времена), а уз прелазне глаголе бележи се облик партиципа перфекта пасива (пр. 209–212). У оба речника се пажња поклања рекцији глагола и глаголских

²⁹² Овде и надаље под Станковићевим речником имамо у виду *Руско-српски речник* у његовој редакцији (РС).

именица, код Станковића и далеко шире (пр. 215–216), што у великој мери омогућава информисање о домену лексичко-синтаксичке спојивости (пр. 213–214, 217–218)²⁹³.

(206) **молеблен** [1/8], **~ствие** [23¹] *crkv* (kratka) služba božja; **благодарственный ~ен** *tedeum*, služba božja zahvalnica (u katol.), *blagodarenje* (u pravosl.) (РП, 384)

(207) **теологический** [33] *teološki* (РП, 883)

(208) **облачить** [25b], **~ать** [1] *odjenuti/odijevati*, *obući/oblačiti* (svećenika); *zast šalj na/vući*, *-vlačiti na koga* (odjeću) (РП, 474)

(209) **епитим||ья, -ьи ж, ген. мн. -ий** *цркв.* *епитимија* (РС, 193)

(210) **чудотворный, -ная, -ное; -ен, -на, -но** **1.** *рел.* чудотворан, који твори чуда; **~ная икона** чудотворна икона **2.** *фиг.* чудотворан, изванредан; **~ климат** изванредна клима (РС, 944)

(211) **говелть, -ю, -ешь, -ют** *несврш. цркв.* *постити*, *спремати се за причест* (РС, 143)

(212) **причастить, -щу, -стишь, -стят; -щённый** *сврш. цркв.* *причестити* (РС, 658)

(213) **исповедовать** [13] кого *crkv* *ispovijedati koga*; *fig* *razg šalj ispitivati, zapitkivati; ispovijedati (religiju)*; **-ся кому, у кого** *ispovijedati se komu*; *fig* *prizna(va)ti, povjerliti, -avati (tajnu)* (РП, 272)

(214) **молить** [27c] **(вы-) кого о чём** *vis moliti, umoljavati, preklinjati koga za što*; **-ся (по-) кому** *moliti se komu*; **~ся на кого/что** *fig zast obožavati koga/što* (РП, 384)

(215) **анафема, -ы ж. цркв.** *анатема*, *проклетство с*; **предать ~е** *кого* *бацити анатему на кога* (РС, 24)

(216) **духовник, -а м чей, кого** *лични исповедник* (РС, 189)

(217) **служить, -у, служишь, служат** *несврш. 1.* *служити, службовати*; **~ в армии** *служити војни рок 2. кому, чему свеч.* *служити*; **~ народу** *служити народу 3. чем* *служити као шта*; **~ доказательством** *служити као доказ 4. само 3. л.* *служити, употребљавати се 5. что и без обј. цркв.* *служити, вршити богослужење*; **~ обедню** *служити литургију 6. само 3. л.* *стајати на задњим шапшама (о псу)* (РС, 791)

(218) **обвенчать, -ю, -ешь, -ют; обвенчанный** *сврш. кого с кем* *венчати (у цркви)* (РС, 435)

5.4.2.4.2.4. Из датих примера очито је да се већи део граматичких информација односи на леву страну него на десну, што је у лексикографском погледу исправна одлука, јер су за говорнике српског језика такви речници пасивног типа. Када би били активног (нпр. као за говорнике руског језика), информације о левој страни могле би бити редуковане у циљу остваривања додатног простора за информисање о десној, и обрнуто. Такође, шире граматичко информисање имало би своју оправданост евентуално у речницима великог обима, што овде није случај.

²⁹³ У *Теолошком речнику* овоме се такође поклања значајна пажња, нпр. **молити се <помолити се>** (*коме, за шта, за кога*) – *молиться <помолиться>*, *творить <сотворить>* *молитву (кому, о ком, о чём)* | **молити се Богу** – *молиться Богу*; **молити се за здравље и спасење** – *молиться о здравии и спасении*; **молити се за покој душе** – *молиться за упокой души (о упокоении души)*; **молити се на бројанице** – *молиться по чёткам* (ТР, 220).

5.4.2.4.2.5. У целини посматрано, може се закључити да је граматичко информисање у терминолошким речницима мање заступљено него у општим (уп. пр. 219, 221 и 200, 222). Имајући у виду карактер и намену датих типова речника, постојеће стање сасвим је разумљиво.

(219) **ад** – ад, пакао (ТР, 47)

(220) **ад, ада** м, лок. **об аде, в аду** пакао, ад: **муки ада** паклене муке; **исчадие ада** ђаволско племе, злотвор; **суший ад в доме** у кући је прави пакао (РС, 20)

(221) **Амин** – Аминь (ТР, 168)

(222) **амин** межд. церк. аминь (РБ, 16)

5.4.2.5. Квалификатори употребне и стилске вредности

5.4.2.5.0. Међу важне елементе речничке микроструктуре, како наводи Р. Драгићевић (2010: 30–31), спадају и *квалификатори употребне и стилске вредности*. Они се користе као саставни део појединих лексикографских поступака у преводној, а и у лексикографији уопште, ради утврђивање статуса језичке јединице у лексичком систему и правила њене употребе у писменој и усменој продукцији (исп. Ристић 2014: 113). Приликом израде речника лексикографи имају непосредан увид у грађу, па на основу различитих параметара (нпр. врста текстова из којих је грађа ексцерпирана, број примера) могу компетентно да оцене употребну и стилску вредност одреднице – нпр. да ли је карактеристична за одређени тип дискурса, дијалекатске говоре, научно-технички језик, да ли је експресивна или не (Драгићевић 2010: 31). У дескриптивној лексикографији ово питање има несумњив значај, али и у преводној, будући да се квалификатори²⁹⁴ у преводним речницима често дефинишу по узору на дескриптивне.²⁹⁵

5.4.2.5.0.1. У речницима из нашег корпуса податке о квалификаторима проналазимо у списку техничких скраћеница, где се уочавају јасне назнаке о постојању лексике из сфере православне духовности. О томе казују следећи квалификатори: *рел.* (религија – религија), *церк.* (церковное слово, выражение – црквени термин) – *Русско-сербскохорватский словарь* Ивановића и Петрановића (СИП, 11), *цркв.* (црквени израз) – *Речник руског и српскохрватског језика* Московљевића (РМ, IX), *bibl* (biblijski izraz), *crkv* (crkveni izraz) и *rel* (religija, religijski pojam) – *Rusko-hrvatski ili srpski rječnik* Пољанеца (РП, IX–X), *рел.* (религија – религија), *цркв.* (црквено – церковное слово, выражение) – *Руско-српски речник* у редакцији Станковића (РС, 15), *рел.* (религија – религија), *церк.* (церковное слово, выражение – црквени израз) – *Сербскохорватско-руски словарь* Толстоја (СТ, 13–14), *рел.* (религија – религија), *церк.* (црквени израз – церковное слово) – *Српско-руски речник* Бошковића (РБ, 8), *аскет.*, *библ.*, *цркв. теол.*, *правосл.*, *старообр(ед.)*. – *Руско-српски и српско-руски теолошки речник* (нпр. ТР, 52, 82, 172, 177, 179, 181). У овај списак укључили бисмо и Ђуровићев речник, где постоји већ фреквентан квалификатор – *crkv.* (iz crkvenog jezika) – али и један који се бележи само у датом извору – *bogoslov.* (bogoslovski) (РЂ, 10). Сумарни табеларни преглед релевантних квалификатора, укључујући тематску сферу на коју се односе у речницима, понудили смо у Табели бр. 6.

²⁹⁴ Како наводи С. Ристић (2014: 113), квалификатори се још називају *маркери*.

²⁹⁵ Квалификатори релевантни за наше истраживање значајни су у дескриптивној лексикографији (нпр. исп. Ристић 2014: 124). Квалификација лексике у описном речнику може да обухвата различите домене, па тако у оквиру појмовно-енциклопедијског домена Н. Ивановић издваја и „квалификаторе религијског контекста” (Ивановић 2014а: 219–221).

Табела бр. 7. Преглед констатованих квалификатора у преводним речницима

ТЕМАТСКА СФЕРА	КВАЛИФИ- КАТОРИ	РЕЧНИЦИ							
		РБ	СИП	РМ	РП	РС	СТ	РБ	ТР
РЕЛИГИЈА	<i>рел.</i>		+			+	+	+	
	<i>rel</i>				+				
ПРАВОСЛАВЉЕ	<i>правосл.</i>								+
ЦРКВА	<i>цркв.</i>			+		+			+
	<i>crkv.</i>	+							
	<i>crkv</i>				+				
	<i>церк.</i>		+				+	+	
БИБЛИЈА	<i>библ.</i>								+
	<i>bibl</i>				+				
ТЕОЛОГИЈА	<i>bogoslov.</i>	+							
	<i>теол.</i>								+
АСКЕТИКА	<i>аскет.</i>								+

5.4.2.5.0.1.1. Списак постојећих квалификатора, као и ближе информације о њима, изостају у *Теолошком речнику*. Могуће да су се аутори определили за такво решење, јер систем квалификатора у речнику није разуђен. Ипак, сматрамо да информације о њима треба да буду заступљене, макар у упутствима за коришћење речника, где би се навео њихов преглед са тумачењем. Ради се о специфичном типу лексикографског извора где се језичка грађа детерминише квалификаторима неједнаке природе (нпр. уп. *правосл.*, *римокат.* – *старообр(ед)*. – *аскет.*, *библ.*, *цркв. теол.* – *нар.*, *арх.*, *ист.* – *и фиг.*), а због импликација које речник (може да) има у лингводидактичком погледу (исп. ТР, 7–13), информисање такве врсте чини се потребним утолико пре. Осим тога, потребно је размотрити сврсисходност појединих квалификатора. На пример, у читавом речнику (који је иначе двосмерни) квалификатор *нар.* јавља се свега једном. Према нашем мишљењу, њега треба изоставити, чему у прилог могу ићи следећи аргументи: 1) карактер речника, 2) природа целокупне речничке грађе, 3) чињеница да је посредни једини пример те врсте у читавом речнику,²⁹⁶ 4) ограничена сфера употребе датог придева у савременом руском језику. Уместо њега, ми бисмо предложили други придев – *Богородичный*. Он уопште није констатован међу одредницама, а чини нам се бољим решењем макар из три разлога: 1) припада књижевном језику, 2) одликује га шира сфера и већа репрезентативност употребе (нпр. *Богородичные праздники*, *Богородичная просфора*, *Богородичное правило*),²⁹⁷ 3) фреквентнији је у савременом језику. Све га то квалификује као пример који завређује засебну одредницу

²⁹⁶ У питању је следећи пример: **Богородицкий, Богородицын нар.** – Богородичин | **Казанский Богородицкий (Богородицын) монастырь** – Богородичин манастир у Казању (ТР, 57).

²⁹⁷ Уп. и грађу еклисионима: нпр. *Богородичный Щегловский монастырь*, *Тихвинский Богородичный Успенский мужской монастырь*, *Коневский Рождественно-Богородичный монастырь*.

(нарочито због преводних еквивалената – нпр. уп. *Богородични празници*, *Богородично правило*). Осим тога, он је у речнику заступљен на нивоу примера (нпр. ТР, 175), али не и међу одредницама. У српско-руском делу речника срећу се квалификатори *цркв. теол.* Користе се заједно, један до другог (па не би било неоправдано сматрати их и једним квалификатором), у примерима²⁹⁸ када се указује да су лексеме, односно преводни еквиваленти, карактеристични за религијски дискурс. Дистинкција такве врсте има своје оправдање и сведочи о свести аутора да лексикографски укажу на језичке нијансе, што би засигурно погодовала корисницима речника, утолико пре што религијски дискурс испољава специфичности на лексичком нивоу. Међутим, чини се да би требало преиспитати сврсисходност датих квалификатора, будући да се њима задире у два домена различитог опсега – црквеног (ширег) и теолошког (ужег). Решење би могла била замена другим квалификатором или њихово разграничавање на грађу карактеристичну за религијски и – уже – теолошки дискурс, што би изискивало квалификацију ширег речничког корпуса, укључујући и руско-српски део. Услед релативно ограниченог броја примера (5) као оптимално решење видимо прекомпоновање квалификатора у постојеће глосе,²⁹⁹ тим пре што горенаведена експликација није у широј мери ни потребна, будући да се највећи део грађе односи на религијски дискурс, па би диференцијација те врсте била подесна у оним репрезентативнијим случајевима размимоилажења у религијском и нерелигијском дискурсу.

5.4.2.5.0.2. Од релевантних квалификатора, у општим речницима најфреквентнији су они који указују на домен Цркве и религије. По свој прилици, томе је значајно допринела пракса у дескриптивним речницима, где се углавном такви квалификатори и заступају када је у питању сфера којом се бавимо, а познато је да дескриптивни речници обично служе као база за преводне (исп. Станковић 1999: 66). У свим речницима заступљен је квалификатор који се односи на црквени домен (*цркв. / crkv. / crkv / црк.*), религијски изостаје само код Московљевића (*рел. / rel*), док се код Пољанеца пак јавља квалификатор којим је маркирана грађа библијског порекла (*bibl*). Разуђеност у погледу употребне вредности, како видимо, није присутна, ти нису забележени квалификатори који додатно диференцирају лексички корпус (нпр. *аскет.*, *старообр.*). Имајући у виду лексикографске детерминанте општих речника, такво стање има пуно оправдање у лексикографској пракси. Као својеврстан изузетак може се поменути Ђуровићев речник, где проналазимо квалификатор *bogoslov*. Њиме су обележени поједини теолошки термини, што само потврђује тезу коју смо раније изнели, а то је да у појединим сегментима, када је у питању лексика из сфере православне духовности, Ђуровићев речник инклинира речницима термиолошког типа. Систем квалификатора у *Теолошком речнику* носи карактер уже диференцијације него што је то случај у општим речницима, о чему казују примери као што су *правосл.*, *старообр.*, *библ.*,³⁰⁰ *аскет.*³⁰¹ У наставку ћемо се руководити принципом општости, почев од разматрања

²⁹⁸ Примери су следећи: **бесемен** – 1. [без семенa, о плоду] бессемянный; 2. *цркв. теол.* бессеменный | **бесемено зачеће** – бесеменное зачатие (ТР, 172), **заповест** – приказ, приказание; распоряжение; повеление, веление; *цркв. теол.* заповедь | **Мојсијеве заповести** – Моисеевы заповеди; **десет Божијих заповести** – десять Божиих заповедей; **осам заповести блаженства** – восемь заповедей блаженства; **држати заповести** – хранить заповеди; **живети по заповестима Господњим** – жить по заповедям Господним (ТР, 199), **јерархија цркв. теол.** – иерархия, священноначалие | **небеска јерархија** – небесная иерархия; **свештена јерархија** – священническая иерархия (ТР, 208), **одозго цркв. теол.** – свьше | **сваки савршени поклон одозго је** – всяк дар совершен свьше ест (ТР, 231), **унија** – союз; *цркв. теол.* џниа | **Европска унија** – Евросоюз; **Флорентинска унија** – Флорентийская џниа (ТР, 281).

²⁹⁹ Рецимо: **петак** – пятница; [у *православном социолекту*] **петок** | **Велики петак** – Великая (Страстная) Пятница, Великий Пятко; **Источни петак** – Пятко Светлой седмицы (ТР, 238).

³⁰⁰ У Пољанчевом речнику дати квалификатор среће се 6 пута, а у *Теолошком речнику* 94 пута (45 у руско-српском делу и 49 у српско-руском). Иако је такво стање разумљиво када се има у виду о којим се типовима речника ради, оно ипак јасно казује о статусу наведеног квалификатора у сваком од њих.

³⁰¹ Будући да је речником обухваћена шира религијска лексика, заступљени су и други квалификатори (нпр. *римокат.*), међутим, ми се у овом истраживању нећемо њима бавити.

квалификатора који су усмерени на најопштије тематске сфере (нпр. религија), па све до оних ужих (нпр. аскетика).

5.4.2.5.1. Наиме, у речницима општег типа заступљена је разноврсна лексичка грађа. Како би се њена употребна вредност јасно издиференцирала, на нивоу микроструктуре користе се различити квалификатори. На сферу религије упућује квалификатор *rel.* (нпр. в. 223, 227, 229, 231), односно *rel* (нпр. в. 225), који је присутан у свим преводним речницима из нашег корпуса (пр. 223–232), изузев Московљевићевог.³⁰²

(223) **ересь** *ж.* 1. *rel.* јерес *м.*; 2. *разг.* (*чепуха*) бесмислица *ж.*, којештарија *ж.*; нести (говорити) ~ говорити којештарије. (СИП, 150)

(224) **проповедовать** 1. *rel.* проповедати; 2. *перен.* пропагирати. (СИП, 503)

(225) **новообращённый** [31] *rel* novoobraćen; - **~ый** *sm* obraćenik, konvertit, neofit (РП, 463)

(226) **промысел**² [1/8], **~сл** [1] *rel* providnost, providenje, promisao (РП, 694)

(227) **геенна**, **-ы** *ж* *rel.* пакао *м*; **~огненная** пакао (РС, 138)

(228) **зачати****е**, **-я** *с* зачеће \diamond **непорочное** *~ rel.* безгрешно зачеће (РС, 239)

(229) **светити** **I**, светим *rel.* освящать, святить; **~ се** освящаться, святиться. (СТ, 535)

(230) **свевышньи**, **~а**, **~е** *rel.* всевышний. (СТ, 534)

(231) **мисија** *ж* ① миссия; поручение *с*; **поверити важну** *~у* **некоме** возложить важную миссию на *кого-л.*; **~ добре воље** миссия доброй воли; **мировна** *~* мирная миссия; **дипломатска** *~* дипломатическая миссия; **војна** *~* военная миссия; ② *rel.* миссия, миссионерская организация (РБ, 413)

(232) **раскол** *м* раскол, распадение *с*; ②³⁰³ *rel.* раскол; ~ руске цркве раскол русской церкви; ~ у странци раскол в партии (РБ, 759)

5.4.2.5.1.1. Констатовани су случајеви размимоилажења у идентификацији истих примера у различитим речницима (нпр. в. 233–238), као и недоследности у оквиру истог речника (пр. 239–241), на пример:

(233) **архангел** *м.* арханђео *м.* (СИП, 21)

(234) **архангел** *rel* arhandeo (РП, 12)

(235) **архангел**, **-а** *м* *rel.* арханђео (РС, 28)

(236) **раскольник** *м.* 1. *rel.* расколник *м.*, отпадник *м.*; 2. разбијач *м.* (СИП, 533)

(237) **раскольник** [1] *rel hist* raskolnik, staroobrednik, otpadnik, šizmatik; *fig* razbijač, sektaš, frakcionaš, disident (РП, 742)

(238) **раскольник**, **-а** *м* 1. *ист. цркв.* расколник, отпадник 2. *фиг.* разбијач, секташ (РС, 732)

³⁰² Од релевантних квалификатора заступљен је само *цркв.*, на шта је могао да утиче и обим речника.

³⁰³ Нисмо изоставили графичку ознаку за прво значење, већ није наведена ни у речнику, што није усамљен случај: нпр. в. **Створитељ** *м, rel.* Творец, Создатель; ② *перен.* творец, создатель (РБ, 877).

(239a) **пасха** [12] *rel* Pasha (židovski blagdan); Uskrs; pasha (uskršnje slatko jelo od svježeg sira, urde) (РП, 12, 186)

(239б) **рождество** [21b] Воџић; **праздновать р.** božićevati (РП, 12, 186)

(240a) **адсклий, -ая, -ое 1.** адски, паклен **2. фиг. разг.** страшан, ужасан, неподношљив; **~холод** цича зима; **~ая боль** неподношљив бол ◊ **~ая машина заст.** паклена машина (РС, 20, 920)

(240б) **райсклий, -ая, -ое 1. рел.** рајски **2. фиг.** рајски, диван; **~ая жизнь** рајски живот (РС, 20, 920)

(241a) **Божий** м. рождество (*праздник*); **Мали** ~ уст. Новый год. (СТ, 36, 634)

(241б) **Ускрс II** м. *рел.* пасха. (СТ, 36, 634).

5.4.2.5.1.2. У *Теолошком речнику* дати квалификатор није заступљен. У њему се језички материјал уже спецификује, а не диференцира (толико) према критеријуму да ли се односи на религију или не (као у општим речницима), будући да се у речнику теолошког профила то априори подразумева. Дата фаза била је актуелна још на нивоу макроструктуре, па је разумљиво да дистинкција те врсте неће бити у фокусу микроструктуре, где се то маркантно види у равни квалификатора.

5.4.2.5.2. Са друге стране, једино се у *Теолошком речнику* среће квалификатор *правосл.* Он се користи у примерима који се тичу хришћанства, а код којих се преводни еквивалент разликује у зависности од тога да ли припада источној и западној провенијенцији (пр. 242–250). Отуда је експлицирање датих разлика не само оправдано, већ и неопходно, а сматрамо да би било од користи чак и у општим преводним речницима са српскохрватским материјалом, у којима се тим поводом неретко очитује појава коју К. Кончаревић назива *идентификационом акултурацијом* (о овоме више у т. 5.4.2.6.3.2.1.).

(242) **Архиепископ** – Архиепископ *правосл.*³⁰⁴; надбискуп *римокат.* (ТР, 50)

(243) **архиепископский** – архиепископски *правосл.*; надбискупски *римокат.* (ТР, 50)

(244) **епископия** – епископија *правосл.*; бискупија *римокат.* (ТР, 82)

(245) **кафедра** – катедра| **епископская кафедра** – епископска катедра *правосл.*; бискупска катедра *римокат.* (ТР, 96)

(256) **монашество** – монаштво, калуђерство *правосл.*; редовништво *римокат.* (ТР, 106)

(247) **обедня** – литургија *правосл.*; миса *римокат.* | **обедня с коленопреклонением** – миса са коленопреклањањем (кличањем); **обедня с пением** – појана миса; **обедня без пения** – тиха миса; **служить обедню** – служити литургију, мису (ТР, 112)

(248) **приход** – парохија *правосл.*; жупа *римокат.* | **сохранение единства прихода** – очување јединства парохије; **духовно-нравственное возрастание прихода** – духовно-морално узрастање парохије; **устав прихода** – статут парохије; **финансово-хозяйственная деятельность прихода** – финансијско-привредна делатност парохије; **распоряжение имуществом прихода** – располагање парохијском имовином (ТР, 135)

(249) **прихожанин, -нка** – парохијанин, -нка *правосл.*; жупљанин, -нка *римокат.* (ТР, 135)

³⁰⁴ Употреба квалификатора није увек доследна: уп. **киворий** – киворијум *правосл.*; циборијум *римокат.* [*свечани покров над престолњем, обично начињен од скупоцене тканине, дрвета или мермера*] (ТР, 97).

(250) **викаријат** – *правосл.* викариатство; *римокат.* викариат (ТР, 181)

5.4.2.5.2.1. Може се приметити да је у материјалу српског језика испољена знатно мања потреба за диференцирањем ове врсте него у руском језику (уп. нпр. рус. *архиепископ, архиепископия, архиепископский, епископ, епископия, епископский, монах, монахиня, монашеский, монашество, обедня, приход, приходский / приходской, прихожанин*; срп. *викаријат*). Такво стање упућује на закључак да је српски језик на лексичком плану – за разлику од руског – у већој мери издиференцирао грађу која се користи у православној и римокатоличкој средини (нпр. срп. *епископ, бискуп* → рус. *епископ*; рус. *архиепископия* → срп. *архиепископија, надбискупија*).

5.4.2.5.3. Најзаступљенији квалификатор, од свих релевантних за наше истраживање, односи се на црквену сферу. У питању је *цркв.* (нпр. в. 253, 257) / *crkv.* (пр. 263) / *crkv* (пр. 255) / *цркв.* (пр. 251, 259, 261). Он се налази у свим речницима општег типа из нашег корпуса,³⁰⁵ на пример:

(251) **исповедь ж.** 1. *цркв.* исповест ж., исповед ж.; 2. *перен.* исповест ж., признање с. (СИП, 207)

(252) **приобщить** 1. прикључити, придружити; 2. *цркв.* причестити; **~ся** 1. прикључити се, придружити се; 2. *цркв.* причестити се. (СИП, 485)

(253) **кроп|ило** (*цркв.*) шкропило; **~ить** –*плю* прскати, шкропити (РМ, 124)

(254) **мол|ебен** –*бна* (*цркв.*) молепствије, благодарење; **~ельня** соба за молитву; **~ить** *молишь* молити, умољавати (РМ, 140)

(255) **прото|дьякон** [1] *crkv* arhidakon (РП, 705)

(256) **величание** [23¹] nazivanje (по *осу, zvanju*), tituliranje; slavljenje, hvaljenje; *zast prov narodna obredna pohvalna pjesma*; *crkv pjevanje u čast praznika* (РП, 59)

(257) **отпева|ть, -ю, -ешь, -ют** *несврш. кого цркв.* опојавати *кога*, држати *опело коме* (РС, 499)

(258) **митрополи|я, -и ж** *цркв.* митрополија (РС, 356)

(259) **канонск|и, ~а, ~о** *цркв.* канонический; **~о право** каноническое право. (СТ, 202)

(260) **опход м.** 1) обход, объезд; 2) *цркв.* крестный ход; процессия. (СТ, 348)

(261) **амвон м,** *цркв.* амвон (РБ, 16)

(262) **нало|нь м,** *цркв.* аналой (РБ, 449)

(263) **панагия** *грч. παναγία, crkv.* svesveta, 1. ikona Spasitelja ili Bogorodice od zlata, srebra ili dr. koju episkop nosi na prsima; 2. prosfora koja se uznosi u čast Sv. Bogorodice (РЂ, 606)

(264) **воль|но** *adv.* slobodno; *crkv. hotimično, vojn.* voljno; *стоять* ~ stajati voljno; *ружьё* ~ pušku dole! (РЂ, 144)

³⁰⁵ Укључујући и речник Московљевића, али само у руско-српскохрватском делу (уп. т. 5.4.2.2.2.).

5.4.2.5.3.1. Увидом у ширу грађу запажају се случајеви размимоилажења, па се исти примери у различитим речницима лексикографски третирају неједнако (нпр. в. 265–279). То се нарочито манифестује код квалификатора који указују на религијску и црквену сферу³⁰⁶.

(265) **проповедь** *ж.* 1. рел. проповед *ж.*; 2. *перен.* поука *ж.* (СИП, 503)

(266) **проповедь** [20] crkv propovijed; *fig* prodika, moralna pouka; rasprostranjivanje, širenje, propaganda (idejâ) (РП, 697)

(267) **проповедь, -и ж 1.** проповед; **произнести** ~ одржати проповед; **2. чего фиг. књиш.** пропагирање *с*, ширење *с*; ~ **новых взглядов** пропагирање нових погледа (РС, 677)

(268) **пост** II *м.* рел. пост *м.*; **великий** ~ велики пост. (СИП, 458);

(269) **пост**¹ [1b] crkv post, uzdržavanje od jela (*i fig šalj*); **в ~у** за vrijeme posta; **соблюдать п.** postiti (РП, 635)

(270) **пост**², **-а м, мн. -ы, -ов** цркв. пост; **соблюдать** ~ држати пост, постити (РС, 613)

(271) **крещение** *с.* рел. крштење *с.*; ◇ **боевое** ~ ватрено крштење (СИП, 242);

(272) **крещение** [23¹] rel krštenje; **боевое к.** vatreno krštenje; *crkv* Bogojavljenje (praznik) (РП, 324);

(273) **крещение, -я с** цркв. **1.** крштење (*обред*) **2.** Богојављење (*празник*) ◇ **боевое** ~ ватрено крштење (РС, 310)

(274) **пасха ж.** рел. Ускрс *м.* **пасхальный** рел. ускршњи (СИП, 398)

(275) **пасха** [12] rel Pasha (židovski blagdan); Uskrs; pasha (uskršnje slatko jelo od svježeg sira, urde); **пасхальный** [31] crkv uskršnji (РП, 547)

(276) **пасха, -и ж** цркв. **1.** Пасха (*јеврејски празник*) **2.** Ускрс *м* **3.** пасха (*ускршња посланица об. од слатког сира*); **пасхальный, -ая, -ое** цркв. **1.** пасхални **2.** ускршњи; **~ые яйца** ускршња јаја (РС, 524)

(277) **господь м.** рел. господ *м.*, бог *м.* (СИП, 115);

(278) **господь, гóспода** rel gospod, bog, **ах ты господи!** *intj* o bože! **упаси ~оди** ne daj bože! **слава тебе ~оди** razg hvala bogu! (РП, 136);

(279) **господь, гóспода м** цркв. бог; **господи!** господе боже!, боже мој! ◇ **слава тебе господи!** хвала богу!; **не дай (не приведи) господи!** боже сачувај!, не дај боже! (РС, 149)

5.4.2.5.3.2. Такође, постоје случајеви када је приметна недоследност у погледу третирања средње грађе у оквиру истог речника, на пример:

(280) **ветхий** (*о строении*) стар, трошан; (*об одежде*) похабан, излизан; (*о человеке*) онемоћао, ороноу; ◇ **Ветхий завет** рел. Стари завет. **священный** свети; ~ долг света дужност; **~ое писание** цркв. свето писмо. (СИП, 58, 565)

(281) **архиепископ** [1] pravoslavni nadbiskup; **епископ** [1] crkv episkop, biskup (РП, 12, 186)

³⁰⁶ У тој равни констатују се и неадекватна решења: нпр. **грехопадение** [23¹] crkv prvi, istočni grijeh; *fig knj iron* grijeh, sagrešenje, prijestup (РП, 139), **панихидла, -ы ж** рел. опело *с*, парастос *м*, помен *м*; **служить** ~у држати парастос ◇ **гражданская** ~ комеморација (РС, 520), **јектенија ж.** рел. ректења (РБ, 290), **лавра ж.** рел. лавра (РБ, 362).

(282) **епархија**, **-и ж** *цркв.* епархија, бискупија; **патриархија**, **-и ж** патријаршија (*подручје*) (РС, 193, 524)

(283) **вечерња** *ж* вечерня, вечерняя церковная служба; **јутрење** *с*, *цркв.* заутреня *ж*, утренняя (РБ, 74, 293)

(284) **епархија** *м.* епархия; **митрополија** *ж.* *цркв.* област управления митрополита, митрополия (СТ, 112, 258)

5.4.2.5.4. У руској и српској култури, као и у читавом православном, па и хришћанском свету, посебан значај има Библија. Ради се о најпревођенијој књизи свих времена, чији су преводи одиграли важну улогу у процесу инкултуризације светописамске поруке на ширем међународном плану (деталније исп. Ракић 2020). Изрази библијског порекла и данас су саставни део многих језика. Неки од њих су постали толико фреквентни да их говорници користе, некада чак ни не знајући да потичу из Књиге над књигама (нпр. рус. *перст Божий, земля обетованная, метать бисер перед свиньями, козёл отпущения, камень преткновения, заблудшая овца, (все,) взявшие меч, мечом погибнут, Фома неверующий, в огонь и воду, бросить камень, манна небесная*; срп. *пасти с неба, бацати бисере пред свиње, прати руке, бити на седмом небу, неверни Тома, одвојити жито од кукоља, жртвено јагње, Содома и Гомора, камен спотицања*). В. Н. Телија такве језичке информације третира као културне универзалије (исп. Маслова 2001: 11), па није изненађујуће што се и у преводним речницима среће квалификатор *библ.*, односно *bibl.*

5.4.2.5.4.1. На нивоу општих речника он се среће само у Пољанчевом речнику. Таквих примера нема много и преваходно се односе на устаљене изразе библијског порекла (нпр. *блудный сын, земля обетованная, Тайная вечеря, манна небесная*).

(285) **обетованный** [31] *bibl*: *~ая земля* obećana zemlja (*i fig*) (ПП, 472)

(286) **вечеря** [13]: **тайная в.** *bibl* posljednja večera (ПП, 64)

(287) **манна** [12] *bibl* *nebeska hrana* || *~ой питаться небесной šalj živjeti oskudno, gladovati; ждать как ~ы небесной čekati kao ozebao sunca* (ПП, 364)

(288) **ветхозаветный** [31] *bibl* *starozavjetni; fig šalj, iron star, nesuvremen, staromodan, zastario, preživio, pretpotopan (običaj)* (ПП, 64)

(289) **мытарь** [5] *bibl* *poreznik; hist carinik (u st. R.)* (ПП, 394)

(290) **блудный** [31] *zast razvratan, pohotan, bludan, poročan, nemoralan* || **~ый сын** *bibl* *bludni, zabludjeli sin* (ПП, 35)

5.4.2.5.4.1.1. Библизми се срећу и у другим речницима општег типа, али се њихово порекло не експлицира лексикографским путем (нпр. СИП, 39, 346; РС, 49–50, 243, 341; СТ, 35; РБ, 47, 226). Ову Пољанчеву праксу сматрамо добром и, према нашем мишљењу, треба је примењивати у преводним речницима општег типа, свакако уз одабир репрезентативних примера. Утемљење за такву оцену видимо у разлозима лингвистичке и нелингвистичке природе: таква пракса омогућава јасније препознавање језичког материјала библијског порекла, стицање увида у његове лексичке особености (нпр. *Тайна вечера* у руском језику не садржи именицу *ужин* већ искључиво *вечеря*), ширење спознаја о њему (монолингвално и

конфронтативно), што доприноси не само већем обиму сазнања о подацима лингвистичке природе, већ и из домена опште културе.³⁰⁷

5.4.2.5.4.2. Квалификатор *библ.* далеко је фреквентнији у *Теолошком речнику*, што се и могло очекивати (у руско-српском делу: нпр. *Исход, Книга Чисел, Второзаконие, Книга притчей Соломона, Екклесиаст Пятикнижие, Песнь песней, Нагорная проповедь, Агнец Божий, никто не благ, как только один Бог, блажен, кто верует, пройти огонь и воду, воскрешение сына Наинской вдовы, воскрешение дочери Иаира, врата адовы, глас вопиющего в пустыне, трубный глас, мудрые и неразумные девы, заблудшая овца, запретный плод, злачное место, киот завета Господня, ковчег, ковчег Завета, Ноев ковчег, вдовья лепта, лествица Иаковля, червь неусыпающий и скрежет зубный, козёл отпущения, перворождённый из мертвых, вавилонское пленение, запретный плод, плод сторичный, по образу и подобию Божию, поклонение волхвов, всемирный потоп, нет пророка в своём отечестве, скрижали завета, совлечение ветхого человека, столп и утверждение истины, Вавилонское столпотворение, сыны громовы, да минует меня чаша сия, Иона во чреве китовом, юдоль плачевная; у српско-руском: нпр. *Постање, књига Постања, Излазак, Левитска књига, Бројеви, Поновљени закони, Петокњижје, Приче Соломонове, Књига Проповедникова, Песма над песама, Беседа на Гори, бесплодна смоква, нико није благ осим једнога Бога, благоразумни разбојник, васкрснуће сина Наинске удовице, васкрснуће Јаиروه кћери, васкрснуће Лазара, глас вапијућег у пустињи, трубни глас, заблудела овца, забрањени плод (забрањено воће), ковчег Завета, избави нас од злога, ковчег, Нојев ковчег (Нојева барка), колено, удовичина лепта, лестве Јаковљеве, по лику и подобију Божијем, наручје Авраамово, обећана земља, гнусоба опустошења, Каинов печат, поклоњење мудраца, вавилонска пометња, велики потоп, прворођени из мртвих, нико није пророк у својој постојбини, синови грома, таблице завета, закопати свој таленат у земљу, због страха од Јудејца). Као што се може приметити, квалификатором *библ.* превасходно су маркирани устаљени изрази библијског порекла (нпр. 293–294, 304–305), називи књига из канонског опуса Библије (нпр. 291–292, 301–302), прецедентни искази из Библије (нпр. 296, 298, 308, 310). За разлику од општих речника, овде је садржана и грађа која је мање позната у општој популацији, а далеко заступљенија у религијском дискурсу (нпр. 297, 299, 307, 309).**

(291) **Пятикнижие** – Петокњижје *библ.* (ТР, 137)

(292) **Второзаконие** – Поновљени закони *библ.* (ТР, 70)

(293) **заблудший** – заблудели | **заблудшая овца** – заблудела овца *библ.* (ТР, 84)

(294) **юдоль: юдоль плачевная** – долина плача *библ.* (ТР, 163)

(295) **столпотворение: Вавилонское столпотворение** – Вавилонска пометња *библ.* (ТР, 150)

(296) **подобие** – подобије | **по образу и подобию Божию** – по лику и подобију Божијем *библ.* (ТР, 123)

(297) **лествица, лестница** – лествица | **лествица Иаковля** – лестве Јаковљеве *библ.*; **лествица добродетелей** – лествица врлина (ТР, 101)

(298) **неусыпающий** – неуспављиви; акимитски | **по уставу неусыпающих** – по акимитском типичу; **червь неусыпающий и скрежет зубный** – црв неуспављиви и шкргут зуба *библ.* (ТР, 111)

(299) **чрево** – утроба | **Иона во чреве китовом** – Јона у утроби кита *библ.* (ТР, 161)

³⁰⁷ Због чега би квалификатор *библ.*, према нашем мишљењу, требало унети и у описне речнике, не само преводне (исп. Бајић 2013: 342; Јовановић 2019: 94).

(300) **воскрешение** – васкрснуће || **воскрешение сына Наинской вдовы** – васкрснуће сина Наинске удовице *библ.*; **воскрешение дочери Иaira** – васкрснуће Јаирове кћери *библ.* (ТР, 67)

(301) **Постање** [*Прва књига Мојсијева*] *библ.* – Бытие || **књига Постања** *библ.* – книга Бытия (ТР, 244)

(302) **левитски** – левитский || **Левитска књига** [*Трећа књига Мојсијева*] *библ.* – Левит, књига Левит (ТР, 215)

(303) **цариник** *библ.* – мытарь (ТР, 287)

(304) **обећан** – обещанный; обетованный || **обећана земља** *библ.* – обетованная земля (ТР, 227)

(305) **забрањен** – запрещённый, запретный, недозволенный || **забрањени плод (забрањено воће)** *библ.* – запретный плод (ТР, 197)

(306) **глас** – голос, глас || **чути глас Цркве** – слышать голос Церкви; **већина гласова** – большинство голосов; **глас Божији** – глас Божий; **глас вапијућег у пустињи** *библ.* – глас вопиющего в пустыне; **трубни глас** *библ.* – трубный глас; **глас у систему осмогласја** – глас в системе восьмигласия; **владајући глас** – текущий (господствующий) глас; **аутентични глас** – автентичный глас; **плагални глас** плагальный глас (ТР, 71)

(307) **опустошење** – опустошение; разорение; разрушение; разгром; запустение || **гнусоба опустошења** *библ.* – мерзость запустения (ТР, 233)

(308) **талант, таленат** – талант || **прича о талантима** – притча о талантах; **закопавати свој таленат у земљу** *библ.* – зарывать свой талант в землю | *в. дар* (ТР, 274)

(309) **син** – сын || **Син Божији** – Сын Божий; **духовни син** – духовный сын; **синови светлости** – сыны света; **синови грома** *библ.* – сыны громовы (ТР, 266)

(310) **благ** – благой || **блага вест** – благая весть; **нико није благ осим једнога Бога** *библ.* – никто не благ, как только один Бог (ТР, 173)

5.4.2.5.5. Из списка техничких скраћеница у речнику Д. Ђуровића може се уочити присуство квалификатора *bogoslov*. који реферира на грађу богословског карактера (РЂ, 10). То није случај у другим речницима општег типа, што само потврђује тврдњу коју смо већ изнели, а то је да Ђуровићев речник, у појединим сегментима који се односе на лексику из сфере православне духовности, инклинира речницима термилошког типа.

5.4.2.5.5.1. Поменути квалификатор користи се у релативно малој мери, свега два пута, и то неуједначено (уп. пр. 311 и 312). Вредна је похвале свест аутора о таквим терминима и настојање да они лексикографски обележе, међутим није јасно зашто су само одреднице *вочеловечение* и *единосущие* маркиране као богословске. У исту раван могу да се сврстају и неки други теолошки термини који су заступљени у речнику (нпр. *пресушествление*). Може се претпоставити да је Ђуровић под богословским терминима тумачио ускостручне теолошке термине, а да је оне који спадају у тематску групу „Црква” тумачио као црквене (на шта упућује и аналогни квалификатор – нпр. *в. проскомидия, демественник, восточен, панагия, Синодик, паремия*).

(311) **вочело|вечение** *n bogoslovsk.* *primanje čovečjega oblika; ~вечиваться, ~ваюсь, ~ваешься* postajati čovek; **~вечиться, ~чусь, ~чишься** postati čovek (РЂ, 151)

(312) **единосущ|ие** *n bogoslov.* *jedinstvo postojanja, ~ный adj.* *istoga postojanja, iste suštine* (РЂ, 248)

5.4.2.5.6. Међу најмаркантније специфичности *Теолошког речника* сврстава се и квалификатор *аскет.* (пр. 313–326). У систему постојећих квалификатора он упућује на разумењеност грађе у погледу теолошких дисциплина и нисмо га средли ни у једном руско-српском или српско-руском речнику. Наведеним квалификатором означава се да лексичке јединице спадају у домен аскетског богословља (у руско-српском делу речника: нпр. *безмолвие, безмолвник, блуждание помыслов, духовная брань, злоотсечение, зрение своего греха, изумление, исступление, мнение, пленение страстей, прелесть, прельщать / прельстить, прельщаться / прельститься, прилог, приражение, смущать / смутить, согласие, сочетание помыслов, умерщвление плоти*; у српско-руском: нпр. *духовна борба, вансебност, греховна жеља (побуда, подстицај), екстаза, заводити / завести, иступљење, обмана, пристајање на помисао, смућивати / смутити, тиховање, тиховатељ, умртвљивање тела*).

(313) **безмолвие** – безмолвије, ћутање *аскет.*, тиховање, исихија (ТР, 52)

(314) **злоотсечение** – одсецање, одсечење зла *аскет.* (ТР, 88)

(315) **прельщать <прельстить>** (*кого, чем*) – прелашћивати <преластити>, обмањивати <обманути>, заводити <завести> *аскет.* (ТР, 131)

(316) **приражение** – греховна жеља, побуда, подстицај *аскет.* (ТР, 134)

(317) **согласие** – 1. слога; 2. пристанак, одобрење; саглашавање, пристајање *аскет.*; сагласност, споразум; 3. фракција, струја || **согласие и единомысленность** – слога и једномисленост; **согласие с помыслом** – пристајање на помисао; **старообрядческие согласия** – староверске фракције [*крупније, издвојене по доктринарним критеријумима*]; **условное согласие** – условни пристанак; **выразить согласие** – изразити сагласност; **дать согласие** (*на что*) – дати пристанак (*на шта*); **с согласия правящего архиерея** – по одобрењу надлежног архијереја; **достигнуть (достичь) полного согласия** – постићи потпуни споразум (ТР, 146)

(318) **блуждание** – лутање || **блуждание помыслов** – лутање помисли *аскет.* (ТР, 56)

(319) **зрение** – вид; гледање, виђење; гледиште || **точка зрения** – тачка гледишта; **зрение своего греха** – виђење, сагледавање свога греха *аскет.* (ТР, 88)

(320) **тиховатељ аскет.** – безмолвник; молчальник (ТР, 276)

(321) **смућивати <смутити>** *аскет.* – смущати <смутити>, приводити <привести> в смущение (ТР, 269)

(322) **иступљење аскет.** – изумление (ТР, 207)

(323) **заводити <завести>** *аскет.* – прельщать <прельстить> (*кого, чем*), соблазнять <соблазнить>, вводить <ввести> в соблазн, искушать <искусить>, совращать <совратить> (*кого*) (ТР, 197)

(324) **обмана** – обман, заблуждение; *аскет.* прелесть (ТР, 228)

(325) **умртвљивање** – умерщвление || **умртвљивање тела аскет.** – умерщвление плоти (ТР, 281)

(326) **помисао** – помысел, помысл; помышление || **скривене (тајне) помисли** – сокровенные помыслы; **блудне помисли** – блудные помыслы; **пристајање на помисао аскет.** – согласие с помыслом (ТР, 242)

5.4.2.5.6.1. Изузев ширења спознајних радијуса о теолошкој терминологији, присуство датог квалификатора значајно доприноси сазнањима о лексици из општег фонда, а тачније њеним термилошким значењима која се односе на аскетику (нпр. рус. *мнение, прелестъ*, срп. *завести, пристанак*).

5.4.2.5.7. Како бисмо показали ширину лексикографских могућности у српској преводној лексикографији можемо поменути и квалификатор *старообред*. Он је заступљен само у *Теолошком речнику*. Дати извор садржи одреднице које презентују лексику руског старообредништва (нпр. *акафисто, бегуны, беспоповцы, дырники, единоверие, мирищение, начал, начетчик, подручник, поповщина*), док су свега три од њих идентификоване путем наведеног квалификатора (пр. 327–329).³⁰⁸

(327) **древлеправославный** – староправославан *старообр.* | **Древлеправославная церковь** – Староправославна црква [званични назив старообредничке организације која прихвата свеиштенство, свете тајне, обреде] (ТР, 79)

(328) **створки, створцы** – икона на склапање | **большие створцы** – велика икона на склапање, састављена од три или четири елемента *старообр.* (ТР, 149)

(329) **моленная** – богомоља, молитвени дом *старообред.* (ТР, 104)

5.4.2.5.7.1. Анализом грађе утврдили смо постојање примера у којима је лексика из сфере православне духовности маркирана другим квалификаторима употребне и стилске вредности (нпр. 330–341), а у делу њих то је учињено на неодговарајући начин, до чега је могло да доведе више разлога: занемаривање религијских значења у полисемантичкој структури лексема (нпр. 330, 337, 343), сужавање употребне вредности лексеме (нпр. 341,³⁰⁹ 347), неупућеност лексикографа³¹⁰ (нпр. 342),³¹¹ занемаривање релевантних обележја лексеме (нпр. семантичких, лингвокултуролошких – 347)³¹² итд.

(330) **благодать ж.** *разг.* благодет ж., блаженство с.; **какая ~!** каква благодет!, дивота једна! (СИП, 37)

(331) **фреска ж.** *иск.* фреска ж. (СИП, 667)

³⁰⁸ Имајући у виду обухват такве грађе, квалификатор може бити шире заступљен (и то уједначно у свим примерима – уп. 327–328 и 329), нарочито у речничким чланцима где је лексикографски то извољиво. Даћемо неке предлоге:

начал – кратко молитвено правило пре службе *старообр.* | **малый (семипоклонный) начал** – кратко правило које укључује седам молитава и седам метанија, малих или великих; **большой начал** – обимније правило, са читањем молитве Господње, 50. псалма, Символа вереи других молитава (уместо постојећег: **начал** – кратко молитвено правило пре службе [у *старообредника*] | **малый (семипоклонный) начал** – кратко правило које укључује седам молитава и седам метанија, малих или великих; **большой начал** – обимније правило, са читањем молитве Господње, 50. псалма, Символа вереи других молитава) (ТР, 108).

подручник – простирка на коју се стављају руке приликом чињења великих метанија *старообр.* (уместо: **подручник** – простирка на коју се стављају руке приликом чињења великих метанија [у *старообредника*]) (ТР, 123).

³⁰⁹ Боготражилаштво није искључиво филозофски покрет (о овоме подробније исп. Православная энциклопедия, Т. V, 447–453).

³¹⁰ У ова два случаја заправо се очитује узрочно-последична веза.

³¹¹ Старообредништво постоји и данас. Руска православна старообредничка црква (Белокриницка јерархија), на чијем се челу налази митрополит московски и целе Русије, броји 184 парохије само на територији Руске Федерације (према Православная энциклопедия, Т. IV, 542) (исп. Кончаревић 2013б: 286–298).

³¹² О овоме више у пр. 635.

- (332) **грехо|вный** (књиж.) грешан; **~водник** грешник, развратник; **~водничать** живети лакомислено, распуснички (PM, 56)
- (333) **инок** (књиж.) калуђер (PM, 105)
- (334) **агиография** [14] *lit.* hagiografija, životopis svetaca (PI, 4)
- (335) **благоговение** [23¹] *vis* duboko poštovanje, uvažavanje, -enje, divljenje, strahopoštovanje, obožavanje, pijetet (PI, 35)
- (336) **священнослужитель** [5] *knj* duhovno lice, svećenik (PI, 789)
- (337) **догматический** [33] *fil* dogmatički, -ski (mišljenje); kategoričan, ne trpeći prigovore (PI, 165)
- (338) **житийный** [31] *lit* hagiografski (PI, 195)
- (339) **исцеление, -я** с *књиш.* исцељење, излечење (PC, 270)
- (340) **прозорли|вый, -вая, -вое; -в, -ва, -во** *књиш.* видовит, проницљив; оштроуман, бистар; ~ ум проницљив ум (PC, 668)
- (341) **богоискательство, -а** с *фил.* боготражење (PC, 50)
- (342) **старообрядчество, -а** с *ист.* староверство (*религиозна секта настала у Русији у XVII в.*) (PC, 822)
- (343) **исповеда|ться, -юсь, -ешься, -ются** *сврш.* кому, у кого *разг.* исповедати се, поверити се (PC, 266)
- (344) **монаштво** с *књижн.* монашество. (СТ, 262)
- (345) **апсида** *ж, арх.* ① апсида; ② апсида (*на небе*) (РБ, 21)
- (346) **логос** *фил.* Логос (РБ, 377)
- (347) **пећки: ист.** **Пећка патријаршија** Печкая патриархия (РБ, 597)

5.4.2.5.7.2. Део примера уопште није идентификован никаквим квалификатором, и то доминантније у српско-руским речницима, на пример:

- (348) **затворник** *м.* испосник *м.*, пустињак *м.*; **жить** ~**ом** живети као испосник. (СИП, 182)
- (349) **святогтатство** крађа црквених ствари; вређање светиња (PM, 272)
- (350) **благословить** [26b], **~лять** [2] blagosloviti, -siljati; **б. на что** odobriti, -avati, (o)sokoliti, (o)hrabriti, (o)bodriti za što; **б. кого/что** zast zahvalliti, -ljivati se кому/чему; - **~ся** dobi(va)ti blagoslov, odobrenje, dopuštenje; prekržiti se, prekrstiti se, (po)moliti se (pred početak nečega) (PI, 36)
- (351) **семинари|я, -и** *ж* **1.** семинарија, богословија **2.** *заст.* учитељска школа (PC, 772)
- (352) **викар**, *викара* *м.* викарий. (СТ, 52)
- (353) **освештавати**, освештавам (*сов.* освештати) освящать, святить. (СТ, 350)
- (354) **кандило** с. лампада. (СТ, 202)
- (355) **духовник** *м* ① священник; духовное лицо; ② духовник (РБ, 160)
- (356) **причест** *ж* **причешће** *ж* причастие, причащение; **спрематн се за** ~ **готовиться** к причастию (РБ, 709)

5.4.2.5.7.3. Познато је да речници углавном представљају одраз језичке ситуације епохе и(ли) времена на које се односе. Поред тога – како оцењује Б. Станковић – преводни речници „одржавају и стање билингвизма³¹³ у целокупној његовој комплексности, тј. стање лингвистичких сазнања о језицима што су у датом лексикографском контакту, достигнућа двојезичног лексикографског приказивања, социолингвистички и лингвометодички приступ успостављању и развијању датог билингвизма, као и *екстралингвистичко окружење (социјалне, политичке и друге прилике)* у коме се билингвизам развија [издвајање наше – С.П.]” (Станковић 1999: 11).

5.4.2.5.7.3.1. Утицај владајуће друштвене идеологије током друге половине XX века можда је најочигледнији у преводним речницима на нивоу квалификатора. Свакако, то није једини елемент микроструктуре где се запажа дата појава³¹⁴, али засигурно јесте један од најприметнијих, што се најпре може објаснити типом речника. У дескриптивној лексикографији идеолошки утицаји најмаркантније се уочавају на нивоу семантизације (в. т. 5.2.2.2.1.), међутим у преводним речницима то није у толикој мери могуће (изузев код појединих случајева када семантизација може подразумевати описну компоненту – рецимо, код безеквивалентне лексике), будући да се семантизација претежно креће у равни преводних еквивалената, па је простор за спорне елементе у формулацији далеко суженији.

5.4.2.5.7.3.2. Квалификатор којим је лексика из сфере православне духовности веома често маркирана у преводним речницима упућује да се ради о застарелој лексици – *стар.* (пр. 390), *заст.* (пр. 371–383), *zast* (пр. 360–370), *уст.* (пр. 356–359, 391), *устар.* (пр. 392).

(356) **благочестивый** *уст.* богобојажљив (СИП, 38)

(357) **инок** *м. уст.* калуђер *м.*, монах *м.* (СИП, 203)

(358) **бдение** *с. уст.* бдење *с.* (СИП, 27)

(359) **безбожнѝй** 1. *уст.* безбожан; 2. *разг.* безочан, безобразан; **~ые цены** претерано високе цене; **~ая ложь** безочна лаж (СИП, 28)

(360) **псалом** [1/8b] *crkv zast psalam* (РП, 711)

(361) **милостивѝй** [31] *zast milostiv, blagonaklon, dobrohotan*; **~ѝй госудáрь** *osl u pismu zast poštovani gospodine* (РП, 378)

(362) **блуд** [1] *zast blud, razvrat, pohotla, -ljivost* (РП, 38)

(363) **прегрешение** [23¹] *zast grijeh, prijestup; pogreška; ogrešenje o što* (РП, 648)

(364) **греховнѝй** [31] *zast grešan (misao)* (РП, 139)

(365) **за̀молить** [27c], **~маливать** [1] *zast molitvama dobi(va)ti oproštaj (grijeha)* (РП, 223)

(366) **богоотступник** [1] *zast otpadnik od boga, apostata, bezbožnik, ateist* (РП, 39)

(367) **богоху̀льнѝй** [31] *zast bogohulan* (РП, 39)

(368) **духовник** [1b] *zast (osobni, lični) ispovjednik, duhovni otac* (РП, 181)

(369) **иночество** [21] *zast monaštvo, kaluđerstvo, redovništvo* (РП, 268)

³¹³ Термин *билингвизам* Станковић поима у контактолошком кључу, под утицајем В. Ј. Розенцвајга, подразумевајући „континуум од веома елементарног знања секундарног језика до потпуног владања њиме” (Станковић 1999: 11).

³¹⁴ Засад се то јасно видело на примеру ортографских информација.

(370) **послушание** [23¹] posluh, poslušnost, pokornost; zast poslušanje (redovničko) (РП, 634)

(371) **крестный, -ая, -ое** *zast.* крсни, који се односи на крст; **~ое знамение** знак крста; **~ ход** литија, црквена процесија (РС, 310)

(372) **священнодействовать, -ую, -уешь, -уют** *несврш.* **1. цркв. zast. вршити црквени обред, чинодејствовати** **2. фиг. ирон.** изводити церемонију (РС, 767)

(373) **благочестие** || **е, -я** *s zast.* побожност *ж* (РС, 48)

(374) **мирянин, -нина** *м, мн. -не, -н* *zast.* световњак (РС, 356)

(375) **беспорочный, -ная, -ное; -ен, -на, -но** *zast.* беспрекоран, узоран, честит (РС, 43)

(376) **песнопение, -я** *s zast.* **1. религиозна песма** **2. свечана песма** (РС, 549)

(377) **богобоязненный, -нная, -нное; -н, -нна, -нно** *zast.* богобојажљив, побожан (РС, 50)

(378) **богоугодный, -ная, -ное; -ен, -на, -но** *zast.* богоугодан, добротворан (РС, 50)

(379) **восприемник, -а** *м* *zast.* крштени кум (РС, 98)

(380) **инокия, -и** *ж* *цркв. zast.* инокиња, калуђерица, монахиња (РС, 261)

(381) **уповать, -ю, -ешь, -ют** *несврш.* *на кого, что и без обј. zast.* веровати, поуздавати се *у кога, шта*; *надати се чему* (РС, 893)

(382) **подвижник, -а** *м* **1. zast. испосник, пустињак, аскета** **2. књиш.** борац, прегалац; **~ науки** научни прегалац (РС, 569)

(383) **подвижничество, -а, с** **1. zast. аскетизам** *м* **2. књиш.** пожртвованост *ж*, прегалаштво (РС, 569)

5.4.2.5.7.3.2.1. Констатовано стање примарно се односи на речнике из друге половине XX века. Доминантан смер је руско-српски, чему је допринела и квантитативна превага таквих извора у српској преводној лексикографији (в. Станковић 1999: 7). Када су у питању речници са руским језиком као полазним, јасно је да су приликом израде речника аутори били упућени на руске лексикографске изворе, па снажан утицај совјетске лексикографије није тешко објаснити. Између осталог, он се запажа и увидом у коришћену литературу. Ослонац на совјетске изворе имао је битну улогу у коначном обиличавању лексикографског описа грађе, екстралингвистички амбијент у Југославији томе је несумњиво погодовао, а не треба превидети ни фактор субјективности аутора, односно њихових уверења и преференција. Како су се поједини преводни речници из ранијег периода нашли на мети сурове критике, између осталог, и због лексике из сфере православне духовности (као, на пример, Ђуровићев речник – в. т. 5.2.2.2.5.), могло се претпоставити да се од идеолошке матрице неће (много) одступати. Различити су били начини маргинализације наведене лексике и покушаји указивања да се ради о лексичком слоју који све више припада наслеђу прошлости. Тако су бројне лексеме стврставане на периферију лексичког система готово једнако као у совјетској лексикографији тоталитарног периода, док су у неким примерима додељивани и квалификатори коју упућују на ироничну и(ли) шалвину употребу (в. пр. 384–389). Присуство датих квалификатора, и не само њих, сведочи о чињеници да религијска значења нису увек констатована приликом лексикографског описа.

(384) **богоспасаемый** [31] *zast, iron* sretan (РП, 39)

(385) **душеполезный** [31] *zast iron* poučan (о štivu) (РП, 181)

(386) **подвизаться** [1] *vis i iron raditi, djelovati, nastojati, truditi se*; **п. на литературном поприще** *djelovati na književnom polju* (РП, 591)

(387) **чадло, -а с заст. и ирон. чедо; со всеми ~ами и домочадцами** са свом кућном чељади (РС, 932)

(388) **сухоядение** [23¹] *šalj suha hrana; bijedna, mršava, loša hrana; jelo bez alkoholnog pića* (РП, 870)

(389) **блудный¹, -ая, -ое: ~сын заст. и шаль. блудни син** (РП, 49–50)

5.4.2.5.7.3.2.2. Са друге стране, у корпусу српско-руских речника таквих примера далеко је мање (нпр. 390–391). У Толстојевом речнику значајан број лексема из сфере православне духовности није уопште маркиран квалификаторима, у Московљевићевом речнику исто тако, међутим, овде незанемарљиву улогу има и обим речника (мањи). Бошковићев речник је објављен у посттоталитарном периоду, па и ретка неодговарајућа решења овог типа оцењујемо као резултат неупућености, а не као тенденциозну квалификацију (пр. 392). Претпостављамо да је бољем стању у речницима српско-руског смера допринео и ослонац на српску лексикографску грађу, где је – у односу на руску – степен милитантног атеизма ипак био нижи.

(390) **обитель ж. 1.** (обл.) *семья*; **2.** (стар.) *монастырь, обитель* (РМ, 536)

(391) **створитель м. уст.** *создатель, творец.* (СТ, 569)

(392) **паклао м** ① *ад; пекло с; устар. Преисподняя ж; пећи се у паклу жариться в аду; врућина као у ~лу жарко, как в пекле;* ② *перен. ад, пекло с; прави ~ ад кромешный; гром и ~! чёрт возьми!, чёрт побери!* (РБ, 581)

5.4.2.5.7.3.3. У *Теолошком речнику* спорних примера нема.

5.4.2.6. Семантизација

5.4.2.6.0. За лексикографе, без икакве сумње, ниво семантизације представља један од најсложенијих, најзахтевнијих, али и најизазовнијих елемената речничке микроструктуре. Иако је централни задатак преводног речника наочиглед једноставан – наћи у циљном језику одговарајући преводни еквивалент полазног језика – у пракси је све далеко комплексније, па решавање наведеног задатка прате бројне препреке. Ради се о томе да треба пронаћи адекватно лексикографско решење истовремено дајући уједно објашњење „појма који је категорија мишљења, речју која је знак за тај појам и која истовремено јесте знак у језичком систему” (Тошић 1992: 335). Ипак, главна потешкоћа до које долази приликом довођења у везу лексичких јединица из различитих језика, према мишљењу Л. Згусте (1991: 275), прозилази из анизоморфизма језика, односно из разлика у погледу организације десигната у појединим језицима и других разлика међу језицима.

5.4.2.6.1. Начини семантизације

5.4.2.6.1.1. Анализом речника из нашег корпуса установили смо да је лексика из сфере православне духовности семантизована на различите начине. У том погледу издваја се више видова семантизације чији распон варира од једног преводног еквивалента преко навођења синонимâ до описног превода. Све њих могу пратити квалификатори, стога примере тог типа нећемо посебно издвајати.

5.4.2.6.1.1.1. У циљу успостављања лексикографске еквивалентности основни, али и изузетно чест начин семантизације јесте навођење преводног еквивалента (пр. 393–403). Такав приступ нарочито је подесан за лексiku коју у обама језицима карактерише потпуно поклапање на лексичко-семантичком плану (укључући и релевантне чиниоце попут лексичког фона). Као добри примери могу да послуже многи термини, па није изненађујуће зашто се дати начин семантизације често среће у *Теолошком речнику* (пр. 397–398, 402–403).

(393) **дѣакон** м. ђакон м. (СИП, 148)

(394) **приобщить** 1. прикључити, придружити; 2. *церк.* причестити; ~ся 1. прикључити се, придружити се; 2. *церк.* причестити се (СИП, 485)

(395) **паникадило** полијелеј (РМ, 194)

(396) **богоненавистник** [1] [sn] bogomrzac (РП, 39)

(397) **благословение**, -я с **1.** *благослов м* **2.** *разг. шал.* сагласност *ж*, *благослов м*; с *чьею* ~ **я** уз *чији* пристанак (РС, 48)

(398) **амвон**, -а м *цркв.* амвон (РС, 23)

(399) **покровцы** –дарци (ТР, 124)

(400) **мученикослов** – мартирологиј (ТР, 106)

(401) **парохијанин** м. прихожанин. (СТ, 368)

(402) **јутрење** с. *церк.* утренья. (СТ, 198)

(403) **бројанице** ж. мн. чётки (РМ, 377)

(404) **светогорски** афонский (РБ, 812)

(405) **налоњ** м, *церк.* аналой (РБ, 449)

(406) **купель** – крстионица (ТР, 100)

(407) **изумление** – иступљење *аскет.* (ТР, 91)

(408) **метох** – подворье (ТР, 218)

5.4.2.6.1.1.2. Следећи начин семантизације који је заступљен у преводним речницима подразумева навођење преводног еквивалента и глосе. Згуста (1991: 235) дефинише глосу као изузетно хетерогену категорију која се односи на „svaku deskriptivnu ili eksplanatornu primjedbu unutar odrednice”. Она указује на сличности и разлике међу речима, њихова релевантна обележја, сфере употребе и ограничења у појединим значењима (граматичка, семантичка, прагматичка и сл.), стога ћемо термин *глоса* користити као и Згуста за означавање оног „što bi se moglo opisati kao kratki komentari, objasnidbene primjedbe, semantičke karakteristike ili kvalifikacije itd.” (Zgusta 1991: 253).

(409) **батюшка** м. 1. *уст.* отац м.; 2. *разг. уст. (в обращении)* пријатељу, драговићу мој; 3. *разг. (священник)* свештеник м. (СИП, 27)

(410) **вознесение** с. (*церковный праздник*) Спасовдан м., Спасово с. (СИП, 71)

(411) **постричь** 1. (*волосы*) подшишати; 2. (*в монахи*) покалуђерити, закалуђерити; ~ся 1. (*постричь волосы*) подшишати се; 2. (*в монахи*) покалуђерити се, закалуђерити се. (СИП, 460)

(412) **амвон** [1] *crkv amvon, propovjedaonica (u pravosl. crkvi)* (РП, 8)

(413) **благовест** [1] *zast crkv zvonjenje crkvenih zvona (prije početka službe)* (РП, 34)

(414) **клирос** [1] kor (mjesto u crkvi za pjevače); kol zbor, kor (РП, 297)

(415) **лавра** [12] *lavra, samostan (velik, znamenit ruske pravosl. crkve)* (РП, 337)

(416) **облачать, -ю, -ешь, -ют** *несврш. кого* 1. *цркв.* облачити, одевати (*свештеника*) 2. *разг. шаль.* облачити, навлачити на кога (*одећу*) (РС, 441)

(417) **патриархија, -и** ж патријаршија (*подручје*) (РС, 524)

(418) **апостол, -а** м 1. *цркв.* апостол 2. *књиш. фиг.* поборник, проповедник (*идеје, учења*) 3. богослужбена књига (православне цркве) (РС, 26)

(419) **лаик** м. 1) профан, невежда; 2) цркв. мирянин (не духовное лицо); 3) *монастырский* служка (*у католиков*). (СТ, 233)

(420) **појање** с. пение (*церковное*). (СТ, 399)

(421) **опрошт|ај** 1. прощение, извинение; 2. (*грехова*) отпущение; 3. (*растанак*) прощание (РМ, 555)

(422) **пастир -ира** 1. *пастух;* 2. (*поп*) пастырь (РМ, 567)

(423) **разапињање** с ① распятие (на крест); ② натягивание, натяжка ж, распяливание (шкура); ③ разбивка (палатки) (РБ, 744)

(424) **ђурђевданскѝ** *относящийся к Юрьеву дню (весеннему)* (РБ, 161)

(425) **шкропити** ① кропить; **киша шкропи** *дождь кропит;* ② брызгать; ~ **рубље** *кропить бельё;* ③ кропить, окроплять (святой водой) (РБ, 1062)

5.4.2.6.1.1.2.1. У односу на опште речнике, термилошки нуде не само поузданије преводне еквиваленте већ и исцрпније информације о семантичкој структури лексема (уп. нпр. 426–427, 428–429)

(426) **молитвенник** м. *молитвеник м.* (СИП, 279)

(427) **молитвенник** – 1. *молитвеник, молитвослов [зборник молитава];* 2. *молитвеник [свештеник или монах који се моли за друге људе]* (ТР, 105)

(428а) **исповедник, -а** м *исповедник* (РС, 266)

(428б) **исповедник** [1], ~ца [15] *crkv ispovjednik, -ca* (1. *који, -а dolazi na ispovijed;* 2. *који ispovijeda*) (РП, 272)

(429) **исповедник** – 1. *исповедник [духовник који обавља исповест];* 2. *верник који се исповеда;* 3. *исповедник [чин светости]* (ТР, 94)

5.4.2.6.1.1.3. Лексеме се у речницима из нашег корпуса семантизују и путем преводних синонима, на пример:

- (430) *ад м* пакао *м.*, *ад м.* (СИП, 15)
- (431) **богословский** богословски, теолошки (СИП, 40)
- (432) **иер|арх** јерарх; ~ей јереј, свештеник (РМ, 101)
- (433) **Вознесение** Вазнесење, Спасовдан (РМ, 31)
- (434) **пустынный** [1] *pustinjak*, *anahoret* (РП, 714)
- (435) **вечерня** [17] *crkv večernje*, *večernja služba* (РП, 64)
- (436) **монахиня**, **-и ж** монахиња, калуђерица (РС, 361)
- (437) **демон**, **-а м** демон, злодух (РС, 161)
- (438) **особножительство** – идиоритмија, осопштина (ТР, 117)
- (439) **девство** – девственост, целомудреност (ТР, 75)
- (440) **непознатлив** – непознаваеми, непостижимый (ТР, 225)
- (441) **Богомати** – Богоматеръ, Матеръ Божия (ТР, 175)

5.4.2.6.1.1.3.1. У *Теолошком речнику* нуди се шири обим информација о синонимским преводним еквивалентима, па се могућности транспонованја одреднице некад илуструју путем синонимских низова (в. пр. 442–449).

- (442) **безмолвие** – безмолвије, ћутање *аскет.*, тиховање, исихија (ТР, 52)
- (443) **местоблюститель** – чувар трона, егзарх, мјестобљуститель, *locum tenens* (ТР, 103)
- (444) **акимиты** – акимити, неусипајушчије, неуспављиви || **акимитский устав** – акимитски типик (ТР, 48)
- (445) **присносуший** – свагдашњи, свагда присутни, свагда постојећи (ТР, 134)
- (446) **богомолитель** – богомолец, богомольник, богомольщик, молящийся (ТР, 175)
- (447) **агиографија, хагиографија** – агиография, гагиография, житие, жизнеописание святых (ТР, 167)
- (448) **монах** – монах, инок, чернец, черноризец (ТР, 220)³¹⁵
- (449) **егзорцизам** – экзорцизм, заклинание, изгнание злых духов (ТР, 193)

5.4.2.6.1.1.4. У одређеним примерима лексема се семантизује навођењем варијантних облика преводног еквивалента. То се нарочито примећује у речницима општег типа где српски (српскохрватски) језик има циљну позицију (нпр. 450–456), па је лако објаснити варијантност преводних еквивалената. У термилошким речницима варијантност превасходно упућује на виши ниво исцрпности података о заступљеној грађи (нпр. 461–464).

³¹⁵ Будући да се у речнику углавном дају синонимски низови које сачињавају чланови истог или сличног лексичког статуса, чини нам се да би у примерима попут овог требало издвојити квалификаторима архаичне преводне еквиваленте. То би значајно допринело информативности и прагматичком потенцијалу речничког чланка.

(450) **заповедь** *ж.* 1. рел. заповест ж., заповед ж.; 2. (*наставление*) заповест *ж.*, наредба *ж.* (СИП, 176)

(451) **священник** *м.* свештеник *м.*, свећеник *м.* (СИП, 556)

(452) **ангельский** анђелски, анђеоски (СИП, 15)

(453) **фарисейство** *с.* фаризејство *с.*, фарисејство *с.* (СИП, 662)

(454) **христианин** *м.* хришћанин *м.*, кршћанин *м.* (СИП, 674)

(455) **церковнославянский** црквенословенски, црквенославенски (СИП, 677)

(456) **исповедь** исповед, исповест (РМ, 106)

(457) **еретический, -ая, -ое** јеретички, херетички (РС, 193)

(458) **катехизис, -а** *м* катехизис, катекизам (РС, 281)

(459) **аминь** *речца цркв.* амин, амен (РС, 23)

(460) **крестик, -а** *м дем.* крстић, крижић ◊ **вышивать ~ом** вести бодом крстића (РС, 310)

(461) **библейстика** – библистика, библеистика (ТР, 53)

(462) **архангельский** – архангелски, арханђелски (ТР, 50)

(463) **месијанизам** – мессианизм, мессианство (ТР, 217)

(464) **Псалтир** – Псалтырь, Псалтирь | **Псалтир с последовањем** – Псалтырь следованная (ТР, 255)

5.4.2.6.1.1.4.1. Може се приметити да се у Станковићевом речнику, објављеном већ након завршетка српскохрватског периода (јединствене књижевне норме), и даље срећу варијантни облици (нпр. 457–460), а постоје и примери када се уопште не констатују преводни еквиваленти којима норма српског књижевног језика даје предност (рецимо, *изопштавати / изопштити* у пр. 465–466 – исп. РСЈ, 447). Овакву праксу потребно је изменити у будућим руско-српским речницима.

(465) **отлуча|ть, -ю, -ешь, -ют** *несврш. заст.* изопштавати, искључивати, избацити; ~ **от церкви** изопштавати од цркве (РС, 495)

(466) **отлуч|ить, -у, -ишь, -ат; -ённый** *сврш. заст.* изопштити, искључити, избацити; ~ **от церкви** изопштити од цркве ◊ ~ **от груди** одбацити од сисе (*дете*) (РС, 495)

5.4.2.6.1.1.5. У преводним речницима некада се примењује описна семантизација. Она је преваходно погодна за лексеме које у циљном језику немају денотативни еквивалент (нпр. 467, 473) или засебан језички израз (нпр. 471, 475). Такви језички случајеви често имплицирају да се ради о културно маркираној лексици (нпр. 467–468, 473–474), којом ћемо се још бавити. Некада се у примерима са датим видом семантизације огледа и недовољна упућеност лексикографа у лексички инвентар циљног језика, па се описним путем интерпретира одредница чији преводни еквивалент заправо постоји (нпр. *межцерковный* у примеру **међуцрквени** касающийся отношений между церквями – РБ, 402).³¹⁶

³¹⁶ О овоме в. т. 5.4.2.6.3.2.3.

(467) **кулич** -а сладак ускршњи колач ваљкастог облика (РМ, 126)

(468) **киот** орманчић на зиду с иконама (РМ, 113)

(469) **замаливать** -ваю измољавати опроштај грехова (РМ, 86)

(470) **посвящаемый** – лице које се посвећује на служење Богу, над којим се врши хиротонија или хиротесија (ТР, 126)

(471) **архиерействовать** – служити у чину архијереја (ТР, 50)

(472) **придел** – храм са властитим престолом и иконостасом који је саграђен унутар основног храма или дозидан уз њега (ТР, 133)

(473) **патарице** ж. мн. второй день праздника „славы” (РМ, 568)

(474) **положајник** м первый посетитель на Рождество (РБ, 632)

(475) **бадњи** – относящийся к Рождественскому сочельнику | **Бадњи дан** – Рождественский сочельник, навечерие Рождества Христова; **Бадње вече** – вечер накануне Рождества (ТР, 171)

(476) **тримирје** – полное воздержание от пищи и питья в понедельник и вторник первой седмицы Великого поста (ТР, 276)

(477) **једноничити** – вкушать пищу раз в день (ТР, 208)

5.4.2.6.1.1.5.1. Срећу се и комбиновани типови семантизације, па се, на пример, лексеме интерпретирају путем навођења преводног еквивалента (обично транскрибованог) и описне семантизације.

(478) **лавриот** – лавриот, монах који се подвизава у лаври (ТР, 214)

(479) **задужбина** ж задужбина, фонд м, имушество с, завешание с в благоговорительные или культурно – просветительные цели; пожертвованное имушество или завешанное имушество (РБ, 192)

небо I с. (мн. небеса) 1) небо; **под ведрим** ~ом под открытым небом; 2) климат; 3) полог (над постелью); 4) церк. покров (носимый над головой священника во время крестного хода); **пасти** с ~а с неба свалиться; с ~а **па у ребра** ≈ внезапно, неожиданно; **бити на деветом** ~у ≈ быть на седьмом небе; **дизати у** ~еса ≈ перевозносить, восхвалять. 296

5.4.2.6.2. Особености семантизације културно маркиране лексике

5.4.2.6.2.0. Пишући о лексикографској делатности, Берков (2004: 4) сликовито наводи да лексикограф израдом преводног речника заправо крчи мноштво путева, путића и стаза између два народа. И у зависности од тога како су искрчени ти путеви, путићи и стазе, зависи да ли ће хиљаде и хиљаде путника кренути тамо где треба. Из ових речи убедљиво се види велика улога лексикографа у транспоновању релевантног садржаја са једног језика на други, и то не само оног који се тиче језичког домена, већ и културног. Такве лексичке јединице имају посебан значај, јер носе у себи читав багаж информација о другим народима и културама, што се манифестује и у речничким чланцима (пр. 480–491). Сходно томе,

лексикограф није само посредник између двају језика, него и између двеју култура (исп. Дубичинский 2009: 100).

(480) **благовест** звонење звона за црквену службу; **~ить -вещу** 1. звонити за службу; 2. разносити гласове (РМ, 10)

(481) **пасха** [12] *rel* Pasha (židovski blagdan); Uskrs; pasha (uskršnje slatko jelo od svježeg sira, urde) (РП, 547)

(482) **наонный: наонное пение** – вид руског унисоног предањског појања при коме се сви црквенословенски полугласници изговарају као пуни вокали (типа: *дънесь* → *денесе*) [*исто што и: хомония, хомовое пение*] (ТР, 107)

(483) **антиминс** *m* osvećena tanka materija sa slikom спуштанја Исуса у гроб; ставља се на престо у олтару за време вршења еухаристије (РЂ, 79)

(484) **црквиште** *c* место, где ранише била црковъ (РБ, 1036)

(485) **хаџилук** – 1. [*код хришћана*] паломничество в Иерусалим, поклонение Гробу Господню; 2. [*код муслимана*] хадж, паломничество в Мекку (ТР, 285)

5.4.2.6.2.0.1. Културно маркирана лексика неизоставни је део многих речника, с тим што њен обим и лексикографска обрада могу да се разликују од речника од речника. Иако не улази у наш основни корпус, на материјалу из руско-српског речника Р. Кошутића *Примери књижевнога језика руског (Том 3. Речник)* илустроваћемо како речнички чланци могу бити информативни и колико богата сазнања корисници могу да стекну о руском народу и њиховој духовној култури, служећи се преводним речником.³¹⁷

(486) **почётный**, adj. 1) место, угол, почасно место: Мы с Печориным сидели на почётном месте, ја и П. седели смо на почасном месту (Татари обично седају госта уза зид, на узглавље на поду [сицаде]; то је у њих као почасно место, стр. 95 г). И в почётном углу было место твоё, и на почасном месту беше ти седиште (и на почасно место седаху те, стр. 123¹ г; у Руса је почасно место [красный угол, као што то они об. зову] кут у ком висе иконе; он је обично према вратима, а ако има више врата, онда према онима која су главна, како би одмах, при улазу у собу, пао у очи: по старом обичају, кад прост Рус, а тако је и код светеника и трговаца, уђе у собу, он прво погледа иконе, прекрсти се, па тек се онда здрави с онима који су тамо). – 2) почётное лицо в городе, угледна личност у вароши. (РК, 220)³¹⁸

(487) **мантия**, f. 1) мантија (калуђерска горња хаљина без рукава, сва црна, а у архијереја љубичасте боје с украсима на грудима који означају Стари и Нови Завет). – 2) (још у средини XIX-ог века) огртач (којим су се заогртали они људи што прав параду на укопу, стр. 153 и даље у том комаду). (РК, 128)

³¹⁷ У речнику се дају и релевантна језичка обележјима која се односе на лексику из сфере православне духовности, на пример: **Феодоръ** < об. Фёдоръ, а **Феодоръ се пише и чита об. онда, ако се тако зове цар или који архијереј** > м. Теодор. (РК, 359), **спасибо (од спаси Богъ)**, хвала! На стр. 133 с: еше даже и с. получаль (отъ высшаго начальства), чак сам од више власти и захвалнице добивао. (РК, 287). Она не доприноси само ширењу сазнања о језику, већ и о руском народу, његовом погледу на свет. Примера ради, није случајно што је једна од најфреквентнијих речи, без које је незамислива комуникација на руском језику – *спасибо* (срп. *хвала*) – настала захваљујући религијској константи руске културе (*спаси Бог* → *спасибо*).

³¹⁸ Приликом навођења примера из овог речника држаћемо се савременог правописа у основном тексту, будући да ортографска раван у њима нема примарну улогу. Такође, сва подвлачења су наша – С.П.

(488) **нерукотворный**, adj. 1) н. (или: -ренный) образ Спасителя, нерукотворни лик Христов (кад је, као што казује предање, едески кнез Абгар хтео да види Христову слику, Христос убриса лица марамом и на њој оста његов лик). – 2) (у Пушк.) н. памятник (об. не сделанный или: не созданный руками человеческими), споменик који се руком не гради. (РК, 152)

(489) **послушание**, п. (калуђ.) послушање (све што калуђер ради у манастиру по наредби манастирских старешина, према том на који је посао одређен: било у пекарницу, било у кухину, било у библиотеку, било да проси милостињу за манастир, итд.); быть услану на п., бити посан (калуђер) куда манастирским послом: Тогда я в дальний Углич на некое был услан п., онда сам ја, као сабрат у манастиру, неким (манастирским) послом био послан у далеки Углич (стр. 266 г). (РК, 215–216)

(490) **отрок** < данас се говори само у црк. јез., нпр. кад се причешћују, и то детету од 7–14 год. (до 7 је младенец, а од 14 па на више: раб Божий): причащается о. такой и такой; затим кад се говори о ком светитељу кад је био још дете > т. (стар.) слуга. На стр. 168 д: вы, отроки-други (об. друзья), ви, моје верне слуге! (РК, 180)

(491) **клобук**, а, т. панакамилавка (камилавка, превучена копреном која се остраг спишта на плећа; у калуђера панакамилавка је црна, а у митрополита бела). (РК, 112)

5.4.2.6.2.0.2. Лексикографском обрадом руске и српске лексике из сфере православне духовности у преводним речницима бавила се К. Кончаревић (нпр. в. Кончаревић 1999б: 214–217, Кончаревић 2018а: 78–87, Кончаревић 2021а). Она је спроводила истраживања на материјалу културно маркиране лексике. Анализирајући различита питања лексикографске презентације поменуте лексике, ауторка се у теоријско-методолошком погледу определила за присуп М. К. Петрова, па наводи да се лексикографска обрада таквих лексичких јединица може базирати на два основна приступа – транслацији и трансмутацији: „*Транслација* се у лингвокултурологији и теорији комуникације поима као општење усмерено на социјализацију личности у оквиру датог језичког и културног колектива, које извире из кумулативне функције језика, а *трансмутација* се везује пре свега за општење међу представницима различитих етничких култура, подразумевајући све варијанте комуникације, као резултат које се у социокоду, у једном од фрагмената и у одговарајућем каналу транслације појављују нови елементи знања, или се модификују већ постојећи, или долази и до једног и до другог” (Кончаревић 2018а: 78). У примени ових сазнања на домен лексикографије, према мишљењу К. Кончаревић (2018а: 78), транслација је најподеснија за лексикографску обраду у једнојезичним (дескриптивним) речницима, трансмутација у преводним речницима, док би примена хибридног типа семантизације (који подразумева транслацију праћену трансмутацијом) најадекватнија била у преводним речницима, и то приликом лексикографске обраде историзама и лексике са унутарњом формом.

5.4.2.6.2.0.2.1. Примена трансмутације у лексикографској пракси најједноставније се може показати на примеру лексема где се прихватање информације о култури полазног језика реализује посредством кода културе циљног језика. К. Кончаревић (2018а: 78) закључује да је дати поступак веома погодан за корпус лексема које одликује потпуна лексичка и фонска еквивалентност у оба језика. Постоје случајеви када је овај приступ неостварљив (нпр. безеквивалентна лексика) или чак контраиндикуван (нпр. фонска лексика). Као евентуално решење ауторка види могућност да се понуди презентација ширег коментара напореда са еквивалентом из кода друге културе (в. пр. 487) Важно је нагласити да примена овог поступка на неодговарајући начин може довести до идентификационе акултурације (в. т. 5.4.2.6.3.2.1.1.).

5.4.2.6.2.0.2.2. У случају безеквивалентне и фонске лексике К. Кончаревић се далеко примеренијим чини приступ када се информација најпре прихвата сходно коду културе

циљног језика, а затим да се примени трансмутација у код културе полазног језика), са пратећом акумулацијом, трансформацијом или преформулацијом информације у друге категорије. Другим речима, то би подразумевало транскрипцију лексеме полазног језика пропраћену описним коментаром (нпр. 481), мада овај приступ може имати и редуковану варијанту (изостављање транскрибованог елемента – нпр. 467), за који ауторка наводи да се среће код појава денотативне еквивалентности са неједнаким језичким означавањем и семантизације лексема са унутарњом формом (Кончаревић 2018а: 79).

5.4.2.6.2.1. О методологији лексикографске интерпретације културно маркиране лексике (на примеру лексике из сфере православне духовности)

5.4.2.6.2.1.1. У својим истраживањима К. Кончаревић бавила се и методологијом лексикографске интерпретације лексике из сфере православне духовности са културном компонентом значења (Кончаревић 2018а: 81–87, и са фокусом на терминологију у: Кончаревић 2021а). Методологија коју ауторка предлаже заснована је на четири категорије лексема: 1) лексеме које служе за означавање реалија присутних у обема културама, 2) лексеме које служе за означавање реалија својствених једној, а непознатих другој култури, 3) лексеме које служе за означавање реалија својствених обема културама, али уз постојање одређених сличности и разлика, 4) лексеме које служе за означавање реалија карактеристичних за неправославне хришћанске конфесије или за друге религије. Анализом грађе из *Теолошког руско-српског и српско-руског речника* утврђено је да у већини издвојених категорија постоји потреба за навођењем додатног коментара при експликацији значења културно маркиране лексике. На основу типологија К. Кончаревић (Кончаревић 2018а: 81–87, Кончаревић 2021а: 1089–1096), а уз извесне модификације, понудићемо лексикографски преглед важнијих категорија и поткатегорија релевантних за наше истраживање, а у којима постоји, односно не постоји потреба за коментарисањем културно маркиране лексике:

1. РЕАЛИЈЕ ПРИСУТНЕ У ОБЕМА КУЛТУРАМА	
1.1. Лексема полазног језика има у циљном језику преводни еквивалент истог семантичког опсега који недвосмислено упућује на одговарајућу реалију у обема културама.	да
1.2. Лексема полазног језика транспонује се на циљни језик путем устаљеног, разумљивог и једнозначног израза који упућује на одговарајућу реалију у обема културама.	не
1.3. Лексема полазног језика транспонује се на циљни језик путем вишезначног израза који упућује на одговарајућу реалију у обема културама.	да
1.4. Лексема полазног језика мање је позната говорницима циљног језика, јер означава реалију која је у знатно мањој мери заступљена у циљном језику и култури.	да
1.5. Лексема полазног језика нема језички израз у циљном језику, већ се транспонује описним путем, иако реалија постоји у обема културама.	да

1.6. Лексема полазног језика означава реалију карактеристичну за културно-историјске прилике те културе, док се у циљном језику и датој култури не издваја као засебна појава и нема устаљени језички израз, већ се транспонује описном путем, мада је присутна.	да
---	----

2. РЕАЛИЈЕ ПРИСУТНЕ У ЈЕДНОЈ, А НЕПОЗНАТЕ У ДРУГОЈ КУЛТУРИ

2.1. Лексема полазног језика за означава реалију која је непозната у циљном језику и култури.	да
--	----

3. РЕАЛИЈЕ ПРИСУТНЕ У ОБЕМА КУЛТУРАМА, АЛИ УЗ ОДРЕЂЕНЕ РАЗЛИКЕ

3.1. Лексема полазног језика означава реалију која постоји у циљном језику, али се у датим културама испољавају извесне разлике.	да
---	----

4. РЕАЛИЈЕ НЕПОЗНАТЕ У КУЛТУРАМА ПОРЕЂЕЊА, А КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ЗА ДРУГЕ ПРАВОСЛАВНЕ КУЛТУРЕ

4.1. Лексема означава реалију карактеристичну за културе других помесних Цркава, а непознате у културама поређења.	да
---	----

5. РЕАЛИЈЕ ПОЗНАТЕ У КУЛТУРАМА ПОРЕЂЕЊА, А КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ЗА ДРУГЕ НЕПРАВОСЛАВНЕ ХРИШЋАНСКЕ КУЛТУРЕ

5.1. Лексема означава реалију карактеристичну за неправославне хришћанске културе, која је – неретко уз одређене разлике – позната у културама поређења.	да
---	----

5.4.2.6.3. Семантизација као лексикографски проблем

5.4.2.6.3.0. Семантизацију, као најзахтевнији елемент речничке микроструктуре, могу да прате броји лексикографски проблеми. За потребе ове дисертације издвојили смо их у две веће групе: проблеми семантизације који се тичу лексичког значења и проблеме семантизације који се тичу лексикографског поступка.

5.4.2.6.3.1. Проблеми семантизације кроз призму лексичког значења

5.4.2.6.3.1.0. Анализом корпуса приметили смо да неодговарајућа лексикографска обрада лексема из сфере православне духовности може битно да допринесе квантитативним и квалитативним изменама лексикографске информације. Када се ради о нивоу лексичког значења, у досадашњим истраживањима констатовано је сужавање и проширивање информације (Кончаревић 1996: 216–217), а ми смо констатовали пет појава: редуција значења, сужавање значења, проширивање значења, неразграничавање значења и погрешно дефинисање значења.

5.4.2.6.3.1.1. Редукција значења

5.4.2.6.3.1.1.1. Појава од које ћемо кренути, редукција значења, односи се на случајеве када су лексикографи приликом семантизације лексичких јединица редуковали религијска значења и тиме семантичку структуру предочавали сиромашнијом него што она то заправо јесте. Такви примери могу се објаснити неупућеношћу аутора о постојању датих значења, проценом да она не треба да буду укључена или њиховим тенденциозним изостављањем, чему се – како показују истраживања, а наше потврђује – прибегавало у другој половини XX века при идеолошком приступу лексици из сфере православне духовности. Навешћемо неке примере:

(492) **воскресить** 1. (*оживить*) оживити, вратити у живот; 2. *перен.* оживити (*у сећању*) (СИП, 75)

(493) **благодать** *ж. разг.* благодет *ж.*, блаженство *с.*; **какая ~!** каква благодет!, дивота једна! (СИП, 37)

(494) **житие** (стар. књиж.) 1. биографија; 2. живот, живовање (РМ, 75)

(495) **обитель** *ж.* (књиж.) стан, обиталиште, пребивалиште (РМ, 167)

(496) **богоспасаемый** [31] *zast, iron sretan* (РП, 39)

(497) **подвизаться** [1] *vis i iron raditi, djelovati, nastojati, truditi se*; **п. на литературном поприще** *djelovati na književnom polju* (РП, 591)

(498) **ипостасъ, -и** *ж:* **в ~и кого шалъ.** као, у улози; **журналист в ~и учёного** новинар у улози научника (РС, 263)

(499) **послание, -я** *с* **1.** *књиш.* писмена порука **2.** *заст. и ирон.* писмо; **любное ~** љубавно писмо (РС, 611)

(500) **юродство, -а** *с* **1.** суманутост *ж*, сулудост *ж*, слабоумност *ж* **2.** *разг.* чудаштво, настраност *ж* (РС, 965)

(501) **мати**, матере *ж.* 1) *мать*; 2) *свекровь, тёща (при обращении).* (СТ, 251)

(502) **пострићи**, пострижем (*несов.* постризати) постричь (*в разн. знач.*); ~ **се** постричься (*в разн. знач.*). (СТ, 418)

(503) **сестринство** *с* сестринство, отношения названных сестёр (РБ, 822)

5.4.2.6.3.1.1.2. У преводним речницима до редукције религијских значења долазило је нешто ређе него што је то случај, на пример, са совјетским дескриптивним речницима. Таквом стању вероватно је допринела и природа лексикографског поступка у овим типовима речника. Ипак, изостављања религијских значења више се примећује у руско-српским речницима него у српско-руским, што се може објаснити квантитативном превагом ових првих, али и ослоном српско-руских речника на српску дескриптивну лексикографију, где је – у односу на руску (совјетску) – степен милитантног атеизма био нижи (уп. т. 5.4.2.5.7.4.3.).

5.4.2.6.3.1.1.3. Приликом анализе нисмо издвајали примере ускостручних теолошких термина или мање познатих значења, којима и није место у општим речницима. Ипак, неконстатовање религијских значења у одређеним случајевима није ни лексикографски оправдано. Рецимо, у примеру 504 није констатовано религијско значење „Дјева” као номинација Пресвете Богородице. Имајући у виду значење које се наводи као друго, није сасвим јасно зашто није констатовано религијско, утолико пре што се преводни еквивалент

није заступљен ни у првом ни у другом значењу и веома се активно користи у религијском дисурсу обају језика, што недвојбено допуњује сазнања о одредници. Са друге стране, ако би потоње значење изостало у примеру какав је 505, то би се и могло разумети, имајући у виду слабу издиференцираност полисемантичке структуре.

(504) **девла**, **-ы ж 1. заст.** девојка, девица **2. Дева астр.** Девица ◇ **старая** ~ уседелица (РС, 140)

(505) **дева ж. уст. поэт.** девојка ж.; ◇ **старая** ~ уседелица (СИП, 125)

5.4.2.6.3.1.2. Сужавање значења

5.4.2.6.3.1.2.1. Почев од ове појаве, говоримо о квалитативним разликама које се тичу лексичког значења. Најпре ћемо поменути сужавање значењског обима до којег долази када се неодговарајућом семантизацијом лексеми додељује уже значење него што треба. Ови случајеви углавном представљају резултат недовољне обавештености лексикографа. Ради прегледнијег увида, табеларним путем представимо одабране примере:

број примера	примери из речника	коментар
(506)	догма [12], догмат [1] <i>rel dogma</i> (РП, 165)	Преводни еквивалент је исправан за <i>догма</i> , али не и <i>догмат</i> , јер то нису синоними.
(507)	церковнѣй , -ая, -ое 1. црквен; ~ые книги црквене књиге; ~ое право канонско право; ~ приход парохија, жупа 2. црквен, храмовни, храмски (РС, 931)	Овде се ради о црквеном праву, будући да је канонско право део црквеног права.
(508)	Высокопреподобие – Високопреподобие [титула <i>архимандрита, игумана, игуманије, архиђакона</i>] Ваше Высокопреподобие! – Ваше Високопреподобие! (ТР, 70–71)	У РПЦ ова титула односи се и на протопрезвитере, протојереје и протођаконе.
(509)	заутренѣя, -и ж цркв. јутрење с, јутарња служба у цркви (<i>на празник</i>) (РС, 237)	У питању је јутарња служба (посведневно јутрење). Уколико се имају у виду посебне врсте јутрења, онда то треба и експлицирати (нпр. празнично јутрење – <i>праздничная утренняя</i> , јутрење са полијелејем – <i>утреня с полиелеем</i> , васкршње јутрење – <i>пасхальная утренняя</i>).
(510)	сорокоуст [1] <i>crkv molitve za mrtve</i> у току 40 дана poslije smrti (РП, 837)	Дато молитвословље не односи се само на упокојене и не обавља се искључиво после смрти.

(511)	священнослужителъ, -я м свештеник (РС, 767)	Свештенослужитеље такође чине ђакони и епископи, не само свештеници.
(512)	стихарь [5b] <i>crkv odjeća</i> , ornat đakona , dalmatika (РП, 856)	Стихар је део богослужбене одежде који носе и свештенослужитељи и црквенослужитељи, а не само ђакони, па отуда не мора да буде нужно беле боје (пр. 513).
(513)	стихар м длинное, белое одеяние дьякока ³¹⁹ (РБ, 881)	
(514)	киот – застакљени ормарић за иконе [<i>у руским храмовима</i>] киот завета Господня – ковчег завета Господњег библ. (ТР, 97)	Иако се најчешће налази у храмовима, дати предмет се може срести и ван њих (рецимо, у домовима верника – нпр. такви могу бити <i>навесные киоты</i>).
(515)	богослов м семинарист, студент богословског факултета (РБ, 49)	Дата именица подразумева и стручњаке из области теологије (теологе), што није констатовано.
(516)	обитель ж семья ж; ② братство с (в <i>монастыре</i>) (РБ, 512)	Монашке обитељи могу чинити и сестринства (женски манастири).
(517)	духовник, -а м чей, кого лични исповедник (РС, 189)	Однос духовника и духовог чеда не своди се само на исповедање, већ укључује и друге чиниоце (нпр. духовно руковођење, пастирску бригу, молитвено заступништво, поучавање).
(518)	подвижник 1. испосник ; 2. (фиг.) борац, јунак (РМ, 210)	Испосници су лица (обично монашка) која имају дар за живљење и подвизавање у веома строгом посту. <i>Подвижник</i> (или <i>аскета</i>) је адекватнији преводни еквивалент, будући да је подвижништво шири појам од испосништва.
(519)	сочельник 1. бадње вече ; 2. дан уочи Крстовдана (РМ, 288)	Именица <i>сочельник</i> не обухвата само навечерје празника, већ и дан

³¹⁹ У речнику је наведено *дьякока*, мада претпостављамо да треба *дьякона*. Узгред, ово није једини пример техничких и правописних неравнина у датом речнику: нпр. **Створитељ** м, *рел.* Творец, Создатель; ② *перен.* творец, создатель (*недостаје ознака за прво значење* – нап. наша, С.П.); **обитель** ж семья ж; ② **братство** с (в *монастыре*); **јектенија** ж, *рел.* ректеня; **полијелеј** м полизлей; **поклоник** м ① **любитель**; последоватељ; поклонник; ~ **уметности** **любитель** искусства; ② **поломник**; **баћушка** ж, *разг.* *Русский*; **Сретење** с, *рел.* Сретење (*православный праздник, который отмечается 15. февраля*). Њихов удео је значајно нижи у другим преводним речницима из нашег корпуса, макар на материјалу лексема из сфере православне духовности. Како не бисмо истицали пропусте датог речника (РБ), напомињемо да све наредне примере из потоњег извора наводимо онако како је у њему забележено.

(520)	сочельник <i>м. рел.</i> Бадњак <i>м.</i> , Бадње вече. (СИП, 597)	уочи празника (пр. 519–521). Уз то, она се не односи само на Божић (в. пр. 520–521) – нпр. <i>Крещенский сочельник</i> (уп. 519).
(521)	сочельник, -а <i>м цркв.</i> Бадњак, Бадње вече (РС, 811)	
(522)	христосоваться љубити се на Ускрс (РМ, 321)	У овом случају не подразумева се само љубљење на Васкрс. Оно је пропратни део честитања Васкрса поздравом <i>Христос Васкрсе</i> када се, узгред, љуби три пута.
(523)	говеть <i>цркв. постити</i> (СИП, 110)	Овде се ради о припреми за причешће, што подразумева више од поста (нпр. домаћу молитву, богомислије, редовне одласке на богослужења, исповест).
(524)	гове ть постити; ~ње пошћење, пост (РМ, 52)	
(525)	заговеньје, -я <i>с цркв.</i> месне покладе, месопуст <i>м</i> (РС, 209)	Покладе нису само месне (нпр. – <i>заговенье на Великий пост</i> , ³²⁰ <i>Рождественский пост</i> , <i>Петров пост</i> , <i>Успенский пост</i>).

5.4.2.6.3.1.3. Проширивање значења

5.4.2.6.3.1.3.1. У корпусу смо запазили и супротну појаву – када се леми неоправдано проширује семантички опсег. Примери су бројнији у поређењу са сужавањем значења, што указује да лексикографи недовољно познају такву грађу или не разграничавају појмове који су на изванредан начин слични (што и погодује њиховом поистовећивању). Управо се у томе крије главна опасност, нарочито када се грађа из ранијих речника некритички сагледава, већ априори тумачи као исправна и, неретко, укључује без измена.

број примера	примери из речника	коментар
(526)	вероучение <i>с. рел.</i> верско учење, <u>религија</u> <i>ж.</i> (СИП, 56)	<i>Вероучение</i> није религија, јер се верско учење, верске докторине налазе у основи сваке конкретне религије. Сходно томе, <i>вероучение</i> и <i>религија</i> (<i>религија</i>) имају однос дела и целине.
(527)	догма <i>ж.</i> догма <i>ж.</i> , <u>догмат</u> <i>м.</i> (СИП, 134)	Догма није исто што и догмат, стога у примерима 527 и 528 треба само

³²⁰ Овде преваходно имамо у виду Недељу сиропусну (рус. *Сиропустная неделя*), иако се у контексту Великог поста свакако издваја и Недеља месопусна (рус. *Мясопустная неделя*). Узгред, лексема *заговенье* (*заговение*) не користи се у савременим, званичним издањима богослужбених књига. У Типику њој одговара термин *ἀπόκρεως*, *мясопуст* (односно *сыропуст*) (Православная энциклопедия, Т. XIX, 485).

(528)	догма <i>ж.</i> 1) догма; 2) <u>догмат</u> . (СТ, 92)	„догма”, а у 529 само „догмат”.
(529)	догмат, -а <i>м</i> догмат, <u>догма</u> <i>ж.</i> ; ~ веры <u>догма</u> вере, верско начело (РС, 173)	
(530)	аскет, -а <i>м</i> аскет(а), <u>испосник</u> (РС, 28)	Други преводни еквивалент је сувишан. Испосништво је ужи појам од аскетизма, утолико пре што за испосника постоји засебна лексема у руском језику (<i>постник</i>). У прилог тој тврдњи иду и подаци да се <i>аскетизм</i> у истом речнику семантизује као „аскетизам, аскеза” (не као „испосништво”), а <i>аскетический</i> као „аскетски” (не као „испоснички”) (уп. РС, 28).
(531)	патријаршија <i>ж.</i> 1) <u>патриаршество</u> ; 2) патриархия. (СТ, 369)	Исправно је само значење које се констатује као друго, јер се <i>патриаршество</i> односи на патријарашку власт и институцију патријарха.
(532)	патријаршија <i>ж.</i> ① <u>патриаршество</u> <i>с.</i> система церковного управления; ② патриархия, церковная область; Московска ~ Московская патриархия (РБ, 589)	
(533)	црквица <i>ж.</i> црквушка; <u>часовня</u> (РБ, 1036)	Црква, колико год мала била, није исто што и капела.
(534)	алтарь <i>-ря</i> олтар; <u>жртвеник</u> (РМ, 2)	Не ради се о синонимима, јер се <i>жртвеник</i> налази у олтару православног храма. <i>Алтарь</i> је само „олтар”, а <i>жертвенник</i> само „жртвеник”, што би требало издиференцирати и лексикографским путем (наш предлог је квалификатором и одвојеним значењем).
(535)	алтарь [5b] oltar, <u>žrtvenik</u> (<i>i fig</i>) (РП, 7)	
(536)	жртвенник <i>м.</i> <i>жртвеник</i> <i>м.</i> , <u>олтар</u> <i>м.</i> (СИП, 154)	
(537)	жртвенник, -а <i>м</i> <i>жртвеник</i> , <u>олтар</u> (РС, 198)	
(538)	врата, врат <i>мн. заст.</i> <i>двери</i> <i>мн. ж</i> ◇ царские ~ <i>цркв.</i> <u>олтарска врата</u> (РС, 102)	
(539)	просвирла, -ы <i>ж</i> <i>цркв.</i> просфора, <u>нафора</u> (РС, 679).	<i>Просфора</i> и <i>нафора</i> су различити појмови, иако у извесном смислу повезани (нафора се добија од остатка просфоре из које је током

		проскомидије извађен агнец). На тај начин, други преводни еквивалент је сувишан.
(540)	богослужение [23 ¹] služba božja, <u>crkveni obred</u> , <u>liturgija</u> (РП, 39)	Богослужење је шири појам од литургије (односно мисе у Римокатоличкој цркви), која представља његов главни вид. Такође, „црквени обред” није одговарајући преводни еквивалент (уп. нпр. обред резања славског колача).
(541)	богослужение с. богослужење с., служба божја, <u>миса ж.</u> (СИП, 40)	
(542)	обедня <u>служба божија</u> , литургија (РМ, 165)	Богослужење је шири појам од литургије.
(543)	бденије с. <i>церк.</i> 1) <u>бдение; заупокойная литургия</u> ; 2) <u>всеночная</u> . (СТ, 27)	Када се има у виду богослужење, подразумева се само свеноћно бденије.
(544)	бденије с <u>бдение, заупокойная литургия</u> ; <u>всеночная</u> (РБ, 33)	
(545)	панихида <i>ж. церк.</i> <u>парастос м., помен м.</u> ; <u>гражданская</u> ~ комеморација. (СИП, 395)	Парастос није исто што и помен (<i>поминовение, поминальная служба, поминки</i>), задушнице (<i>день / дни поминовения усопших, родительская суббота</i>), опело (<i>отпевание</i>).
(546)	панихида заупокојена служба; <u>помен</u> , парастос (РМ, 194)	
(547)	панихида [12] по (о) ком <i>crkv</i> <u>zadušnice, oriјelo, parastos za koga; гражданская п.</u> <u>komemorativna svečanost</u> (РП, 543)	
(548)	святки [1 ²] <i>plt crkv</i> <u>božićni praznici</u> (РП, 789)	<i>Божјићни празници</i> у српском језику односе се на период Божића (укључујући и Бадњи дан), док именица <i>Святки</i> означава дужи период, који у хришћанској традицији траје од Божића до Крстовдана (почев од 7. и закључно са 17. јануаром по новом календару).
(549)	святки <i>мн. церк.</i> време од Божића до <u>Богојављења, божићни празници</u> . (РС, 565)	
(550)	крестовоздвиженский (kr [•] estov [•] zdviž [•] enskij) <i>adj.</i> који се односи на <u>Krstovdan</u> (РЂ, 414)	Дати придев односи се само на Крстовдан 27. септембра по новом календару (празник Воздвижења Часног Крста), али не и на Крстовдан 18. јануара.
(551)	юръев день Ђурђевдан (РМ, 332)	На основу семантизација у пр. 552 и 553 (или када се налазе чак у оквиру истог речника – нпр. 551 и 552),

(552)	Ђурђиц -ица Юрьев день (РМ, 415)	могао би се стећи утисак да се ради о истом празнику, а није тако. Црква обележава празник Светог великомученик Георгија – Ђурђевдан 6. маја, а Обновљење храма Светог великомученика Георгија – Ђурђиц 16 новембра по новом календару. Према томе, у овим случајевима потребно је издеференцирати грађу. ³²¹
(553)	Ђурђевдан м Юрьев день (РБ, 161)	
(554)	пресвет пресвятой, <u>святейший</u> ; ~и патријарх Московски и читаве Русије <u>святейший</u> Патриарх Московский и всея Руси (РБ, 685)	Други преводни еквивалент је сувишан и имплицирао је погрешан илустративни пример. Титула патријарха није <i>пресвети</i> , већ <i>најсветији</i> (<i>Свјатјејиши</i>). Такође, за придев <i>пресвет</i> бољи пример би био, рецимо, „Пресвета Богородица – Пресвятая Богородица”.
(555)	святитель [5] <u>svetac</u> ~ли (угодници)! <i>intj bože mili!</i> (<i>čudenje, užasavanje, radost</i>) (РП, 789)	Дата именица не односи се на било ког свеца, већ искључиво на оне који су прослављени у чину светитеља. ³²²
(556)	преодобный, -ая, -ое <i>цркв.</i> преподобан, <u>свет, пресвет</u> (РС, 631)	Ради се само о преподобнима као чину светости.
(557)	блажен ① блаженный, блаженствующий; ~ осмех блаженная улыбка; ② <i>рел.</i> святой ; Василиј ~и Василий Блаженный; ~ у незнању пребывать в блаженном неведении; прогласити ~им провозгласить <u>святым</u> ; ~и нишчи духом блаженны нищие духом (РБ, 45)	Овде се може радити једино о блаженима као чину светости.
(558)	лаврский [33] <i>samostanski</i> (РП, 337)	Придев се односи само на лавре, а не било који манастир.
(559)	архимандрит м архимандрит, <u>настоятель монастыря</u> (РБ, 23)	Архимандрит представља чин у црквеној хијерархији који одговара искључиво првом преводном

³²¹ Један од модела за општи речник може бити следећи:

Ђурђевдан Юрьев день (*весенний*), празник Святого Георгия Победоносца (6 мая)

Ђурђиц Юрьев день (*осенний*), Обновление храма Святого Георгия Победоносца в Лидде (16 ноября).

Уколико би се у сличним случајевима разликовале варијанте које су карактеристичне за нерелигијски и религијски дискурс, ове потоње (нпр. као у одредници Ђурђиц) могле би се чак маркирати квалификатором *цркв.* За потребе речника теолошког профила може се конкретизовати чин Светог (великомученик), заменити редослед преводних еквивалената или оставити само црквени (у зависности од карактера речника – нпр. да ли има дидактичку оријентацију или строго ускостручну).

³²² Они су за време земног живота били архијереји, што је значење које је већ било констатовано у неким преводним речницима („архијереј” – нпр. РМ, 272; уп. ТР, 142) – а које је лексикографу евентуално могло да сугерише на значење које је забележио.

		еквиваленту. Други се односи на статус у манастиру, што није иста раван.
(560)	духовник <i>м. црк.</i> духовник <i>м.</i> , исповедник <i>м.</i> (СИП, 147)	Исправан је само други преводни еквивалент, в. пр. 517.
(561)	духовник [1b] <i>zast (osobni, lični) ispovjednik</i> , <i>duhovni otac</i> (РП, 181)	
(562)	облачениле, -я с 1. одевање, облачење 2. црквена одећа <i>ж</i> , орант <i>м</i> 3. <i>разг. шаљ.</i> свечано одело (РС, 441)	Одежде у Православној цркви могу бити богослужбене и ванбогослужбене. Овде се имају у виду ове прве, па би адекватно лексикографско решење било „свештене одежде”, односно „богослужбене одежде”.
(563)	ряса мантија (РМ, 264)	У питању је горња мантија (а не, рецимо, доња), што није јасно из овакве семантизације и уз одсуство примера.
(564)	камилавка клобук , камилавка (РМ, 471)	Има се у виду камилавка, али не и панакамилавка.
(565)	камилавка <i>ж</i> камилавка, клобук <i>м</i> (РБ, 298)	
(566)	скуфлејка [12 ¹] ~ья [18b] свешеничка кар(и)а ; <i>zast okrugla кара</i> (РП, 810)	У питању је само скуфија (а не, на пример, камилавка).
(567)	скуфља, -ьи <i>ж, ген. мн. -ей</i> свештеничка капа (РС, 786)	
(568)	розговеться ³²³ [3] <i>crkv omrsiti se</i> (РП, 765)	Глагол значи омрсити се после поста, а не било када (нпр. током поста).
(569)	паломник <i>м.</i> ходочасник <i>м.</i> , хација <i>м.</i> (СИП, 394)	Преводне еквиваленте који се односе на хације и хацилук треба изоставити, Овде треба само <i>ходочасник</i> , јер се односе само на ходочашће у Свету земљу.
(570)	паломни к хација , ходочасник; ~чество хацилук , ходочашће (РМ, 193)	
(571)	паломничество <i>с.</i> ходочашће <i>с.</i> , хацилук <i>м.</i> (СИП, 394)	
(572)	хац ија паломник; ~илук паломничество (РМ, 730)	
(573)	хацилук <i>м.</i> паломничество. (СТ, 648)	В. претходни коментар.
(574)	хацилук <i>м</i> паломничество <i>с</i> ; одлазити на ~ <i>поломничать</i> (РБ, 1018)	

³²³ Према правописним нормама савременог руског језика исправан ортографски лик је *разговеться*.

(575)	хацијскѣи , ~а, ~о паломнический. (СТ, 648)	
(576)	хацијскѣи паломнический (РБ, 1018)	

5.4.2.6.3.1.4. Неразграничавање значења

5.4.2.6.3.1.4.1. Као непосредна последица претходне појаве – проширивања значења – јављају се случајеви неразграничавања лексичких значења. Наша је оцена да до таквих семантизација долази превасходно услед необавештености лексикографа и непрепознавања да преводни еквиваленти, који се обично категоризују у једно значење, треба да буду разграничени у одвојена значења.

број примера	примери из речника	коментар
(577)	алтарь [5b] oltar, žrtvenik (<i>i fig</i>) (РП, 7)	
(578)	алтарь -ря олтар; жртвеник (РМ, 2)	У православној духовности не ради се о синонимима (в. коментар за примере 534–537), стога је семантичке вредности неопходно разврстати по значењима.
(579)	жртвенник м. жртвеник м., олтар м. (СИП, 154)	
(580)	жртвенник , -а м жртвеник, олтар (РС, 198)	
(581а) (582б)	светитељ в. светац светац свеца (свече) 1. святой, святитель; 2. праздник (РМ, 664)	
(583)	светитељ м святой, святитель (РБ, 811)	
(584)	ста́рец , -ца м свеч. старац; почтѣнный ~ угледан старац, угледан стари монах (РС, 822)	Религијско и нерелигијско значење треба одвојити и адекватно семантизивати.
(585)	старац , старца м. старѣк, <u>ста́рец</u> . (СТ, 568)	

5.4.2.6.3.1.5. Погрешно дефинисање значења

5.4.2.6.3.1.5.1. Забележили смо и случајеве погрешног дефинисања значења.

број примера	примери из речника	коментар
(586)	патриаршество <i>с. патријаршија ж.</i> (СИП, 398)	У питању је патријарашка власт или институција патријарха.
(587)	патриаршество [21] <i>patrijarhat; patrijaršija</i> (РП, 548)	
(588)	патриарший [34] <i>patrijaršijski; fig svečan, uzvišen, veličanstven</i> (РП, 548)	Преводни еквивалент није исправан. Треба „патријарашки” јер је „патријаршијски” – <i>патриаршеский</i> .
(589)	синод <i>м, цркв. синод; Свети архијерејски синод</i> <i>Святейший правительствующий синод</i> <i>библиотека</i> ~а синодальная библиотека; музеј ~а синодальный музей (РБ, 826)	„Святейший правительствующий синод” је неадекватно решење, јер је у питању историзам – орган који је постојао од 1721. до 1917. године у такозваном синодалном периоду Руске цркве, како се назива у црквеноисторијским проучавањима (о овоме више у: Џьпин 2010: 9–328). Одговарајући преводни еквивалент је „Священный синод”.
(590)	соборованије, -ја <i>с цркв. последња помаст</i> (РС, 799)	Ради се о светој тајни јелеосвећења.
(591)	соборловать, -ую, -уешь, -уют; -ованный <i>сврш. и несврш. кого цркв. дати/давати последњу помаст коме</i> (РС, 799)	Дати глагол значи извршити свету тајну јелеосвећења, освештати масло.
(592)	соборловаться, -уюсь, -уешься, -уются <i>сврш. и несврш. цркв. примити/примати последњу помаст</i> (РС, 799)	Има се у виду примати свету тајну јелеосвећења.
(593)	обедња, -и <i>ж цркв. богослужење с (ујутру); ранняя</i> ~ <i>јутрење с; служить</i> ~ <i>служити јутрење</i> ◊ испортить (всю) ~ <i>ю кому шаль. покварити рачуне коме</i> (РС, 347)	У питању је литургија, а не јутрење.
(594)	повечерје <i>с. 1) воен. вечерняя зоря (сигнал); 2) цркв. вечерня.</i> (СТ, 384)	Вечерње и повечерје (рус. <i>повечерие</i>) су различите службе дневног богослужбеног круга (повечерје се савршава након вечерња).
(595)	всенощная <i>ж. цркв. вечерња ж.</i> (СИП, 81)	Посреди је свеноћно бденије.

(596)	всенощная, -ой ж цркв. вечерња служба (код православних) (РС, 104)	
(597)	служебник [1] <i>crkv trebnik</i> (РП, 816)	Има се у виду Служебник (Служабник).
(598)	службеник м. 1) служащий; 2) <u>цркв. требник</u> . (СТ, 553)	
(599)	синодик, -а м цркв. читуља ж (РС, 777)	Исправно значење је „синодик” (нпр. Синодик у Недељу Православља).
(600)	церковнослужитель м. 1. свештеник м., свећеник м.; 2. црквењак м. (СИП, 677)	У питању је црквенослужитељ.
(601)	церковнослужитель [5], ~ащий [34] <i>crkvenjak; svećenik</i> (РП, 967)	
(602)	причетник [1] <i>crkv crkvenjak</i> (РП, 679)	
(603)	протођякон [1] <i>crkv arhiđakon</i> (РП, 705) протођякон, -а м цркв. архиђакон (РС, 686)	Протођакон и архиђакон су два различита чина у црквеној хијерархији.
(604)	нафора просфора (РМ, 522)	В. коментар за пример 539.
(605)	нафора ж. просфора. (СТ, 294)	
(606)	помазание, -я с цркв. миропомазање (РС, 591)	Помазање није исто што и света тајна миропомазања.
(607)	миро [21] <i>crkv sveto ulje</i> они одним ~ом мазаны <i>šalj svi imaju iste nedostatke, svi su jednaki</i> (РП, 380)	Миро и свето уље нису синоними.
(608)	смирна ж. ладан. (СТ, 555)	У питању је ароматична смола смирна (рус. <i>смирна, мирра</i>).
(609)	смирна ж ладан м (РБ, 850)	
(610)	преподобный [31] <i>crkv blaženi uz imena svetaca</i> (РП, 655)	У православној духовности исправно је <i>преподобни</i> , не блажени.
(611)	юродивый 1. суманут, шашав, сулуд; 2. м. <u>суманут просјак кога сматрају за пророка</u> . (СИП, 703)	Јуродиви су угодници Божији који су се Христа ради одрекли погодности овога света и општеприхваћеног начина живота. Они се добровољно определили за нестицање земаљских богатстава, нису имали ни свој дом, а узевши обличје „лудих” Христа ради и трпећи бројне увреде и понижења, живели су у подвигу, разобличавали пороке људске и

(612)	юродивѣый [31] slabouman, sumanut, sulud, duševno zaostao; -ый¹ <i>sm</i> , -ая <i>sf</i> slaboumnik, -ca; -ый² <i>sm</i> <u>sumanut prorok (po narodnom vjerovanju)</u> ³²⁴ (РП, 1008)	помагали потребитима. Јуродиви су веома често били обдарени даром пророштва. Према томе, неосновано је сматрати јуродиве суманутим просјацима.
(613)	схима [12] <i>crkv isposništvo, asketski život</i> (РП, 871)	Схима упућује на сферу монашких чинова у оквиру којих се разликују мала и велика схима. Иако живот малосхимника, а нарочито великосхимника, подразумева аскезу и испоништво, ипак се ради о различитим појмовним доменима. У руском језику се без додатне конкретизације (нпр. <i>малая схима</i> , <i>малосхимник</i>) по правилу подразумева велика схима. Из постојећих семантизација о овоме је немогуће сазнати готово ништа.
(614)	схимник [1], -ца [15] <i>crkv monah, -inja, isposnik, -ica, asket</i> (РП, 871)	
(615)	схимнический [33] <i>crkv isposnički, asketski</i> (РП, 871)	
(616)	проигуман <i>м. цркв.</i> бывший игумен. (СТ, 473)	У питању је помоћник игумана.
(617)	старец <i>м.</i> 1. (<i>старик</i>) <i>старац м.</i> ; 2. (<i>монах</i>) <i>стари монах.</i> (СИП, 605)	Старац је духовно искусан монах који је достигао висок степен подвижништва, обдарен је духовним даровима и монаси и мирјани му се поверавају на духовно руковођење. Сходно томе, монах старијег узраста не може се априори сматрати старцем.
(618)	клубук [1b] <i>crkv monaška, redovnička кара, kamilavka</i> (РП, 297)	У питању је панакамилавка.
(619)	святѣки, -ок <i>мн. цркв.</i> покладе <i>мн. ж</i> (РС, 766)	В. коментар за примере 548–549.
(620)	материце <i>ж. мн.</i> <u>детский праздник</u> (<i>во второе воскресенье перед рождеством</i>). (СТ, 251)	Оваква семантизација уопште не осветљава суштину празника и наводи на тумачење да је или посвећен деци (уп. Детињци) или да је „детский праздник” одговарајући преводни

³²⁴ Елементи лексикографског описа који упућују да се лексеме из сфере православне духовности односе на домен митологије, сујеверја, народних веровања, мистике и сл., били су пропратни део идеолошког приступа у дескриптивној, а, како видимо, и преводној лексикографији.

		еквивалент, што свакако није.
(621)	Материце <i>ж, мн.</i> День матери (<i>в Србији</i>) (РБ, 397)	Оваква семантизација не може се сматрати исправном, јер не садржи релевантне информације о овом празнику (нпр. каква је природа празника, када се слави – а то је морало бити заступљено јер је у питању безеквивалентна лексема у поређењу са руским језиком), отвара могућност за погрешне интерпретације (нпр. могло би се помислити да се ради о световном празнику – рецимо, попут Дана жена, или националном, државном празнику – примера ради, у Русији се Дан мајки обележава последње недеље у новембру као општефедерални празник – исп. Указ о Дне матери 1998).
(622)	загавливаться, заговляться < заговеться > – отпочињати <отпочети> пост и припрему за Причешће (ТР, 85)	Дати глаголи значе мрсити (омрсити) се на покладе.

5.4.2.6.3.1.5.1.1. Поједине примере можемо оквалитиковати као граничне, будући да се у њима запажају неколике појаве. Рецимо, у пр. 623 и 624 долази до проширивања значења, јер лексема *хација* повезује са поклоником, али истовремено запажамо и погрешну интерпретацију, јер се *хација* поистовећује са *хаци*, што означава титулу која се добија након поклоњења Христовом Гробу у Јерусалиму. У примеру 625 констатује се проширивање значења, јер се празник Силаска Светог Духа на апостоле семантизује као „Троица и Духов день”, а *Духов день* је Духовски понедељак. Могуће да је широј семантизацији допринео множински облик српске одреднице, па је лексикограф укључио Духовски понедељак, али и превидео Духовски уторак. За Тројице је на располагању било више исправних номинација у руском језику (нпр. *Пятидесятница, День Святой Троицы, Троицын день*). Са друге стране, Духови су један празник, а у оквиру семантизације налази се глоса *православные праздники*, што може навести на закључак да се ради о неколиким празницима у српском језику. Уколико су се духовски празници тумачили као целина, требало је заступити и Духовски уторак, уз одговарајућу лексикографску презентацију.

(623) **хаци** *м.*, **хација** *м.* паломник; (*ходивший на поклонение святым местам*). (СТ, 648)

(624) **хација** *м* паломник, хаджи (*ходивший на поклонение святым местам*) (РБ, 1018)

(625) **Духови** *м. мн.* троица и духов день (*православные праздники*); **о** ~**ма** на троицу. (СТ, 107)

5.4.2.6.3.2. Проблеми семантизације кроз призму лексикографског поступка

5.4.2.6.3.2.1. Општи преглед проблемских подручја

5.4.2.6.3.2.1.1. Семантизацију као најзахтевнији елемент речничке микроструктуре не прате само потешкоће у вези са лексичким значењем, већ и са рзличитим аспектима лексикографског поступка. Ове друге су бројније него прве, па се на корпусу лексема из сфере православне духовности запажа следећи круг проблемских подручја: одабир адекватног начина семантизације (нпр. 626–628), корелација квалификатора и садржинског нивоа семантизације (нпр. 629), идеолошки приступ семантизацији (нпр. 630), граматичка усаглашеност леме и преводног еквивалента (нпр. 631), ортографске специфичности леме и преводних еквивалената (укључујући и њихову корелацију – нпр. 632–633), стилска и употребна обележја преводних еквивалената и њихова корелација са лемом (нпр. 634–635), међусобна условљеност преводних еквивалената и диференцијације лексичких значења (нпр. 635–636), одабир репрезентативних значења (нпр. 637), одабир релевантних преводних еквивалената (нпр. 638), идентификациона акултурација (нпр. 639), одабир адеватних преводних еквивалената (нпр. 640–641), одабир прецизних преводних еквивалената (нпр. није забележен погрешан еквивалент, али постоји прецизнији, што није ирелевантан фактор, нарочито имајући у виду да део грађе чине термини – нпр. 642–644), одабир репрезентативних преводних еквивалената (нпр. није наведен погрешан преводни еквивалент, али постоји далеко репрезентативнији – нпр. 645–646), одабир исправног редоследа преводних еквивалената (нпр. 646), појмовна ограничења преводних еквивалената (нпр. 647) итд.

број примера	примери из речника	коментар
(626)	владычица, -ы ж 1. свеч. господарица 2. рел. богородица (РС, 84)	Семантизација би била далеко успешнија када би подразумевала преводни еквивалент и глосу: нпр. „Владичица (о Богородици)”.
(627)	апостол, -а м 1. цркв. апостол 2. књиш. фиг. поборник, проповедник (<i>идеје, учења</i>) 3. богослужбена књига (православне цркве) (РС, 26)	Овде су се лексикографи определили за семантизацију која подразумева навођење појмовног домена на који се лема односи и глосу која га ближе одређује. Према нашем мишљењу, требало је навести преводни еквивалент леме, а не њен појмовни домен, јер се може помислити да <i>апостол</i> значи „богослужбена књига”. Уз то, у овом значењу постоје и правописне специфичности, што није јасно из семантизације. Уп. нпр. са: „Апостол (богослужбена књига Православне цркве)”.

(628)	синђел сингел ³²⁵ (PM, 669)	Из дате семантизације није јасна разлика ни у семантици ни у лексичком статусу лексема (за разлику од руске, српска лексема није историзам). Овде је уз преводни еквивалент требало додати глосу, где се објашњава да је у питању чин у хијерархији Српске православне цркве који се додељује свештеномонасима, а који је еквивалентан чину протонамесника код мирских свештеника.
(629)	вечерња, -ни ж, ген. мн. -ен цркв. вечерње с, вечерња <u>црквена</u> служба (РС, 73)	Овај пример добра је илустрација потребе усклађивања квалификатора и садринског аспекта семантизације. Пошто је наведен квалификатор <i>цркв.</i> , елемент „црквена” сматрамо сувишним.
(630)	бадњак I м. бадњак (дубовое полено, а чаще ветки, которые, по религиозному обряду, православные сербы <u>сжигали</u> в сочельник). (СТ, 24)	Посреди је пример идеолошког приступа семантизацији, који је био примењиван и у совјетској дескриптивној лексикографији, ³²⁶ када се актуелност лексема депласира путем перфектских облика и сугерише да је у питању наслеђе прошлости.
(631)	благословенный [31, ~ен, ~енна] <i>zast blagoslovljen; knj, vis sretan, blažen</i> (PII, 36)	Када је придев на позицији леме (<i>благословенный</i>), нема разлога да преводни еквивалент такође не буде придевска лексема када је то исправно и могуће, а овде јесте („благословен”). Сходно томе, нема потребе наводити преводни еквивалент у облику трпног глаголског придева (уп. облик партиципа перфекта пасива <i>благословлённый</i> у руском језику).
(632)	Сретење с, рел. Сретење (<i>православный праздник, который отмечается 15 февраля</i>)) (РБ, 869)	У религијском дискурсу руског језика постоје лексема код којих се запажа преференција црквенословенских ликова. Дати празник један је од њих, па није упутно изостављати „Сречение”,

³²⁵ Данас је далеко чешћи ортографски лик *синкелл*.

³²⁶ Узгред, дати речник објављен је у Совјетском савезу.

		„Сретение Господне”.
(633)	богочовек <i>ж</i> богочеловек (РБ, 49)	И лему и преводни еквивалент треба писати великим почетним словом, јер се ради о лексеми која се односи искључиво на Исуса Христа (в. Цумарев и др. 2017).
(634)	калуђерица <i>ж</i> монахиня, <u>монашенка</u> (<i>православная</i>) (РБ, 297)	Преводни еквивалент „монашенка” припада разговорном језику, што са лемом ³²⁷ није случај (о томе је такође неопходно пазити), стога је треба означити одговарајућим квалификатором или изоставити (тим пре што није наведено <i>инокиня</i>).
(635)	пећки : <i>ист.</i> Пећка патријаршија Печкая патриархия (РБ, 597)	Ово није најбољи пример лексикографске обраде, будући да се ради о културно маркираној лексеми која је специфична како лингвистички, тако и екстралингвистички. Уколико изуземо да ће исправан облик бити <i>Печский</i> , а не <i>Печкий</i> , требало је водити рачуна да ли је одредницу <i>Пећка патријаршија</i> оправдано квалификовати као историјски термин. Свакако да не, јер није у питању само историјски назив Српске православне цркве, ³²⁸ већ и назив једног од најистакнутијих српских манастира на Косову и Метохији, што је, узгред, далеко фреквентнија реализација. Овде је потребан истанчанији приступ, будући да се у пракси преводни еквиваленти не разликују увек (у зависности од значења), ³²⁹ па би одговарајућом семантизацијом била отклоњена свака могућност неадекватне интерпретације. Исправан лексикографски опис,

³²⁷ Постоје и супротни случајеви, па леме треба исправно маркирати како би заиста кореспондирале преводним еквивалентима. На пример, у српском језику именица *прота* спада у хипокористике, што из следећих примера уопште није јасно: нпр. **прота** протоиерей (РМ, 634), **прота** м протоиерей м, протопоп (РБ, 727) – уп. са српским *протојереј*.

³²⁸ У примерима овог типа потребан је додатни коментар, а он изостаје – исп. Кончаревић 2018а: 85–86.

³²⁹ На пример, у волуминозној енциклопедији *Православная энциклопедия*, Пећка патријаршија обрађује се у два различита речничка чланака, у зависности од значења, али се у оба користи иста одредница – *Печская Патриархия*, али не доследно у целој енциклопедији (*Православная энциклопедия*, Т. LVI, 339).

		<p>према нашем мишљењу, требало је тражити у следећем правцу, на пример:</p> <p>пећи: Пећка патријаршија 1. Печская Патриархия, Печский патриарший монастырь (<i>монастырь в Сербии</i>), 2. ист. Печская Патриархия, Печский Патриархат (<i>Сербская православная церковь в период с 1346 по 1463 год и с 1557 по 1766 год</i>); икона Пресвете Богородице „Пећка красница” Печская икона Божией Матери.</p> <p>Решење се могло тражити и у раздвајању одредница. На пример, <i>пећи</i> засебно (рецимо, уз икону Пећке краснице, титулу егзарха пећког трона, као и титулу архиепископа пећког као иницијалне компоненте титуле српских патријараха –<i>архиепископ пећи, митрополит београдско-карловачки и патријарх српски</i> као илустративне примере) и <i>Пећка патријаршија</i> засебно.</p>
(636)	бдение – бдење всенощное бдение – свеноћно бдење (ТР, 51)	<p>Одабир преводних еквивалената у непосредној је вези са лексичким значењима. У датом примеру, када би се увео и црквенословенски лик преводног еквивалента, дошло би до јасније диференцијације значењске структуре, па би речнички чланак изгледао информативније:</p> <p>бдение – 1. бдење, 2. [служба] бденије, бдење всенощное бдение – свеноћно бденије.</p>
(637)	конак м ① <i>ночлег, ночовка ж; ② устар. дворец (княжеский); ③ <u>ночлег (при монастыре)</u>; причати Маркове ~е</i> <i>рассказывать долго и слишком подробно; говорить ерунду; обѣшавати Маркове ~е сулить золотые горы; имати кога на ~у иметь гостей на ночёвке (РБ, 328)</i>	<p>Лексема <i>конак</i>, када би се већ повезивала са манастиром, лингвистички је неупоредивно репрезентативнија и фрекветнија у значењу манастирског конака као ванбогослужбеног објекта, што повлачи и друге преводне еквиваленте (нпр. „келейный корпус”, „братский корпус” – у зависности од значења за које се лексикограф определио).</p>

(638)	<p>главла¹, -ы <i>ж, мн.</i> главы, глав 1. заст. <i>свеч.</i> глава 2. чего <i>глава, шеф м, руководилац м; ~ делегации вођа делегације; ~ правительства шеф владе; ~ семьи</i> глава <i>породице</i> 3. архит. <i>купола, кубе с; главы собора</i> куполе саборне цркве ◇ во ~е <i>чего</i> на челу <i>чега</i>; ставить во ~у угла <i>что</i> сматрати <i>шта</i> нарочито важным (РС, 140)</p>	<p>Сматрамо да је у ово значење требало додати и релевантан преводни еквивалент „поглавар” који би указао на ширину семантизације у датој значењској вредности, али и специфичности лексичке спојивости у српском језику (за првојерарха Цркве не каже се ни <i>шеф</i> ни <i>вођа</i> ни <i>руководилац</i>, већ <i>поглавар</i>). Као пример могао би да послужи: ~ <i>Церкви</i> – ~ <i>Цркве</i>.</p>
(639)	<p>архиерей [б] <i>arhijerej, pravoslavni biskup</i> (РП, 12)</p>	<p>Православни може бити <i>епископ</i>, али не и <i>бискуп</i>.</p>
(640)	<p>Бог <i>м</i> ① <u>Господь, Создатель, Творец, Всевышний</u>; не дај боже! <i>не дай бог!</i>; бог би га знао <i>бог знает</i>; ~а ради <i>ради бога</i>; шта ~ да <i>что будет, то будет (что Бог пошлёт)</i>; ~ богова <i>могущественный человек</i>; где је ~ рекао лаку ноћ, богу <i>иза леђа у чёрта на куличках</i>; ~ да опрости прости <i>Господи</i>; ни род ни помози бог <i>ни сват ни брат</i>; као бог и шеширција <i>как небо и земля</i>; красти богу дане <i>бездельничать, лодырничать (у Бога дней много)</i>; бог је прво себи створио браду <i>своя рубашка ближе телу</i>; видети свога ~а <i>получить заслуженное, плохо кончить</i>; скидати све ~ове с неба <i>нелепо ругаться (ругаться на чём свет стоит)</i>; од бога ти здравље <i>и тебе добрый день (ответ)</i>;</p> <p>~ ти помогао! <i>здравствуй, добрый день!</i> не ваља ни ~у ни људима <i>не стоит и ломанного гроша</i>; дати ~у душу <i>отдать богу душу</i>; ~ вам судио <i>бог вам судья</i>; <i>разг.</i> није ~ зна какав <i>не бог весть что (какой)</i>; хвала ~у слава богу; бог ме убио! <i>убей меня бог!</i> Бог с тобом <i>Бог с тобой</i>; боже сачувај <i>помоги, упаси, сохрани бог</i>; ухватити ~а за браду <i>зазнаться</i>; красти ~у дане <i>бездельничать</i>; отићи ~у на истину <i>умереть, скончаться</i>; скидати ~ове с неба <i>ужасно ругаться</i>; убити ~а у некоме <i>сильно исколотить кого-л.</i>; ②</p>	<p>У најмању је руку необично да се приликом семантизације лексеме <i>Бог</i> не наведе преводни еквивалент „Бог” (в. прво значење).³³⁰</p>

³³⁰ И у другим реченицама могу се наћи слични примери, рецимо код Пољанца: **Христ**лос [1, ~ста б] *Krst, Isus* | **жить ~а ради** *prosjaciti, živjeti kod koga iz milosti*; **вог тебе Х.!** *tako mi boga!* **как у ~а под пазухой** *v páзуха*; **Х. с тобой** (*uzvik*) *zast zar je moguće?! х. с ним!* *zast* *pa neka mu bude!* (РП, 961). Индикативно је да није наведено чак ни „Krist”, а да не говоримо о „Христос”, што би било најадекватније решење у српском језику.

	сверхъестественное существо; многобожачки ~ови языческие боги; Богови Олимпа Боги Олимпа; Посејдон је ~ мора Посейдон – бог морей (РБ, 48)	
(641)	грехопадениле, -я с 1. рел. први грех 2. фиг. књиш. преступ м (РС, 151)	Тачан преводни еквивалент је „првородни грех”.
(642)	епископија ж. епархия. (СТ, 112)	Преводни еквивалент није погрешан, али у руском језику постоји прецизнији синоним који би требало да претходи овом постојећем – „епископия”.
(643)	епископија ж епархия (РБ, 171)	
(644)	мирянин, -нина м, мн. -не, -н заст. световњак (РС, 356)	Превиђа се прецизнији преводни еквивалент – „мирјанин”, а могао би се додати и „лаик”.
(645)	Богородичин богородицын, богородичный; појање у част ~е песнопения в честь Богородицы (РБ, 49)	Овде се илуструје неодговарајући редослед и одабир преводних еквивалената. На првом месту бележи се придев са ограниченом сфером употребе, а након њега придев шире и фреквентније употребе. Осим тога, изостаје релевантан преводни еквивалент – „Богородицкий”. На тај начин, редослед би требало да буде следећи: Богородичный, Богородицкий, Богородицын.
(646)	Мратиндан день святого <u>Мартына</u> (РМ, 505)	Као адекватнији репрезентант за стање у широј популацији и са синхронијског становишта била би експликација која указује да се празник односи на Светог краља Стефана Дечанског.
(647)	светица святая, <u>святительница</u> (РМ, 664)	Други преводни еквивалент уопште није могућ, јер у Православној цркви архијерејско звање могу задобити искључиво монашка лица мушког пола. У теолошком дискурсу руског језика, барем када је реч о православној теологији, таква именица не постоји.

5.4.2.6.3.2.1.0.1. У наставку ћемо се усресредити на две бројније појаве које смо забележили у преводним речницима из нашег корпуса.

5.4.2.6.3.2.1.1. Идентификациона акултурација

5.4.2.6.3.2.1.1. Као једна од карактеристичнијих појава у преводним речницима, и то превасходно општег типа, издваја се *идентификациона акултурација*. Дати термин користи К. Кончаревић (1999а: 216) у значењу „изједначавања лексеме која подлеже семантизацији са реалијама и представама из властите националне културе”. Такво тумачење односи се на термин руског лингвисте Ј. Ј. Прохорова *склонение на собственные нравы*, о којем пише у својим етнокултурним разматрањима комуникације. Под њиме подразумева „систему *чужого* на входе и условно соответствующего ему на выходе *своего* текста културе. Разница между этими *соответствующими* текстами фиксирует осознаваемый *здесь и теперь* сдвиг между *чужой* и *своей* культурами, и следовательно, может пониматься как определенный культурный индекс, суд *своей* культуры перед лицом *другой* культуры” (Прохоров 2008: 21). У примени на нашу тему то се превасходно очитује у поистовећивању реалија које се односе на Православну и Римокатоличку цркву, уз занемаривање разлика које међу њима постоје: црквеноисторијске, организационе, функционалне (нпр. 664–665, 678–680), литургијске (нпр. 651, 666), етикецијске (нпр. 685–686) итд. Самим тим, јасно је да *православни* не може бити бискуп већ *епископ*, самостан већ *манастир*, редовник већ *монах*, *калуђер* и сл.

(648) **архиепископ** [1] pravoslavni nadbiskup (ПП, 12)

(649) **архимандрит** [1] arhimandrit, starješina pravosl. muškog samostana (ПП, 12)

(650) **иеромонах** [1] crkv pravosl. svećenik-monah, redovnik, jeromonah (ПП, 257)

5.4.2.6.3.2.1.2. Такав приступ сматрамо неоправданим, када се у речницима прави дистинкција између појмова из православне и римокатоличке средине (нпр. 444–445). У нашем корпусу наведена диференцијација најдоследније се запажа у *Теолошком речнику*³³¹, док у општим речницима она није уједначена нити доследна, па се зато на њих ова појава у првом реду и односи.

(651) **молеблен** [1/8], **~ствие** [23¹] crkv (kratka) služba božja; благодарственный ~ен tedeum, služba božja zahvalnica (u katol.), blagodarenje (u pravosl.) (ПП, 384)

(652) **служка** [12²] m crkv ministrant (u katolika); samostanski poslužitelj, arhijerejski sobar (u pravoslavnih) (ПП, 817)

(653) **патер, -а** м патер (католички свештеник) (РС, 524)

(654) **иерей, -я** м цркв. јереј, православни свештеник (РС, 249)

(655) **калуђерица** ж монахиня, монашенка (православная) (РБ, 297)

(656) **клерик** м ① клирик (католичество); ② семинарист (РБ, 313).

5.4.2.6.3.2.1.3. Примери који би илустровали појаву о којој је реч срећу се у великом броју у речницима из нашег корпуса, чему је засигурно погодовала чињеница да је у делу њих објекат био српскохрватски језик (у смислу јединствене књижевне норме):

³³¹ В. т. 5.4.2.5.2.

- (657) **архиепископ** *м.* архиепископ *м.*, надбискуп *м.* (СИП, 22)
 (658) **епархия** *ж. цркв.* епархија *ж.*, бискупија *ж.* (СИП, 150)
 (659) **епархиальный** [31] *crkv* епархијски, бискупски (РП, 186)
 (660) **епископ, -а** *м цркв.* епископ, бискуп (РС, 193)
 (661) **епископский, -ая, -ое** епископски, бискупски (РС, 193)
 (662) **настоятель** *м. цркв.* старшина манастира, игуман *м.*, опат *м.* (СИП, 309)
 (663) **монастырь** *-рј* манастир, самостан (РМ, 141)
 (664) **инок** [1], **~иня** [13] *zast* монах, -инја, redovnik, -ца, kaluđer, -ica (РП, 268)
 (665) **иноческий** [33] *zast* монашки, redovnički, kaluđerski (РП, 268)
 (666) **обедня** *ж. цркв.* литургија *ж.*, миса *ж.* (СИП, 344)

(667) **приход, -а** *м* **1.** долазак; **~ поезда** долазак воза **2.** приход, принос; **~ и расход** приход и расход **3. цркв.** парохија *ж.*, жупа *ж* \diamond **каков поп, таков и** *ж. посл.* према свецу и тропар (РС, 657)

(668) **приходский, -ая, -ое** *цркв.* парохијски, жупски; **~ священник** парох, жупник; **~ая школа** школа при парохији (РС, 658)

- (669) **прихожанин** *м.* парохијанин *м.*, жупљанин *м.* (СИП, 490)
 (670) **бурсла, -ы** *ж. ист.* богословија, семениште *с* (РС, 60)
 (671) **бурсак** *м. уст.* семеништарац *м.*, богослов *м.* (СИП, 48)
 (672) **ризница** *ж. цркв.* ризница *ж.*, сакристија *ж.* (СИП, 549)
 (673) **рясла, -ы** *ж.* свештеничка мантија, сутана (РС, 753)
 (674) **чѐтки** [12¹] *plt* krunica, brojanice (РП, 977)

5.4.2.6.3.2.1.4. У *Руско-српском речнику* под редакцијом Б. Станковића (1998) могу се наћи примери који сведоче да лексикографи (пошто је радио ауторски колектив) нису констатовали лексичке разлике између православне и римокатоличке средине, и то не само тумачећи појмове синонимно, већ у одређеним случајевима служећи се семантизацијом искључиво кроз призму хришћанства западне провенијенције (в. пр. 444–445) или према редоследу где се предност даје управо њој (пр. 444–445).

(675) **молчальник, -а** *м* **1.** *заст.* редовник који се заветовао на вечито ћутање **2. разг.** чутљивац (РС, 360)

(676) **послушание, -я** *с* **1.** послушност *ж.*, покорност *ж.*; **~ родителям** послушност према родитељима **2. цркв.** послушање (редовничко) (РС, 611)

(678) **монах, -а** *м* редовник, монах, калуђер; **постричься в ~и** замонашити се, закалуђерити се \diamond **жить ~ом** живети као монах (као аскета) (РС, 361)

(679) **монашеский, -ая, -ое** редовнички, монашки, калуђерски; **~ орден калуђерски** ред³³² (РС, 361)

³³² О неупућености лексикографа казује и дати пример: редови се срећу у Римокатоличкој цркви и тичу редовништва (\rightarrow *редовнички редови*), што у Православној цркви није случај, нити у монашкој духовности.

(680) **монашество**, -а с 1. редовништво, монаштво, калуђерство 2. зб. монаси *мн. м*, калуђери *мн. м* (РС, 361)

5.4.2.6.3.2.1.5. У преводним речницима из новијег периода и даље се срећу случајеви неразграничавања и недовољног разграничава. На пример, у Бошковићевом *Српско-руском речнику* то се запажају у различитим аспектима речничког чланка. У примеру 681 то се манифестује у погледу одабира леме, где изостаје варијанта која је у православној духовности далеко заступљенија (нпр. *Дјева Марија* у односу на *Дјевица Марија*). Пример 682 илуструје неразграничавање еквивалената на нивоу значења (о чему казује и редослед преводних еквивалената), а приликом семантизације у примерима 683 и 684 недоследну идентификацију грађе. Сматрамо да је глоса упутна у пр. 683, јер се не разликује много од 684, где се глоса наводи (узгред, код православних постоји Недеља свих Светих, прва по Педесетници). Преводни еквиваленти могли би да заварају неупућеног корисника и навести на погрешну употребу, а из семантизације није јасно да се не ради о православном празнику (а у корпусу смо већ запазили утицаје тог типа – нпр. в. 693).

(681) **Дјевица Марија** Дева Мария (РБ, 137).

(682) **капела** ж ① капелла, часовња; ② *муз.* капелла (РБ, 300)

(683) **три** *числ.* ① три; ~ **стотине** триста, три сотни; ~ **пута више** в три раза больше; **доћи пре** ~ **сата** прийти к трём часам; ~ **четвртине** три четверти; ~ **минута до десет сати** без трёх (*минут*) десять; ~ **пута више** втрое больше; ② три, тройка (*оценка*); **Бог помаже** ~ **пута** Бог любит троицу, без троицы дом не строится; *рел.* **Три Краља** Богоявление, Крещение (РБ, 927)

(684) **светли** ① святой; ~а **љубав** святая любовь; ② священный; ~ **обред** священный обряд; **Света Гора** Афон; **Света столица** папский престол; ~о **уље** святое миро; **Свето писмо** Священное писание; **Сви Свети** Праздник всех святых (*у католиков*); святой (*защитник семьи*) (РБ, 811)

5.4.2.6.3.2.1.6. Недоследност разграничавања, али и необавештеност лексикографа о разликама између двеју Цркава, довела је до неадекватних семантизација када се ради о лексици из сфере православне духовности.

број примера	примери из речника	коментар
(685)	святѣйшлйй, -ая, -ее <i>цркв.</i> пресветао, пресветли (РС, 766)	→ најсветији, Свјатјејши (<i>титула патријарха</i>)
(686)	святѣйшйй [36] presveti (titula) (РП, 789)	
(687)	преосвященный [31] <i>sm crkv</i> <u>eminencija</u> (titula pravosl. episkopa) (РП, 655)	Изузев тога што би лема требало да буде именичка лексема <i>Преосвященство</i> , одговарајући преводни еквивалент за титулу у Православној цркви је „Преосвештенство”.

(688)	миропомазание [23 ¹] <i>crkv sveta pomast</i> (РП, 380)	→ света тајна миропомазања
(689)	дарохранительница [15] <i>crkv ciborij</i> (РП, 146)	→ дарохранилница (киворијум има сасвим друго значење)
(690)	дароносица [15] <i>crkv monstranca</i> (РП, 146)	→ дароносица
(691)	помазание [23 ¹] <i>hist (miro)pomazanje</i> (за cara); <i>crkv posljednja pomast</i> (РП, 621)	→ помазивање, миросање
(692)	подряник [1] <i>svećenička odjeća, potsutana, mantiја</i> (за izalazak) (РП, 603)	→ доња мантија
(693)	Крстовдан Воздвижение святого креста (РМ, 485)	Приликом семантизације, по свој прилици, аутор речника се руководио називом празника у католичкој средини (уп. <i>Узвишење светог Кржса</i>). Преводни еквиваленти православног празника, Воздижења Часног Крста, јесу „Воздвижение Честного и Животворящего Креста Господня” (пун назив) „Воздвижение Креста Господня” (скраћени назив). ³³³

5.4.2.6.3.2.1.7. Поменули бисмо пример семантизације лексеме *клир*, који показује колико је важна улога дескриптивних речника и колико неодговарајући лексикографски опис може имати далекосежне последице. Наиме, уколико су аутори преводних речника консултовали референтне изворе из области (српске) дескриптивне лексикографије свога времена, могли су да виде да се именица *клир* семантизује упућивачким дефиницијама у којима се предност једногласно даје именици *клер*³³⁴ (нпр. уп. РСАНУ, Књ. IX, 575–576, 609; РМС, Књ. 2, 730, 739). Први фонетски лик махом је карактеристичан за православну средину, а други за католичку. Констатовано стање у референтним дескриптивним речницима српског језика могло је допринети да се готово 40 година након њиховог објављивања ни у једном референтном општем преводном (руско-српском и српско-руском) речнику не констатује именица *клир* (в. нпр. 694–698), која је адекватније и репрезентативније решење за речнике чији је објекат савремени српски књижевни језик, већ се наводи једино *клер*³³⁵. Имајући у виду да описни речници по правилу чине основу преводних речника, све ово још једном потврђује велики значај исправног лексикографског описа у дескриптивним речницима. Разуме се, то је важно за сваки тип речника, па и саму дескриптивну лексикографију. У том смислу поменули бисмо податак да ни у *Речнику српског језика* Матице српске (2010), који је први објављен након РМС и РСАНУ, именица *клир* није констатована, за разлику од *клер* која јесте (РСЈ, 524, 527; исп. Бајић 2013: 410). У наредним издањима овог речника, као и у новим речницима српског језика, дати пропуст треба кориговати.

³³³ Међу скраћеним називима могу се срести и синонимне номинације: нпр. *Воздвижение Честного Креста* (ТР, 182).

³³⁴ Иста је ситуација и са дериватом *клирик* (*клерик*).

³³⁵ Друга књига шестотомног *Матициног речника* објављена је 1967. године, девета књига *Речника САНУ* 1975. године (наводимо оне књиге у којима се бележи лексема *клир*, односно *клер*), а 2013. године најновији општи преводни речник који се може сматрати репрезентативним.

- (694) **клир** [1] *kol svećenstvo*, kler; v клирос (РП, 297)
- (695) **клир, -а м зб.** свештенство с, kler (РС, 288)
- (696) **причт, -а м цркв.** свештенство с, kler (*једне парохије*) (РС, 659)
- (697) **kler** м. *цркв.* клир. (СТ, 209)
- (698) **kler** м, *цркв.* клир (РБ, 313)

5.4.2.6.3.2.1.8. На основу свега наведеног нема сумње да је диференцијацију потребно правити у преводним речницима, будући да лексикографи – како се испоставља – нису довољно упућени у религијску лексику и њене специфичности (што би се могло ублажити, примера ради, ангажовањем стручних консултаната). Као најбоља лексикографска решења за такву врсту дистинкције нама се чине, у првом реду, квалификатори и глосе.

5.4.2.6.3.2.1.9. Случајеви када долази до идентификационе акултурације, а који се не тичу разлика између Православне и Римокатоличке средине, релативно су малобројни. Они се по правилу односе на безеквивалентну лексику (нпр. 699–700).

(699) **кулич, -а м** владичин хлеб (РС, 316)

(700) **кулич, -а м** куглов: Привезла ему к. к чаю, донесе му куглов да има, кад пије чај (стр. 179 д). (РК, 120)

5.4.2.6.3.2.1.10. Приликом анализе приметили смо и поједине граничне случајеве. У примеру 701 – и то под претпоставком да „освештање” означава „освештати масло” (што индикује постојећи лексикографски опис) – истовремено се манифестује погрешно дефинисање значења (света тајна јелеосвећења није исто што и света тајна миропомазања, нити се миропомазање обавља пред смрт – оно се везује за свету тајну крштења), проширивање значења (света тајна јелеосвећења не подразумева ништа друго осим првог еквивалента) и идентификациона акултурација (*последња помаст* је појам који се тиче Римокатоличке цркве, није одговарајући преводни еквивалент у Православној цркви и видно се разликује од *свете тајне јелеосвећења* – нпр. последња помаст се не може поновити, обавља се на самртној постељи). У примеру 702 констатује се сужавање значења (у Православној цркви титула *Преподобие* не односи се само на свештенике, укључујући и јеромонахе, већ и на ђаконе, укључујући и јерођаконе³³⁶) и идентификациона акултурација, где се превиђа да наведена титула у православној средини гласи искључиво *Преподобије*.

(701) **соборование с. цркв.** освештање с., миропомазање с. (*пред смрт*), последња помаст. (СИП, 588)

(702) **преподобие** [23¹]: **ваше п.** *velečasni* (свећеничка титула) (РП, 655)

³³⁶ Међутим, не и архимандрите, игумане, игуманије, протопрезвитере, протојереје, архиђаконе и протођаконе у РПЦ – исп. ТР, 336.

5.4.2.6.3.2.1.2. Проблематика адекватног одабира преводног еквивалента

5.4.2.6.3.2.1.2.1. Анализом корпуса запазили смо читаву групу случајева када се за семантизацију не може казати да је погрешна, али свакако да одабир преводног еквивалента није одговарајући. То је условљено пре свега лексичким специфичностима религијског дискурса, које, као што се може закључити, нису увек познате лексикографима. Лексеме није довољно препознати или разумети њихово значење. Квалитетан преводни речник треба да одрази и лексичке особености такве лексике, нудећи преводне еквиваленте чије ће транспоноване бити у складу са обележјима религијског дискурса. У супротном, речник се не може сматрати поузданим извором и питање је у коликој ће мери бити коришћен када, примера ради, треба пронаћи одговарајуће решење за превођење каквог теолошког текста, духовне литературе, израду научних истраживања, припрему симпозијума или догађаја који имају теолошки или духовни карактер, за наставне сврхе (нпр. у теолошком образовном профилу, у извесној мери у филолошком профилу) итд.

5.4.2.6.3.2.1.2.2. Услед недовољне упућености у лексички инвентар руског и српског језика који се односи на сферу православне духовности, најчешће се јављају случајеви када се преводни еквиваленти нису карактеристични за религијски дискурс или се примењује описна семантизација када преводни еквивалент заправо постоји (али, по свој прилици, лексикографу није познат). То само показује да је питање одабира адекватног преводног еквивалента повезано и са другим релевантним чиниоцима лексикографског поступка (нпр. адекватан начин семантизације).

број примера	примери из речника	коментар
(703)	богоматер ль, -и <i>ж</i> мајка божја, <u>богородица</u> (РС, 50)	Била су на располагању и адекватнија решења: нпр. <i>Богомајка, Богомати.</i>
(704)	юродив льый, -ая, -ое 1. суманут, сулуд, јуродив 2. <i>разг.</i> чудноват, настран 3. <u>юродив</u> льый, -ого <i>м</i> јуродивац, божји човек, <u>божјак</u>	→ „јуродиви” (евентуално „јуродиви Христа ради”)
(705)	воскресение <i>с.</i> <u>васкрснуће</u> <i>с.</i> , <i>ускрснуће</i> <i>с.</i> (СИП, 75)	→ васкрсење
(706)	воскресить 1. (<i>оживить</i>) <u>оживити, вратити у живот</u> ; 2. <i>перен.</i> <u>оживити (у сећању)</u> (СИП, 75)	→ васкрснути
(707)	воскрешать 1. (<i>оживлять</i>) <u>оживљавати, враћати у живот</u> ; 2. <i>перен.</i> <u>оживљавати (у сећању)</u> . (СИП, 76)	→ васкрсавати
(708)	воскрешение <i>с.</i> <u>оживљавање</u> <i>с.</i> ; <u>обнављавање</u> <i>с.</i> (СИП, 76)	→ васкрснуће

(709)	страстнѡй, -ая, -ое ³³⁷ , <i>цркв. ускршњи</i> ; ~ая неделя ускршња недеља ³³⁸ ; ая пятница Велики петак (РС, 830)	Последња седмица Часног поста и одређени дани у оквиру ње називају се <i>страдалним</i> ³³⁹ . Сходно томе, преводни еквивалент треба да буде „страдални”, чак уз глосу (нпр. <i>о данима Васкршњег поста посвећеним страдањима Христовим</i>), па је јасно да је <i>Страстная седмица (недеља)</i> заправо <i>Страдална недеља (седмица)</i> .
(710)	раскол 1. цепање; 2. расцеп ; 3. отпадништво од вере ³⁴⁰ (РМ, 258)	→ раскол
(711)	припрата <i>ж</i> передняя часть церкви (РБ, 704)	→ притвор, нартекс, пронаос
(712)	јереј <i>м</i> православный священник (РБ, 291)	→ иерей
(713)	облаченије [23 ¹] <i>odijevanje, oblačenje; crkvena odjeća, ornat; zast, šalj. svečno odijelo</i> ; в по́лном о. і <i>svečano odjeven; crkv liturgijski ornat</i> (РП, 474)	→ свештене одежде
(714)	скуфья <i>ж</i> . ћелепуш <i>м</i> . (СИП, 576)	→ скуфија
(715)	молебен – <i>бна</i> (цркв.) молепствије, благодарење; ~ельня соба за молитву; ~ить <i>молишь</i> молити, умољавати (РМ, 140)	
(716)	молебен [1/8], ~ствие [23 ¹] <i>crkv (kratka) služba božja; благодарственный ~ен</i> <i>tedeum, služba božja zahvalnica</i> (u katol.), <i>blagodarenje</i> (u pravosl.) (РП, 384)	→ молебан ³⁴¹
(717)	молебен, -на <i>м</i> <i>цркв. кратка служба божја; благодарственный ~ служба божја захвалница</i> , благодарење (РС, 359)	
(718)	елей <i>м</i> . 1. <i>цркв. свето уље</i> ; 2. <i>перен. балзам м., мелем м.</i> (СИП, 150)	→ јелеј
(719)	клирос <i>м</i> . <i>цркв. место у цркви одређено за певаче (с леве и десне стране олтара)</i> .	→ певница (место намењено, узгред, за <i>појце</i>)

³³⁷ У овом контексту *страсть* означавања „страдание”, што је и првобитно значење дате лексеме, нпр. *страсти Христовы – страдања Христова* (исп. Фасмер Т. III 1987: 771; СС, 528; ТР, 150).

³³⁸ Недеља која би се условно могла тумачити васкршњом заправо је Светла седмица.

³³⁹ Некада се користи и придев *страсни*, што је у непосредној вези са оним што смо истакли у оквиру претходне напомене (в. РМС, Књ. VI, 18).

³⁴⁰ Такође, превиђа се да је отпадништво – *апостасия, вероотступничество, богоотступничество*.

³⁴¹ Термин *благодарственный молебен*, када се односи на православно богослужење, на српски језик може се превести „благодарствени молебан” и „доксологија” (изузев „благодарење”).

	(СИП, 224)	
(720)	певчий - <i>чего црквени хорски певач</i> (РМ, 195)	→ појац (<i>цркв.</i> појац), и то не само хорски, него и клиросни
(721)	псалмопевац <i>м</i> певец, појушић псалмы (РБ, 734)	→ псалмопевец, псалмист
(722)	псалмодија <i>ж</i> пение <i>с</i> , чтение псалмов (РБ, 734) ³⁴²	→ псалмодия
(723)	иконописѡь, -и <i>ж</i> иконографија, сликање <i>с</i> икона (РС, 258)	→ иконописање, иконопис
(724)	иконописец [3/8] <i>slikar svetaca, ikonâ</i> (РП, 266)	→ иконописац
(725)	иконописный [31] <i>ikonografski</i> (stil, škola); <i>fig stroge, produhovljene, bezživotne, ozbiljne ljepote</i> (РП, 266)	уз „иконографски” додали бисмо и: → иконописни, иконописачки (нпр. материјал, радионица)
(726)	житие [23 ¹] <i>crkv lit životopis</i> (ob. sveca), hagiografija; <i>zast, šalj život</i> ; мирное ж. <i>spokojan, povučen život</i> (РП, 195)	→ превиђа се да постоји и „житије” (узгред, <i>мирное житие</i> ће у литургијској јектенији бити „миран живот”)
(727)	агиография [14] <i>lit. hagiografija, životopis svetaca</i> (РП, 4)	
(728)	небожители – они који обитавају у Царству небеском (ТР, 108)	→ небожителѡи ³⁴³
(729)	ћивот <i>гроб с мощами святителя</i> ³⁴⁴ (СТ, 704)	
(730)	ћивот <i>м</i> <i>гроб с мощами святителя</i> (РБ, 938)	→ рака
(731)	благодать [20] <i>zast crkv milost, blagoslov; u pred razg sreća, blaženstvo; какая б.! kakva divota! б. (в доме) izobilje svega, blagostanje</i> (РП, 35)	→ благодат
(732)	епитимья [18b] <i>crkv crkvena kazna</i> (РП, 186)	→ епитимија
(733)	колѡнопреклонение [23 ¹] <i>vis zast klećanje</i> (znak pokornosti, pri molbi) (РП, 302)	→ колѡнопреклоњење
(734)	послушање <i>с</i> послушание, <u>повиновение</u> (<i>монастырское</i>) (РБ, 649)	У руском језику манастирско је искључиво <i>послушание</i> . ³⁴⁵

³⁴² У питању је заправо псалмодирање, произношење свештеног текста равним тоном (*recto tono*). Најчешће се тако произносе псалми, али и други делови Старог завета који се читају на богослужењима (нпр. чтенија (читања) из Књиге постања, из Премудрости Соломонових).

³⁴³ Дати русизам среће у религијском дискурсу српског језика, а констатује га и *Речник САНУ* (Књ. XIV, 685).

³⁴⁴ Јасно је да су аутори у овом и наредном примеру погрешно идентификовали значење именице *святитель*, вероватно услед деловања интерференције.

(735)	келейник [1] <i>sluga</i> (u igumana, arhijereja); <i>usamljenik</i> (u ćeliji) (РП, 292)	→ келејник
(736)	земной земаљски, земљин; з. <i>шар</i> земљина кугла; з. <i>поклон</i> клањање до земље (РМ, 98)	→ земни поклон, велика метанија
(737)	гора (гору, мн. горе, гора, горама) 1. гора; 2. лес; Света Гора <i>Афос</i> (РМ, 394)	→ Афон
(738)	подвижник, -а м 1. <i>заст. испосник, пустињак, аскета 2. књиш. борац, прегалац; ~ науки</i> научни прегалац (РС, 569)	→ подвижник
(739)	отшельник м. испосник м., пустињак м. (СИП, 390)	→ отшелик, анахорета
(740)	отшельник (књиж.) пустињак, испосник (РМ, 191)	
(741)	отшельник [1], ~ца [15] <i>pustinjak, -inja, asket, -kinja, isposnik, -ica (i fig); жить ~ком</i> živjeti kao pustinjak (РП, 535)	
(741)	отшельничество испоснички, пустињачки. (СИП, 390)	→ отшелништво, анахоретство
(742)	отшельничество [21] <i>isposništvo, asketizam</i> (РП, 535)	
(743)	отшельнический [33] <i>pustinjački, asketski, isposnički; samački</i> (РП, 535)	→ отшелнички, анахоретски
(744)	испосн ик <i>подвижник, отшельник, затворник; ~ица 1. подвижница, отшельница, затворница; 2. келья отшельника</i> (РМ, 460)	→ постник
(745)	молчальник, -а м 1. <i>заст. редовник који се заветовао на вечито ћутање 2. разг. ћутљивац</i> (РС, 360)	→ молчалник
(746)	затворник м. испосник м., пустињак м.; жить ~ом живети као испосник. (СИП, 182)	→ затворник
(747)	затворник [1], ~ца [15] <i>pustinjak, isposnik, -ica, osamljenik, -ica, eremit, anahoret; fig živjeti povučeno, pustinjački</i> (РП, 237)	
(748)	затворнический испоснички, пустињачки. (СИП, 182)	→ затворнички

³⁴⁵ Повиновение се односи на војни дискурс (нпр. *беспрекословное повиновение*).

(749)	затворнический [33] pustinjački, isposnički (i fig) (РП, 237)	
(750)	затворничество [21] pustinjaštvo (i fig) (РП, 237)	→ затворништво ³⁴⁶
(751)	боголюбивост <i>ж</i> <u>любовь к Богу</u> (РБ, 49)	→ боголюбие Такође, приликом избора одреднице лексикограф је имао на располагању и лексему <i>богољубље</i> .
(752)	благочестивый <i>уст.</i> богобојажљив (СИП, 38)	
(753)	благочестивый [31] <i>zast</i> pobožan, religiozan (РП, 36)	→ благочестив
(754)	благочестивый, -вая, -вое; -в, -ва, -во <i>заст.</i> побожан (РС, 48)	
(755)	благочестие, -я <i>с заст.</i> побожност <i>ж</i> (РС, 48)	→ благочестивост, благочашће, ортопраксија
(756)	целомудренный [31, ~рен, ~ренна] <i>knj</i> nevin, čedan, neporočan, čist, nedužan; sramežljiv, stidljiv (РП, 966)	→ целомудрен
(757)	прозорливый [31] pametan, oštrouman, pronicljiv, vidovit, dalekovidan, vizionarski (РП, 688)	
(758)	прозорливый, -вая, -вое; -в, -ва, -во <i>књиш.</i> видовит, проницљив; оштроуман, бистар; ~ ум проницљив ум (РС, 668)	→ прозорљив
(759)	прозорливец, -ца <i>м књиш.</i> видовит, проницљив човек (РС, 668)	
(760)	прозорливость, -и <i>ж књиш.</i> видовитост, проницљивост, оштроумност (РС, 668)	→ прозорљивост
(761)	душеполезный [31] <i>zast iron</i> poučan (o štivu) (РП, 181)	→ душекористан
(762)	исцеление [23 ¹] izlječenje, ozdravljenje (РП, 276)	→ исцелјење

³⁴⁶ Затворништво представља особиту врсту подвига која подразумева удаљавање од света, живљење у ограниченем простору, пештери или келији, далеко од људи и насељених подручја, како би се живот проводио у аскези, покајању, посту, богomisлију (исп. Православная энциклопедия, Т. XIX, С. 661–665).

(763)	исцелитѣ [27b], ~ятѣ [2] <i>knj</i> (iz)vidati, (iz)liječiti; - ~итѣся izliječiti se, ozdraviti (РП, 276)	→ исцелити
-------	--	------------

5.4.2.6.3.2.1.2.3. И код ове појаве се срећу гранични случајеви. У примеру 764 *стихар* се семантизује као „ђаконска мантија”, где је истовремено види погрешно дефинисање значења (стихар није мантија), сужавање значења (стихар не носе само ђакони) и изостајање адекватног преводног еквивалента (описно се семантизује, а не констатује се одговарајући преводни еквивалент у српском језику – *стихар*). Пример 765 илуструје неодговарајућу семантизацију (може се стећи утисак да се у кивоту чувају реликвије које су припадале одређеним свецима, а не мошти свеца) и изостајање адекватног преводног еквивалента (*кивот*, односно *ћивот*). У примеру 766 може се приметити неодговарајућа семантизација и проширивање значења (у овом случају они су видно повезани – старац није сваки стари монах или пустињак, нити је адекватно старца именовати мудрацем), неконстатовање исправног преводног еквивалента (*старац*). У примеру 767 примећује се неодговарајућа идентификација значења (из постојећег описа није јасно да је дато значење црквено), сужавање значења (Апостол не садржи само посланице), неодговарајући одабир семантизације (ради се о богослужбеној књизи која се назива *Апостол*).

(764) **стихарѣ**, **-я** м *цркв.* ђаконска мантија (РС, 827)

(765) **рака** [12] *crkv* sanduk s relikvijama svetaca (РП, 739)

(766) **старец** [3/8] *vis* starac (ugledan); *crkv* stari monah, mudrac, pustinjak (РП, 852)

(767) **апостол** [1] *crkv* apostol (*i fig iron*); *lit* knjiga apostolskih pisama (РП, 10)

5.4.2.7. Илустративни примери

5.4.2.7.1. Међу елементе речничке микроструктуре сврставају се и илустративни примери. Њихова заступљеност чини речнички чланак доста информативнијим. Примери служе да покажу како лексичка јединица функционише у одређеном језичком окружењу и имају за циљ да конкретизују значењске вредности одреднице и као илустрација пруже потврду за постојећу семантику и информације које се предочавају са десне стране речника. Јављају се у речницима и општег и терминолошког типа, с тим што се у *Теолошком речнику* они дају заједно са устаљеним фразама и изразима. У општим речницима дати елементи обично се разграничавају, нарочито када се ради о речницима средњег и великог обима.

5.4.2.7.2. Приликом лексикографске обраде лексике из сфере православне духовности у *Теолошком речнику* даје се исцрпнији обим података на нивоу илустративних примера (чак уз семантичку диференцијацију – што у општим речницима није честа³⁴⁷ пракса – нпр. в. *запрестольная икона* у пр. 769), спецификованих управо на религијски домен, док у општим речницима илустративни примери могу или да изостају (нпр. уп. 768–769), да постоје али да не одражавају употребу у религијском значењу (нпр. уп. 770–771) или да је представе у релативно мало ограниченом обиму (нпр. уп. 772–773), што је и сасвим разумљиво, имајући у виду обележја речника тога типа.

³⁴⁷ Као илустрација такве праксе у општим речницима може послужити пример 784, мада се он односи на нерелигијску сферу употребе.

(768) **икона** *ж.* икона *ж.* (СИП, 201)

(769) **икона** – икона | **икона для царских врат** – икона за царске двери; **икона в деревянной рамке** – икона у дрвеном оквиру; **икона в киоте** – икона у специјалном застакљеном оквиру; **икона в металлической рамке** – икона у металном оквиру; **икона в ризе** – икона у окову; **житийная икона** – икона са житијем; **живописная икона** – сликана икона; **запрудольная икона** – 1. запрудона икона Васкрсења Христовог, која се налази са источне стране олтара; 2. запрудона икона Пресвете Богородице која се налази са источне стране олтара, а за време литија носи се на челу поворке; **прудничная икона** – пруднична икона; **храмовая икона** – храмовна икона; **целовальная икона** – целивајућа икона; **чудотворная икона** – чудотворна икона; **прикладываться <приложиться> к иконе** – клањати се <поклонити се> икони и целивати је; **витрина для икон** – излог за иконе [у храму, црквеној продавници и сл.]; **полка под иконы** – полица за иконе; **икона Божией Матери, именуемая «Живоносный Источник»** – икона Мајке Божије „Извор Живота“ (ТР, 91)

(770) **прудник, -а м 1.** прудник, блудан; **государственный** ~ државни прудник; **национальный** ~ национални прудник; **первомайский** ~ првомајски прудник; **прудвлять с ~ом кого** честитати коме прудник 2. славље с, светковина *ж.*; **семейный** ~ породична свечаност ◊ **будет и на нашей улице** ~ и нама ће гранути сунце (РС, 624)

(771) **прудник** – прудник | **церковный прудник** – црквени прудник; **храмовый прудник** – храмовни прудник, храмовна слава; **двуднадесятые прудники** – велики Господњи и Богородични прудници; **церковные прудники, отмечаемые в разные дни (подвижные, переходящие прудники)** – покретни прудници; **церковные прудники, отмечаемые в одни и те же дни (неподвижные, непереходящие прудники)** – непокретни прудници; **прудник всех Святых** – Сви Свети *римокат.* (ТР, 129)

(772) **црква** *ж.* црковь; храм; **саборна** ~ собор. (СТ, 658)

(773) **црква** – 1. Црковь 2. [храм] црковь; храм | **Једна Света Саборна и Апостолска Црква** – Единая Святая Соборная и Апостольская Црковь; **Православна Црква** – Православная Црковь; **Католичанска црква** – Кафолическая Црковь; **Источна Црква, Црква од Истока** – Восточная Црковь; **Западна Црква** – Западная Црковь; **земальска (војујућа) Црква** – воинствующая Црковь; **небеска (ликујућа, торжествујућа) Црква** – торжествующая Црковь; **Католичка (Римокатоличка) црква** – Католическая (Римско-Католическая) Црковь; **дохалкидонске цркве** – дохалкидонские Црквы; **Англиканска црква** – Англиканская Црковь; **Реформаторска црква** – Реформаторская Црковь; **Грчко-католичка црква** – Греко-католическая Црковь; **Висока (ортодоксна англиканска) црква** – Высокая Црковь; **Ниска (евангеличка англиканска) црква** – Нижняя Црковь; **Лутеранска црква** – Лютеранская Црковь; **државна Црква** – государственная Црковь; **члан Цркве** – член Црквы; **историја Цркве** – история Црквы; **све већи утицај Цркве** – возрастающее влияние Црквы; **у интересу Цркве** – в интересах Црквы; **парохијска црква** – приходская црковь; **црква Свете Тројице** – Троицкая црковь | *в.* храм (ТР, 288).

5.4.2.7.3. На корпусу илустративних примера запажју се и проблематична решења. У њима се запажа идеолошки приступ лексикографској обради, што се манифестује најпре у погледу одабира примера (нпр. 774) и семантизацијом примера на основу које уопште није јасно да је у питању религијска употреба (нпр. 775). Код илустративних примера је такође присутна проблематика одговарајуће граматичке обраде примера (у пр. 776 глаголска рекција изискује облик акузатива, а не номинатива – *служить обедню*), идентификационе акултурације (нпр. 777), семантизације примера (у пр. 778 ми бисмо дали предност благодати

Божијој, а милост бисмо заступили у оквиру одреднице *милость*) и квалификације (у пр. 779 ради се о историзму који подразумева целивање крста приликом полагања заклетве – исп. Православная энциклопедия, Т. XXXVIII, 561–564, што из лексикографског описа није јасно).

(774) **дурман**, -а м 1. бот. буника ж, велебиље с 2. фиг. опијум, дрога ж; **религиозный** ~ верски опијум (РС, 188)³⁴⁸

(775) **красный** [31] crven, rumen; ~ое знамя crvena zastava; pocrvenio, porumenio; zacrvenjen; zast npj krasan, lijep; svijetao, sjajan; ~ый денёк divan dan; ~ое солнышко jarko sunašce; fig zast svečan, počastan; ~ое крыльцо glavni, paradni ulaz; ~ый угол počasni kut (u sobi) | **Красная армия** Crvena armija; ~ая горка Bijela nedjelja; ~ая девица npj ljepota djevojka, fig stidljiv, skroman mladić; ~ое дерево skupocjeno drvo, mahagoni; ~ое слово dosjetka, duhovita riječ, primjedba; ~ое вино crno vino, crnjak; ~ая доска počasna ploča; ~ая суббота slobodna, neradna subota; ~ый перец crvena paprika; ~ый гриб bot smeđi (nori) vrganj, kravlja gljiva, šuštar (Boletus luridus); ~ый зверь zvijer sa skupocjenim krznom; ~ое каление teh v краснокал; ~ая медь čisti bakar; ~ый петух požar; ~ая рыба plemenita riba (s(a) malo kostiju); ~ый ряд zast niz prodavaonica manufakture; ~ая строка tip novi, uvučeni redak, alineja; ~ый товар zast tkanine, manufaktura; ~ый уголок crveni kutić, prostorija za kulturnu djelatnost (u poduzećima); **Красный флот** Crvena mornarica, flota; ~ая цена этому три рубля to vrijedi najviše tri rublja; попасть под красную шапку zast biti pozvan u vojsku; ~ая шапочка Crvenkarica; ~о говорить lijepo, krasnorječivo govoriti; ~ым- ~о jarko crveno; ~ый пояс (Парижа) razg pojas radničkih predgrađa (Pariza); пустить ~ого петуха v петух; долг платежом красен v долг; проходить ~ой нитью isticati se, biti dominantan, v нить (РП, 322)

(776) **служить** 1. служити; ~ во флоте служити у морнарици; ~ секретарём бити секретар; ~ делу мира служити миру; ~ верой и правдой предано служити; 2. (быть чем-л.) служити, бити; ~ признаком бити знак; ~ примером бити пример, служити као пример; эта комната служит столовой ова соба служи као трпезарија; 3. (быть полезным) служити; это пальто служит мне пятый год овај капут носим пету годину; ноги отказываются мне ~ ноге ме више не слушају; 4. церк. служити; ~ обедня служити службу, служити мису; 5. (о собаке) чловити, шенити; ♦ чем могу ~? шта желите? (СИП, 581)

(777) **духовенство** [21] kol svećenstvo; белое д. svjetovno svećenstvo; **чёрное д.** redovništvo, monaštvo, kaluđerstvo (РП, 181)

(778) **благодать**, -и ж 1. благодат, благостање с, блаженство с; **какая ~!** прави рај! 2. заст. милост, благодат; **божья ~ милост божја** (РС, 47)

(779) **целивање с, церк.** целование; лобзание; ~ **крста** крестное целование (РБ, 1030)

5.4.2.8. Устаљене фразе и изрази

5.4.2.8.1. У општим преводним речницима могу се срести устаљене фразе и изрази као засебан елемент микроструктуре. Они омогућавају стицање увида у ширу језичку слику одреднице, нарочито са синтагматског становишта³⁴⁹, па се у речнички чланак неретко заступају и познатији фразеологизми, пословице, изреке (на материјалу лексике из сфере

³⁴⁸ Ово је пример да ни преводни речници из постатеистичког периода у српској средини нису били пречишћени од идеолошког утицаја.

³⁴⁹ Због тога се дешава да се примери религијске употребе срећу код и одредница које не припадају лексички из сфере православне духовности (нпр. в. 780, 783) и обрнуто.

православне духовности неретко су у питању библизми). Приликом навођења они се обично бележе након илустративних примера и графички се издвајају (углавном се то чини ромбом – нпр. 780, 781, 783 – или на какав други технички начин – нпр. 782).

(780) **ветхий** (*о строении*) стар, трошан; (*об одежде*) похабан, излизан; (*о человеке*) онемоћао, ороноу; ◇ **Ветхий завет** *рел. Стари завет.* (СИП, 58)

(781) **святой, -ая, -ое; свят, свята, свято** 1. *свеч.* свет, заветни; ~ долг света дужност; ~ая истина света (жива) истина 2. *цркв.* свет; ~ отец свети оче; ~ая вода света водица 3. **свят|ой, -ого** *м. цркв.* светац; **свят|ая, -ой** *ж.* светица; **причислить к лику ~ых** прогласити за свеца ◇ **~ая ~ых свеч.** светиња над светињама; **хоть ~ых (вон) выноси** *разг.* да те бог сачува (РС, 766)

(782) **пищ|а** [16] *hrana; žarg klopa; мясная (растительная, молочная) п.* mesna (biljna, mliječna) hrana; **п. для чего** *fig hrana, gradivo (za razmišljanje, spletke) | на ~е святого Антония šalj gladujući; давать ~у слухам* *podržavati naklapanja* (РП, 576)

(783) **пропевати I**, -вам (*несов.* пропевати II) 1) начать петь, запеть; 2) пропеть; 3) *перен.* преуспеть; радоваться удаче; ◇ **црква је пропевала** *церковь начала действовать, церковь освящена.* (СТ, 478)

5.4.2.8.2. У овом сегменту такође се запажају проблематични примери који углавном одражавају занемаривање грађе која илуструје религијску употребу, што је често у корелацији са одсуством илустративних примера (в. нпр. 784–786), неадекватну квалификацију грађе у погледу употребне вредности (углавном се маркира као застарела – нпр. 787–788, 790),³⁵⁰ идентификациону акултурацију (нпр. 789–791), а задиру и у питања адекватног одабира преводног еквивалента (рецимо, у пр. 792 сматрамо да је боље решење „Тајна вечера”) и семантизације (чини нам се да је у пр. 793 требало поступити доследно: или 1) *Апокалипсис* – Апокалипса, или 2) *Откровение Святого Иоанна Богослова* – Откровење Светог Јована Богослова).

(784) **бож|ий, -ья, -ье** божји ◇ **~ья коровка** а) *зоол.* бубамара б) *ирон.* божја овчица (*човек*); **каждый ~ день** сваки боговетни дан (РС, 51)

(785) **бож|ји, ~а, ~е** божий; ◇ **~овчица** божья коровка. (СТ, 36)

(786) **богородичин, ~а, ~о** богородицын; ◇ **~лан дикий лён; ~а трава** зверобой; **~о цвеће** лилия. (СТ, 35)

(787) **ангел, -а** *м.* анђео ◇ **день ~а** *заст.* имендан (РС, 24)

(788) **у|па|сти, -у, -ёшь, -ут; прошл. упас, -ла, -ло** *сврш. нар.* спасти, сачувати ◇ **~и бог!, боже ~и!** *разг. заст.* сачувај боже! (РС, 892)

(789) **дар** *м.* 1. (*подарок*) дар *м.*, поклон *м.*; ~ы природы дарови природе; 2. (*способность*) дар *м.*, обдареност *ж.*, таленат *м.*; ~ слова дар говора; ◇ **святые ~ы** *церк.* свети сакрамент, светотајство. (СИП, 121)

(790) **невеста** [12] *zaručnica, vjerenica; nevjesta, mlâda; mladenka, udavača | христова н.* *zast Kristova nevjesta, časna sestra, redovnica, monahinja; stara djeva, djevica* (РП, 435)

³⁵⁰ Као што се могло видети из претходних поглавља, у питању су приступи за којима се често посезало у совјетској лексикографији.

(791) **духовни**и, ~а, ~о **духовный**; ◇ ~и **ред** монашеский орден. (СТ, 107)

(792) **тайный**, -ая, -ое **1.** тајан; ~ **договор** тајни споразум; ~ая **полиция** тајна полиција; ~ое **общество** тајна организација **2.** потајан, притајен, скривен; ~ое **желание** потајна жеља; ~ая **досада** притајена љутња ◇ ~ое **голосование** тајно гласање; ~ **советник** ист. тајни советник; **Тайная вечеря** *rel.* Последња вечера (РС, 845)

(793) **откровение** [23¹] *knj* odkrivanje, -će; *rel* odkrovenje (*i fig*); *zast* otvorenost, iskrenost || **о. св. Иоанна** *rel* апокалипса (РП, 522)

6. ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈА И ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

*Култура је оно што у највећој мери
оправдава пред Богом постојање једног народа.*
Д. С. Лихачов, академик РАН

6.1. ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ ПРИСТУП ЈЕЗИКУ

6.1.1. Када долази до промена у погледу научних парадигми, како показује развој науке у историјској и методолошкој перспективи, готово неизоставно мењају се циљеви и задаци истраживања, њихов теоријско-методолошки оквир, као и приступ сагледавању уопште (исп. Кун 1977). Премда за лингвистику у целини није толико карактеристично да се научне парадигме децидно смењују, колико да се једна на другу настављају, неретко се и преклапајући, период који је у значајној мери детерминисао правце кретања у савременој науци о језику представља крај XX века. Тада водеће место преузима антропоцентричка парадигма, што је довело до заокрета на нивоу централних истраживачких подручја. То се утолико боље уочава када знамо да поменута парадигма смењује системско-структуралну, тј. структуралистичку парадигму, где се проучавање језика углавном спроводило „ради њега самога”, док макролингвистичка проблематика језика и друштва, односно језика и културе (развијана и пре структуралне лингвистике у радовима В. фон Хумболта, Х. Штајнтала, К. Фросмана, А. А. Потербње и др.), остаје у другом плану под надлазећим структурализмом (Маслова 2001: 5; Воркачев 2001: 64). Како наводи Ј. С. Кубрјакова (1995: 212), антропоцентризам наговештава тенденцију да се човек постави као примаран у свим теоријским претпоставкама научног истраживања, што и условљава специфичан угао таквих сагледавања. На плану лингвистике, према оцени В. А. Маслове (2001: 5–6), тежиште пажње премешта се са објекта на субјекат спознаје, па се у фокусу анализе налази човек у језику и језик у човеку. На тај начин антропоцентричка парадигма допринела је проширивању циљева, задатака и метода лингвистичких проучавања, међутим треба поменути да су и раније постојале сродне идеје. Рецимо, још је Хумболт тврдио да су границе језика једне нације дефинисане границама њеног погледа на свет,³⁵¹ док је Ј. Бодуен де Куртене, у духу индивидуалистичког психологизма, сматрао да језик постоји само у мозгу, души и психи људи који чине одређену језичку групацију (према Маслова 2001: 3; Гумбольдт 1984: 37–298; Бодуэн де Куртене 1963: 71). Наравно, репертоар примера овиме се не исцрпљује, далеко је више истраживача писало на такве теме (А. А. Потербња, Р. Јакобсон, Ш. Бали, Е. Сапир, Б. Ворф, Б. А. Серебрењиков, Л. Витгенштајн, Д. Хајмс, М. Хајдегер, П. Флоренски итд.; подробније исп. нпр. Гумбольдт 1984; Буслаев 1861; Потербња 1999; Сепир 1993), међутим треба рећи да су управо потоње идеје пружиле фундаменталну теоријску основу за приступ који се и данас активно развија, а према коме се језик не третира искључиво у устаљеном структуралистичком поимању,³⁵² већ и унеколико шире – као културни код нације (Маслова 2001: 3).

6.1.2. Од важнијих реперкусија које је утицај антропоцентричке парадигме имао у оквирима науке о језику издвојили бисмо и формирање више засебних научних дисциплина. Једна од таквих је лингвокултурологија, лингвистичка дисциплина синтетичког карактера настала на граници лингвистике и културологије. Поникла током деведесетих година XX

³⁵¹ Уп. са приступом језичком феномену који заузима Л. Витгенштајн: „границе мога језика јесу границе мога света” (исп. Wittgenstein 1987: 147).

³⁵² О овоме подробније у: Ivić 2001: 153–262.

века у окриљу фразеолошке школе В. Н. Телије, затим радова В. Г. Костомарова, В. В. Воробјова, Ј. С. Степанова, А. Д. Арутјунове, В. А. Маслове, В. И. Карасика и других, лингвокултурологија у центар свог интересовања ставља језик као феномен културе и истражује пројаве културе у језику као транслатору културне информације (Маслова 2001: 8–9, 33; уп. Телия 1995, 1996; Воробьев 2006; Степанов 1997; Арутјунова 1999). Језик као „дом бивствовања”, како га је дефинисао Хајдегер (2003: 279), не представља само одраз реалности већ је и њен интерпретатор. Човек живи у пространству смислова, па уколико лингвиста жели да проникне у било коју културу и истражи њено смисаоно пространство, решење се налази у језику, јер се управо у њему формирају појмови и организују у целовиту слику света (Вендина 2002: 10). Језички пут тако је препознат као могућност за спознају човека и света који га окружује, стога, према мишљењу Маслове (2001: 3), лингвистика заузима авангардне методолошке позиције у хуманистици и изузети њену помоћ у проучавању културе једноставно није могуће. Очигледно је да су ова кретања довела и до померања у односима језика и културе, па тако К. Кончаревић (2018а: 11) исправно примећује да се формула „језик + култура” замењује принципијелно другачијом формулом – „култура посредством језика, језик посредством културе”. Међу лингвистима испољено је велико интересовање за лингвокултурологију, о чему сведочи и податак да је већ почетком XXI столећа постојало више школа, праваца и методолошких оријентација у окриљу поменуте дисциплине (главне школе формиране су под руководством настављача руске етнолингвистичке традиције попут Ј. С. Степанова, В. Н. Телије, Н. Д. Арутјунове, В. В. Воробјова, В. А. Маслове), чему је свакако погодвала и наглашена културолошка усмереност савремених проучавања у славистици (Кончаревић 2018а: 11).

6.1.3. Један од првих руских истраживача који је посегао за тада новим термином *лингвокултурологија*³⁵³ био је В. В. Воробјов. Он је 1996. године одбранио докторску дисертацију под називом *Теоретические и прикладные аспекты лингвокултурологии* (Воробьев 1996). Лингвокултурологија, према одређењу Воробјова, најјезгровитије се дефинише као „комплексна научна дисциплина синтетичког типа која проучава узајамну повезаност и интеракцију културе и језика у његовом функционисању и репрезентује тај процес као интегралну структуру јединица у јединству њиховог језичког и ванјезичког (културног) садржаја” (према Кончаревић 2018а: 12). Она је усмерена на садржаје у вези са животом друштва, засноване на културним вредностима које се у њему деле, а чија се манифестација огледа на нивоу језичке комуникације. Како видимо, у питању је друштвена стварност, а не природна, јер се ова прва „управо по томе разликује од природне стварности што је онаква каквом је људи виде: она је оно што она представља за људе и не постоји независно од људи. Друштвена стварност није ствар по себи, већ слика у нашој свести” (Бартмињски 2011: 174). Зато Воробјов (2006: 13, 32) наводи да централно место у лингвокултурологији заузима тријада *језик – нација (национална личност) – култура*, те да се само кроз њу могу укрштати и решавати најважнија питања ове научне дисциплине.

6.1.3.1. Објекат лингвокултурологије представља језик као одраз и начин фиксирања културе и култура перципирана кроз призму језика (Красных 2002: 12). Дакле, овде је реч о проучавању узајамних односа језика и културе, односно језика као преносиоца културне информације, културе и њених норми и преференција, и човека који служећи се датим језиком изграђује културу о којој је реч (Маслова 2001: 33).

6.1.3.2. Предмет лингвокултуролошких истраживања чине материјална и духовна култура човечанства изражене у језику (Воробьев 2006: 32). У примени на структурни ниво лингвистике, ради се о језичким јединицама које су задобиле важно место у култури – нпр. симболично или еталонско – и које као такве представљају синтезу резултата људских представа о свету, нарочито архетипских и прототипичних, забележених у лексичкој и

³⁵³ О разлици између термина *лингвокултурологија* и *лингвострановедение* у руском језику исп. Воробьев 2006: 30–32.

фразеолошкој грађи, пословицама, изрекама, крилатицама, поетском и прозном уметничком тексту, симболима, метафорама, јединицама етикеције и слично (Маслова 2001: 33). У литератури се издваја различита инвентаризација и структурираност потоњих јединица (нпр. уп. Воробьев 2006: 44–56; Маслова 2001: 33–43; Бурвикова, Костомаров 1999: 154; Филкова 2004: 195, Филкова 2005: 14), што упућује на појмовно-терминолошку неуједначеност и одсуство јединствене концептуалне основе за заснивање проучавања конфронтативног типа (Кончаревић 2018а: 12–13).

6.1.4. У југословенској и српској русистици, према налазима за период од 1945. до 2000. године, лингвокултурологија спада међу истраживачка подручја са изузетно ниским бројем конфронтативних радова. У анализи Н. Ајџановић (2007: 257) констатована су свега два таква рада, премда је у ширим русистичким размерама лингвокултурологија доживела пуну афирмацију у раздобљу које је испитивано. Зазирање од дате дисциплине код домаћих истраживача углавном се објашњава одсуством јасних представа о предмету и задацима лингвокултуролошких проучавања, зато се неопходност заснивања истих констатује као питање од примарног значаја (Кончаревић 2008: 152). Заснивању конфронтативне лингвокултурологије руског и српског језика значајан допринос дала је К. Кончаревић. Она је међу првима у нашој средини објављивала радове лингвокултуролошког карактера (нпр. Кончаревић 1997, Кончаревић 1998а, 1998б), обавештавала научну јавност о новој литератури из дате области (нпр. Кончаревић 1999в), а у лингводидактичком погледу прихватила је лингвокултуролошку парадигму, што се запажа на нивоу теоријске разраде али и њене непосредне реализације у уџбеничким, приручним и лексикографским издањима (нпр. Кончаревић 2006, 2011в, 2014а, 2018а; ТР). У циљу методолошког утемељења конфронтативних проучавања, К. Кончаревић се опредељује за примену модела лингвокултуролошког поља, укључујући и класификацију јединица које га конституишу, а које је Воробјов, иначе творац потоњег модела, назвао *лингвокултуремама* (о овоме подробније у: Воробьев 2006: 44–72). Лингвокултуролошко поље, према аналогiji са семантичким пољем, подразумева „хијерархијски систем јединица које поседују опште значење и репрезентују систем одговарајућих појмова културе, структурисан у складу са предметно-појмовном класификацијом реалема које улазе у његов састав, као и према хиперо-хипонимским везама језичких јединица, са издвајањем језгра (лексема-појам или група лексема-појмова), центра (класе основних појмова, реалема са њиховим синонимским, антонимским и другим односима) и периферије (систем граничних реалема – лексема-појмова са секундарном семантичком функцијом)” (Кончаревић 2018а: 13). Дату методологију К. Кончаревић примењивала је у свом научноистраживачком опусу, емпиријски испитујући могућности њене примене у конфронтативним проучавањима савременог руског и српског језика (нпр. в. Кончаревић 1999а, 1999б, 2000). Анализом ауторкиних радова може се приметити да је модел лингвокултуролошког поља успешно модификовала и за потребе лингводидактичког аплицирања, што се најпре учача на плану лингвокултурема, и то на основу теоријско-методолошких полазишта која су у русистици увелико позната на системско-структурном, али не и на функционалном нивоу (Кончаревић 2018а: 13; уп. Верещагин, Костомаров 1990: 51–13).

6.2. РЕЛИГИЈА И КУЛТУРНО МАРКИРАНА ЛЕКСИКА

6.2.0. Будући да се лексеме односе на најразличитије сегменте човекове стварности, у лингвистици је постојало више покушаја да се лексички фонд систематизује и, самим тим, лакше проучава. У служби датог циља примењивани су многи теоријско-методолошки приступи, чији се број временом повећава(о), нарочито под утицајем водећих научних парадигми и актуелних тенденција у језикословљу (исп. Ярцева гл. ред. 1998: 259–261; Попова, Стернин 2009: 107–167; Супрун ред. 1975). Екстралингвистички фактор такође има

незанемарљиву улогу, па у времену све присутније мултикултуралности, мобилности човечанства, отворености за дијалог култура, интензивних међукултурних контаката и упућености на комуникацију такве врсте, лингвокултуролошка проучавања данас постају све значајнија и актуелнија.

6.2.0.1. Посматрани као опште категорије, језик и култура неминовно су повезани јер „нема културе без језичког израза, нити пак има језика без културног садржаја” (Бугарски 1997: 244). Одевена у језичко рухо, како наводи В. Н. Телија (1999: 92), култура „говори” са човеком и непрестано живи у дијалогу са њим. На лексичком плану то је веома изражено, зато лингвокултуролошки приступ налази све ширу примену у савременим истраживањима. Он је подесан за анализу различитих значењских домена (рецимо, и за предметно-појавну и за конотативну макрокомпоненту лексичког значења), а као релевантан третира садржај који спецификује податке о култури (исп. Верещагин, Костомаров 1980: 157–177; Телија 1986: 102–109; Маслова 2001: 32–52; Драгићевић 2010: 55–151; Кончаревић 2018а: 36–48).

6.2.0.1.1. На овом месту упутно је напоменути да се у лингвистици, као и науци уопште, запажа хетерогеност ставова о појмовно-терминолошким одређењима културе (Дурбаба 2016: 15–34; Маслова 2001: 12–17). Број дефиниција појма *култура* (лат. *cultura*) мери се стотинама: на пример, само је А. П. Мињар-Белоручева 2001. године констатовала 164 различите дефиниције у радовима руских лингвиста, док се у ширем научном простору – рецимо, према подацима које износе познати антрополози А. Л. Кребер и К. Клакхон – иде до броја од готово 300 одређења (према Тер-Минасова 2008: 12; Kroeber, Kluckhohn 1952: 149). Ми ћемо се руководити интерпретацијом коју проналазимо у *Речнику САНУ*, према којој се *култура* тумачи као „свеукупност материјалних и духовних вредности које је човечанство у току своје историје створило и развило” (РСАНУ, књ. XI, 12; уп. СОШ, 313).³⁵⁴ У питању је, дакле, шире поимање културе којим се обухвата „скуп свих оних појава и творевина које је човек произвео својом материјалном и духовном активношћу, а чији се основни смисао састоји у томе да се олакша одржавање, продужење и напредак људског друштва” (Илић 1978: 255–256). Тумачењима која постоје у литератури откривају се различити аспекти културе (материјални, духовни, семиотички, бихевиорални, идејно-вредносни, историјски итд.), што сведочи о мноштву елемената акумулираних у смисаоно пространство појма *култура*. Ти елементи су имају свој значај, јер управо њихова синтеза чини културну компоненту (културни елемент, културну информацију) у семантичкој структури лексеме. Културна компонента представља „конститутивни део колективног значења речи или комбинација речи, у којима се рефлектује енциклопедијско знање о материјалним и историјским реалијама неког денотата”, истовремено чинећи „део колективног знања и резултат колективног језичког осећања” (Вуловић 2015: 15). Информације такве врсте садржане су у значењу и проналазе место на различитим језичким нивоима, па свакако и лексичком, у споју лингвистичког и екстралингвистичког садржаја, али и као културне универзалије³⁵⁵ (Маслова 2001: 11, 29, 43–49). У лингвокултурологији обраћа се посебна пажња на културну компоненту значења, утолико пре што у неким

³⁵⁴ Полисемантичка структура дате лексеме објашњава се у Речнику САНУ далеко разуђенијим обимом информација.

³⁵⁵ Као пример културних универзалија В. Н. Телија наводи информације библијског порекла које су садржане у језику. Одличан пример за то су јединице попут фразеологизама, устаљених израза: нпр. рус. *альфа и омега*, *беречь как зеницу ока*, *блудный сын*, *бросать камень (в кого-либо)*, *заблудшая овца*, *запретный плод*, *земля обетованная*, *кесарю кесарево*, *Богу Божию*, *козёл отпущения*, *краеугольный камень*, *метать бисер перед свиньями*, *перст Божий*, *умывать руки*, *Фома неверующий*; срп. *алфа и омега*, *бацати бисер пред свиње*, *блудни син*, *жртвено јагње*, *зобраћено воће*, *неверни Тома*, *обећана земља*, *прати руке*, *прст Божији*, *угаони камен*, *цару цареву*, *Богу Божије*. Најдаљи корак у лингвокултурологији остварен је у области библијске фразеологије, нарочито у русистици, где се у оквиру руске фразеолошке школе последњих деценија активно проучава фразеолошки фонд који има библијско порекло (Маслова 2001: 11; Вуловић 2015: 33–38).

случајевима она носи имплицитни карактер и за говорнике није увек прозирна (в. Маслова 2001: 11).

6.2.0.2. У проучавању културе, а особито када је реч о њеној духовној страни, битно место припада религији. Као поглед на свет и метафизичко обележје човекове самоспознаје, религија се објашњава као једна од конститутивних црта културе која све до данас има значајну улогу у дефинисању духовне културе човечанства (Лапина общ. ред. 2007: 55). О религији је писано веома много и са различитих аспеката. Она је препозната као релевантан фактор и у лингвокултурологији, што представља природну последицу везе коју религија успоставља са свим елементима тријаде *култура – нација – језик*, која се перципира као нуклеус поменуте дисциплине (Воробьев 2006: 14–15, 32; Маслова 2001: 33). У многим научним традицијама религија се наводи као битан сегмент културе (в. Дурбаба 2016: 67–81; Маслова 2001: 17–23), међутим религија за културу није само важна, она је уткана у њене основе. О томе је писао и Н. Берђајев, један од најистакнутијих представника руске филозофске мисли: „Култура је повезана с култом, она се развија из религиозног култа, она је резултат диференцијације култа, дељења његовог садржаја на разне стране. Филозофска мисао, научно сазнање, архитектура, сликарство, скулптура, музика, поезија, морал све се то органски целовито садржи у црквеном култу, у још нераздељеној и недиференцираној форми. Најстарија култура, култура Египта, зачала се у храму и њени први творци били су жреци. Култура је повезана с култом предака, с предањем и традицијом. Она је пуна свете симболике, у њој су дати знаци и подобија друге, духовне стварности” (Берђајев 2002: 168).³⁵⁶ Сличне наводе проналазимо и код П. Пипера: „У елитистичком схватању културе том речју се означавају само најквалитетнија дела људског ума и духа. Ако се пође од чињенице да културе нема без култа, као највиших вредности, којима треба тежити, и без култивисања као неговања тих вредности и узрастања ка њима, онда широко схватање културе непотребно релативизује суштину тога појма (а данас су покушаји релативизовање темељних вредности, нпр. хришћанског учења, једна од најчешћих болести глобализације)“. Он истиче да концепција културе, која је усмерена ка афирмацији оног најбољег у нацији и друштву, увек има не само етичку него и религијску димензију. Пипер закључује да је култура много више од уљудности и уљућености и да се она заправо мери обоженошћу (Пипер 2018б). Са друге стране, веза између религије и нације такође није занемарљива. Познато је да проблематику националног питања, чак и код учених људи, не одређују само логика, разум и образовање. Овде се задире у осећања и уверења дубоко укоренења у националној самосвести, односно у традицијама културе у којој особа проналази своју идентификацију. Религија у том погледу заузима важно место, што се констатује и у секуларној науци (исп. Митрохин 2000: 185–186). С правом отуд наводи Мечковска (1998: 3) да су односи религије и других појава у историји и култури важни за разумевање свега људског. У светлу чињенице да савремена лингвистика има наглашену антропоцентричну оријентацију, проучавање религијског удела у језику и култури добија додатну научну тежину. Осим тога, савремено језикословље, па тако и лексикологију, одликује све приметнија интердисциплинарност истраживања (Драгићевић 2017а), што такође указује на актуелност проблемских подручја о интеракцији језика и религије, укључујући импликације на лексичком плану.

³⁵⁶ Додатне објективности ради, треба поменути да се поглед на културу, као и њен однос према религији, временом мењао. Он није увек био исти, као што није ни данас, када у науци (па и изван њених оквира) постоје настојања да се између културе и религије уклони свака веза. Тако нешто готово је немогуће учинити јер, како пише Берђајев, свака култура, чак и она материјална, заправо је култура духа и има духовну основу. Ипак, „у самој култури разоткрива се тенденција ка разлагању властитих религиозних духовних основа, ка свргавању сопствене симболике. И античка култура и западноевропска култура пролазиле су кроз процес ‘просвећености’ који кида с религиозним истинама културе и руши симболику културе. У томе се разоткрива кобна дијалектика културе. Култури је својствена, на извесном стадијуму њеног пута, као некаква сумња у своје сопствене основе, својствено јој је разлагање тих основа. Она саму себе припрема за смрт, одвајајући се од својих животних извора” (Берђајев 2002: 168–169).

6.3. Лингвокултуролошки потенцијал религијске лексике (на примеру лексике из сфере православне духовности)

6.3.1. Религија – култура – лексика

6.3.1.1. Пишући о лексици и култури кроз призму религије, Г. Н. Скљаревска (2013а: 6) запажа да „соотношение места религиозной культуры в мире и места религиозной лексики в лексической системе своеобразно и противоречиво, как, впрочем, противоречиво соотношение языка и религии: язык отражает наивную картину мира, самую простую, а религия – сакральную картину мира, самую сложную”. У основи таквог односа, једнако специфичног колико и противречног, налази се корелација између суперординације религијске културе и субординације религијске лексике.

6.3.1.2. Православна култура као део хришћанске културе и, још шире, духовне културе целог човечанства – према оцени Скљаревске (2013а: 7) – заузима посебно место у том реду. Она синтетизује не било какве категорије и односе, већ оне који су за човечанство најважнији (нпр. стварање света, место и улога човека у свету, интерперсонални односи, живот и смрт, бесмртност душе, универзалне и непролазне вредности, морал), па није случајно што се у науци истиче натчовечански, натприродни и наддруштвени статус религије (Скљаревская 2012: 36). Религија и култура међусобно су се прожимале у сваком друштвеном систему, мада на различите начине и неједнаким интензитетом. Историја је показала да религијска култура може да прожима свакодневни секуларни живот или да функционише паралелно са њим, чак и тајно (као еклатантан пример може послужити православље у периоду комунистичке власти), а да притом не изгуби ниједно од својих обележја. Наведени чиниоци, сматра Скљаревска, омогућавају да се говори о надкултурним обележјима религије, па се отуд и њој иманентна култура – религијска култура – може окарактерисати као суперкултура (за разлику од супкултуре) (Скљаревская 2013а: 8). Такав став у значајној мери кореспондира са мишљењем Н. И. Толстоја (1995: 128) да религија несумњиво представља елемент културе, мада религија, посматрана у целини, може истовремено да буде и ван културе или, пре, над њом.

6.3.1.3. Свака религија има устаљене обрасце комуникативног понашања³⁵⁷, особености архитектуре, сликарства, музике, као и читав низ реалија које домен ортопраксије чине специфичним у одређеној верској заједници, тим пре етносоциокултурној, што указује на велики лингвокултуролошки потенцијал религијске лексике. Она тематски обухвата све сфере постојања – од номинација Бога па до предмета из животне свакодневице (у лексици из сфере православне духовности, како смо утврдили, изузетно је висок степен тематске разуђености – в. т. 4.5.2.) – што савремену културу обогаћује смисловима који вековима постоје у језику и који су као такви сачувани до наших дана.³⁵⁸ Према томе, ако религијска култура носи наткултурни карактер и представља својеврсни вид суперкултуре, онда религијска лексика, супротно томе, у језику постоји у оквиру лексичког система и представља подсистем. Управо у тако парадоксални однос ступају религијска лексика и религијска култура, примећује Скљаревска (2013а: 6, 14).

³⁵⁷ Термин *комуникативно понашање* подразумева „укупност норми и традиција у комуникацији унутар одређене етничке, социјалне, узрасне, гендерне, професионалне групе” (Кончаревић 2013б: 14). О феномену комуникативног понашања чланова Цркве, његовим нормама, традицијама, вербалним и невербалним средствима, стандардним сферама и ситуацијама комуникације у религијском домену, на примеру ситуационог, аспекатског и параметарског модела описа и анализе у синхронијској и дијахронијској перспективи, подробије исп. Кончаревић 2013б: 13–147.

³⁵⁸ С тим у вези непосредно се налазе разматрања у оквиру т. 4.4.1.

6.3.2. Религијска лексика и конфронтативна анализа

6.3.2.1. Приликом истраживања лексема у конфронтативној лингвокултурологији важно је утврдити присуство, тј. одсуство еквивалентности у културама поређења. То се односи и на религијску лексику, будући да културне разлике могу варирати од народа до народа, па чак и ићи до граница супротстављености. У том смислу јасно је да релације поређења нису исте када би се руска култура анализирала, на пример, у контакту са српском, француском или кинеском културом. Сходно томе, еквивалентност на нивоу религијске лексике може се пратити у три правца:

1) еквивалентност у односу на блиске културе (нпр. обе културе које припадају православном ареалу, као што је у нашем случају);

2) еквивалентност у односу на нешто удаљеније културе (нпр. православна према културама других хришћанских конфесија);

3) еквивалентност у односу на удаљене културе (нпр. хришћанске и нехришћанске) (Кончаревић 2018а: 74).

6.3.2.1.1. Из лингвокултуролошког угла највеће разлике запажају се у трећем случају, будући да највећи репертоар таквих лексема уопште нема еквиваленте (нпр. *Святая Троица, Воскресение Господне, серафим, великомученик, царские врата, всенощная* у руском језику или *Триипостасни Бог, херувим, Божјић, солеја, полуноћница* у српском, где се запажа еквивалентност, али не и у поређењу са језичким стањем у нехришћанским културама).

6.3.2.1.2. Степен еквивалентности у другом случају засигурно је већи него приликом конфронтација сасвим удаљених култура. Безеквивалентне лексеме овде такође постоје (нпр. *фреска, иконостас, патриарх* у руском или *икона, архимандрит, попадија* у српском при поређењу са неправославним културама које су базиране на римокатолицизму и протестантизму), мада је њихов удео мањи него у трећем случају. Ипак, постојеће сличности не треба да заварају истраживаче јер се, и упркос бројним поклапањима у појмовном погледу, могу испољити значајне разлике релевантне за лингвокултуролошку анализу (в. т. 6.3.3.1.1.1.).

6.3.2.1.3. Најзад, поређење култура које припадају истом културном ареалу, што је први случај који смо навели изнад, испољава највиши степен сличности а најмањи степен разлика, уколико имамо у виду поређење са културама које су нешто удаљеније или сасвим удаљене. Управо је зато овај правац анализе нарочито захтеван, јер се задира у домен најширих поклапања или далеко истанчанијих размимоилажења (уп. нпр. руску и белоруску културу као блиске и руску и јапанску као удаљене), те је са нарочитом дубином потребно познавати истраживани подсистем лексике и њој иманентне културе поређења (што свакако не значи да висок ниво компетентности није потребан за друге случајеве проучавања). Како наводи К. Кончаревић (2018а: 43, 74), поређењем православних култура откривају се реалије и одговарајуће лексеме својствене само некој од њих (нпр. *кулич, знаменный распев, странничество* у руском језику; *светосавље, крсна слава, бадњак* у српском) или еквиваленти у односу на друге православне културе, али не и са културом са којом се пореди (нпр. лексема *именины* према *ονομαστική γιορτή* у грчком језику и култури, за разлику од *имендан* на српском терену – уп. још *юродивый, скуфья*) (о широј типологији односа између лексема и култура в. т. 6.3.3.).

6.3.3. Ка проучавању ужих подсистема религијске лексике

6.3.3.1. Општа разматрања и импликације за лингвокултуролошку анализу

6.3.3.1.1. У лексици из сфере православне духовности (као и неким другим лексичким подсистемама – нпр. в. Маројевић 1989: 35), начелно се могу разликовати два слоја. И један и други садрже лексеме за означавање појмова из сфере православне духовности, међутим карактер тих појмова није исти. Као лингвокултуролошки релевантан фактор овде се издваја културна информација у значењу која може бити маркирана интернационално или национално – па се тако, најшире посматрано, могу разликовати:

1) ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОЈМОВА КОЈИ СУ КАРАКТЕРИСТИЧНИ ЗА КУЛТУРЕ ШИРОМ ПРАВОСЛАВНОГ СВЕТА (нпр. рус. *амвон*, *епитрахиль*, *кафизма*, срп. *ђакон*, *икос*, *фелон*). Примери из датог слоја интернационални су по својој распрострањености када је у питању културни ареал православних народа.

2) ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОЈМОВА КОЈИ СУ КАРАКТЕРИСТИЧНИ ЗА ОДРЕЂЕНУ НАЦИОНАЛНУ КУЛТУРУ (нпр. рус. *красный угол*, *сырная пасха*, *киот*, срп. *крсна слава*, *положајник*, *Материце*). Ови примери национално су маркирани и представљају одраз специфичности које се односе на културне традиције одређених православних народа.

6.3.3.1.1.1. Први слој обухвата лексеме којима се именују појмови познати широм православног света и које као такве завређују лингвокултуролошки третман превасходно у поређењу са културама изван православног ареала. Са нехришћанским културама разлике су најочљивије, јер такви појмови најчешће изостају, па су представе о њима углавном непознате (рецимо, уп. руску и индијску културу или српску и кинеску). Са друге стране, иако је при поређењу са неправославним културама степен блискости појмова далеко већи, таква конфронтација имају посебан лингвокултуролошки значај. Он се нарочито огледа у лексици која, иако блиска, садржи незанемарљиве разлике – превасходно културно-историјске, теолошке³⁵⁹ – што се неминовно одражава на њихова обележја у језику и култури датог народа (*монаштво* и *редовништво* представља добар пример појмовно еквивалентних лексема, али уз значајне разлике на нивоу историјског развоја, организационе структуре и функција православног монаштва и католичког редовништва, тим пре што у руском језику за њихово означавање служи иста лексема (*монашество*) – о овоме подробије исп. Православная энциклопедия, Т. XLVI, 567–651; уп. још *литургија* и *миса* → рус. *обедня*, *епископ* и *бискуп* → рус. *епископ* итд.).³⁶⁰ Први слој садржи лексеме чија анализа може бити од значаја и за православне културе, нарочито када се у различитим културним традицијама испољавају извесне неподударности у појмовном обиму лексема. Разлике у овој равни свакако су истанчаније и мање него у поређењу са неправославним културама, али то не значи да су ирелевантне. Показаћемо то на примеру именице *приход* у руском језику и *парохија* у српском. Обе служе за означавање најмање црквено-административне јединице која се, по благослову епархијског архијереја, налази под духовним руководством парохијског свештеника – пароха. Међутим, у Руској православној цркви парохија се формира на основу добровољног пристанка верника, а не по територијалном принципу, као што је случај у Српској православној цркви (уп. Устав РПЦ, гл. XVII; Устав СПЦ, чл. 21–25).

³⁵⁹ Ово је нарочито важно имати у виду, јер недоварајућа интерпретација одређеног појма може довести не само до грешке (лексичке, преводачке, лексикографске и сл.), већ и до тумачења која се богословски могу оценити као јеретичка. У томе и јесте једна од специфичности религијске лексике, а нарочито њеног термиолошког слоја – теолошке терминологије (исп. Склиаревская 2012: 39; Левушкина 2017а: 446; Кончаревић 2018а: 87).

³⁶⁰ Ово у извесној мери може да се односи и на нехришћанске културе, нпр. уп. у будизму – *Бог*, *монах*, у исламу – *Исус Христос*, *бројаница*.

Без обзира на то што је денотативна вредност једнака у поменутиим језицима, испољене разлике не треба занемаривати. Оне могу узроковати потешкоће у комуникацији и(ли) превођењу.³⁶¹ Штавише, за погрешно разумевање саговорника или недоговарајући превод, разлике које су мање уочљиве потенцијално су већа опасност од оних крупнијих. Уколико су разлике веће, говорници по правилу очекују неподударност и више обраћају пажњу како до грешке не би дошло. Када су разлике релативно мање, адекватан смисао може остати релативно скривен или чак неконстатован, и то услед недовољне транспарентности постојећих разлика.

6.3.3.1.1.2. Други слој обухвата лексеме за номинацију појмова који одражавају специфичности везане за православну духовност у одређеној националној култури. На лингвокултуролошком нивоу дате лексеме од примарног су значаја приликом поређења православних култура и ми ћемо им посветити посебну пажњу у оквиру т. 6.4.1.

6.3.3.2. Типологија појмовних односа на нивоу лексема и култура

6.3.3.2.1. Поређењем лексема и култура у погледу појмовних односа приметили смо постојање различитих типова релација. Као диференцијални критеријум најпре нам је послужило присуство / одсуство појма у одређеној култури да бисмо њиховим поређењем додатно увели критеријум истоветности појмовног пространства у културама које се пореде. Приликом израде типологије руководили смо се природом лексики из сфере православне духовности, као и бројем језика и култура које се пореде у датом истраживању (2), па је јасно да се за неки други подсистем лексема и број анализираних језика и култура (на пример, 3 или 4) дата типологија може модификовати. Наша типологија заснована је на резултатима до којих је К. Кончаревић (2018а: 81–87) дошла у својим истраживањима дате теме, тим пре што других истраживања, колико нам је познато, засад нема. На тај начин могу се издвојити четири типа појмовних односа између лексема из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику и култури:

1) ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОЈМОВА ПРИСУТНИХ У ОБЕМА КУЛТУРАМА (нпр. рус. *ангел* – срп. *анђео*, *потир* – *путир*, *молитва* – *молитва*, *таинство* – *света тајна*). Односи ове врсте тичу се лексема које означавају појмове из сфере православне духовности познате и у руској и у српској култури. Поређењем појмовног пространства таквих лексема разлике се не уочавају, стога лингвокултуролошка анализа није потребна.

2) ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОЈМОВА ПРИСУТНИХ У ОБЕМА КУЛТУРАМА, АЛИ УЗ ОДРЕЂЕНЕ РАЗЛИКЕ (нпр. рус. *наперсний крест* – *напрсни крст*, *коливо* – *кољиво*, *епархиальный совет* – *епархијски савет*). У дати тип односа ступају лексеме којима се означавају појмови из сфере православне духовности присутни и у руској и у српској култури, с тим што се у погледу појмовне вредности лексема уочавају извесне разлике. Дата група изискује лингвокултуролошки третман јер постојеће разлике, нарочито ако нису крупније, могу остати неконстатоване услед формалног присуства појмова у обема културама.

3) ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОЈМОВА ПРИСУТНИХ У ЈЕДНОЈ, А НЕПОЗНАТИХ У ДРУГОЈ КУЛТУРИ (нпр. рус. *красный угол*, *сырная пасха*, *киот*, срп. *крсна слава*, *положајник*, *Материце*). Највеће интересовање лингвокултурологија показује за групу лексема којима се означавају појмови присутни само у једној култури. Поређењем лексема констатује се да су дати појмови непознати у другој култури, па самим тим не постоје ни одговарајући еквиваленти за њихово именовање.

³⁶¹ У теорији и техници превођења културно маркирана лексика оцењује се посебан преводилачки проблем, а међу реалије сложене за превод сврставају се и оне из домена религије (Влахов, Флорин 1980: 53; исп. нпр. и Керкез, Сабо 2019).

4) ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОЈМОВА НЕПОЗНАТИХ У ОБЕМА КУЛТУРАМА (нпр. рус. *великий сакеларий*, *хартофилакс* срп. *скевофилакс*, *протекдик*). Постоје и лексеме за означавање појмова из сфере православне духовности који су карактеристични за друге православне културе, односно културне традиције других помесних Цркава³⁶². У руској и српској култури такви појмови су непознати, стога је лингвокултуролошка експликација неопходна.

6.4. ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ СА КУЛТУРНОМ КОМПОНЕНТОМ ЗНАЧЕЊА

6.4.0. Богатство своје духовности и онтологију унутарњег искуства, уз сав историјско-есхатолошки динамизам и својствену му богочовечанску пуноћу – према наводима М. Кардамакиса (2005: 14) – православље открива у низу својих карактеристичних обележја. У православној култури репрезентује се дубоко и богато искуство духовног живота са многим стремљењима и струјањима која се сабирају у ономе што карактерише и пројављује етос Цркве, истовремено налазећи се у интеракцији са многим аспектима човековог делања, па тако и са језичким феноменом (Кончаревић 2006: 115).

6.4.0.1. Како се руски и српски језик лингвистички оцењују као сродни (оба припадају истој језичкој породици – индоевропској – па и групи у оквиру потоње – словенској), исто као и руска и српска култура (обе су део културног ареала *Pax Slavia Orthodoxa*), у области лексике значајно је размотрити односе приликом којих не долази до еквивалентности у пуном обиму. Дата проблематика констатује се као релевантна и у лингвокултуролошкој литератури (Кончаревић 2018а: 74–75), зато ћемо у средиште даље анализе ставити разматрање денотативне безеквивалентности, денотативне еквивалентности уз неједнако језичко означавање, затим функционалне сличности различитих реалија и функционалне различитости истих или сличних реалија. На тај начин расветљава се стање својствено како само једној, тако и обема културама поређења, уз разматрање сличности и разлика међу њима, утолико пре што се одређени критеријуми могу укрштати (нпр. између појединих денотативно безеквивалентних лексема могуће је успоставити функционалне сличности или разлике, што је изузетно значајно размотрити како не би дошло до неодговарајуће или погрешне интерпретације, односно употребе лексема).³⁶³

6.4.1. Денотативна безеквивалентност

6.4.1.0. Појава денотативне безеквивалентности означава да је појам који се именује одређеном лексемом потпуно непознат у другој култури. У литератури се за ову појаву среће термин *денотативна нееквивалентност* (нпр. в. Кончаревић 2018а: 74). Ми смо се определили за терминолошку варијанту *денотативна безеквивалентност*. Иако на први поглед може деловати да су у питању синоними, или да је разлика међу њима минимална, наведена дистинкција није занемарљива. Према нашем мишљењу, потребно је разликовати случај када денотат уопште нема свог еквивалента у другој култури (безеквивалентност) и случај када денотати постоје у два културама, али нису еквивалентни (нееквивалентност) (исп. Драгићевић 2018б: 216). Будући да се овде ради о лексемама чији денотати немају

³⁶² Примери које смо ми навели као илустрацију у овој групи односе се на Константинопољску цркву.

³⁶³ У претходној глави ми смо констатовали да до тога може доћи у преводној лексикографији (нпр. у домену идентификационе акултурације), али не само у датој области: рецимо, то се може манифестовати и у писменој и усменој комуникацији, превођењу, настави страних језика.

еквивалент у култури поређења – он, дакле, уопште не постоји – сматрамо да је термин *денотативна безеквивалентност* подеснији. Са друге стране, чини се да би о *денотативној нееквивалентности* било адекватније говорити када денотати постоје у обема културама (а не само у једној од њих), али нису еквивалентни.

6.4.1.1. Сваки језик садржи лексема којима се номинују појмови карактеристични за дату националну културу. Као њени типични репрезентанти, такве јединице су, по правилу, безеквивалентне и углавном не постоје у другим језицима. Један део таквих лексема односи се на домен религије, па као језички знакови денотативно покривају читав низ реалија у вези са културом руског и српског народа. У лексици из сфере православне духовности могу се издвојити, на пример, рус. *красный угол, странничество, киот, канун, мерная икона, кулич, сырная пасха, святки, митрофорный протоиерей, воскресная школа, заказная записка, заказной молебен, Отдел внешних церковных связей Русской Православной Церкви, Патриарший совет по культуре Русской Православной Церкви, духовная миссия*; срп. *светосавље, крсна слава, славски колач, славско жито, славска свећа, школска слава, заветина, преслава, Детињци, Материце, Оци, бадњак, чесница, положајник, василица, запис, богословија*,³⁶⁴ *протојереј ставрофор, Србљак, хаџи*. Отуда је проучавање денотативне безеквивалентности изузетно важно за лингвокултуролошка проучавања, утолико пре што безеквивалентна лексика носи највећи репертоар културних информација (Кончаревић 2021а: 1085). То ћемо показати на одабраним примерима из нашег корпуса.

6.4.1.1.1. Почећемо од примера *красный угол*. За његово адекватно разумевање најпре треба дати појашење у вези са семантиком придева *красный*. У датом примеру реализује се значењска вредност „красивый” (срп. „леп”), а не „имеющий окраску одного из основных цветов спектра, идущего перед оранжевым” (срп. „црвен”) која је уобичајена за савремено стање у руском језику (СК, 467). Таква семантика осветљава придев *красивый* више дијахронијски него синхронијски (исп. Фасмер, Т. II 1986: 386). Значење „красивый” (али и „прекрасный”, „приятный”) било је карактеристично још за староруски језик (Срезневский, Т. II 1893: 1318), док су примери такве употребе данас, у савременом језику, сведени на релативно ограничен број – махом се ради о устаљеним лексичким спојевима попут *красная девица, красный угол, красное солнышко, красная строка, красное словцо*. Овом низу свакако се може прибродити и шире познат пример – *Красная площадь*, назив централног московског трга који се налази поред Кремља (РБЛС, 279).³⁶⁵ Јасно је да је таква семантичка вредност заправо подразумевала да је у питању главни и најлепши руски трг.

6.4.1.1.1.1. Иста је ситуација и за *красный угол* који, следствено томе, означава главни и најлепши угао избе.³⁶⁶ Традиционални руски човек вери је придавао посебан значај још од давнина (што потврђује и паремиолошки материјал,³⁶⁷ уп. *Вера и гору с места двинет, Вера*

³⁶⁴ Лексички систем је динамичан, па промене до којих долази у екстралингвистичком погледу често налазе свој језички одраз. Отуда се и статус лексема може мењати – како монолингвално (на пример, лексема може прећи са периферије у центар лексичког система, и обрнуто – в. Драгићевић 2018б: 209–210), тако и конфронтативно. Ход промена такве врсте може се испратити на примеру *духовная семинария* и *богословија*. Почетком деведесетих година минулог века у руском систему духовног образовања дошло је до замашних реформи које су, између осталог, резултирале извесним реструктурирањима у равни образовних нивоа. Тако се поређењем стања пре и након њиховог окончања запажају крупне разлике. Пре реформи, српска лексема *богословија* имала је одговарајући еквивалент у руском језику – *духовная семинария* (Скляревская 2008: 135; ТР, 176). Сада, након реформских процеса, *духовная семинария* подразумева високошколску установу, чиме лексема *богословија* у српском језику постаје денотативно безеквивалентна у поређењу са руским стањем (исп. Уредба о богословијама СПЦ 2011). Компарирањем са корелатима *православная гимназия, православный лицей* или *православная школа* може се говорити само о функционално сличним реалијама (в. т. 6.4.1.3.1.).

³⁶⁵ За разлику од руског, у савременом српском језику, као и у многим другим језицима, у преводу назива овог трга читује се номинација према хроматском принципу (*Црвени трг*).

³⁶⁶ О изби као релији у руској култури детаљније исп. РБЛС, 219–221.

³⁶⁷ Паремиије нисмо случајно одабрали, будући да на њиховом примеру може стећи нарочито добар увид у слику ранијег стања у друштву – систем вредности, норме понашања, социјализацијске образаце који се међу

спасает. Вера животворит, Его ангел-хранитель спас, Без Бога ни до порога, Жить – Богу служить, Жив Бог, жива душа моя, Ни отец до детей, как Бог до людей, Человек ходит – Бог водит, Тот не унывает, кто на Бога уповаает, Кто любит Бога, добра получит много итд. – Даль Т. I 1989: 25–34), па није случајно што је најрепрезентативнији део простора за живот био предвиђен за светиње. О важности која је придавана овом углу довољно говори његова намена: ту је стајала полица са иконама, на којој су се још могле чувати друге светиње (на пример, богојављенска водица, освештане шибљике врбе), као и Свето писмо, молитвеник, Псалтир или какве друге књиге потребне за молитву. Дати угао налазио се прекопута улазних врата, увек са десне стране (готово дијагонално), па би онај ко улази у избу прво запазио иконе. Тако би се сваки гост, након уласка, најпре прекрстио вишевши иконе, а затим би тек поздравио домаћине. Овај обичај је дуго постојао у Русији, нарочито у сеоским срединама. Близу икона налазио се сто са клупама. Приликом славља, само гости којима се указује нарочита част и поштовање³⁶⁸ били би позвани да седну ближе иконама. Сви остали седели би нешто даље, на другом месту (РБЛС, 220, 222; Платонов гл. ред., сост. 2009: 122; РК, 220; Домострой 2014: 27). Иконе су се налазиле на полици (која се на руском назива *божница*) или у специјалном ормарићу (рус. *киот* – в. 6.4.1.1.3.). По правилу су биране иконе Исуса Христа и Пресвете Богородице, али и светитеља који су традиционално поштовани у руском народу или према којима укућани имају посебно поштовање (рецимо, свети Николај Мирликијски, преподобни Сергије Радоњешки, преподобни Серафим Саровски и др.). Отуда се *красный угол* на својеврстан начин поистовећивао са олтаром у православном храму, па је и распоред икона пратио редослед са иконостаса. У средини би стајала икона Господња, са леве стране Богородичина, а са десне икона – икона светог Николаја, који би у условима „кућног иконостаса” замењивао светог Јована Претечу по узору на класичну деисусну представу (исп. Успенский 1982: 13–14). Приликом уређивања икона настојало се да уважи хијерархија како у њихвом распореду, тако и у величини. Изнад Христа и Мајке Божије евентуално би се могли наћи Света Тројица или Распеће, али не и светитељи. Њихове иконе биле би позициониране бочно или ниже у односу на Господа и Пресвету Богородицу (чије су иконе биле веће него оне на којима су изображени свети угодници Божији) (Домострой 2014: 27). Посебна пажња обраћала се на то да овај угао буде чист и уредан. Пред иконама су се палила кандила и свеће. Један од благочестивих обичаја, који се негује и данас, јесте украшавање икона. То се чинило драгоценим рамовима, цвећем или каквим украсима. Постојао је још један начин, а то је украшавање специјалним платном који има више назива у руском језику – *божье полотенце*, *набожник*, *божник*, *рушник*, *платок* (Лаврентјева 2010: 338; исп. СК, 1135; Даль Т. II 2006: 383; Брокгауз, Ефрон Т. XXXIII 1901: 948). Из етнографских студија знамо да је у питању дугачко а уско платно којим су иконе обавијане са горње и бочне стране,³⁶⁹ док би лик са иконе остао непокривен. Углавном се користило платно беле боје, некада и црвене, а на крајевима је било декорисано шарама. Постојала је и традиција када су се платна спајала па су настајале завесице. Како наводи Л. С. Лаврентјева (2010: 341), таква завесица назива се *набожник* или *обвеска*. Током молитве завесица се склањала, а према народним веровањима иконе су заклањане како свете иконе не би „виделе” грехе људи. Овде се такође уочава корелација са олтарским делом храма, који је такође закриљен завесом. У основи таквих представа, према Лаврентјевој,

члановима дате заједнице преносе из генерације у генерацију. Паремима се изражава садржај који је најчешће акумулиран у искуству једне етничке групе, односно културно-језичке заједнице. Њима се у језгровитој форми изражавају искуство и мудрост одређеног народа, његови обичаји, вредности, што лежи у основи кумулативне функције језика (Кончаревих 2018а: 66, 163–164).

³⁶⁸ Уп. шта бележи Р. Кошутић у речничком делу својих *Руских примера*: *красный угол* (под иконама) – почасно место (где седа нпр. гост) (РК, 323) – в. пример 486 у оквиру т. 5.4.2.6.2.0.1.

³⁶⁹ И под иконе се могло стављати платно. За његово именовање често се користио назив *накутник*, а подразумевало је украшено платно правоугаоног облика које се састоји од два танка платна беле боје. Ово умногоме подсећа на обичај у руској црквеној традицији када се платно (рус. *пелена*) ставља испод нарочито поштованих икона (Лаврентјева 2010: 341–342).

налазе се светописамске представе: „В основе подобных представлений лежат как ветхозаветное понимание закрытости Царствия Небесного, наступившего после грехопадения Адама и Евы, так и новозаветное – в час крестной смерти Христа завеса в храме, закрывавшая Святая святых, разорвалась надвое” (Лаврентьева 2010: 341). Дати обичаји били су познати у руској средини, а о њима читамо и у Домостроју: „Каждому христианину нужно в доме своем, во всяком жилище, святые и честные образы, на иконах написанные, по старшинству располагать у стен, устроив это место благолепно, со всякими украшениями и со светильниками, в которых перед святы ми образами возжигаются свечи при всяком славословии Божиим, а после гасятся, и завесой все закрывается от грязи и пыли, ради благочиния и для сохранности. Постоянно следует их обметать чистыми перышками и мягкой губкой их протирать, и храм тот всегда держать в чистоте. К святым образам прикладываться достойно, с чистой совестью, и во время славословия Божия при пении и молитве свечи возжигать и кадить благовонным ладаном и фимиамом. А образа святые ставятся, вначале по чину свято почитаемые именуются, в молитвах и в бдении, и в поклонах, и во всяком славословии Божиим всегда почитать их со слезами и с плачем, и с сокрушенным сердцем, исповедуясь в своих прегрешениях и прося отпущения грехов” (Домострой 2014: 27).

6.4.1.1.2. Оно што карактерише руску лингвокултуру, према мишљењу В. А. Маслове (2015: 25), јесте дубок духовни смисао многих вредности. Као пример она наводи *странничество*, које истовремено представља и вредност и концепт. У речнику В. И. Даља ова појава доводи се у везу са лексемама које откривају семантички обим присутан у руском језику XIX века (уп. нпр. *странствовать* „страдать; болеть, хворать, немочь“, *странничать* „чудить, чудачить, отличать от людей странностями“, *странник – странница* „странний, заходжий, проезжий, прохожий“ – Даль, Т. 4 2006: 334). Међутим, већ уочи XX века, како наводи Д. Б. Дорофејев, *странничество* је у руском језику почело да се идентификује искључиво као религијски феномен (Дорофеев 2010: 64). Наиме, у питању је посебан начин живота на који су људи свесно одваживали ради дубље спознаје Бога. У његовој основи заправо се налази духовно скиталаштво. Христа ради, ови путујући боготражитељи одрицали су се свих угодности, богатстава и почасти овога света, пешачили из места у место, из града у град, хранили се од милостиње и спавали где су могли. Никакву имовину нису имали, нити су тежили да је стекну – њихова стремљења била су усмерена само ка Богу. Они су обилазили света места и временом стицали богата искуства која би делили са народом. Коначили су по манастирима или код благочестивих парохијана. Некада су преноћиште имали код људи који би их примили у свој дом, по могућству понудивши им и нешто хране. Код Руса се то сматрало богоугодним делом. Тако је за једног свештеника из Тверске губерније записано следеће: „Все странники и богомольцы³⁷⁰, проходившие мимо Ржева, заходили к о. Матфею и в его доме получали спокойный приют. Число таковых простиралось *иногда до 30–40 человек в один день* [издвајање наше – С.П.], и всех он спешил принять и был для всех и во всем добрым примером” (Громыко, Буганов 2000: 156). Према овим Божијим угодницима испољавале су се посебна љубав и брига: „Во время странствования моего по Тобольской губернии случилось мне проходить через какой-то уездный город. Сухарей оставалось у меня очень мало, а потому я и вошел в один дом, чтобы выпросить хлеба на дорогу. Хозяин сказал мне: ‘Слава Богу, ты пришел ко время, только сейчас жена

³⁷⁰ Појављивање духовног скиталаштва везује се за посеђивање светих места, па се често није правила разлика између појмова *странник* и *богомалец*. Као веома сродни, често би били поистовећивани. Ипак, у случајевима када би долазило до диференцијације, разлика се огледала у следећем: човека који је оставио свој уобичајени начин живота, послове и обавезе, и посветио живот посеђивању светих места, називали би *странник*. Уколико би се човек након поклоништва враћао својим редовним животним активностима, тада би се за његово именовање користила лексема *богомалец*. Поистовећивању датих номинација погодовала је појмовна сродност, али и чињеница да је јасну границу између ових група људи било веома тешко направити – и једни и други су походили светиње, молили се, трпели све потешкоће које би пут са собом носили, бринули се за спасење своје душе и својих ближњих (Громыко, Буганов 2000: 155–156).

моя вынула хлебы из печи, вот тебе теплая коврига, молись за нас Богу'. Я, поблагодаривши, стал укладывать хлеб в сумку, а хозяйка, увидя, сказала: 'Какой мешок-то худой, весь истерся, я перемену тебе' — и дала мне хороший твердый мешок" (Громыко, Буганов 2000: 156). Познати етнограф и историчар М. М. Громыко истиче да је гостопримство према путницима било распрострањено по читавој Русији, а то се нарочито огледало према људима који су путовали са богоугодним намерама. У перцепцији народа они су поимани као извршиоци некаквог заједничког задатка (не личног), па се сматрало да захваљујући њима Бог може помиловати овај свет. Домаћини код којих су одседали често су их молили да се помоле за њих на светим местима која буду обилазили (Громыко, Буганов 2000: 156–157). По правилу, ови путујући боготражитељи много су се молили, умели су да певају духовне песме и свирају поједине народне инструменте. Уз то, познавали су народну медицину, а често им се приписивао и дар пророковања.

6.4.1.1.2.1. *Странничество* као јединствени феномен руске културе нарочито је карактеристичан за XIX век и почетак XX. Према мишљењу медијевисте Г. П. Федотова, „скиталаштво у духовном погледу, као и 'тражење Града' није било својствено старој Русији. Стара Русија је била снажна од једноставне и крепке вере, до краја задовољаване у оквирима Цркве, у њеном начину живота и у њеном озакоњеном подвижништву. Оно, у чему почесто виде суштинско својство руске религиозне душе: свети немир и 'боготражитељство' – појаве су новог времена. Раскол XVII века уселио је немир и сумње у руску душу. Вера у пуноћу светости коју Црква реализује на земљи била је пољубљана. Као да у Русији више нема светих градова и обитељи: трага се за непостојећом, неостваривом светошћу у потонулом Китежу" (Федотов 2005: 204–205). Занимљива су и запажања Н. Берђајева који наводи да је *странничество* деловало на њега толико снажно да га сврстава међу најјаче утиске у свом животу: „Ја сам имао срећу да почетком овог века дођем у додир са 'страњическом' Русијом која тражи Бога и Божју истину. Зато могу да говорим о тој појави, карактеристичној за Русију, не према књигама већ на основу личних утисака, и могу да кажем да је то један од најјачих утисака у мом животу" (Берђајев 2001: 179). Берђајев сматра да је у питању карактеристична руска појава, која у датом степену на Западу није позната. Пишући о атмосфери с почетка XX века, он примећује да је „духовна глад била веома огромна, и њено присуство у руском народу је било карактеристично. Били су то руски 'страњики'", за које сматра да су неодвојиви део Русије и руског народа: „Ја не могу да замислим Русију и руски народ без ових тражитеља Божје истине. У Русији је увек било и биће духовног 'страњичества', увек је постојала та управљеност ка коначном циљу"³⁷¹ (Берђајев 2001: 178, 180).

6.4.1.1.2.2. Богословски посматрано, дати феномен по својој суштини унеколико је близак подвигу јуродства (в. т. 4.4.5.2.2.3.; уп. Федотов 2005: 176–177; Ковалевский 1902). *Странничество* је пут православних хришћана који се одважују на лутање по непрегледним просторствима руске земље. Презревши све богатство и славу, они се попут јуродивих одричу удобности и добара земног живота, не везујући се ни за шта. Немају свој стални дом, нигде се трајно не настањују, већ као туђини у овоме свету трагају за небеском Отацбином, за „градом који ће доћи" (Мт. 8, 20; Јевр. 13, 14). Сав њихов живот постаје перманентно боготражилаштво, тежња ка небеском благу, борба са искушењима, смирено подношење невоља и увреда јер себе сматрају недостојнима – „по милости Божией человек-христианин, по делам великий грешник, по званию бесприютный странник" (Откровенные рассказы странника 1973: 9). Све ово указује на појам који успешно акумулира смисао на који скреће пажњу преп. Јован Лествичник: „Туђиновање је неповратно напуштање свега у нашем

³⁷¹ Такву везу констатује и Маслова (2015: 29). У раду *Странник в русской лингвокультуре: ценность, концепт, образ?* она се позива на студију Н. Берђајева *Судьба России* у којој се наводи да је „Россия – страна бесконечной свободы и духовных далей, страна странников, скитальцев и искателей...", а да је „в самых высших своих проявлениях русская душа – странническая, ищущая града", што показује да Берђајев *странничество* види као онтолошко обележје руског човека.

завичају што се супротставља нашој тежњи да достигнемо циљ побожности. То је скромно понашање, скривена мудрост, памет која не труби о себи, сакривен живот, невидљив циљ, немо размишљање, скромност у прохтевима, жудња за мучењем, подлога богочежњивости, обиље љубави, порицање таштине, дубина ћутања” (Јован Лествичник 1963: 27).

6.4.1.1.2.3. Погрешно поимање *странничества*, са ослоном у спољашњим пројавама и чисто формалном аспекту, у наше време довело је до обичног скиталаштва које је лишено духовне димензије (рус. *бродяжничество*). Оно не доноси никакве богоугодне плодове и налази се далеко од духа Цркве, због чега наведене појаве не треба поистовећивати (исп. Долженко 2012: 31). У руском старообредништву постојала је фракција *странники*, чији је начин живота и подразумевао скиталаштво (у овом значењу лексеме *странничество*, *странник* спадају у категорију историзама – в. Кончаревић 2013б: 314–315, 317; ТР, 150).

6.4.1.1.3. Дату појаву илуструје и лексема *киот* – једнокрилни рам или ормарић за чување икона (Православная энциклопедия, Т. XXXIII, 576; СС, 267; ТР, 97). По облику и величини он најчешће одговара димензији иконе за коју је намењен. Овај предмет има функцију заштите од механичких повреда иконе или фактора који би могли да утичу на њено оштећење, било да је у питању даска или бојани слој иконе (нпр. прашина, влага, директна сунчева светлост, температурне промене³⁷²). Рам и задња страна углавном се праве од дрвета, некада од метала, док се за израду предњег дела користи стакло. Уколико је предвиђен за икону која ужива нарочито поштовање (нпр. као код чудотворних икона), *киот* може бити додатно украшен. У таквим случајевима неретко се у унутрашњи део дода тањи ланац, закачен уз леву и десну страну рама, а на који се каче дарови благодарности верника. Обично се то чини када је пред иконом измољено заступништво, исцељење, помоћ у важним животним приликама и сл. Пракса показује да се махом дарива накит (ланчићи, медаљони, грошеви, прстење и сл.) или драгоцености другог типа (панагије, ордење итд.). *Киот* може бити предвиђен за једну или више икона (Православная энциклопедия, Т. XXXIII, 576). У руском језику дату лексему не треба мешати са *рама*, *рамка* (для иконы). Обични рамови углавном се састоје од рама и стакла које директно налаже на икону, док *киот* има више делова и специјалан простор који омогућава адекватну микроциркулацију ваздуха, што доприноси бољем и дужем очувању иконе.

6.4.1.1.4. Руска православна црква у институционалном погледу веома је разуђена. Она садржи различите органе власти у својој организационој структури. Неки од њих не постоје у Српској цркви, међу којима и *Отдел внешних церковных связей (ОВЦС)*³⁷³ (срп. *Одељење за спољне црквене везе*). То је најстарија синодална установа Руске православне цркве формирана 4. априла 1946. године. У питању је орган извршне власти патријарха Московског и целе Русије и Светог Синода (ОВЦС 2021; Устав РПЦ, гл. VIII). Они су надређени Одељењу и сваке године утврђују његов план рада. Дати орган бави се остваривањем веза Руске православне цркве са помесним Православним црквама, инославним Црквама и хришћанским заједницама, нехришћанским верским заједницама, међурелигијским, међувладиним и друштвеним међународним организацијама, као и радом са сународницима у иностранству. Међу обавезе Одељења за спољне црквене везе такође улази информисање патријарха и Синода о догађајима који се дешавају изван граница РПЦ, а који задиру у њене интересе, припрема пројеката општецрквених докумената и решења из круга компетенција датог Одељења. При овом телу основана је засебна комисија за сарадњу са староверцима³⁷⁴ 2005. године. Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века у оквиру Одељења разрађена је концепција препорода црквеног живота у тадашњем Совјетском савезу

³⁷² У литератури из области црквене уметности, конзервације и рестаурације констатује се постојање више фактора који могу да утичу на оштећење икона (о овоме више у: Клокова 2016: 21–76).

³⁷³ До 2000. године назив Одељења био је *Отдел внешних церковных сношений (ОВЦС)*.

³⁷⁴ О руском староверству из лингвокултуролошке перспективе детаљније исп. Кончаревић 2013б: 284–333.

да би као резултат тога процеса била издвојени *Синодальный отдел религиозного образования и катехизации, Синодальный отдел по церковной благотворительности и социальному служению, Синодальный миссионерский отдел, Синодальный отдел по взаимодействию с Вооруженными силами и правоохранительными учреждениями*, а 2015. године, независно од датог процеса, и *Синодальный отдел по взаимоотношениям Церкви с обществом и СМИ* (Православная энциклопедия, Т. LIII, 489–490). Данас Одељење обухвата четири секретаријата (за међуправославне, међухришћанске, међурелигијске и иностране послове), два сектора (за протокол и издавачку делатност), две службе (информативну и преводилачку). Одељење за спољне црквене везе узимало је учешће у припреми и(ли) изради изузетно значајних докумената Руске цркве: *Основы социальной концепции Русской Православной Церкви, Основные принципы отношения Русской Православной Церкви к инославию* (датим документом дефинисан је карактер односа са Римокатоличком црквом, протестантским деноминацијама и дохалкидонским Црквама) и *Основы учения о достоинстве, свободе и правах человека* (в. ОВЦС 2021; Православная энциклопедия, Т. LIII, 490).

6.4.1.1.5. У руској култури постоји реалија која се именује лексемом *канун* (или *канунник, канон*), а нема српског денотативног еквивалента. Ради се о сточићу, по правилу четвороугаоном и са изображењем Распећа, који служи за паљење свећа за упокојене. Са његове горње стране налази се метална или мермерна плоча која има већи број избочина. Свака од њих садржи отвор у који се ставља свећа прислужена за покој душа умрлих. *Канун* углавном садржи 40 таквих избочина, односно места за свеће, као знак четрдесетодневног помињања упокојених. Дати предмет црквеног мобилијара као неизоставни део садржи изображење Распећа, превасходно са представом Пресвете Богородице и светог апостола Јована Богослова. Намена коју *канун* има у руским храмовима јесте да се пред њим служе парастоси, а због тога што се поред њега обично налази сто на који верници стављају оно што су донели за покој душа умрлих (рецимо, уље за кандило, вино за богослужење) назива се још и *панихидный столик* (СС, 261–262; Настольная книга священнослужителя Т. 4, 74–75).

6.4.1.1.6. Занимљив је и пример *мерная икона*. То је посебна врста иконе на којој се изображен светитељ, небески заштитник онога коме се икона поклања. По традицији, таква икона дарива се за крштење, што значи једном у животу. На њој се светитељ осликава у пуном расту, а димензије иконе треба да одговарају висини детета при рођењу. Тако је и добила назив *мерная икона*, будући да се израђивала по мери новорођенчета, односно његове висине. Када се мерна икона поклања одраслом човеку³⁷⁵, такође је уобичајено да се као мера за дужину узима висина те особе приликом рођења. У старој Русији гледала се и ширина. Она се одређивала на основу ширине рамена детета, што данас није случај (Самойлова 2003: 360). У савременој традицији ширина превасходно зависи од тога да ли је на икони представљен само небески заштитник или не. У другом случају узима се нешто шири икона како би иконописне представе биле изображене на складан и леп начин. Осим небеског заштитника, који се налази на средини иконе, са обају страна (обично у мањој величини), могу се додати Христос (углавном са горње стране, како благосиља), Пресвета Богородица, анђео чувар, небески заступници оца и мајке или светитељи који се у датој породици нарочито поштују. Некада се осликава и представа храма у ком се дете крштава. Све ово мерну икону чини нарочито вредним даром у ком је проткана дубока духовна веза детета са породицом, али и небеским светом – Господом, Мајком Божијом, анђелима и светитељима, а у првом реду са својим заштитником. Изузев тога што невидљивим нитима повезује чланове породице, икона на својеврстан начин чува молитвено сећање различитих покољења. Зато се

³⁷⁵ Светој тајни крштења човек може приступити у било ком животном добу. Према учењу Цркве, православни хришћани као чланови једне велике породице, чија је глава Сам Исус Христос, јесу деца Божија, независно од година живота (исп. Православная энциклопедия Т. XXXVIII: 612–615, 651–654).

ове иконе неретко чувају као породичне реликвије од посебног значаја (Кончаревић 2014а: 117–118).

6.4.1.1.6.1. Савремене мерне иконе израђују се обично од природног дрвета (нпр. липа, храст), а њихова садржинска и декоративна страна дефинише се у складу са жељом наручилаца. Најчешће су то родитељи, крштени кумови и најближи сродници особе којој се дар намењује. Осликавање икона данас се врши по узору на различите иконописачке школе и традиције (рецимо, византијску, московску, псковску, владимирско-суздаљску, савремену³⁷⁶), свакако уз поштовање одговарајућих канона, а није реткост да се раде са позлатом и улепшавају полудрагим камењем, украсима или гравурама. У наше време мерне иконе су доступне релативно ширком кругу људи, док су у прошлости могли да их приуште углавном чланови царске или кнежевске породице. Израда овог духовног дара била је веома скупа и, по наводима познатог историчара И. Ј. Забелина (2014: 556), обично се поверавала најискуснијим царским иконописцима. У истраживањима руске националне културе засад нема податка на основу којих се поуздано може рећи зашто су и у каквим околностима настале мерне иконе³⁷⁷. На основу руских летописа сазнајемо да су у царским и кнежевским круговима одмах након рођења детета узимали његове мере и наручивали икону (па се зато зове и *родильная икона*), а након њихове смрти икона би се стављала у специјални иконостас над гробницом. Неке од њих сачуване су све до данас у царским гробницама кремаљског Архангелског саборног храма и Новодевичјег манастира. Претпоставља се да је најстарија мерна икона припадала Ивану Ивановичу, другом сину Ивана Грозног. Она датира из 1554. године, мада је јасно да је традиција овог типа икона далеко старија (Самойлова 2003; Забелин 2014: 556–557).

6.4.1.1.6.2. Мерне иконе непосредно су скопчане са проблематиком именâ. У Русији, као и неким другим културним традицијама, од давнина је уобичајено да новорођенче носи име светитеља³⁷⁸ који се према црквеном календару слави оног дана када је дете рођено (исп. Кончаревић 2018а: 43). Сматрало се да је тај Божији угодник небески заштитник детета и да ће га он чувати током целог живота. У случајевима када се крштава одрасла особа, као небески заступник обично се узима онај светитељ који има исто име, а прославља се по датуму који је најближи датуму рођења те особе. У календару се обично гледају сâм тај дан и наредни период (дани пре рођендана се не узимају у обзир). Имену се придаје велики значај, јер „име је најтананија плот посредством које се објављује духовна суштина”, како примећује П. Флоренски (2017: 18). У Русији се имендан активно прославља³⁷⁹. Из овог разлога потребно је разликовати две врсте икона које су фреквентне у руској православној култури – *именная икона* и *мерная икона*. Друга је у неком смислу подврста прве. Оно што им је слично јесте што се и на првим и на другим изображава небески заштитник чије дете име носи. Разлике се огледају у величини иконе и начину на који се светитељи приказују. У погледу величине *именная икона* може да се изради у различитим димензијама (оне могу да варирају од џепних до великих), док се *мерная икона* ради по мери која одговара висини детета или одрасле особе при рођењу. Када је питању други разликовни критеријум, *именная икона* може да садржи изображење небеског заступника у различитим представама (пун раст, до

³⁷⁶ О водећим иконописачким школама и развоју руске иконографије, од настанка па све до периода који се у историји уметности назива „златним добом” руског иконописа, подробније у: Лазарев 2008.

³⁷⁷ Замисао обележавања рођења и крштења мерним иконама, по претпоставци Т. Ј. Самојлове, могла би се објаснити као покушај сакрализације царске власти и самог владара. Ауторка наводи да идеја мерних икона, по свој прилици, има и посебну асоцијативну везу: „С известной осторожностью можно предположить, что, подобно тому, как хранившаяся в некоторых храмах мера Гроба вбирала в себя его сакральную силу и символизировала присутствие в храме самого тела погребенного Спасителя, так мерная икона становилась ‘заместителем’ тела новорожденного младенца. Подобные ассоциации способствовали закреплению за ней значения реликвии царского рода” (Самойлова 2003: 363).

³⁷⁸ Разуме се, у питању може бити и светитељка, арханђели и сл.

³⁷⁹ Уп. рус. *именинны* (*День ангела* = имендан), *именинник*, *именинница* (СС, 233).

појасног / раменог дела, или само глава), а *мерная икона* не. На њој се небески заштитник осликава искључиво у пуном расту.

6.4.1.1.7. Тешко је замислити руску васкршњу трпезу без послатице која се назива *пасха* (или *сырная пасха*, *творожная пасха*). У питању је традиционални десерт који се припрема искључиво за Васкрс (СС, 390). Има облик зарубљене пирамиде, што симболизује Гроб Господњи. Са предње стране пасхе обично се налазе слова ХВ, што реферира на традиционални васкршњи поздрав „Христос воскрес(е)”, док је са стране обично представљен руски православни крст. Основни састојци од којих се прави пасха јесу млади сир, маслац, павлака (кисела или слатка) и суво грође, а по жељи се додају орашаста плодови и кандирано воће. Одозго се може декорисати – на пример, украсним мрвицама, јестивим цветићима – а понекад се на зарубљени врх ставља свећица. За прављење пасхе данас постоје специјални калупови. Ова послатица нема денотативни еквивалент у српском језику и култури, на које ћемо се усредсредити у наставку.

6.4.1.1.8. Међу централне религијске појмове у српској лингвокултури свртава се *светосавље*. Мотивација дате именичке лексеме ономасиолошки сеже до агиоантропонима *Свети Сава*, који га смисаоно заснива. Тако се у *Енциклопедији православља* (Књ. 3, 1712) наводи да смисао светосавља јесте култ Светог Саве, док резултат тога култа представљају вера, етос, менталитет, народна и историјска компонента, тј. оно чиме се православље српског народа препознаје у широком дијапазону васељенског православља. И заиста, као јединствени феномен у историји хришћанства светосавље црпи своје утемељење у личности првог српског архиепископа, његовом подвигу и свеукупном животу³⁸⁰, јер је управо „он био тај који је најдубље уврежио и најшире разграно лозу васељенског православља у српском етносу, и обратно: српски етнос је превладао своје етничке границе, категорију свога тела и крви – своје биологије, и ушао у област духа, постајући тиме васељенски и изванстан” (*Енциклопедија православља*, Књ. 3, 1712). „Мало је ко међу хришћанским светитељима успео да се напоредо одликује и као аскет и као државник, а да увек и у свакој прилици остане Христов монах” с правом истиче М. Марковић (1998: 22). У референтној литератури на ову тему нарочито се издваја књига *Светосавље као философија живота* архимандрита Јустина (Поповића). У њој је светосавље уобличено као филозофија живота и размотрено са више релевантних аспеката (нпр. културног, друштвеног, аксиолошког, просветног) (исп. Поповић Ј. 2016). Према оцени владике Николаја (Велимировића), једног од највећих представника српске теолошке мисли, дата књига надмашила је сва дела из дотадашњег Јустиновог опуса, а Јустин – као што је познато – слови за бриљантног богослова и врсног интелектуалца³⁸¹. Оно што је посебно значајно за сâм предмет анализе јесте што је у питању прво систематско сагледавање светосавља као потпуне и заокружене филозофије живота (Поповић Ј. 2016: 8–9). У том контексту светосавље се интерпретира као ентелехија, врховно начело, животворни принцип и сила српског народа и српске историје, па га отуд Ј. Поповић (2016: 125) назива душом наше душе, срцем нашег срца, животом нашег живота. Треба подвући да светосавље не треба тумачити као неку нову религију, тим пре националну. Уколико се руководи искључиво националним идејама, народ не може много постићи, нити се у хришћанству, уосталом, може говорити о категоријама попут националне религије или националне теологије, што уместо истиче владика Николај (2009: 120). Ипак, залагања Светог Саве у погледу задобијања самосталности Српске цркве, нажалост, поједини историчари (и не само они) тумачили су као тежњу ка стварању нове националне религије. Разуме се, такав став је сасвим погрешан, јер националну Цркву не треба поистовећивати са

³⁸⁰ Како примећује историчар Ђ. Слијепчевић (Књ. 1, 2002: 84), оно посебно и необично у личности светог Саве „било је саткано од великог подвига и жртве Светитељеве, који је умео да вечно сједини са практичним и да своје сународнике уводи у тајне вере”.

³⁸¹ Када се говори о писменом наслеђу преподбног оца Јустина, говори се о опсегу од око 40 томова (в. *Енциклопедија православља*, Књ. 2, 919). Његова дела преведена су на више страних језика и у теолошким круговима помесних Цркава, а нарочито Руске и Јеладске, уживају посебан углед.

националном религијом. Стварањем Српске цркве Свети Сава није желео да распламсава шовинизам међу Србима – што експлицитно наводи и Николај Велимировић – нити је мање био свестан опасности које пут националне религије са собом носи (исп. Велимировић 2009: 120). На тај начин, *светосавље* се може одредити као аутентични српски национални доживљај православља, односно – како је то језгровито формулисао Свети Николај Српски – православно хришћанство српског стила и искуства (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1712; према Поповић Ј. 2016: 8). У светосављу су испреплетана два слоја: *црквени*, који је саборно благодатни, и *народни*, будући да светосавље представља „непресушни извор свих животворних, стваралачких сила наше народне душе, нашег народног срца, нашег народног живота, нашег народног прогреса, наше народне просвете, наше народне културе; једном речју: наше народне историје” (Поповић Ј. 2016: 125).

6.4.1.1.8.1. Можемо уочити да се веза са историјом овде експлицитно наглашава, и то није без основа. Како оцењује историчар М. Ковић, једина институција која је сачувала свој континуитет од периода Светог Саве, па све до данас, јесте Српска православна црква. Она има немерљиву улогу у чувању колективног сећања, које је важно за сваки народ.³⁸² Под окриљем Цркве – као везивног ткива српског народа – вековима се чувају национални идентитет, култура, вредности, предање и континуитет.³⁸³ Црква шаље универзалне хришћанске поруке као сасуд Тела Христовог унутар васељенског православља, међутим она једнако чува култове Светог Саве, Светог Симеона, Светог кнеза Лазара и др., где се не запажа само излаз историјског у домен трансцендентног, са јасно израженим порукама хришћанског идентитета, већ су то и историјска упоришта српског народа, односно – према Ковићу – кључна „места сећања” која Србе разликују од других православних и словенских народа, чак и оних веома блиских. Није отуд случајно што су, на пример, на фрескама Архангелске саборне цркве у московском Кремљу у XVI веку живописани управо Свети Сава, Свети Симеон и Свети кнез Лазар (Ковић 2014: 155–163).³⁸⁴ Све ово у директној је вези са светосављем³⁸⁵. Наиме, током тридесетих година у српском друштву и Цркви дошло је до

³⁸² У примени на светосавску тематику упутним налазимо став који је изнео митрополит Амфилохије (Радовић), навевши да је Свети Сава својим личним опредељењем за Царство небеско „усмерио доцније истом циљу не само свога оца Симеона Немању него и цео свој народ, благодарећи огромном утицају њих двојице на њихове потомке и на цео Српски народ. То светосавско опредељење је временом сазревало у души Српског народа, постајући саставни део његове колективне свести и саборне самосвести” (Радовић 1989: 20).

³⁸³ О томе колико је религија значајна за Србе писали су и страни познаваоци српских прилика, између којих и Арчибалд Рајс. Он наводи да религија одржава српски народ и поручује Србима да чувају своју религију јер, упозорава Рајс (2004: 4), „ваш народ, оног дана кад је напустите, биће изгубљен”.

³⁸⁴ Током тридесетих година у српском друштву и Цркви дошло је до занимљивог сплета околности. Наиме, напредом се развијањем и продубљивањем светосавља као теолошко-филозофског покрета, трагало се за стилем изградње Храма Светог Саве (Радовић 1989: 8–9). У питању је заветни саборни храм српског народа. Он је замишљен да буде „видни и вечити споменик дубоке захвалности свега српског народа својој највећој препородитељу и угоднику Божјем светитељу Сави Српском”, како се наводи у Повељи која је положена у темеље храма 1939. године (према Пешић 1988: 30). Ова богомоља посвећена је Светом Сави, а крипта Светом великомученику Лазару Косовском, чиме се светосавље повезује са косовским заветом, што није ствар случајности. Повезивање ових двају српских светитеља, а уједно и важних личности за нашу културу уопште, произилази из истоветности њиховог опредељења за Царство небеско. Светосавље је својеврсна спона наслеђа које су Света браћа Ћирило и Методије оставили српском народу (и осталим Словенима) са наслеђем Светог кнеза Лазара. Како примећује А. Радовић, „семе које су у душу Српског и осталих словенских народа посејали још Св. Кирило и Методије и њихови ученици; које је Свети Сава и светородна династија Немањића умножила, залила и једном за свагда учврстила – оно је, као семе опредељења за Царство небеско, доносило временом изобилне плодове. Један од тих плодова јесте и Косовски завет. Косовски завет је у ствари – мучничком крвљу потврђено и посведочено опредељење светосавско, а пре њега кирило-методијевско и клименто-наумовско опредељење за Царство небеско. Јер *земаљско је замалена царство, а небеско увек и до века*” (Радовић 1989: 20). Према томе, може се рећи да је ћирило-методијевско опредељење резултирало код Срба у светосавско, а оно пак у косовско одн. косовски завет (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1712).

³⁸⁵ Карактер светосавља је такође унеколико амбивалентан: услед оријентације на конкретан народ (српски) и његов ход кроз различите историјске епохе, искуство светосавља бива партикуларизовано, међутим,

занимљивог сплета околности. Напоредо са развијањем и продубљивањем светосавља као својеврсног теолошко-филозофског покрета, трагало се за стилем изградње Храма Светог Саве (Радовић 1989: 8–9). Као што је познато, у питању је заветни саборни храм српског народа. Он је замишљен да буде „видни и вечити споменик дубоке захвалности свега српског народа своје највећем препородитељу и угоднику Божјем светитељу Сави Српском”, како се наводи у Повељи која је положена у темеље Храма 1939. године (Пешић 1988: 30). Ова богомоља посвећена је Светом Сави, а крипта Светом великомученику Лазару Косовском, чиме се светосавље повезује са косовским заветом, што није ствар случајности. Повезивање ових двају српских светитеља, а уједно и важних личности за нашу културу уопште, произилази из истоветности њиховог опредељења за Царство небеско. Светосавље је заправо спона наслеђа које су Света браћа Ћирило и Методије оставили српском народу (и осталим Словенима) са наслеђем Светог кнеза Лазара. Како примећује А. Радовић, „семе које су у душу Српског и осталих словенских народа посејали још Св. Кирило и Методије и њихови ученици; које је Свети Сава и светородна династија Немањића умножила, залила и једном за свагда учврстила – оно је, као семе опредељења за Царство небеско, доносило временом изобилне плодове. Један од тих плодова јесте и Косовски завет. Косовски завет је у ствари – мученичком крвљу потврђено и посведочено опредељење светосавско, а пре њега кирило-методијевско и клименто-наумовско опредељење за Царство небеско. Јер *земаљско је замалена царство, а небеско увек и довека*” (Радовић 1989: 20). Према томе, може се рећи да је ћирило-методијевско опредељење код Срба резултирало у светосавско, а оно пак у косовско одн. косовски завет (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1712).

6.4.1.1.8.2. Иако је читав средњи век у српској средини протекао у светосавском знаку³⁸⁶, светосавље као духовно усмерење и теолошко-филозофски покрет развија се и продубљује у међуратној Краљевини. То се десило тридесетих година XX века да би тек касније, захваљујући делу Јустина Поповића, било системски заокружено и задобило подробнију елаборацију. Тежња богословске и световне интелигенције која је заступала позицију светосавља било је унапређење богословске и религијско-филозофске мисли, као и крчење пута, у условима шире духовне кризе, до трајних православних основа у српском народном бићу (Грбић 2013: 148). Оно за чиме је светосавље трагало јесте живо историјско предање српског народа, његово оваплоћивање у свим сферама модерног живота, али и његово универзално значење, путем поистовећивања са Црквом као богочовечанском саборном реалношћу (Радовић 1989: 8). И заиста, за разлику од идеје о револуционарном преображају друштва, светосављем је одабран поуздан темељ за духовни препород тадашњег српског друштва, а тај фундамент огледа се у светачкој личности светог Саве, као угаоног камена српске културе и историје, лишен било каквог односа антрополатријске природе (Грбић 2013: 148–149; Енциклопедија православља, Књ. 3, 1712). Тако је настала и кованица *светосавље* која је, за разлику од бројних неологизама, заживела у српском народу. Из предговора књиге *Светосавље као философија живота* Н. Велимировић наводи да је потоњи термин већ ушао у општу језичку употребу (а предговор је датиран 1953. годином) потекавши од млађих професора и студената Богословског факултета у Београду (према Поповић Ј. 2016: 8–9).

истовремено, веза са православљем и Црквом Христовом даје му универзално обележје, што је у науци истицало више еминентних истраживача (нпр. Богдановић 1986; Видовић 1989; Јевтић 1992).

³⁸⁶ Према подацима из *Енциклопедије православља* (Књ. 3, 1712), светосавље се јавља на подручјима преко Саве и Дунава, на територији Аустрије и Угарске, где је српски народ, по угледу на тамошње становништво, на дан светог Саве организовао светосавске свечаности за народ, обично након литургије (дакле, у подне или после подне). На тај начин, светосавље се тумачи као „српски духовни одговор моделу европског светковања, али је садржај био веран традицији, а име је добио из синтагми: светосавска служба, светосавска забава, светосавска свечаност”.

6.4.1.1.8.3. У наше време лексема *светосавље* активно се користи у српском језику, свакако најфреквентније у оквирима религијског дискурса. Међутим, постоје случајеви када се дата лексема везује за наратив који јој је по природи стран, а у оквиру ког јој се додељују неодговарајућа обележја, у првом реду политичко-идеолошка, често уз интенцију депласирања (о овоме више у: Грбић 2013: 152). Слична је ситуација и са појединим дериватима – рецимо, придевом *светосавски* – што се посебно запажа на нивоу лексичке спојивости (уп. нпр. светосавска *идеологија* [?], светосавски *мит* [?]). Према таквим интерпретацијама и језичкој употреби треба бити нарочито обазрив, утолико пре што се удаљавањем од истинског смисла речи (овде – духовног, светосавског), или његовим потпуним занемаривањем, отвара пут у пространство квазиистина, псеудорелигије и, готово неизоставно, језичке манипулације. У примеру *светосавље* о томе не може бити речи, будући да се све светосавске вредности изводе из Христа и своде на Христа, па тако светосавље – било да се посматра као комплекс светосавских идеја, било као комплекс светосавских метода – извире из Христа и Његовог јеванђеља (Поповић Ј. 2016: 107). Други контексти у које се светосавље ставља, а који излазе из духовних оквира (политички, идеолошки и сл.), противурече његовој суштини. Осим тога, за утемељење светосавске културе пресудан значај имало је Савино опредељење да српски народ не поведе ни на Запад ни на Исток – већ искључиво према Богочовеку Исусу Христу – што кореспондира са подацима које бележи Доментијан о првом српском архиепископу: „Загледајте се на мене као ја на Христа, идући ту за апостолом Павлом. То је поуздан путеводитељ и показатељ свакоме православном Србину, који, ако је одиста светосавац, треба да мисли, осећа, дела по угледу на светога Саву, а то значи – преко њега – по угледу на Христа” (према Енциклопедија православља, Књ. 3, 1712; Поповић Ј. 2016: 55–74).

6.4.1.1.9. У издању Светог архијерејског синода Српске православне цркве појавио се 1946. године *Мали зборник молитава*. У њему, између осталог, пише: „Народ од народа разликује се углавном именом, језиком и обичајима. Српски народ има своје старо и славно име, има леп и звучан језик, и има мноштво лепих обичаја. Разни народи могу имати обичаје исте или врло сличне, али српски народ има један обичај, који се разликује од свих народа на свету, а то је Слава или Крсно име” (Мали зборник молитава и црквених песама 1946). И заиста, једно од најрепрезентативнијих обележја српског народа и српске културе јесте *крсна слава* или *слава*. То је празник који одређена породица или шира заједница (нпр. читаво село, општина, град) слави у част одређеног светитеља³⁸⁷ као свог заштитника и молитвеника пред Богом. Управо тога дана свечареви преци примили су свето крштење (тако се и појавио назив *крсна слава*) и свест о томе дубоко је присутна у српском етносу. Традиција крсне славе уско је повезана са колективним сећањем: Срби су тај дан вековима памтили и остављали потомцима у аманет да се сваке године прославља светитељ који је био сведок пред Богом да су њихови преци примили крштење преко тога светитеља (Душанић прир. 2000: 178). Крсна слава назива се и *крсно име*, што, рекло би се, има више везе са именом или именданом, него са славом. Ипак, тако је само на први поглед. Постојећа веза надилази формални ниво, а објашњење тим поводом даје патријарх Павле (Стојчевић): „Ма колико изгледало необично, за нас Србе, слава значи и наш рођендан и наш имендан. Али не у телесном, него у духовном смислу. Слава нам је рођендан – јер су се наши незнабожачки преци тада крстили, ‘родили се водом и Духом’, постали чланови Цркве Божије, живе лозе на вечно живом ‘Чокоту’ Христу. Имендан, пак, слава је зато што смо тада добили име ‘православни хришћани’, и што смо то били кроз векове и остали до данас” (према Радовић ред. 2007: 116). У *Српском рјечнику* Вук Караџић (1852: 306) обрађује славу управо под одредницом *крсно име*: „Сваки Србин има по један дан у години кога он слави, и то се зове *крсно име*, *свети*, *свето*, и *благ дан*” (уп.

³⁸⁷ Као крсна слава обележавају се и празници који се односе на Пресвету Богородицу (нпр. Покров Пресвете Богородице, Ваведeње), бестелесне силе (нпр. Сабор Светог архангела Михаила – Аранђеловдан) и сл.

Кончаревић 2006: 169).³⁸⁸ Иако слава представља једну од најмаркантнијих одлика српске културе, лингвистички радови о њој су малобројни, лингвокултуролошки утолико пре.³⁸⁹ Колико нам је познато, датом темом бавила се М. Рељић, истражујући појам *слава* у књижевном и публицистичком стваралаштву током Великог рата (Рељић 2017) и Д. Керкез која је анализирала славу као једну од најбитнијих идеја српске језичке слике света (Керкез 2021)³⁹⁰.

6.4.1.1.9.1. Како наводи познати етнолог Д. Антонић, „слава је искључиво српски обичај, јер и када га празнују припадници других народа – славе је као српски и православни обичај” (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1057). Отуда се обележавање славе и данас може срести на свим оним просторима где живе Срби и(ли) где је њихово присуство оставило значајан историјски и културни траг: у Црној Гори, Босни и Херцеговини, Северној Македонији, Хрватској итд.³⁹¹ Порекло крсне славе спада међу сложена научна питања коме се у литератури приступа(ло) из различитих перспектива, неретко сасвим супротстављених. У основи се издвајају два већа становишта: према једном слава има црквено порекло (са утемељењем и формирањем у младој Жичкој, односно Пећкој архиепископији у периоду духовних реформи Светог Саве, њеног првог архиепископа), а према другом се порекло славе интерпретира као паганско (словенско, грчко, латинско) (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1056).³⁹² Теолог и историчар Р. Грујић (1985: 413–456, 483–485), дописни члан САНУ, темељним анализама показује да се сви култни елементи крсне славе јављају у Цркви од старина до данас (колач, пшеница, вино, свећа). Он наводи да су сви главни реквизити данашње славе забележени као такви још у доба Светога Саве. Грујић не доводи у питање да обредни славски предмети имају прехришћанско порекло, али истиче да њих има и у ритуалима Мојсијевих бескрвних жртава (из захвалности Богу ради завета или отпуштења грехова), чији су елементи „прешли, са извесним формалним изменама, у Хришћанство и леже, уз друге, у основи једног чисто црквеног култа и ритуала, који је, у границама Српске цркве, током векова знатно утицао на формирање обреда данашње Крсне славе” (Грујић 1985: 419–421). О јасној вези са данашњим стањем сведочи обред великог или празничног вечерња на литији или на свеноћном бденију, а које се врши само уочи дана када се прославља храмовни заштитник и највећи црквени празници, и то нарочитим благосиљањем просфоре (хлеба), кољива (пшенице), вина и јелеја (масла, уља), пред три упаљене свеће, снажним кађењем и читањем молитве. Истраживања показују несумњиву аналогију „између општецрквеног православног обичаја благосиљања хлебава и кољива уочи великих празника, или на сам дан њихов, и обредних свечарских колача и кољива, као главних

³⁸⁸ О називима који се односе на крсну славу у српском језику, укључујући и грађу покрајинске лексике, више у: Бајић 2010б: 240–241.

³⁸⁹ Крсна слава је у науци највише проучавана из етнолошке перспективе (а далеко мање из угла историје религије), што се може објаснити чињеницом да је слава „појава тако и толико карактеристична за Србе да представља знак њиховог препознавања и идентификације, зато ниједно етноснимање њу није могло да прође” (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1056).

³⁹⁰ Дати рад би по карактеру био нарочито релевантан за наш приступ теми, међутим, засад је доступан само у изводу.

³⁹¹ У вези са тим Д. Калезић пише да „поред Срба, славу данас имају и неки од суседних народа: Хрвати, посебно на острвима и на Приморју, и држе је као остатак своје ‘старе вире’ (вере) – свакако православне, а не римског паганства, па неки Албанци муслимани – што јасно указује на њихово и српско и православно порекло; затим многи Румуни међу које је дошао велики број Срба и асимиловао се, уложивши свој духовни и културни прилог у њихову укупну културу” (према Енциклопедија православља, Књ. 2, 1057).

³⁹² У том погледу патријарх Павле такође оцењује да се могу издвојити две веће групе теорија: прва, према којој слава има чисто хришћанско порекло, изворно православно и представља део светосавске Цркве, док другу групу чине све остале теорије (на пример, да је слава заправо култ Лара који је ширењем римске културе прешао Илирима, а од њих словенским племенима, где се сачувао као хрителијанизована форма у виду крсне славе, затим постоји интерпретација да слава представља хрителијанизовани прастари народни обичај прославе домаћег заштитника и даваоца, а фигурирају и теорије анимистичког порекла) (Патријарх Павле, Књ. 2, 2015: 50–52; детаљније исп. Грујић 1985: 456–474).

елемената данашње српске Крсне славе” (Грујић 1985: 426). На основу тога, као и одредаба анализираних рукописних пенитенцијала, Грујић долази до закључка који је и патријарх Павле налазио исправним: „Нема сумње да је Светосавско упућивање слављења Светог по кућама и породицама свечарским највише допринело да се православни Срби, у начину прослављања појединих, нарочито изабраних, светитеља, издвоје од осталих православних народа, развију један свој општенационални домаћи култ и створе посебан ритуал у томе правцу” (Грујић 1985: 430; Патријарх Павле, Књ. 2, 2015: 51). Сличног мишљења био је и Д. Богдановић, који наводи да је слава светосавски култ и неодвојива од светосавске Цркве: „Отуда и факт да само Срби, као етничка целина, која је од XIII века била непрекидно под одлучујућим духовним утицајем светосавске цркве, данас имају крсну славу. Слава је, дакле, један вид мисионарске делатности светосавске цркве, један облик њене борбе против паганизма, за потпуну евангелизацију средњовековне Србије. Она нипошто није християнизовани пагански култ – како се то најчешће, сасвим неоправдано, тврди. Пре се може рећи да је то *хришћански и православни сунститут претходног християнизованог паганског култа (пра-славе)*, култа коме се траг губи у врло нејасном периоду словенске колонизације Балканског полуострва и покрштавања досељених племена” (Богдановић 1985: 510–511).

6.4.1.1.9.2. Обележавањем крсне славе, као што смо навели, прославља се у првом реду светитељ кога одређена кућа или шира заједница слави као свог заштитника и молитвеника пред Богом³⁹³. Између тога светитеља и појединца остварује се невидљива веза. Тај Божији угодник је његов животни сапутник, он га чува и помаже му у свим животним приликама и потешкоћама, зато пример тога светитеља треба да служи као оријентир онима који га прослављају како би се угледали на његове врлине, подвиг и богоугодан живот. Свакако, упутно је да породица буде упозната са житијем светитеља кога прославља и да зна више о њему³⁹⁴. Велики је број светитеља који се прослављају као крсна слава у српским домовима. Ипак, најраспрострањенија слава је Свети Николај Мирликијски (19. децембар³⁹⁵), за коју се сликовито говори да тога дана пола народа слави, а пола иде на славу³⁹⁶. Према подацима из *Енциклопедије православља* (Књ. 3, 1463–1469), петнаест најчешћих слава у српском народу су:

1. Свети Николај Мирликијски – Никољдан (19. децембар);
2. Свети архангел Михаило – Аранђеловдан (21. новембар);
3. Свети Јован Крститељ – Јовањдан (20. јануар);
4. Свети Георгије Победоносац³⁹⁷ – Ђурђевдан (6. мај);

³⁹³ Када је одређена породица примала хришћанство, домаћин као њен најугледнији члан узимао је календарско име, славио свој имендан, а затим је његова породица наставила прослављање, држећи Светога као свог заштитника (*Енциклопедија православља*, Књ. 2, 1057).

³⁹⁴ Житија Светих је прикупио и као једно од капиталних дела објавио преподобни Јустин Ћелијски (Поповић 1972–1977).

³⁹⁵ За потребе овог истраживања датуми се наводе према грегоријанском календару.

³⁹⁶ У *Енциклопедији православља* (Књ. 3, 1463), објављеној 2002. године, налазимо податак да је код Срба који прослављају крсну славу Никољдан на првом месту са уделом од 30%. О великом поштовању Светог Николе међу српским народом може сведочити и следеће: према „Шематизму источноправославне Српске Патријаршије” – на основу података из 1924. године – од укупно 3898 храмова чак је 573 било повећено Светом Николи, што је више и од цркава подигнутих у част Господњих празника, а било их је 548 (Радовић ред. 2007: 149). Такво стање имало је и језичке реперкусије, чија је анализа из угла функционалног приступа у лингвокултурологији понуђена у: Кончаревић 2006: 165–183.

³⁹⁷ Код ономастичке лексике, а у првом реду код хеортонима и агиоантропонима, често се јављају потешкоће у погледу адекватне диференцијације. На пример, међу говорницима српског језика није увек познато да се *Ђурђевдан* и *Ђурђиц* односе на истог светитеља (светог Георгија, одн. светог Ђорђа). Исти је случај и са номинацијама *свети Николај Српски*, *свети Николај Охридски* и *Жички*, *свети владика Николај*, *свети Николај (Велимировић)*. Све оне служе за именовање једног те истог светитеља, иначе названог *српски Златоуст* по несвакидашње блиставом богословском и беседничком дару (исп. Јустин Ћелијски 2001).

5. Преподобна мати Параскева – Света Петка (27. октобар);
6. Свети Димитрије – Митровдан (8. новембар);
7. Свети Лука – Лучиндан (31. октобар);
8. Пренос моштију Светог Георгија – Ђурђиц (16. новембар);
9. Свети Трифун – Трифундан (14. фебруар);
10. Свети Спиридон (25. децембар);
11. Свети Андреј Првозвани – Андријевдан (13. децембар);
12. Свети Тома – Томиндан (19. октобар);
13. Преподобни Киријак Отшелник – Михољдан (12. октобар);
14. Ваведење Пресвете Богородице (4. децембар);
15. Преподобни Алимпије Столпник – Алимпијевдан (9. децембар).

6.4.1.1.9.2.1. На основу изнетих података може се закључити да се готово све најраспрострањеније славе у српском народу славе у јесењем и зимском периоду. Изузетак чини Ђурђевдан, који се обележава у пролеће.

6.4.1.1.9.2.2. У зависности од крсне славе формиран су и одговарајући називи за свечаре у српском језику: нпр. *никољштак*, *никољац*, *николчанин* – човек који слави Светог Николу као крсну славу, *аранђеловштак*, *аранђеловац* (Свети архангел Михаило), *ђурђевштак*, *ђурђевац* (Свети Георгије), *илинштак*, *илинац* (Свети Илија), *лучинштак*, *лучинац* (Свети Лука), *митровштак* (Свети Димитрије – Митровдан), *јовањштак* (Свети Јован Крститељ), *михољштак* (Свети Киријак Отшелник – Михољдан) (РСАНУ, Књ. I, 152–153, Књ. V, 120–121, Књ. VII, 682–683, Књ. VIII, 761, Књ. XI, 651, Књ. XII, 651, 655, Књ. XV, 670). Дате номинације у савременом језику не одликују се високом фреквентношћу употребе.

6.4.1.1.9.3. Слава представља један од примера који указују да је српски народ био верујући и побожан још од давнина. Након примања хришћанства, он је настојао да чува и изграђује своју веру по угледу на свете и побожне људе.³⁹⁸ Сваки дом имао је своју крсну славу и, самим тим, одређеног светитеља као заштитника. Као што је познато, у православној духовности светитељи нису измишљени, имагинарни богови, већ стварне личности које су својим животом угодиле Богу (о овоме подробније, на пример, у: Поповић 1972–1977; Топоров 1995, 1998; Федотов 2005; Богдановић 1972; Васиљевић 2010). Традиција крсне слава одликује се континуитетом, одржала се у српском народу и за време турског ропства, током многих ратова и невоља. Очувала се и у периоду комунизма – у доба које се испоставило као погубно по духовност народа у релативно новијој историји – а до виднијег побољшања дошло је након слабљења идеолошких стега, крајем XX и почетком овог века. Континуитет славе огледа се у још једном обележју – она се наслеђује. Из генерације у генерацију крсна слава се преноси, по правилу, са оца на сина, а уобичајено је да супруга преузима славу свога мужа. Једном примљена слава у дому се не мења. Како би дошло до промене крсне славе, мора постојати изузетно велики разлог. У том случају стара слава куће држи се као споредна – не предаје се забору – и у народу се назива *преслава*, *мала слава*, *прислава*, *прислужница*, *прислужба*, *породична заветина* (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1057). Оно што је такође занимљиво у српској култури – и што недвосмислено казује колики се значај придаје крсној слави – јесте да своју славу, добијену од породице, не напуштају чак ни монаси. Познато је да се лица која приме монашки постриг остављају свој пређашњи начин живота (нпр. сроднике, кућу, посао) мењају чак и име, али не остављају своју крсну славу. То се нарочито добро примећује на примеру архијереја. Како примећује Д. Калезић, у новије доба архијереји у Српској православној цркви редовно славе своју крсну славу: није то ни њихов имендан, ни рођендан, нити монашки заштитник, већ управо крсна слава куће из које је потекао. Дати обичај, разуме се, схваћен је сходно његовој духовној суштини, будући да слава припада етнологији мањим делом своје укупности, а много већим

³⁹⁸ О поштовању Светог Николе међу српским владарима више у: Радовић ред. 2007: 89–105.

делом Цркви – истиче Калезић. Први сачувани помен крсне славе једног архијереја датира из 1726. године. Ради се о митрополиту београдском и карловачком Мојсију (Петровићу) који је славио Светог Николу. Од тада па до сада – већ готово три века – то је редовна појава у нашој помесној Цркви. Калезић сматра да је вероватно то била пракса и раније, али писани подаци о томе нису саувани (према Радовић ред. 2007: 117).

6.4.1.1.9.4. У српском народу култ славе постао је – после Божића – главна свечаност у породици. Крсна слава представља свечаност породице као заједнице, а не индивидуално славље појединог њеног члана. Она носи саборни карактер.³⁹⁹ Према наводима Д. Калезића, „нема појаве у укупном животу народном која је тако снажно деловала и тако свеукупно држала породицу у једнству као што је то крсна слава”. Њен култ био је код Срба тако обухватан и укоренењен да је потиснуо све индивидуалне култове (између осталих, култ анђела чувара и имендана)⁴⁰⁰ (према Енциклопедија православља, Књ. 2, 1056). Није отуд изненађујуће што прослављање крсне славе обилује обичајима. О томе Свети владика Николај износи следећа запажања: „Ни један народ није тако смишљено и нежно украсио празнике Христове нарочитим дирљивим обичајима као србски народ. [...] Све је окићено красним обичајима као лепо изаткани ћилим. Исто су тако искићени и празници Богородични. [...] Па још како су Срби научили да воле и признају свеце Божје, нарочито своје крсне славе. Заиста као нико у свету” (Велимировић 1996б). Са славом је повезан низ појмова сасвим непознатих другим културама: *освећење водице, славски колач, резање колача, славско жито, славска свећа, славска икона, дочекивање славе, дизање славе, напијање славе, испраћање славе, патарице, преслава, заветна слава, храмовна слава, манастирска слава, градска слава, школска слава* итд.

6.4.1.1.9.4.1. Славу је уобичајено обележавати на начин како је Црква прописала и како је то од предака остало, нарочито уколико ово друго не противуречи првом. Припреме се обављају раније, кућа се чисти и сређује како би се слава што достојније дочекала. За крсну славу традиционално се одваја(ло) оно најбоље што се има, чак и током целе године, о чему сведочи и Вук у свом *Рјечнику*: „домаћин се стара и приправља за цијелу годину како ће и с чим ће прославити крсно име” (Караџић 1852: 306).

6.4.1.1.9.4.1.1. Уобичајено је да се пре крсне славе обави *освећење водице*.⁴⁰¹ Обично се то чини неколико дана раније, мада период може да варира у конкретним случајевима. У питању је чин малог водоосвећења, када се благодаћу Духа Светога освештава вода⁴⁰² која је намењена за славске сврхе (од ње се меси славски колач – в. т. 6.4.1.1.9.4.1.2.). Тим поводом парохијани позивају свештеника у свој дом, унапред се договара термин доласка како би укућани – по могућству – били на окупу и у молитви. За освећење водице припрема се

³⁹⁹ Што је и једно од обележја Цркве Христове (исп. Поповић 1978: 213–236), а на примеру крсне славе заправо се види сажета слика Цркве – заједнице Бога, Светих, живих и упокојених (в. Енциклопедија православља, Књ. 2, 1056) (в. т. 6.4.1.1.9.4.1.3.).

⁴⁰⁰ Што је супротно у односу на Русе, код којих се имендан шире прославља него код Срба (о овоме више у: Кончаревић 2018а: 43–44), док о култу анђела чувара сведочи и савремени руски језички материјал: лексички (нпр. *День ангела*) и етикецијски (формуле везане за изражавање жеље са снажно израженим присуством протективности (нпр. „Ангела-хранитеља”, „Ангела за трапезой”, „Ангела в дорогу”) или сведочења (нпр. „Ангел всё видит”) (Бугаева 2008в: 67–68, 70)).

⁴⁰¹ Традиција је у Српској православној цркви да свештеник два пута годишње обави чин освећења водице у домовима својих парохијана. То се чини пред крсну славу и Васкрс, мада у широј популацији – чини нам се – ово потоње практикује се нешто ређе. Оно што је занимљиво са лингвистичког становишта јесте што се у датом значењу именица *вода* користи искључиво у деминутиву (нпр. *славска водица, освештати водицу за Васкрс*). Значајним за домен језичке номинације овде налазимо количину воде која се освештава, утолико пре ако се пореди са чином великог водоосвећења (исп. Енциклопедија православља, Књ. 1, 349, 393, Књ. 2, 1057).

⁴⁰² Вода представља један од четири елемента природе који у православној духовности има посебан значај. О води читамо још на самом почетку Светог Писма (нпр. в. Пост. 1, 2). Преподобни Јован Дамаскин (2001: 200) наводи да је вода елемент вишеструко корисан: он „чисти од нечистоће, и то не само телесне, него и душевне, уколико прими благодат Светог Духа” (деталније исп. Јован Дамаскин 2001: 198–200).

пригодан суд (чинија) са водом, стручак босиљка, свећа, кадионица са брикетом, тамјан и списак укућана, односно чланова породице (мада у градовима парох то углавном носи са собом). Свештеник доноси благослов у дом и његово примање симболизује апостолске посете заједници верних, будући да су свештеници носиоци апостолског прејемства (о овоме подробније у: Енциклопедија православља, Књ. 1, 85). Освећење водице врши се пред славском иконом која се, по правилу, налази на зиду окренутом источној страни. Благодаћу Духа Светога освештава се вода – која се назива *славска водица* (Душанић прир. 2000: 179) – и њоме свештеник кропи просторије стана, као и присутне укућане. Тиме благодат Божија силази на дом и његове житеље, дајући им духовно укреплјење и снагу за даљи живот и рад (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1057).

6.4.1.1.9.4.1.2. *Славски колач* представља врсту квасног хлеба⁴⁰³, односно колача, који се наменски припрема за крсну славу. Он представља насушни хлеб који је Бог дао човеку, благословени хлеб као принос у славу Божију и част светитеља који се прославља, у чему се на изванредан начин манифестује благодарни однос творевине према Саздатељу. Приношење славског колача има за циљ човекову захвалност Богу за сва добра која му је даровао и молбу Светоме за заступништво пред Господом. Славски колач представља неизоставни елемент славе. За прављење колача користи се славска вода, што од почетка указује на његов свештени карактер. Меси се дан пре славе од чистог пшеничног брашна, квасца и соли, а уколико је колач мрсан (нпр. када крсна слава пада на мрсни дан) могу се додати јаја и млеко. На славски колач ставља се пет печата – у средини и на четири обода – са словима ИС ХС НИ КА (што значи: Исус Христос побеђује), а често се додају и други хришћански симболи, украси од бесквасног теста. Колач није без разлога укључен у славску трпезу. Он представља благослов Цркве, једе се за здравље и спасење свечара, а оно се пак постиже кроз освећење (уп. Лев. 11, 44). На тај начин освећују се они који га једу, пребивајући у заједници са Богом, светитељем који се прославља и, уопште, свим Светима Његовим (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1058).

6.4.1.1.8.9.1.1.1. За крсну славу везује се *резање (сечење) колача*. По правилу, колач се носи код надлженог пароха у храм коме свечар припада (или парох долази у дом, обично у навечерје славе). Домаћин је обавезно присутан, а у случају спречености колач може донети и други члан породице. Колач се углавном сече ујутру, пре богослужења, међутим некад се дати обред обавља уочи славе, након вечерње службе. У цркву се носи славски колач, чинија жита, црвено вино и мала свећа. Свештеник у славу Божију у част Светога подиже колач, сече га унакрсно и прелива вином.⁴⁰⁴ Након тога парох окреће колач са домаћинима, певају се тропари мученицима и апостолима уз призивање пророка Исаије да се радује јер је Емануил зачет. По завршетку славски колач се преломи и целива трипут уз речи *Христос посреди нас (Христос између нас)* и одговор *Јесте и биће*. По договору, обред резања колача може се обавити у дому свечара. Раније се то махом чинило у случајевима када није било свештеника (нпр. у периоду тешких страдања под турским ропством) или када су се домови били физички изузетно удаљени од цркве (нпр. у планинским крајевима). Уколико у таквим условима парох није стизао да обиђе све свечаре, тада би домаћин ломео колач углавном са

⁴⁰³ Симболика хлеба дубоко је уткана у православну духовност. Хлеб као симбол примарно се односи на храну неопходну за одржавање живота (нпр. уп. Пост. 3, 19), међутим у духовној равни хлеб има далеко дубљи смисао. За човека већ у Новом завету није кључно да се храни различитим врстама плодова, већ речју Божијом (1 Кор. 3, 2; 1 Пет. 2, 2). Новозаветни хришћани „сви исто јело духовно једоше” (1 Кор. 10, 3), духовну храну, Хлеб Живота који је Исус Спаситељ (исп. Јн. 6, 48–54). Пошто човек не може без хране, Христос позива људе да траже духовну а не „пропадљиву храну” (Јн. 6, 32), дајући им Себе Самога, односно пречасно Тело Своје као истинску храну и часну Крв Своју као истинско пиће (Јн. 6, 55). То се добро огледа у богослужбеном животу Цркве, а особито на примеру Божанствене литургије, па се среће евхаристијски хлеб који постаје Тело Христово, антидор, затим хлеб у виду малих просфора на петохлебници, артос и, најзад, славски хлеб, односно колач (Енциклопедија православља, Књ. 3, 60, 101, 2018, 2025).

⁴⁰⁴ Славски колач и вино овде симболизују тело и крв Христову, чиме литургијска паралела са евхаристијским даровима хлеба и вина постаје додатно препознатљива.

кумовима или најстаријим гостом. Данашњи обред резања славског колача увео је српски митрополит Михаило 1862. године (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1058; Душанић прир. 2000: 179–180).

6.4.1.1.9.4.1.3. Жито (кољиво) које се спрема за крсну славу назива се *славско жито*. У питању је неизоставни елемент славске трпезе и припрема се уочи славе. Спрема се од жита, обично уз додатак каквих других плодова (нпр. ораха, сувог грожђа) и по правилу је слатко (може се ставити шећер у праху, мускатни орашчић и сл.). Славско жито прави се у славу Божију, част светитеља који се прославља, у спомен умрлих сродника од којих је слава наслеђена, а за здравље и напредак укућана. На овом примеру јасно се види сажета слика Цркве као заједнице Бога, Светих, живих и упокојених⁴⁰⁵ (уп. т. 6.4.1.1.9.4.). Славско жито има библијску симболику васкрсења и вечног живота (Јн. 12, 24; 1 Кор. 15, 26). То је повезано са пшеничким зрном као симболом смрти и васкрсења, будући да зрно бачено у земљу проклија и распадне се, али из њега никне клас који доноси много више зрна (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1056, 1058; Душанић прир. 2000: 179).

6.4.1.1.9.4.1.4. Крсну славу немогуће је обележавати без *славске свеће*. По правилу, то је свећа од чистог пчелињег воска, обично дужине око 50 сантиметара, освештана у цркви. Паљењем славске свеће означава се почетак прослављања славе у дому свечара.⁴⁰⁶ Свећу пали домаћин на сâм дан славе, премда се у неким крајевима то чини у њено навечерје (на пример, на Косову и Метохији). Постоје различити обичаји када се свећа пали. Углавном се то чини најкасније до поднева, негде пак тачно у подне, а постоји и пракса да се свећа пали непосредно пре славског ручка, када се гости окупе. У сваком случају, домаћин се најпре прекрсти, молитвено помене Бога и име своје крсне славе, затим целива свећу и пали је. Славска свећа гори целог дана и симболизује незалазну светлост есхатолошке реалности Царства Божијег. Постоји обичај да се сачува остатак свеће који не изгори како би се њиме запалила славска свећа наредне године. Славска свећа ставља се у чирак, а при дну може бити обавијена ружом. То је папирни предмет кружног облика који се ставља како би се заштитио сто (столњак) од евентуалног капљања свеће. Иако то није примарно, ружа може имати и декоративни карактер, а често се прави у бојама српске заставе (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1057).

6.4.1.1.9.4.1.5. Сваки православни дом треба да има икону своје крсне славе. Таква икона назива се *славска икона*. Како наводи Р. Грујић (1985: 484), она не представља обавезни елемент крсне славе, међутим данашње обележавање славе тешко је замислити без славске иконе. Ближе разматрање датог појма понудили смо у т. 6.4.1.4.5.

6.4.1.1.9.4.1.6. Пред славском иконом потребно је прислужити кандило. Уље (као жртва која се приноси) за *прислуживање кандила* спада међу обавезне елементе крсне славе (Грујић 1985: 484). Оно гори цео дан пред славском иконом. Кандило симболизује духовну светлост која просвећује цео свет, што сведочи и возглас који се произноси у данима Велике четрдесетнице на литургији пређеосвећених дарова: *Светлост Христова просвећује све* (Православная энциклопедия, Т. XXX, 164).

6.4.1.1.9.4.1.7. Обичај је да се крсна слава прослави са породицом и гостима. Тим поводом углавном се припрема *славски ручак*⁴⁰⁷ као молитвена трпеза благодарења Богу. Оно што је важно јесте да се славска трпеза припрема у складу са даном у који слава падне. Уколико је у питању посни период или дан када се пости, укључујући среду и петак, славу

⁴⁰⁵ Иако се теолошки може тумачити да су у Богу сви живи (нпр. *А Бог није Бог мртвих, него живих; јер су Њему сви живи* – Лк. 20, 38), напомињемо да смо овде имали у виду формални саоднос чланова Цркве војујуће и торжествујуће (исп. Енциклопедија православља, Књ. 2, 1056).

⁴⁰⁶ Будући да се почетком може сматрати и литургијско прослављање славе у цркви, ујутру, на сам дан обележавања славе (разуме се, уколико се тог дана служи литургија).

⁴⁰⁷ Односно *славска вечера*, уколико се крсна слава прославља у навечерје.

би требало обележити уз посну трпезу, будући да је крсна слава у првом реду молитвени догађај, славље у част Светога. Сви видови комерцијализације славе, свођење на прославу уз храну и пиће лишена духовне димензије, свакако нису у духу Православне цркве. Када је у питању прослава славе, домаћини срдечно дочекују госте. Тога дана у кући влада празнична и присна атмосфера.⁴⁰⁸ По обичају, гости даривају свечаре пригодним поклоном. Након што честитају славу, гости се најпре послуже славским житом и вином⁴⁰⁹, претходно се осенивши крсним знаком. Пре славског ручка обично се чита молитва (и тропар Светога), кади се славска трпеза, као и присутни гости. *Кађење* представља незаобилазни чин, којим се симболизују присуство Божије, Његова благодат и молитве које му се узносе (уп. Пс. 140, 2) (кадионица симболично представља Христову човечанску природу, брикет и тамјан Његову божанску природу, а дим – Светога Духа) (Православная энциклопедия, Т. XXIX, 99; Енциклопедија православља, Књ. 2, 925). Након молитве приступа се трпези. По старом обичају, домаћин тога дана служи госте, не седа за трпезу из поштовања према светитељу који је тог дана домаћин а уједно и главни гост. У српском народу слава се може прослављати и више дана (најдаље три), па се, на пример, други дан крсне славе назива *патарнице* (*патарница*, *појутарје*, *окриље* или *појутрица*)⁴¹⁰ (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1438, 1056).

6.4.1.1.9.5. Када архијереј освештава новоподигнуту цркву, било парохијску било манастирску, он је посвећује одређеном празнику или Светоме, који се сматра заштитником те цркве (неретко према томе добијају и назив – нпр. *Вазнесењска црква*, *Успенска* или *Никоље*, *Никољац*, *Јовања*, *Петковица*). Отуда славе могу имати храмови и манастири. Та традиција широко је распрострањена и данас. Уколико је у питању слава одређене цркве

⁴⁰⁸ У том смислу илустративан је опис традиционалног обележавања крсне славе у Вуковом *Рјечнику*: „Кад буде уочи крснога имена пред ноћ, онда зађе један из куће (обично млађи) по селу те зовне (на крсно име) све сељаке, који оно крсно име не славе; тај пред сваком кућом скине капу и обично овако почне: „Божја кућа и ваша! поздравео је отац (или брат) да дођете довече на чашу ракије; да се разговоримо и да мало ноћи поткратимо; што буде свети Никола (или који буде) донио, не ћемо сакрити: дођите, немојте да не дођете.“ Кад буде увече, онда неком отиде домаћин, неком пошље сина, неком најамника (жене увече слабо иду) или другога кога из куће. Кад званице долазе свечарима у кућу, обично овако говоре: „Добар вече и честито ти свето! славио га много љета и година у здрављу и у весељу!“ Гдјекоји понесу и јабуку, или (по варошима) лимун, те даду домаћину кад му назову добар вече. А пријатељи из другижих села дођу и незвани, па ту сви вечерају, пију, разговарају се и пјевају до неко доба ноћи; по том сељаци отиду сваки својој кући (домаћин каже свакоме на походу: „Дођите и сјутра на чашу ракије.“ И тако их сваки дан позива од вечере на доручак, а од доручка на ручак), а пријатељи већ ондје и остану. Сјутрадан дођу рано на доручак, па мало доцније на ручак. Прије ручка или на ручак, треба да дође и поп да прекади и да очати кољиво. Кад већ буде око пола ручка, онда запале воштану свијећу, донесу тамјана и вина, те устану у славу: помолe се Богу, једу кољиво, обреде се вином (напијајући: „За славе небеске, која може да нам поможе“) и ломе (домаћин с попом или с ким другим кад нема попа) крсни колач (који мора бити од шенична брашна у кисело умијешен и нашаран поскурњаком; једну четвртину од тога колача даду попу, једну домаћици а двије они једу; пјевају (два и два) у славу:

Ко пије вино за славе Божје,
Помоз' му, Боже и славо Божја!
А шта је љепше од славе Божје,
И од вечере с правдом стечене?

По том сједу опет, и пијући и једући разговарају се и пјевају до мрака (домаћин не сједа за сто, него стоји гологлав и служи гостима вино и ракију). Тако славе три дана (само што не устају више у славу; други се дан крсног имена зове појутарје, а трећи уставци), а пријатељи одлазе чак четврти дан. [...] И најгори сиромаш треба да прослави своје крсно име макар продао какво живинче, или друго што из куће, те купио ракије (ако своје нема) и остало што му ваља” (Карацић 1852: 306).

⁴⁰⁹ Вино такође представља неизоставни елемент славског обреда што смо већ срели у делу повећеном резању колача (исп. Грујић 1985: 419–456, 484).

⁴¹⁰ Како наводи Р. Бајић, постоје називи и за трећи дан ове светковине, па чак и четврти. Већина датих номинација спада у покрајинизме: „тако назив *окриље* у неким крајевима означава други, а у неким трећи дан славе. Други дан још се негде назива *патарница*, *криље* или *патарнице*, трећи дан је такође *криље* у неким крајевима, као и *пријатељски дан* и *коркин дан*. Четврти дан је *гостобија*” (Бајић 2010б: 240–241).

(односно, храма), таква слава назива се *храмовна слава*, а ако се ради о слави коју прославља одређени манастир, тада је посреди *манастирска слава*. Ове славе се одликују посебном торжествености и благољепијем, а њихово обележавање протиче у духу који приличи српским црквама и манастирима. У навечерје празника служи се празнично бденије, а на дан славе савршава се Божанствена литургија – некад и архијерејска – будући да славу може увеличати својим присуством неко од епископа. Углавном је то епархијски архијереј или његов викар (уколико га има). Изузев братства или сестринства, слави присуствује верни народ и друге званице (нпр. свештенство и монаштво из других парохија и епархија).⁴¹¹ Славски колач и жито се благосиљају, а колач се сече и окреће заједно са присутнима. Окретање славског хлеба симбол је уласка у вечност, уласка у вечни живот заједнице са Богом, а сви присутни који се налазе даље од колача десном руком држе се једни за друге. На тај начин прави се својеврстан ланац који показује да су сви верници једна целина у Христу Исусу и једно Тело чија је Глава Сâм Господ. За храмовне и манастирске славе често се приређују трпезе љубави – агапе, организују се литије, као и пригодан програм (нпр. духовне академије, беседе, рецитације, програм духовне музике). Такође, славе су и леп повод за додељивање црквених награда и рукоположења у више чинове (црквене, монашке) некоме од чланова братства или сестринства које прославља славу.

6.4.1.1.9.6. Није реткост да у српском народу славу прослављају и шире заједнице: села, општине, градови и сл. Уколико за пример узмемо градове, празник који одређени град прославља као своју славу назива се *градска слава*. Поменућемо славе неких већих градова у Србији: Београд (Вазнесење Господње – Спасовдан), Нови Сад (Свети Георгије Победоносац – Ђурђиц), Ниш (Свети цар Константин и царица Јелена), Крагујевац (Свети Георгије Победоносац – Ђурђевдан), Приштина (Свети Николај Мирликијски), Суботица (Вазнесење Господње – Спасовдан), Зрењанин (Успење Пресвете Богородице), Чачак (Вазнесење Господње – Спасовдан), Крушевац (Света Тројица), Краљево (Света Тројица), Смедерево (Светли понедељак), Лесковац (Света Тројица), Врање (Духовски понедељак), Шабац (Духовски понедељак), Пожаревац (Света Тројица), Ваљево (Духовски понедељак), Косовска Митровица (Свети великомученик Димитрије – Митровдан), Јагодина (Свети апостоли Петар и Павле – Петровдан), Кикинда (Пренос моштију Светог Николаја Мирликијског), Сремска Митровица (Свети великомученик Димитрије – Митровдан), Вршац (Свети Теодор Вршачки), Прокупље (Свети великомученик Прокопије), Пећ (Усековање главе Светог Јована Крститеља) итд.

6.4.1.1.9.6.1. Поменули бисмо и *заветину*, саборну славу појединих места (махом села, варошица) обично у част једног светитеља који се сматра заштитником датог места, а преко кога се мештани моле Богу за здравље, напредак и свако добро. Уобичајено је да се на дан заветине савршава литургија. Из цркве креће литија у којој народ носи иконе и црквене барјаци. Мештани са свештеником пролазе кроз поља, читају се молитве да година буде родна, да се летина сачува од суше, града или поплаве, а становници и животиње од болести. Пролази се кроз цело место и зауставља код *записа*, односно *завета*, на основу чега је заветина и добила свој назив, како се наводи у *Енциклопедији православља*. Након тога литија се враћа у цркву (Енциклопедија православља, Књ. 1, 695). Није редак случај да се заветина поклапа са храмовном славом датог места. У случају каквих невоља или беда (нпр. болести, поплаве, помор стоке) становници су се ради изабљења заветовали се да ће постити или прослављати одређени празник, што је такође доводило до успостављања (споредних) заветина⁴¹² (Радовић ред. 2007: 113; Карацић 1852: 166–167). У Вуковом *Рјечнику* проналазимо да се заветина у Јадру назива *носити крста* или *крстоноше* („они што иду с

⁴¹¹ Такво окупљање назива се *сабор* (уп. РМС, Књ. 5, 598), по чему су српске цркве и манастири познати, за разлику од руске средине где се издваја *богомолје* или *странничество* (исп. Кончаревић 2018а: 76).

⁴¹² Из тог разлога постоји и мишљење да је назив *заветина* изведен од заветовања, односно зарицања (в. нпр. Радовић ред. 2007: 113).

крстовима и с иконама по пољу и по селу”), наводећи да у његовом родном месту, Тршићу, „носе крста други дан Тројичина дне” (Караџић 1852: 167).

6.4.1.1.9.7. У српској култури слава је повезана са школском сфером. Школе за своју славу – *школску славу* – увек прослављају Светог Саву (27. јануар), првог српског архиепископа и просветитеља. Одатле је настала изрека *Свети Сава – школска слава*. Српске школе прихватиле су Светог Саву за свога заштитника како у Србији, тако и у читавом расејању (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1685). Први писани траг о школској прослави Светог Саве датира из XVIII века (1734) и налази се у Аустријској народној библиотеци у Бечу. У питању је уџбеник за трећи и четврти разред српско-латинске школе у Сремским Карловцима (Малешаћ 1998: 45). Како наводи теолог и историчар Љ. Дурковић-Јакшић (2011: 23), званично проглашење Светог Саве за школског патрона догодило се 1840. године. Такав предлог поднео је Атанасије Николић (1803–1882), ректор и професор Лицеја у Крагујевцу. Одлуком Совјета⁴¹³ 2/14. јануара 1840. године Свети Сава је установљен као школска слава и исте године је први пут званично прослављен на тај начин у Кнежевини Србији. Попечитељство просвете прогласило је да се Свети Сава сматра за „патрона свих наших школа и да се најсвечаније прославља”, док је већ 1841. године, у време кнеза Михаила Обреновића, то регулисано и законским путем. Савиндан се прослављао и у високом образовању, па се, примера ради, у листу *Политика* из 1907. године може прочитати следеће: „У четвртак пре подне прослављен је на Универзитету празник Светог Саве, као и сваке године. Присуствовали су престолонаследник Ђорђе, министри, професори универзитета, студенти, многи грађани, као и гости. После сечења колача, господин Јован Цвијић, ректор универзитета држао је један значајан говор” (Гајић 2017). Друштвено-историјске околности и идеолошка стигматизација за време комунизма утицали су на (не)обележавање Савиндана у наредном периоду. Рецимо, већ од 1947. године то је постао уобичајени наставни дан, да би до побољшања ситуације дошло тек деведесетих година, након попуштања идеолошког притиска, када је школска слава поново почела да се обележава, што је случај и данас.

6.4.1.1.9.7.1. У наше време школска слава се прославља уз присуство свештеника. У школу долази надлежи парох и обавља резање колача, најчешће са директором школе и(ли) наставником веронауке, уз присуство особља (наставног, ненаставног), гостију и ученика. Обичај је да тога дана нема редовне наставе (Свети Сава се прославља као радни, али ненеаствани дан), већ се у школи организује приредба – *светосавска приредба* – односно пригодан програм у којем ђаци учествују. Он се састоји из рецитација, музичког, ликовног и(ли) драмског програма. Неизоставно је заступљена Химна Светом Сави, уз коју су стасавале многе генерације ученика. Приредбама за Савиндан присуствују родитељи ђака, пријатељи, рођаци.

6.4.1.1.9.8. Оно што је такође занимљиво јесте да славу прослављају многе установе, удружења и друштва, најчешће у част светитеља који се сматра заштитником њихове професије⁴¹⁴ – нпр. Свети Никола (морепловци, бродари, рибари), Свети Козма и Дамјан, Свети Пантелејмон (лекари), Свети апостол и јеванђелиста Лука (лекари, уметници,

⁴¹³ Има се у виду тадашњи Совјет Књажевства Србског.

⁴¹⁴ Љубав и бригу према људском роду Бог показује, између осталог, и преко Светитеља. Поштовање према њима баштини се у свим помесним Црквама, а народи током два миленијума хришћанства непрестано сведоче о њиховој помоћи, што јасно доказује да се не ради о фикцији. Свети угодници Божији поштују се као сасуд Милости Господње, чије се молитвено заступништво и помоћ могу повезивати са одређеним узрасним групама (нпр. деца – преподобни оци Сисоје Велики и Стилијан Пафлагонац слове за заштитнике деце, као и Свети Никола), професијама (нпр. преводиоци – Свети Јероним Стридонски; зидари – Свети апостол Марко), животињама (нпр. Свети Андреј Првозвани као заштитник великих животиња, због чега се у народу његов празник назива *Мечкин дан* – о овоме више у: Енциклопедија православља, Књ. 3, 1467–1468), проблемима и болестима (нпр. Света Петка за болести очију) или чак одређеним обичајима (нпр. Свети Јован Крститељ као заштитник кумства и побратимства) (исп. Енциклопедија православља, Књ. 3, 1463, 1465, 1467, 1863).

иконописци), Свети Сава (просветни радници), Свети Георгије (војници), Свети пророк Илија (пилоти, електричари), Свети Јустин Филозоф (адвокати), Свети Трифун (виноградари, винари), Свети Атанасије Велики (пекари), Свети Спиридон, Света три јерарха, Свети апостол Тома (занатлије), Свети цар Константин и царица Јелена (железничари, кујунџије), Свети Прокопије (рудари), Свети Јевстатије (ловци) – мада не мора увек да буде тако (рецимо, Удружење књижевника Србије као своју славу прославља празник иконе Пресвете Богородице Тројеручице).

6.4.1.1.9.9. Крсна слава представља један од најзначајнијих српских празника, зато се о овој проблематици може писати још подробније. Будући да је у питању и црквени и народни празник (исп. Грујић 1985: 484–485), она обухвата велики број обичаја, који могу да се разликују од краја до краја. Отуда и пракса њеног обележавања може да варира у зависности од места у коме се прославља. У изнетим разматрањима ми смо настојали да представимо важније одлике и стање које је заступљено у широј популацији, које се најчешће среће, а које може да послужи као оријентир за даља лингвокултуролошка проучавања крсне славе у српском језику (утолико пре што су таква истраживања засад изузетно малобројна). Понуђена сагледавања свакако не представљају одраз крсне славе у богатству свих традиција и обичаја који постоје код Срба, нити је наш циљ био пледирање на апсолутну коначност сагледавања. Наша пажња била је више усмерена на оне аспекте који су повезани са црквеном димензијом славе, док су питања која сежу у народне обичаје углавном остала изван дате анализе, јер више спадају у домен етнолингвистике и етнологије. Оно што је неупитно јесте да тема крсне славе по обиму и сложености завређује лингвокултуролошки и етнолингвистички третман у засебним студијама.

6.4.1.1.10. У појединим крајевима Српске православне цркве постоје јела која се спремају у част одређених Светих.⁴¹⁵ На пример, *василица* је округли колач који се меси на празник Обрезања Господњег (14. јануара) у част Светог Василија Великог. На неколико места обично је украшена троструким удебљањима, што се чини у част Свете Тројице (Енциклопедија православља, Књ. 1, 327; исп. РСАНУ, Књ. II, 416)⁴¹⁶. На овом месту може се поменути и *варица* (*варварица*). У питању је варена пшеница која се припрема у част Свете великомученице Варваре (17. децембар). Приликом припреме дода се и мало соли, ситног цимета, меда и ситно туцаних ораха. У *Енциклопедији православља* (Књ. 1, 312) се наводи да варица некада може бити направљена и од кукуруза (РСАНУ, Књ. II, 400, 407).

6.4.1.1.11. Међу безеквивалентну лексику српског језика, у поређењу са руским, сврстава се и *бадњак*. У селима, па и у граду где је то изводљиво, он се припрема тако што домаћин на Бадње јутро оде у шуму. Тамо нађе погодно храстово, церово или јаворово дрво, прекрсти се трипут и одсече га секиром у три маха, у име Свете Тројице. Ломљени део који се не пресече секиром, довршава се ломљењем или увртањем. Тај део на бадњаку назива се *брада* (Енциклопедија православља, Књ. 1, 122–123). Након тога домаћин нађе и одломи дрвену гранчицу и све заједно прислони пред своју кућу до уношења (а у градовима се обично држи у предсобљу). Онај ко иде по бадњак назива се *бадњачар* (РСАНУ, Књ. I, 236). У градовима и већим местима бадњак се углавном купује у парохијским црквама и манастирима, будући да се освештава. Бадњак се уноси у кућу за Бадње вече, што је пропраћено богатим обичајима у српском народу (детаљније исп. Душанић прир. 2000: 44–48). Овај сусрет симболизује улазак Богомладенца у дом, јер бањак симболично представља Самога Исуса Христа који Својом Божанском силом кида ланце робовања греху и телу. По

⁴¹⁵ Такав обичај постоји и код других православних народа. На пример, у част Светог великомученика Фанурија код Грка се традиционално прави колач *фанурупита* (грч. *φανουρόπιτα*). Свети Фанурије помиње се у грчком Великом Синаксару под 27. августом, а поштује се нарочито на Родосу и Криту (Велимировић 2017: 711).

⁴¹⁶ Занимљиво је да се и у грчкој средини припрема колач у част Светог Василија Великог. Он се назива *василопита* (грч. *βασίλοπιτα*).

обичају, бадњак се ставља на ватру да прегори, а у храмовима и манастирима организује се паљење бадњака које води порекло од ноћи када су витлејемски пастири наложили ватру у пећини где се родио Спаситељ (в. Лк. 2, 8). Као што огањ осветљује дом и укућане, тако Христос распламсава у људима огањ божанске Љубави, Љубави према добру, врлини – према Богу, који је највеће Добро, омогућивши човеку спасење од греха, зла и вечне погибелји (Душанић прир. 2000: 44; Енциклопедија православља, Књ. 1, 123). Увид у атмосферу Бадње вечери може се стећи из одломка *Горског вијенца* где Његош речима игумана Стефана наводи следеће:

„Ватра плама боље него игда,
прострта је слама испод огња,
прекршћени на огњу бадњаци;
пушке пучу, врте се пецива,
гусле гуде, а кола пјевају,
с унучају ђедови играју,
по три паса врте се у коло, –
све би рекâ једногодишници,
све радошћу дивном наравњено” (Његош 1981: 116).

6.4.1.1.12. Породици као једној од најважнијих вредности (в. Пост. 2, 24; Еф. 5, 22–33) у православном хришћанству придаје се посебан значај. Тога је био свестан и српски народ, па се у периоду пред Божић издвајају три карактеристична породична празника⁴¹⁷: *Детинци*, *Материце* и *Оци*. Они су по природи међусобно повезани, стога ћемо их разматрати као целину.

6.4.1.1.12.1. Празнику Рођења Христовог претходе припремне седмице. Оне протичу како у духовној припреми (то је период Божићног поста), тако и у припреми празника који код Срба обилује нарочитим обичајима. У трећу недељу пред Божић славе се *Детинци*. То је празник када деца треба да обрадују своје родитеље малим даровима. Обично изјутра родитељи благо вежу децу пантљиком, а она ће се одрешити поклонима који су им припремили. Будући да се увек Детинци славе око Светог Николе (каткад и истог дана, што је био случај 2021. године), негде се наводи да обично „Свети Никола тога јутра доноси деци поклоне!” (Душанић прир. 2000: 40–41).

6.4.1.1.12.2. Следећа недеља – друга пред Божић – посвећена је мајкама. Тада се обележавају *Материце*. Овом празнику традиционално се радују деца, будући да овога пута њих треба обрадовати. Није реткост да се мајке унапред спремају за овај празник и припремају поклоне. За Материце очеви и деца благо везују ноге мајке, која ће се одрешити даровима. Некада се деца буде пре мајке како би је везали поспану, а некада траже погодну прилику када мајка не гледа и онда је вежу (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1186). Овај

⁴¹⁷ Када је реч о руским празницима који се односе на хришћанску породицу, можемо поменути *Всероссийский день семьи, любви и верности* (срп. *Сверуски дан породице, љубави и верности*). Дати празник је установљен 2008. године уз подршку Руске православне цркве, Државне думе, Савета Федерације и грађана. Обележава се 8. јула, када Црква прославља муромске чудотворце, благоверног кнеза Петра и благоверну кнегињу Февронију, заштитнике хришћанског брака и породице. Главне свечаности одвијају се у граду Мурому, одакле је потекла иницијатива за празник, али и где се налазе мошти Светих Петра и Февроније. Поводом Сверуског дана породице, љубави и верности додељују се медаље *За любовь и верность*. Кандидати за награду су супружници који су заједно проживели у срећном браку најмање 25 година. Дати празник прославља се и у Србији – литургијски, преваходно у Подворју РПЦ у Београду (Храму Свете Тројице – Руској цркви на Ташмајдану), као и у Руском центру за науку и културу „Руски дом” где се, уз пригодан програм, руским сународницима додељује медаља.

празник често пролази у знаку слаткиша, имајући у виду да деца обично воле да их једу, па мајке даривају деци бомбоне, урме, смокве итд. Тога дана мајке улажу додатни труд да празнична трпеза буде боља и укућани у њој више уживају. Празник Материце увек долази у средини, јер мајка представља везу између оца и детета, и „да није мајке, ни света не би било” (Душанић прир. 2000: 42).

6.4.1.1.12.3. У недељу пред Божић славе се *Оци* (или *Очеви*). Тога дана, очеви се одужују својој деци на исти начин као мајке о Материцама. Иначе, за сваки од ових празника дарови се припремају у складу са могућностима. Узајамно дрешење заправо представља узајамно давање поклона љубави које ствара посебну празничну атмосферу у хришћанском дому. Такву атмосферу у Витлејему створили су Светој породици мударци са Истока који су се поклонили Спаситељу приневши му дарове: злато, тамјан и смирну (Мт. 2, 11). Символика тог везивања и дрешења огледа се у припреми за радостан празник Рождества Христовог, будући да је Богомладенац Исус помирио човека са Богом, тиме што га одрешо уз греховних и везао за Бога новом свезом љубави (Душанић прир. 2000: 41–42).

6.4.1.1.13. Као богослужбена књига која се користи у Српској православној цркви, за наше истраживање релевантан је и *Србљак*. Жанровски посматрано, у питању је посебна врста минејских зборника која се, по свој прилици, јавља од XV века⁴¹⁸. Како наводи Ђ. Трифуновић (1990: 93), Србљак је обично садржао неколико служби српским светитељима, а понекад је био прошириван и изворним српским житијима, словима и похвалама. На основу таквих рукописа настали су познати Србљаци попут *Римничког* (1761) или *Београдског* (1861)⁴¹⁹. Уколико имамо у виду Србљак као савремену богослужбену књигу,⁴²⁰ у њему су на једном месту садржане службе српским Светима, будући да су у штампаним минејима руског порекла обухваћене само службе двају српских архиепископа. То су Свети Сава (27. јануар) и Свети Арсеније Сремац (10. новембар) (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1800). Литургичар Л. Мирковић (1982: 157) оцењује да су службе, песме и похвале српским светитељима писане под утицајем византијског црквеног песништва, свакако и по узору на њега, а најпре по угледу на светитељске службе у минејима. Приликом писања служби, (изузев минеја) највише се користио Октоих, Посни Триод, Пентикостар, па чак и Службеник. Структурно службе садрже мало вечерње, велико вечерње са литијом, јутрење с полијелејем и величанијем, каноне и велико славословље – дакле, све оне елементе који одликују службе великих празника (Енциклопедија православља, књ. 3, 1800; исп. Мирковић 1982: 159–160). Службе су распоређене према месецима и датумима црквене године и користе се као допуна минејским службама из свакодневне богослужбене употребе (Ступар 2018: 9). Све до наших дана Србљак се допуњује новим службама, јер се временом повећава број угодника Божијих које Црква прославља у чину светости, што је показује да је Српска

⁴¹⁸ Када је реч о зборницима са постојаним садржајем, код Срба се од XIV века појављују две врсте тематских зборника: у првима су заступљена дела претеча исихазма, а другима списи познатих исихиста (исп. Богдановић 1997: 293–300). Код Јужних Словена неговали су се и зборници са списима литургијског, литургијско-житијног, догматско-полемичког, правног, аскетског, омилитичког, апокрифног садржаја. Према том моделу српски преписивачи и редактори почели су да сачињавају сличне зборнике са изборним делима српске књижевности, што је утицало и настанак Србљака (Трифуновић 1990: 93, 328).

⁴¹⁹ У литератури се обично издвајају следећи рукописни и штампани Србљаци: *Саборник* Божидара Вуковића (1538), *Раковачки Србљак* (1714), *Римнички Србљак* (1761), касније прештампан и познат као *Млетачки Србљак* (1765), и *Београдски Србљак* (1861) који је објавио митрополит београдски Михаило, допунивши *Римнички Србљак* новим службама (Енциклопедија православља, књ. 3, 1800; Мирковић 1982: 158–159).

⁴²⁰ Ово напомињемо јер Србљак као веома редак тип зборника може да се проучава и из угла српске средњовековне књижевности. Он је касније утицао на појављивање других таквих зборника у историји наше књижевности (нпр. в. Шпадиер 2018). Од новијих Србљака који нису за богослужбену употребу издвојили бисмо тротомно издање из 1970. године, које је приредио Ђ. Трифуновић. Оно садржи српске службе од XIII до XVII века и према броју заступљених језика спада у двојезична дела.

црква жив организам. Најновији богослужбени Србљак, са укљученим новијим службама српским Светима, издат је у Митрополији дабробосанској 2018. године.

6.4.1.1.14. У српском језику постоји и титула *хаџи* (према арап. *hağğ* – ходочасник).⁴²¹ Она се везује за ходочашће у Свету земљу и поклоњење Гробу Господњем. У православној духовности ходочашће се одувек високо ценило и неговало,⁴²² што се међу Србима нарочито добро запажа од Светог Саве. Титула *хаџи* повезана је са хаџилуком,⁴²³ односно поклоничким путовањем у Свету земљу, која географски покрива пределе данашњег Израела. У првом реду, то је ходочашће у Јерусалим, обично о Васкрсу ради поклоњења Христовом гробу, или о Божићу у Витлејем (Енциклопедија православља, Књ. 3, 2019). Отуда се православни хришћани који посећују Јерусалим, као и друга места у Светој земљи везана за живот и проповед Господњу, називају *хаџијама* (ТР, 287; РСМ, Књ. 6, 717). У Јерусалимској патријаршији добија се посебна грамата о поклоњењу Гроба Господњег и осталих светиња Свете земље. По повртаку са таквог ходочашћа поклоник или хаџија стиче право да дода титулу *хаџи* испред свог имена, а његови потомци испред презимена. У српској ономастичкој грађи таква појава није реткост (изузев антропонима, поменимо макар познатије одониме на територији Београда попут *Хаџи Рувимова улица*, *Хаџи Берина улица*, *Хаџи Проданова улица*), што само казује колико се статус дате титуле и историјски сматрао престижним.

6.4.1.1.15. Појава денотативне безеквивалентности најзаступљенија је у тематским групама са већим потенцијалом за национално-културне модификације које представљају одраз и печат датог народа у спектру васељенског православља. У том погледу тематски се издвајају групе које се односе на црквене празнике, црквене обичаје, трпезу и свакодневицу православног човека, затим органе црквене власти, црквене награде, чинове у црквеној хијерархији итд. Денотативна безеквивалентност, са друге стране, најмање је присутна у групама општецрквеног карактера које обухватају реалије карактеристичне за православну духовност уопште, па су као такве неподложне или слабо подложне утицајима културних традиција конкретних народа (нпр. општи појмови Цркве, Свете тајне, духовни свет, богослужбени предмети). На тај начин наше истраживање потврдило је опште оцене К. Кончаревић изнете приликом разматрања лексике из сфере православне духовности из лингвокултуролошке перспективе (Кончаревић 2018а: 74–75).

6.4.1.1.15.1. У смеру руско-српског поређења запажа се присуство реалија које упућују на додатну разноврсност и хијерархизацију појмова из сфере православне духовности, најпре у домену црквеног живота (нпр. органи црквене власти, црквене награде, дужности и чиновници у хијерархији Цркве, делови црквеног мобилијара, молитвословља и помињања при вршењу Светих тајни и молитвословља), док се приликом српско-руског конфронтирања видно

⁴²¹ У лингвистичкој литератури титула *хаџи* доводи се у везу са оријенталним пореклом (Николић 1995–1996: 27; Клајн, Шипка 2008: 1386; Ђинђић 2013: 21, 492). Како бележи П. Скок, потекла је из арапског језика, а у балканске језике доспела је захваљујући турском (Skok, Knj. 1 1971: 647). Дата титула ушла је у српски путем истог језика-посредника и представља резултат међујезичких и међукултурних контаката двају народа, а уједно и један од крајње ретких примера такве врсте утицаја у лексци из сфере православне духовности (в. т. 6.5.1.1.4.).

⁴²² Како наводи В. Јеротић: „осим спољашњег значења ходочашћа, којим верник потврђује свој идентитет као припадник одређене религијске традиције, ходочашће има и једно унутрашње психолошко значење. ‘Путујући’ кроз живот према своме средишту (које за хришћане представља Исус Христос), читаво сазревање човека, нарочито духовно сазревање, од ступња детета до духовне зрелости, пут је индивидуације или / и обожења које се може означити као ходочашће. Стваран одлазак у средиште своје религије (Јерусалим, за хришћане), потврда је и испуњење дугогодишњег унутарњег ходочашћа” (према Енциклопедија православља, Књ. 3, 2019).

⁴²³ У савременом српском језику лексема *хаџилук*, барем у значењу које се односи на сферу православне духовности (в. РСМ, Књ. 6, 717; РСЈ, 1426), све се више истешњује фреквентнијим синонимима *ходочашће* и *поклоничко путовање*. Аналогна именица *nomina agentis* спецификована за ходочашће у Свету земљу – *хаџија* – фреквентнија је у односу на *хаџилук* (уп. Ђинђић 2013: 21, 29).

издвајају реалије у вези са богатством црквених празника и обичаја. Руско стање може се објаснити изузетно сложеном структуром Руске православне цркве, па, следствено томе, далеко разумљивијом и изразитије хијерархијски устројеном природом. Та сложеност огледа се на више нивоа: најпре квантитативно, територијално и организационо. Данас је то најмногобројнија помесна Православна црква. Према подацима из 2020. године, РПЦ има 314 епархија, 393 архијереја, 35.204 храма у којима се богослужења врше најмање једном у месец дана. У њеном саставу налази се 38.505 свештенослужитеља од чега је свештеника 34.250, а ђакона 4255. Канонска територија Руске цркве простире се на 16 држава у Европи и Азији. У питању су Руска Федерација, Украјина, Белорусија, Молдавија, Естонија, Летонија, Литванија, Азербејџан, Казахстан, Узбекистан, Киргизија, Туркменистан, Таџикистан, који су се раније налазили у саставу Руске империје и Совјетског савеза, али и Кина, Јапан и Монголија где су структуре Православне цркве формиране залагањем руских мисионара. Под јурисдикцијом РПЦ налазе се и њени верници који живе у другим државама. Изван своје канонске територије Руска црква присутна је у 61 земљи, а храмове има на свим континентима, укључујући и Антарктик (Православная енциклопедия, Т. LI, 546).

6.4.1.1.15.2. Када је у питању стање у српском језику, оно се може објаснити чињеницом да код Срба постоји већа укорененост у традиционалном начину живота. Друштвено-историјске, социјалне и друге промене нису допринеле да се обредност маргинализује – у српском народу она се добро очувала и задржала⁴²⁴. Како наводи историчар К. Миланов (2021: 77), кроз дугогодишњу борбу против Турака, Немаца и Мађара, Срби су успели да се одрже, а стогодишње борбе за слободу учиниле су их „жилавим и гипким, упорним и несаломивим”. Познато је да су обичаји чувани и у готово немогућим условима (нпр. крсна слава под петовековним турским ропством, а касније и у комунизму). Осим тога, није непознаница да се обредност нарочито добро чува у руралним срединама, а до потпуног раскида са селом у народу није дошло, чак и упркос миграцијама у градове. Анализирајући социјалну структуру југословенског друштва, Миланов оцењује да је „српски сељачки народ сам из себе избацио и изградио свој водећи слој, своју интелигенцију и своје стручњаке у раду, који се, нарочито код Срба, никада нису далеко одвајали од свога народа, нити су се осећали као засебна класа”. Било да су постајали интелектуалци или радници, они су одлазили у градове, али „не прекидајући никад осећајне и родбинске везе са својом преосталом сељачком родбином” (Миланов 2021: 77). Такође, иако су на градски живот Срба у великој мери утицали градски староседеоци, при стварању одређених установа – али и извесних обичаја и начина живота – незанемарљиву улогу имала је и здрава сеоска интелигенција. До расцепа у народу није довела чак ни комунистичка идеологија, која је, како наводи Миланов, прва почела да уноси раздор у народно јединство (исп. Миланов 2021: 77–78).

⁴²⁴ За разлику од руске средине, где су околности биле другачије: нпр. милитантни атеизам, виши степен контроле власти, веће репресалије, специфичности совјетског начина живота у градовима (исп. Орлов и др. 2006: 339–467). У прилог таквој тврдњи иду и запажања која износи К. Кончаревић у својим социолингвистичким истраживањима. Поредџи језичку ситуацију у руском и српском, она, између осталог, наводи: „У руском друштву степен изолованости припадника Цркве знатно је изразитији него у српском, што је условљено вишедеценијском агресивном атеизацијом совјетског друштва, гетоизацијом Цркве у условима милитантног атеизма и далеко слабијим чувањем верских традиција (обредне побожности) код већинског становништва него у Срба, како у урбаним, тако и у руралним срединама [издвајање наше – С.П.]” (Кончаревић 2013б: 273).

6.4.1.2. Денотативна еквивалентност уз неједнако језичко означавање

6.4.1.2.1. Уколико лингвокултуреме ступе у однос денотативне еквивалентности уз неједнако језичко означавање, то значи да се њима именује појам који је познат у обема културама, али у једној од њих он нема свој засебан језички израз (Кончаревић 2018а: 75). Таква разматрања су битна јер указују на појмове који су важни за одређени народ, о чему непосредно сведочи чињеница да имају устаљену језичку номинацију. До тога не би дошло да у датој културној заједници није постојала потреба за именовањем таквих појмова. Осим тога, не ради се само о језичкој номинацији – такве лингвокултуреме су се одржале у језику и по правилу су део активног лексичког фонда (за разлику, на пример, од потенцијалних речи и окационализама).

6.4.1.2.2. У савременом руском језику могу се издвојити примери попут *алтарник* (прислужник у олтару), *алтарница* (старија монахиња или, ређе, жена⁴²⁵ која има благослов улажења у олтар ради обављања послушања), *свечница* (продавачица свећа у црквеној продавници), *благовест* (звоњење црквеног звона⁴²⁶ које обично наговештава почетак службе), *трезвон* (свечано звоњење у сва звона три пута са краћим прекидима које се практикује за празнике, током литије и др.), *благоевешный* (испуњен свештеним трепетом, трепетним поштовањем светиње), *божница* (полица за иконе), *говеть* (припремати се за причешће постом, редовним одлажењем на богослужења, домаћом молитвом, исповешћу), *записка* (цедуља са именима живих или умрлих православних хришћана за помињање на проскомидији, молебанима и сл.), *сорокоуст* (помињање за здравље или покој душе православног хришћанина које се врши на литургији у периоду од четрдесет дана узастопно), *именинник* (слављеник имендана), *пустынь* (монашка насебина – манастир или скит – у забаченом и ненасељеном месту, обично удаљена од матичног манастира), *спостник*, *спостница* (саподвижник, саподвижница у испосништву), *просфорня* (просторија у којој се праве просфоре), *собороваться* (примати Свету тајну јелеосвећења), *понеделничать* (постити понедељком као додатак редовном посту средом и петком као знак веће усрдности и благочешћа, што је инспирисано прослављањем понедељка као „анђеоског дана”, и практикује се у монашким обитељима и код посебно усрдних лаика), *нательный крест* (крстић који се носи око врата, по правилу уз тело), *христосоваться* (честитати некоме Васкрс традиционалним поздравом „Христос воскрес” љубећи се три пута).

6.4.1.2.3. Такве лингвокултуреме постоје и у савременом српском језику: нпр. *задужбина* (манастир, црква или каква грађевина подигнута за душу некоме, за спомен), *задужбинар* (оснивач задужбине), *бадњи* (који се односи на Бадњи дан), *Бадње јутро* (јутро Бадњег дана), *божићевати* / *божићковати* (прослављати Божић; провести / проводити негде божићне празнике), *тромирити* / *тримирити* (потпуно се уздржавати од јела и пића током прва три дана Великог поста), *једночинити* / *једноничити* (постити узимајући само један

⁴²⁵ Канонским правом Православне цркве јасно се дефинише право уласка у олтар. То се дозвољава рукоположеним свештенослужитељима и црквенослужитељима (Лаодик. 19) и православним царевима (VI Васељ. саб. 69), док се у пракси врши изузетак у случајевима црквењака и прислужника у олтару, што може бити оправдано на основу 14. правила VII Васељенског сабора. Женама није дозвољен улазак у олтар (Лаодик. 14), међутим, у женским манастирима то се дозвољава старијим монахињама ради обављања послушања црквењака (Ник. Исп. 15) (Православная энциклопедия, Т. II, 55). Ипак, у Руској православној цркви – нарочито у совјетском периоду – у случајевима када није било довољно прислужника у олтару (мушкараца), поједине благочестиве мирјанке, обично старије, биле су вољне да пруже своју помоћ. Отуда се и у речнику Скљревске лексема *алтарница* семантизује на следећи начин: „пожилая женщина, монахиня или мирянка, прислуживающая в алтаре” (СС, 31). Нама се ипак чини да би на првом месту у дефиницији требало навести монахиње, управо зато што је њихов статус у том погледу регулисан канонским путем (в. Православная энциклопедия, Т. II, 55).

⁴²⁶ Код руске лексеме *благовест* има се у виду једно звоно, за разлику од лексема *трезвон*, *перезвон*.

оброк дневно, обично увече)⁴²⁷, *кумовати* (бити кум(а) на крштењу), *мирбожати се* (честитати некоме Божић традиционалним поздравом „Мир Божији, Христос се роди” љубећи се три пута), *црквиште* (место где је некада била црква; развалине, рушевине, зидине старе цркве), *манастириште* (место где је некада био манастир; развалина, рушевина, зидине старог манастира), *хаџија* (поклоник који је ишао на ходочашће у Јерусалим и поклатио се Христовом гробу).

6.4.1.2.4. Оно што спаја руски и српски језик јесу лингвокултуреме које се везују за пост, односно исказивање додатне ревности верника у погледу држања поста (нпр. уп. рус. *понедељничать* и срп. *тримирити*⁴²⁸, *једноничити*). Оне показују богатство и разноликост ортопраксије код обају народа.

6.4.1.2.4.1. Код Руса се запажа номинација појмова у вези са црквеним животом из домена свакодневице (нпр. *говение, божница, нателный крест, благоговейный, благоговейно*), што упућује на традиционалну побожност и благочестивост руског народа. Наглашена тенденција ка благољепију, торжествености у црквеном – а особито богослужбеном животу – карактеристична је за Руску православну цркву, што потврђује и језички материјал, у оквиру којег се може запазити ужа диференцијација сличних реалија (нпр. различити типови звоњења црквених звона – *блавест, трезвон, перезвон*). Додатна испрофиланост примећује се и на примеру реалија које су повезане са богослужбеним животом (нпр. *записка, сорокоуст*)⁴²⁹. Осим тога, у савременом руском језику су присутније лингвокултуреме које имају засебан језички израз, а тичу се црквених дужности, односно послушања (нпр. *алтарник, алтарница, свечница*). Могуће да се такво стање да објаснити чињеницом која умногоме одликује Руску цркву, али и руску културу иначе, поготово у институционалном пољу, а то је да се значајна пажња поклања формалном домену. Строга кодификација норми понашања, облачења, радњи, нашла је одраз и на језичком плану, па се прецизно дефинише позиција сваког члана који непосредно учествује у функционисању Цркве.

6.4.1.2.4.2. Видна разлика у поређењу руског и српског језика примећује се по реалијама у вези са појединим празницима и обичајима. Тако се у руском језику појављују лингвокултуреме о Васкрсу и имендану (нпр. *христосоваться, именниник, именниница*), а у српском о Божићу и кумству (нпр. *мирбожати се, бадњи, божићевати, кумовати*).

6.4.1.2.4.2.1. Традиција прослављања имендана, тј. празника Светог по коме је особа добила име, код Руса је жива и данас. По правилу, имендан се обележава литургијски, примањем Свете тајне причешћа, а затим прославом у кругу породице и пријатеља. У руској култури вековима је присутан континуум доминације канонских (календарских) имена. Ни данас стање није другачије и упркос различитим тенденцијама. Када је у питању давање имена, обичај је да се детету на крштењу да име Светог који се према црквеном календару прославља оног дана када је новорођенче дошло на свет. Сматра се да ће управо тај Божији угодник чувати дете током целог живота. Имена су се давала по том принципу аутоматски, нису се бирала. Из тог разлога је редослед навођења имена у Месецословима утицао на фреквентност одређеног имена у народу, будући да су се углавном давала она имена која се најпре наводе за одређени дан (Кончаревић 2018а: 43). У српском народу пак изузетно се велики значај полаже на кумство. О томе говори и језички материјал (нпр. *Бог на кум, Бог на небу, кум на земљи, Кум није дугме*). Као духовно сродство оно се односи на крштење, па

⁴²⁷ О глаголима *једноничити, једноудити, тримирити, седмирити* у српском језику више у: Павловић 1960.

⁴²⁸ У српском језику постоји и одговарајућа именица – *тримирје*.

⁴²⁹ Дате реалије у српском језику именују се на различите начине (нпр. *записка* у зависности од говорне ситуације може се номинovati као *цедуља за помињање, имена за помињање, списак за помињање* итд.). Унификован језички израз засад није установљен.

отуда кум као духовни сродник ужива изузетно поштовање. Он узима на себе дужност духовно-васпитне стране свога кумчета, поучава га у вери и стара се о његовом духовном путу. Кум као духовни отац ступа са кумчетом у однос који је – према учењу Цркве – једнак односу рођења. Иначе, статусу кумства код Срба свакако је погодовала ширина сфера у којима се среће⁴³⁰. Постоје различите врсте кумства (нпр. крштено, венчано, шишано⁴³¹), али се у народу највећи значај придаје крштеном. Колико је кум уважаван сведочи и то да се дочекивао клечећи на коленима, целивао „у прса према срцу”, пред њим се љубила земља, указивале су му се највеће почести (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1075). Како наводи К. Кончаревић (2018а: 22), кум има моралне, обичајне и црквеноправне обавезе, и то не само према ономе коме је кумовао, већ и према ужој и широј родбини. Обичај је да се кум не мења „до суда Божијег”, међутим, у крајње изнимним ситуацијама то се може учинити. По правилу, кумство не одбија. Међу Србима Свети Јован Крститељ сматра се заштитником кумства (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1465), он је и крстио Господа Исуса Христа, па се и данас говори *Кумим те Богом и Светим Јованом* када је одређено лице потребно умолити за нешто, а да не одбије. Пошто се кум сматра сродником по Богу, међу кумовима су забрањене међусобне женидбене везе (према *Браничним правилима* наше Цркве, до другог степена духовног сродства брачна сметња је неуклоњива, трећи степен може разрешити Свети архијерејски синод, а четврти, пети, шести и седми – надлежи епархијски архијереј) (Енциклопедија православља, Књ. 1, 607, Књ. 2, 1075).

6.4.1.2.4.2.2. На основу анализираних материјала могу се извести још неки закључци. Језичка грађа наводи на крупнију разлику која се тиче Васкрса и Божића. Иако се у свакој од разматраних култура оба празника изузетно поштују и прослављају, без умањивања значаја било код од њих, из поредбене перспективе ипак се може приметити да се у руској култури нарочита пажња посвећује Васкрсу, а у српској Божићу. На такву тврдњу упућују лингвистички⁴³² показатељи: 1) денотативно безеквивалентна лексика – нпр. уп. рус. *кулич*, *сырная пасха*; срп. *чесница*, *бадњак*, *положајник*, 2) лексика која има засебну номинацију само у једном језику, иако реалије постоје у обама – нпр. уп. рус. *христосоваться*; срп. *мирбожати се*, *бадњи*, *Бадње вече*, 3) говорна етикеција – у српском језику постоји засебна етикецијска формула честитања Божића: „Мир Божији, Христос се роди” – „Ваистину се роди”⁴³³. У руској средини такав поздрав не постоји, већ се употребљава формула карактеристична за празнике уопште: „Поздравляю с Рождеством Христовым”, „С Рождеством Христовым” или једноставно „С Рождеством!” (нпр. уп. „Поздравляю с Новым годом”, „С Новым годом”). Засебна етикецијска формула честитања код Руса постоји за Васкрс (в. т. 6.4.1.4.3.) (исп. Бајић 2010б: 241).

6.4.1.2.4.3. Од маркантнијих тенденција на нивоу српских лингвокултурама испољава се значајна улога задужбинарства у српској култури. Када је у питању религијска сфера,⁴³⁴ *задужбина* представља грађевину, обично манастир или цркву, подигнуту за спас душе (за душу – одакле је и настао назив). Оснивач задужбине, односно задужбинар, јесте власник имовине намењене Цркви, са извесним правима и дужностима које произилазе из приложничког чина (о овоме више у: Енциклопедија православља, Књ. 2, 1070–1071). Средствима задужбинара се подиже богомоља, док се само оснивање ктиторије везује за

⁴³⁰ Примера ради, за крштеног и веначног кума код Руса се прави јасна дистинкција на језичком плану: кум на крштењу – *крёстный отец* (*крёстная мать*), *восприемник* (*восприемница*), кум на венчању – *шафер*.

⁴³¹ Крштени кум често бива и шишани.

⁴³² Не узимамо у обзир податке који се налазе изван граница лингвистике, попут оних који се односе на обичаје и етнолошку перспективу проблематике – премда је извесно да би се и ту дошло до истих резултата.

⁴³³ У прилог томе иду и запажања која је изнела Р. Левушкина поводом лексике која се односи на обележавања Божића у српском језику (Бајић 2010б: 241).

⁴³⁴ Под задужбином се може подразумевати и „добротворна установа или фонд чије је (хуманитарне) циљеве оснивач одредио; имовина која се у те сврхе поклања” (РСЈ, 374).

дозволу и благослов надлежног епископа. Задужбинари могу бити духовна и световна лица, припадници монаштва и, уопште, клирици свих чинова црквене хијерархије – од најнижих до највиших (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1070). У српској историји многи владари су подизали задужбине, свакако и духовна лица,⁴³⁵ док се као нарочито блистав пример може поменути света династија Немањића. Као историјско, културно и духовно наслеђе српског народа задужбине имају велики значај (нпр. о задужбинама Косова и Метохије из дате перспективе подробније исп. Шибалић ур. 2016). Навешћемо примере неких истакнутијих задужбина и задужбинара у српској култури: Стефан Немања (манастир Пресвете Богородице и манастир Светог Николе у Куршумлији, Ђурђеви Ступови, Студеница), Стефан Првослав Немањић (Ђурђеви Ступови у Беранама), Стефан Првовенчани (Жича), Стефан Владислав I Немањић (Милешева), Стефан Урош I Немањић (Сопоњани), Јелена Анжујска Немањић (Градац), Стефан Урош II Милутин (Бањска, Грачаница, Црква Богородица Љевишка, Краљева црква у Студеници), Стефан Урош III Немањић – Стефан Дечански (Високи Дечани), Стефан Урош IV Душан Немањић – Душан Силни (манастир Светих архангела Михаила и Гаврила код Призрена), Лазар Хребелјановић (Раваница), Милица Хребелјановић (Љубостиња), Стефан Лазаревић – Стефан Високи (Манасија), Ђурађ Бранковић (Крушедол) и многи други (Енциклопедија православља, Књ. 1, 134, 296, 625, 685, Књ. 2, 859, 1137, 1159, 1163, 1215, 1299, Књ. 3, 1587, 1744, 1791, 1854, 1872). Кроз историју, нажалост, многе српске светиње имале су тешку судбину. Услед историјских околности, а делом и свог географског положаја, српска држава смештена на раскрсници између Истока и Запада, на ветрометини путева између Европе и Азије, потпадала је под интересне сфере и утицаје различитих сила који су се на њеном примеру каткад и укрштали. Неке од таквих сила виделе су конфесионалну детерминисаност Срба као озбиљну препреку у постизању својих циљева. У првом реду то су нехришћански народи – нарочито где је ислам доминантна религија – али и неправославни (подробније исп. Слијепчевић 2002). Обрачун са православљем зато се водио на многе начине, неретко и сурове, а као еклакантан пример може послужити период под турским ропством. Током тих пет векова живот православног живља није било лак. Између осталог, вршена је насилна исламизација, а на мети Османлија налазиле су се и српске светиње (исп. Фотић 2005; Слијепчевић, Књ. 1 2002: 227–330). Познато је да су често скрнављене и рушене до темеља, евентуално претваране у џамије. Српски народ је неуморно радио на обнављању цркава и манастира и никада није престао да чува сећање на њих, па је отуда лако објаснити присуство лингвокултурема *манастириште* и *црквиште*. Када је Русија у питању, њен историјски ток био је другачији (уп. Орлов и др. 2006), па је до масовнијих рушења и скрнављења светиња дошло тек у XX веку под комунистима.

6.4.1.3. Функционална сличност различитих реалија

6.4.1.3.0. Изузев односа безеквивалентности, за конфронтативну лингвокултурологију значајни су и случајеви када се код истих или сличних реалија испољавају разлике у језицима поређења. Дате разлике често упућују на специфичности реалије у конкретној националној култури. У том погледу нарочито се издвајају појаве као што су функционална сличност различитих реалија и функционална различитост истих или сличних реалија

⁴³⁵ На пример, Пећка Патријаршија је задужбина Светог Арсенија I Сремца, архиепископа српског (у комплексу манастира Храм Светог Димитрија задужбина је архиепископа Никодима, док је архиепископ Данило II подигао Храм Богородице Одигитрије и Храм Светог Николе), Хиландар је задужбина Светог Саве и преподобног Симеона Мироточивог, а у српској историји постоје и случајеви када су манастире градила и црквена и световна лица истовремено: рецимо, манастир Крушедол подигли су мајка и син, данас обоје прослављени у чину светости – митрополит Максим (претходно деспот Ђорђе Бранковић) и његова мајка по телу деспотица Ангелина Бранковић (Енциклопедија православља, Књ. 1, 279, Књ. 2, 1149, Књ. 3, 1479).

(Кончаревић 2018а: 75). На такве примере треба обратити посебну пажњу, будући да се разлике међу њима могу лако превидети. Оне нису увек довољно експлицитне, а могу бити додатно замагљене и неконстатоване услед формалне сличности (нпр. *наместник* у руском и *намесник* у српском). Зато треба бити опрезан приликом интерпретације потоњих реалија и њиховог транспоновања на други језик, што се превасходно односи на наставу страних језика, преводилачку и лексикографску делатност. У првом реду то треба имати у виду при изради преводних речника, када лексикографски опис примарно тежи еквивалентности, па међујезичке разлике могу изостати релативно незапажено. Почећемо од функционалне сличности различитих реалија.

6.4.1.3.1. Поређењем руског и српског језика, функционална сличност различитих реалија запажа се у пару лингвокултурама *православная гимназия – богословија*.⁴³⁶ У оба случаја ради се о васпитно-образовним установама које се односе на духовно образовање, међутим *православная гимназия* представља тип школе у којој се добија образовање општег типа (нпр. исп. Устав НПГ 2016: 3–4; Устав ПГБ 2017: 5–6; Устав ВПГ 2014: 2; Устав СПГ 2016: 3–4). Поред редовних предмета, овде су заступљени и они богословске природе, односно предмети са оријентацијом на продубљивање знања и вредности православног хришћанства. Са друге стране, *богословија* представља тип специјализоване средње стручне школе која се налази под окриљем Српске православне цркве. Њима се подразумева искључиво средњошколски ниво, што је разлика у односу на руски корелат, будући да *православная гимназия* може укључивати и ниже разреде (дакле, и основношколски ступањ) (нпр. уп. Уредба о богословијама СПЦ 2011, чл. 3; Устав ПГБ 2017: 5; Устав ВПГ 2014: 2). У богословији се школују ученици искључиво мушког пола, превасходно се припремајући – како стоји у члану 1 *Уредбе од богословијама СПЦ* – „за вршење црквених служби: свештенослужитељске, вероучитељске и других, и стичу могућност уписа на високе богословске и на друге високе школе”. Дакле, за богословије је примарно задобијање духовног образовања, што се види и на основу заступљених предмета⁴³⁷: Свето Писмо Старог Завета, Омилитика, Свето Писмо Новог Завета, Православна педагогија са методиком, Катихизис, Црквено појање са типиком, Основно богословље (апологија вере), Психологија са логиком, Библијска историја, Историја филозофије, Догматика са упоредним богословљем, Историја религије са сектама, Хришћанска етика са аскетиком, Општа историја, Агиологија са химнографијом, Српски језик и књижевност, Патрологија, Црквенословенски језик (Старословенски језик), Историја Хришћанске цркве са помесним Црквама, Грчки језик, Историја Српске православне цркве са народном историјом, Енглески језик, Литургија, Организација Цркве са администрацијом, Црквено (канонско) право, Информатика, Пастирско богословље са мисионарством, Латински језик, Руски језик. образовање у богословији траје пет година, а у редовним приликама сви ученици обавезно живе у интернату богословије (исп. Уредба о богословијама СПЦ 2011, чл. 2, 10, 11, 15).⁴³⁸

6.4.1.3.2. На високошколском нивоу се такође уочавају специфичности у руској и српској средини. Пре свега, у руском језику је неопходно разграничити лингвокултуре *духовная семинария* и *духовная академия*, нарочито јер су реформе у руском духовном школству довеле до бројних промена (в. нап. 364). Њихов одраз на савремени језички материјал – барем колико је нама познато – у лингвистичкој (русистичкој) литератури остао је готово неразматран. Кретање основног развојног тока може се језгровито објаснити на

⁴³⁶ У оквиру потпоглавља 6.4.1.3. и 6.4.1.4. приликом навођења парова лингвокултурама на месту првог парњака наводи се пример из руског језика, а на месту другог – из српског језика.

⁴³⁷ Наставни план и програм за богословије, у смислу члана 230 Устава Српске православне цркве, прописује Свети архијерејски сабор, а имплементира Свети архијерејски синод (Уредба о богословијама СПЦ 2011, чл. 16).

⁴³⁸ Дескрипција и анализа руске и српске комуникативне културе у школској сфери, укључујући идентификацију релевантних обележја у вербалном и невербалном понашању наставника и ученика унутар датог ситуационог комплекса, ближе је заступљена у: Кончаревић 2020б.

следећи начин: структура руског духовног образовања био је двостепен и подразумевао је семинарије (у трајању од 5 година) и академије (3 године). Имплементацијом Болоњског система постојећи модел школовања прилагођен је тако што би двостепени формат (5+3) прерастао у тростепени (4+2+3): основне студије (рус. *бакалавриат*), мастер студије (рус. *магистратура*) и постдипломске студије (рус. *аспирантура* и *докторантура*). Духовна семинарија замишљена је као први степен високог духовног образовања где је примарни фокус на основним студијама. Семинаријама које би се нарочито издвојиле квалитетом дата је могућност реализације мастер програма, који не би био обавезан за све студенте (нпр. уколико не инклинирају научној делатности и своју професионалну самореализацију виде искључиво у пастирској служби). Духовна академија даје могућност за наставак школовања, па је уз основне и мастер студије допуњена постдипломским. Ради се о установи која пружа моћност стицања додатног образовања, ускостручне оријентације, па се као диференцијални критеријум издваја виши ниво студија – постдипломски (Духовное образование РПЦ 2010). Отуда приликом семантизације датих појмова у речнику Скљаревске проналазимо податке да је духовна семинарија превасходно усмерена на образовање парохијских свештеника, а духовна академија припрема свежтенослужитеље, теологе и професоре теологије (исп. СС, 186). Увидом у нормативна документа таква разлика се не експлицира, па се и за једне и за друге установе једнако наводи да је њихова делатност усмерена на „подготовку служителей и религиозного персонала Русской Православной Церкви” (нпр. уп. Устав ЕДС 2015: 2–3; Устав КДС 2015: 2–4; Устав ВДС 2017: 2–3; Устав МДА 2015: 2–3; Устав СПбДА 2015: 2–4; Устав СДА 2021: 2–3). Дакле, духовна семинарија данас представља петогодишњи факултет на коме се могу похађати основне и мастер студије. За разлику од семинарије, духовна академија је предвиђена и за више ступњеве духовног образовања,⁴³⁹ што се реализује у оквиру постдипломских студија (по старом систему: *аспирантура – кандидат богословия*).⁴⁴⁰ Право уписа у семинарије по правилу имају лица мушког пола⁴⁴¹ православне вероисповести која имају до 35 година старости,⁴⁴² нису ожењени или су у првом браку и немају канонске препреке за примање свештеног чина (нпр. в. Правила приема ЕДС 2021: 3-4; Правила приёма ВДС 2020: 5; Порядок приёма КДС 2021: 4). То углавном⁴⁴³ важи и за основне студије на академијама (нпр. уп. Правила приема МДА 2021: 5; Правила приема СПбДА 2021: 3–4). У семинаријама је ношење униформи обавезно: носи се црно цубе (испод бела кошуља или нашивени бели оковратник) и црне панталоне, док студенти у чину чтеца као униформу носе подрасник (Правила ВР ВДС 2021: 7; Правила ВР КДС 2021: 14). Такво правило среће се и у академијама (нпр. Правила ВР МДА 2021: 3), међутим њихови студенти – нарочито на вишим нивоима – махом су у мантијама и углавном у чину. У корелацији са датим лингвокултуремама налази се *богословски факултет* у српском језику. Ради се о четворогодишњем факултету на ком се изводе академске студије, односно акредитовани студијски програми за стицање високошколског образовања (за разлику од руских

⁴³⁹ Нпр Минска духовна академија реализује студијске програме само на мастер и постдипломским студијама (Программы МинДА 2021).

⁴⁴⁰ За постдипломске студије по новом систему (рус. *докторантура* – у оквиру које се остварује титула *доктор богословия*) предвиђена је Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия, високошколска установа РПЦ. У њој се остварује припрема висококвалификованих кадрова за Руску цркву, међу којима су научни радници, професори, клирици на руководећим позицијама, дипломате (исп. Устав ОЦАД 2021: 22–25).

⁴⁴¹ У појединим духовним семинаријама не искључује се могућност евентуалног примања особа женског пола (нпр. в. Правила приёма ВДС 2020: 5).

⁴⁴² Односно 50 година старости за статус ванредног студента.

⁴⁴³ На нивоу академија примећује се различита пракса у погледу примања кандидата женског пола. На пример, на Петербуршкој духовној академији таквог ограничења нема (Правила приема СПбДА 2021: 3–4; уп. Правила приема МДА 2021: 5). Претпостављамо да одабир кандидата у том смислу може зависити и од смерова који су понуђени (нпр. у домену црквених уметности могуће је да има значајног интересовања међу женским кандидатима – смерови за диригенте црквених хорова, иконописце, конзерваторе итд.).

семинарија које немају увек државну акредитацију). Студирање на богословском факултету пружа могућност школовања на сва три нивоа студија: основним (у трајању од 4 године – *дипломирани теолог*), мастер (1 година – *мастер теолог*) и докторским (3 године – *доктор теологије*) (Статут ПБФ БГ 2006, чл. 49; Статут ПБФ Ф 2009, чл. 58; Правилник 2017а: 106). У односу на руске лингвокултуре, запажају се извесне разлике. Богословске факултете могу уписати лица која имају средње образовање у четворогодишњем трајању и која имају сагласност надлежног епископа. Дакле, у српској средини не постоје ограничења у погледу узраста и пола – примају се пунолетни мушки и женски кандидати (Статут ПБФ БГ 2006, чл. 51; Статут ПБФ Ф 2009, чл. 59). Ношење униформе такође није дефинисано нормативним документима. Осим тога, уписом на богословски факултет студенти се не обавезују да ће постати клирици, односно да ће примити презвитерски чин.

6.4.1.3.3. Функционална сличност запажа се код пара лингвокултурама *монастырский благочинный* – *канонарх* (Кончаревих 2018а: 75). *Монастырский благочинный* (*благочинный монастыря*) служи за именовање монаха чија је дужност да надгледа да се богослужења савршавају према типичу. Он такође треба да прати да се међу члановима обитељи поштују правила предвиђена Уредбом о манастирима и монасима (рус. *Положение о монастырях и монашествующих*) и правила унутрашњег манастирског живота (*Положение о монастырях и монашествующих* 2017: 14), што је диференцијално обележје у односу на *канонарха* у српском језику (такве обавезе у српским манастирима обавља намесник). Лингвокултуром *канонарх* именује се монах чија је дужност да руководи црквеним богослужењем. Канонарх мора добро да познаје све прописе типика и унапред да проучи особености богослужбеног поретка за сваки дан и празник, као и да о њима обавести свештенослужитеље и појце (Уредба за манастирски живот 1963: 36–37).

6.4.1.3.4. Пажњу са лингвокултуролошког становишта завређују и корелати *Радоница* – *Побусани понедељак*. *Радоница* (*Радуница*) је дан посебног сећања на упокојене. У Руској православној цркви увек се обележава у уторак друге недеље по Васкрсу (Недеље Антипасхе – Томине недеље). Сличну реалију запажамо у српској лингвокултури *Побусани понедељак*. То је један од задушних дана који увек пада у први дан – понедељак – после Томине недеље. На гробљима се тада се служе парастоси, чиме као да живи честитају својим упокојеним сродницима и ближњима радосни празник Христовог Васкрсења. Према народним обичајима, око гроба упокојеног ставља се камење са све четири стране, а земља између се побусава, односно прекопава на површинском слоју (а на прекопано бусење стављају се фарбана јаја за упокојене). Због тога се овај понедељак и назива побусаним. Све до оданија Васкрса на сахранама и парастосима уместо „Свјатиј Боже” на гробљу се пева „Христос воскрес” (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1642).⁴⁴⁴

6.4.1.3.5. Функционална сличност може се испратити и у примерима *митрофорный протоиерей* – *протојереј ставрофор*. Ове лингвокултуре служе за именовање мирског свештеника који је удостојен чина протојереја и стекао право ношења митре у првом случају, односно напрсног крста у другом. Дати појмови денотативно су безеквивалентни у културама поређења. Наиме, *митрофорный протоиерей* представља мирског свештеника у чину протојереја који је као богослужбено-хијерархијску награду добио право ношења митре на богослужењу (Перић 1997: 85–86). У српској култури митра представља симбол архијерејског достојанства и везује се за свештенослужитеље у епископском степену, евентуално архимандрите. То значи да се говори искључиво о монашким лицима, будући да епископски чин није предвиђен за представнике мирског свештенства. Како запажамо, пракса је другачија у Руској православној цркви, где правом ношења митре могу бити награђени и протојереји. То се први пут десило 1786. године, када је право ношења митре

⁴⁴⁴ Радоница се у народу назива и *проводы*, *деды*, *гробки*, *могилки* (Православная энциклопедия, Т. LIX, 216; СС, 458), а Побусани понедељак – како читамо из Вуковог *Рјечнику* – *дружичало* и *ружичало* (деталније исп. Караџић 1852: 142).

додељено протојереју Јовану Памфилову. Император Павле I уврстио је митру у списак награда за мирско свештенство 1797. године, што је императорским указима из 1859. и 1884. само потврђено. У XX веку митроносних протојереја било је веома мало (Православная енциклопедия, Т. XLV, 422), а данас се ова награда добија указом руског патријарха. Право ношења митре на богослужењу⁴⁴⁵ додељује се за посебне заслуге пред Црквом протојереју који служи у чину презвитера најмање четрдесет година (у појединим случајевима рок може бити скраћен), у периоду не краћем од пет година после награђивања служењем Божанствене литургије са отвореним царским дверима до „Оче наш” (исп. Положение о наградах 2017: 5). Када је у питању *протојереј ставрофор*, ради се о највишем чину који мирски свештеник може да добије. Тада презвитер остварује право ношења напрсног крста као црквене награде (према грч. *σταυρός* – крст и *φορῶ* – носити → *ставрофор* – крстоносац) (о овоме више у т. б.4.1.4.1.). Може га остварити кандидат након двадесет пет година активне свештеничке службе, на предлог надлежног епископа. Протојереји ставрофори могу да носе нарпсни крст и изван богослужења (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1284).

6.4.1.3.6. Највиши орден који се додељује у Руској православној цркви јесте *Орден апостола Андреја Првозванног* (срп. *Орден апостола Андреја Првозваног*). Орден је установљен 28. децембра 1988. године одлуком патријарха Пимена и Светог архијерејског синода РПЦ поводом обележавања 1000 година од Крштења Русије. Руска црква нарочито баштини сећање на Светог Андреја Првозваног који је, према летопису, први проповедао Христово Јеванђеље у пределима Русије. Орденом се награђују предстојатељи помесних православних Цркава за истакнуте заслуге у јачању хришћанства (Православная енциклопедия, Т. II, 409). Орден Светог Андреја има један степен и састоји се од орденског знака, звезде и ленте. Звезда се носи на горњем делу груди, са десне стране, а орденски знак се качи на ленту која се ставља одмах испод звезде. Орденски знак, 65 милиметра ширине и 85 висине, овалног је облика. На аверсу је Андрејин крст сачињен од 4 тамноплава драгоцене камена, а у центру се налази медаљон где је представљен апостол Андреј у стојећем положају како левом руком благосиља, а у десној држи Јеванђеље. Око медаљона аплициран је позлаћени руб у виду плетенице око које се налазе 24 бела драга камена. Медаљон окружује сребрни маслинов венац са 4 драга камена од рубина распоређена са хоризонталне и вертикалне стране. Венац лежи на 32 позлаћена зрака, док се на врху орденског знака налази тамноплава митра овенчана крстом и украшена црвеним драгим каменом. На реверсу је угравиран број ордена. Звезда је осмокрака, позлаћена, ширине и висине по 100 милиметара. Чертнаест вертикалних и исто толико хоризонталних зракова звезде украшено је помоћу 144 драга камена. У средишту звезде налази се медаљон покривен белим емајлом са позлаћеним рељефним монограмом СА (према *Святой Андрей*). Око медаљона је широки појас на коме пише „Азъ есмь свет миру” на црквенословенском језику. Лента је од моареа, ширине 95 милиметра и тамноплаве боје. Предстојатељи Цркава носе је око врата (Положение о наградах 2017: 16–17). Највиши орден који додељује Српска православна црква је *Орден Светог Саве првог степена*. Сâм Орден установљен је 1985. године, у време патријарха Германа, поводом прославе 800-годишњице рођења првог српског архиепископа. Орден Светог Саве додељује се духовним и световним лицима за нарочите заслуге пред Српском православном црквом.⁴⁴⁶ Израда Ордена и Уредбе о његовом додељивању поверена

⁴⁴⁵ У РПЦ митра се не носи све време богослужења. На пример, архијереј је скида током великог входа, док се чита Свето јеванђеље (и то једино ако он чита, не скида када само слуша), уочи Символа вере за време када се воздухом веје над Светим Даровима, од „Узмите, једите” до претварања Светих Дарова, током причешћивања. Протојереји и архимандрити скидају митру када се Типиком прописује да се стоји откривене главе, тј. када то чини и архијереј. Уз то, митра се скида приликом слушања Јеванђеља, појања „Достојно јест”, молитве Господње и када се појављују Свети Дарови на крају литургије (Таушев 2007: 66).

⁴⁴⁶ У Уредби о одликовању наводи се да Орденом могу бити награђени патријарх и архијереји СПЦ одлуком Светог архијерејског сабора, а на предлог једног или више чланова истог. Одлуком Светог архијерејског синода, а на предлог надлежног архијереја, могу се одликовати друга духовна и световна лица,

је Светом архијерејском синоду СПЦ, да би већ наредне године била усвојена званична одлука Светог архијерејског Сабора о додели Ордена (АСБр. 13/зап. 59 од 22. маја 1986. године) (Јовић 2011, исп. Уредба о Ордену 1986). Како наводи Д. Грбовић, Орден Светог Саве први пут је додељен 21. јуна 1988. године, док је идејно решење одликовања дао Андра Миленковић: „величина орденa, који је по облику комбинација малтешког и звездастог крста, је 5 x 4,5 cm, без митре, док је лента, која је у облику српске тробојке, широка 2,3 cm. Орден има три степена, идентична по изгледу и величини, сем по боји емајла: први ред има белу, други црвену, а трећи плаву боју” (Grbović 2002: 45). На аверсу се налази Свети Сава, а на реверсу грб Српске православне цркве. Орден се додељује декретом и граматом Светог архијерејског сабора, одн. Синода. У грамати се укратко наводе заслуге лица (установе) коме се додељује и потписује је патријарх, односно његов заменик (члан Синода). Уколико је неко лице већ награђивано орденом другог степена, за веће заслуге може добити и првог, али под условом да су прошле најмање три године од одликовања другим степеном (Јовић 2011).

6.4.1.4. Функционална различитост истих или сличних реалија

6.4.1.4.0. У руском и српском језику запајају се поједини случајеви када се на корпусу истих или – чешће – сличних реалија запажа функционална различитост (в. т. 6.4.1.3.0.).

6.4.1.4.1. Када су у питању исте реалије, разлике функционалне природе запајају се, рецимо, код напрсног крста (*наперсний крест – напрсни крст*). У Руској православној цркви напрсни крст представља знак припадности презвитерском чину и добија га сваки свештеник након рукоположења у чин презвитера. Таква пракса постоји још од крунисања Светог цара Николаја II Романова. Овде се запажа разлика у односу на многе помесне Цркве – па и Српску – где напрсни крст представља црквену награду (Православная энциклопедия, Т. XLIV, 259). У српској средини ношење напрсног крста представља искључиво највише црквено одликовање мирског свештеника.⁴⁴⁷ Право ношења напрсног крста може да се добије након двадесет пет година активне свештеничке службе. Додељује га Свети архијерејски синод СПЦ на предлог надлежног епархијског архијереја (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1284).⁴⁴⁸ Напрсни крст добија презвитер у чину протојереја ставрофора (према грч. *ставрофор* – крстоносац, отуда и назив), што је за представнике мирског свештенства највиши чин. Код Руса дати чин не постоји.

6.4.1.4.2. Релевантне разлике постоје и на нивоу пара *наместник – намесник*. Под лингвокултуремом *наместник* у руском језику може се подразумевати, прво, архијереј који помаже патријарху Московском и целе Русије у управљању Московском епархијом. Такав архијереј назива се *Патриаршиј* *наместник* и има права епархијског архијереја, а носи

као и установе. Уредбом се такође предвиђа могућност награђивања духовних и световних лица из других помесних Цркава и земаља, а на основу одлуке Светог архијерејског синода (Јовић 2011).

⁴⁴⁷ У Румунској цркви напрсни крст додељује се и ђаконима, не само презвитерима (Православная энциклопедия, Т. XLIV, 259).

⁴⁴⁸ У Руској православној цркви напрсни крст такође може служити као одликовање. У том случају већ је реч о богослужбено-хијерархијским наградама које подразумевају право ношења посебних врста напрсног крста, који не постоје у Српској цркви. Ради се о праву ношења напрсног крста златне боје (рус. *право ношения наперсного креста золотого цвета*), праву ношења напрсног крста са украсима (рус. *право ношения наперсного креста с украшениями*) или и другог напрсног крста са украсима (рус. *право ношения второго наперсного креста с украшениями*) (Положение о наградах 2017: 3–5). Напрсни крст код Срба може носити архимандрит, док код Руса, примера ради, право ношења напрсног крста златне боје може бити додељено јеромонаху (Положение о наградах 2017: 4). Игуманије такође носе напрсни крст. Посебну богослужбено-хијерархијску награду у РПЦ представља Патријарашки напрсни крст (рус. *право ношения Патриаршего наперсного креста*) и иницијативу за његову доделу покреће искључиво патријарх, а не епархијски архијереј (Положение о наградах 2017: 5).

титулу митрополита Крутицког и Коломенског (Православная энциклопедия, Т. XLVIII, 355–356). У РПЦ *наместник* може бити и лице чија је дужност да упавља манастиром, односно помаже настојатељу манастира. У том случају ради се о свештенослужитељу у монашком чину који је постављен на дужност управљања манастиром чији је настојатељ архијереј. Таква лица се производе у чин игумана једнако као настојатељи. Они се постављају како у епархијске манастире под управом надлежног архијереја, тако и у ставропигијалне манастире, где место настојатеља припада патријарху. Рецимо, настојатељ Тројице-Сергијеве лавре лично је патријарх руски Кирил, док дужност намесника – који заправо управља лавром – обавља епископ Тома (Демчук). Одговарајућим нормативним документима Цркве статус и обавезе намесника дефинисане су на следећи начин: „Наместник... назначается назначается на должность (освобождается от должности) указом Патриарха на основании решения Священного Синода... Наместник... сохраняет единство монастыря и его принадлежность к Русской Православной Церкви; несет ответственность за исправное, согласное с церковным уставом совершение богослужений, за церковную проповедь, религиозно-нравственное воспитание насельников... за добросовестное исполнение всех богослужебных, пастырских и административных обязанностей, определяемых его должностью... организует катехизаторскую, благотворительную, церковно-общественную, образовательную и просветительскую деятельность монастыря... распоряжается имуществом и денежными средствами монастыря... обеспечивает насельников... проживанием, одеждой, питанием, медикаментами, лечением... утверждает штатное расписание монастыря... предоставляет на рассмотрение и (или) утверждение Патриарха ежегодные отчеты монастыря... отвечает за сохранность и содержание в надлежащем порядке храмовых зданий, других сооружений, строений, помещений и прилегающих территорий, принадлежащих монастырю земельных участков и всего имущества, принадлежащего монастырю на праве собственности, пользования или ином имущественном праве, и обеспечивает его учет” (Православная энциклопедия, Т. XLVIII, 356). Лингвокултуремом *намесник* у српском језику такође се подразумева монах који помаже настојатељу манастира и његов је непосредник заменик. Дужности намесника, међутим, далеко су другачије. Према члану 47 *Уредбе за унутрашњи и спољашњи манастирски живот* оне су интерпретиране овако: „а) води прописне рачунске и друге књиге, инвентаре и допуне њихове; б) саставља нацрте предрачуна; г) крајем године подноси настојатељу и братству завршне документоване рачуне о издацима и приходима манастирским; д) уводи свако примање и издавање у дневник благајне” (Уредба за манастирски живот 1963: 34–35). Дакле, намесник је у манастиру рачунополагач и благајник, премда се благајна може поверити и другом сабрату. Осим тога, дужност намесника у СПЦ може обављати и мирски свештеник који се налази на челу одређеног архијерејског намесништва. Тада се већ ради о лицу које се назива *архијерејски намесник* (Енциклопедија православља, Књ. 1, 104).

6.4.1.4.3. Функционална различитост сличних реалија запажа се у опозицији лингвокултурама *христосоватъся* – *мирбожати се*. Као што је познато, приликом обележавања црквених празника уобичајено је њихово честитање (посебно када је реч о верницима). За празнике који имају нарочити значај, у језику могу постојати и засебне етикецијске формуле честитања. Тако се, на пример, за Васкрс у руском језику користе формуле „Христос воскрес(е)” – „Воистину воскрес(е)”, односно у српском „Христос васкрсе” – „Ваистину васкрсе”⁴⁴⁹. У руском језику, за разлику од српског, постоји глагол за

⁴⁴⁹ У српском народу на дан Васкрсења Христовог, али и у периоду од Васкрса до Спасовдана (нарочито међу верничком популацијом), користе се поздравни „Христос васкрсе” – „Ваистину васкрсе” или „Христос воскрес(е)” – „Ваистину воскрес(е)”. Осим њих, могу се срести и други облици: „Христос васкрсе”, „Христос васкрс” или „Христос воскрес(е)”. Како објашњава Р. Стијовић, облици *Васкрс*, *Васкрсеније*, *васкрснути*, *васкрсе* припадају српкословенском језику и до првих деценија XV века Срби су их изговарали са полугасником иза иницијалног *в*, а од XV столећа па надаље са *а*. Облици попут *Воскресеније*, *воскреснути* и *воскресе* припадају рускословенском језику, коме се прилагођава и изговорни план (*о* у првом слогу и *ре* у другом → нпр. *воскресе*). Ипак, Срби нису заборавили ни свој стари назив за дати празник, па се све до данас среће

означавање радње када се неке честита Васкрс, уз љубљење три пута и традиционални поздрав „Христос воскрес” (СС, 574). У питању је глагол *христосоватся*. Са друге стране, у српском језику запажа се сличан појам, међутим, он се односи на Божић. Дати појам именује се глаголом *мирбожати се* (РСАНУ, Књ. 12, 601). Њиме се означава радња приликом које се неке честита Божић, уз љубљење три пута и традиционални поздрав „Мир Божији – Христос се роди”. Као ономасиолошка спона у датом случају послужила је прва компонента божићног поздрава – *мир Божији*. Поменути глаголи, сваки у свом језику, изнедрио је и одговарајуће деривате (поменућемо глаголске именице *христосование*⁴⁵⁰ и *мирбожање, мирбожење*).

6.4.1.4.4. Издвојили бисмо и пример лингвокултурема *кулич – славски колач*. У оба случаја ради се о колачима који се праве за црквени празник. *Кулич* (*пасхални кулич*) (према грч. *κουλλίκιον* – хлеб округлог облика) представља слатки хлеб који се припрема за Васкрс. У питању је неизоставни део руске васкршње трепезе⁴⁵¹. То је пшенични, квасни хлеб и по правилу је округлао. Spreма се од теста у које се додају суво грождје, ораси, поједини зачини (нпр. цимет, мускатки орашчић, кардамон), а неретко и кандирано воће. Овај високи хлеб цилиндричног облика одозго се украшава белом глазуром или прах шећером. Преко њега се додају украсне мрвице, ситније исецкане желе коцке или слова ХВ (од *Христос воскрес*). Обичај је да кулич прави домаћица, међутим у новије време он се

Васкрс(еније), васкрснути (поред *Воскресеније, воскреснути*). Облик *Ускрс* – како наводи Р. Стијовић – припада народном језику у којем је још давно иницијално у добијено од старог почетног *в*. На тај начин у савременом српском језику данас постоје *Васкрс* (старо српско књижевно и црквено), *Воскресеније* (данашње српско црквено) и *Ускрс* (које је настало народним преобликовањем ове речи). Према оцени Р. Стијовић, од свих наведених облика код Срба се најчешће употребљава *Васкрс*. У празничном поздраву није се усталио народни изговор „Христос ускрсну”. Сачувано је српскословенско (старо српско црквено) „Христос васкрсе” и рускословенско (данашње црквено) „Христос воскрес”, док остали облици који се срећу (нпр. Христос васкрсе/воскресе/васкрс) не припадају ни старом ни данашњем српском језику Цркве (Стијовић 2015: 166–167).

⁴⁵⁰ Приликом честитања Васкрса верници размењују јаја. У питању је древни хришћански обичај који се практикује све до данас. Прво васкршње јаје које се добије том приликом – *яйцо от первого христосования* – код Руса се сматрало најсветијим. Оно се чувало целе године, све до наредног Васкрса. Према народном веровању, то јаје не би требало никада да се квари ако су са обе стране васкршње честитике упућене од чистог срца (Коринфский 2008: 191). Руски етнологи наводе да се у народу посебно веровало да ово јаје чува од болести и пожара (Никонова и др. 2013: 184; уп. Коринфский 2008: 192). У српском народу постоји *чуваркућа* (*чувар*), прво васкршње јаје које се фарба на Велики петак. За то се увек користи црвена боја (што је паралела и са руским стањем – уп. Коринфский 2008: 191). Чуваркућа се не поклања и не користи за куцање, већ се чува код куће до следећег Васкрса и верује да чува дом (Енциклопедија православља, Књ. 1, 331). Иако се дате лингвокултурема наводе као илустрација за функционалну различитост сличних реалија (Кончаревић 2018а: 75), ми смо се определили то да не чинимо. Разлога су најмање два: *први* – обе реалије углавном се односе на народне обичаје, а минимално на црквене (што смо у овој дисертацији ми настојали да изоставимо), *други* – реалије сматрамо недовољно подесним за поређење у истраживању попут нашег (синхронског), чиме се нарушава методолошки критеријум упоредивости. Наиме, руска лингвокултура не представља толико одраз савременог стања колико историјског, а када се и не посматра тако, ипак се ради о појави која у широј популацији није толико заступљена, што се за чуваркућу не може рећи.

Оно што је за културну традицију православних народа релевантно, а што можемо поменути, јесте да се код Руса обично јаја фарбају на Велики четвртак, а код Срба на Велики петак. Осим тога, у руској култури карактеристично је што се васкршња јаја освештавају у цркви (в. т. 6.4.1.4.4.). Јаје није случајно одабрано за симбол датог празника: оно симболизује живот, а црвено васкршње јаје – Христово васкрсење из мртвих. Обичај фарбања јаја повезан је са Светом Маријом Магдалином. Када је проповедала Јеванђеље, она се обрела у Риму, којим је тада владао цар Тиберије. У то време постојао је обичај да се цар дарива. Марија Магдалина се определила да поклони обично јаје, што је и учинила, поздравивши Тиберија речима: „Христос васкрсе”. Цар Тиберије се изненадио таквом поздраву и одговорио јој: „Како може неко да васкрсне из мртвих? У то је немогуће поверовати као што је немогуће да ово бело јаје може постати црвено!” Док је Тиберије то говорио, боја јајета је почела да се мења и јаје је постало црвено, што је сведочило о истинитости хришћанске вере. На овом месту поменули бисмо и улогу црквене боје: она иначе симболизује Христову Божанску природу, а то је и боја Божанске љубави (Енциклопедија православља, Књ. 1, 331).

⁴⁵¹ Припремање колача за Васкрс заступљено је и у грчкој култури. Такав колач назива се *цуреки* (грч. *τσουρέκι*).

може купити и у продавницама. Рецимо, према подацима Секретаријата за трговину и услуге града Москве, за Васкрс 2017. године проивођачи пекарских производа испекли су преко 750 тона, односно преко 2,5 милиона кулича (ДТУ 2017). У Руској православној цркви обичај је да се куличи освештавају. То се чини након литургије на Велику суботу, што у градским храмовима може трајати и цео суботњи дан. По православној традицији куличи се у Русији освештавају заједно са сирном пасхом (в. т. 6.4.1.1.7.) и фарбаним јајима. Парохијани их стављају на специјалне столове или држе у рукама. Том приликом обично имају упаљене свеће, а свештеник уз молитву врши кропљење светом водом (СС, 288–289). *Славски колач*, са друге стране, прави се искључиво за крсну славу (в. т. 6.4.1.1.9.4.1.2.). Меси се од славске водице дан пре славе. Може бити и постан и мрсан, али – за разлику од кулича – не и сладак. За припрему славског колача користи се чисто пшенично брашно, квасац и со, а уколико је колач мрсан (нпр. када крсна слава пада на мрсни дан) могу се додати јаја и млеко. На колач се ставља пет печата – у средини и на четири обода – са словима ИС ХС НИ КА (што значи: Исус Христос побеђује), а често се додају и други хришћански симболи, украси од бесквасног теста. Славски колач се освештава, као и кулич, међутим, то се чини на дан славе или у навечерје – обично у цркви, мада може и у дому свечарâ. Овде је неизоставан обред резања славског колача (о овоме више у т. 6.4.1.1.9.4.1.1.1.), што код кулича пак није случај.

6.4.1.4.5. Функционална различитост запажа се код пара *мерная икона* – *славска икона*. Наведеним лингвокултуремама означавају се врсте икона које имају строго дефинисану намену и посебан значај. На обема се представљају свети угодници Божији, с тим што се на мерним иконама изображава небески заштитник особе којој се икона дарива, а на славским иконама – патрон породице, односно дома, где се тај Свети прославља као крсна слава. У оба случаја ради се о породичним реликвијама, међутим између наведених реалија испољавају се и значајне разлике. Мерна икона поклања се приликом крштења и израђује се по тачно дефинисаној мери (отуда и назив *мерная икона*) која треба да одговара висини детета при рођењу. Осим небеског заштитника, који се обавезно осликава у пуном расту, на икони се могу изобразити Христос, Пресвета Богородица, анђео чувар, небески заступници оца и мајке или светитељи који се у датој породици нарочито поштују (подробније о овом типу икона писали смо почев од т. 6.4.1.1.6.). У српској средини сваки православни дом (треба да) има *славску икону*. Њена намена је искључиво славска. За разлику од мерне иконе, славска нема строго дефинисану величину, мада је по правилу већих димензија. На њој је изображен светац који се прославља као крсна слава (и то не обавезно у стојећем положају). Славска икона обично се поставља на источном зиду у најрепрезентативнијој просторији у дому, у трепезарији или дневној соби. Пракса је да се пред овом иконом врши освећење славске водице, обавља славска трпеза и обележи слава. Славска икона је од изузетне породичне важности и наслеђује се по мушкој линији (уп. т. 6.4.1.1.9.3.): када се преноси слава, даје се и та икона (Енциклопедија православља, Књ. 2, 1057) (о славској икони више у т. 6.4.1.1.9.4.1.5.).

6.5. ЛЕКСИКА ИЗ СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ КАО ОДРАЗ МЕЂУЈЕЗИЧКИХ И МЕЂУКУЛТУРНИХ КОНТАКАТА

6.5.1. Позајмљенице у руском и српском језику

6.5.1.0. Лексички фонд многих језика садржи лексеме домаћег порекла, али и оне које су позајмљене из других језика. Лингвистички се то да објаснити чињеницом да је језички систем по својој природи отворен и као такав подложен различитим врстама утицаја, па тако и међујезичким (Ајдуковић 1997: 9). Прелазак речи из једног језика у други представља природан процес који постоји откад народи долазе у међусобни контакт – дакле, веома дуго.

Познато је да су се речи најпре позајмљивале усменим путем, да би ширењем писмености дати процес добио на интензитету, одвијајући се и писмено. По правилу, то се дешава у оним језицима чији су народи контактирали и упостављали какве везе (нпр. економске, политичке, културне, духовне, научне), док посебан значај – како наводи М. Ивић (1996: 11) – имају географски фактор (код дуготрајних контаката суседних језика неизбежна су извесна преузимања) и фактор културно-цивилизационе, односно политичко-економске премоћи (престиж успешнијег народа обезбеђује његовим духовним и техничким достигнућима лакши продор у остали свет). Свакако, нису се у свим срединама укрштале утицаји истих језика и култура, нити је до тога увек долазило сплетом истих околности. Утицај су превасходно вршили они језици и културе чија је политичко-културна улога била доминантна у одређеној средини, и то као резултат културних, друштвених и историјских околности и односа⁴⁵² (Ајдуковић 1997: 7). У проучавању страних речи примат је дуго имала дијахронијска лингвистика, са снажним упориштем у етимологији, а данас се ова проблематика активно истражује и из угла других дисциплина – лексичке семантике, творбе речи, контактологије, терминологије, лексикографије, нормативистике, социолингвистике, психолингвистике и др. (нпр. исп. Крысин 2004: 15–226; Шанский 2009: 96–125; Планкош гл. ур. 1996; Пипер 2003: 257–275; Драгићевић 2018б: 248–296; Ајдуковић 2004, 2014) – односно у смеру свих оних утицаја који могу бити релевантни за преузимање речи из других језика. Будући да позајмљенице не представљају одраз само међујезичких контаката – већ и међукултурних (исп. Ивић 1996: 12; Вендина 2008: 88) – интересовање за ово истраживачко подручје испољава се и у области лингвокултурологије (Кончаревић 2018а: 74; Ефименко 2009: 11–16). Односе између језика и културе могуће је пратити у оба смера утицаја, па се, сходно томе, путем позајмљеница могу сагледавати и додири различитих култура (Јрцева гл. ред. 1998: 481).

6.5.1.0.1. У овом истраживању ми ћемо се бавити лексичким позајмљеницама, будући да сфера језичких контаката⁴⁵³ може обухватати и друге језичке нивое (нпр. фонетски, прозодијски, морфолошки, синтаксички).⁴⁵⁴

6.5.0.1.2. Приликом разматрања која се тичу језика изворног порекла, нећемо улазити у диференцијацију према хронолошком критеријуму. За нашу тему она нису приоритетна, стога, примера ради, грецизме нећемо разграничавати на старовековне (општесловенске, правословенске), средњовековне (византијске), нововековне и модерне (исп. Влајић-Поповић 2009: 388–390).

6.5.1.0.3. Класификацији позајмљеница може се приступати на различите начине. У зависности од језика преузимања, у лексичком фонду начелно се могу издвојити два типа позајмљеница. Како наводи М. И. Фомина (2001: 167), то су позајмљенице из словенских и несловенских језика (в. схему број 2), што потврђује и грађа на примеру лексике из сфере православне духовности.

⁴⁵² Међу такве околности и односе Ј. Ајдуковић (1997: 7) убраја економске, политичке, државне, идеолошке, националне, географске, научне – али и верске – што је за нашу тему нарочито релевантно.

⁴⁵³ Под *језичким контактом* подразумева се „говорна комуникација између две различите језичке заједнице обично условљена њиховим међусобним територијалним суседством, али и узајамни утицај језичких система проузрокован историјско-географским, културним, психолошким и другим екстралингвистичким факторима” (Ајдуковић 2004: 80).

⁴⁵⁴ Етимолошке податке црпели смо према квалификатору у следећим речницима: СС, БАС, МАС, Православная энциклопедия 2000–2017; РСАНУ, РМС, РСЈ; Стошић 2006, а контролно их проверавали у етимолошким: Фасмер 1986–1987; Skok 1971; Лома ур. 2003, 2006, 2008. Недоумице у вези са црквенословенским језиком разрешавали смо употребом речника Дьяченко 1993.

Схема бр. 2. Позајмљенице према језику преузимања

6.5.1.0.4. Са примањем хришћанства Словени су преузели многе стране речи из сфере православне духовности, од којих се велики део њих сачувао до наших дана. Тако се у оба анализирана језика, и руском и српском, констатује присуство позајмљеница из дате сфере (Алексеева 2009г: 179–194; Андрејтсџенко 2014: 85–157; Кончаревић 2018а: 77, Кончаревић 2012: 30; Матей 2012: 65–71; Шевченко 2016: 75–76). Њиховом идентификацијом посебно се издвојио утицај неколиких језика. У првом реду то су грчки и црквенословенски, а затим, у мањој мери, латински и старојеврејски језик, и то преузимањем уз адаптацију на фонетском, морфолошком и творбеном плану или путем калкирања (уп. т. 4.3.2.1.1.2.).⁴⁵⁵ Такве позајмљенице махом одликује конвенционални карактер, будући да појмови за њихово именовање по правилу нису имали одговарајући (језички) аналог у словенском материјалу.

6.5.1.1. Позајмљенице из несловенских језика

6.5.1.1.0. Када је у питању позајмљена лексика из сфере православне духовности, од несловенских језика најочигледније се издваја утицај грчког, а затим латинског и старојеврејског језика.⁴⁵⁶ Такво стање није случајно. Многа обележја савремених језика у великој мери одређена су историјским судбинама народâ који њима говоре (или су говорили), али и улогом коју конкретан језик има у конфесионалној и културној историји датог народа (Кончаревић 2017: 220). Сва три поменута језика спадају у сакралне, њима су покриване три кључне тачке хришћанског света и богослужења у језичком погледу. Како се наводи у *Појмовнику теолингвистике*, старојеврејски (заједно са арамејским језиком јудејског канона – од XI века п. н. е. до III или II века п. н. е.) спада међу профетичке језике – односно „пророчке” или „апостолске” – на којима су стицајем историјских околности извесне верске доктрине први пут изложене или записане, а затим и канонизоване.⁴⁵⁷ У профетичке језике убрајају се и поједини језици који су увелико имали значајну књижевну и писану традицију, а који су касније служили за бележење одређених верских доктрина. Такви су, рецимо, (старо)грчки и латински језик, на којима је формиран сакрални канон хришћанства (напоменимо да је у III веку п. н. е. Стари Завет преведен на грчки

⁴⁵⁵ Такви резултати су у корелацији са налазима из постојећих истраживања, уп. нпр. Кончаревић 2017: 298; Алексеева 2009г: 181–182; Кнежевић 2019: 566.

⁴⁵⁶ Према налазима до којих је дошла К. Кончаревић (2006: 205) конфронтативним проучавањем руског и српског језика, иста је ситуација и код антропонимског система, а тачније на нивоу доминантних канонских имена.

⁴⁵⁷ У дату групу спада и црквенословенски језик, међутим, ми овде разматрамо несловенске језике, због тога га не издвајамо у основном тексту. Више речи о црквенословенском језику биће у потпоглављу о позајмљеницама из словенских језика.

(Септуагинта), док је Нови Завет био написан на грчком у I-II веку н. е.). Битно је рећи да профетички језици представљају прве култне (ритуалне) језике (дакле, коришћене у богослужењу), који су услед неконвенционалне рецепције језичког израза често били сакрализованани, па им је у одређеним културно-духовним ареалима⁴⁵⁸ припадаван изузетан ауторитет (Кончаревић 2017: 221). Управо је таква ситуација са старојеврејским, грчким и латинским у хришћанском ареалу.⁴⁵⁹ Као језик на коме је стварана најстарија хришћанска литература, старојеврејски је релевантан за сферу православне духовности, такође и латински који се активно користио у богослужбене сврхе у првим вековима хришћанства (када су Православна и Римокатоличка биле једна Црква), а грчки већ и да не говоримо – то је језик Цркве у Византији, одакле је преузето највише лексичких позајмљеница. Све ове културно-историјске околности, како се може закључити, рефлектовале су се и на лексичку грађу руског и српског језика.

6.5.1.1.1. Грецизми

6.5.1.1.1.1. Најснажнији утицај на лексику из сфере православне духовности од свих језика-изворника имао је грчки. Ј. Влајић-Поповић (2009: 387) то је експресивно изразила рекавши да „комплетан инвентар специфичне области црквено-религијске терминологије [...] *врви* од грецизама” (издвајање наше – С.П.), што није случај само у српском, већ и у руском језику (исп. Кончаревић 2018а: 77; Ανδρεϊтςεvкo 2014; Алексеева 2009г: 180). Објашењење таквог стања потребно је тражити најпре у домену руско-византијских, односно српско-византијских духовних веза. Доминантан утицај грчког језика на лексику из сфере православне духовности представља одраз историјских околности и доминантног културног модела у руском и српском језику (в. т. 4.2.3.). Као што је познато, православна традиција пренета је из Византије на словенско подручје, и источно и јужно, па се тако и одговарајућа лексика – а у првом реду терминологија – формирала на бази грчког корпуса који се користио у религијској пракси тадашњег Византијског царства⁴⁶⁰ (Кончаревић 2018а: 15; Алексеева 2009г: 180; исп. Андрейченко 2010, Ανδρεϊтςεvкo 2014: 21–83; Ђорђевић 1932). Позајмљивањем грецизама преузимање су оне лексеме за чије појмове у језику тадашњих Словена није било аналогног денотата. Међутим, њихов продор у језик Цркве имало је и функцију додатне сакрализације тога језика, односно прављења дубље дистинкције у диглосији црквеног и народног језика (исп. Алексеева 2009г: 180).

⁴⁵⁸ Како наводи К. Кончаревић (2017а: 222–223), процес превођења свештених књига и богослужења на живе језике изнедрило је извесне потешкоће које су допринеле да се народи обједињују у шире културно-религијске ареале: ареал хришћанства (са потоњом поделом на православље и римокатолицизам, а у словенском свету додатно на *Pax Slavia Orthodoxa* и *Pax Slavia Latina*), ареал хиндуизма, исламски ареал. Ареали су одређени границама до којих су се простирале њихове свете књиге и језици на којима су биле написане. Код хришћана су то били грчки, латински и црквенословенски језик.

⁴⁵⁹ Подсећања ради, управо је на овим језицима био исписан Пилатов натпис када је Христос разапет на крсту (в. Јн. 19, 19–22). То појашњава и Ј. Поповић у тумачењима Јеванђеља по Јовану: „Пилат је открио разлог због кога је Господа невиног осудио на распеће: *Пилат написа и натпис и метну на крст: Исус Назарећанин цар Јудејски*, и то на три језика: *јеврејски, грчки, латински*, да би свима у васељени било знано зашто је то учињено” (Поповић 2001: 217).

⁴⁶⁰ План садржаја позајмљене лексеме временом се може и мењати. Дobar пример за то проналазимо у дисертационом истраживању М. О. Алексејеве. Она је издвојила грецизам *фелонь* наводећи да је на Истоку првобитно служио за именовање свакодневне одеће слободног кроја која је служила да штити од кише и хладноће. У првим вековима хришћанства већ долази до промене, па је услед поштовања према Христу и Његовим апостолима, који су иначе носили такву одећу, фелон почео да означава специјалну одежду која се користила у богослужбене сврхе. У савременом руском језику *фелонь* представља део богослужбене одежде која је намењена свештенослужитљима. То је горња дуга хаљина која нема рукаве, благо издигнута иза врата. Са друге стране, постоји и *короткая фелонь* (или чак *малая фелонь*) – део одежде која се облачи приликом хиротесије црквенослужитеља (Алексеева 2009г: 180–181).

6.5.1.1.2. У обама анализираним језицима запажа се велики број грецизама: нпр. рус. *автокефалия, агана, агиасма, агиография, агиология, акафист, акривия, аксиос, амвон, анаволий, аналав, аналогий (аналой), анамнесис, анафема, анафора, ангел, анахорет, антидор, Антипасха, антифон, антихрист, Апокалипсис, апокатастасис, апостол, апофатический, апсида, артос, архангел, архидиакон (архидьякон), архиепископ, архиерей, архимандрит, архистратиг, аскеза, аскет, атеизм, Афон, Библия, Деисис (Деисус), Декалог, демон, диавол (дьявол), диакон (дьякон), диаконисса, дикирий, дискос, догмат, догматик, догматика, евангелие, Евхаристия, евхологий, ектения, елей, епархия, епископ, епископат, епитимия, епитрахиль, ересь, еретик, игумен, игуменья (игуменья), иерарх, иерей, иеродиакон (иеродьякон), иеромонах, изограф, икона, икономия, иконография, иконостас, икос, илитон, иподиакон (иподьякон), ипостась, ирмос, исагогика, исихазм, камилавка, канон, канонарх, катавасия, катапетасма, катафатический, катехизис, кафедра, кафизма, киновия, киот, клир, клирос, коливо, кондак, ктиитор, кулич, кутия (кутья), лавра, лампада, лития, литургия, мартиролог, мафорий, Минея, миро, митра, митрополит, монастырь, монах, монотеизм, неофит, Октоих, омофор, Панагия / панагия, паникадило, панихида, параман, парастас, паремия, патерик, патриарх, патрология, полиелей, поликандило, пономарь, потир, пресвитер, прокимен, проскомидия, просфора, протодиакон (протодьякон), протоиерей, протопресвитер, псалом, Псалтирь (Псалтырь), рипида, Синод, синодик, синоптики, скит, ставропигия, стихарь, стихира, схизма, схима, теология, теократия, типикон, трапеза, трикирий, Триодь, тропарь, фиал, хиротония, хитон, христианин, Христос, экзарх, эсхатология; срп. *агана, агиазма, ад, акатист, акривија, амвон, аналав, анатема, анафора, анахорета, анђео, антидор, антихрист, Апокалипса, апологија, апостасија, апостат(а), апостол / Апостол, апсида, архангел (арханђео), архиђакон, архиепископ, архијереј, архимандрит, архипастир, архистратиг, асекза, аскета, атеизм, аутокефалан, базилика, библизам, Библија, бласфемеија, Декалог, демон, дијак, дикирије, диптих, дискос, догма, ђакон, ђаконикон, Евхаристија, евхологион, егзарх, егзегеза, егзорцизам, економ, епископ, епитимија, епитрахиль, есхатологија, зограф, игуман, икона, иконограф, иконокласт, иконолатрија, иконостас, икос, илитон, ирмологион, ирмос, јеванђеље, јектенија, јелеј, јерарх, јереј, јерес, јеретик, јеромонах, калуђер, камилавка, кандило, канон, катавасија, катапетазма, катедра, катихеза, катихета, катихизис, катихумен, кивот (ћивот), клир, кондак, крипта, ктиитор, лавра, литија, литургија, Логос, манастир, мантија, мартир, метох, Минеј, миро, митра, митрополија, митрополит, монах, монахиња, монотеизам, налоњ (аналој), наос, нартекс, нафора, Номоканон, Октоих, омилитика, омофор, панагија, панахија (панаија), панегирик, панихида, Пантократор, параклис, парастос, паремија, парох, парохија, патријарх, полијелеј, поп, презвитер, припрата, прњавор, проскомидија, просфора, протођакон, протојереј, протопрезвитер, протосинђел, псалам, путир, раса, ремета, рипида, симонија, синђел, Синод, скуфија, ставропигија, стихар, стихира, тамјан, теолог, теофанија, типик, трикирије, Триод, тропар, трпеза, фијала, хагиографија, Христос, шизма (схизма), шизматик (схизматик).**

6.5.1.1.3. Као што се може приметити, грецизми су најзаступљенији у тематској групи „Црква” и доминантно покривају област литургике и канонског права.⁴⁶¹ Јављају се у тематским погрупама које се превасходно односе на организацију Цркве, чиновне у црквеној хијерархији, црквене административно-територијалне јединице, делове богослужбених и ванбогослужбених одежди, богослужења, молитвословља, дела црквеног песништва, свештене сасуде, затим називе црквених објеката, делове храма, називе теолошких дисциплина, али и свештене и црквене богослужбене књиге, црквеноадминистративне односе, називе послушања (исп. Кончаревић 2018а: 77; Јовић 2016: 45).

⁴⁶¹ О грецизмима у теолошким радовима академског подстила више у: Кнежевић 2019.

6.5.1.1.2. Латинизми

6.5.1.1.2.1. У лексици из сфере православне духовности садржане су и позајмљенице из латинског језика: нпр. рус. *алтарь, викарий, domestик, индикт, катакомбы, келарь, келлия (келья), конфессия, Кувуклия, куколь, купол, Люцифер, мантия, миссия, неф, нимб, Оранта, орарь, пассия, патристика, рака, регент, религия, сакральныи, секта, семинария, солея, целибат*; срп. *викар, domestик, катакомбе, келија, конфесија, Кувуклија, купола, Луцифер, мантија, мисија, нимб(ус), олтар, Оранта, орар, ореол, патристика, религија, секта, солеја, тонзура, целибат*. Како се може приметити, махом су у питању општи називи из домена религије, архитектуре храма и његових делова, затим називи делова богослужбене и небогослужбене одежде, црквених чиновна, дужности итд. Своје место, такође, проналазе и поједини примери ономастичке лексике.

6.5.1.1.3. Хебраизми

6.5.1.1.3.1. Присуство хебраизама забележили смо у корпусима обају језика, премда оно није многобројно: нпр. рус. *авва, аллилуйя, аминь, манна, мессия, осанна, Пасха, серафим, фарисей, херувим*; срп. *ава, алилуја, ама, амин, мана, месија, осана, серафим, фарисеј, херувим* у српском. Углавном су у питању узвици, називи за поједине анђелске чиновне, као и номинације Бога или Отаца Цркве. У односу на латинизме срећу се ређе.

6.5.1.1.3.2. У оквиру ове групе позајмљеница садржана је и ономастичка лексика. Превасходно су у питању библијски топоними и антропоними (каткад и теоними): нпр. рус. *Адам, Авраам, Вифлеем, Гефсимания, Голгофа, Иерихон, Саваоф, Эммануил*; срп. *Адам, Авраам, Витлејем, Гетсиманија, Голгота, Емануил, Јерихон, Саваот*.

6.5.1.1.4. Остало

6.5.1.1.4.1. Могу се издвојити примери из још неких језика, на пример италијанског (нпр. *фреска*), немачког (нпр. рус. *клеймо*, срп. *штафелај*),⁴⁶² монголског (нпр. рус. *хоругвь*, срп. *хоругва*), туркијских језика (нпр. рус. *клобук, басма*), арапског (нпр. срп. *хаџи, хаџија, хаџилук*) или персијског (нпр. срп. *чирак*),⁴⁶³ међутим, како наводи Алексејева (2009г: 182), они носе маргинални карактер у руској грађи. За српску се може извести исти закључак.

6.5.1.1.4.2. У вези са додирима језика и култура изнели бисмо један занимљив податак. Он се тиче утицаја српског језика на турски који, као што је познато, припада културно удаљеном ареалу. Наиме, у савременом турском језику могу се наћи лексеме из сфере православне духовности. Већи део њих, како наводе Н. Вуловић Емонтс и М. Ђинђић (2012: 734), воде порекло из грчког језика, а остале углавном из персијског, арапског, турског и јерменског. Оно што је нарочито интересантно јесте што се и поред свих тих утицаја, као и контаката са различитим православним и хришћанским народима (нпр. Грцима, Јерменима, Сиријцима), за именовање једног од најважнијих празника православних хришћана, Божића, чува лексема српског порекла – *Восик*.⁴⁶⁴ Ово може ићи у прилог значајном статусу Божића у

⁴⁶² Утицаји европских језика попут италијанског и немачког запажа се углавном у дисциплинама које су контактне и комплементарне са теологијом (рецимо, у домену црквене уметности), док се за систем теолошких дисциплина то не може рећи.

⁴⁶³ Примери из потоња два језика ушла су у српски преко турског као језика-посредника.

⁴⁶⁴ На пример, за именовање Васкрса у турском се користи гречизам (исп. Вуловић, Ђинђић 2012: 735).

српском народу (уп. т. 6.4.1.2.4.2.2.) и сведочити једну од последица директних међујезичких и међукултурних контаката, односно утицаја српског језика на турски који је – дијакхронијски посматрано – био ређи (Вуловић, Ђинђић 2012: 735). Н. Вуловић Емонтс и М. Ђинђић пишу да је према постојећим сазнањима тешко утврдити где је и на који начин дошло до преузимања лексеме *Восик*. Није јасно да ли је то због вековног расељавања и премештања српског становиништва на турску територију и да ли је назив остао у народном говору или је његова употреба условљена присуством у званичним документима попут дефтера (о овоме детаљније исп. Вуловић, Ђинђић 2012: 735–736).

6.5.1.2. Позајмљенице из словенских језика

6.5.1.2.0. У лексици из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику од позајмљеница словенског порекла⁴⁶⁵ јављају се црквенословенизми.

6.5.1.2.1. Црквенословенизми

6.5.1.2.1.1. Утицај црквенословенског језика је веома присутан у лексици из сфере православне духовности, а уколико грађу разматрамо према критеријуму непосредног преузимања⁴⁶⁶, највећи уплив позајмљеница управо је из црквенословенског језика⁴⁶⁷. Када се има у виду његов статус и културоносна функција у Православној Славији, дати налази нису толико изненађујући и неочекивани. У потоњем арелу црквенословенски језик вековима је прожимао свакодневицу људи, независно од сталежа или образовног нивоа (у примени на руску и српску социокултурну средину о овоме подробније у: Кончаревић 2013б: 166–170). Био је то језик Цркве и школе, што су, према мишљењу истакнутог културолога П. Н. Миљукова (1994: 15), два главна чиниоца сваке духовне културе. Такође, у временском и просторном погледу ареал *Pax Slavia Orthodoxa* представљао је изузетно стабилну и хомогену парадигму писмене и цивилизацијске културе (овде: хришћанске – уп. т. 4.2.3.), чије је централно обележје изричито сакрални карактер (Кречмер 2020: 26–27). Како наводи К. Кончаревић (2013б: 165), „овај језик и у прошлости и данас опслуживао је и опслужује скоро сав словенски ареал, и као такав представљао је и представља снажан кохезиони чинилац словенских култура и словенских књижевних језика, формираних под његовим већим или мањим утицајем” и „као један од најстаријих књижевних и сакралних језика у Европи [...] сведок континуитета и гарант очувања најбољих тековина словенских култура, а свакако и неодвојиви атрибут културног, верског и националног идентитета народа који су се њиме служили и служе”. Још од епохе литерарне и преводилачке делатности Тирила и Методија, захваљујући контактима црквенословенског са другим језицима, он је превазишао своју непосредну дијалекатску основу, поставши кадар да изражава појмове развијенијих култура и цивилизација – укључујући тековине теолошке, филозофске и научне мисли – истовремено остајући отворен за утицаје језика са којима ће и касније бити у контакту (Кончаревић 2013б: 165–166). Као посебно значајан у том смислу може се издвојити утицај грчког језика, нарочито услед превођења богослужбених књига. Према оцени М. Л. Ремњове, црквенословенски био је најпре језик разговора са Богом, језик богослужења и богослужбених књига (исп. Ремњова, Савелјев, Филичев 1999: 9–10), па је интеракција са

⁴⁶⁵ Овде немамо у виду руско-српску интеракцију (коју ћемо засебно размотрити).

⁴⁶⁶ Утицај страних језика на одређени језик не огледа се само у позајмљивању речи из тих језика, већ и у улози језика-посредика на путу лексике из једног језика у други (Драгићевић 2018б: 248).

⁴⁶⁷ Укључујући и староцрквенословенски језик (исп. Кончаревић 2013б: 185; Јовић 2016: 28).

грчким била неминовна. Такви одрази у лексици црквенословенског порекла примећују се у директном лексичком позајмљивању, али и у обиљу калкова, код којих не долази до преузимања лексичке јединице у целости већ само њене структуре или значења (Алексева 2009г: 181; исп. Фомина 2001: 176–181). Постојање извесног удела лексема руски и српски језик дугују управо творбеним и семантичким калковима са грчког (између осталог, и рус. *православие*, односно срп. *православље*), који су у ове језике често долазили кроз црквенословенски. Калкирање је иначе био један од основних начина лексичког богаћења у то време, па самим тим и изузетно продуктиван (уп. Драгићевић 2018б: 40–41)⁴⁶⁸, стога смо ради целовитијег увида у позајмљенице из црквенословенског језика укључили и такве примере, утолико пре што се ради о јединицама које су релевантне за нашу тему.

6.5.1.2.2. У синхронизацијским истраживањима лексике из сфере православне духовности констатује се значајно присуство црквенословенизама (нпр. Кончаревић 2018а: 77; Матеј 2012: 67; Шевченко 2016: 76; Авдрџић 2014: 22). У савременом руском језику тиме се указује на непрекидни континуитет духовно-црквене традиције⁴⁶⁹ (језичка веза успоставља се чак са првим писаним споменицима хришћанске културе), док дата појава у савременом српском језику сведочи и о додатној међукултурној размени и утицају руске традиције на српску (Кончаревић 2018а: 15, 77).

6.5.1.2.3. Међу примере црквенословенизама могу се убројати: нпр. рус. *агнец*, *бдение*, *безбожний*, *благоверный*, *Благовещение*, *благоволение*, *благоговение*, *благодатный*, *благодать*, *благословение*, *благословить*, *благочестивый*, *благочестие*, *благочинный*, *благочиние*, *блаженный*, *Богоневеста*, *Богоотроковица*, *бogoотступник*, *богоспасаемый*, *боготворение*, *Богоявление*, *великомученик*, *великомученица*, *владыка* / *Владыка*, *Владычица*, *внушать*, *внушение*, *возглас*, *возглашать*, *воздух*, *воплощение*, *воскресение*, *воскреснуть*, *воцерковление*, *вочеловечение*, *всеведущий*, *всемогущий*, *дарохранильница*, *добродетель*, *добротолубие*, *жажда*, *жертва*, *живоначальный*, *животворящий*, *житие*, *инок*, *инокиня*, *кандиловжигатель*, *крест*, *крестить*, *крестообразно*, *мощи*, *оглашенный*, *одежда*, *омовение*, *преждеосвященный*, *преисподняя*, *прелесть*, *подвиг*, *подвижник*, *пост*, *раб*, *раба*, *рождество*, *собор*, *совесть*, *сухоядение*, *тезоименитство*, *треба*, *ребник*, *резвон*, *тицеславие*, *тицеславный*, *усопший*, *ходатаица*, *ходатай*, *ходатайство*, *ходатайствовать*, *храм*, *целомудренный*, *целомудрие*, *Часослов*, *человеколюбивый*, *человеколюбие*, *щедрый*, *юродство*, *юродствовать*; срп. *бденије*, *безбожје*, *бесплотан*, *благоверје*, *благовољеније*, *благоговење*, *благодарствен*, *благоељеније*, *благоутробије*, *братија*, *васељена*, *васељенски*, *Васкрс*, *васкрсител*, *васпоставити*, *Вјерују*, *девствен*, *девственик*, *девствена*, *девственица*, *добродјетел*, *добродјетелан*, *добропобедан*, *житије*, *једносуитност*, *једносуитан*, *крст*, *Млекопитатељница*, *многољетствије*, *молебан*, *мољеније*, *молепствије*, *молитва*, *мошти*, *ниспслати*, *оваплотити*, *одежда*, *оживотворити*, *опитежиће*, *освештати*, *откровење*, *пјеније*, *плаштаница*, *подвижник*, *подобје*, *пост*, *преисподња*, *преласт* (*прелест*), *преосвештенство*, *преподобје*, *раб*, *раба*, *рождество*, *свештати*, *славословити*, *сухојаденије*, *сушти*, *Успеније*, *чтец*. Са становишта непосредног позајмљивања, независно од језика-изворника, њихова бројност далеко је већа⁴⁷⁰.

⁴⁶⁸ Између осталог, то потврђује и студија З. Никитовић где је проучавала сложенице у оригиналним српскословенским делима сакралног карактера (деталније исп. Никитовић 2014).

⁴⁶⁹ Високим уделом таквих црквенословенизама, како наводи у својој докторској дисертацији И. С. Шевченко, само се потврђује теза о дубинском утицају православне духовне културе на фомирање традиција руског народа и његовог погледа на свет (Шевченко 2016: 76).

⁴⁷⁰ У лексици из сфере православне духовности постоје многе лексеме које се квалификују као црквенословенизми, а према генетском критеријуму имају грчко порекло (нпр. рус. *амвон*, *апостол*, *архангел*, *архимандрит*, *вознесение*, *евангелие*, *икона*, *иерей*, *канон*, *литургия*, *орарь*, *стихира*; срп. *акатист*, *антифон*, *архиепископ*, *архиђакон*, *епитрахил*, *икона*, *кондак*, *митрополит*, *проскомидија*, *протојереј*, *стихар*, *фелон*) (исп. Кончаревић 2013б: 185). Ми смо такве примере третирали као грецизме.

6.5.1.2.4. Увидом у црквенословенизме запажа се изузетно висок удео лексема са апстрактним значењем (уп. Јовић 2016: 45). Они се претежно односе на хришћанске врлине, ортопраксију, називе црквених празника, теониме и теотокониме, радње и обележја која су својствена Богу или се односе на његово прослављање, називе чинова светости.

6.5.1.2.5. У целини посматрано, удео црквенословенизама у савременом руском језику већи је него у српском. Према проценама истраживача, лексика црквенословенског порекла креће се у распону од минимално 50% (А. А. Шахматов) до приближно 66% руског вокабулара (Л. В. Шчерба), на основу чега је Б. О. Унбегаун руски књижевни језик дефинисао као русифицирани црквенословенски језик (према Кончаревић 2013б: 170–171). Везе између ових језика несумњиво су изузетно тесне. В. В. Виноградов (1982: 10) писао је да је руски књижевни језик у периоду средњег века био црквенословенски. Црквенословенски елементи, па свакако и лексичке позајмљенице, толико су се органски упокопиле у руски језик да се њихово присуство ни данас готово не препознаје као наслеђе другог језика⁴⁷¹. Они су толико сродни домаћем језичком материјалу да руски човек – како наводи Мечковска (1998: 267) – у језичкој свести доживљава црквенословенизме као нешто своје, али „нарочито своје”. Као једна од маркантнијих одлика језичког стања у руској средини може се издвојити присуство активне црквенословенско-руске диглосије. Она је условљена континуираном употребом црквенословенског као богослужбеног језика, док савремени руски језик нема такав статус, нити такве иницијативе уопште имају ширу подршку (идеја о русификацији богослужења, као и пракса савршавања служби на руском језику, носе маргинални карактер – Кончаревић 2013б: 155).⁴⁷² То је изузетно занимљиво, нарочито у поређењу са српским стањем, које одликује напоредност и конкурентност употребе богослужбеног израза – традиционалног, црквенословенског, са једне стране и савременог, стандардног српског, са друге – и то уз све изразитију превагу овог потоњег (најисцрпнија теоријско-пројективна и емпиријска анализа проблематике савременог богослужбеног језика у Српској православној цркви понуђена је у: Бајић 2007а: 91–365) (Кончаревић 2013б: 194, 273). Отуда аналогно стање диглосије није карактеристично за савремени српски језички простор.

6.5.1.2.6. Потоња ситуација значајно је утицала и на говор верничке популације у руској и српској средини. Како показују резултати социоллингвистичких истраживања, управо се у црквенословенизмима огледа главно обележје говора православних верника и клирика. У руском језику позајмљенице из црквенословенског запажају се на свим нивоима организације језичког система, док су у српском оне заступљене у далеко мањој мери (Кончаревић 2013в: 179).

⁴⁷¹ Као једну од две кључне црте руског језика Пушкин је сматрао његов црквенословенски карактер. О томе пише и Мечковска: „1) его ‘славенскость’, т. е. ‘церковнославянскость’, причем Пушкин эту черту даже не обсуждает, это само собой разумеется: язык славено-русский, 2) ‘дары’ греческого языка: „В XI в. древний греческий язык вдруг открыл ему свой лексикон, сокровищницу гармонии, даровал ему законы обдуманной своей грамматики, свои прекрасные обороты, величественное течение речи; словом, усыновил его, избавя таким образом от медленных усовершенствований времени. Сам по себе уже звучный и выразительный, отселе заемлет он гибкость и правильность” (Мечковская 1998: 267).

⁴⁷² Полемику о употреби традиционалног или савременог језика у богослужењу изнедриле су борбе између архаиста и новатора у XIX и XX веку (увид у развој дате проблематике код Руса и Срба може се остварити у: Балашов 2001: 23–258; Кончаревић 2006: 291–306). Мада ово питање није резултирало расколом сада већ ни у једној средини, у Русији је током двадесетих и тридесетих година XX века постојало одређење да се стандардни језик (савремени руски) користи као литургијски. Управо то је представљало једну од најкарактеристичнијих одлика расколничке, такозване „Живе Цркве”, што је, како наводи К. Кончаревић, и довело до компромитовања идеје о русификацији богослужења све до наших дана (Кончаревић 2013б: 194).

6.5.2. Разлике међу истим позајмљеницама у руском и српском језику

6.5.2.1. Семантички ниво

6.5.2.1.1. За анализу појамљеница из сфере религије К. Кончаревић наводи да је значајно истражити случајеве неподударача значењског обима истих позајмљеница у различитим језицима. Такву појаву илуструје именицама *метания*, за коју наводи да у руском језику означава земни поклон (велику метанију) и *метаније*, која се у српском језику може односити и на земни и на појасни поклон (велике и мале метаније) (Кончаревић 2018а: 16). У свом корпусу ми смо пронашли још таквих случајева.

6.5.2.1.2. У оба анализирана језика постоји позајмљеница за означавање куване пшенице са шећером, медом или сувим грождем – рус. *коливо*,⁴⁷³ односно срп. *кољиво* (према грч. *κόλλυβον*).⁴⁷⁴ Дати појам у православној духовности има посебан смисао. Он упућује на зрно као симбол васкрсења (кувана пшеница, кувањем умрла, може се тумачити као симбол смрти тела и живота душе у Царству Небеском), а мед или шећер блаженство будућег века. Тако кољиво подсећа хришћане да су покојници пшеница која је пала у земљу да би донела плод обилан када дође до свеопштег васкрсења (Патријарх Павле, Књ. 2, 2015: 57; уп. Јн. 12, 24; 1 Кор. 15, 36). У руској култури данас, за разлику од српске, кољиво се чешће припрема од пиринча и приноси се искључиво за покој душе умрлих. Благосиља се у храму и користи за јело у петак прве недеље Часног поста – уочи Теодорове суботе – у спомен на чудо Светог великомученика Теодора Тирона (†306).⁴⁷⁵ Осим тога, кољиво се код Руса приноси за парастосе: благословено кољиво раздаје се присутнима у храму након што се парастос обави (СС, 273). У српској култури кољиво⁴⁷⁶ се прави од пшенице и не приноси се само за опела, парастосе и даће. Оно се спрема и за крсну славу (што је светковина) у знак сећања на

⁴⁷³ У савременом руском језику лексеме *коливо* и *кутъя* (*кутия*) имају готово синонимну употребу, што потврђују и подаци из речника Скљаревске (СС, 273). Ипак, кољиво за парастосе често се назива *кутъя* (*кутия*), *коливо* за пшеницу која се припрема за Велики пост.

⁴⁷⁴ У лингвистичким изворима махом се бележи да је у питању грецизам (Фасмер, Т. II 1986: 291; СС, 273; РСАНУ, Књ. X, 33). Патријарх Павле пак наводи да се срећу различите етимолошке интерпретације. Прва од њих указује на грчко порекло: именица *ο κόλλυβος* првобитно је служила за означавање тежине злата колико зрно пшенично, затим се њоме именовано такав делића злата, а доцније сваки новац мале вредности. Захваљујући примарном значењу настала је лексема *το κόλλυβον* и *τα κόλλυβα* у значењу сваке врсте колача од пшенице или куване пшенице која се приносила за спомен Светих у упокојених. Такву кувану пшеницу, према Валсамону, у једној беседи помиње Свети Атанасије. Са друге стране, М. Скабаланович сматра да се не ради о грецизму, што поткрепљује чињеницом да је потоња реч била непозната у Цариграду, па је Свети Теодор Тирон требало да објашњава њено значење епископу коме се јавио у сну. Д. Витковић усваја гледиште да је *кољиво* „неизвесне етимологије” и не искључује могућност да је потекла из неког другог језика (нпр. да је старојеврејског или словенског порекла) (Патријарх Павле, Књ. 2 2015: 57–58).

⁴⁷⁵ Има се у виду догађај када је цар Јулијан Флавије Клаудије (Јулијан Отпадник) наредио да се сва храна која се продавала на тргу попрска крвљу идољских жртава како би се њоме оскврнили хришћани. Свети великомученик Теодор јавио се цариградском архиепископу Евдосију и заповедио му да верницима нареди да једе кољиво, односно кувану пшеницу. Овом догађају посвећена је Теодорова субота, а у спомен на њега у петак се након литургије пређеосвећених дарова поје Молебни канон Светом великомученику Теодору. Иначе, прва субота Великог поста била је у Јерусалиму посвећена Светом Теодору већ у VII веку, а Канон Светог Теодора, који се поје на јутрењу у суботу, написао је у XI веку митрополит евахитски Јован (Енциклопедија православља, Књ. 3, 1906).

⁴⁷⁶ У савременом српском језику далеко се фреквентније користи синонимна лексема *жито* (нпр. уп. и *славско жито*), док се у РСАНУ констатује и *панахија* (дијал. *панаија*, *панаја*, *панајија*, *панакија*), лексема која у књижевном језику није високофреквентна (в. РСАНУ, Књ. V, 414–415, Књ. XIX, 217).

претке од којих је слава наслеђена. Славско жито неизоставан је део славске трпезе (исп. РСАНУ, Књ. X, 33, Енциклопедија православља, XXX).⁴⁷⁷

6.5.2.1.3. У руском језику лексемом *киот* именује се специјални застакљени ормарић за чување икона (детаљније в. т. 6.4.1.1.3.), док се *кивот*, односно *ћивот*, у српском језику користи за означавање ковчега у коме се чувају црквене реликвије и мошти светих угодника Божијих (уп. рус. *рака*, нпр. кивот са моштима – *рака с мошцама*) (РСАНУ, Књ. IX, 453; ТР, 106). Кивот се обично поставља на почасно и лако доступно место у храму (рецимо, испред иконостаса) како би верници могли да му се поклоне и целивају га. Обе лексеме, и *киот* и *кивот*, спадају у грецизме (од *κιβωτός* „јашик, ларь”, одн. „ковчег, шкриња” – Фасмер, Т. II 1986: 229)⁴⁷⁸ у основи реферирајући на Стари завет (нпр. исп. Изл. 25, 10–22; Пнз. 10, 2; 1 Цар. 8, 1–8; Јевр. 9, 4–5). Као што је познато, у Светињи над светињама чуван је кивот (= ковчег завета) где су се налазиле највеће светиње: таблице завета, крчаг са маном и Аронов жезал (в. Ракић 2002: 107–108).

6.5.2.1.4. У руском језику лексема *протопресвитер* (према грч. *πρωτοπρεσβύτερος*, букв. „первый пресвитер”, односно „први међу презвитерима”), служи за номинацију мирског свештеника у највишем презвитерском чину, као и за именовање датог чина (Православная энциклопедия, Т. LVIII, 479; Џыпин 2004: 212). Аналогни грецизам у српском језику – *протопрезвитер* – користи се као терминолошки синоним за *протојереј*,⁴⁷⁹ али углавном за номинацију свештеника из истакнутијих цркава (параκληса и сл.), што значи да ранг цркве има важну улогу у прагматичкој компоненти значења. У Русији је чин протопрезвитера установљен у другој половини XIX века, а 1890. године уведена је дужност са којом је био дуго повезан – то је протопрезвитер војног и морског свештенства. У свом домену такав клирик имао је готово једнака овлашћења као и надљжени архијереј у својој епархији (изузев, на пример, права хиротонисања). Он је вршио и дужност настојатеља Архангелске саборне цркве Московског Кремља. Развој околности у Русији довео је до укидања војног свештенства 1918. године, па је након Револуције чин протопрезвитера није односио на какву конкретну дужност.⁴⁸⁰ Данас се протопрезвитерски чин додељује за изразите заслуге пред Црквом у искључивим случајевима, и то на основу одлуке патријарха Московског и целе Русије. Говорити о протопрезвитерском чину у српској средини значи дефакто говорити о протојерејском, што значи да представља чин који се додељује свештенику за ревносну службу, с тим што ово није највиши чин код мирског свештенства (у СПЦ је то *протојереј ставрофор*). Произвођење у протопрезвитера обавља надлежни епархијски архијереј на основу посебних молитава из Архијерејског чиновника (које се и у РПЦ читају за протојереје – уп. Православная энциклопедия, Т. LVIII, 479). Кроз историју, како читамо у *Енциклопедији православља* (Књ. 3, 1576), протопрезвитер вршио је дужност која није била везана са епископским достојанством, па је тако замењивао одсутног патријарха или митрополита. Уколико би првојерарх био одсутан, протопрезвитер је на царском двору вршио чин великог водоосвећења, на царским часовима (на којима је и цар присуствовао)

⁴⁷⁷ У историји Цркве постојао је духовни покрет – Кољивари – који је иступао за заштиту светоотачког предања како у литургијској пракси, тако и у другим сферама црквеног живота. Појавио се крајем XVIII – почетком XIX века на Светој Гори, али се убрзо проширио по целој Грчкој. Назив покрета мотивисало је питање приношења кољива за упокојене у недељни дан, чему су се Кољивари противили, заступајући став да то треба чинити суботом (о овоме детаљније исп. Православная энциклопедия, Т. XXXVI, 323–335; Радовић 1976).

⁴⁷⁸ Руска лексема веома је стара: помиње се још у летописним споменицима старог руског наслеђа XII и XIII века (Срезневский, Т. II 1893: 1207, 1209).

⁴⁷⁹ Примера ради, за произвођење јереја у дати чин у *Чиновнику архијерејског свештенослужења* користи се управо термин *протопрезвитер* (в. Епископ жички Хризостом прир. 2006: 240).

⁴⁸⁰ Чин протопрезвитера често је био повезан са одређеним дужностима у РПЦ. Поменућемо, на пример, да су од краја XIX века у овом чину служили настојатељ кремљанске Успенске саборне цркве и протопрезвитер Велике цркве Зимског дворца у Санкт Петербургу (који је, између осталог, био духовник императора и царске породице), а од 1945. године чин протопрезвитера носио је по дужности и настојатељ московске Богојављенске саборне цркве у Јелогову (Православная энциклопедия, Т. LVIII, 479).

читао је прво јеванђеље на Трећем великопосном бденију, као и у чину омовења ногу на Велики четвртак. Он је стајао поред цара на читању страсних јеванђеља, а на сâм Васкрс је началствовао на јутрењу. У Недељу Свете Педесетнице, на вечерњу је читао молитве Светог Василија Великог.

6.5.2.2. Ниво лексичког статуса

6.5.2.2.1. У нашем корпусу забележен је и случај када исте позајмљенице имају различит лексички статус у два анализирана језика. Као пример ћемо издвојити називе чинова у црквеној хијерархији – *синкелл* и *протосинкелл* у савременом руском језику и *синђел* и *протосинђел* у српском.

6.5.2.2.1.1. У Руској православној цркви чиновни *синкелл* и *протосинкелл* данас се не додељују, те оба грецизма у савременом руском језику спадају у историзме. Њима се именovalo свештено или монашко лице који је живело уз архијереја (патријарха или епископа) као сарадник у управљању и сведок чистоте његовог живљења (ТР, 143). Дата дужност установљена је на Халкидонском сабору, а постојала је како на Истоку, тако и на Западу. У почетку синђели су били клирици који су живели са архијерејем у једној келији (отуда и назив: *σύν + κελλίον* → сакелејник). Како наводи Ј. Поповић (Књ. 12, 1977: 522), синђели⁴⁸¹ су били чланови Патријаршијског савета и управљали су многим црквеним пословима. Они су обављали разне налоге патријарха, стално су се налазили поред њега, што је и омогућило да имају непосредан увид у то какав живот води. Архијереји су настојали да бирају образованије људе за синђеле како би могли да им помажу у решавању важнијих питања (Станковић прир. 2004: 161). Иако су у почетку били попут патријарховог келејника, значај синђела временом се повећавао: они су постајали не само утицајни помоћници патријарха, већ и његови заменици, па су заузимали изузетно висок положај у систему црквене управе. О томе казује и податак да су у средњем веку и епископи тежили синђелском звању⁴⁸² (Цыпин 2004: 216). У Русији се среће, поред осталих, код митрополита Георгија у XI веку (исп. Купранис 1999: 154).⁴⁸³ Патријарх или епископ је могао имати више синђела. Када је њихов број нарастао по епископским дворима, они су били под управом клирика који се назива *протосинкелл* (= први међу синђелима). Протосинђел се налазио уз патријарха и обично му је био први кандидат за наследника (исп. Брокгауз, Ефрон, Т. XXX 1900: 33; Православна енциклопедија, Књ. 2, 259; Енциклопедија православља, Књ. 3, 1577).

6.5.2.2.1.2. У Српској православној цркви и постоје чиновни *синђел* и *протосинђел*. Они се активно користе у религијском дискурсу и односе се искључиво на монашка лица. На тај начин, синђел представља чин који је, у поређењу са мирским свештенством, еквивалентан звању протонамесника, док протосинђел одговара чину протојереја (Душанић прир. 2000: 208; Кончаревић 2018а: 76–77). Епархијски архијереј додељује потоњи чин јермонаху узорног и честитог живота који својим животом и радом доприноси напретку црквеног живота (Душанић прир. 2000: 205–206).

⁴⁸¹ Дату лексему Ј. Поповић користи у лику *сингел* (в. нпр. Поповић, Т. 12 1977: 522).

⁴⁸² У историји Цркве, према запажањима В. А. Ципина (2004: 216), постојала је видна тенденција да синђелска дужност прерасте у титулу.

⁴⁸³ Такав податак износи се на основу археолошких истраживања чији су предмет били датирани печати јерарха Руске цркве. Тако се са једне стране печата, који је припадао митрополиту Георгију, налазио следећи натпис: „+Κ(υρι)ε β(οη)θ(ει) Γεωργ(ηο) μ(ητ)ροπο(λιτη) Ροσιας као συγκελλω” (ортографију дајемо према Купранис 1999: 154, будући да се Русија иначе пише са омегом, не са омикроном), што у преводу значи „Господе, помози Георгију, митрополиту Русије и синђелу”.

6.5.3. Позајмљенице из угла руско-српске интеракције

6.5.3.1. Русизми у српском језику

6.5.3.1.1. За проучавање језичких контаката између руског и српског језика, како наводи П. Пипер (2003: 257), српски русисти и србисти интересују се готово једнако дуго колико постоји српска русистика и нормативистичка србистика. Уколико се изузму језици који су били у дужем непосредном контакту са српским, и језици који су се системски учили у српском образовном систему као језици великих култура, једино је руски у јачој мери оставио видљив утицај на лексички фонд српског језика (Радовић-Тешић 2009: 78). О томе колико је деловање руског језика на српски одиграло значајну улогу, казује и мишљење И. Клајна који сматра да би без руског утицаја „наш језик био до крајности осиромашен” (Ивић и др. 2007: 182).⁴⁸⁴

6.5.3.1.2. Под (лексичким) русизмом подразумева се „проста или изведена реч јаче или слабије кореспондентна својим обликом, садржајем или неким екстралингвистичким својством (на пример, психоллингвистичким или социоллингвистичким) с неком руском речју која је, будући у руском језику изворна или позајмљеница, непосредно или посредно утицала на формирање речи у датом језику која се квалификује као русизам (Пипер 2003: 281).

6.5.3.1.3. Русизми из сфере православне духовности констатовани су као значајна проблематика у области конфронтативне лингвокултурологије (Кончаревић 2018а: 15–16), међутим они засад нису привлачили већу пажњу лингвиста. То се одразило и постојећа истраживања, која су отуд релативно малобројна (нпр. Левушкина 2015).

6.5.3.1.4. За потребе овог истраживања ми ћемо русизме анализирати на корпусу *Речника русизама* који је израдио Ј. Ајдуковић (1997: 109–310).⁴⁸⁵ Он се највише бавио темом русизама у српској лингвистици, па су као резултат Ајдуковићевих проучавања монографски опис задобила многа питања у вези са русизмима, лексичком и, шире, лингвистичком контактологијом (нпр. Ајдуковић 1997, 2004, 2014).

6.5.3.1.4. У савременом српском језику могу се издвојити следећи русизми из сфере православне духовности: *баћушка, безбож(и)је, безмолвије, безмолвни, бесловесан, беспоповац, беспорочан, благовоније, благоденствије, благодужије, благозвучан, благозвучје, благонадежан, благообразан, благопријатан, благорасудити, благоустројство, благоухати, благочестив, благочестије, богоискатељ, боготворан, боготворити, божески, божествен, Божество, братија, великолепије, венценосац, Вјерују, вјечнаја памјат, владичествовати, војеначалник, војинство, горд, горделив, гордост, гостоприман, девствен, доброжелатељ, Домострој / домострој, заупокојен, зачатије, злочестив, злочестије, истјазавати, истјазање, источник, јестаство, јестество, јуродив, келар, крепост, крјуки, лавра, магновен, Месеџослов, матушка, мирјанин, мирски, многословље, настављење, насушни, небожител, ненависник, ненавистан, непостижим, нишчи (духом),⁴⁸⁶ образ, оваплотити,*

⁴⁸⁴ О улози рускословенског језика у формирању српског књижевног језика детаљније исп. Младеновић 2008: 203–226.

⁴⁸⁵ За разлику од позајмљеница о којима смо досад писали, русизми представљају најслабије проучену групу лексема из сфере православне духовности. Како је ово једно од првих истраживања дате теме, у ком се нуди и инвентаризација русизама (што се у литератури истиче као један од важнијих задатака – исп. Кончаревић 2018а: 16), уврстили смо и позајмљенице из руског као језика непосредног преузимања. Поред неистражености теме, опредељењу за такав приступ допринела је репрезентативност ексцерпираних примера, али и ауторска концепција *Речника* (одабир грађе).

⁴⁸⁶ За нас је релевантна употреба у саставу фразеологизма библијског порекла *нишчи духом* (сиромашни духом), стога га евидентирамо на тај начин (о семантици фразеологизма више у: Велимировић 2001б: 30–31; Вуловић 2015: 259).

оваплоћење, опит, погибелъ, погружен, погрузити, подвиг, подворје, плот,⁴⁸⁷ поредак, порок, предстати, преподобан, преподобије, пристрастије, промисао, раскол, Саздатељ, сладострастан, сујеверје, торжествен, торжество, укрепљење, час, чинодејствовати итд.⁴⁸⁸

6.5.3.1.5. Као што се може закључити, русизми из сфере православне духовности у значајној мери опслужују област догматике и аскетике. Видно се издваја лексика која се односи на Бога, човека кроз призму хришћанске антропологије, затим радње, особине и обележја, по правилу из домена апстрактног, узвишеног, али и емпиријског – сензуалног и интуитивног (врлине, греси и пороци). Заступљени су и русизми који опслужују сферу деловања и устројства Цркве – нпр. у вези са црквеном организацијом, називима духовних лица (у првом реду монашких и свештених), одређеним чиновима светости, црквеним титулама. Посебно место заузимају русизми који се тичу богослужбене сфере. Констатовани су и поједини примери који се односе на руско старообредништво.

6.5.3.1.6. На корпусу русизама запажају се примери који имају функцију лексичких маркера религијског дискурса.⁴⁸⁹ Са друге стране, сви констатовани русизми немају исти употребни потенцијал, што значи да се међу њима налазе и они који су карактеристични за уже употребне сфере (нпр. за одређене сакралне жанрове попут молитве⁴⁹⁰). Употреба русизама одлика је и језичког израза појединих посленика на пољу теологије. Као добар пример може се издвојити архимандрит др Јустин (Поповић) – преподобни Јустин Нови Ћелијски. Оно што је занимљиво јесте да је отац Јустин био језички веома иновативан, па је у својим теолошким делима показивао склоност ка стварању нових речи (в. Кончаревић 2019: 724–725). Из његовог пера настајала је нова терминологија, али је и упућивао на стару, задржавао је (међу којима и русизме), што није случај са многим другим ауторима (о језику и стилу теолошких расправа преподобног Јустина подробније исп. Кончаревић 2019).

6.5.3.2. Србизми у руском језику

6.5.3.2.1. Када су у питању позајмљенице из сфере православне духовности, утицај српског језика на руски био је мањи него утицај руског језика на српски. Постојећи примери, посведочени у руским репрезентативним енциклопедијским изворима и у *Руско-српском и српско руском теолошком речнику*, релативно су малобројни и по правилу тичу се безеквиваленте лексике: (*крестная*) *слава*, *славский*, *задужбина*, *богомольческое движение*, *святосаввье / святосаввие*, *Сербляк* (в. нпр. Православная энциклопедия, Т. 2, 294, Т. 10, 247, 674, 685, Т. 14, 94, 480, Т. 28, 597, Т. 29, 471, Т. 39, 971, Т. 61, 50; ТР, 175, 197) итд. Они нису добили распрострањеност на нивоу шире популације, сфера употребе им је знатно ужа (обично се користе при помињању реалија из српске духовне културе, као и у стручној литератури), па су углавном познати упућенијим говорницима. Отвореност за дијалог култура, активна примена нових технологија (друштвене мреже, блогови, интернет-странице итд.), све већа доступност информација, мобилност становиштва, интензивни контакти Руске и Српске православне цркве, као и руског и српског народа у целини – које, иначе, спајају

⁴⁸⁷ У религијском, а нарочито теолошком дискурсу, *тело* и *плот* се не поистовећују, као што то није случај ни у грчком језику, где се прави дистинкција још од термина *σῶμα* и *σάρξ* (подробније исп. Вешовић 2016; Јанарас 2005).

⁴⁸⁸ Између осталог, у корпусу су такође забележени русизми који су се одомаћили у лексичком фонду српског језика и у међувремену доживели адаптацију (нпр. *всемогући*, *всесилан*, *гостопримство*, *препрата*, *расколњик*, *сабор* → *свемогући*, *свесилан*, *гостопримство*, *припрата*, *расколник*, *сабор*).

⁴⁸⁹ Нпр. *благорасудити*, *великолепије*, *девствен*, *истјазавати*, *јестество*, *погибелъ*, *торжествен*.

⁴⁹⁰ Нпр. *војначалник*, *војинство*.

везе дубинског карактера, међу којима и духовне – свакако доприносе већој употреби и познавању србизама из сфере православне духовности у руском језику.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

7.0. У овој глави сумираћемо разматрања из досадашњег тока дисертације и указаћемо на могуће правце будућих истраживања лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику.

7.1. Рекапитулација

7.1.1. Проучавање интеракције језика и религије спада међу питања научне мисли која осветљавају односе из реда фундаменталне важности. Постоје мишљења према којима се језик и религија квалификују као први системи који су извршили утицај на моделирање људске свести, па у светлу антропоцентричке парадигме у хуманистици важно место заузима сагледавање човека као *homo religious-a*. Неки истраживачи не искључују да се ради о најстаријем архетипу у људском роду који је имао реперкусије на бројне аспекте живота људи. Када је у питању научни домен, и то – још уже – лингвистички, интересовање за језичка питања перципирана у религијском кључу постоји веома дуго, будући да је још у далекој прошлости постојала перманентна тежња ка познавању језика култа и приближавању знања о њему. За руски и српски народ пресудну улогу имало је примање хришћанства, које је умногоме детерминисало правце развоја њихове историје, културе, менталитета, али и језика.

7.1.2. У савременој лингвистици најцеловитије проучавање узајамних односа језика и религије задобија се у оквиру теолингвистике, интегралне и аутономне научне дисциплине која припада домену екстерне лингвистике. Као дисциплина синтетичког карактера, теолингвистика предметно се налази на граници двеју области – теологије и лингвистике. Иако релативно млада, она бележи значајна достигнућа, иако је јасно се пред њом налази доста питања која чекају своје разрешење. Теолингвистика доживљава снажан замах у земљама словенског ареала, па и у српској средини. У постојећој литератури уочава се видно интересовање за проблематику конфесионалне маркираности језичких нивоа, а нарочито за лексички ниво, који представља један од стожера теолингвистичких проучавања словенских језика.

7.1.3. Ова докторска дисертација представља први покушај комплексне систематске анализе лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику. Дата проблематика може се оценити као једна од теоријски слабије разрађених и емпиријски слабије истражених у конфронтативној лингвистици. Монолингвално стање унеколико је боље, и то доминантније у руској науци о језику, с тим што проучавање лексике из сфере православне духовности прате различити изазови и хетерогеност приступа, укључујући проблематику назива, његовог појмовно-терминолошког одређења, затим тематске класификације, анализе. Све то указује да се ради о сложеном објекту проучавања, којим ћемо се овом приликом бавити са три аспекта: лексичко-семантичког, лексикографског и лингвокултуролошког.

7.1.4. Лексика из сфере православне духовности заузима важно место у лексичком систему савременог руског и српског језика. Она представља сложен подсистем лексема који се издваја како предметном детерминисаношћу, тако и специфичностима језичког карактера.

7.1.4.1. Са становишта природе лексичког састава, могуће је издвојити две веће групе: нетерминолошку и терминолошку лексику. Имајући у виду особености саме православне духовности, а превасходно чињеницу да обухвата и домен науке и животне свакодневице,

наведене стратификационе групе немају увек оштре границе, већ се некада додирују, а неретко и преклапају. Имајући у виду да интерпретација *православне духовности* за коју смо се определили укључује и теолошку димензију, нашим истраживањем обухваћене су обе групе. На тај начин, пажњу смо посветили и терминолошкој лексцици. Сагледали смо њено формирање, указали на битније карактеристике и понудили преглед тематске разумејености према дисциплинама које теолошка терминологија опслужује. Размотрен је систем богословских дисциплина, као и контактне и комплементарне дисциплине, што имплицира да смо се одлучили за шири приступ проучавању теолошке терминологије. Такво опредељење произилази из настојања да понудимо што исцрпнију анализу, будући да таквих покушаја, колико нам је познато, досад није било, али и зато што су ширим приступом обухваћени примери који у теолошком дискурсу заузимају важно место, а који би остали неиспитани у кључу ужег приступа. Руководећи се потоњим критеријумима, поред апелативне осврнули смо се и на ономастичку лексику из сфере православне духовности.

7.1.4.2. Даље истраживање посветили смо проблематици лексичког значења. Из тог угла расветљавају се семантичка конзистентност, логичко-епистемолошке специфичности, сложеност значењске структуре, комплексност предметно-појавне макрокомпоненте. Питања лексичког значења сагледана је и поредбено, у религијском и нерелигијском дискурсу, где се констатују специфичности на нивоу предметно-појавне и конотативне макрокомпоненте лексичког значења, као и у равни семске структуре.

7.1.4.3. Бавили смо се и проблемом тематске класификације лексике из сфере православне духовности. Уз пропратна сагледавања понудили смо модел класификације који обухвата 124 тематске целине.

7.1.4.4. Лексичко-семантичку перспективу закључили смо истраживањем назива за монашка лица у савременом руском и српском језику. Дата тематска група послужила нам је као модел за илустрацију ужих диференцирања. Том приликом издвојене су и сличности и разлике у двама језицима. На основу спроведене анализе, која је обухватила 13 група (општи називи за монашка лица, називи за монашка лица према дужности у манастиру, према монашком чину, врсти послушања, интерперсоналним односима, начину организације монашког живота, подвигу и врсти подвига, духовном искуству и ауторитету, духовном дару, чину у црквеној хијерархији, оловљавању, географском одређењу и чину светости), такође смо понудили предлог тематске класификације. Изузев што се ради о карактеристичној тематској групи, лексеме које улазе у њен састав често су недовољно познате говорницима руског и српског језика. То се односи и на стручњаке, лингвисте, будући да су лексикографском анализом утврђене многе грешке и непрецизности у примерима из наведене тематске групе.

7.1.5. Наредни аспект истраживања јесте лексикографски. Након уводних разматрања, посвећених лексикографији као научној дисциплини, приступили смо сагледавању речника као извора података о религији. У анализу су ушла два типа која се у речничкој типологији често издвајају као најопштија: то су енциклопедијски и лингвистички речници. Детаљније смо се бавили овим потоњим, лингвистичким, усредредивши се како посебне речнике (нпр. терминолошке, лингвокултуролошке), тако и опште (нпр. дескриптивне). Лексика из сфере православне духовности посматрана је као објекат лексикографије. Потреба за њеном заступљеношћу уочава се и у општим и у терминолошким речницима, а констатује се и условљеност лексикографског описа и екстралингвистичких фактора, а најпре друштвених идеологија. Као еклатантан пример издваја се период атеистичке друштвене оријентације у XX веку, када је лексикографски приступ лексцици из сфере православне духовности неретко био идеолошки детерминисан, а не лингвистички, како би требало.

7.1.5.1. Даља анализа усмерена је на преводну лексикографију. Определили смо се за речнике у којима су руски и српски (српскохрватски) језик заступљени као објекти, и то у другој половини XX и почетком XXI века. Први ниво истраживања спроведен је у оквирима

речничке микроструктуре, и то кроз призму одабира и начина презентације лексичке грађе, као и пратећих елемената речника. Други ниво анализе тиче се речничке микроструктуре. Размотрили смо следеће елементе речничког чланка: фонетске информације, ортографске информације, етимолошке информације, граматичке информације, квалификатори употребне и стилске вредности, семантизација (укључујући културно маркирану лексику), илустративни примери, устаљене фразе и изрази. Резултати анализе показују да се као најизазовнији аспект издваја семантизација. Проблеме који се испољавају у том смислу груписали смо у две веће целине: проблеми у вези са лексичким значењем и проблеми у вези са природом лексикографског поступка. Када је у питању прва група, издвајају се редукција значења, сужавање значења, проширивање значења и погрешно дефинисање значења, док друга обухвата шири преглед важнијих проблема, са посебним освртом на идентификациону акултурацију и проблематику одговарајућег одабира преводног еквивалента. Сагледавања прате наши коментари, а често и предлози за унапређење лексикографске праксе.

7.1.5.2. Можемо закључити да се комплексност лексикографске обраде лексема из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику огледа у чињеници да за њихов одговарајући опис није довољно поседовати лингвистичка знања, већ и друга – из области теологије и њој контактних и комплементарних дисциплина. Наш је предлог да се приликом лексикографске обраде дате лексике, независно од типа речника (преводни, дескриптивни или неки други), ангажују компетентни лексикографи или макар стручни консултанти – нпр. теолингвисти, теолози. Према нашем мишљењу, то би могло утицати на смањење грешака и неравнина, а истовремено би допринело квалитету и информативности речника.

7.1.6. Изучавању лексике из сфере православне духовности приступали смо и из угла лингвокултурологије. Разматрали смо корелацију религије и културно маркиране лексике, али и лингвокултуролошки потенцијал лексема које представљају објекат наше анализе. На тај начин, истраживали смо односе у тријади *религија – култура – лексика*, могућности конфронтативне анализе религијске лексике, општа разматрања и импликације за лингвокултуролошку анализу лексике из сфере православне духовности. У том кључу успостављена је типологија појмовних односа између лексема и култура, приликом чега се издвајају: 1) лексеме за означавање појмова присутних у обема културама, 2) лексеме за означавање појмова присутних у обема културама, али уз одређене разлике, 3) лексеме за означавање појмова присутних у једној, а непознатих у другој култури, 4) лексеме за означавање појмова непознатих у обема културама.

7.1.6.1. У даљој анализи фокусирали смо се на предметно-појавну макрокомпоненту лексичког значења, а тачније на денотативне и функционалне односе. Сагледали смо проблематику денотативне безеквивалентности, денотативне еквивалентности уз неједнако језичко означавање, функционалне сличности различитих реалија и функционалне различитости истих или сличних реалија. Поменућемо неке од важнијих закључака. Истраживање је показало да је појава денотативне безеквивалентности најзаступљенија у тематским групама лексема са већим потенцијалом за национално-културне модификације (нпр. црквени празници, црквени обичаји, трпеза и свакодневица православног човека, органи црквене власти, црквене награде, чиновни у црквеној хијерархији итд.), док је најслабије приметна у групама општецрквеног карактера. Оне се односе на реалије карактеристичне за православну духовност уопште, па су као такве слабо подложне или неподложне утицајима културних традиција конкретних народа (нпр. општи појмови Цркве, Свете тајне, духовни свет, богослужбени предмети). Размимоилажења у руском и српском језику могу се приметити, између осталог, и у следећем: у смеру руско-српског поређења уочава се присуство реалија које упућују на додатну разуђеност и хијерархизацију појмова из сфере православне духовности, највише у сфери црквеног живота (нпр. органи црквене власти, црквене награде, дужности и чиновни у хијерархији Цркве, делови црквеног мобилијара, молитвословља и помињања при вршењу Светих тајни и молитвословља), док се

код српско-руског конфронтирања видно издвајају реалије које одражавају богатство црквених празника и обичаја.

7.1.6.2. Своје место у истраживању задобила је и лексика из сфере православне духовности као одраз међујезичких и међукултурних контаката. Оно што је карактерише у том погледу јесте присуство позајмљеница из других језика. У оквиру несловенских сагледали смо превасходно грецизме, латинизме и хебраизме, а црквенословенизме на нивоу позајмљеница из словенских језика. Како се испоставља, највећи удео чине грецизми и црквенословенизми, што је изазвано језичким факторима, али и екстралингвистичким, превасходно везаним за примање хришћанства. Анализирали смо проблематику када код истих позајмљеница у руском и српском језику долази до разлика у семантици и лексичком статусу.

7.1.7. У поређењу савременог руског и српског језика испољено је више сличности него разлика. Висок ниво сличности може се објаснити утицајем како лингвистичких, тако и екстралингвистичких фактора, у првом реду условљених заједничким еклисијалним оквиром развоја духовности и православног цивилизацијског модела код руског и српског народа. Са друге стране, постојеће разлике неретко су повезане са језичким чиниоцима, али и национално-културним особеностима двају народа. Отуда се у конфронтативној перспективи срећу разлике на нивоу ужих тематских група, лексичко-семантичких обележја лексема, начина лексикографске обраде, као и лингвокултуролошких одлика. Напоследку, превази сличности над разликама значајно доприноси и сродност анализираних језика.

7.1.8. Узевши у обзир све до сада наведено, може се закључити да лексика из сфере православне духовности представља веома сложену проблематику чија опсежнија разрада у руском и српском језику тек предстоји. Посреди је тематски разгранат, а по својој природи умногоме специфичан лексички подсистем који истраживаче ставља пред озбиљан и деликатан задатак. Компетентно и адекватно бављење лексиком из сфере православне духовности претпоставља, у првом реду, одговарајуће увиде у шири опсег научних дисциплина – не само лингвистичких, већ и теолошких и њима контактних и комплементарних дисциплина.

7.2. Перспективе даљих проучавања

7.2.1. У наставку ћемо понудити преглед могућих праваца будућих истраживања лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику. Имајући у виду да наведеној тематици може приступати из различитих визура, ми ћемо се у овом делу ограничити на аспекте која чини окосницу наше дисертације, а то су лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти.

7.2.1.1. Када је у питању домен лексичко-семантичких проучавања, руску и српску лексику из сфере православне духовности било би значајно детаљније истражити из угла системских односа. Код парадигматских лексичких односа пажњу би требало посветити најпре садржинским односима међу лексемама. Иако је у литератури констатовано да садржинско-формални односи носе релативно маргиналан карактер у наведеном лексичком подсистему, сматрамо да их ипак не треба занемарити (између осталог, ни проблематику међујезичке хомонимије и паронимије⁴⁹¹). Свакако да би посебно место заузимало изучавање полисемије (разматрања полисемантичке структуре лексема, развој секундарних значења, механизми оствривања вишезначности). Што се тиче синтагматских односа, који су иначе

⁴⁹¹ Ову терминолошку варијанту задржавамо због традиције, као и М. Радић Дугоњић, која се датом проблематиком највише бавила у русистици (исп. Радић-Дугоњић 1991: 7).

слабије истраженији него парадигматски, било би упутно расветлити питања као што су корелација колокабилности и лексичког значења, питања могућих и немогућих колокација итд. Интересантна може бити анализа лексике из сфере православне духовности кроз призму вербалних асоцијација. Иако се таква проучавања спроводе у више лингвистичких дисциплина, овде би вербалне асоцијације послужиле као метод за проучавање лексичког значења, будући да се путем асоцијативних тестова и материјала асоцијативних речника може доћи до важних сазнања о семантици лексема. Када смо већ поменули проблематику лексичког значења, простор за даља истраживања видно се огледа на нивоу конотативне макрокомпоненте лексичког значења, мада специфичности предметно-појавне макрокомпоненте такође завређују подробнија сагледавања (поред осталог, симболичка и мистичка значења). Одлике лексичког значења могу се шире изучавати кроз поредбену призму религијског и нерелигијског дискурса. Неминовно је да посебан изазов носи разграничавање термиолошке и нетермиолошке лексике, трагање за јаснијим лингвистичким критеријумима такве дистинкције, свакако уз шири обухват примера. Поменули бисмо такође истраживачко подручје које осветљава однос термиолошке лексике и лексике из општег фонда, укључујући процесе попут (де)терминологизације и (де)сакрализације лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику. На крају, али не и најмање важно, у тежњи ка појмовном и термиолошком уједначавању лингвистичке терминологије, не треба занемарити ни проблематику називља лексике.

7.2.1.2. Лексикографска проучавања могла би се одвијати како на нивоу преводних речника општег типа, тако и термиолошких. Као изазовну видимо тематику која се односи на семантизацију (нпр. исправност и прецизност⁴⁹² семантизације, мешање лексема који се односе на православну и римокатоличку средину, укључујући неразграничавање случајева када разлике постоје, типологија грешака у семантизацији, затим проблематика одабира адекватних преводних еквивалената, издвајање значења и редослед њиховог навођења код полисемичних лексема, разграничавање полисемије и хомонимије у светлу лексикографске презентације, коментарисање културно маркиране лексике), речничке квалификаторе (нпр. исправност и доследност употребе квалификатора, оправданост другачијих приступа и увођења нових квалификатора, нарочито у зависности од типа речника, проблеми квалификације у случајевима када може доћи до идентификационе акултурације), ортографско обликовање (нпр. у случајевима када постоји размимоилажење у религијском и нерелигијском дискурсу, у дублетним случајевима – уз разрешавање првенства навођења облика, одабира облика који ће бити заступљен у одредници, а који не, квалификације њихове употребне вредности). У домену речника општег типа потребно је позабавити се питањима попут адекватности лексикографског описа и актуелности заступљене грађе, уклањања идеолошких елемената из атеистичког периода, инвентаризације материјала који захтева измену, давање предлога грађе за ажурирање речника, трагање за новим путевима организације речничког чланка и новим моделима техничког обликовања у складу са достигнућима савремене лексикографије. Руско-српској и српско-руској лексикографији такви послови тек предстоје када је у питању лексика из сфере православне духовности,⁴⁹³ а њима би било добро да претходе – или паралелно да се одвијају – проучавања утемељена на искуству лексикографске теорије и праксе, односно у складу са оним што је Б. Станковић с правом истицао, а то је стварање преводних речника који су научно засновани (а не мање или више механички), са ослоном на сазнањима до којих долази наука о језику, нарочито у конфронтативној перспективи (исп. Станковић 1999: 5–23).

7.2.1.3. Правце будућих истраживања у области лингвокултурологије могуће је тражити у више проблемских подручја. Детаљније сагледавање тек предстоји када је у питању ниво

⁴⁹² Што је нарочито релевантно за теолошку терминологију.

⁴⁹³ Ово се односи и на многе друге лексичке подсистеме.

конотативне макрокомпоненте лексичког значења. У том погледу нарочити фокус треба усмерити на фонску лексику, речи са унутарњом формом и историзме. Истраживање позајмљеница као сведока интеркултурног дијалога може се одвијати у смеру лингвокултуролошке анализе која би подразумевала осветљавање историјских и културних околности њиховог позајмљивања. Будућа истраживања могу подразумевати проучавање асоцијативних поља културно маркиране лексике, као и лингвокултуролошког потенцијала засебних тематских група лексике из сфере православне духовности, међу којима лексике реалија, ономастичке лексике итд.

7.3. Овом докторском дисертацијом начињени су први кораци у комплексном проучавању лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику. Настојали смо да представимо важнији круг питања у вези са датом проблематиком. На многа смо дали одговор, на нека само делимично, поједина смо проблематизовали скрећући пажњу на њихов значај, а многа питања ће тек добити свој одговор у будућим разматрањима. Како лексика из сфере православне духовности није довољно истражена, нарочито у конфронтативној перспективи, датим истраживањем настојали смо донекле да исправимо затечено стање, а предоченим резултатима да пружимо довољно увида и аргумената који могу да допринесу адекватном сагледавању лексике из сфере православне духовности и доношењу лингвистички одговарајућих решења приликом даљих проучавања. Навели смо важније правце у којима се она могу одвијати, па уколико наша дисертација буде послужила као импулс да се ова тема расветљава и у будућности, сматраћемо да смо постигли један од важнијих циљева.

8. ЛИТЕРАТУРА

8.1. ИЗВОРИ

8.1.1. Лексикографски извори (лингвистика)

8.1.1.1. Дескриптивни речници

1. Евгеньева, А. П. (ред.). *Словарь русского языка: в 4 томах*. Москва: Издательство «Наука», Полиграфресурсы, 1999.
2. Кузнецов, С. А. (ред.). *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт, 2000.
3. Николић, Мирослав (ур.). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
4. Ожегов, С. И., Н. Ю. Шведова. *Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений*. Москва: ООО «А ТЕМП», 2006.
5. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. I–XIX. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–2014.
6. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Књ. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
7. Скляревская, Г. Н. *Лексика современного русского православия: толково-энциклопедический словарь*. Санкт-Петербург: Контраст, 2016.
8. Чернышев, В. И. (ред.). *Словарь современного русского литературного языка: в 17 томах*. Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950–1965.

8.1.1.2. Преводни речници

1. Бошковић, Радослав. *Српско-руски речник*. Београд: Јасен, 2013.
2. Ђуровић, Димитрије. *Речник руско-српскохрватски: са граматиком руског језика*. Београд: Француско-српска књижара А. М. Поповића, 1946.
3. Иванович, Слободан, Иосиф Петранович. *Русско-сербскохрватский словарь = Руско-српскохрватски речник*. Москва: Руски језик, 1981.
4. Кончаревић, Ксенија, Милан Радовановић. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник = Русско-сербский и сербско-русский богословский словарь*. Београд: Службени гласник, 2012.
5. Кошутић, Радован. *Примери књижевнога језика руског. Т. 3. Речник*. Београд: Државна штампарија, 1926.
6. Московљевић, Милош С. *Речник руског и српскохрватског језика*. Београд: Научна књига, 1963.
7. Станковић, Богољуб (ур.). *Руско-српски речник*. Нови Сад – Москва: Матица српска, Руски језик, 1998.

8. Толстой, И. И. *Сербскохорватско-русский словарь = Српскохрватско-руски речник*. Москва: Русский язык, 1982.
9. Poljanec, Radoslav Franjo. *Rusko-hrvatski ili srpski rječnik = Русско-хорватский или сербский словарь / sastvili Radoslav F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.

8.1.1.3. Други типови речника

1. Ајдуковић, Јован. „Речник русизама”. У: *Русизми у српскохрватским реченицама: принципи адаптације: речник*. Београд: Фото Футура, 1997, 109–310.
2. Прохоров, Ю. Е. (общ. ред.). *Россия. Большой лингвострановедческий словарь*. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2007.

8.1.2. Лексикографски извори (теологија, контактне и комплементарне дисциплине)

8.1.2.1. Енциклопедије

1. *Енциклопедија православља*, Књ. 1–3. Београд: Савремена администрација, 2002.
2. *Православна енциклопедија. Велики православни богословски енциклопедијски речник*. Т. 1–2. Нови Сад: Православна реч, 2000.
3. *Православная энциклопедия*, Т. I–LVI. Москва: Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“, 2000–2021.

8.1.2.2. Речници

1. „Богословско-литургический словарь“. В: *Настольная книга священнослужителя. Т. 4*. Москва: Московская Патриархия, 1983, 645–792.
2. Брија, Јован протојереј др. *Речник теолошких појмова*. Београд: Хиландарски фонд Богословског факултета СПЦ, 1999.
3. Плужников, В. И. *Термины российского архитектурного наследия. Архитектурный словарь*. Москва: Искусство – XXI век, 2011.
4. Ракић, Радомир (прир.). *Библијски речник*. Београд: Златоусти, 2002.
5. Стошић, Љиљана. *Речник црквених појмова*. Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
6. Филатов, В. В. *Словарь изографа*. Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 1997.

8.1.2.3. Појмовници

1. Поповић, Радомир В. *Појмовник црквене историје*. Београд: Артпринт, 2007.

8.1.3. Остало

1. Бурега, В. В., архимандрит Симеон (Томачинский). *Гомилетика: учебник бакалавра теологији*. Москва: Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия, Издательский дом «Познание», 2018.
2. Митровић, Тодор. *Основе живописања: приручник*. Београд: Висока школа – Академија Српске православне цркве за уметности и конзервацију, Задужбина Светог манастира Хиландара, 2012.
3. Цисарж, Бранко А. прот., прот. Живан М. Маринковић. *Омилитика или теорија црквеног говорништва*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1969.

8.2. ЦИТИРАНА ДОКУМЕНТА

8.2.1. Црквени устави

1. *Устав Српске православне цркве, 1957.* <[http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20\(1947\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20(1947).pdf)> (датум приступа: 18. 8. 2020).
2. *Устав Руской Православной Цркве, 2017.* <<http://www.patriarchia.ru/db/document/133114/>> (дата обраћања: 18. 8. 2020).

8.2.2. Декрети, укази

1. Декрет Совета Народных Комиссаров „Об отделении церкви от государства и школы от церкви“, 1918. <<https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5325/>> (дата обраћања: 15. 9. 2020).
2. Указ Президента Российской Федерации от 30.01.1998 г., № 120. День матери. <<http://www.kremlin.ru/acts/bank/11964>>, <<http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102051361>> (дата обраћања: 4. 3. 2022).

8.2.3. Уредбе

1. *Положение о монастырях и монашествующих*, 2017. <<http://www.patriarchia.ru/data/2017/11/30/1239117034/monks%202017.docx>> (дата обращения: 14. 1. 2022).
2. *Положение о наградах Русской Православной Церкви*, 2017. <<http://www.patriarchia.ru/data/2021/04/16/1238269131/nagrody2017.docx>> (дата обращения: 14. 1. 2022).
3. *Уредба за унутрашњи и спољашњи манастирски живот*. Београд: Издање Светог архијерејског синода Српске православне цркве, 1963.
4. *Уредба о богословијама Српске православне цркве са правом јавности*, 2011. <http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B1%D0%B0_%D0%BE_%D0%B1%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D1%81%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D1%86%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B5_%D1%81%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC_%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_2011> (датум приступа: 23. 5. 2021).
5. *Уредба о ордену Светог Саве у Српској православној цркви*, 1986. <http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B1%D0%B0_%D0%BE_%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%83_%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B3_%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5_%D1%83_%D1%81%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%98_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%98_%D1%86%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B8_1986> (датум приступа: 10. 8. 2021).

8.2.4. Правилници

1. Правилник о Листи стручних, академских и научних назива: 53/2017-100, 114/2017-38, 52/2018-123, 21/2019-302, 34/2019-185, 6/2020-122, 24/2020-4, 152/2020-65, 10/2021-90, 48/2021-219. *Службени гласник Републике Србије*. Година LXXIII, бр. 53, 30. мај 2017а, 100–111.
2. Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља: 114/2017-37, 24/2020. *Службени гласник Републике Србије*. Година LXXIII, бр. 114, 20. децембар 2017б, 37–38.
3. *Правила унутарњег распоредка обучајућих се*, г. Воронеж: ВДС, 2021.
4. *Правила унутарњег распоредка обучајућих се религиозне организације - духовне образовне организације вишег образовања «Казанска духовна семинарија Казанске Епархије Руске Православне Цркве»*. Казань: Казанска духовна семинарија, 2021.
5. *Правила унутарњег распоредка обучајућих се (правила поведенија студената), религиозне организације - духовне образовне организације вишег*

образования «Московская духовная академия Русской Православной Церкви». Сергиев Посад: Московская духовная академия, 2021.

6. *Правила приёма на обучение по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата в религиозную организацию – духовную образовательную организацию высшего образования «Воронежскую духовную семинарию Воронежской Епархии Русской Православной Церкви» на 2021/2022 учебный год.* Воронеж: Воронежская духовная семинария, 2020.
7. *Правила приема в религиозную организацию - духовную образовательную организацию высшего образования «Екатеринбургская духовная семинария Екатеринбургской Епархии Русской Православной Церкви» для поступающих на обучение по основным образовательным программам высшего образования - программам бакалавриата, по очной и заочной формам обучения, на 2022/2023 учебный год.* Екатеринбург: Екатеринбургская духовная семинария, 2021.
8. *Порядок приема в религиозную организацию – духовную образовательную организацию высшего образования «Казанская духовная семинария Казанской Епархии Русской Православной Церкви» для поступающих на обучение по основным образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, на 2022/2023 учебный год.* Казань: Казанская духовная семинария, 2021.
9. *Правила приема в религиозную организацию - духовную образовательную организацию высшего образования «Московская духовная академия Русской Православной Церкви» для поступающих на обучение по основным образовательным программам высшего образования - программам бакалавриата, очная форма обучения, на 2022/2023 учебный год,* Сергиев Посад: Московская духовная академия, 2021.
10. *Правила приема на обучение по основным образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата на 2021/2022 учебный год.* Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская духовная академия, 2021.

8.2.5. Статути

1. *Статут Високе школе – Академије Српске Православне Цркве за уметности и конзервацију,* 2018. <<https://akademijaspc.edu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Prilog-1.-SA-SPC-STATUT-2018.pdf>> (датум приступа: 14. 1. 2022).
2. *Статут Православног богословског факултета Универзитета у Београду,* 2006. <<https://bfspc.bg.ac.rs/fakultet/dokumenta/>> (датум приступа: 14. 1. 2022).
3. *Статут Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки” у Фочи – Универзитет у Источном Сарајеву,* 2009. <<http://www.bogoslovski.ues.rs.ba/wp-content/uploads/2018/06/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82-%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B0.pdf>> (датум приступа: 14. 1. 2022).
4. *Устав религиозной организации – духовная образовательная организация высшего образования «Воронежская духовная семинария Воронежской Епархии Русской Православной Церкви» (новая редакция).* Воронеж: Воронежская духовная семинария, 2017.

5. *Устав муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Вятская православная гимназия во имя преподобного Трифона Вятского» г. Кирова.* Киров: Вятская православная гимназия, 2014.
6. *Устав религиозной организации – духовная образовательная организация высшего образования «Екатеринбургская духовная семинария Екатеринбургской Епархии Русской Православной Церкви» - изменения и дополнения утверждены Епархиальным Архиереем 10 декабря 1999г., 13 февраля 2002г., принят в новой редакции, Распоряжение от 21 декабря 2012г. Н п/84, принят в новой редакции, Распоряжение от 15 апреля 2015г. Н п/21 (новая редакция).* Екатеринбург: Екатеринбургская духовная семинария, 2015.
7. *Устав религиозной организации – духовная образовательная организация высшего образования «Казанская духовная семинария Казанской Епархии Русской Православной Церкви».* Казань: Казанская духовная семинария, 2015.
8. *Устав религиозной организации – духовной образовательной организации высшего образования «Московская духовная академия Русской Православной Церкви».* Москва: Московская духовная академия, 2015.
9. *Устав частного общеобразовательного учреждения религиозной организации «Нижегородская Епархия Русской Православной Церкви (Московский Патриархат)» «Нижегородская православная гимназия имени преподобного Сергия Радонежского» (новая редакция).* Нижний Новгород: Нижегородская православная гимназия, 2016.
10. *Устав религиозной организации – духовной образовательной организации высшего образования «Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия».* Москва: Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия, 2021.
11. *Устав частного общеобразовательного учреждения «Православная гимназия во имя святых Мефодия и Кирилла г. Белгорода».* Белгород: Православная гимназия г. Белгорода, 2017.
12. *Устав религиозной организации – духовной образовательной организации высшего образования «Сретенская духовная академия Русской Православной Церкви».* Москва: Сретенская духовная академия, 2021.
13. *Устав религиозной организации – духовной образовательной организации высшего образования «Санкт-Петербургская Духовная Академия Русской Православной Церкви».* Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская Духовная Академия, 2015.
14. *Устав частного общеобразовательного учреждения религиозной организации «Нижегородская Епархия Русской Православной Церкви (Московский Патриархат)» «Саровская православная гимназия имени преподобного Серафима Саровского» (новая редакция).* Саров: Саровская православная гимназия, 2016.

8.2.6. Студийски програми

1. Минская духовная академия. *Образовательные программы.* <<http://minda.by/%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%be%d0%b2%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%8b%d0%b5->

%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%bc%d1%8b/>
(дата обращения: 14. 12. 2021).

2. Факултет музичке уметности Универзитета уметности у Београду. Докторске академске студије. *Студијски програм Науке о музичкој уметности*, 2018. <https://www.arts.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2018/03/FMU_NAUKE_O_MUZICKOJ_UMETNOSTI_DAS.pdf>(датум приступа: 14. 1. 2022).

8.2.7. Силабуси

1. Силабус предмета *Сакрална комуникација са основама стилистике*. Основне академске студије. Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2013.
2. Силабус предмета *Сакрална комуникација*. Мастер академске студије. Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2013.
3. Силабус предмета *Теолингвистика*. Докторске академске студије. Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2014.
4. Силабус предмета *Теолингвистичка проучавања словенских језика*. Докторске академске студије. Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2016.

8.3. ИСТРАЖИВАЊА ЈАВНОГ МЊЕЊА И ЗВАНИЧНИ ПОДАЦИ

8.3.1. Истраживања јавног мњења

1. *Государственные и общественные институты: оценки деятельности*. Всероссийский центр изучения общественного мнения. Москва, 27.12.2018. <<https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/gosudarstvennye-i-obshchestvennye-instituty-ocenki-deyatelnosti>> (дата обращения: 20. 7. 2021).
2. *Главные российские институты: общественная оценка*. Всероссийский центр изучения общественного мнения. Москва, 26.11.2020. <<https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/glavnye-rossiiskie-instituty-obshchestvennaja-ocenka>> (дата обращения: 20. 7. 2021).
3. *Највише поверење грађана у војску, цркву, полицију и РГЗ*. Републички геодетски завод. 22.12.2020. <<https://www.rgz.gov.rs/vesti/4344/vest/najvi%C5%A1e-poverenje-gra%C4%91ana-u-vojsku-crkvu-policiju-i-rgz>> (датум приступа: 20. 7. 2021).
4. *Javno mnjenje Srbije. Politički aktivizam građana Srbije*. Centar za slobodne izbore i demokratiju, United States Agency International Development. Beograd, jun 2017. <<http://www.cesid.rs/wp-content/uploads/2017/06/POLITI%C4%8CKI-AKTIVIZAM-GRA%C4%90ANA-SRBIJE-2017.pdf>> (датум приступа: 20. 7. 2021).

8.3.2. Званични подаци

1. Духовное образование на пороге перемен. *Официальный сайт Московского Патриархата. Русская Православная Церковь* <<http://www.patriarchia.ru/db/text/1184617.html>> (дата обращения: 15. 7. 2016).
2. Столичные хлебозаводы испекут свыше 2,5 миллиона куличей. 14 апреля 2017, Официальный сайт Мэра Москвы. Департамент торговли и услуг города Москвы <https://www.mos.ru/news/item/22903073/?utm_source=search&utm_term=serp> (дата обращения: 7. 2. 2022).
3. Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата. Об Отделе. <https://mospat.ru/ru/department/> (дата обращения: 14. 12. 2021).

8.4. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Аверинцев, С. С. „Крещение Руси и путь русской культуры“. В: М. В. Назаров (сост.). *Русское зарубежье в год тысячелетия крещения Руси*. Москва: Столица, 1991, 52–60.
2. Аверинцев, С. С. (ред.) *Христианство. Энциклопедический словарь. Т. I–III*. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1993–1995.
3. Ајдуковић, Јован. *Русизми у српскохрватским речницама: принципи адаптације: речник*. Београд: Фото Футура, 1997.
4. Ајдуковић, Јован. *Увод у лексичку контактологију: теорија адаптације русизама*. Београд: Фото Футура, 2004.
5. Ајдуковић, Јован. *Руско-инословенска контактолошка истраживања*. Београд: Фото Футура, 2014.
6. Ајџановић, Наташа. „Контрастивно проучавање руског и српског језика“. *Славистика XI* (2007): 244–259.
7. Алексеева, М. О. „Когнитивные аспекты изучения терминологии русского православия“. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена, Серия: Филология* 119 (2009а): 197–202.
8. Алексеева, М. О. „Своеобразие пространства смыслов в терминологии русского православия“. *Вестник Московского университета* 22, 3 (2009б): 111–122.
9. Алексеева, М. О. „Семасиологические аспекты изучения терминологии православия“. *Вестник Московского университета, Сер. 22. Теория перевода* 2 (2009в): 140–156.
10. Алексеева, М. О. *Термины русского православия в семасиологическом и ономазиологическом аспектах*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2009г.
11. Алефиренко, Н. Ф. *Спорные проблемы семантики*. Москва: Гнозис, 2005.
12. Андрейченко, Е. В. «Возрожденная лексика русского языка в пространстве и времени культурного контекста». *Болгарская русистика* 3–4 (2006): 46–53.
13. Андрейченко, Е. В. *Возвращенная лексика русского языка конца XX века: лингвистический статус, социокультурная детерминированность*,

функционирование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Алматы: Казахский национальный университет им. аль-Фараби, 2007.

14. Андрейченко, Е. В. „Православная лексика русского языка – истоки, традиции и современность“. В: Гочо Гочев (сост.). *Десятый международный симпозиум «Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного в традиционной и корпусной лингвистике»: доклады и сообщения. Болгария, Велико-Тырново, 8-11 апреля 2010 г.* Велико-Тырново: Издательство «ИВИС», 2010, 29–33.
15. Анисимова, Е. Е. *Религиозный дискурс: функциональный и антропологический аспекты*. Москва: МГЛУ, 2019.
16. Апостолски оци. *Дела апостолских ученика / предео са грчког изворника и краће уводе и напомене написао Епископ Захумско-Херцеговачки и Приморски Атанасије*. [Света Гора]: Манастир Хиландар; Требиње: Манастир Тврдош; Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Мироточивога; Никшић: Браћа Станишићи, 1999.
17. Апресян, Ю. Д. „Лексикографическая концепция Нового большого англо-русского словаря“. В: Ю. Д. Апресян, Э. М. Медникова, А. В. Петрова и др. *Новый большой англо-русский словарь: В 3 т. Том 1*. Москва: Русский язык, 1993, 6–17.
18. Апресян, Ю. Д. *Избранные труды. Том 1. Лексическая семантика*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995.
19. Апресян, Ю. Д. „Основания системной лексикографии“. В: Ю. Д. Апресян (общ. ред.). *Языковая картина мира и системная лексикография*. Москва: Языки славянских культур, 2006, 33–160.
20. Апресян, Ю. Д. *Исследования по семантике и лексикографии. Т. 1. Парадигматика*. Москва: Языки славянских культур, 2009.
21. Арутюнова, Н. Д. *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры, 1999.
22. Архиепископ Вениамин Нижегородский и Арзамасский. *Новая скрижаль или Объяснение о церкви, о литургии и о всех службах, и утварях церковных*. Москва: Издательство Православного Братства Святителя Филарта Митрополита Московского, 1999.
23. Астэр, И. А. *Современное русское православное монашество: социально-философский анализ*. Санкт-Петербург: Архей, 2010.
24. Ахманова, О. С. *Очерки по общей и русской лексикологии*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1957.
25. Ахманова, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Едиториал УРСС, 2004.
26. Бајић, Ружица. *Богослужбени језик у Српској православној цркви: прошлост, савремено стање, перспективе*. Београд: Институт за српски језик САНУ; [Бањска]: Манастир Бањска, 2007а.
27. Бајић, Ружица. „О потреби познавања неких термина из грчког језика из области православља данас“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* L (2007б): 55–63.

28. Бајић, Ружица. „О православним празницима у Речнику Матице српске и Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ”. У: Срето Танасић (гл. ур.). *Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова II*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007в, 9–20.
29. Бајић, Ружица. „О проблемима превођења неких лексичких јединица из области православне духовности са руског на српски језик”. *Наш језик XXXIX/1–4* (2008): 35–42.
30. Бајић, Ружица. „О лексици из области православне духовности у *Српском рјечнику* Вука Стефановића Караџића”. У: Богољуб Шијаковић (ур.). *Српска теологија данас: први годишњи симпозион 2009 (29–30. мај 2009)*. Београд: Православни Богословски факултет, 2010а, 442–450.
31. Бајић, Ружица. „Светосавље кроз лексику савременог српског језика”. *Српски језик XV*, 1–2 (2010б): 229–244.
32. Бајић, Ружица. „Неки проблеми лексикографске обраде појединих лексема из области православне духовности у савременом српском језику”. У: Богољуб Шијаковић (ур.). *Српска теологија данас (27–28. маја 2011)*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2012, 729–733.
33. Бајић, Ружица С. *Лексика из сфере православне духовности у српском језику и њена лексикографска обрада*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013.
34. Бајић, Ружица, Наташа Вуловић. „Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику (*анђео, ангел / демон, бес*)”. *Црквене студије* 6 (2009): 271–279.
35. Балашов, Николай прот. *На путу к литургијском узрађивању*. Москва: Културно-просветителски центар «Духовна библиотека», 2001.
36. Бартмињски, Жежи. *Језик – слика – свет*. Београд: SlovoSlavia, 2011.
37. Басовская, Е. Н. „Словарь: попытка советизации (отзыв Ф. П. Филина о «Словаре русского языка» С. И. Ожегова) – публикация и комментарии Е. Н. Басовской”. *Филологический класс* 1, 35 (2014): 50–57.
38. Белић, Александар. *Опита лингвистика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
39. Берђајев, Николај. *Руска идеја: основни проблеми руске филозофске мисли XIX и почетка XX века*. Београд: Бримо, 2001.
40. Берђајев, Николај. *Смисао историје*. Београд: Бримо, 2002.
41. Березович, Е. Л. „Библейская лексика в топонимии Русского Севера”. *Известия Уральского государственного университета* 5 (1997): 77–88.
42. Берић, Славица. „Узмиш ли туђу реч, себе си потуђио”. *Политика*, 25. 8. 2014. <<https://www.politika.rs/scc/clanak/302974/Magazin/Uzmes-li-tudu-rec-sebe-si-rotudio>> (датум приступа: 7. 4. 2022).
43. Берков, В. П. *Двуязычная лексикография*. Москва: Астрель, 2004.
44. Блум, Антоније митрополит. *Данашњи човек пред Богом: борба за православни духовни живот у глобализованом свету*. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, 2008.

45. Бобырева, Е. В. „Религиозный дискурс: ценности и жанры“. *Знание. Понимание. Умение* 1 (2008): 162–167.
46. Богдановић, Димитрије. *Ликови светитеља*. Београд: Главни савез удруженог православног свештенства, 1972.
47. Богдановић, Димитрије. „Крсна слава као светосавски култ“. У: *О крсном имену: Зборник радова*. Београд: Просвета, 1985, 486–511.
48. Богдановић, Димитрије. „Свети Сава“. У: *Свети Сава. Сабрани Списи*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 1986, 9–28.
49. Богдановић, Димитрије. *Студије из српске средњовековне књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1997.
50. Бодуэн де Куртенэ, И. А. *Избранные труды по общему языкознанию*. Москва: АН СССР, 1963.
51. Божии Симчук, Милица С. *Ономастички слојеви и њихова дијалекатска подлога у књижевном делу Борисава Станковића*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2020.
52. Бошњаковић, Жељко С., Гордана Р. Штасни. „Лексикографска обрада лексеме *Христос* у речницима српског књижевног и народног језика“. *Српски језик XXII* (2017): 95–116.
53. Брокгауз, Ф. А., И. А. Ефрон. *Энциклопедический словарь: в 86 т.* Санкт-Петербург: Семеновская Типолитография, 1890–1907.
54. Брянчанинов, Игнатий святитель. *Полное собрание творений и писем святителя Игнатия Брянчанинова в восьми томах. Том I. Аскетические труды / сост. и общ. ред. А. Н. Стрижёв*. Москва: Паломник, 2014.
55. Бугаева, И. В. „Семантические процессы в религиозной лексике“. В: *III Международные Бодуэновские чтения: И.А.Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания (Казань, 23-25 мая 2006 г.): труды и материалы: в 2 т. Т. 2*. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2006, 137–140.
56. Бугаева, И. В. *Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ*. Москва: РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2007.
57. Бугаева, И. В. „Иконимы: ономастический этюд. Номинации Богородичных икон“. В: *Русская филология и межкультурная коммуникация: наука, практика, преподавание: сборник статей. Вып 2*. Москва: Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина, 2008а, 33–43.
58. Бугаева, И. В. „Структурно-семантический анализ иконимов“. В: *XXX Кирилло-Мефодиевские чтения «Славянский мир: вера и культура»: сборник статей*. Самара: Изд-во СНЦ РАН, 2008б, 99–109.
59. Бугаева, И. В. *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI*. Москва: Изд-ство РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2008в.
60. Бугаева, И. В. „Динамические процессы в религиозной лексике“. В: *Сборник научных трудов по материалам Международной научной конференции (15–16 мая 2014 г., г. Трнава, Словакия)*. Брно: Университет св. Кирилла и Мефодия, 2014, 49–54.
61. Бугаева, И. В. „Лексема ‚икона‘ в функционально-семантическом и словообразовательном описании“. *Русский язык как инославянский* 7 (2015а): 18–26.

62. Бугаева, И. В. „Теолингвистика: теология+лингвистика?“. В: Дорота Шумска, Кшиштоф Озга (ред.). *Язык и метод: Русский язык в лингвистических исследованиях XXI века. Т. 2: Лингвистический анализ на грани методологического срыва*. Краков: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015б, 293–300.
63. Бугаева, И. В. «Лингвотеология как новое направление лингвистических исследований». В: *Научное наследие Б.Н. Головина в свете актуальных проблем современного языкознания (к 100-летию со дня рождения Б.Н. Головина). Сборник статей по материалам международной конференции*. Нижний Новгород: ДЕКОМ, 2016, 87–92.
64. Бугарски, Ранко. *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995.
65. Бугарски, Ранко. *Језик у контексту*. Београд: Чигоја штампа, 1997.
66. Булавина, С. В. *Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2003.
67. Булгаков, Макарий Архиепископ Харьковский и Ахтырский. *Введение в православное богословие*. Минск: ХАРВЕСТ; Москва: АСТ, 2000.
68. Булыгина, Е. Ю., Т. А. Трипольская. «Деидеологизация словарного описания религиозного слова в русской лексикографической традиции.» *Вестник Новосибирского гос. ун-та. Серия: История, филология*. Т. 14. Вып. 2: Филология. 2015, 61–67.
69. Бурвикова, Н. Д., В. Г. Костомаров. „Лингвокультурологические единицы в обучении языку“. В: *Материалы IX конгресса МАПРЯЛ (Братислава, 16-21 августа 1999). Доклады и сообщения российских ученых*. Bratislava: МАПРЯЛ – Asociacia rusistov Slovenska, 1999, 153–158.
70. Буслаев, Ф. И. *Исторические очерки русской народной словесности и искусства: в 2 томах. Том. 1. Русская народная поэзия*. Санкт-Петербург: Типография Товарищества „Общественная польза“, 1861.
71. Бытева, Т. И. „К уточнению некоторых лексикографических понятий“. *Вестник Новосибирского государственного университета*. Серия: История, филология Т. 11, 9 (2012): 13–17.
72. Валгина, Н. С. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: «Логос», 2003.
73. Васечко, Валентин протоиерей. *Сравнительное богословие*. Москва: Изд-во ПСТГУ, 2012.
74. Васиљевић, Максим епископ. *Светост: божанска и људска. Богословско-историјско истраживање Светог, светости и светитеља у Цркви*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2010.
75. Василий Великий, святитель. *Творения иже во святых отца нашего Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийской: Т. I–III*. Санкт-Петербург: Издательство П. П. Сойкина, 1911.

76. Василий Великий, Святитель, Архиепископ Кесарии Каппадокийской. *Творения. Том первый. Догматико-полемические творения. Экзегетические сочинения. Беседы*. Москва: Сибирская благовозвонница, 2009.
77. Велимировић, Николај Д. епископ. *Вера светих: катихизис Источне православне цркве*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1970.
78. Велимировић, Николај владика. *Изабрана дела у 10 књига. Књига III*. Ваљево: Глас Цркве, 1996а.
79. Велимировић, Николај владика. *Српски народ као теодул / Изабрана дела у 10 књига, свети владика Николај Жички, књ. 9*. Ваљево: Глас Цркве, 1996б. <https://svetosavlje.org/srpski-narod-kaio-teodul/>
80. Велимировић, Николај. *Емануил. Касијана. Љубостињски стослов / Изабрана дела у 10 књига, владика Николај, књ. 6*. Ваљево: Глас цркве, 2001а.
81. Велимировић, Николај. *Мисионарска писма. I део*. Линц – Аустрија: Православна црквена општина ЛИНЦ, 2001б.
82. Велимировић, Николај свети владика. *Символи и сигнали*. Пирот: Pi Press, 2003.
83. Велимировић, Николај. *Живот Светог Саве*. Шид: Српска православна заједница Шид, 2009.
84. Велимировић, Николај. *Охридски пролог: илустровани*. Крагујевац: Духовни луг, 2017.
85. Вендина, Т. И. *Средневековый человек в зеркале старославянского языка*. Москва: Индрик, 2002.
86. Вендина, Т. И. *Введение в языкознание*. Москва: Высшая школа, 2008.
87. Верещагин, Е. М. *Русский язык и российское православие: общефилологическая проблематика*. Москва: Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова, 2007.
88. Верещагин, Е. М., В. Г. Костомаров. *Лингвострановедческая теория слова*. Москва: Русский язык, 1980.
89. Верещагин, Е. М., В. Г. Костомаров. *Язык и культура*. Москва: Русский язык, 1990.
90. Вешовић, М. К. *Термини soma и sarks у контексту формирања новозаветне антропологије – историјат, семантичка и компаративна анализа*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2016.
91. Видковски, Антони. *Православље као правоживље*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара; Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009.
92. Видовић, Жарко. *Његош и косовски завјет у новом вијеку*. Београд: Филип Вишњић, 1989.
93. Виноградов, В. В. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: Издательство «Наука», 1977.
94. Виноградов, В. В. *Очерки по истории русского литературного языка XVII–XIX вв.* Москва: Высшая школа, 1982.
95. Витас, Душко, Цветана Крстев. „Нацрт за информатизовани речник српског језика”. *Научни састанак слависта у Вукове дане 44/3 (2015): 105–116*.

96. Влајић-Поповић, Јасна. „Грецизми у српском језику (осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања)”. *Јужнословенски филолог* LXV (2009): 375–403.
97. Влахов, Сергей, Сидор Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
98. Влахов, Иерофей митрополит. *Православная духовность*. Москва: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009.
99. Воркачев, С. Г. «Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании». *Филологические науки* 1 (2001): 64–72.
100. Воробьев, В. В. *Теоретические и прикладные аспекты лингвокультурологии*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва: Российский университет дружбы народов, 1996.
101. Воробьев, В. В. *Лингвокультурология*. Москва: Издательство Российского университета дружбы народов, 2006.
102. Вранеш, Александра. *Основи теорије и историје библиографије*. Бањалука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске; Београд: Филолошки факултет, 2010.
103. Вуловић, Наташа. *Српска фразеологија и религија: Лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
104. Вуловић, Наташа, Ружица Бајић. „Лексикографска и фразеографска обрада неких лексема из области православне духовности у једнојезичним речницима савременог српског језика“. *Црквене студије* 9 (2012): 455–464.
105. Вуловић, Наташа, Марија Ђинђић. „О лексици из сфере православне духовности у савременом турском језику“. У: *Српска теологија данас: трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011)*. Београд: Православни богословски факултет, 2012, 734–738.
106. Вучковић, Снежана. „О језику хришћанске културе — Библија као велика објава речи“. У: *Српска теологија данас: трећи годишњи симпозион 2011 (27–28. мај 2011)*. Београд: Православни Богословски факултет, 2012, 659–663.
107. Гадомски, А. К., Ксенија Кончаревић (гл. ур.) *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова = Теолингвистика: международный тематический сборник работ*. Београд: Православни богословски факултет: Институт за теолошка истраживања, 2012.
108. Гадомский, А. К. „Русская теолингвистика: история, основные направления исследований“. *Стил* (2010): 357–373.
109. Гадомский, А. К. „Польская теолингвистика на рубеже XX–XXI столетий.“ В: А. К. Гадомски, Ксенија Кончаревић (прир.). *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова = Теолингвистика: международный тематический сборник работ*. Београд: Православни богословски факултет: Институт за теолошка истраживања, 2012, 13–27.
110. Гадомский, А. К. *Теолингвистические исследования в славянском языкознании: учебное пособие*. Симферополь: ООО «Форма», 2017.
111. Гадомский, А. К., А. В. Ермошин, С. И. Кузьмин, Н. Г. Николаева, С. И. Федотова, В. Хлебда, О. В. Чевела (ред.). *Хрестоматия теолингвистики. Том 2: сборник статей*. Ульяновск: ООО «Мастер Студия», 2019.

112. Гајић, Јован. „У славу оснивача српске цркве и школе”. *Политика*, 27. 1. 2017. <<https://www.politika.rs/scc/clanak/372923/Drustvo/U-slavu-osnivaca-sccpske-crkve-i-skole>> (датум приступа: 27. 1. 2021).
113. Гак, В. Г. „О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте)“. В: *Актуальные проблемы учебной лексикографии*. Москва, 1977а, 11–27.
114. Гак, В. Г. *Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков*. Москва: Международные отношения, 1977б.
115. Гарднер, И. А. *Богослужбное пение Русской Православной Церкви. Т. I. Сушность, система и история*. Москва: ПСТГУ, 2004.
116. Геращенко, М. Б. *Реактивизация лексики к началу XXI века (семанτικο-лексикографический аспект)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Белгород: БГУ, 2009.
117. Гладышева, Е. В. и Л. В. Нерсесян. *Словарь-указатель имен и понятий по древнерусскому искусству*. Москва: «Странный мир», 1991. <<https://azbyka.ru/otechnik/books/download/13887-%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C-%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C-%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD-%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%BE-%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83.pdf>> (дата обращения: 25. 7. 2021).
118. Глубоковский, Н. Н. *Греческий язык Нового Завета в свете современного языкознания*. Петроград: Типография В. Д. Смирнова, Екатеринбургский кан. № 45, 1915.
119. Гольберг, И. М. *Религиозно-проповеднический стиль современного русского литературного языка: моральные концепты*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Московский педагогический государственный университет, 2002.
120. Горбаневский, М. В. „Из опыта культурно-исторического анализа топонимии: русские ойконимы и православие“. В: Е. М. Поспелов, Р. А. Агеевак (отв. ред.). *Топонимия и общество*. Москва: МФГО АН СССР, 1989, 11–34.
121. Горбачевич, К. С., А. С. Герд (гл. ред.) *Большой академический словарь русского языка. Том 9, Л-Медь*. Москва: Наука; Санкт-Петербург: Наука, 2007.
122. Гортан-Премк, Даринка. „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику”. *Наш језик XXIV/3* (1980): 107–114.
123. Гортан-Премк, Даринка. „Српскохрватска лексикографија XIX века (преглед лексикографских концепција)”. *Наш језик XXVI/2–3* (1984): 141–146.
124. Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
125. Гортан Премк, Даринка. „Српска лексикографија данас”. *Јужнословенски филолог LXXIII*, 3–4 (2017): 291–313.

126. Горюшина, Р. И. *Лексика христианства в русском языке (системные отношения прямых конфессиональных и производных светских значений слов)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Волгоград: Волгоградский государственный педагогический университет, 2002.
127. Гочанин, Мирьяна. „Семантическо-деривационное гнездо лексемы *Бог* в сербском языке”. В: *Церковь и проблемы современной коммуникации. Сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции*. Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007, 65–76.
128. Грбић, Јелена. „Светосавље – омен за нумен православља”. *Саборност* 7 (2013): 145–158.
129. Григорий Богослов, святитель. *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольского: Т. I–II*. Санкт-Петербург: Издательство П. П. Сойкина, 1912.
130. Григорије Светогорац. *Тумачење Божанствене литургије*. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, 2010.
131. Грковић-Мејдор, Јасмина, Ксенија Кончаревић (ур.) *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013.
132. Григорий Синаит, преподобный. *Творения*. Москва: Новоспасский монастырь, 1999.
133. Григорий Нисский. „Творения Святаго Григория Нисскаго, Часть первая“. В: *Творения Святых Отцев въ русском переводе, издаваемые при Московской духовной академии. Том тридцать седьмой*. Москва: Типография В. Готы, 1861.
134. Гринев-Гриневич, С. В. *Терминоведение*. Москва: Академия, 2008.
135. Громько, В. В., А. В. Буганов. *О воззрениях русского народа*. Москва: Паломник, 2000.
136. Грујић, Радослав. „Црквени елементи крсне славе”. У: *О крсном имену: Зборник радова*. Београд: Просвета, 1985, 407–485.
137. Гудков, В. П. *Сербская лексикография XVIII века*. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Филологический факультет, 1993.
138. Гудков, Владимир, Екатерина Якушкина. „Сербская лексикография“. В: М. И. Чернышева (отв. ред.). *Славянская лексикография: международная коллективная монография*. Москва: Издательский центр «Азбуковник», 2013, 146–165.
139. Гумбольдт, Вильгельм фон. *Избранные труды по языкознанию*. Москва: Прогресс, 1984.
140. Даль, В. И. *Пословицы русского народа. Сборник В. Даля в 2-х т.* Москва: Художественная литература, 1989.
141. Даль, В. И. *Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т.* Москва: РИПОЛ классик, 2006.
142. Дамљановић, Дара. *Руски језик у Србији. Уџбеници до 1941. године*. Београд: Филозофски факултет, 2000.

143. Дамљановић, Дара, Ксенија Кончаревић. *Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку: прилози за историју*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2010.
144. Денисов, П. Н. „Практика, историја и теорија лексикографије в их единстве и взаимообусловленности“. В: П. Н. Денисов, В. В. Морковкин (ред.). *Проблемы учебной лексикографии и обучения лексики : сборник статей*. Москва: Русский язык, 1978, 25–33.
145. Дергалев, С. М. свјаш. *Введение в православную аскетику*. Санкт-Петербург: Контраст, 2017.
146. Деретић, Јован. *Културна историја Срба*. Београд: Филолошки факултет; Крагујевац: Нова светлост, 2001.
147. Дерягин, В. Я. *Топонимика и ономастика Ферापонтова манастира*. Москва, 1998.
148. Дешић, Милорад П. „Специјална лексика и полисемија“. У: Академик П. Пипер, др В. Јовановић (ур.). *Словенска терминологија данас = Slavonic terminology today*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2017, 407–416.
149. Димитријевић, Владимир. *Од Елвиса до антимадоне: хришћанство и музичка револуција*. Београд: Задужбина манастира Хиландара, 1999.
150. Димитријевић, Владимир, Јован Србуљ (прир.). *Свети Јован Шангајски: житије, чуда, беседе и поуке*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2006.
151. Дмитријева, М. М. *Семантика и асоцијативни потенцијал наименований православных праздников в современном русском языке*. Дисертација на соискание ученој степени кандидата филолошких наука. Санкт-Петербург: ВГПУ, 2016.
152. Добрушина, Е. Р. „Лексикографическоје тлокование и шкала лабилности“. В: *Ежегодная XVII Богословская конференция ПСТГУ. Материалы. Т. 2*. Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2007, 110–112.
153. Добрушина, Е. Р. „Акафист догматическому альтруизму, или Об оценочных переносах значения религиозной и философской лексики“. В: А. Мустайоки, М. В. Копотев, Л. А. Бирюлин, Е. Ю. Протасова (ред.). *Инструментарий русистики: корпусные подходы*. Helsinki: University of Helsinki, 2008, 92–106.
154. Добрушина, Е. Р. „Оживление внутренней формы приставочных лексем в религиозных текстах“. В: *IV Международный конгресс исследователей русского языка «Русский язык. Исторические судьбы и современность»*. Филологический факультет МГУ им. Ломоносова. Москва. 20-23 марта 2010 года. <https://studiorum.ruscorpora.ru/wp-content/themes/bootstrap-basic4-child/texts/dobrushina_e_prefix.pdf> (дата обращения: 10. 12. 2021).
155. Добрушина, Е. Р. „Словарь христианской лексики: состав словника“. *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. Серия 3: Филология 29 (2012): 105–113.
156. Добрушина, Е. Р., свјаш. Константин Польсков, К. М. Литвинцева, И. А. Хангиреев. „От «аббата» до «аналоя»: фрагмент «Лингво-энциклопедического словаря русской христианской лексики»“. *Вестник ПСТГУ*, III: Филология 3, 25 (2011): 119–146.

157. Добрушина, Е. Р., К. О. Польсков, К. В. Литвинцева, И. А. Хангиреев. „От «анамнесиса» до «апокрифа»: фрагмент «Лингво-энциклопедического словаря русской христианской лексики»“. *Вестник ПСТГУ. Серия III: Филология*. 2012. Вып. 2, 28 (2012а), 103–118.
158. Добрушина, Е. Р., свящ. Константин Польсков, К. М. Литвинцева, И. А. Хангиреев. „От «апостола» до «аутодафе»: фрагмент «Лингво-энциклопедического словаря русской христианской лексики»“. *Вестник ПСТГУ, III: Филология* 3, 29 (2012б): 114–133.
159. *Догматические послания православных иерархов XVII–XIX веков о православной вере: Православное исповедание Кафолической и Апостольской Церкви Восточной* / перевод с греческого языка. Москва: Синодальная Типография, 1900.
160. Долженко, Борис игумен. *В начале духовного пути. Разговор с современником*. Москва: Издательство Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2012. <<https://unotices.com/books-u/315331/31>> (дата обращения: 18. 11. 2021).
161. *Домострой*. Москва: Издательство «Дарь», 2014.
162. Дорофеев, Д. Б. «Феномен странничества в западноевропейской и русской культурах». *Культурология* 1, 52 (2010): 63–88.
163. Достоевский, Ф. М. *Братья Карамазовы*. Москва: Издательство «Художественная литература», 1973.
164. Драгићевић, Рајна. „О неким парадигматским лексичким скуповима“. *Наш језик* XXXI/1–5 (1996): 96–106.
165. Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
166. Драгићевић, Рајна. „Развој практичне и теоријске лексикографије“. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси: колективна монографија*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 9–26.
167. Драгићевић, Рајна. „Ка лингвокултуролошком речнику српског језика“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 43/1 (2015): 247–262.
168. Драгићевић, Рајна М. „Интердисциплинарност лексикологије данас“. *Србистика данас* II (2017а): 9–27.
169. Драгићевић, Рајна М. „Актуелна питања српске лексикографије“. *Књижевност и језик* LXV/3–4 (2018а): 377–388.
170. Драгићевић, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018б.
171. Дроздов, Филарет Святитель. *Избранные труды, письма, воспоминания*. Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2003.
172. Дронов, П. С. *Общая лексикология*. Москва: Языки славянской культуры, 2015.
173. Дубичинский, В. В. *Лексикография русского языка*. Москва: Флинта, Наука, 2009.
174. Дубровина, С. Ю. „Антонимия и энантиосемия в лексике, эксплицирующей сферу христианства в русском языке“. *Вестник ТГУ* 4, 40 (2005): 105–110.
175. Дубровина, С. Ю. *Христианская лексика в диалектах русского языка*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Тамбов: Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина, 2006.

176. Дубровина, С. Ю. „Организация православной лексики русского языка по функционально-стилистическим разрядам“. *Вестник Московского университета, Сер. 9. Филология* 1 (2009): 34–55.
177. Дурбаба, Оливера. *Култура и настава страних језика: увод у интеркултурну примењену лингвистику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2016.
178. Душанић, Милутин (прир.) *Веронаука у кући: православна верска читанка*. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке Српске православне цркве, 2000.
179. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „О почецима светосавске прославе у школи“. У: Богољуб Шијаковић (ур.). *Светосавски зборник 1: годишњак за светосавску културу у Црној Гори*. Цетиње: Митрополија црногорско-приморска; Никшић: Епархија будимљанско-никшићка; Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2011, 21–26.
180. Дьяченко, Григорий протоиерей (сост.). *Полный церковно-славянский словарь: с внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений*. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1993.
181. Ђинђић, Марија С. *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013.
182. Ђорђевић, Петар. „Језик и културна оријентација у нашој прошлости и садашњости“ *Богословље* 7, 3 (1932): 215–230.
183. Емельянова, О. Н. „Церковная лексика в Малом академическом словаре русского языка“. *Вестник Красноярского государственного университета. Гуманитарные науки* 2 (2000): 101–104.
184. Емилијан Светогорац, архимандрит. „Мучеништво као полазни елемент православног монаштва“. У: Јован Србуљ (прир.), *Ви сте со земљи: зборник текстова о монаштву*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 1998, 371–380.
185. Епифанович, С. Л. профессор. *Преподобный Максим и византийское богословие*. Москва: Издательство „Мартис“, 1996.
186. Ермакова, О. П. „Семантические процессы“. В: Л. П. Крысин (отв. ред.). *Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XX-XXI веков*. Москва: Языки славянских культур, 2008, 33–99.
187. Ефименко, Т. Н. *Роль иноязычной лексики в объективации взаимодействия картин мира*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Институт иностранных языков Московского городского педагогического университета, 2009.
188. Ефрем Сирин, Святой. *Творения. Том 6*. Москва: Издательство "Отчий дом", 1995.
189. Забелин, И. Е. *Домашний быт русских царей в XVI и XVII столетиях* / отв. ред. О. А. Платонов. Москва: Институт русской цивилизации, 2014.
190. Загоровская, О. В., И. К. Матей. „О семантических особенностях лексики тематической сферы «Православие» в современном русском языке“ В: Л. В. Ковалева (науч. ред.). *Русский язык в диалоге культур: материалы Международной научной конференции: в 3-х ч. Ч. 1*. Воронеж: Воронеж. гос. арх.-строит. ун-т, 2010, 220–224.

191. Загоровская, О. В., И. К. Матей. „Русская православная лексика как предмет изучения в современной русистике“. В: О. В. Загоровская (ред.). *Современные проблемы лингвистики и методики преподавания русского языка в школе: сборник научных трудов*. Воронеж: ИПЦ „Научная книга“, 2012, 3–14.
192. Загоровская, О. В., И. С. Шевченко. «Семантическая многоплановость слова "совесть" в русском языке и русской духовной культуре (по данным лингвистических и энциклопедических словарей и справочников)». *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 10, 2, 2014, 54–58.
193. Земская, Е. А. (отв. ред.). *Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995)*. Москва: Языки русской культуры, 2000.
194. Иванова, Т. А. *Лексические особенности жизнеописаний новопрославленных святых Русской Православной Церкви*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: МПГУ, 2004.
195. Иванова, Т. А. „Отражение церковной лексики в словарях русского языка“. В: *Лексика, лексикография и терминология в русской, американской и других культурах: Материалы VI Международной школы-семинара, Иваново, 12-14 сентября 2005 г.* Иваново: ИВГУ, 2005, 132–134.
196. Иванова, Т. А. „Язык православия и современные словари русского языка (на примере названий богослужений Русской Православной Церкви)“. В: О. Н. Прохорова, С. А. Моисеева (ред.). *Единство системного и функционального анализа языковых единиц: материалы Междунар. науч. конф. (г. Белгород, 11-13 апр. 2006 г.): В 2 ч. Ч. II*. Белгород: Изд-во БелГУ, 2006, 345–348.
197. Ивановић, Ненад. „Лексикографски метајзик у Речнику САНУ“. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси: колективна монографија*. Београд: Филолошки факултет, 2014а, 195–231.
198. Ивановић, Ненад. „Рачунарске технологије у српској лексикографији (могућности и перспективе)“. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси: колективна монографија*. Београд: Филолошки факултет, 2014б, 249–278.
199. Ивановић, Ненад, Тајана Ружин Ивановић. „Почеци савремене српске двојезичне лексикографије (историјско-концепцијски преглед)“. *Prevodilac* 17, 1–2 (2017): 32–49.
200. Ивић, Милка. „Општи поглед на проблем туђица“. У: Јудита Планкош (гл. ур.). *О лексичким позајмљеницама. Зборник радова са научног скупа „Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина“*. Суботица: Градска библиотека Суботица; Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 1996, 11–16.
201. Ивић, Павле, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић. *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига, 2007.
202. Илић, Милош. *Социологија културе и уметности*. Београд: Научна књига, 1978.
203. Иоанн Златоуст, сьятитель. *Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, Архиепископа Константинопольскаго, в русском переводе. Том четвертый: в двух книгах. Книга первая*. С.-Петербург: Издание С.-Петербургской Духовной Академии, 1898.

204. Иоанн Златоуст, святитель. *Толкование на Евангелие от Матфея: в двух книгах. Книга первая*. Москва: Сибирская Благовонница, 2010.
205. Иоанн Кассиан, преподобный. *О постановлениях монастырских. Труд преподобного Иоанна Кассиана, переведенный святителем Игнатием Брянчаниновым*. Москва: Правило веры, 2016.
206. Јанарас, Христо. *Метафизика тела*. Нови Сад: Беседа, 2005.
207. Јевтић, Атанасије јеромонах др. „Хришћанство и мистика”. *Теолошки погледи XV*, 1–3 (1983): 1–16.
208. Јевтић, Атанасије. *Свети Сава и косовски завет*. Београд: Српска књижевна задруга, 1992.
209. Јевтић, Атанасије владика. *Српски православни буквар*. Србиње – Београд – Ваљево – Минхен: Универзитетски образовани православни богослови, Хиландарски фонд, „Задужбина Николај Велимировић и Јустин Поповић”, 1997.
210. Јевтић, Атанасије епископ умировљени Херцеговачки (прев.). *Свештени канони цркве*. Београд: Православни Богословски факултет Београдског универзитета ; [Цетиње]: Митрополија црногорско-приморска ; [Српско Сарајево]: Митрополија дабробосанска ; [Чикаго]: Митрополија новограчаничка ; [Нови Сад]: Епархија бачка ; [Требиње]: Епархија захумско-херцеговачка и приморска: Манастир Тврдош, 2005.
211. Јеротић, Владета. *Србија и Срби: између изазова и одговора*. Београд – Бања Лука: Ars Libri – Бесједа, 2001.
212. Јеротић, Владета. *Психотерапија и религија*. Београд: Задужбина Владете Јеротића, Ars Libri, 2007. <<https://www.rastko.rs/rastko/delo/11662>> (датум приступа: 25. 7. 2019).
213. Јеротић, Владета. *Само дела љубави остају*. Београд: Ars Libri, Задужбина Владете Јеротића, Партедон, 2017.
214. Јован Дамаскин, Свети. „Тачно изложење православне вере”. У: *Источник знања*. Београд: Јасен; Никшић: Бијели Павле, 2001, 143–356.
215. Јован Лествичник, Свети. *Лествица*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1963.
216. Јовановић, Владан. *Српска војна лексика и терминологија*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016.
217. Јовановић, Владан. „Од суште истине до суштога (прилог лексичко-семантичком опису придева сушти)”. *Језик данас* 9 (2017): 16–19.
218. Јовановић, Владан. „Велико слово у религијским текстовима (узус и однос према књижевнојезичкој правописној норми)”. *Наш језик XIV*, 12 (2018): 15–25.
219. Јовановић, Владан. „Библијски израз *син чов(ј)еч(и)ји* из угла српске описне лексикографије”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 62, 1 (2019): 85–96.
220. Јовановић, Владан. „Именице и придеви са префиксима *без-* и *не-* у савременим текстовима српског православног богословља”. *Црквене студије* 17 (2020): 307–319.
221. Јовановић, Гордана. „Дистрибуција хришћанских имена на поседима дечанског властелинства”. *Ономатолошки прилози XII* (1996), 9–15.

222. Јовановић, Гордана. „Црквена и црквенословенска лексика у народним говорима и њена адаптација” *Hrvatski dijalektološki zbornik* 8 (1989), 41–53.
223. Јовић, Александра В. „О црквенословенизмима у Речнику српскохрватскога књижевног језика”. *Зборник радова Филозофског факултета XLVI*, 1 (2016): 27–48.
224. Јовић, Растко. *Динамика хришћанског идентитета*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2018
225. Јовић, Саво Б. протојереј. „Ордени Српске Православне Цркве које додељује Свети Архијерејски Сабор, односно Свети Архијерејски Синод”. *Православље* 1072, 2011. <<http://pravoslavije.spc.rs/broj/1072/tekst/ordeni-srpske-pravoslavne-crkve-koje-dodeljuje-sveti-arhijerejski-sabor-odnosno-/>> (датум приступа: 14. 12. 2021).
226. Јустин Ћелијски, преподобни. „Свети Николај Жички – равноапостолни владика, српски Свети Златоуст”. У: Владика Николај Велимировић, *Српски завет на размеђи светова*. Цетиње: Светигора, 2001, 5–12.
227. Казанский, П. С. *История православного монашества на Востоке. Часть первая*. Москва: Паломник, 2000.
228. Какорина, Е. В. „Трансформации лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет)”. В: Е. А. Земская (отв. ред.). *Русский язык конца XX столетия (1985—1995)*. Москва: Языки русской культуры, 2000, 67–89.
229. Капустина, Јелена Д. *Стара српска филозофска терминологија – покушај аналитичке систематизације*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет Универзитет у Београду, 2016.
230. Карасик, В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена, 2002.
231. Караулов, Ју. Н. „Об одной тенденции в современной лексикографической практике”. В: Н. Ю. Шведова (отв. ред.). *Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. Виноградовские чтения IX–X*. Москва: Издательство „Наука“, 1981, 135–153.
232. Караулов Ју. Н. „Современное состояние и тенденции развития русской лексикографии”. В: *Советская лексикография: сборник статей*. Москва: Русский язык, 1988, 5–18.
233. Караулов, Ју. Н. *О состоянии русского языка современности: доклад на конференции «Русски язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики»*. Москва: Институт русского языка АН СССР, 1991.
234. Караулов, Ју. Н. *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ, 2010.
235. Караџић, Вук Стеф. *Српски рјечник: иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Беч: Штампарија Јерменскога наместира, 1852.
236. Кардамакис, Михаил протопрезвитер. *Православна духовност: изворност човекове наравствености*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2005.
237. Карелин, Рафаил архимандрит. О православной и ложной мистике, 2006. <<http://karelin-r.ru/pravoslavie/120/1.html> 22.02.2006.> (дата обращения: 12. 1. 2022).

238. Кастальски-Бороздин, Алипије архимандрит, архимандрит Исаија Белов. *Догматско богословље: циклус предавања*. Вршац: Епархијски управни одбор Епархије банатске, 2003.
239. Керкез, Драгана. „Слава као кључна идеја српске језичке слике света”. В: Т. В. Ицкович (отв. ред.). *Јзык и религија: тезиси докладов Международной научной конференции (УрФУ, 15–17 септембра 2021 г.)*. Екатеринбург: Издательский дом «Ажур», 2021, 61–62.
240. Керкез, Драгана, Бојана Сабо. „Превод романа *Лавр* Ј. Водоласкина на српски језик”. У: Александра Вранеш (ур.). *Књижевност у преводу : зборник радова*. Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2019, 123–140.
241. Керн, Киприан архимандрит. *Литургија: Гимнографија и ертологија*. Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье, 2002.
242. Киквидзе, И. Д. „Сопоставительная теолингвистика: предмет и цели исследования”. *Политическая лингвистика* 2, 68 (2018): 115–118.
243. Клајн, Иван, Милан Шипка. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2008.
244. Клименко, Л. П. *Словарь переносных, образных и символических употреблений слов в Псалтири. Часть I, псалмы 1–50; часть II, псалмы 51–100; часть III, псалмы 101–150*. Нижний Новгород: Издательство «Христианская библиотека», 2012.
245. Клокова, Г. С. *Как сохранить церковные ценности*. Москва: Издательство Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета, 2016.
246. Кнежевић, Ивана А. „Грецизми у теолошким радовима академског подстила на енглеском и српском језику”. *Филолог* X (2019): 155–172.
247. Ковалевский, Иоанн свящ. *Юродство о Христе и Христа ради юродивые Восточной и Русской церкви: исторический очерк и жития сих подвижников благочестия*. Москва, Издательство книгопродавца А. Д. Ступина, 1902.
248. Ковић, Милош. „Знамења победе, узроци пораза: континуитети и дисконтинуитети у српској историји”. У: Светлана Курћубић Ружић (прир.). *Ка српском становишту*. Београд: Euro-Giunti, 2014, 153–170.
249. Козырев, В. А., В. Д. Черняк. *Русская лексикография*. Москва: Дрофа, 2004.
250. Козырев, В. А., В. Д. Черняк. „Фактор адресата в современной типологии словарей”. В: О. Н. Крылова, С. А. Мызников, М. Н. Прыемышева, Е. В. Пурицкая (отв. ред.). *Российская академическая лексикография: современное состояние и перспективы развития. Сборник научных статей по материалам Международной научной конференции, посвященной 70-летию выхода первого тома академического «Словаря современного русского литературного языка»*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2018, 48–56.
251. Кончаревић, Ксенија. „Из проблематике конфронтационе лингвокултурологије (ономастика и православна култура)”. *Српски језик* III, 1–2 (1998а): 71–99.
252. Кончаревић, Ксенија. „Језик и православна култура: правци истраживања”. *Зборник Матице српске за славистику* 54–55 (1998б): 149–168.
253. Кончаревић, Ксенија. „Монашка цивилизација и језик (конфронтациони лингвокултуролошки приступ)”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 28/1, (1999а): 85–95.

254. Кончаревић, Ксенија. „Руска лексика из религијско-црквене сфере и њена лексикографска обрада (социолингвистички и лингвокултуролошки приступ)”. У: *Творбена и лексичка семантика у српском и другим словенским језицима. Радови са IV лингвистичког скупа „Бошковићеви дани” (Подгорица, 8. и 9. октобар 1998)*. Подгорица: ЦАНУ, 1999б, 205–218.
255. Кончаревић, Ксенија. „Три нова наслова из лингвокултурологије В. В. Воробьев, Лингвокултурологија: теорија и методи. Москва 1997; В. В. Маслова: Введение в лингвокултурологию. Москва, 1997; Ю. Е. Прохоров, Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев, Москва, 1997”. *Славистика III* (1999в): 295–300.
256. Кончаревић, Ксенија. „Функционални приступ у лингвокултурологији (култ Св. Николаја Мирликијског кроз призму конфронтационе руско-српске лингвокултурологије)”. *Српски језик V* 1–2 (2000): 449–468.
257. Кончаревић, Ксенија. *Језик и православна духовност: студије из лингвистике и теологије језика*. Крагујевац: Каленић, 2006.
258. Кончаревић, Ксенија. „Уз питање о предмету конфронтационих лингвокултуролошких испитивања”. *Стил 7* (2008): 151–161.
259. Кончаревић, Ксенија. „Језик сакралног као предмет русистичких испитивања”. *Јужнословенски филолог 47* (2011а): 163–184.
260. Кончаревић, Ксенија. „Лексикографска обрада теолошке терминологије (лингвистички и лингводидактички аспекти)”. У: Анђелка Игњачевић, Данијела Ђоровић, Наташа Јанковић, Маја Стевановић (ур.). *Језик струке: изазови и перспективе: зборник радова = Language for Specific Purposes: challenges and prospects: book of proceedings*. Београд: Друштво за стране језике и књижевност, 2011б, 163–171.
261. Кончаревић, Ксенија. *Руски језик у теологији: обликовање теолошког текста, техника превођења*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011в.
262. Кончаревић, Ксенија. „Лексички систем православног социолекта у савременом српском и руском језику (оглед конфронтационе анализе)”. *Октоих 3* (2012), 27–38.
263. Кончаревић, Ксенија. „Конфронтациона теолингвистика словенских језика: правци истраживања.” У: Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић (ур.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013а, 129–152.
264. Кончаревић, Ксенија. *Сакрална комуникација: Норме, традиције, средства*. Београд: Универзитет, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2013б.
265. Кончаревић, Ксенија проф. др. „Црквенословенски елементи у православном социолекту рускога и српског језика”. У: Богољуб Шијаковић (ур.). *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*. Београд: Православни богословски факултет, књ. 14, 2013в, 174–191.
266. Кончаревић, Ксенија. *Руски језик у комуникацији и мисији Цркве: функционални стилови, ресурси, жанрови*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014а.

267. Кончаревић, Ксенија. „Црквенословенски елементи у православном социолекту руског и српског језика.” *Српски језик XIX* (2014б), 185–198.
268. Кончаревић, Ксенија. „Лексика и фразеологија као предмет теолингвистичког испитивања (на материјалу руског и српског језика).” *Филолошки преглед* 42, 2 (2015а): 55–72.
269. Кончаревић, Ксенија. *Поглед у теолингвистику*. Београд: Јасен, 2015б.
270. Кончаревић, Ксенија. *Језик и религија: појмовник теолингвистике*. Београд: Јасен, 2017.
271. Кончаревић, Ксенија. *Језик и култура: славистичка перспектива*. Београд: Јасен, 2018а.
272. Кончаревић, Ксенија. „Лексикографско дело Димитрија Ђуровића”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 47, 1 (2018б): 451–460.
273. Кончаревић, Ксенија. „Језик и стил теолошких расправа оца Јустина Поповића”. *Црквене студије* 16 (2019): 717–730.
274. Кончаревић, Ксенија. „Јер ми немамо постојанога града... (Јевр. 13, 14)”. У: Проф. др А. Вранеш (ур.). *Сан о граду III: зборник радова*. Андрићград: Андрићев институт, 2020а, 7–26.
275. Кончаревић, Ксенија Ј. „Српска и руска комуникациона култура у школској сфери (у световним и духовним школама)”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 49/1 (2020б): 185–193.
276. Кончаревић, Ксенија. „Лингвокултуролошки аспекти терминологије (на примеру теолошког речника)”. У: Др Стана Ристић, др Ивана Лазић Коњик, др Ненад Ивановић. *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема. Зборник научних радова*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021а, 1083–1098.
277. Кончаревић, Ксенија Ј. „Српски језик у светлу теолингвистичких истраживања”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 50/1 (2021б): 235–243.
278. Кончаревић, Ксенија, А. К. Гадомски „Преглед теолингвистичких испитивања у Русији, Украјини и Пољској (грађа за библиографију)”. У: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати. Књ. 1б*. Београд: Православни богословски факултет, 2014, 151–178.
279. Кончаревић, Ксенија, Милан Радовановић. „О једном могућем приступу лексикографији теолошких речника (организациони принципи и конструкцијска решења)”. У: Богољуб Шијаковић (ур.) *Српска теологија данас: зборник радова Трећег годишњег симпозиона (Београд, 27-28. мај 2011)*. Књ. 3. Београд: Православни богословски факултет, 2012, 718–728.
280. Кончаревић, Ксенија Ј., Срђан Р. Петровић. „Српска теолингвистика данас: истраживачки проблеми и резултати.” *Јужнословенски филолог* 72, 1–2 (2016): 159–186.
281. Кончаревич, Ксения. «Русская и сербская антропонимия в лингвокультурологическом рассмотрении». В: Богољуб Станковић (отв. ред.). *Доклады. IV международный симпозиум Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков МАПРЯЛ (Белград – Нови-Сад, 8-10 октября 1996 г.)*. Београд: Славистичко друштво Србије: Филолошки факултет, 1997, 283–289.

282. Кончаревич, Ксения. „К теоретико-методологическому обоснованию сопоставительной теолингвистики (на материале русского и сербского языков).“ В: Вера Белокапич-Шкунца (ред.) *Достижения и перспективы сопоставительного изучения русского и других языков. Международный научный симпозиум (Белград, 1–2 июня 2012)*. Белград: МАПРЯЛ, Славистическое общество Сербии, Филологический факультет, 2012, 14–22.
283. Кончаревич, Ксения. „Русские монахины в сербских монастырях в период между двумя мировыми войнами“. В: Петр Буняк (ред.). *Русское зарубежье и славянский мир*. Белград: Славистическое общество Сербии, 2013, 155–164.
284. Коринфский, Аполлон. *Народная Русь: Сказания, поверия, обычаи и пословицы русского народа*. Москва: Белый город, 2008.
285. Королева, И. А. *Православная сакральнo-богослужeбная лексика в современном русском языке и в художественном тексте*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Волгоград: Волгоградский государственный педагогический университет, 2003.
286. Кoryткo, Олег протоиерей. *Ното religiosus: на путях поиска истины. Авторский курс лекций по «Истории нехристианских религий»*. Москва: Изд-во Сретенского монастыря, 2017.
287. Костомаров, В. Г. *Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа*. Санкт-Петербург: Златоуст, 1999.
288. Красных, В. В. „Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований“. В: В. В. Красных, А. И. Изотов (ред.). *Язык, сознание, коммуникация: сборник статей*. Москва: Филология, 1997, 5–10.
289. Красных, В. В. *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций*. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002.
290. Кречмер, Ана. „Православна Слaвија (у словенској историји и у историјској славистици)“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LXIII/1 (2020)*: 25–46.
291. Крстић, Данило епископ и епископ Амфилохије Радовић. *Нема лепше вере од хришћанске*. Сремски Карловци: Српска православна Епархија сремска, 1996. <https://www.rastko.rs/bogoslovlje/vera-hriscanska_c.html> (датум приступа: 10. 2. 2021).
292. Кравецкий, А. Г., А. А. Плетнева. *История церковнославянского языка в России (конец XIX–XX в.)* / отв. ред. А. М. Молдован. Москва: Языки русской культуры, 2001.
293. Крылова, И. А. *Современная православная проповедь в функционально-стилистическом аспекте*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2005.
294. Крылова, И. А. «Проблема иллюстрирования лексики сферы религии в толковых словарях.» *Studia Humanitatis* 4, 2018. <<http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/krylova.pdf>> (дата обращения: 18. 4. 2019).
295. Крысин, Л. П. *Русское слово, свое и чужое: исследования по современному русскому языку и социолингвистике*. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
296. Крысин, Л. П. (отв. ред.). *Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XX–XXI веков*. Москва: Языки славянских культур, 2008.

297. Крысин, Л. П. *Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография*. Москва: Издательский центр „Академия“, 2013.
298. Кузнецова, Э. В. *Лексикология русского языка*. Москва: Высшая школа, 1989.
299. Кун, Томас. *Структура научных революций*. Москва: Прогресс, 1977.
300. Купина, Н. А. *Тоталитарный язык: словарь и речевые реакции*. Екатеринбург – Пермь: Изд-во Урал, ун-та – ЗУУНЦ, 1995.
301. Купранис, А. А. „Датированные печати иерархов русской церкви (домонгольский период)“. *Восточноевропейский археологический журнал* 1 (1999): 153–168.
302. Кураев, А. В. *Основы религиозных культур и светской этики: основы православной культуры: 4-5 классы: учебное пособие для общеобразоват. учреждений*. Москва: Просвещение, 2010.
303. Лаврентьева, Л. С. „Божье полотенце (по материалам коллекций МАЭ РАН)“. В: Н. Е. Мазалова, И. Ю. Винокурова, В. А. Лапин (ред.). *«Уведи меня, дорога»: Сборник памяти Т.А. Бернштам*. Санкт-Петербург: МАЭ РАН, 2010, 337–349.
304. Лавровский, Петр (сост.). *Сербско-русский словарь*. Санкт-Петербург: Издание Отделения Русского языка и словесности Императорской Академии наук, 1870.
305. Лавровский, П. А. (сост.) *Русско-сербский словарь*. Санкт-Петербург: Издание Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества, 1880.
306. Лазарев, Виктор. *Руски иконопис: од настанка до почетка XVI века*. Београд: Логос, 2008.
307. Лапина, С. В. (общ. ред.) *Культурология*. Минск: ТетраСистемс, 2007.
308. Лапич, Чеслав, А. К. Гадомский (ред.). *Хрестоматия теолингвистики*. Симферополь: Универсум, 2008.
309. Лебедев, А. П. *Собрание церковно-исторических сочинений профессора Императорского Московского университета по кафедре истории церкви, доктора богословия А. Лебедева. Том III. История вселенских соборов. Часть I. Вселенские соборы IV и V веков*. Сергиев Посад: 2-я Типография А. И. Снегиревой, 1896.
310. Левушкина, Ружица. „Теоними у савременом српском језику“. У: Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић (ур.). *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013, 167–177.
311. Левушкина, Ружица С. „Русская православная культура и лексика в толковых словарях современного сербского языка“. В: Предраг Пипер, Ксения Кончаревич (сост.). *Русский язык в исследованиях сербских славистов*. Белград: Филологический факультет Белградского университета, 2015, 325–332.
312. Левушкина, Ружица С. „Дескриптивни речник лексема из сфере православне духовности у савременом српском језику.“ У: Стана Ристић, Ивана Лазич Коњик, Ненад Ивановић (ур.), *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа: зборник научних радова*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 321–340.
313. Левушкина, Ружица С. „Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности“. У: Предраг Пипер, Владан Јовановић (ур.). *Словенска терминологија данас = Slavonic terminology today*. Београд: САНУ, 2017а, 439–449.

314. Левушкина, Ружица. „Називни за свештеника и свештеничке чинове у српском језику”. *Језик данас* 9 (2017б), 11–16.
315. Левушкина, Р. С. „Термини из сфере православне духовности у савременом српском језику”. *Јужнословенски филолог* LXXIII, 1–2 (2017в): 59–82.
316. Левушкина, Ружица. „Православни ономастикон в сербском языке и сербской лингвистике (пути дальнейших исследований)“. В: *Ономастика поволжья: Материалы XVII Международной научной конференции, Великий Новгород, 17–20 сентября 2019 года*. Великий Новгород: Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого, 2019, 77–82.
317. Лепяхин, В. В. *Икона и иконичность*. Санкт-Петербург: Успенское подворье Оптиной Пустыни, 2002.
318. Лисовой. Н. Н. „Обзор основных направлений русской богословской академической науки в XIX – начале XX столетии“. В: *Богословские труды. Сборник тридцать седьмой*. Москва: Издательский совет Русской Православной Церкви, 2002, 6–127.
319. Литвинцева, К. В. «Церковнославянизм как лексикографическая помета». *Вестник ПСТГУ. Серия III: Филология* Вып. 2 (47), 2016, 26–44.
320. Литвинцева, К. В. *Особенности лексикографического описания религиозной христианской лексики в современном русском языке*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2018.
321. Лома, Александар (ур.). *Етимолошки речник српског језика. Св. 1, А*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Српска академија наука и уметности, 2003.
322. Лома, Александар (ур.). *Етимолошки речник српског језика. Св. 2, БА–БД*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2006.
323. Лома, Александар (ур.). *Етимолошки речник српског језика. Св. 3, БЕ–БЈ*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2008.
324. Лотте, Д. С. *Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961.
325. Лоски, Николај. *Бог и светско зло*. Београд: Логос, 2001.
326. Лосский, В. Н. *Очерк мистического богословия Восточной Церкви*. Москва: Центр «СЭИ», 1991.
327. Лука Крымский, (Войно-Ясенецкий) святитель. *Принесем тебе любовь нашу : беседы в дни Великого поста*. Москва: Приход храма Святаго Духа сошествия, 2008.
<<https://azbyka.ru/otechnik/books/download/11431-%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BC-%D0%A2%D0%B5%D0%B1%D0%B5-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%8C-%D0%BD%D0%B0%D1%88%D1%83.pdf>> (дата обращения: 18. 7. 2020).
328. Мајендорф, Јован протојереј. *Увод у светоотачко богословље. Књига 2*. Врњачка Бања: Пролог, 2006.

329. Макарий Московский и Коломенский. *Православно-догматическое богословие Макария, митрополита Московского и Коломенского : В 2 т. Т. 2.* Санкт-Петербург: Тип. Р. Голике, 1883.
330. Малеших, Милева. „(Не)склад форме и сущине”. *Савиндан VIII*, 8 (1998): 45.
331. *Мали зборник молитава и црквених песама.* Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1946.
332. Маринковић, Живан протојереј (прир.). *Азбука спасења: изреке хришћанских мудраца о животу и спасењу.* Линц: Српска православна црквена општина, б.г.
333. Марковић, Марко С. *Свети Сава: светитељ и просветитељ.* Србиње; Београд; Ваљево; Минхен: Универзитетски образовни православни богослови, Хиландарски фонд, Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић”, 1998.
334. Маројевић, Радмило. „Конфронтативна (контрастивна) лингвистика и теорија превођења као научне дисциплине”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXX/2* (1987): 27–32.
335. Маројевић, Радмило. *Лингвистика и поетика превођења.* Београд: Научна књига, 1989.
336. Маслова, В. А. *Лингвокултурология.* Москва: Издательский центр «Академия», 2001.
337. Маслова, В. А. „Странник в русской лингвокультуре: ценность, концепт, образ?“. *Вестник РУДН. Серия Лингвистика 3* (2015), 23–31.
338. Матей, И. К. *Православная лексика в современном русском языке и языковом сознании его носителей.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2012.
339. Матей, И. К. „О семантике православной терминологической лексики“. *Научный вестник ВГАСУ 2*, 21 (2016): 15–19.
340. Матей, И. К., О. В. Загоровская. „Омонимия, полисемия и семантическая многоплановость терминов православия в русском языке“. *Русский язык как инославянский 8* (2016); 32–38.
341. Мейендорф, Иоанн. „О византийском исихазме и его роли в культурном и историческом развитии Восточной Европы в XIV в.“. В: *Труды отдела древнерусской литературы Т. 29* (1974): 291–305.
342. Мечковская, Н. Б. *Язык и религия.* Москва: Агентство «ФАИР», 1998.
343. Миланов, Кајица. *Титовитина у Југославији.* Београд: Друштво за привредну историју, Институт за европске студије, 2021.
344. Милаш, Никодим епископ далматински. *Православно црквено право: по опћим црквено-правним изворима и посебним законским наредбама које важе у појединим автокефалним црквама.* Београд ; Шибеник: Истина, издавачка установа Епархије далматинске, 2004.
345. Милованова, О. В. *Актуализированная лексика русского языка новейшего периода.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж: ВГПУ, 2001.

346. Милюков, П. Н. *Очерки по истории русской культуры: в 3-х томах. Т. 2. Вера. Творчество. Образование. Ч. 1. Церковь, религия, литература.* Москва: Издательская группа „Прогресс-Культура“, 1994.
347. Минкин, А. А. „Русская святость в Московской топонимике“. В: Р. А. Агеева, А. В. Барандеев (отв. ред.). *Топонимика России.* Москва: МЦ РГО, 1993, 88–93.
348. Мирковић, Лазар протопрезвитер др. *Православна литургика или Наука о богослужењу Православне источне цркве. Први општи део.* Београд: Српски архијерејски синод, 1982.
349. Мирковић, Лазар презвитер др. *Православна литургика или Наука о богослужењу Православне источне цркве. Други, посебни део (Дневна богослужења, Свете литургије и седмична богослужења).* Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1982.
350. Мирковић, Лазар презвитер др. *Православна литургика или Наука о богослужењу Православне источне цркве. Други, посебни део (Свете тајне и молитвословља).* Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1983.
351. Митрохин, Л. Н. *Религија и култура (философские очерки).* Москва: Институт философии РАН, 2000.
352. Михайлова, О. А., Ю. Н. Михайлова. „Семантическое пространство православие в русском языковом сознании и лексикографическом представлении.“ *Научные труды профессоров Уральского института экономики, управления и права*, 3 (2006), 67–84.
353. Михайлова, Ольга, Юлия Михайлова. «Идеологическое адаптирование православной лексики в советских и постсоветских словарях.» *Przegląd Wschodnioeuropejski* VIII/2, 2017, 297–305.
354. Михайлова, Ю. Н. *Религиозная православная лексика и ее судьба (по данным толковых словарей русского языка).* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург: УГУ им. А. М. Горького, 2004.
355. Михайлова, Ю. Н. „Советская идеология в лексикографическом описании религиозной лексики“. В: *Советская культура в современном социопространстве России: трансформации и перспективы. Материалы научной интернет-конференции. Екатеринбург 28–29 мая 2008 г.* Екатеринбург: б. и., 2008.
 <<http://hdl.handle.net/10995/1855>
 <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1855/1/Part1%202008-08.pdf>> (дата обращения: 2. 3. 2020).
356. Михайлова, Ю. Н. „Религионизмы в словарях советского периода: приемы манипуляции.“ В: Н. А. Купина, О. А. Михайлова (отв. ред.). *Советское прошлое и культура настоящего : монография : в 2 т.* Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, Т. 2, 2009, 254–263.
357. Младеновић, Александар. *Историја српског језика: одабрани радови.* Београд: Чигоја штампа, 2008.
358. *Молитвослов на каждый день с приложением молитв на всякую потребу души.* Москва: Отчий дом, 2004.
359. Морковкин, В. В. „Об объеме и содержании понятия «теоретическая лексикография»“. *Вопросы языкознания* 6 (1987): 33–41.

360. Морковкин, В. В., И. М. Курочкина. «О страноведческом потенциале лексического ядра современного русского языка». В: Е. М. Верещагин (ред.). *Словари и лингвострановедение: Сборник статей*. Москва: Русский язык, 1982, 62–72.
361. *Настольная книга священнослужителя. Том 4*. Москва: Московская Патриархия, 1983.
362. Никитин, О. В. „«Какое слово важнее, агитпункт или иеродиакон, фотография или фелонь...» (летописные страницы «Словаря» С. И. Ожегова)“. *Мир русского слова* 1, 2017, 18–32.
363. Никитовић, Зорица. *Сложенице у оригиналним српскословенским споменицима сакралног карактера*. Бања Лука: Филолошки факултет, 2014.
364. Никифор Усамљеник. „Многокорисно слово о трезвоумљу и чувању срца“. У: *Добротолубље: V том*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2007, 214–222.
365. Никодим Святогорец, преподобный. *Невидимая брань*. Б. м.: Издательство Почаевской Лавры, 2013.
366. Николајевић, Василије протојереј. *Велики Типик (Устав црквени)*. Београд: Свети архијерејски синод, 1984.
367. Николин, Иван. *Курс основног богословия или апологетики*. Сергиев Посад: Издание книжного магазина М. С. Елова, 1914.
368. Николић, Мирослав. „Недеклинабилне именице у српском језику“. *Наш језик XXX*, 1–5 (1995–1996): 15–43.
369. Никонова, Л. И., С. А. Махалов, Т. Н. Охотина, В. П. Савка, Л. Н. Щанкина. *Мордва Саратовской области*. Саранск: Научно-исследовательский Институт гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия, 2013.
370. Новиков, А. М., Д. А. Новиков. *Методология научного исследования*. Москва: Либроком, 2010.
371. Новиков, Л. А. „Лексикография“. В: Л. А. Новиков (ред.). *Современный русский язык. Теоретический курс. Лексикология*. Москва: Русский язык, 1987, 137–156.
372. Његош, Петар Петровић. *Горски вијенац*. Обод: Цетиње, 1981.
373. Онуфрије Хиландарац, јерођакон. *Светогорски богослужбени устав*. Београд: Удружење поштовалаца Свете Горе Атонске, 2004.
374. Орлов, А. С., В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. *История России*. Москва: ТК Велби, Изд-во Проект, 2006.
375. Остапенко, Сава М. *Старац Сава Псково-Печерски – Господе, Ти си живот мој. Подвижник светлости из пеиштере Христове: животопис, поуке и чуда*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2016.
376. Оташевић, Ђорђе. „Типологија речника српског језика I (теоријски оквир)“. *Наш језик* 45, 1–2 (2014): 29–48.
377. Оташевић, Ђорђе. „Школски речници српског језика“. У: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа : зборник научних радова*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 288–304.
378. *Откровенные рассказы странника духовному своему отцу*. Париж: Умса Press, 1973.

379. Павловская, А. В. *Россия и русские*. Москва: Центручебфильм, 2010.
380. Паисий Величковский. *Об умной или внутренней молитве. Сочинение блаженного старца схимонаха и архимандрита Паисия Величковского настоятеля Нямецкого и других монастырей в Молдавии и основателя Русского Ильинского скита на Афоне*. Москва: Типо-литография П. Ефимова, Большая Якиманка, собств. дом, 1902.
381. Паисий Святгорец, блаженной памяти старец. *Слова. Том V. Страсти и добродетели*. Москва: Издательский дом „Святая Гора“, 2008.
382. Пајсије Светогорац, старац. *Чувајте душу: разговори са старцем Пајсијем Светогорцем о спасењу у савременом свету*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Александра Невског, 2011.
383. Пајсије Светогорац, старац. *Поуке. Том VI. О молитви*. Врање: Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана: Фондација „Свети Прохор Пчињски“ Православне епархије врањске, 2014.
384. Патријарх Павле, српски. *Општи типик: преко целе године*. Београд: Издавачка фондација Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, 2010.
385. Патријарх Павле, српски. *Да нам буду јаснија нека питања наше вере. Књига I–III*. Београд: Издавачка фондација Архиепископије београдско-карловачке Српске православне цркве, 2015.
386. Перић, Димшо. *Црквено право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за публикације и ДОСИЈЕ, 1997.
387. Петрова, О. О. «Культурно-идеологическая семантика в религиозном дискурсе в толковых словарях русского языка XIX–XXI вв.». *Rhema / Рема* 3, 2015, 85–93.
388. Петровић, Срђан. „Библиографија расправа и дела из теолингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској од 2000. до 2013. године”. У: Богољуб Шијаковић (ур.) *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати. Књ. 18*. Београд: Православни богословски факултет, 2015а, 116–147.
389. Петровић, Срђан. „Стереотип духовности у језичкој свести говорника руског и српског језика (на материјалу асоцијативних речника)”. *Славистика XIX* (2015б): 285–295.
390. Петровић, Срђан. „О лексици из сфере монашке духовности у руском и српском језику”. *Славистика XX* (2016): 271–277.
391. Петровић, Срђан. „Лексичко-семантичке одлике именица са архисемом монах у руском и српском језику”. *Црквене студије* 14 (2017): 609–621.
392. Петровић, Срђан. „Вредан допринос лингвокултуролошким проучавањима словенских језика”. *Славистика XXII/2* (2018а): 254–259.
393. Петровић, Срђан. „Допринос професора Богољуба Станковића лексикографским проучавањима руског и српског језика”. У: Ксенија Кончаревић (ур.), *Трагом славистичких истраживања професора Богољуба Станковића: међународни научни зборник радова*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, Филолошки факултет, 2018б, 191–215.
394. Петровић, Срђан Р. „Значајан допринос српској и словенској теолингвистици”. *Филолог* 18 (2018в): 467–477.

395. Петровић, Срђан. „Рајна Драгићевић, Српска лексика у прошлости и данас. Нови Сад: Матица српска, 448.”. *Славистика* XXIII/2 (2019): 215–222.
396. Пешикан, Митар. *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*. Београд: Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС, 1970.
397. Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурца. *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2017.
398. Пешић, Бранко арх. *Спомен храм Светог Саве на Врачару у Београду 1895–1988*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1988.
399. Пипер, Пипер. *Српски између великих и малих језика*. Београд: Београдска књига, 2003.
400. Пипер, Предраг. *Увод у славистику 1*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
401. Пипер, Предраг. „Руска и словенска филологија као фактор културног обнављања и обједињавања”. *Српско-руски круг: књижевно-уметнички алманах 2010/2011*. = *Сербско-русский круг: литературно-художественный альманах 2010/2011*. Москва: Вахзар; Београд: ИГАМ, 2010, 230–235.
402. Пипер, Предраг. *Лингвистичка русистика: студије и чланци*. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012.
403. Пипер, Предраг. „О говорном догађају у светлу теолингвистике”. У: Јасмина Грковић-Мејџор, Ксенија Кончаревић (ур.). *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013, 211–226.
404. Пипер, Предраг. *Прилози историји српске лингвистичке славистике: друга половина XX века*. Београд: Чигоја штампа, 2018а.
405. Пипер, Предраг академик. „Ћирилицу су створили свети људи”. <<https://mitropolija.com/2018/08/14/akademik-predrag-piper-cirilicu-su-stvorili-sveti-ljudi/>> 14.08.20186 (датум приступа: 11. 12. 2021).
406. Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматица српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2014.
407. Планкош, Јудита (гл. ур.). *О лексичким позајмљеницама. Зборник радова са научног скупа „Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина“*. Суботица: Градска библиотека Суботица; Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 1996.
408. Платонов, О. А. (гл. ред., сост.). *Святая Русь. Большая энциклопедия русского народа. Русское Православие. В трех томах. Том 2*. Москва: Институт русской цивилизации, 2009.
409. Погодин, др Аврамосије архимандрит. *Свети Марко Ефески и Флорентинска унија*. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2007.
410. Подольская, Н. В. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука, 1978.
411. Покровский, М. М. *Избранные работы по языкознанию*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1959.

412. Попова, З. Д., И. А. Стернин. *Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания)*. Москва: URSS, Книжный дом «Либроком», 2009.
413. Поповић, Јустин С. *Житија Светих: у 12 томова*. Ваљево: Манастир Св. Ђелије, 1972–1977.
414. Поповић, Јустин. *Догматика православне цркве. Књ. 3*. Ваљево: Манастир Ђелије, 1978.
415. Поповић, др Јустин јеромонах, професор богословије. *Догматика православне цркве. Књ. 1*. Ваљево: Манастир Ђелије, 1980.
416. Поповић, Јустин отац. *Монашки живот по светим оцима*. Београд: Манастир Свете Ђелије код Ваљева, 1981.
417. Поповић, Јустин отац. „Гносеологија Светог Исаака Сирина”. У: *Пут богопознања: поглавља из православне аскетике и гносеологије*. Београд: Манастир Ђелије, 1987, 105–139.
418. Поповић, Јустин. „Оправдање аскетизма (из философије монаштва)”. У: Јован Србуљ (прир.). *Ви сте со земљи: зборник текстова о монаштву*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 1998, 5–9.
419. Поповић, Јустин. *Тумачење Светог Еванђеља по Јовану. Тумачење Посланица Св. Јована Богослова*. Београд: Наследници оца Јустина; Ваљево: Манастир Ђелије, 2001.
420. Поповић, Јустин. „О суштини православне аксиологије и критериологије”. У: *О духу времена*. Београд: Народна књига, 2005, 116–134.
421. Поповић, др Јустин архимандрит, професор Универзитета. *Светосавље као философија живота*. Београд: Хришћанска мисао, Хиландарски фонд; [Фоча]: Универзитетска библиотека православни богослови; Ваљево: Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић”, 2016.
422. Поповић, Радомир В. *Васељенски сабори: одабрана документа*. Београд: Р. Поповић, 2002.
423. Поповић, Радомир В. *Почеци монаштва у раној Цркви*. Београд: Православни богословски факултет, Универзитет, Институт за теолошка истраживања, 2016.
424. Постовалова, В. И. «Теолингвистика в современном гуманитарном познании: истоки, основные идеи и направления». *Magister Dixit* 4 (2012): 56–103.
425. Потевня, А. А. *Собрание трудов. Мысль и язык*. Москва: Лабиринт, 1999.
426. Поцепня, Д. М. (ред.). *Лексикография русского языка: учебник для высших учебных заведений Российской Федерации*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2013.
427. Прохоров, Ю. Е. *Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев*. Москва: Издательство „ЛКИ“, 2008.
428. Прохорова, В. Н. „Блаженный: счастливый или глупый?“. *Русская речь* 5 (1978): 51–55.
429. Пузовић, Владислав. *Црквене и политичке прилике у доба Великог раскола 1054. године*. Београд: Хришћански културни центар, 2008.

430. Радић-Дугоњић, Милана. *Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1991.
431. Радић-Дугоњић, Милана. „Српски језички тип и преводна лексикографија”. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад – Београд: САНУ, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 2002, 343–350.
432. Радовановић, Милан, Ксенија Кончаревић. „Сакрална лексика као предмет лексикографске обраде у преводним речницима: лингвокултуролошки аспекти”. У: А. К. Гадомски, Ксенија Кончаревић (ур.), *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова = Теолингвистика: международный тематический сборник работ*. Београд: Православни богословски факултет: Институт за теолошка истраживања, 2012, 429–441.
433. Радовић, Амфилохије јеромонах. „Покрет Кољивара, духовно-литургијски препород и грчка црквена братства”. *Гласник Српске православне цркве*, 3. 3. 1976: 45–53.
434. Радовић, Амфилохије. *Духовни смисао храма Светог Саве на Врачару*. Вршац: Банатски весник Епархије банатске, 1989.
435. Радовић-Тешић, Милица. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2009.
436. Радченко, И. А. *Количественно-качественные изменения в лексике тематической сферы «Искусство» в русском языке на рубеже XX–XXI веков: По материалам словарей и газетной публицистики*. Дисертација на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж: ВГПУ, 2002.
437. Рајс, Арчибалд. *Чујте Срби*. Београд: Етхос, 2004.
438. Ракић, Радомир протођакон, проф. *Библијски речник*. Београд: Златоусти, 2002.
439. Ракић, Р. Б. протођакон. *Преводи Светога писма кроз историју*. Београд: Издавачка фондација Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, 2020.
440. Рахманова, Л. И., В. Н. Суздальцева. *Современный русский язык: Лексика. Фразеология. Морфология*. Москва: Издательство „Аспект Пресс“, 2003.
441. Релић, Митра. „Појам славе у књижевном и публицистичком стваралаштву током Великог рата”. *Зборник радова Филозофског факултета XLVIII/2* (2017): 3–14.
442. Ремнёва, М. Л., В. С. Савельев, И. И. Филичев. *Церковнославянский язык. Грамматика с текстами и словарем*. Москва: Издательство МГУ, 1999.
443. Реформатский, А. А. *Введение в языковедение*. Москва: Аспект Пресс, 2004.
444. Ристић, Стана. „Лексички систем и лексичко значење (преглед општих појмова)”. *Наш језик XXIX*, 3–4 (1993): 229–234.
445. Ристић, Стана. *О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
446. Ристић, Стана. „Квалификатори у српској лексикографији”. У: Рајна Драгићевић (ур.) *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси: колективна монографија*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 113–131.
447. Ристић, Стана, Милана Радић-Дугоњић. *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет, 1999.

448. Родионова, И. В. *Имена библейско-христианской традиции в русских народных говорах*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург: Уральский государственный университет им. А.М. Горького, 2000.
449. Самойлова, Т. Е. „К истории возникновения традиции написания мерных икон“. В: А. Л. Баталов (отв. ред.). *Древнерусское искусство. Русское искусство позднего Средневековья. XVI век*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2003, 360–366.
450. Самохвалова, Л. Д. „Синтагматические отношения в микросистеме номинации Богородичной иконографии“. В: *Влияние Библии на литературные языки. Материалы XXXI Всероссийской научно-методич. конференции СПбГУ. Вып. 7*. СПб: СПбГУ, 2002, 39–47.
451. Сахаров, Софроние архимандрит. *Старац Силуан*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1998.
452. Сахаров, Софроний архимандрит. *Подвиг богопознания. Письма с Афона (к Д. Бальфуру)*. Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2010.
453. Радовић, Амфилохије митрополит црногорско-приморски (ред.). *Свети Никола: правило вере и српска слава*. Цетиње: Светигора, 2007.
454. Сепир, Эдвард. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва: Издательская группа „Прогресс“, „Универс“, 1993.
455. Сидоров, А. И. *Святоотеческое наследие и церковные древности. Т. 4. Древнее монашество и возникновение монашеской письменности*. Москва: Сибирская Благовонница, 2014.
456. Складаревская, Г. Н. „Новый академический словарь: объект, типологические признаки, место в системе русской лексикографии“. В: *Сборник. Очередные задачи русской академической лексикографии*. Санкт-Петербург: ИЛИ РАН, 1995, 15–23.
457. Складаревская Г. Н. «Русский язык конца XX века: версия лексикографического описания». В: *Словарь. Грамматика. Текст*. Москва: ИРЯ РАН, 1996, 443–473.
458. Складаревская, Г. Н. (ред.) *Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения*. Санкт-Петербург: РАН, Институт лингвистических исследований, Изд-во «Фолио-Пресс» 1998.
459. Складаревская, Г. Н. *Словарь православной церковной культуры*. Санкт-Петербург: Наука, 2000.
460. Складаревская, Г. Н. «Лексика русского православия в процессе языкового возрождения начала XXI века: ее место в лексической системе и в культуре страны». В: *Русистика и современность: Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. Материалы IV Международной научно-практической конференции 28-29 июня 2001 г.* Санкт-Петербург: Издательство «Сударыня», 2002, 22–31.
461. Складаревская, Г. Н. *Сердце в Священном Писании*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005.
462. Складаревская, Г. Н. *Словарь православной церковной культуры*. Москва: АСТ: Астрель, 2008.

463. Скляревская, Г. Н. „Лексика православия в современном русском языке: опыт лексикологического анализа и лексикографического описания“. *Вестник НГУ. Серия: История, филология*, Т. 11, Вып. 9 (2012): 36–40.
464. Скляревская, Г. Н. *Православная лексика. Концепты христианской культуры. Лингвистические аспекты православия*. Saarbrücken: Sanktum, 2013a.
465. Скляревская, Г. Н. „Современная русская лексикография: достижения и лакуны“. В: М. И. Чернышева (отв. ред.). *Славянская лексикография. Международная коллективная монография*. Москва: Издательский центр „Азбуковник“, 2013б, 579-614
466. Слепинин, Константин (сост.). *Азы православия*. Санкт-Петербург: Издательство «Сатисъ», 2004.
467. Слијепчевић, др Ђоко. *Историја Српске православне цркве. Књ. 1–3*. Београд: Бигз, 2002.
468. Смирнова, С. А. "О понятии «Церковная лексика»" *Научный диалог* 12 (36), 2014, 84–97.
469. Сорокина, Э. А. „Формирование теории языка для специальных целей (ЯСЦ)“. У: Предраг Пипер, Владан Јовановић (ур.). *Словенска терминологија данас = Slavonic terminology today*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2017, 29–40.
470. Соссюр, Фердинанд де. *Курс общей лингвистики*. Москва: Логос, 1998.
471. Спасојевић, Марина. „О називима верских празника у ресавском крају“. У: *Дијалекат – дијалекатска књижевност*. Лесковац: Лесковачки културни центар, 2009, 203–214.
472. Србуљ, Јован, Владимир Димитријевић (прир.). *Књига о прелести и лажном духовништву: како се сачувати од духовне обмане*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2013.
473. Срезневский, И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 4 томах*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1893.
474. Стаматовић, Александар проф. др. *Историја Митрополије Црногорско-приморске до 1918. године*. Цетиње: Светигора, 2014.
475. Станковић, Богољуб. *Лексикографски огледи*. Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.
476. Станковић, Богољуб. „О актуелним питањима српске двојезичне лексикографије“. У: *Славистика, русистика, србистика*. Београд: Чигоја штампа, 2010, 190–197.
477. Станковић, Младен М. (прир.). *Седам стубова премудрости: историја Васељенских сабора*. Београд: Неаника, 2004.
478. Степанов, Ю. С. *Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: «Языки русской культуры», 1997.
479. Степин, В. С. *Теоретическое знание: структура, историческая эволюция*. Москва: Прогресс-Традиция, 2003.
480. Стернин, И. А. *Общественные процессы и развитие современного русского языка. Очерк изменений в русском языке конца XX века*. Воронеж: Научное издание, 2004.

481. Стијовић, Рада. *Језички саветник*. Београд: Чигоја штампа, 2015.
482. Стијовић, Рада. „Нови том Речника српскога језика”. *Политика*, 7. 2. 2021. <http://www.politika.rs/scc/clanak/472462/Novi-tom-Recnika-srpskoga-jezika?fbclid=IwAR3XNjX0Sk7fjXWFqUeFhZzUy8VBzbyCox5PdRA5ahdn2rZfq0AF4n7Pmlk> (датум приступа: 5. 4. 2021)
483. Стијовић, Рада Р., Ранка М. Станковић. „Дигитално издање Речника САНУ: формални опис микроструктуре Речника САНУ”. *Научни састанак слависта у Вукове дане 47/1* (2018): 427–440.
484. Ступар, Владимир протојереј-ставрофор. „Предговор”. У: Архимандрит Јован (Гардовић) (гл. и одг. ур.). *Србљак. Књ. А. Добрунска Ријека: Изавачка кућа „Дабар” Митрополија Дабро-босанска*, 2018, 9–12.
485. Суперанская, А. В., Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. *Общая терминология. Вопросы теории*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012.
486. Супрун, А. Е. (ред.). *Методы изучения лексики*. Минск: Изд-во БГУ, 1975.
487. Супрун, В. И. „Первые русские христианские имена“. В: Р. И. Кудряшова (отв. ред.). *Функционирование языковых единиц в разных сферах: факторы, тенденции, модели: Тезисы докладов межвузовской конференции Волгоград, 2-5 окт. 1995 г.* Волгоград: Перемена, 1995, 47–49.
488. Супрун, В. И. „Христианизация русского именника (по материалам «Повести временных лет»)“. В: Архиепископ Волгоградский и Камышинский Герман (отв. ред.). *Христианство: веки истории: Материалы научной конференции, посвященной 1100-летию со дня блаженной кончины св. равноап. Мефодия*. Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1996, 53–58.
489. Тадеј Витовнички, старац. *Мир и радост у Духу Светом: поруке, беседе, разговори*. Београд: Православна мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског, 2003.
490. Табанакова, В. Д. *Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Тюмень: Тюменский государственный университет, 2001.
491. Таушев, Аверкије архиепископ. „Литургика”. У: Архиепископ Аверкије Таушев и јеромонах Григорије Светогорац. *Благословено Царство Оца и Сина и Светога Духа: Тумачење Свете Литургије и свих богослужења Православне цркве*. Београд: Библиотека „Образ светачки”, 2007, 10–365.
492. Телия, В. Н. *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*. Москва: Наука, 1986.
493. Телия, В. Н. „О методологических основаниях лингвокультурологии“. В: *Логика, методология, философия науки*. Москва: Обнинск, 1995, 102–104.
494. Телия, В. Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996.
495. Телия, В. Н. „Деконструкция стереотипов окультуренного мировидения во фразеологических знаках“. В: Т. М. Николаева (отв. ред.). *Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии. Материалы к коллективному исследованию*. Москва: ИСлРАН, 1999, 87–94.

496. Теофан Затворник, свети. *Пут ка спасењу*. Цетиње: Светигора, 1996.
497. Теофан Затворник, св., еп. Илија (Мињати), митроп. Антоније (Блум), митроп. Јеротеј (Влахос), архим. Александар (Милеант), о. Алексеје Мечов, архим. Рафаил (Карелин), архим. Кирил (Павлов), о. Алексеј Къазев. *Пресвета Богородице, спаси нас. Књига о Мајци Божијој и њеном заступништву за нас. Мајка Божија у православном предању: живот и подвизи, чуда и празници*. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, 2010.
498. Теофилакт Охридски, Свети. *Тумачење светог Еванђеља по Матеју*. Дечани: Манастир Високи Дечани, 2004. <<https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/>> (датум приступа: 16. 1. 2022).
499. Терзић, Богдан. *Руско-српске језичке паралеле*. Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.
500. Терехин, Н. М. „Сакральная топонимия Русского Севера (К постановке проблемы)“. *Вопросы топонимики Подвинья и Поморья* (1991): 24–34.
501. Тер-Минасова, С. Г. *Война и мир языков и культур. Вопросы теории и практики межъязыковой и межкультурной коммуникации*. Москва: Слово/Slovo, 2008.
502. Тимирханов, В. Р., А. Г. Михайлова. «Особенности терминологизации лексики религиозной сферы в отечественной лингвистической традиции.» *Вестник Башкирского университета* 22, 2 (2017): 483–487.
503. Тимофеев, К. А. *Религиозная лексика русского языка как выражение христианского мировоззрения*. Новосибирск: НГУ, 2001. <<http://www.philology.ru/linguistics2/timofeev-01.htm>> (дата обращения: 8. 1. 2020).
504. Толстој, Никита Ильич. *Језик словенске културе*. Ниш: Просвета, 1995.
505. Топоров, В. Н. *Святость и святые в русской духовной культуре, Т. 1*. Москва: „Гнозис“, Школа „Языки русской культуры“, 1995.
506. Топоров, В. Н. *Святость и святые в русской духовной культуре, Т. 2*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1998.
507. Тошић, Борисав В. *Преводна семантизација у двојезичном рјечнику: на материјалу руског и српскохрватског језика*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 1992.
508. Трифуновић, Ђорђе. *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд: Нолит, 1998.
509. Тростерова, З. „Названия Богородицы в культурно-историческом ареале slavica Orthodoxa как предмет ономастического интереса“. В: В. И. Супрун (отв ред. и сост.). *Ономастика Поволжья: Тезисы докладов VIII международной конференции Волгоград, 8-11 сент. 1998*. Волгоград: Перемена, 1998, 120–122.
510. Ђупић, Желько. „Савремена лична имена у грађи Ономатолошких прилога – статистичка обрада“. *Ономатолошки прилози XIV* (1998): 73–153.
511. Успенский, Б. А. *Из истории русских канонических имен*. Москва: Издательство Московского университета, 1969.
512. Успенский, Б. А. *Филологические разыскания в области славянских древностей*. Москва: Издательство Московского университета, 1982.

513. Успенский, Л. А. *Богословие иконы Православной Церкви*. Переславль: Издательство братства во имя святого князя Александра Невского, 1997.
514. Фасмер, Марк. *Этимологический словарь русского языка: в четырех томах*. Москва: Издательство «Прогресс», 1986–1987.
515. Федотов, Г. П. *Светители старе Русије*. Београд: Логос, 2005.
516. Феликсов, С. В. «Семантический аспект лингвистического описания лексики православного вероучения в русском языке». В: Н. Д. Арутюнова, М. Л. Ковшова (отв. ред.). *Лингвокультурологические исследования. Логический анализ языка. Понятие веры в разных языках и культурах*. Москва: Гнозис, 2018, 221–235.
517. Феофан Затворник, святитель. *Рукописи из кельи*. Москва: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2008.
518. Филарет Московски, Свети. *Пресвета Богородица у Светом Писму и предању Цркве*. Цетиње: Светигора, 2002.
519. Филарет Московски, свети. „Тумачење Символа вере”. У: Св. Филарет Московски, Митрополит Јеротеј Влахос, Протопрезвитер Александар Д. Шмеман, Владимир Н. Лоски. *Верујем, исповедам, чекам: Основе православне вере*. Цетиње: Светигора, 2014, 33–134.
520. Филкова, Пенка. „Сопоставительная лингвокультурология (проблемы и задачи)“. В: Боголюб Станкович (ред.). *Проекты по сопоставительному изучению русского и других языков. Доклады (Белград, 1-4 июня 2004)*. Белград: Славистическое общество Сербии, 2004, 190–198.
521. Филкова, Пенка. „Единицы сопоставительной лингвокультурологии“. В: Международна научна конференция «Междуетнически контакти. Изток – Запад – Интеркултурна комуникација» (Шумен, 24-26 септември 2004). Шумен: Шуменски университет, 2005, 9–20.
522. Флоренски, Павле. *Православље*. Београд: Логос, Бримо, 2007.
523. Флоренски, Павле. *Имена*. Београд: Логос, 2017.
524. Флоренски, Павле свештеник. *Мисао и језик*. Београд: Логос, 2018.
525. Флоренский, Павел священник. *Сочинения в четырех томах. Том 1*. Москва: Издательство «Мысль», 1994.
526. Флоровский, Георгий протоиерей. Богословские статьи 1. О Священном Писании. *Официальный сайт Московской духовной академии*. <<http://old.mpda.ru/data/758/630/1234/1.%20O%20Svychenom%20Pisanii.pdf>> (дата обращения: 11. 4. 2021).
527. Фомина, М. И. *Современный русский язык. Лексикология*. Москва: Высшая школа, 2001.
528. Фотић, Александар. „Између закона и његове примене”. У: Александар Фотић (прир.). *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*. Београд: Сію, 2005.
529. Фундулис, Јован М. проф. др. *Литургицке недоумице*. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2007.
530. Хајдегер, Мартин. *Путни знакови*. Београд: Плато, 2003.
531. Харитон Валаамски, схиигуман (саст.). *Молитва Исусова и тајно поучење*. Ваљево: Друштво Хиландар, 2017.

532. Хопко, Томас. *Православна вера. Књига IV. Духовност: основни приручник о Православној цркви*. Крагујевац: „Каленић” – издавачка установа Епархије шумадијске, 1998.
533. Хопко, Томас. *Православна вера. Књига I. О учењу: основни приручник о Православној цркви*. Крагујевац: Каленић, 2006.
534. Цумарев, А. Э., Л. Л. Шестакова, И. В. Нечаева, А. С. Кулева, О. М. Грунченко. „«Академический толковый словарь русского языка»: традиционное и новое“. *Известия РАН. Серия литературы и языка* 76, 5 (2017): 1–17.
535. Цумарев, А. Э., Л. Л. Шестакова, А. С. Кулева. «Проблемы описания религиозной лексики в современном толковом словаре русского языка.» В: О. Н. Крылова, С. А. Мызников, М. Н. Приёмшева, Е. В. Пурицкая (отв. ред.). *Российская академическая лексикография: современное состояние и перспективы развития. Сборник научных статей по материалам Международной научной конференции, посвященной 70-летию выхода первого тома академического «Словаря современного русского литературного языка»*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2018а, 379–392.
536. Цумарев, А. Э., Л. Л. Шестакова, А. С. Кулева. «Религиозная лексика в новом толковом словаре русского языка: из опыта описания». В: *Вера. Язык. Отечество: Таврические Кирилло-Мефодиевские чтения: «Наследие святых Кирилла и Мефодия: опыт современного прочтения» (Симферополь, 22–26 мая 2017 г.). Вып. I (2017)*. Симферополь: Lege Artis, 2018б, 61–67. <<http://www.ruslang.ru/doc/tsumarev/Tsumarev-2018-relig-leksika.pdf>> (дата обращения: 12. 2. 2021).
537. Цумарев, А. Э., Л. Л. Шестакова, А. С. Кулева. „Вопросы стилистического описания религиозной лексики в толковом словаре русского языка“. В: И. Л. Копылов (гл. ред.). *Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: сборник научных статей. Вып. 16*. Минск: Беларуская навука, 2019а, 79–83.
538. Цумарев, А. Э., Л. Л. Шестакова, Ф. Б. Людоговский. „Религиозная лексика в толковом словаре: культурно-речевой аспект“. *Русская речь* 6 (2019б): 45–57.
539. Цыпин, Владислав протоиерей. *Курс церковного права*. Москва: Круглый стол по религиозному образованию в Русской Православной Церкви, «Христианская жизнь», 2004.
540. Цыпин, Владислав протоиерей. *История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды*. Москва: Изд-во Сретенского монастыря, 2010.
541. Чанчар, Ивана М. *Конкорданција култних списа о Светом цару Урошу патријарха Пајсеја*. Необјављена докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2020.
542. Чернышева, М. И. *Именования Богородицы в древнерусской письменности: около 500 лексических единиц с объяснениями и комментариями*. Москва: ЛЕНАНД, 2017.
543. Чернявская, Е. В., А. П. Майоров. „Религиозная православная лексика в отечественной лингвистике“. *Вестник Бурятского государственного университета* 1 (2015): 19–24.
544. Епископ жички Хризостом (прир.). *Чиновник архијерејског свеитенослужења*. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2006.

545. Шанский, Н. М. *Лексикология современного русского языка*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009.
546. Шведова, Н. Ю. „Парадоксы словарной статьи“. В: Ю. Н. Караулов (ред.). *Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре: сборник статей*. Москва: Наука, 1988, 6–11.
547. Шведова, Е. И. «Интерпретирующий компонент в структуре словарной статьи (на материале конфессиональной лексики).» *Вестник Вятского государственного университета* 2, 3, 2008, 90–93.
548. Шевкунов, Тихон архимандрит. „Појмовник“. У: *Несвети а свети и друге приче*. Београд: Informatika, 2012, 378–418.
549. Шевченко, И. С. *Русская православная лексика духовно-нравственного содержания: семасиологический и лексикографический аспекты*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж: ВГПУ, 2016.
550. Шестаков, Игнатий иеромонах. *Святые сербские жены: жития святых жен Сербской Православной Церкви*. Москва: Вольный Странник, 2020.
551. Шмелькова, В. В. *Сущность процесса лексической деархаизации в современном русском литературном языке*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва: Российский университет дружбы народов, 2010.
552. Шмеман, Александар. *Велики пост*. Требиње: Манастир Тврдош; Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Мироточивога, 2007.
553. Шмеман, Александр прот. *Собрание статей 1947–1983*. Москва: Русский путь, 2009.
554. Шибалић, Теодосије епископ рашко-призренски и косовско-метохијски (ур.). *Задужбине Косова и Метохије: историјско, духовно и културно наслеђе српског народа*. Призрен: Епархија Рашко-Призренска и Косово-Метохијска, 2016.
555. Шимчук, Э. Г. *Русская лексикография*. Москва: Академия, 2009.
556. Шмелев, Д. Н. *Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка)*. Москва: Издательство «Наука», 1973.
557. Шмелев, Д. Н. *Современный русский язык. Лексика*. Москва: Издательство «Просвещение», 1977.
558. Шмеман, Александар. *Велики пост*. Требиње: Манастир Тврдош; Врњачка Бања: Братство Светог Симеона Мироточивога, 2007.
559. Шмеман, Александар протојереј. *Историјски пут православља*. Цетиње: Митрополија црногорско-приморска; Подгорица: Атос, 1994.
560. Шпадиер, Ирена. „Антологический состав хиландарской рукописи № 505“. В: Ангел Николов (от. ред.). *Imperium Bulgariae. Studia in honorem anno 1968 Georgii N. Nikolov / Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, 815–827.
561. Штасни, Гордана. „Номинације Бога у 'Молитвама на језеру' Светог Николаја Велимировића.“ У: Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић (ур.). *Теоллингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of Slavic*

- languages*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013, 295–320.
562. Щерба, Л. В. *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: Издательство „Наука“ – Ленинградское отделение, 1974.
563. Яблоков, И. Н. *Религиоведение*. Москва: Гардарики, 2004.
564. Якимов, П. А. «О сущности понятия «Религиозная лексика» в современной лингвистике». *Вестник Оренбургского государственного университета* 11, 130 (2011): 74–76.
565. Якимов, П. А. «Религиозная лексика – церковная лексика – библейская лексика: к вопросу о соотношении понятий». *Вестник Оренбургского государственного университета* 9, 158 (2013): 66–68.
566. Ярцева, В. Н. (гл. ред.). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998.
567. Эдельштейн, Ю. М. «Проблемы языка в памятниках патристики». В: А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон (ред.). *История лингвистических учений. Средневековая Европа*. Ленинград: Издательство «Наука», 1985.
568. Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth V. Fjeld, Dag Gundersen, Sigurd Jónsson, Bo Svensén. *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 1997.
569. Cabré, T. M. *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
570. Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1987.
571. Ganović, Ratimir. „Gametogeneza, fertilizacija i implantacija”. U: *Ginekologija i akušerstvo: udžbenik za studente medicine*. Београд: Katedra za ginekologiju i akušerstvo, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu / CIBID, 2014, 191–195.
572. Grbović, Duško. „Orden Svetog Save Srpske pravoslavne crkve”. *Dinar: izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu* 18 (2002): 45.
573. Greule, Albrecht, Elzbieta Kucharska-Dreiß, Marzena Makuchowska. “Neure Forschungen zur Sakralsprache im deutsch-polnische Vergleich. Erträge – Tendenzen – Aufgaben.” In: *Heiliger Dienst, Z. 2*. Salzburg, 2005, 73–91.
574. Hackett, Conrad, Brian Grim, Marcin Stonawski, Vegard Skirbekk, Michaela Potančoková, Guy Abel. *The global religious landscape: a report on the size and distribution of the world’s major religious groups as of 2010*. Washington, DC: Pew Research Center, 2012.
575. Hartmann, R. R. K. *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow: Pearson Education, 2001.
576. Herbermann, Clemens-Peter, Bernhard Gröschel, Ulrich Hermann Wassner. *Sprache & Sprachen: Fachsystematik der Allgemeinen Sprachwissenschaft und Sprachensystematik: mit ausführlichen Terminologie- und Namenregistern*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1997.
577. Hofmann, J. V. *Ετυμολογικόν λεξικόν της αρχαίας ελληνικής*. Εν Αθήναις, 1974.
578. Ivić, Milka. *Pravci u lingvistici 1*. Zemun: Biblioteka XX vek, 2001.
579. Jakobson, Roman, Nikolaj Trubeckij, Vilem Matezijus, Bohuslav Havranek, Pjotr Bogatirjov, Nikolaj Durnovo, Jan Mukaržovski, Pjotr Savicki. „Teze Praškog

- lingvističkog kružoka”. U: *Struktura pesničkog jezika. Teze Praškog lingvističkog kružoka*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1986, 153–182.
580. Jerotić, Vladeta. *Psihoanaliza i kultura*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1974.
581. Karpluk, Maria, Jadwiga Sambor (red.). *O języku religijnym: zagadnienia wybrane*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1988.
582. Kroeber, Alfred L., Clyde Kluckhohn. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge: Peabody Museum, 1952.
583. Kucharska-Dreib, Elżbieta. „Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu“. W: Stanisław Mikołajczak, Tomasz Węclawski (red.). *Język religijny dawniej i dziś. T. 1*. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne, 2004, 23–30.
584. Noppen, J.-P. van. „Alter Wein in neuen Schläuchen? Ein Beitrag zur empirischen Betrachtung von Kommunikationsproblemen in der Rede von Gott“. In: *Linguistica Biblica. Interdisziplinäre Zeitschrift für Theologie und Linguistik*, 37, 1976.
585. Noppen, van J.-P. (red.). *Theolinguistics* (= Studiereeks Tijdschrift VUB, Nieuwe Serie Nr. 8). VUB, Brussels, 1981.
586. Prčić, Tvrtko. *Ka savremenim srpskim rečnicima*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018.
587. Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga prva*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.
588. Šipka, Danko. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, 2006.
589. Škiljan, Dubravko. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.
590. Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: „Svjetlost“, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1988.
591. Wagner, Andreas. „Theolinguistik? – Theolinguistik!“ In: H. O. Spilman, I. Warnke (Hrsg.), *Internationale Tendenzen der Syntaktik und Pragmatik. Akten des 32. Linguistischen Kolloquiums in Kassel 1997. Linguistik International 1*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999, 507–512.
592. Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.
593. Zgusta, Ladislav. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991.
594. Ανδρεϊτσένκο, Ελένη. *Ελληνικά γλωσσικά δάνεια: Ορθόδοξο-εκκλησιαστικού περιεχομένου στην εξέλιξη της Ρωσικής γλώσσας*. Αθήνα: Επικαιροτητα, 2014.
595. Μπαμπινιώτης, Γ. Δ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Δεύτερη έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, 2002.

9. СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОРИШЋЕНИХ У ДИСЕРТАЦИЈИ

9.1. НАЗИВИ КЊИГА СВЕТОГ ПИСМА ЦИТИРАНИХ У ДИСЕРТАЦИЈИ

9.1.1. Стари завет

скраћеница	пун назив
Пост.	Постање (Прва књига Мојсијева)
Изл.	Излазак (Друга књига Мојсијева)
Лев.	Левитска (Трећа књига Мојсијева)
Пнз.	Поновљени закони (Пета књига Мојсијева)
1 Цар.	Прва књига о царевима
Пс.	Псалми Давидови
Ис.	Књига пророка Исаије
Јез.	Књига пророка Језекиља
Дан.	Књига пророка Данила
Ав.	Књига пророка Авакума

9.1.2. Нови завет

скраћеница	пун назив
Мт.	Свето јеванђеље по Матеју
Мк.	Свето јеванђеље по Марку
Лк.	Свето јеванђеље по Луки
Јн.	Свето јеванђеље по Јовану
1 Пет.	Прва саборна посланица Светог апостола Петра
1 Кор.	Прва посланица Светог апостола Павла Коринћанима
Еф.	Посланица Светог апостола Павла Ефесцима
Јевр.	Посланица Јеврејима
Кол.	Посланица Светог апостола Павла Колошанима
1 Кор.	Посланица прва Коринћанима
1 Сол.	Прва посланица Солуњанима Светог апостола Павла
1 Тим.	Прва посланица Светог апостола Павла Тимотеју
1 Јн.	Прва саборна посланица Светог апостола Јована
Отк.	Откривење Јованово

9.2. ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ

скраћеница	пун назив
БАС	Чернышев, В. И. (ред.). <i>Словарь современного русского литературного языка: в 17 томах.</i> Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950–1965.
БЛС	„Богословско-литургический словарь“. В: <i>Настольная книга священнослужителя. Том 4.</i> Москва: Московская Патриархия, 1983, 645–792.
МАС	Евгеньева, А. П. (ред.). <i>Словарь русского языка: в 4-х томах.</i> Москва: Издательство «Наука», Полиграфресурсы, 1999.
РБ	Бошковић, Радослав. <i>Српско-руски речник.</i> Београд: Јасен, 2013.
РБЛС	Прохоров, Ю. Е. (общ. ред.). <i>Россия. Большой лингвострановедческий словарь.</i> Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2007.
РЂ	Ђуровић, Димитрије. <i>Речник руско-српскохрватски: са граматиком руског језика.</i> Београд: Француско-српска књижара А. М. Поповића, 1946.
РК	Кошутић, Радован. <i>Примери књижевног језика руског. Том 3. Речник.</i> Београд: Државна штампарија, 1926.
РМ	Московљевић, Милош С. <i>Речник руског и српскохрватског језика.</i> Београд: Научна књига, 1963.
РМС	<i>Речник српскохрватског књижевног језика, I–VI.</i> Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
РП	Poljanec, Radoslav Franjo. <i>Rusko-hrvatski ili srpski rječnik = Русско-хорватский или сербский словарь / sastvili Radoslav F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec.</i> Zagreb: Školska knjiga, 1987.
РС	Станковић, Богољуб (ур.). <i>Руско-српски речник.</i> Нови Сад – Москва: Матица српска, Руски језик, 1998.
РСАНУ (Речник САНУ)	<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XIX,</i> 1959–2014.
РСЈ	Николић, М. (ур.). <i>Речник српског језика.</i> Нови Сад: Матица српска, 2011.
СИП	Иванович, Слободан и Иосиф Петранович. <i>Русско-сербскохорватский словарь = Руско-српскохрватски речник.</i> Москва: Руски језик, 1981.
СО	Ожегов, С. И. <i>Словарь русского языка.</i> Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1953.

СОШ	Ожегов, С. И., Н. Ю. Шведова. <i>Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений</i> . Москва: ООО «А ТЕМП», 2006.
СС	Скляревская, Г. Н. <i>Лексика современного русского православия: толково-энциклопедический словарь</i> . Санкт-Петербург: Контраст, 2016.
СТ	Толстой, И. И. <i>Сербскохорватско-русский словарь = Српскохрватско-руски речник</i> . Москва: Русский язык, 1982.
ТР	Кончаревић, Ксенија и Милан Радовановић. <i>Руско-српски и српско-руски теолошки речник</i> 2012.

9.3. ОСТАЛО⁴⁹⁴

скраћеница	тумачење
АСПЦ	Висока школа – Академија Српске Православне Цркве за уметности и конзервацију
ВДС	Воронежская духовная семинария
ВПГ	Вятская православная гимназия во имя преподобного Трифона Вятского
ВЦИОМ	Всероссийский центр изучения общественного мнения
ДАС	докторске академске студије
ДТУ	Департамент торговли и услуг города Москвы.
ЕДС	Екатеринбургская духовная семинария
КДС	Казанская духовная семинария
МАС	мастер академске студије
МДА	Московская духовная академия
МинДА	Минская духовная академия
НПГ	Нижегородская православная гимназия имени преподобного Сергия Радонежского
ОАС	основне академске студије
ОВЦС	Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата
ОЦАД	Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия
ПБФ ПБФ БГ	Православни богословски факултет Универзитета у Београду
ПБФ Ф	Православни богословски факултет „Свети Василије

⁴⁹⁴ У овом списку налазе се скраћенице које се срећу у библиографским парентезама, али и самом тексту дисертације. Тумачење таквих скраћеница има улогу у лакшем праћењу текста и проналажењу одговарајућих референци у глави 7.

	Острошки” у Фочи – Универзитет у Источном Сарајеву
ПГБ	Православна гимназија во имя святых Мефодия и Кирилла г. Белгорода
Правила ВР	Правила внутреннего порядка (<i>документ</i>)
РПЦ	Руска православна црква
СДА	Сретенская духовная академия
СПбДА	Санкт-Петербургская Духовная Академия
СПЦ	Српска православна црква
ФМУ	Факултет музичке уметности Универзитета уметности у Београду
ФФ	Филолошки факултет Универзитета у Београду
ЦЕСИД	Центар за слободне изборе и демократију

10. СПИСАК ТАБЕЛА И СХЕМА ЗАСТУПЉЕНИХ У ДИСЕРТАЦИЈИ

10.1. ТАБЕЛЕ

број табеле	опис
1.	Концепција теонеме по језичким нивоима
2.	Сложеност структуре лексичког значења: на примеру термина ДИСКОС
3.	Класификација лексике из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику
4.	Компонентна анализа руске лексичке грађе
5.	Компонентна анализа српске лексичке грађе
6.	Класификација тематске групе НАЗИВИ ЗА МОНАШКА ЛИЦА
7.	Преглед констатованих квалификатора у преводним речницима

10.2. СХЕМЕ

број схеме	опис
1.	Међусобни однос религијске, хришћанске и лексике из сфере православне духовности у лексичком систему
2.	Позајмљенице према језику преузимања

11. АПЕНДИКС

ГРАБА У ПРЕВОДНИМ РЕЧНИЦИМА:
КУМУЛАТИВНИ ПРЕГЛЕД ЗА ПЕРИОД ОД 1947. ДО 2013. ГОДИНЕ⁴⁹⁵

I РУСКО-СРПСКИ (РУСКО-СРПСКОРХВАТСКИ) СМЕР

Бр.	одредница	РЂ	РМ	СИП	РП	РС	ТР
1.	Абсолют						+
2.	авва						+
3.	автокефалия, автокефальность						+
4.	автокефальный						+
5.	агапа						+
6.	агиасма						+
7.	агиоантропоним						+
8.	агиографический				+		+
9.	агиография				+		+ ⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Дати преглед обухвата грађу која је у преводним речницима из нашег корпуса наведена на нивоу одредница, што треба имати у виду приликом будућих анализа речника у којима је заступљена организација речничког чланка по принципу деривационих гнезда (нпр. као у РЂ). Заступљена је шира лексичка грађа, укључујући примере попут архаизама, историзама, дијалектизама. Одлучили смо да и таква лексика нађе своје место у овом апендиксу, јер доприноси ширем увиду у грађу, а може користити и за даља истраживања ове теме, утолико пре што прегледа овог типа досад није било.

⁴⁹⁶ У датом извору бележе се дублетни облици: *агиография, гагиография*.

10.	агиология						+
11.	агиорит						+
12.	агнец	+			+	+	+
13.	аграфы						+
14.	ад	+	+	+	+	+	+
15.	адов				+	+	
16.	адски				+		
17.	адский			+	+	+	+
18.	акафист	+					+
19.	акафистник						+
20.	акимиты						+
21.	аккламация						+
22.	акривия						+
23.	аллилуиарий						+
24.	аллилуйя				+	+	+
25.	алтарник						+
26.	алтарница						+
27.	алтарный						+
28.	алтарь	+ ⁴⁹⁷	+	+	+	+	+
29.	амвон			+	+	+	+
30.	амвонный						+

У одредницама када долази до неке врсте одступања (нпр. наводи се другачији ортографски лик, дублетни облици), ми смо то истицали путем фуснота.

⁴⁹⁷ У речнику се наводи и одредница *олтарь* (уп. РЂ, 563).

31.	аминь			+	+	+	+
32.	амма						+
33.	анагност						+
34.	аналав						+
35.	аналой		+		+	+	+
36.	анамнесис, анамнезис						+
37.	анафема	+	+	+	+	+	+
38.	анафемский				+		
39.	анафора						+
40.	анахорет	+					
41.	ангел	+	+	+	+	+	+
42.	ангелология						+
43.	ангельский			+	+	+	+
44.	аненайки						+
45.	антидор						+
46.	антиминс	+					+
47.	антипасха						+
48.	антирелигиозный			+	+	+	
49.	антифон						+
50.	антихрист				+	+	+
51.	Апокалипсис	+			+	+	+
52.	апокалиптический						+

53.	апокатастасис						+
54.	апологет			+		+	+
55.	апологетика						+
56.	апологетический						+
57.	апология						+
58.	апостасия	+ ⁴⁹⁸					+
59.	апостол	+		+	+	+	+
60.	апостолат						+
61.	апостольник						+
62.	апостольский					+	+
63.	апостольство						+
64.	апофатика						+
65.	апофатический						+
66.	апракос	+					+
67.	апсида						+
68.	аркосолий						+
69.	артос	+					+
70.	архангел	+		+	+	+	+
71.	архангельский					+	+
72.	архидиакон	+					+ ⁴⁹⁹
73.	архидиаконский,						+

⁴⁹⁸ У датом извору бележи се ортографски лик *апостазия*.

⁴⁹⁹ *архидиакон, архидьякон*

	архидьяконский						
74.	архидиаконство, архидьяконство						
75.	архиепископ	+		+	+	+	+
76.	архиепископия						+
77.	архиепископский						+
78.	архиерей	+		+	+	+	+
79.	архиерейский						+
80.	архиерейство						+
81.	архиерействовать						+
82.	архимандрит	+		+	+	+	+
83.	архипастырский						+
84.	архипастырство						+
85.	архипастырь						+
86.	архистратиг						+
87.	аскеза	+					+
88.	аскет			+	+	+	+
89.	аскетизм			+	+	+	+
90.	аскетика						+
91.	аскетический			+	+	+	+
92.	атеизм			+	+	+	+
93.	атеист			+	+	+	+
94.	атеистический			+	+	+	+

95.	Афон	+	+				
96.	афонит						+
97.	афонский						+
98.	базилика						+
99.	бак водосвятный						+
100.	баптистерий						+
101.	батюшка	+	+	+	+	+	+
102.	бдение			+		+	+
103.	бдеть						+
104.	беглопоповцы						+
105.	безбожие	+		+	+	+	+ ⁵⁰⁰
106.	безбожник			+	+	+	+
107.	безбожно					+	
108.	безбожный			+	+	+	+
109.	безбрачие	+			+	+	
110.	безбрачный				+		
111.	безвер						+
112.	безверие	+		+	+	+	+
113.	безвозмездный				+		+
114.	безгрешие, безгрешность						+
115.	безгрешный			+	+		+

⁵⁰⁰ безбожие, безбожничество

116.	безмолвие	+		+	+		+
117.	безмолвник						+
118.	безмолвный						+
119.	безвестная (Безвестная Дева)						+
120.	белица	+					
121.	бес	+	+	+	+	+	+
122.	бесноватость						+
123.	бесноватый					+	+
124.	бесовский	+	+	+	+	+	+
125.	бесоудержимость						+
126.	бесоудержимый						+
127.	беспоповцы						+
128.	беспоповщина	+					+
129.	беспорочность						+
130.	беспорочный				+	+	+
131.	бессеменный				+		+
132.	бессребреник	+	+		+	+	+
133.	бесстрашие	+			+	+	+
134.	бесстрастный						+
135.	бестелесный				+		
136.	библейст						
137.	библейстика						+

138.	библейский		+	+	+	+	+
139.	Библия			+	+	+	+
140.	било, бильце	+					
141.	благочестивый	+	+	+	+	+	+
142.	благочестивая			+		+	
143.	благочестие			+	+	+	+
144.	благочестивый						+
145.	благочестивость	+	+				
146.	благочестивить	+		+	+	+	+
147.	благочестивить, благочестивовать						+
148.	Благочестивый		+	+	+		+
149.	благочестивый						+
150.	благочестивый				+		
151.	благочестивый	+			+		
152.	благочестивый			+	+	+	
153.	благочестивый			+	+	+	
154.	благочестивый						+
155.	благочестивый		+	+			+
156.	благочестивый			+	+	+	+
157.	благочестивый	+		+	+	+	+
158.	благочестивый			+	+	+	+
159.	благочестивый	+					+

160.	благодатный			+	+	+	+
161.	благодать	+	+	+	+	+	+
162.	благоденствие				+		+
163.	благоденствовать				+		+
164.	благодетель			+	+	+	+
165.	благодетельный			+	+		
166.	благодетельствовать				+		+
167.	благодеение	+	+	+	+	+	
168.	благодущие						+
169.	благодущный	+					+
170.	благожелатель						+
171.	благожелательствовать						+
172.	благозвучие, благозвучность						+
173.	благоизволить	+					
174.	благолепный	+					
175.	благоприятный						+
176.	благорастворённый	+					
177.	благословение	+	+	+	+	+	+
178.	благословенный			+	+	+	+
179.	благословить			+	+	+	+ ⁵⁰¹

⁵⁰¹ В. благословлять.

180.	благословлять			+		+	+
181.	благость	+					
182.	благоухание	+	+	+	+	+	
183.	благоуханный				+	+	
184.	благоухать			+	+	+	
185.	благочестивый			+	+	+	+
186.	благочестие	+	+			+	+
187.	благочиние	+			+		+
188.	благочинный				+		+
189.	Блаженнейший						+
190.	блаженны						+
191.	блаженный	+		+	+	+	+
192.	блаженство			+	+	+	+
193.	Блаженство (<i>титул</i>)						+
194.	блаженствовать						+
195.	ближний	+	+				+
196.	блуд	+		+	+	+	+
197.	блудить		+	+	+	+	
198.	блудник				+		
199.	блудница			+		+	+
200.	блудный			+	+	+	+
201.	блудодеяние						+
202.	блуждание (<i>помыслов</i>)						+

203.	блюститель						+
204.	Бог	+	+	+	+	+	+
205.	богоборец, богоборник						+
206.	богоборчество						+
207.	богобоязненно	+					
208.	богобоязненность						+
209.	богобоязненный		+			+	+
210.	богобоязливый	+					
211.	боговдохновение	+					
212.	боговдохновенный						+
213.	боговидение						+
214.	Боговидец	+					+
215.	боговселение						+
216.	богоданный						+
217.	богоизбранный						+
218.	богоискательство					+	+
219.	боголюбивый						+
220.	боголюбие						+
221.	богомаз				+		
222.	Богоматерь	+			+	+	+
223.	богомерзкий	+ ⁵⁰²	+				

⁵⁰² богомерский

224.	богомол	+		+	+	+	
225.	богомалец			+		+	+ ⁵⁰³
226.	богомолье			+	+	+	+
227.	богомольный			+		+	
228.	богомудрый						+
229.	богомятежный	+					
230.	богоначалие						+
231.	богоневеста	+					
232.	богоненавистник				+		+
233.	Богоносец						+
234.	богообразный						+
235.	богоотступник				+		+
236.	богоотступничество						+
237.	богоподобный	+					+
238.	богопознание						+
239.	богопомазанный						+
240.	богопочитание						+
241.	Богоприимец						+
242.	Богородица			+	+	+	+
243.	Богородицкий, Богородицын						+
244.	Богородичен						+

⁵⁰³ богомалец, богомольник, богомольщик

245.	богослов	+		+	+	+	+
246.	богословие			+	+	+	+
247.	богословский			+		+	+
248.	богословствовать						+
249.	богослужебный				+	+	+
250.	богослужение			+	+		+
251.	богосознание	+					
252.	богоспасаемый				+		+
253.	боготворение	+					
254.	боготворить	+			+		+
255.	богоугодный	+			+	+	+
256.	богохваление	+					
257.	богохранимый						+
258.	богохульник	+		+	+	+	
259.	богохульный				+		+
260.	богохульство			+			+ ⁵⁰⁴
261.	богохульствовать	+		+	+	+	
262.	Богочеловек	+					+
263.	Богоявление						+
264.	богоявленский						+
265.	божба	+	+		+	+	
266.	Божеский	+	+	+	+	+	+

⁵⁰⁴ богохуление, богохульство

267.	Божественный	+		+	+	+	+
268.	Божество	+		+	+	+	+
269.	Божий	+	+	+	+	+	+
270.	божиться	+	+	+	+	+	
271.	божница	+			+		+
272.	брат	+					
273.	братия					+	+
274.	братский						+
275.	братство			+	+		+
276.	бурса			+		+	
277.	бурсак			+		+	
278.	бурсацкий					+	
279.	бытие		+				
280.	вария	+					
281.	василок	+					
282.	Введение	+	+			+	+
283.	введенский						+
284.	вездесущий				+		+
285.	вездесущность						
286.	Великовка	+					
287.	великомученик					+	+
288.	великомученица						+
289.	великомученический						+

290.	великопостный						+
291.	величание				+	+	+
292.	вельзевул				+		
293.	венец					+	
294.	венценосец						+
295.	венчальный		+				+
296.	венчание			+	+		+
297.	венчать					+	+
298.	венчаться				+	+	
299.	венчик	+			+		+
300.	вера	+	+	+	+	+	+
301.	Вербное воскресенье			+ ⁵⁰⁵		+ ⁵⁰⁶	+
302.	вериги			+	+ ⁵⁰⁷	+	+
303.	верить		+	+		+	+
304.	верование	+		+	+	+	+
305.	веровать			+	+	+	+
306.	вероисповедание	+	+	+	+	+	+
307.	вероломность				+		
308.	вероломный	+					
309.	вероотступник				+	+	+

⁵⁰⁵ *вербный: Вербное воскресенье*

⁵⁰⁶ *вербный: Вербное воскресенье*

⁵⁰⁷ *верига*

310.	вероотступнический				+	+	
311.	вероотступничество					+	
312.	вероподобный				+		
313.	веропроповедник						+
314.	веротерпимость			+	+	+	+
315.	веротерпимый						+
316.	вероучение			+	+	+	+
317.	верующий	+ ⁵⁰⁸		+	+	+	+ ⁵⁰⁹
318.	весть		+			+	
319.	ветхий	+	+	+	+	+	
320.	ветхозаветный	+			+	+	
321.	вечерня			+	+	+	+
322.	вечеря				+		
323.	визитация						+
324.	викариатство						+
325.	викарий					+	+
326.	вкушение						+
327.	владыка	+	+	+	+	+	+
328.	владычество			+	+		+
329.	владычествовать			+			
330.	владычица				+	+	+

⁵⁰⁸ верующий

⁵⁰⁹ верующий, верующая

331.	власти						+
332.	власяник	+					
333.	власяница				+		+
334.	внехрамовой						+
335.	внехристианский						+
336.	внутриприходской						+
337.	внутрицерковный						+
338.	внушение						+
339.	водосвятие	+					+ ⁵¹⁰
340.	водосвятный	+					+
341.	возглас	+		+	+	+	+
342.	возглашать <возгласить>						+
343.	возглашение						+
344.	возгордиться						+
345.	Воздвижение	+	+				+
346.	воздевание	+					
347.	воздержание						+
348.	воздерживаться <воздержаться>						+
349.	воздѹх						+
350.	Вознесение	+	+	+	+	+	+

⁵¹⁰ водосвятие, водоосвящение

351.	воипостасировать						+
352.	вольно	+					
353.	вопросоответы						+
354.	ворота			+			
355.	воскресать	+	+	+	+	+	+
356.	воскресение			+	+	+	
357.	воскресенье						+
358.	воскресить			+	+	+	+ ⁵¹¹
359.	воскресный						+
360.	воскреснуть		+	+		+	+ ⁵¹²
361.	воскрешать	+	+	+	+	+	+
362.	воскрешение			+	+	+	+
363.	воскурение	+					+
364.	воскуривать, воскурять <воскурить>						+
365.	воспевание						+
366.	воспевать <воспеть>						+
367.	воспоминание, воспоминовение						+
368.	воспомять						+

⁵¹¹ В. *воскрешать*.

⁵¹² В. *воскресать*.

	<вспомнить>						
369.	восприемник			+	+	+	+
370.	восприемница			+			+ ⁵¹³
371.	воспринятый						+
372.	восточен	+					
373.	восточный					+	
374.	воцерковиться <воцерковляться>						+
375.	воцерковление						+
376.	вочеловечение	+					
377.	враг		+				
378.	вразумление						+
379.	вразумлять <вразумить>						+
380.	врата	+			+	+	+
381.	вруцелетие	+					
382.	врачеватель						+
383.	вретище						+
384.	всеведение				+		
385.	всеведущий				+		
386.	всевидающий				+		+
387.	Всевидец	+					

⁵¹³ В. восприемник.

388.	Всевышний	+				+	+
389.	всеговение	+					
390.	Вседержитель	+					+
391.	Всеизидитель	+					
392.	вселенский				+		+
393.	всемогущество						+
394.	всемогущий, всемощный						+
395.	всенощная			+	+	+	+
396.	всепрощающий			+			
397.	Второзаконие	+					+
398.	вход						+
399.	входное						+
400.	входный						+
401.	выкличка	+					
402.	выкрест	+	+		+		
403.	выкреститься				+		
404.	выкуривать					+	
405.	выкурить					+	
406.	вымаливать	+	+		+		
407.	вымолить		+		+		
408.	Высокопреосвященств о						+
409.	Высокопреподобие						+

410.	Вышний	+				+	+
411.	геенна	+				+	+
412.	герменевтика						+
413.	гимн						+
414.	гимнография						+
415.	глава	+				+	+
416.	глас						+
417.	говельщик						+
418.	говение				+ ⁵¹⁴		+
419.	говеть	+	+	+	+	+	+
420.	голбец, голубец						+
421.	головщик						+
422.	гомилетика	+					+
423.	гордец, горделивец						+
424.	гордость	+		+	+		+
425.	гордый			+	+		+
426.	гордыня				+		+
427.	горнее место	+					
428.	Господев	+					
429.	Господень	+	+				+
430.	Господский						+
431.	Господь	+	+	+	+	+	

⁵¹⁴ говенье

432.	Госпожинки		+				
433.	гостиница						+
434.	град						+
435.	грех	+	+	+	+	+	+
436.	греховность						+
437.	греховный	+	+	+	+	+	+
438.	греховодить				+		
439.	греховодник	+		+	+	+	
440.	грехопадение	+			+	+	+
441.	грешить			+	+	+	+ ⁵¹⁵
442.	грешник	+		+	+	+	+
443.	грешница					+	+
444.	грешно				+	+	
445.	грешный	+		+	+	+	+
446.	губа						+
447.	дар			+	+	+	+
448.	дароносица				+		+
449.	дарохранительница				+		+
450.	даяние						+
451.	даятель, -ница						+
452.	двадцатка						+
453.	двуединство						+

⁵¹⁵ грешить, согрешать <согрешить>

454.	двуединый						+
455.	двунадесятый						+
456.	двусвещник						+
457.	Дева			+	+	+	+
458.	девичество						+
459.	девственник						+
460.	девственница						+
461.	девственность						+
462.	девственный						+
463.	девство				+		+
464.	девствовать						+
465.	девятины						+
466.	деисус	+					+ ⁵¹⁶
467.	Декалог						+
468.	демественник						+
469.	демественный распев						+
470.	демество	+					
471.	демиург						+
472.	демон			+	+	+	+
473.	демонический			+	+	+	+
474.	демонологический				+		+
475.	демонология						+

⁵¹⁶ деисис, деисус (деисус)

476.	Десница						+
477.	Десятисловие						+
478.	деяние						+
479.	диавол, дьявол	+					+
480.	диавольский						+
481.	диакон, дьякон				+		+
482.	диаконник, дьяконник						+
483.	дикирий	+					+
484.	диптих						+
485.	дискос	+					+
486.	дитка	+					
487.	добродетель			+	+	+	+
488.	добродетельный			+		+	+
489.	добротолюбие						+
490.	догма	+		+	+	+	+ ⁵¹⁷
491.	догмат					+	+
492.	догматизм			+	+	+	
493.	догматик		+		+		+
494.	догматика						+
495.	догматический			+	+	+	+
496.	догматичность					+	
497.	догматичный				+	+	

⁵¹⁷ В. догмат.

498.	доксология						+
499.	домостроительство						+
500.	Домострой				+	+	
501.	дониконовский	+					
502.	допотопный						+
503.	достойн						+
504.	дохаликдонский						+
505.	дохристианский						+
506.	древлеправославный						+
507.	древо						+
508.	дух	+			+	+	+
509.	Духов день		+				
510.	духовенство	+	+	+	+	+	+
511.	духовник			+	+	+	+
512.	духовно					+	
513.	духовность					+	+
514.	духовный		+	+	+	+	+
515.	душеполезный				+		+
516.	душепопечение						+
517.	душеспасительный						+
518.	дьявол	+	+	+	+	+	
519.	дьявольски					+	
520.	дьявольский			+	+	+	

521.	дьякон			+	+	+	
522.	дьяконица					+	
523.	дьяконский					+	
524.	дьяконствовать				+		
525.	дьячиха				+	+	
526.	дьячковский				+		
527.	дьячок	+	+	+	+	+	
528.	Евангелие	+	+	+	+	+	+
529.	евангелист				+	+	+
530.	евангельский				+	+	+
531.	евлогия						+
532.	евхаристический						+
533.	Евхаристия	+					+
534.	евхологий						+
535.	Едем	+					
536.	единобожие	+	+	+	+	+	
537.	единобрачие						+
538.	единобрачный						+
539.	единоверец	+		+	+	+	+
540.	единоверие						+
541.	единоверческий						+
542.	единородный	+					
543.	единосущие	+					

544.	единосущность						+
545.	единосущный						+
546.	Езекиль	+					
547.	екклесиарх	+					+ ⁵¹⁸
548.	Екклесиаст						+
549.	ексапостиларий	+					+
550.	ектения	+					+
551.	елей	+	+	+	+	+	+
552.	елейный			+	+	+	
553.	елеопомазание						+
554.	елеосвящение						+
555.	Елисей	+					
556.	епархиальный				+	+	+
557.	епархия	+ ⁵¹⁹		+	+	+	+
558.	епиклесис						+
559.	епископ	+		+	+	+	+ В
560.	епископальный						+
561.	епископат						+
562.	епископия						+
563.	епископский				+	+	+
564.	епископство						+

⁵¹⁸ *екклесиарх, эклесиарх*

⁵¹⁹ *эпархия*

565.	епископствовать						+
566.	епитимия	+ ⁵²⁰			+ ⁵²¹	+ ⁵²²	+
567.	епитрахиль	+ ⁵²³				+	+
568.	ересиарх						+
569.	ересь	+			+	+	+
570.	еретик	+		+	+	+	+
571.	еретический		+	+	+		+
572.	еретичествовать						+
573.	Ерусалим	+					
574.	жезл	+				+	+
575.	жертвеник			+		+	+
576.	жертвователь						+
577.	живот	+					+
578.	живоцерковник						+
579.	житейский						+
580.	житие	+	+		+	+	+
581.	житийный				+	+	+
582.	заамвонный	+					+
583.	заблагоухать				+	+	

⁵²⁰ *эпитимия*

⁵²¹ *эпитимья*

⁵²² *эпитимья*

⁵²³ *эпитрахиль*

584.	заблудший						+
585.	завеса						+
586.	Завет	+			+		+
587.	загавливаться						+
588.	заговенье	+	+ ⁵²⁴			+	+
589.	заговориться					+	+ ⁵²⁵
590.	заговляться	+					+ ⁵²⁶
591.	заклинание						+
592.	заклинатель						+
593.	законоправило						+
594.	законоучитель						+
595.	замаливать		+			+	
596.	замолить		+		+		
597.	запев	+					
598.	записка	+		+		+	+
599.	заповедь		+	+		+	+
600.	запрестольный	+					
601.	засветить	+					
602.	заскоромничать	+					
603.	заступник	+	+		+		

⁵²⁴ заговени

⁵²⁵ В. загавливаться.

⁵²⁶ В. загавливаться.

604.	затвор		+	+	+	+	+
605.	затворить			+	+		
606.	затворник	+		+	+	+	+
607.	затворнический			+	+	+	
608.	затворничество				+	+	+
609.	затеплить	+				+	
610.	затеplиться					+	
611.	зауспокойный	+					+
612.	заутрeня	+				+	+
613.	зачатие					+	+
614.	звeздича						+
615.	звон		+				+
616.	звонарь			+	+		+
617.	звонить						+
618.	здравие	+					
619.	земной		+				+
620.	златица	+					
621.	злочестие	+					
622.	злоотсечение						+
623.	знамение	+	+			+	+
624.	знаменный распев						+
625.	знаменщик	+					
626.	игумен	+	+		+	+	+

627.	игуменья					+	+ ⁵²⁷
628.	игуменство						+
629.	игуменствовать						+
630.	идиорритма, идиоритмия						+
631.	иерарх	+	+				+
632.	иерархический						+
633.	иерархия						+
634.	иерей	+			+	+	+
635.	иерейский						+
636.	иерействовать				+		
637.	иеродиакон	+					+
638.	иеромонах	+			+	+	+
639.	избавитель						+
640.	избранник						+
641.	избранный						+
642.	извергнуть из сана						+
643.	извержение из сана						+
644.	изувер	+	+		+		+
645.	изуверство	+					+
646.	изумление						+
647.	Иисус	+					

⁵²⁷ игуменья, игуменья

648.	икона	+		+	+	+	+
649.	иконим						+
650.	иконичность						+
651.	иконный						+
652.	иконоборец						+
653.	иконоборчество				+		+ ⁵²⁸
654.	иконоборческий						+
655.	иконографический				+	+	+
656.	иконография						+
657.	иконолатрия						+
658.	иконология						+
659.	икономия						+
660.	иконописание						+
661.	иконописец			+	+	+	+
662.	иконописный				+	+	+
663.	иконопись				+	+	+ ⁵²⁹
664.	иконопочитание, иконопоклонение						+
665.	иконопочитатель						+
666.	иконостас			+			+
667.	икос						+

⁵²⁸ иконоборство, иконоборчество

⁵²⁹ В. иконописание.

668.	илитон						+
669.	именинник						+
670.	именины, имянины						+
671.	иноверец	+			+	+	+
672.	иноверье				+		
673.	иноверный				+		+
674.	инок	+	+	+	+	+	+
675.	инокиня					+	+
676.	инославный						+
677.	иноческий	+	+		+		+
678.	иночество				+	+	+
679.	иночествовать						+
680.	Иов	+					
681.	Иордань	+					
682.	иосифлянин						+
683.	иосифлянство						+
684.	ипакои						+
685.	иподиакон	+					+ ⁵³⁰
686.	иподьяконствовать						+
687.	ипостасировать <воипостасировать>						+
688.	ипостасность						+

⁵³⁰ *иподиакон, иподьякон*

689.	ипостасный						+
690.	ипостась	+				+	+
691.	ирмологий						+
692.	ирмос	+					+
693.	исихазм						+
694.	исихаст						+
695.	исихастический						+
696.	искупитель	+					
697.	искуситель		+				
698.	искусить	+					+ ⁵³¹
699.	искушать	+	+	+	+	+	+
700.	искушение	+		+	+	+	+
701.	исон						+
702.	исповедание	+	+		+	+	+
703.	исповедать					+	+ ⁵³²
704.	исповедать(ся)				+		
705.	исповедаться					+	
706.	исповедник			+	+	+	+
707.	исповедный						+
708.	исповедовать			+	+	+	+ ⁵³³

⁵³¹ В. *искушать*.

⁵³² *исповедать* <*исповедовать, исповедывать*>

⁵³³ В. *исповедать*.

709.	исповедоваться					+	
710.	исповедь	+	+	+	+	+	+
711.	испоститься	+					
712.	истощание						+
713.	истязание						+
714.	истязать						+
715.	исход	+	+			+	+
716.	исходотайствовать		+				
717.	исцеление			+	+	+	+
718.	исцелитель					+	
719.	исцелить			+	+	+	+ ⁵³⁴
720.	исцелиться					+	
721.	исцелять			+			+ ⁵³⁵
722.	исцеляться					+	
723.	кагор	+					
724.	кадило		+	+	+	+	+
725.	кадильница						+
726.	кадильный						+
727.	кадить	+		+	+	+	+
728.	каждение	+					+
729.	калика	+					

⁵³⁴ В. исцелять и целить.

⁵³⁵ исцелять <исцелить>

730.	калугор	+					
731.	камилавка	+					+
732.	кандило	+					
733.	кандиловжигатель						+
734.	канон	+		+	+		+
735.	канонарх	+					+
736.	канонизация	+				+	+
737.	канонизировать					+	+
738.	канонист						+
739.	канонический				+	+	+
740.	каноничность						+
741.	каноничный					+	
742.	канонник					+ ⁵³⁶	+
743.	канун						+
744.	катавасия				+		+
745.	катафатика, катафатизм						+
746.	катафатический						+
747.	катехизаторский						+
748.	катехизис					+	+ ⁵³⁷
749.	катехизический						+

⁵³⁶ каноник

⁵³⁷ катехизис, катихизис

750.	катихумен						+
751.	католикос	+					+ ⁵³⁸
752.	кафедра						+
753.	кафедральный						+
754.	кафизма	+ ⁵³⁹					+
755.	кафоликон						+
756.	кафолический	+					
757.	кацея						+
758.	кающийся						+
759.	каяться	+		+			+
760.	каяльщик	+					
761.	келарь	+			+		+
762.	келейка	+					
763.	келейник				+		+
764.	келейный			+	+	+	+
765.	келья	+	+	+		+	+ ⁵⁴⁰
766.	кереметь	+					
767.	кесарь				+	+	
768.	киноник						+
769.	киот	+ ⁵⁴¹	+ ⁵⁴²			+	+

⁵³⁸ католикос (Католикос-Патриарх)

⁵³⁹ кафизма

⁵⁴⁰ келлия, келья

⁵⁴¹ киот, кивот

770.	кисть						+
771.	клир	+			+	+	+
772.	клирик	+			+		+
773.	клирос	+		+	+	+	+
774.	клиросный						+
775.	клиросить	+					
776.	клирошанин				+		+ ⁵⁴³
777.	клобук	+			+		+
778.	ключарь	+					
779.	клятвенарушитель	+					
780.	клятвопреступление				+		+
781.	клятвопреступник				+		
782.	книгочий	+					
783.	книжник	+					
784.	ковчег	+					+
785.	коленипреклонение				+		+
786.	коленипреклонный						+
787.	коливо						+
788.	колокол						+
789.	колоколец	+					
790.	колокольный						+

⁵⁴² У датом речнику бележи се и облик *кивот*, с тим што се упућивачком дефиницијом упућује на *киот*.

⁵⁴³ клирошанин, -шанка

791.	колокольня			+			+
792.	конарх	+					
793.	конархистный						+
794.	кондак						+
795.	консистория						+
796.	консисторский						+
797.	конфессиональный	+					+
798.	конфессия						+
799.	копие						+
800.	корова	+					
801.	корпус						+
802.	кощун	+					
803.	кощунник	+			+		
804.	кощунственный			+	+	+	+
805.	кощунство	+	+	+	+	+	+
806.	кощунствовать			+	+	+	
807.	красный	+	+	+	+	+	
808.	крест	+	+	+	+	+	+
809.	крестик				+	+	
810.	крестильница	+					
811.	крестильный	+		+	+	+	+ ⁵⁴⁴
812.	крестильня						+

⁵⁴⁴ крестильный, крещальный

813.	крестины	+		+	+	+	+
814.	крестинный	+					
815.	креститель	+			+		
816.	крестить	+		+		+	+ ⁵⁴⁵
817.	креститься					+	+
818.	крестник	+		+		+	+ ⁵⁴⁶
819.	крестный	+		+		+	+
820.	крестобогородичен						+
821.	крестовая комната	+					
822.	крестовидный			+	+		+
823.	крестовоздвиженский	+					+
824.	крестовый	+	+		+	+	+
825.	крестоносец						+
826.	крестообразный			+		+	+
827.	крестопоклонный	+					+
828.	крестохождение						+
829.	кресты	+	+				
830.	крѣстная		+				
831.	крѣстный			+	+	+	+
832.	крещаемый						+
833.	крещение / Крещение	+	+	+	+	+	+

⁵⁴⁵ крестить <окрестить>

⁵⁴⁶ крестник, крестница

834.	крещенский				+	+	+
835.	крещённый	+ ⁵⁴⁷		+	+	+	
836.	крипта	+					
837.	кровосмешение						+
838.	кропило		+		+		+
839.	кропильница				+		
840.	кропить				+		
841.	кроткий				+		+
842.	кротость				+		+
843.	кружка для пожертвований	+					+
844.	крюки	+					+
845.	кстины	+					
846.	ктитор	+			+		+
847.	куколь		+				+
848.	кукулион						+
849.	кулич	+	+				+
850.	кум		+	+	+	+	+ ⁵⁴⁸
851.	кума		+	+	+	+	+ ⁵⁴⁹
852.	кумиться		+				

⁵⁴⁷ крещённый

⁵⁴⁸ кум, кума

⁵⁴⁹ В. кум.

853.	кумовской					+	
854.	кумовство					+	
855.	купель			+		+	+
856.	купол		+	+		+	+
857.	куполообразный			+			
858.	купольный					+	
859.	кутейник	+					
860.	кутья						+
861.	лавка			+			
862.	лавра	+		+	+	+	+
863.	лавриот						+
864.	лаврский	+			+		
865.	ладан	+	+	+	+	+	+
866.	ладанка			+	+	+	
867.	лампада		+	+		+	+
868.	лампадный			+	+	+	+
869.	левиафан	+					
870.	лекционарий						+
871.	лепта						+
872.	лествица, лестница						+
873.	лестовка						+
874.	летописец	+		+	+		+
875.	летопись			+	+		+

876.	лжепророк						+
877.	лжеучение						+
878.	лжица						+
879.	лик				+	+	+
880.	лития	+					
881.	литра	+					
882.	литург						+
883.	литургика						+
884.	литургисать						+
885.	литургический		+		+		+
886.	литургия	+		+	+	+	+
887.	лицо						+
888.	лицеприятие						+
889.	личный						+
890.	Логос						+
891.	лукавый	+		+			
892.	луковица			+		+	
893.	любоначалие						+
894.	любостяжание						+
895.	люнет						+
896.	малOVER				+	+	
897.	малOVERие				+	+	
898.	малOVERный					+	

899.	манна			+	+	+	
900.	мантия	+	+ ⁵⁵⁰	+	+		+
901.	мартирий						+
902.	мартиролог						+
903.	Масленая неделя	+					
904.	Масленица ⁵⁵¹		+ ⁵⁵²	+	+	+	+
905.	масленичный				+	+	
906.	матушка	+	+		+		+
907.	мать				+		
908.	межконфессиональн й						+
909.	межсоборный						+
910.	межцерковный						+
911.	Мессия						+
912.	местоблюститель						+
913.	Месяцеслов						+
914.	мефимоны						+
915.	милосердие				+	+	+
916.	милостивый				+	+	
917.	милостыня			+	+	+	+

⁵⁵⁰ манатъя

⁵⁵¹ Иако Масленица може да се посматра и као нерелигијски празник, ми смо се определили да је ипак укључимо у овај преглед, будући да је тако учињено и у неким референтним руским лексикографским издањима (нпр. Православная энциклопедия, Т. XLIV, 274; СС, 309).

⁵⁵² У датом речнику укључена је и оредница *Масляница* која упућивачком дефиницијом води ка *Масленица*.

918.	Миня	+					+ ⁵⁵³
919.	мир					+	+
920.	Миродержец	+					
921.	миро	+			+		+
922.	мироварение						+
923.	мироносица	+					+
924.	мироположница	+					
925.	миропомазание				+		+
926.	миропомазать	+					
927.	мироточивый	+					+
928.	мироточить						+
929.	мирской			+		+	+
930.	мирянин	+				+	+
931.	миссия					+	
932.	миссиология						+
933.	миссионер	+					+
934.	миссионерский						+
935.	миссионерство						+
936.	мистагогический						+
937.	мистагогия						+
938.	митра					+	+
939.	митроносный,						+

⁵⁵³ Миня, Миния

	митрофорный						
940.	митрополит					+	+
941.	митрополичий						+
942.	митрополия					+	
943.	мнение						+
944.	многолетствие				+ ⁵⁵⁴		+
945.	многоцелебный						+
946.	молебен	+	+		+	+	+
947.	молебный						+
948.	молельня			+		+	+
949.	моление				+	+	
950.	моленная				+		+
951.	моленный	+					
952.	молитва	+		+	+	+	+
953.	молитвенник			+	+	+	+
954.	молитвенный				+	+	+
955.	молитвословие						+
956.	молить	+			+	+	
957.	молиться			+		+	+
958.	молчальник	+			+	+	
959.	молящийся						+
960.	монастырначальник						+

⁵⁵⁴ *многолетие*

961.	монастырский			+		+	
962.	монастырь	+	+	+	+	+	+
963.	монах	+	+	+	+	+	+
964.	монахиня			+		+	+
965.	монашенка				+	+	
966.	монашеский			+	+	+	+
967.	монашество			+	+	+	+
968.	монашествовать				+		
969.	монашка				+		
970.	монотеизм				+	+	+
971.	монотеист				+		
972.	монотеистический				+	+	
973.	мощи	+	+		+	+	+
974.	муж	+					
975.	мужеложство						+
976.	мученик	+		+	+	+	+
977.	мученикослов						+
978.	мученица					+	
979.	мученичен						+
980.	мученически					+	
981.	мученический				+	+	+
982.	мученичество			+		+	+
983.	мцыри	+			+		

984.	мытарство			+	+	+	+
985.	мытарь	+			+		+
986.	мясоедение	+					
987.	мясопуст				+		+
988.	мясопустный						+
989.	набедренник						+
990.	набожество	+					
991.	набожиться	+					
992.	набожник	+					
993.	набожность			+	+	+	+
994.	набожный		+	+	+	+	+
995.	набор сосудов для совершения Евхаристии						+
996.	навечерие	+					+
997.	надежда, надеяние						+
998.	наговеть	+					
999.	наитие	+					+
1000.	наклиросный	+					
1001.	накрест	+			+		
1002.	накуривать	+					
1003.	налой	+			+		
1004.	наместник	+					
1005.	намогильник						+

1006.	намоленность						+
1007.	намоленный						+
1008.	наонный						+
1009.	наос						+
1010.	наперсный						+
1011.	напрестолие	+					+ ⁵⁵⁵
1012.	напрестольный	+					+
1013.	наречение						+
1014.	наречное пение						+
1015.	нартекс						+
1016.	насельник				+		+
1017.	насоборовать	+					
1018.	наставление						+
1019.	наставник						+
1020.	настоятель	+	+	+	+	+	+
1021.	настоятельница						+
1022.	настоятельский				+		
1023.	настоятельство						+
1024.	начала						+
1025.	небезгрешный				+		
1026.	небесный				+	+	+
1027.	небожитель	+			+		+ ⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ *напрестолие (антиминс)*

1028.	неверие		+	+	+		+
1029.	неверный				+	+	
1030.	неверующий		+	+	+	+	+
1031.	невоздержание						+
1032.	недостойный	+			+		
1033.	неканонический						+
1034.	неофит	+					+
1035.	непогрешимость	+					
1036.	непорочность						+
1037.	непорочны						+
1038.	непорочный						+
1039.	непреложный						+
1040.	нераздельный						+
1041.	нерукотворенный, нерукотворный						+
1042.	несотворенный						+
1043.	нестяжание						+
1044.	нестяжатель						+
1045.	нестяжательство						+
1046.	нетварность						+
1047.	нетварный						+
1048.	нетление	+					+

1049.	нетленный	+					+
1050.	неугасаемый, неугасимый						+
1051.	неусыпающий						+
1052.	нехристь					+	
1053.	нецеломудренность						+
1054.	нечестивый					+	+
1055.	нечисть		+				
1056.	нечистый			+		+	+
1057.	никониане						+
1058.	нимб			+	+	+	+
1059.	ниспослать <ниспосылать>						+
1060.	нищета (духовная)					+	
1061.	нищий (духом)					+	
1062.	новозаветный				+		
1063.	новокрещенец						+
1064.	Новолетие						+
1065.	новомученик						+
1066.	новоначальный						+
1067.	новообращённый				+		+
1068.	новопреставленный						+
1069.	новопрославляемый						+
1070.	новоявленный			+			

1071.	нравоучение						+
1072.	нравственность						+
1073.	нравственный						+
1074.	обвенчать					+	+ ⁵⁵⁷
1075.	обедня	+	+	+	+	+	+
1076.	обет	+	+	+	+	+	+
1077.	обетный						+
1078.	обетование						+
1079.	обетованная земля			+	+	+	+
1080.	обитель	+		+	+	+	+
1081.	облачать	+	+			+	+ ⁵⁵⁸
1082.	облачатся					+	
1083.	облачение					+	+
1084.	облачить				+	+	+ ⁵⁵⁹
1085.	облачиться					+	
1086.	обмирщение						+
1087.	обновленец						+
1088.	обновленчество						+
1089.	обожение						+
1090.	образ	+	+	+	+	+	+

⁵⁵⁷ В. венчать.

⁵⁵⁸ облачать <облачить>

⁵⁵⁹ В. облачать.

1091.	образная	+					
1092.	образной	+					
1093.	образок	+			+		
1094.	обратить					+	
1095.	обращение		+				
1096.	обрезание ⁵⁶⁰			+	+	+	+
1097.	обручение						+
1098.	обряд	+			+		+
1099.	обрядность				+		
1100.	обрядный				+		
1101.	обрядовый						+
1102.	община						+
1103.	общник						+
1104.	огласительный						+
1105.	оглашать		+				
1106.	оглашение						+
1107.	оглашенный						+
1108.	одержимый						+
1109.	одеяния						+
1110.	одноверец						+
1111.	одухотворённость						+
1112.	одухотворённый				+		

⁵⁶⁰ Исп. нпр. СС, 366–367.

1113.	одухотворять <одухотворить>						+
1114.	одухотворение						+
1115.	оживотворить <оживотворять>						+
1116.	ойкумена						+
1117.	окаянный				+	+	
1118.	окаянство				+		
1119.	оклад					+	+
1120.	околоцерковный						+
1121.	окормление						+
1122.	окормлять <окормить>						+
1123.	окрестить		+	+	+	+	+
1124.	окреститься					+	
1125.	окропление						+
1126.	окроплять <окропить>						+
1127.	Октоих						+
1128.	окуривание						+
1129.	окуривать <окурить>						+
1130.	олтарь	+					
1131.	омилия						+

1132.	омовение	+					+
1133.	омофор						+
1134.	оплечье	+					
1135.	оправдание						+
1136.	оправославить <оправославливать>						+
1137.	оправославление						+
1138.	опреснок						+
1139.	опустошать (духовно)					+	
1140.	опустошение (духовное)					+	
1141.	опустошённость (духовная)					+	
1142.	опустошённый (духовно)					+	
1143.	орарь	+					+
1144.	ореол						+
1145.	орлец						+
1146.	осанна	+					
1147.	освятить		+	+	+	+	+ ⁵⁶¹
1148.	освящать	+		+		+	+ ⁵⁶²
1149.	осквернение				+		

⁵⁶¹ В. освятить, святить.

⁵⁶² освящать, святить <освятить>

1150.	осквернитель				+		
1151.	осквернить				+		
1152.	Ос(ь)могласник						+
1153.	осанна						+
1154.	освящать, святить <освятить>						+
1155.	освящение						+
1156.	осенение						+
1157.	осквернение						+
1158.	осквернить <осквернять>						+
1159.	осмогласие						+
1160.	особножество						+
1161.	отверзать <отверзть, отверзти>						+
1162.	отвержение	+ ⁵⁶³					+
1163.	отговорь						+
1164.	отдание						+
1165.	отец	+	+	+	+	+	+
1166.	отеческий						+
1167.	откаять	+					
1168.	открестить(ся)				+	+	

⁵⁶³ *отверзание*

1169.	открещиваться					+	
1170.	откровение				+	+	+
1171.	отлучать					+	+
1172.	отлучение				+	+	+
1173.	отлучить					+	+ ⁵⁶⁴
1174.	отпадение						+
1175.	отпевание	+			+	+	+
1176.	отпевать		+		+	+	+ ⁵⁶⁵
1177.	отпеть		+			+	+
1178.	отпускать					+	+ ⁵⁶⁶
1179.	отпускной						+
1180.	отпуст	+					+
1181.	отпустительный						+
1182.	отпустить						+
1183.	отпущение	+					+
1184.	отрешение						+
1185.	отрешённость						+
1186.	отступник	+	+	+			
1187.	отступничество			+			
1188.	отходная		+			+	

⁵⁶⁴ В. *отлучать*.

⁵⁶⁵ В. *отпеть*.

⁵⁶⁶ В. *отпустить*.

1189.	отшельник	+	+	+	+	+	+
1190.	отшельнический				+	+	+
1191.	отшельничество			+	+	+	+
1192.	отчитывать	+					
1193.	падение						+
1194.	пакибытие						+
1195.	паломник	+	+	+	+	+	+
1196.	паломничать			+		+	
1197.	паломнический					+	+
1198.	паломничество			+	+	+	+
1199.	панагия	+					+
1200.	панегирик	+			+	+	
1201.	паникадило	+	+				+
1202.	панихида	+ ⁵⁶⁷	+	+	+	+	+
1203.	паперть	+					+
1204.	папертники	+					
1205.	параекклисиарх, параэкклисиарх						+
1206.	паралитургический						+
1207.	параманд						+
1208.	паремийник, паремейник						+

⁵⁶⁷ панихида, панафида

1209.	паремия	+					+ ⁵⁶⁸
1210.	пасомые						+
1211.	паства	+			+	+	+
1212.	пастырский					+	+
1213.	пастырство						+
1214.	пастырь	+	+		+	+	+
1215.	Пасха	+	+	+	+	+	+
1216.	Пасхалия						+
1217.	пасхальный			+	+	+	+
1218.	Патерик	+					+
1219.	патриарх	+		+	+	+	+
1220.	патриархат						+
1221.	патриархия					+	+ ⁵⁶⁹
1222.	патриаршеский		+				+
1223.	патриаршество			+	+	+	+
1224.	патриарший				+	+	+
1225.	патристика	+					+
1226.	патристический						+
1227.	патрологический						+
1228.	патрология						+
1229.	певческий						+

⁵⁶⁸ паремия, паримия

⁵⁶⁹ В. патриархат.

1230.	певчий	+	+		+	+	+
1231.	Пентикостарий						+
1232.	первоангел	+					
1233.	первобрачие						+
1234.	первомученик						+
1235.	перворождённый						+
1236.	первосвятитель	+					+
1237.	первосвященник	+			+		+
1238.	первохристианский						+
1239.	перебор						+
1240.	перезвон					+	+
1241.	перекрестить		+			+	+ ⁵⁷⁰
1242.	перекреститься		+			+	+
1243.	перекрещивать	+					+
1244.	перенесение						+
1245.	песнопение					+	+
1246.	Петровки		+				
1247.	пиетизм	+					
1248.	Писание						+
1249.	плащаница					+	+
1250.	пленение						+
1251.	плотоугodie	+					+

⁵⁷⁰ В. перекрещивать.

1252.	плотский	+					+
1253.	плоть				+		+
1254.	пневматология						+
1255.	по-божески				+		
1256.	побожиться				+		
1257.	поверить				+		+
1258.	повечерие	+					+
1259.	погост				+		
1260.	погребение						+
1261.	податель						+
1262.	подавание		+		+	+	+
1263.	подвиг	+		+		+	+
1264.	подвигоположник						+
1265.	подвижник	+	+		+	+	+ ⁵⁷¹
1266.	подвижнический				+	+	+
1267.	подвижничество				+	+	
1268.	подвизаться	+			+		+
1269.	подворье	+	+		+		+
1270.	подир	+					
1271.	подобен	+					+
1272.	подобие						+
1273.	подризник	+					+

⁵⁷¹ подвижник, -ница

1274.	подрястик	+	+		+	+	+
1275.	подсвечник	+	+				
1276.	подфурить	+					
1277.	пожертвование		+		+		+
1278.	пожертвовать				+		+
1279.	покаяние	+			+	+	+
1280.	покаянный				+	+	+
1281.	покаяться					+	+
1282.	поклисарь	+					
1283.	поклон		+				+
1284.	поклонение			+	+	+	+
1285.	поклониться			+	+		+ ⁵⁷²
1286.	поклоняться						+
1287.	покров			+		+	+
1288.	покровитель						+
1289.	покровительствовать						+
1290.	покровцы						+
1291.	полиелей	+					+
1292.	полунощница						+
1293.	помазание	+			+	+	+
1294.	помазанник	+			+	+	+
1295.	помазать					+	+

⁵⁷² поклониться <кланяться>

1296.	помазывать	+					+ ⁵⁷³
1297.	помин	+	+		+		+
1298.	поминальный	+			+		+
1299.	поминание		+ ⁵⁷⁴		+		+
1300.	поминать	+					+
1301.	поминки	+	+			+	+
1302.	поминование				+	+	+
1303.	помолиться			+	+	+	
1304.	помысел		+				+ ⁵⁷⁵
1305.	помянник						+
1306.	помянуть	+					
1307.	пономарь	+ ⁵⁷⁶	+ ⁵⁷⁷	+	+	+	
1308.	понеделничать						+
1309.	поп	+	+	+	+	+ ¹	
1310.	попадья		+	+	+	+	
1311.	попевка						+
1312.	попик					+	
1313.	попович	+				+	
1314.	поповна					+	

⁵⁷³ В. помазать.

⁵⁷⁴ поминанье

⁵⁷⁵ помысел, помысл

⁵⁷⁶ понамарь

⁵⁷⁷ понамарь

1315.	поповский				+	+	
1316.	поповцы						+
1317.	поповщина	+			+		+
1318.	попразднество, попразднство						+
1319.	попущение		+		+		+
1320.	порок						+
1321.	порочить						+ ⁵⁷⁸
1322.	порочность						+
1323.	порочный	+					+
1324.	портал	+					
1325.	поругание						+
1326.	поручи		+				+
1327.	посвящаемый						+
1328.	посвящать	+					+ ⁵⁷⁹
1329.	посвящение	+					+
1330.	послание				+	+	+
1331.	последование						+
1332.	послушание	+		+	+	+	+
1333.	послушник	+			+	+	+ ⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ порочить <опорочить>

⁵⁷⁹ посвящать <посвятить>

⁵⁸⁰ послушник, -ница

1334.	послушничать				+		
1335.	послушничество						+
1336.	посох	+					+ ⁵⁸¹
1337.	пост	+	+	+	+	+	+
1338.	поставцы	+					
1339.	поститься	+	+				+
1340.	постник	+			+		+
1341.	постница						+
1342.	постничать		+			+	+ ⁵⁸²
1343.	постнический				+		
1344.	постничество				+		
1345.	постный		+	+	+	+	+
1346.	постовой						+
1347.	постриг				+	+	+
1348.	постригальный						+
1349.	постригать			+		+	
1350.	постригаться					+	+
1351.	пострижение					+	+ ⁵⁸³
1352.	постричь			+	+	+	
1353.	постричься				+ ⁵⁸⁴	+	+ ⁵⁸⁵

⁵⁸¹ посох (епископский, игуменский)

⁵⁸² В. поститься.

⁵⁸³ В. пострижение.

⁵⁸⁴ В. подстричь.

1354.	потир	+	+				+
1355.	потоп						+
1356.	поучение				+	+	+
1357.	похаб	+					
1358.	похотливый						+
1359.	похоть						+
1360.	по-христиански	+					
1361.	похристоваться					+	
1362.	почивший					+	+
1363.	праведник	+				+	
1364.	праведный	+			+	+	
1365.	правило						+
1366.	правоверие						+
1367.	правоверный			+	+	+	+
1368.	православие	+		+	+	+	+ В
1369.	православный			+	+	+	+
1370.	празднество	+			+		+
1371.	праздник				+	+	+
1372.	праздновать						+
1373.	празднословие		+				+
1374.	празднословить						+
1375.	праздность						+

⁵⁸⁵ В. подстричься.

1376.	праматерь		+				+
1377.	праотец		+	+			+
1378.	прародитель					+	+ ⁵⁸⁶
1379.	преблагий						+
1380.	преблаженный						+
1381.	превечный						+
1382.	прегрешение				+		+
1383.	прегрешить				+		
1384.	предание	+			+		+
1385.	предвещать, предвозвещать <предвозвестить>						+
1386.	предвечный						+
1387.	предвкушение						+
1388.	преддверие					+	
1389.	предначинательный псалом						+
1390.	предпразднство, предпразднество						+
1391.	предпраздничный				+		
1392.	предстательство						+
1393.	предстоятель						+
1394.	предстоять						+

⁵⁸⁶ прародители

1395.	предсущий						+
1396.	предтеча	+			+		+
1397.	преждеосвященный	+					+ ⁵⁸⁷
1398.	предисподний				+		
1399.	преисподняя		+	+		+	+
1400.	преклонение						+
1401.	преклонить				+		+ ⁵⁸⁸
1402.	преклоняться					+	
1403.	прелестный					+	
1404.	прелесть	+	+		+	+	+
1405.	прельстить		+			+	+ ⁵⁸⁹
1406.	прельститься					+	+ ⁵⁹⁰
1407.	прельщать		+			+	+
1408.	прельщаться					+	+
1409.	прелюбодей		+				+
1410.	прелюбодействовать						+
1411.	прелюбодеяние		+			+	+ ⁵⁹¹
1412.	премирный						+
1413.	премудрость						+

⁵⁸⁷ *преждеосвященный, преждеосвящённый*

⁵⁸⁸ *преклонять <преклонить>*

⁵⁸⁹ *В. прельщать.*

⁵⁹⁰ *В. прельститься.*

⁵⁹¹ *прелюбодеяние, прелюбодейство*

1414.	Преосвященный	+	+		+		+
1415.	Преосвященство						+
1416.	преосвященствовать	+					
1417.	Преподобие	+			+	+	+
1418.	преподобный				+	+	+
1419.	Преполовление	+					+
1420.	пресвитер	+			+		+
1421.	пресвитерский						+
1422.	пресвитерство						+
1423.	пресвятой						+
1424.	преставление						+
1425.	престол	+	+	+	+	+	+
1426.	престолы						+
1427.	престольный праздник					+	+
1428.	пресущественный	+					
1429.	пресуществление	+					+
1430.	пречестной	+ ⁵⁹²					+
1431.	привратник						+
1432.	придел	+				+	+
1433.	придельный алтарь	+					
1434.	прилог						+

⁵⁹² пречестный

1435.	приложиться						+
1436.	приобщать			+			+
1437.	приобщаться <приобщиться>						+
1438.	приобщение						+
1439.	приобщить			+			+ ⁵⁹³
1440.	припадать						+
1441.	приражение						+
1442.	присноблаженный						+
1443.	Приснодева						+
1444.	присносуший						+
1445.	притвор					+	+
1446.	притча					+	+
1447.	приход	+		+	+	+	+
1448.	приходский	+		+	+	+	+ ⁵⁹⁴
1449.	прихожанин			+	+	+	+
1450.	причастен						+
1451.	причастие	+	+	+	+	+	
1452.	причастить		+	+	+	+	+ ⁵⁹⁵
1453.	причаститься				+ ⁵⁹⁶	+	+ ⁵⁹⁷

⁵⁹³ В. приобщить.

⁵⁹⁴ приходский, приходской

⁵⁹⁵ В. причащать.

⁵⁹⁶ В. причастить.

1454.	причастник				+		+ ⁵⁹⁸
1455.	причастный						+
1456.	причащать		+	+	+	+	+
1457.	причащаться				+ ⁵⁹⁹	+	+
1458.	причащение				+	+	+
1459.	причет	+					+ ⁶⁰⁰
1460.	причетник	+ ⁶⁰¹			+	+	+
1461.	причетнический					+	
1462.	причисление	+					+
1463.	причислить <причислять>						+
1464.	причт		+		+	+	+ ⁶⁰²
1465.	провидение	+		+	+		
1466.	провиденциальный				+		
1467.	прозорливец				+	+	
1468.	прозорливость			+		+	
1469.	прозорливый			+	+	+	
1470.	прокимен	+					+

⁵⁹⁷ В. *причащаться*.

⁵⁹⁸ *причастник, -ница*

⁵⁹⁹ В. *причащать*.

⁶⁰⁰ *причет, причт*

⁶⁰¹ Бележи се *причѣтник*, а даје се и одредница *причотник*.

⁶⁰² В. *причет*.

1471.	Пролог	+					+
1472.	промысл	+	+		+		+ ⁶⁰³
1473.	пронаос						+
1474.	прообраз	+					+ ⁶⁰⁴
1475.	проповедник	+		+	+		+
1476.	проповеднический		+		+		+
1477.	проповедничество						+
1478.	проповедовать	+ ⁶⁰⁵		+	+		+
1479.	проповедь	+	+	+	+	+	+
1480.	пророк	+		+	+	+	+
1481.	пророческий			+	+		+
1482.	пророчество			+	+		+
1483.	пророчествовать						+
1484.	просвещать <просветить>						+
1485.	просвещение						+
1486.	просвира	+	+		+	+	
1487.	просвирка						+
1488.	просвирня				+	+	
1489.	просительный						+

⁶⁰³ промысл, промышленение

⁶⁰⁴ прообраз, первообраз

⁶⁰⁵ В. проповедывать.

1490.	просить	+		+	+	+	
1491.	проскомидия	+					+
1492.	проскомисати	+					
1493.	прославить			+	+		+ ⁶⁰⁶
1494.	прославление			+	+		
1495.	прославленный			+	+		
1496.	прославлять			+			+
1497.	просфора	+			+		+ ⁶⁰⁷
1498.	противохристианский						+
1499.	протодиакон	+					+
1500.	протодьякон				+	+	
1501.	протоиерей	+			+	+	+
1502.	протопоп	+				+	
1503.	протопресвитер						+
1504.	протопсалт						+
1505.	протэкдик						+
1506.	прощёный (-ое воскресенье)	+			+		
1507.	псалмист						+
1508.	псалмопевец	+					
1509.	псалмопение	+					

⁶⁰⁶ В. прославлять.

⁶⁰⁷ просфора, просфорка

1510.	псалом	+	+	+	+	+	+
1511.	псаломщик	+			+	+	+
1512.	Псалтырь	+		+	+	+	+ ⁶⁰⁸
1513.	псалтырник	+					
1514.	псалтирный	+					
1515.	пустословие			+			
1516.	пустословить			+			
1517.	пустынник	+		+	+		
1518.	пустыннический			+	+		
1519.	пустынножитель						+
1520.	пустынножительствов ать						+
1521.	пустынь				+	+	+
1522.	пятиглавый						+
1523.	Пятидесятница	+					+
1524.	Пятикнижие						+
1525.	пятничать						+
1526.	раб (<i>Божий</i>)						+
1527.	раба (<i>Божия</i>)						+
1528.	равноапостольный	+ ⁶⁰⁹					+
1529.	Радоница	+ ⁶¹⁰					+

⁶⁰⁸ Псалтырь, Псалтирь

⁶⁰⁹ равноапостольский

⁶¹⁰ раду(о)нец, раду(о)ница

1530.	радостопечалие						+
1531.	разоблачить, разоблачать				+		
1532.	разговение						+
1533.	разговеться					+	+
1534.	разговляться					+	
1535.	разрешать	+					+ ⁶¹¹
1536.	разрешение						+
1537.	разрешительный						+
1538.	разрешить			+	+		+
1539.	рай	+	+	+	+	+	+
1540.	райский					+	+
1541.	рака	+			+		+
1542.	раннехристианский						+
1543.	ранняя						+
1544.	раскаиваться	+					+
1545.	раскаяние				+		+
1546.	раскаять	+					
1547.	раскаяться		+		+		+ ⁶¹²
1548.	раскол	+	+	+	+	+	+
1549.	раскольник		+	+	+	+	+

⁶¹¹ В. разрешить.

⁶¹² В. раскаиваться.

1550.	раскольнический			+	+	+	+
1551.	раскольничий					+	+ ⁶¹³
1552.	распев				+	+	
1553.	распоп				+	+	
1554.	распятие	+	+	+			+
1555.	распять		+	+			+ ⁶¹⁴
1556.	расстрига			+	+	+	+
1557.	расстригать					+	+ ⁶¹⁵
1558.	расстриженье	+					
1559.	расстричь					+	+
1560.	ратник (<i>Божий</i>)				+		
1561.	рацея	+					
1562.	ревнитель						+
1563.	регент	+				+	+
1564.	регентский	+					+
1565.	регентство						+
1566.	религиовед						+
1567.	религиоведение						+
1568.	религиоведческий						+
1569.	религиозность			+		+	+

⁶¹³ В. *раскольнический*.

⁶¹⁴ *распять* <распинать>

⁶¹⁵ В. *растричь*.

1570.	религиозный			+	+	+	+
1571.	религия	+			+	+	+
1572.	реликвия			+		+	+
1573.	риза	+	+			+	+
1574.	ризница		+	+		+	+
1575.	ризничий						+
1576.	рипиды						+
1577.	рогатый				+		
1578.	рождественский	+	+	+	+	+	+
1579.	Рождество	+	+	+	+	+	+
1580.	розговенье		+		+	+	
1581.	розговеться				+		
1582.	росный ладан				¹ +		
1583.	ропись						+
1584.	рукоблудие		+		+		+
1585.	руковозложение						+
1586.	рукоположение						+
1587.	рукоположить						+
1588.	рукопуты	+					
1589.	ряса		+	+	+	+	+
1590.	рясофор						+
1591.	сабор				+		
1592.	саван	+					+

1593.	Саваоф	+					
1594.	саккос	+ ⁶¹⁶					+
1595.	сакелларий	+					+
1596.	сакральнй				+		
1597.	салос	+					
1598.	самолюбие						+
1599.	самомянение						+
1600.	самообвинение						+
1601.	самоотвержение, самоотверженность						+
1602.	самоуничижение						+
1603.	сан	+			+	+	+
1604.	сановник	+	+			+	+
1605.	сатан	+					
1606.	Сатана	+				+	+
1607.	сатанинский					+	+
1608.	светилен						+
1609.	светильник	+	+	+	+	+	
1610.	светильня				+	+	
1611.	светлый	+					+
1612.	светник	+					
1613.	светный	+					

⁶¹⁶ сак

1614.	светский	+		+			
1615.	свеча	+	+	+	+	+	+
1616.	свечегас	+					
1617.	свечка			+	+	+	
1618.	свечник	+					+
1619.	свѣчник	+					
1620.	свечной	+					+
1621.	свещеносец						+
1622.	святая	+					+ ⁶¹⁷
1623.	Святейшество						+
1624.	Святейший	+			+	+	+
1625.	святитель	+	+		+		+
1626.	святительство						+
1627.	святить	+	+	+	+	+	+
1628.	Святки	+	+	+	+	+	+
1629.	свято			+			
1630.	святой	+	+	+	+	+	+
1631.	святокупство	+					
1632.	святость	+		+	+		+
1633.	святотатец	+			+	+	
1634.	святотатство		+	+	+	+	+
1635.	святотатствовать			+	+	+	

⁶¹⁷ В. святой.

1636.	святохульниченьє	+					
1637.	святочный	+	+		+	+	
1638.	святоша	+	+		+	+	
1639.	святцы	+	+		+	+	+
1640.	святы						+ ⁶¹⁸
1641.	святыня			+	+	+	+
1642.	священник	+	+	+	+	+	+
1643.	священнический				+	+	+
1644.	священнодействие	+			+	+	
1645.	священнодействовать			+		+	
1646.	священномученик	+					
1647.	священнослужитель	+			+	+	
1648.	священнослужительст во	+					
1649.	священный	+		+	+	+	+
1650.	священство				+		+
1651.	священствовать				+		
1652.	седален	+					+
1653.	седмица	+					+
1654.	секта	+		+	+	+	+
1655.	сектант			+	+	+	+
1656.	сектантский				+	+	+

⁶¹⁸ В. святой.

1657.	сектанство			+	+	+	
1658.	семинарист			+		+	+
1659.	семинаристский						+
1660.	семинария			+		+	+
1661.	семинарский					+	+
1662.	семисвечник						+
1663.	серафим	+				+	
1664.	сестра	+					
1665.	сестричество						+
1666.	симония	+					+
1667.	синаксарий	+					
1668.	синкелл						+
1669.	синклит	+					+
1670.	синклитик	+					
1671.	Синод	+		+		+	+
1672.	синодальный			+			+
1673.	Синодик	+				+	+
1674.	скверна						+
1675.	сквернослов			+			
1676.	сквернословие						+
1677.	сквернословить			+			
1678.	скверный						+
1679.	скевофилакс						+

1680.	скиния	+					+
1681.	скит	+	+		+	+	+
1682.	складень		+				
1683.	скоромник				+		
1684.	скоромиться				+		
1685.	скоромный				+		
1686.	скотоложество						+
1687.	скрижали						+
1688.	скрижаль	+					+
1689.	скуфейка				+		
1690.	скуфья	+		+		+	
1691.	слава	+			+		
1692.	славолюбие				+		
1693.	славословие						+
1694.	слово						+
1695.	служба					+	+
1696.	Служебник		+		+		+
1697.	служение				+		+
1698.	служитель	+			+	+	+
1699.	служить	+		+		+	+
1700.	служба	+					
1701.	служка			+	+	+	
1702.	смирение	+				+	+

1703.	смиреномудрие						+
1704.	смирять <смирить>						+
1705.	смиряться <смириться>						+
1706.	смущать <смутить>						+
1707.	соблазн	+	+		+	+	+
1708.	соблазнитель	+					
1709.	соблазнительный				+		
1710.	соблазнить				+	+	+ ⁶¹⁹
1711.	соблазниться					+	
1712.	соблазнять					+	+
1713.	соблазняться					+	
1714.	собор	+		+		+	+
1715.	соборность						+
1716.	соборный			+		+	+
1717.	соборование			+		+	+
1718.	соборовать	+		+		+	+
1719.	собрат	+	+	+	+	+	+
1720.	совлечение						+
1721.	согласие	+					+
1722.	согрешать	+					

⁶¹⁹ В. соблазнять.

1723.	согрешение						+
1724.	согрешить					+	+
1725.	содомия	+					
1726.	Создатель						+
1727.	созерцание						+
1728.	созерцательный						+
1729.	созерцать						+
1730.	соитие	+					
1731.	солея						+
1732.	сокровище	+					
1733.	сонм						+
1734.	сообщник						+
1735.	соприсносущный	+					
1736.	сопричастник						+
1737.	сороканошное	+					
1738.	сороковины						+
1739.	сорокоуст	+			+		+
1740.	сослужение						+
1741.	сослужить						+
1742.	сотериология						+
1743.	сочельник	+	+	+		+	+
1744.	сочетание						+
1745.	сошествие	+	+				+

1746.	Спас	+	+		+	+	
1747.	спасать <спасти>						+
1748.	спасаться <спасться>						+
1749.	спасение	+		+	+	+	+
1750.	спаситель	+			+		+ В
1751.	спасительный						+
1752.	спасский	+					
1753.	спевака	+					
1754.	сподвижник		+	+			+
1755.	спостник						+
1756.	срачица	+					
1757.	сребролюбец				+		
1758.	сребролюбие				+		+
1759.	Сретение	+					+
1760.	ставленник						+
1761.	ставленнический						+
1762.	ставропигия	+					+
1763.	стадо						+
1764.	старец		+	+	+	+	+
1765.	старица						+

1766.	старовер	+		+	+	+	+ ⁶²⁰
1767.	староверский					+	
1768.	староверческий				+		+
1769.	старозаконие	+					
1770.	старообрядец	+			+	+	+
1771.	старообрядческий					+	
1772.	старообрядчество					+	+
1773.	староста (<i>церковный</i>)	+					+
1774.	старчество						+
1775.	стасидия						+
1776.	створки, створцы						+
1777.	стенопись	+		+			
1778.	стиль	+					+
1779.	стихарь	+			+	+	+
1780.	стихира	+					+
1781.	стихирарь	+					
1782.	стиховна						+
1783.	Стоглав						+
1784.	Стоглавый собор						+
1785.	столпник	+					+
1786.	столповой распев						+
1787.	Вавилонское						+

⁶²⁰ старовер, -ка

	столпотворение						
1788.	странник	+	+			+	+
1789.	странничать	+				+	
1790.	страннический	+				+	
1791.	страннолюбец	+					
1792.	страннолюбивый	+					
1793.	страннолюбие	+					
1794.	странноприемник	+					
1795.	странноприимец						+
1796.	странноприи(е)мный	+					
1797.	страннопрятие	+					
1798.	странствовать						+
1799.	страсти	+					
1800.	страстной	+				+	+
1801.	страстный						+
1802.	страстотерпец	+					+
1803.	страсть						+
1804.	стяжание						+
1805.	стяжатель			+			+
1806.	стяжательство						+
1807.	суеверие			+			+
1808.	суесловие						+
1809.	сухоядение				+		+

1810.	схизма	+			+		+
1811.	схизматик				+		+
1812.	схима	+			+	+	+
1813.	схимник				+	+	+ ⁶²¹
1814.	схимнический				+		
1815.	сыропуст	+					+
1816.	сыропустный						+
1817.	таинственный						+
1818.	таинство	+	+		+		+
1819.	тайна						+
1820.	тайноводственный						+
1821.	тайноводство						+
1822.	тайносовершительный						+
1823.	тайный	+				+	
1824.	тафельные свечи	+					
1825.	твердь	+					
1826.	Творец					+	+
1827.	творить				+	+	
1828.	тезоименитство	+					+
1829.	теизм					+	+
1830.	теист					+	+
1831.	теистический					+	+

⁶²¹ схимник, схимница

1832.	тело						+
1833.	тельник	+					
1834.	теолингвистика						+
1835.	теолог				+	+	+
1836.	теологический			+	+	+	+
1837.	теология	+		+	+		+
1838.	теологумена						+
1839.	теотокология						+
1840.	теплить		+				
1841.	теплиться	+					
1842.	теплота	+		+		+	+
1843.	терпение						+
1844.	тетраконх						+
1845.	тимьян		+		+		
1846.	Типикон	+ ⁶²²					+
1847.	тонзура						+
1848.	тончица	+					
1849.	торжественный	+					
1850.	торжество				+		
1851.	тороки, торцы	+					
1852.	трансепт						+
1853.	трапеза	+	+				+

1854.	трапезная	+			+		+
1855.	трапезник				+		
1856.	трапезничать	+			+		
1857.	треба	+			+		+
1858.	Требник	+			+		+
1859.	треглавый				+	+	
1860.	резвон					+	+
1861.	трёхсвечник						+
1862.	триадология						+
1863.	триединый						+
1864.	триипостасный						+
1865.	трикирий	+					+
1866.	Триодь, Триодион						+
1867.	трипесенный	+					+
1868.	трипеснец						+
1869.	трисвещник	+					
1870.	трисвятое	+					
1871.	трисвятой						+
1872.	Троица	+		+	+	+	+
1873.	Троицкий						+
1874.	Троицын день	+			+	+	
1875.	Троичен	+					
1876.	троичность						+

1877.	троичный						+
1878.	трон	+					+
1879.	тропарь	+			+		+
1880.	убранство храма						+
1881.	увенчать				+		+
1882.	уверовать				+		+
1883.	угодник (<i>Божий</i>)	+			+	+	+ ⁶²³
1884.	угольник	+					
1885.	уза	+					
1886.	узилище	+					
1887.	умерший						+
1888.	умерщвление						+
1889.	умолить			+			
1890.	умолять	+					
1891.	унывать						+
1892.	уныние				+	+	+
1893.	упование		+			+	+
1894.	уповать	+				+	+
1895.	упокоение						+
1896.	упокрой				+	+	+ ⁶²⁴
1897.	усекновение	+					+

⁶²³ угодник, -ница

⁶²⁴ В. упокоение.

1898.	усердие	+					
1899.	усопший	+			+	+	+
1900.	Успение				+		+
1901.	устав	+	+	+	+	+	+
1902.	уставный						+
1903.	уставщик						+
1904.	усыпальница						+
1905.	утварь						+
1906.	утешитель			+			+
1907.	утреня	+ ⁶²⁵	+		+	+	+
1908.	фарисей	+		+	+	+	+
1909.	фарисейский			+		+	+
1910.	фарисейство			+	+	+	
1911.	фарисействовать				+		
1912.	фелонь	+ ⁶²⁶					+
1913.	Филипповки						+
1914.	фимиам		+	+	+		+
1915.	фреска			+	+		+
1916.	фресковый				+		
1917.	хаджи	+					
1918.	хайретизм						+

⁶²⁵ *утреня, утреня*

⁶²⁶ *фелон, фелонь*

1919.	хартофилакс						+
1920.	ханжа	+	+		+		
1921.	ханжеский				+		
1922.	ханжество				+		
1923.	хваление	+					
1924.	херувим	+			+	+	+
1925.	херувимский	+					+
1926.	хиротесия						+
1927.	хиротонисать	+					
1928.	хиротония	+					+
1929.	хлебопреломление						+
1930.	ходатай	+	+	+			
1931.	ходатайственный						+
1932.	ходатайство			+			+
1933.	ходатайствовать			+			+
1934.	хождение	+ ⁶²⁷				+	
1935.	хомония, хомовое пение						+
1936.	хорепископ						+
1937.	хорист, хористка						+
1938.	хоронить <схоронить,						+

⁶²⁷ хождение

	похоронить>						
1939.	хорос						+
1940.	хоругвеносец						+
1941.	хоругвь						+
1942.	хоры	+		+		+	
1943.	храм	+		+	+	+	+
1944.	храмик	+					
1945.	храмовник				+		
1946.	храмовой				+	+	+
1947.	храмовый						+ ⁶²⁸
1948.	христарадник	+			+		
1949.	христарадничать	+	+		+		
1950.	христианизировать				+		
1951.	христианин	+		+	+	+	+
1952.	христианка					+	
1953.	христианский			+	+	+	+
1954.	христианство			+	+	+	+
1955.	христородец						+
1956.	Христов	+			+		
1957.	христология						+
1958.	христолюбивый	+					
1959.	христоотступник						+

⁶²⁸ В. храмовой.

1960.	Христос	+			+		+
1961.	христосоваться	+	+		+	+	+ ⁶²⁹
1962.	худогласие	+					
1963.	хула				+		
1964.	хуление						+
1965.	хулитель				+		
1966.	хулительный, хульный						+
1967.	хулить						+
1968.	целебный		+		+		+
1969.	целибат						+
1970.	целитель					+	
1971.	целительный					+	+
1972.	целить	+			+		+ ⁶³⁰
1973.	целование				+		+
1974.	целовать		+		+		
1975.	целомудренность					+	
1976.	целомудренный	+			+		+
1977.	целомудрие						+
1978.	церква	+					
1979.	церквушка				+		

⁶²⁹ христосоваться <похристосоваться>

⁶³⁰ целить <исцелить>

1980.	церковище		+				
1981.	церковник	+			+	+	
1982.	церковно-певческий						+
1983.	церковно-приходской				+ ⁶³¹	+ ⁶³²	+
1984.	церковнославянский			+		+	+
1985.	церковнослужителей	+					
1986.	церковнослужитель	+		+	+		+
1987.	церковность	+					+
1988.	церковный	+		+	+	+	+
1989.	церковь	+	+	+		+	+
1990.	чадо	+		+	+	+	+
1991.	Часослов				+		
1992.	Часовник	+					
1993.	часовня		+	+		+	+
1994.	Часослов						+
1995.	часы						+
1996.	чаша						+
1997.	человеколюбец						+
1998.	человеколюбие						+
1999.	чересел	+					
2000.	чернец	+	+	+	+	+	+

⁶³¹ церковноприходский

⁶³² церковноприходский

2001.	чернический				+		
2002.	черница	+				+	+ ⁶³³
2003.	черноризец	+			+		+
2004.	чёрт	+ ⁶³⁴	+ ⁶³⁵	+	+	+	+
2005.	чёртик				+	+	
2006.	чёртов	+ ⁶³⁶			+	+	
2007.	чертовски			+	+	+	
2008.	чертовский	+		+	+	+	
2009.	честной						+
2010.	честолюбие						+
2011.	Четвероевангелие						+
2012.	четвероконечный крест						+
2013.	чётки	+ ⁶³⁷	+	+	+	+	+
2014.	Четьи-Минеи						+
2015.	чин						+
2016.	Чиновник						+
2017.	чрево						+
2018.	чревоугодие	+		+	+	+	+

⁶³³ В. чернец.

⁶³⁴ чорт

⁶³⁵ чорт

⁶³⁶ чёртов, чортов

⁶³⁷ чётки, чотки

2019.	чревоугодник			+	+	+	
2020.	чревоугодничать				+	+	
2021.	чрепие	+					
2022.	чтение						+
2023.	чтец	+			+	+	+
2024.	чудо				+	+	+
2025.	чудотворение						+
2026.	чудотворец				+	+	+
2027.	чудотворить						+
2028.	чудотворный				+	+	+
2029.	шандал	+					
2030.	шестипсалмие, шестопсалмие						+
2031.	щавство	+					
2032.	Эдем	+					
2033.	эджик						+
2034.	эжарх	+				+	+
2035.	эжархат						+
2036.	эжегеза						+
2037.	эжегет						+
2038.	эжегетика	+					+
2039.	эжорцизм						+
2040.	эжорцист						+

2041.	экклезиологический						+
2042.	экклезиология						+
2043.	экклезионим						+
2044.	эклисиарх						+
2045.	эконом						+
2046.	эксапостиларий						+
2047.	экфонетика, экфонесис						+
2048.	эонотопос						+
2049.	эортология						+
2050.	эортоним						+
2051.	эпиклеза, эпиклесис						+
2052.	эсхатологический						+
2053.	эсхатология						+
2054.	эсхатон						+
2055.	юдоль плачевная						+
2056.	Юлианский календарь	+					
2057.	юрисдикция						+
2058.	юродивость	+					+
2059.	юродивый	+	+	+	+	+	+
2060.	юродство	+			+	+	
2061.	юродствовать	+			+	+	+

2062.	Юрьев день	+	+		+		
-------	------------	---	---	--	---	--	--

II СРПСКО-РУСКИ (СРПСКОХРВАТСКО-РУСКИ) СМЕР

Бр.	одредница	РМ	СТ	ТР	РБ
1.	ава			+	
2.	агапа			+	
3.	агиазма			+	
4.	агиоантропоним			+	
5.	агиограф, хагиограф			+	
6.	агиографија, хагиографија			+	
7.	агиографски			+	
8.	агиологија			+	
9.	агнец			+	
10.	агностик			+	
11.	агностицизам			+	
12.	аграфе			+	
13.	ад		+	+	+ ⁶³⁸
14.	адски		+	+	+
15.	акатист			+	+
16.	акатистник			+	
17.	акимити			+	

⁶³⁸ ад, хад

18.	акимитски			+	
19.	акламација			+	
20.	акривија			+	
21.	алилуја			+	+ ⁶³⁹
22.	алилујар			+	
23.	ама			+	
24.	амвон			+	+
25.	амвонски			+	
26.	амин			+	+
27.	аминовање				+
28.	аминовати				+
29.	анагност			+	
30.	аналав			+	
31.	анамнеза			+	
32.	анатема	+	+	+	+
33.	анатемисати		+	+	+
34.	анатемник		+		
35.	анатемњак		+		
36.	анафора			+	
37.	анахорета			+	
38.	анахоретски			+	
39.	анахоретство			+	

⁶³⁹ алелуја

40.	ангелологија			+	
41.	анђелски			+	
42.	анђео	+	+	+	+
43.	анђеоски				+
44.	анеанес			+	
45.	антидор			+	
46.	антиминс			+	
47.	антипасха			+	
48.	антирелигиозан		+		+
49.	антифон			+	
50.	антифонски			+	
51.	антихрист			+	+
52.	антихришћански			+	
53.	Апокалипса			+	+
54.	апокалиптички			+	
55.	апокатастаза			+	
56.	апологет(а)			+ ⁶⁴⁰	+
57.	апологетика			+	+
58.	апологетски			+	+
59.	апологија			+	+
60.	апостасија			+	
61.	апостата			+	

⁶⁴⁰ *апологета*

62.	апостол			+	+
63.	апостолат			+	
64.	апостолник			+	
65.	апостолски			+	+
66.	апостолство			+	
67.	апофатика			+	
68.	апофатички			+	
69.	апракосан			+	
70.	апсида			+	+
71.	Апсолут			+	
72.	аранђел, аранђео		+		
73.	Аранђеловдан				+
74.	артос			+	
75.	архангел			+	
76.	арханђел, арханђео	+ ⁶⁴¹	+	+ ⁶⁴²	+ ⁶⁴³
77.	архангелски			+	
78.	арханђелски			+ ⁶⁴⁴	+
79.	архиђакон			+	+
80.	архиђаконски			+	

⁶⁴¹ *ар(х)анђел*

⁶⁴² *В. архангел.*

⁶⁴³ *арханђео*

⁶⁴⁴ *В. архангелски.*

81.	архиђаконство			+	
82.	архиепископ		+	+	+
83.	архиепископија		+	+	+
84.	архиепископски			+	+
85.	архиепископство				+
86.	архијереј			+	+
87.	архијерејски			+	+
88.	архијерејство			+	
89.	архимандрит			+	+
90.	архимандритски				+
91.	архипастир			+	
92.	архипастирски			+	
93.	архипастирство			+	
94.	архистратиг			+	
95.	аскеза			+	
96.	аскет(а)		+ ⁶⁴⁵	+ ⁶⁴⁶	+
97.	аскетизам			+	+
98.	аскетика			+	
99.	аскетски			+	+
100.	атеизам		+	+	+
101.	атеист(а)		+ ⁶⁴⁷	+ ⁶⁴⁸	+ ⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ аскет

⁶⁴⁶ аскета

102.	атеистички			+	+
103.	атеисткиња				+
104.	атоски			+	
105.	аутокефалан			+	+
106.	аутокефалија, аутокефалност			+	
107.	аутокефалност			+ ⁶⁵⁰	+
108.	бадњак	+	+	+	
109.	Бадњак		+		+
110.	бадњи			+	+
111.	Бадњи дан	+			
112.	базилика			+	
113.	баптистеријум			+	
114.	барјак (<i>црквени</i>)			+	
115.	барјактар			+	
116.	баћушка				+
117.	бденије		+	+	+
118.	бдење			+	+
119.	бдети	+		+	+
120.	безбожан	+	+	+	+

⁶⁴⁷ *атеист*

⁶⁴⁸ *атеиста*

⁶⁴⁹ *атеист*

⁶⁵⁰ *В. аутокефалија.*

121.	безбожник		+	+	+
122.	безбожност, безбожништво			+	
123.	безбожнички				+
124.	безбожништво		+	+ ⁶⁵¹	+
125.	безбожност	+			+
126.	безбоштво		+		
127.	безбрачан			+	
128.	безбрачност			+	
129.	безверје			+	+
130.	безверник	+	+		+
131.	безгрешан	+		+	
132.	безгрешност			+	
133.	безмитан			+	
134.	безмолвије			+	
135.	безмолвник			+	
136.	Бела недеља	+			
137.	беседа		+	+	+
138.	беседити		+	+	+
139.	беседник			+	+
140.	бесемен			+	
141.	бесмртан			+	

⁶⁵¹ В. безбожност.

142.	бесмртност			+	
143.	бесомучан			+	
144.	бесомучност			+	
145.	бесплодан			+	
146.	беспочетан			+	
147.	бесребреник			+	
148.	бестелесан			+	+
149.	бестелесно				+
150.	бестелесност				+
151.	бестрастан			+	
152.	бестрашће			+	
153.	Библија		+	+	+
154.	библијски			+	+
155.	библистика, бibleистика			+	
156.	благ			+	
157.	благдан	+			+
158.	благдански				+
159.	благоваоница				+
160.	благовати			+	
161.	благоверан			+	
162.	благоверност			+	
163.	Благовести	+	+	+	+

164.	благовестити			+	
165.	благовештенски			+ ⁶⁵²	+
166.	Благовештење			+ ⁶⁵³	
167.	благоволети			+	
168.	благовољење			+	
169.	благодаран			+	+
170.	благодарење	+	+	+	+
171.	благодарити			+ ⁶⁵⁴	+
172.	благодарно				+
173.	благодарност			+	+
174.	благодарствен			+	
175.	благодат	+	+ ⁶⁵⁵	+	+
176.	благодатан		+ ⁶⁵⁶	+	+
177.	благоизвољење			+	
178.	благољепије			+	
179.	благопријатан			+	
180.	благоразуман			+	
181.	благоразумност			+	
182.	благорастворење			+	

⁶⁵² *благовештењски*

⁶⁵³ *В. Благовести.*

⁶⁵⁴ *благодарити <заблагодарити>*

⁶⁵⁵ *благодет*

⁶⁵⁶ *благодетан*

183.	благосиљање				+
184.	благосиљати	+	+	+ ⁶⁵⁷	+
185.	благослов	+	+	+	+
186.	благословен		+	+	+
187.	благословено				+
188.	благословеност				+
189.	благословити		+	+	+
190.	благословити <благосиљати>			+	
191.	благоугађати <благоугодити>			+	
192.	благоугодан			+	
193.	благоустројен			+	
194.	благоутробије				+
195.	благоухан			+	
196.	благоуханост			+	
197.	благочестив			+	
198.	благочестивост, благочашће			+	
199.	блажен	+	+	+	+
200.	блажена			+ ⁶⁵⁸	
201.	блажено				+

⁶⁵⁷ В. благословити.

⁶⁵⁸ блажени

202.	блаженопочивши			+	+
203.	блаженство			+	+
204.	Блажењејши			+	
205.	блажити	+			
206.	бласфемија			+	+
207.	бласфемичан			+	+
208.	ближњи			+	+
209.	блуд		+	+	+
210.	блудан	+	+	+	+
211.	блудник	+	+		+
212.	блудница	+	+	+	+
213.	блудно				+
214.	Бог	+	+	+	+
215.	Бога	+			+
216.	богобојажљив	+		+	
217.	богобојажљиво				+
218.	богобојажљивост			+	+
219.	богобојазност				+
220.	богоборац			+	
221.	богоборство			+	
222.	боговати				+
223.	боговеран				+
224.	Боговидац,			+	

	Боговидилац				
225.	боговиђење			+	
226.	Богојављење			+	+
227.	богојављенски			+ ⁶⁵⁹	+
228.	боголик			+	
229.	богољубив			+	
230.	богољубивост				+
231.	богољубље			+	
232.	Богомати			+	
233.	богомдан	+ ⁶⁶⁰			+
234.	богомолитељ			+	
235.	богомолџа	+	+	+	+
236.	богомолџац	+	+	+	+
237.	богомолџачки			+	+
238.	богомолџка				+
239.	богомолџе		+		
240.	богомрзак				+
241.	богомрзац		+	+	+
242.	богомудри			+	
243.	богонадахнути			+	
244.	Богоносац			+	+

⁶⁵⁹ богојављењски

⁶⁶⁰ богодан

245.	богооткривен			+	
246.	богоотступник			+	
247.	богоотступништво			+	
248.	богопознање			+	
249.	богопоштовање			+	
250.	Богопримац			+	
251.	Богородица			+	+
252.	богородичан			+	
253.	Богородичен, Богородичан			+	
254.	Богородичин		+	+	+
255.	богосличан			+	
256.	богослов	+		+	+
257.	богословац		+	+	
258.	богословија		+	+	+
259.	богословље		+	+	
260.	богословски		+	+	+
261.	богословствовати			+	
262.	богослужбен			+	
263.	богослужбени				+
264.	богослужење			+	+
265.	богоспасавани			+	
266.	боготражитељ			+	

267.	богоугодан			+	+
268.	богоугодник				+
269.	богохулан			+	+
270.	богохулити				+
271.	богохулник		+	+	+
272.	богохулство			+	
273.	богохуљење				+
274.	Богочовек			+	+
275.	богочовеч(и)ји				+
276.	Божански	+	+	+	+
277.	Божанствен		+	+	+
278.	божанствено				+
279.	Божанство	+	+	+	+
280.	Божих	+	+	+	+
281.	Божихни			+	+
282.	божихевати		+		
283.	божихковати	+			+
284.	Бож(и)ји	+ ⁶⁶¹	+ ⁶⁶²	+ ⁶⁶³	+ ⁶⁶⁴
285.	босилкача			+	

⁶⁶¹ Бож(и)ји

⁶⁶² Божји

⁶⁶³ Божји

⁶⁶⁴ Божји уп. Божји

286.	брат	+		+	+
287.	братија			+	+
288.	братство		+	+	+
289.	брикет				+
290.	брод			+	
291.	бројанице	+		+	+
292.	Ваведење			+	+
293.	ваздух	+			
294.	Вазнесење			+	+
295.	вансебност			+	
296.	ванхришћански			+	
297.	вапај			+	
298.	ва̀пити	+			
299.	васељенски			+	+
300.	василица			+	
301.	васкрс	+	+		
302.	Васкрс		+	+	+
303.	васкрсавати		+	+ ⁶⁶⁵	+
304.	васкрсење			+	
305.	васкрсни				+
306.	васкрснути		+	+	+
307.	васкрснуће		+	+	+

⁶⁶⁵ В. *васкрснути*.

308.	васкршњи			+	
309.	васпостављање				+
310.	васпоставити				+
311.	васпостављати				+
312.	Велики петак				+
313.	Велики пост				+
314.	великодостојник	+	+	+	+
315.	великомученик			+	+
316.	великомученица			+	+
317.	великомученички			+	
318.	великопосни			+	
319.	великосхимник			+	
320.	великосхимница			+	
321.	венчавање				+
322.	венчавати	+		666	+
323.	величаније			+	
324.	венац			+	
325.	венценосац			+	
326.	венчање		+	+	+
327.	венчати		+	+	+
328.	венчати се <венчавати се>			+	

⁶⁶⁶ В. венчати.

329.	вера	+	+	+	+
330.	веран	+	+		
331.	вериге	+	+	+	+
332.	верник	+	+	+	+
333.	верница			+ ⁶⁶⁷	+
334.	верници, верни, верујући			+	
335.	вернички				+
336.	веровање				+
337.	веровати		+	+	+
338.	верозакон	+	+		
339.	верозаконски		+		
340.	вероисповед	+	+		
341.	вероисповедање			+ ⁶⁶⁸	
342.	вероисповедни		+		
343.	вероисповест		+	+	+
344.	вероломан		+	+	+
345.	вероломник	+	+		+
346.	вероломница				+
347.	вероломно				+
348.	вероломност				+

⁶⁶⁷ В. верник.

⁶⁶⁸ В. вероисповест.

349.	вероломство		+	+	
350.	веронаука		+	+	+
351.	вероучење			+	
352.	вероучитељ		+	+	+
353.	верски	+	+	+	+
354.	вечерња		+ ⁶⁶⁹	+	+
355.	вештаствен			+	
356.	Видовдан		+		+
357.	викар		+	+	+
358.	викаријат			+	
359.	викарски				+
360.	Високопреосвећени			+	
361.	Високопреосвештенств о			+	
362.	Високопреподобје			+	
363.	високопреподобни			+	
364.	Вишњи			+	+
365.	Вјерују				+
366.	владика	+	+	+	+
367.	владиковати		+		+
368.	владичански			+	+
369.	владичанство	+	+	+	+

370.	владичин		+		+
371.	владичити	+	+		
372.	Владичица, Владарка			+	
373.	власеница			+	
374.	водица	+	+		+
375.	водоосвећење			+	
376.	возглавитель (<i>литургијског сабрања</i>)			+	
377.	возглас			+	
378.	возглашавање			+	
379.	возглашавати <возгласити>			+	
380.	Воздвижење			+	
381.	воздух			+	
382.	воштаница		+	+	+
383.	враг	+	+	+	+
384.	враж(и)ји	+ ⁶⁷⁰	+	+ ⁶⁷¹	+
385.	вратар			+	
386.	Врачи			+	
387.	врашки			+	
388.	Врбица	+	+	+	+

⁶⁷⁰ *вражји*

⁶⁷¹ *вражији*

389.	врлина			+	
390.	врлински			+	
391.	вход			+	
392.	входноје			+	
393.	геена			+	
394.	гласовни стуб			+	
395.	гнев				+
396.	горд	+		+	+
397.	гордељив				+
398.	гордељивац			+	
399.	гордељивост				+
400.	гордити				+
401.	гордити се	+		+	
402.	гордост			+	+
403.	Госпа		+		+
404.	Госпин		+		+
405.	Господ		+	+	+
406.	Господњи			+	+
407.	господства			+	
408.	Госпојина		+	+	+
409.	Госпођински пост	+			
410.	гостољубље			+	
411.	гостопримница			+	

412.	грех	+	+	+	+
413.	грехован			+	
414.	греховати		+		+
415.	греховност			+	
416.	грехопад			+	
417.	грешан	+	+	+	+
418.	грешити	+		+	+
419.	грешник	+	+	+	+
420.	грешница			+	+
421.	грешнички		+		
422.	грешност				+
423.	гуменце			+	
424.	даровница			+	
425.	Дародавац			+	
426.	дароносица			+	
427.	дарохранилница			+	
428.	дарци			+	
429.	даћа			+	
430.	двери			+	+
431.	двоједини			+	
432.	двојединство			+	
433.	двоједушан			+	
434.	девичанство,			+	

	девичност				
435.	девствен, девичански			+	
436.	девственик			+	
437.	девственица			+	
438.	девственост			+	
439.	деветероканонски			+	
440.	деисис			+	
441.	Декалог			+	
442.	демон			+	+
443.	демонизам			+	+
444.	демонизација				+
445.	демонизовати				+
446.	демонологија			+	
447.	демонолошки			+	
448.	демонски			+	+
449.	Десница			+	
450.	Детинци			+	
451.	дикириј			+	
452.	диптих			+	
453.	диригент (<i>црквеног хора</i>)			+	
454.	дириговање (<i>црквеним хором</i>)			+	

455.	дискос			+	
456.	Дјева			+	
457.	добродетелъ			+	
458.	доброжелателъ			+	
459.	добротвор			+	
460.	Добротољубље			+	
461.	доброчинителъ			+	
462.	доброчинство		+	+	
463.	догма		+	+ ⁶⁷²	+
464.	догмат			+	
465.	догматизам		+		+
466.	догматик			+	+
467.	догматика			+	+
468.	догматичан		+		+
469.	догматичар		+	+	+ ⁶⁷³
470.	догматичност				+
471.	догматски		+	+	+
472.	доксологија			+	
473.	доместик			+	
474.	домострој			+	
475.	допуштење			+	

⁶⁷² В. догмат.

⁶⁷³ В. догматик.

476.	достојан			+	+
477.	достојанственик			+	+
478.	достојанственички				+
479.	достојно				+
480.	дохалкидонски			+	
481.	дуготрпељив			+	
482.	дуготрпљење			+	
483.	Дух (<i>Свети</i>)			+	
484.	Духови	+	+	+	+
485.	духовни		+	+ ⁶⁷⁴	+
486.	духовник	+	+	+	+
487.	духовнички				+
488.	духовност			+	
489.	духовски			+	+
490.	душа	+		+	+
491.	душебрижник				+
492.	душебрижништво			+	
493.	душегубан			+	
494.	душекориштан			+	
495.	ђаво	+		+	+
496.	ђавоиман			+	
497.	ђавоиманост			+	

⁶⁷⁴ духован

498.	ђаволов				+
499.	ђаволски		+	+	+
500.	ђавољи	+	+	+	+
501.	ђакон	+	+	+	+
502.	ђаконикон			+	
503.	ђакониса			+	
504.	ђаконисати		+		
505.	ђаконити		+		
506.	ђаконски			+	+
507.	Ђурђевдан	+			+
508.	ђурђевдански				+
509.	ђурђевски		+		
510.	Ђурђиц	+	+		+
511.	евангелизација			+	
512.	евангелизовати			+	
513.	еванђелист(а)				+
514.	еванђелски				+
515.	Еванђеље	+	+		+
516.	Евхаристија			+	
517.	евхаристијски			+	
518.	егзапостилар			+	
519.	егзарх		+	+	+
520.	егзархат			+	

521.	егзархија		+		+
522.	егзегеза			+	
523.	егзегета			+	
524.	егзегетика			+	
525.	егзорцизам			+	
526.	егзорциста			+	
527.	Еден				+
528.	еденски				+
529.	екдик			+	
530.	еклисијарх			+	
531.	еклисиологија			+	
532.	еклисиолошки			+	
533.	еклисионим			+	
534.	економ			+	
535.	екскомуникација			+	
536.	екскомуницирати			+	
537.	екфонетика			+	
538.	екуменски			+	
539.	епархија		+	+	+
540.	епархијски		+	+	+
541.	епиклеза			+	
542.	епископ		+	+	+
543.	епископални			+	

544.	епископат		+	+	+
545.	епископија		+	+	+
546.	епископски		+	+	
547.	епископство			+	
548.	епископствовати			+	
549.	епистемологија				+
550.	епистемолошки				+
551.	епитимија			+	
552.	епитрахилъ			+	+
553.	ерминевтика			+	
554.	есхатологија			+	+
555.	есхатолошки			+	+
556.	есхатон			+	
557.	еудемонизам			+	
558.	еухологиј			+	
559.	жезал			+	+ ⁶⁷⁵
560.	женик			+	
561.	живоносни			+	
562.	живопис			+	+
563.	живописати				+
564.	живописац			+	+
565.	животворан			+	

566.	животодавац			+	
567.	животопис			+	
568.	житије			+	+
569.	житијни			+	
570.	жртвеник		+	+	+
571.	заамвони			+	
572.	заблагодарити			+	
573.	завеса			+	
574.	завет	+	+	+	+
575.	заветина	+	+		+
576.	заветни			+	+
577.	заветовати се	+	+	+	
578.	завист				+
579.	заводити <завести>			+	
580.	задужбина	+	+	+	+
581.	задужбинар		+	+	
582.	задужбински		+		
583.	задушје		+		
584.	задушни	+		+	
585.	задушнице	+	+	+	+
586.	заједничар			+	
587.	заједничарење, заједничење			+	

588.	заједничарити, заједничити			+	
589.	закадити		+		
590.	закађивати		+		
591.	закалуђерити	+	+		+
592.	заклињање			+	
593.	заклињач			+	
594.	закон		+	+	+
595.	закрстити		+	+	
596.	замолити	+	+	+	+
597.	замонашење				+
598.	замонашити				+
599.	замонашити се <монашити се>			+	
600.	запис			+	
601.	заповед	+	+		+
602.	заповест	+	+	+	+
603.	запојати				+
604.	запост		+		
605.	запостити		+		
606.	застава (<i>црквена</i>)	+			
607.	заступник				+
608.	заступнички			+	
609.	заступништво			+	+

610.	затворник			+	
611.	затворништво			+	
612.	заупокојени			+	
613.	зачало			+	
614.	зачеће			+	+
615.	збор			+	
616.	звездица			+	
617.	звон				+
618.	звонар		+	+	+
619.	звонара	+	+	+ ⁶⁷⁶	+
620.	звонарина		+		
621.	звонарски				+
622.	звоник	+	+	+	+
623.	звонити			+	
624.	звоно			+	+
625.	звоњава			+	
626.	згрешење				+
627.	згрешити	+			+
628.	земнородни			+	
629.	зилот			+	
630.	зилотски			+	
631.	златоуст				+

⁶⁷⁶ В. звоник.

632.	злодух				+
633.	злосмрадан			+	
634.	злосмрадије			+	
635.	знамење	+	+	+	+
636.	зограф				+
637.	зографски				+
638.	зорница		+		
639.	Ивањдан	+			+
640.	ивањдански				+
641.	Ивање				+
642.	игуман	+	+	+	+
643.	игуманија		+	+	+
644.	игуманисати				+
645.	игумански			+	
646.	игуманство			+	
647.	идиоритмија			+	
648.	изабран			+	
649.	изабраник			+	
650.	избавитељ			+	
651.	избавитељица				+
652.	избавитељски				+
653.	избавити			+	+

654.	избављати			677	+
655.	избављење			+	+
656.	изванхришћански			+	
657.	измолити	+	+		+
658.	измрсивати		+		
659.	измрсити		+		
660.	изображење			+	
661.	изобразити <изображавати>			+	
662.	изопштеник				+
663.	изопштеница				+
664.	изопштење			+	+
665.	изопштити			+	+
666.	икона	+	+	+	+
667.	иконим			+	
668.	иконица				+
669.	иконичност			+	
670.	иконоборац		+	+ 2 обл	+
671.	иконоборачки			+	+
672.	иконоборство			+	+
673.	иконограф				+
674.	иконографија			+	+

⁶⁷⁷ В. избавити.

675.	иконографски			+	+
676.	иконодул			+	
677.	иконодулија			+	
678.	иконокласт			+ ⁶⁷⁸	
679.	иконолатрија			+	
680.	иконологија			+	
681.	икономија			+	
682.	иконописање			+	
683.	иконописац			+	+
684.	иконописни			+	+
685.	иконописачки			+ ⁶⁷⁹	
686.	иконопоклоник			+	+
687.	иконос		+		
688.	иконостас			+	+
689.	икос			+	
690.	икуменски			+	
691.	илитон			+	
692.	имендан			+	+
693.	имендански				+
694.	ини				+
695.	иноверан		+	+	+

⁶⁷⁸ В. иконоборац.

⁶⁷⁹ В. иконописни.

696.	иноверац		+	+	+
697.	инославан			+	
698.	инок				+
699.	интронизација			+	
700.	ипакој			+	
701.	ипођакон			+	
702.	ипостас			+	
703.	ипостасирати <уипостасирати>			+	
704.	ипостасни			+	
705.	ипостасност			+	
706.	ирмологион			+	
707.	ирмос			+	
708.	исихазам			+	
709.	исихаста			+	
710.	исихастички			+	
711.	исихија			+	
712.	искупитељски, искупитељни			+	
713.	искупити <искупљивати>			+	
714.	искупљење			+	
715.	искушавање				+

716.	искушавати		+	+ ⁶⁸⁰	+
717.	искушати		+	+ ⁶⁸¹	+
718.	искушеник		+	+	+
719.	искушеница			+	+
720.	искушеништво			+	
721.	искушење		+	+	+
722.	исон			+	
723.	исповед	+	+		+
724.	исповедање	+		+	+
725.	исповедати			+	+
726.	исповедати се <исповедити се>			+	
727.	исповедити	+	+	+ ⁶⁸²	
728.	исповедни			+	+
729.	исповедник		+	+	+
730.	исповест	+	+	+	+
731.	испосник	+	+	+	+
732.	испосница		+	+	+
733.	испоснички			+	+
734.	испосништво			+	+

⁶⁸⁰ В. *искушати*.

⁶⁸¹ В. *кушати*.

⁶⁸² В. *исповедати*.

735.	испостити		+		
736.	истјазавање			+	
737.	источни			+	
738.	источник			+	+
739.	иступљење			+	
740.	Исус				+
741.	исходити			+	
742.	исхођење			+	
743.	исцелитељ			+	+
744.	исцелитељка				+
745.	исцелити	+	+	+ ⁶⁸³	+
746.	исцељење			+	+
747.	исцељивати		+	+	+
748.	јеванђелист(а)			+ ⁶⁸⁴	+
749.	јеванђелски		+		+
750.	Јеванђеље	+	+	+	+
751.	јеванђељски			+	
752.	једнобожац	+	+		+
753.	једнобожачки				+
754.	једнобоштво				+
755.	једноверан				+

⁶⁸³ В. исцељивати.

⁶⁸⁴ јеванђелиста

756.	једноверац		+		+
757.	једнородан		+		
758.	јединородни, јединорођени			+	
759.	једнобрачни			+	
760.	једнобрачност			+	
761.	једнодушност			+	
762.	једномисленост			+	
763.	једноничити			+	
764.	једносуштан		+		
765.	једносуштни			+	
766.	једносуштност			+	
767.	јектенија			+	+
768.	јелеј			+	
769.	јелеосвећење			+	
770.	јерарх			+	
771.	јерархија			+	
772.	јерархијски			+	
773.	јереј			+	+
774.	јерејски			+	
775.	јерес			+	+
776.	јересијарх			+	
777.	јеретик			+	+

778.	јеретички			+	+
779.	јерођакон			+	
780.	јеромонах			+	+
781.	јеросхимонах			+	
782.	Јовањдан	+			
783.	јурисдикција			+	
784.	јуродиви			+	
785.	јуродивост			+	
786.	јутрење	+	+	+	+
787.	ка̀д	+			
788.	кадилац		+		
789.	кадионица	+	+	+	+
790.	кадити	+	+	+	+
791.	кађење	+	+	+	+
792.	кајаник		+		
793.	кајање	+		+	+
794.	кајати се			+	+
795.	калуђер	+	+	+	+
796.	калуђерити		+		+
797.	калуђерица			+	+
798.	калуђеричин				+
799.	калуђерка				+
800.	калуђеров				+

801.	калуђеровати				+
802.	калуђерски		+	+	+
803.	калуђерство			+	
804.	калуђерчић				+
805.	камилавка	+	+	+	+
806.	кандилар		+		
807.	кандило	+	+	+	+
808.	канон			+	+
809.	канонарх			+	
810.	канонизација			+	+
811.	канонизовати			+	+ ⁶⁸⁵
812.	каноник			+	+
813.	канонисати		+		
814.	канониста			+	
815.	канонички				+
816.	каноничност			+	
817.	канонски		+	+	+
818.	капела	+	+	+	+
819.	капелица				+
820.	катавасија			+	
821.	катакомба			+	
822.	катафатика			+	

⁶⁸⁵ канонизовати, канонизирати

823.	катафатички			+	
824.	катедра			+	
825.	катизма			+	
826.	катихеза			+	
827.	катихета	+	+	+	
828.	катихетски			+	
829.	катихизис		+ ⁶⁸⁶	+	
830.	катихумен			+	
831.	катихуменат			+	
832.	католикон			+	
833.	католикос			+	
834.	кашичица			+	
835.	келејни			+	
836.	келејник			+	
837.	келија			+	+
838.	кеносис			+	
839.	кивот			+	
840.	киновија			+	
841.	киноник			+	
842.	клањати		+		
843.	клањати се			+	
844.	клепало		+		+

⁶⁸⁶ катекизам, катехизам

845.	клепар		+		
846.	клепати		+		+
847.	клир			+	
848.	клирик			+	
849.	клобук		+		
850.	ковчег			+	
851.	колач	+	+	+	
852.	колачар	+	+		
853.	колачарка		+		
854.	колено			+	
855.	коленопреклони			+	
856.	коленопреклоњење			+	
857.	кољивни		+		
858.	кољиво	+	+	+	
859.	конак			+	+
860.	кондак			+	
861.	консервација			+	
862.	конфесија		+	+	+
863.	конфесионалан		+		+
864.	конфесионални			+	
865.	копље			+	
866.	кострет			+	
867.	кривобожац		+		+

868.	кривоверан		+		+
869.	кривоверац				+
870.	кривоверје				+
871.	кривоверница				+
872.	кривовернички				+
873.	кривоверски		+		
874.	крипта			+	+
875.	кропило				+
876.	кропионица				+
877.	кропити			+	+
878.	кропљење			+	
879.	кротак			+	+
880.	кротост			+	
881.	крсни	+	+	+	+
882.	крсница		+		
883.	крет	+	+	+	+
884.	крета	+			
885.	крстаст		+	+	+
886.	крстасто				+
887.	крстионица	+	+	+	+
888.	крститељ				+
889.	крстити		+	+	+
890.	крстити се			+	

	<крштавати се>				
891.	крстити се <прекрстити се>			+	
892.	крстић				+
893.	крстобогородичен			+	
894.	Крстовдан	+		+	+
895.	крстолик			+	
896.	крстоноша	+			+
897.	крстопоклони			+	
898.	крштавати	+	+	+ ⁶⁸⁷	+
899.	крштен	+		+	+
900.	крштени	+	+		
901.	крштеница		+	+	+
902.	крштење		+	+	+
903.	ксенодохија			+	
904.	ктитор			+	+
905.	ктиторски				+
906.	кубе	+	+		
907.	кукулион			+	
908.	култ			+	
909.	култни			+	
910.	кум	+	+	+	+

⁶⁸⁷ В. крстити.

911.	кума	+	+	+ ⁶⁸⁸	+
912.	кумашин		+		+
913.	кумин				+
914.	кумити	+			+
915.	кумић	+			
916.	кумица				+
917.	кумљење				+
918.	кумов		+		+
919.	кумовање				+
920.	кумовати	+	+	+	+
921.	кумовски	+			
922.	кумство				+
923.	кумчад				+
924.	кумче			+	+
925.	купола		+	+	+
926.	куполни				+
927.	кушање			+	
928.	кушати		+	+	
929.	кушач		+	+	
930.	лавра			+	+
931.	лавриот			+	
932.	лађа				+

⁶⁸⁸ В. кум.

933.	лажица			+	
934.	Лазарева субота			+	
935.	лаик		+	+	
936.	лаички		+		
937.	лепта			+	
938.	лестве			+	
939.	летопис		+	+	+
940.	летописац		+	+	+
941.	лик			+	
942.	литија	+		+	+
943.	литург			+	
944.	литургија		+ ⁶⁸⁹	+	+
945.	литургијски			+	+
946.	литургика			+	
947.	литургисати			+	
948.	литургички			+	
949.	Логос			+	+
950.	Луцифер				+
951.	Лучиндан	+			
952.	магновење				+
953.	маловеран			+	+
954.	маловерност				+

⁶⁸⁹ и литургија одвојено

955.	мамон				+
956.	мана		+		+
957.	манастир	+	+	+	+
958.	манастириште		+		+
959.	манастирлија		+		
960.	манастирски		+	+	+
961.	манастирчић				+
962.	мандија			+	
963.	мантија	+	+	+	+
964.	мантијаш		+		+
965.	мантијашки				+
966.	мариологија			+	
967.	мартирологиј			+	
968.	масла (<i>свеиштати</i>)	+			
969.	масленица		+		+
970.	Материце	+	+	+	+
971.	мати		+	+	+
972.	међуконфесионални			+	
973.	међуцрквени			+	+
974.	Месеџослов			+	
975.	Месија			+	+
976.	месојеђе				+
977.	месопуст				+

978.	месопустан			+	
979.	метанија			+	
980.	метанисање				+
981.	метанисати		+	+	+
982.	метох		+	+	+
983.	Метохија				+
984.	милосрдан	+	+	+	+
985.	милосрђе	+	+	+	+
986.	милост	+		+	+
987.	милостив			+	+
988.	милостиван				+
989.	милостивост				+
990.	милостиња			+	+
991.	Минеј			+	
992.	миомир	+	+	+	
993.	миомирис			+ ⁶⁹⁰	+
994.	миомирисан		+	+	+
995.	миомирисност			+	
996.	мирјанин			+	
997.	миро			+	+
998.	мироносица			+	+
999.	миропомазаник				+

⁶⁹⁰ В. миомир.

1000.	миропомазаница				+
1001.	миропомазање			+	+
1002.	миропомазати			+	+
1003.	миропомазивати			+ ⁶⁹¹	+
1004.	миросање			+	
1005.	миросати			+	
1006.	мироточив			+	
1007.	мирски			+	+
1008.	мисија			+	+
1009.	мисиологија			+	
1010.	мисионар			+	+
1011.	мисионарење			+	
1012.	мисионарски			+	+
1013.	мисионарство				+
1014.	мистагогија			+	
1015.	мистагошки			+	
1016.	митар			+	
1017.	митарство			+	
1018.	митра			+	+
1019.	Митровдан	+			
1020.	митрополија		+	+	+
1021.	митрополијски				+

⁶⁹¹ В. миропомазати.

1022.	митрополит		+	+	+
1023.	митрополитовати		+		
1024.	митрополитски			+	+
1025.	митрофорни, митроносни			+	
1026.	Михољдан	+			+
1027.	михољдански				+
1028.	Михоље				+
1029.	михољски				+
1030.	мјестобљуститељ			+	
1031.	Младенац (<i>небески</i>)				+
1032.	Младенци	+		+	+
1033.	многлагољив		+		
1034.	многомилостив			+	
1035.	многострадални			+	
1036.	мозаик			+	
1037.	молбени, молебни			+	
1038.	молебан			+	
1039.	молепствије				+
1040.	молитва	+	+	+	+
1041.	молитвати				+
1042.	МОЛИТВЕН		+	+	+ ⁶⁹²

1043.	МОЛИТВЕНИК		+	+	+
1044.	МОЛИТВЕНО				+
1045.	МОЛИТВИЦА				+
1046.	МОЛИТВОСЛОВЈЕ			+	
1047.	МОЛИТЕЉ				+
1048.	МОЛИТЕЉИЦА				+
1049.	МОЛИТИ	+	+	+	+
1050.	МОЛИТИ СЕ <ПОМОЛИТИ СЕ>			+	
1051.	МОНАХ		+	+	+
1052.	МОНАХИЊА			+	+
1053.	МОНАХОВАТИ			+	
1054.	МОНАШИТИ СЕ			+	
1055.	МОНАШКИ		+	+	+
1056.	МОНАШТВО		+	+	+
1057.	МОНОГАМИЈА			+	
1058.	МОНОТЕИЗАМ			+	+
1059.	МОНОТЕИСТ(А)				+
1060.	МОНОТЕИСТИЧКИ				+
1061.	МОРАЛ			+	
1062.	МОРАЛАН			+	
1063.	МОРАЛНОСТ			+	
1064.	МОШТИ	+	+	+	+

1065.	Мратиндан	+			
1066.	мрс	+	+		+
1067.	мрсак	+	+		+
1068.	мрсан		+	+	+
1069.	мрсити		+	+	+
1070.	мрсно		+		
1071.	мудрост				+
1072.	мужелоштво			+	
1073.	мученик	+	+	+	+
1074.	мученикослов			+	
1075.	мученица				+
1076.	мученичан			+	
1077.	мученички		+	+	+
1078.	мучеништво			+	+
1079.	навечерје	+	+	+	
1080.	надахнитељ			+	
1081.	надбедреник			+	
1082.	Назарећанин			+	
1083.	наитије			+	
1084.	Најсветији			+	
1085.	накадити		+		
1086.	накађивати		+		
1087.	налоњ	+		+	+

1088.	намастир		+		
1089.	намесник	+		+	
1090.	намеснички			+	
1091.	наместништво			+	
1092.	наос			+	
1093.	напев	+	+	+	+
1094.	напрсни крст			+	
1095.	нараменица		+		
1096.	наречење			+	
1097.	нартекс			+	
1098.	наруквице			+	
1099.	настојатељ			+	+
1100.	настојник		+		+
1101.	настојнички				+
1102.	нафора	+	+	+	+
1103.	нашкропити				+
1104.	небески			+	+
1105.	небесник		+		
1106.	неблагодаран				+
1107.	неблагодарно				+
1108.	неблагодарност				+
1109.	небо		+	+	+
1110.	невера	+	+		+

1111.	неверан	+	+	+	+
1112.	неверица		+		+
1113.	неверје		+	+ ⁶⁹³	
1114.	неверник	+	+	+	+
1115.	неверница				+
1116.	невернички				+
1117.	неверништво				+
1118.	неверно				+
1119.	неверност				+
1120.	неверовање			+ ⁶⁹⁴	+
1121.	неверство		+		+
1122.	неверујући			+	
1123.	невештаствен			+	
1124.	недељив			+	
1125.	недељивост			+	
1126.	недокучив			+	
1127.	недокучивост			+	
1128.	недостојан			+	
1129.	неизмерност			+	
1130.	неизрецив, неисказан			+	

⁶⁹³ *неверје, неверовање*

⁶⁹⁴ *В. неверје.*

1131.	неканонски			+	
1132.	некрст		+		+
1133.	некрштен			+	+
1134.	некрштеник		+		
1135.	неневесна			+	
1136.	неокајан				+
1137.	неосвећен				+
1138.	неофит			+	
1139.	непобожан		+		
1140.	непогрешан	+	+		
1141.	непојмљив			+	
1142.	непојмљивост			+	
1143.	непокајан			+	
1144.	непорочан	+		+	
1145.	непорочни			+	
1146.	непорочност			+	
1147.	непостижан	+			
1148.	непресушан			+	
1149.	непропадљив			+	
1150.	непропадљивост			+	
1151.	нераздељив			+	
1152.	нерукотворан, нерукотворени			+	

1153.	несместив			+	
1154.	непознатљив			+	
1155.	непознатљивост			+	
1156.	нестворен			+	
1157.	нестицање			+	
1158.	нетваран			+	
1159.	нетварност			+	
1160.	нетелесан			+	
1161.	нетрулежан			+	
1162.	нетрулежност			+	
1163.	неувенљив			+	
1164.	неугасив			+	
1165.	неуздржање			+	
1166.	неуме			+	
1167.	неуспављив (акимити)			+	
1168.	неућутно			+	
1169.	нехалкидонски			+	
1170.	нехрист				+
1171.	нехришћанин				+
1172.	нехришћански			+	+
1173.	нечастив			+	
1174.	нечастиви		+	+	

1175.	нечистота	+		+	
1176.	Никољдан	+			+
1177.	нимб(ус)			+	
1178.	нисходити			+	
1179.	новак		+		
1180.	новица		+		
1181.	нововерац		+		+
1182.	новозаветни			+	+
1183.	новокрштен			+	
1184.	новомученик			+	
1185.	новообраћеник			+	
1186.	новопрестављени, новоупокојени			+	
1187.	Ноје				+
1188.	нона		+		
1189.	нурија		+		+
1190.	обирити се		+		
1191.	обитељ	+	+	+	+
1192.	обитељски		+		
1193.	облагодатити			+	
1194.	облагодаћен			+	
1195.	облачити <обући>			+	
1196.	облачити се			+	

	<обући се>				
1197.	обмана			+	
1198.	обновљенство			+	
1199.	обожавање			+	
1200.	обожавати			+	
1201.	обожење			+	
1202.	обожити			+	
1203.	обратити			+	+
1204.	обратити се <обраћати се>			+	
1205.	обраћање			+	+
1206.	обраћати			+ ⁶⁹⁵	+
1207.	обраћење			+ ⁶⁹⁶	+
1208.	обраћеник			+	
1209.	обред			+	+
1210.	обредни			+	+
1211.	обрезање			+	
1212.	обретење			+	
1213.	оваплотити <оваплоћивати>			+	
1214.	оваплотити се			+	

⁶⁹⁵ В. *обратити*.

⁶⁹⁶ В. *обраћање*.

	<оваплоћивати се>				
1215.	оваплоћен			+	
1216.	оваплоћење			+	
1217.	овоземаљски			+	
1218.	оглашен			+	
1219.	Огњена Марија	+			
1220.	оданије			+	
1221.	одежда			+ ⁶⁹⁷	+
1222.	одлучење			+	
1223.	одлучити <одлучивати> (изопитити, удаљити)			+	
1224.	одметник		+		+
1225.	одметништво		+		+
1226.	одступник			+	
1227.	одступништво			+	
1228.	одухотвореност			+	
1229.	одухотворити <одухотворавати>			+	
1230.	оживети <оживљавати>			+	
1231.	оживотворење			+	

⁶⁹⁷ *одежде*

1232.	оживотворити <оживотворавати>			+	
1233.	окадити	+		+ ⁶⁹⁸	
1234.	окајавати			+ ⁶⁹⁹	+
1235.	окајати	+		+ ⁷⁰⁰	+
1236.	оков (на икони)			+	
1237.	окропити			+ ⁷⁰¹	
1238.	Октоих			+	
1239.	окумити (се)	+			
1240.	окусити <окушати>			+	
1241.	олтар	+		+	+
1242.	олтарски			+	+
1243.	омастити	+			
1244.	омивање			+	
1245.	омивати <омити>			+	
1246.	омилија			+	
1247.	омилитика			+	
1248.	омовење			+	
1249.	омофор			+	

⁶⁹⁸ В. кадити.

⁶⁹⁹ окајавати <окајати>

⁷⁰⁰ В. окајати.

⁷⁰¹ В. кропити.

1250.	омрсак		+		
1251.	омрсити		+		
1252.	омрсити се <мрсити>			+	
1253.	опајати		+		
1254.	опевати			+	
1255.	опело	+		+	
1256.	опит			+	
1257.	опојавати	+			
1258.	опојан	+			
1259.	опојати	+	+	+	
1260.	опостити		+		
1261.	оправославити <оправослављивати>			+	
1262.	опраштати			+ ⁷⁰²	+
1263.	опросни				+
1264.	опрост		+		+
1265.	опростити		+	+	+
1266.	опроштај	+		+	
1267.	опроштење				+
1268.	опседнут (нечистим силама, ђавоиман)			+	

⁷⁰² В. *опростити*.

1269.	опход		+		
1270.	општежитељни			+	
1271.	општежиће			+	
1272.	орар			+	
1273.	ореол			+	
1274.	орлец			+	
1275.	ортодоксан		+	+	+
1276.	ортодоксност			+	+
1277.	ортопраксија			+	
1278.	осана			+	
1279.	осветити		+		+
1280.	освећен				+
1281.	освећење	+	+		
1282.	освећивати		+		
1283.	освештавање				+
1284.	освештавати		+	+ ⁷⁰³	+
1285.	освештан, освећен			+	
1286.	освештање, освећење			+	
1287.	освештати	+	+	+	+
1288.	осенити се			+	

⁷⁰³ освештавати, свештати <освештати>

1289.	осеђење, осењивање			+	
1290.	оскврна		+		+
1291.	оскврнавити			+ ⁷⁰⁴	+
1292.	оскврнителъ		+		+
1293.	оскврнити	+		+	
1294.	оскврнуће				+
1295.	оскврњење			+	
1296.	оскврњивати		+		
1297.	оскрнављивати				+
1298.	оскрнавитель				+
1299.	оскрнавити	+			+
1300.	оскрнављен			+ ⁷⁰⁵	
1301.	оскрнављеност				+
1302.	осмогласје			+	
1303.	Осмогласник			+	
1304.	осопштина			+	
1305.	осудити	+	+		
1306.	осуђивати		+		
1307.	отац	+	+	+	+
1308.	отачки			+	

⁷⁰⁴ В. *оскврнити*

⁷⁰⁵ В. *скрнавити.*

1309.	Отачник			+	
1310.	откривење			+ ⁷⁰⁶	
1311.	откровење			+	+
1312.	отпадање, отпаднуће			+	
1313.	отпадник	+	+	+	
1314.	отпадништво		+	+	
1315.	отпаднички		+		
1316.	отпасти <отпадати>			+	
1317.	отпојати		+		
1318.	отпостити		+		
1319.	отпусни			+	
1320.	отпуст	+		+	+
1321.	отпустити <отпуштати>			+	
1322.	отпуштање			+ ⁷⁰⁷	+
1323.	отпуштење			+ ⁷⁰⁸	
1324.	отшелник, отшелница			+	
1325.	отшелнички			+	

⁷⁰⁶ В: откривење.

⁷⁰⁷ отпуштање, отпуштење

⁷⁰⁸ В. *отпуштање*.

1326.	отшелништво			+	
1327.	Оци	+ ⁷⁰⁹		+	+ ⁷¹⁰
1328.	очев				+
1329.	оченаш	+	+		+
1330.	оченаши		+		
1331.	очовечење			+	
1332.	очовечити се			+	
1333.	пакао	+	+	+	+
1334.	паклен		+	+	
1335.	паклени	+			
1336.	пакленик		+		
1337.	палица			+	
1338.	паљеница: жртва паљеница (свепаљеница)			+	
1339.	панагија			+	
1340.	панаија	+			
1341.	панакамилавка			+	
1342.	панахија		+		
1343.	панегирик		+	+	+
1344.	панихида			+	+

⁷⁰⁹ Оцеви (Оци)

⁷¹⁰ Очеви

1345.	Пантократор			+	
1346.	папалитра			+	
1347.	парабола			+	+
1348.	паракамилавка		+		
1349.	паклиса				+ ⁷¹¹
1350.	паклисар		+		
1351.	параман			+	
1352.	парастос	+	+	+	+
1353.	Паримејник			+	
1354.	паримија			+	
1355.	парох	+		+	+
1356.	парохија	+	+	+	+
1357.	парохијал			+	
1358.	парохијанин		+	+	+
1359.	парохијица				+
1360.	парохијски		+	+	+
1361.	Парусија			+	
1362.	паства			+	
1363.	пасти				+
1364.	пастир	+	+	+	+
1365.	пастирски		+	+	+
1366.	пастирство			+	

⁷¹¹ паклиса

1367.	Пасха			+	+
1368.	Пасхалија			+	
1369.	пасхални			+	
1370.	патарице	+		+	+
1371.	Патерик			+	
1372.	патерица	+ ⁷¹²		+	
1373.	патријарашки			+	
1374.	патријараштво			+	
1375.	патријарх		+	+	+
1376.	патријаршија		+	+	+
1377.	патријаршијски			+	+
1378.	патристика			+	
1379.	патристички			+	
1380.	патрологија			+	
1381.	патролошки			+	
1382.	патрон		+	+	+
1383.	певница			+	
1384.	певнички			+	
1385.	Педесетница			+	
1386.	Пентикостар			+	
1387.	перикопа			+	
1388.	Петокњижје			+	

⁷¹² патарица

1389.	Петровдан				+
1390.	Пећка патријаршија				+
1391.	(Свето) писмо		+	+	+
1392.	плаштаница			+	
1393.	плот			+	
1394.	плотски			+	
1395.	пневматологија			+	
1396.	победоносац		+	+	
1397.	побожан	+	+	+	+
1398.	побожипни		+		
1399.	побожно				+
1400.	побожност	+		+	+
1401.	побусани понедељак	+	+		
1402.	поверовати			+ ⁷¹³	
1403.	повечерје	+	+	+	+
1404.	погибао			+	
1405.	погибелъ, погипбелъан			+ ⁷¹⁴	+
1406.	поглавар	+	+	+	+ ⁷¹⁵
1407.	погордити се			+ ⁷¹⁶	

⁷¹³ В. веровати.

⁷¹⁴ погубелъан

⁷¹⁵ поглавар, поглаварски

⁷¹⁶ В. гордити се.

1408.	погружење			+	
1409.	подвиг		+	+	+
1410.	Подвигоположник			+	
1411.	подвижник			+ ⁷¹⁷	+
1412.	подвижнички			+	+
1413.	подвижништво			+	+
1414.	подвизавати се			+	
1415.	подворје		+	+	+
1416.	подобје			+	
1417.	подушје		+		
1418.	појање	+	+	+	+
1419.	појати	+			+
1420.	појац	+	+	+	+
1421.	појачки			+	
1422.	појутарје	+			
1423.	покајан		+		
1424.	покајање	+	+	+	+
1425.	покајати се	+		+ ⁷¹⁸	+
1426.	покајни, покајнички			+	
1427.	покајник	+	+	+	+
1428.	покајница				+

⁷¹⁷ подвижник, подвижница

⁷¹⁸ В. кајати се.

1429.	покајнички		+		+
1430.	покалуђерити	+	+		+
1431.	покладе	+	+	+	+
1432.	покладни		+		+
1433.	покладовати	+	+		
1434.	поклањати се			+ ⁷¹⁹	+
1435.	поклон			+	
1436.	поклоник	+	+	+	+
1437.	поклонити се	+	+	+ ⁷²⁰	+
1438.	поклоница				+
1439.	поклонички			+	
1440.	поклоњење			+	+
1441.	покој			+	
1442.	покров		+	+	+
1443.	покрстити		+	+	+
1444.	покрштавање				+
1445.	покрштавати		+	+ ⁷²¹	+
1446.	покрштен		+		
1447.	покрштеник		+		+
1448.	покрштеница				+

⁷¹⁹ поклањати се, клањати се <поклонити се>

⁷²⁰ В. поклањати се.

⁷²¹ в. покрстити

1449.	покумити		+		
1450.	полажајник	+		+ ⁷²²	+
1451.	полијелеј	+	+ ⁷²³	+	+
1452.	полијелејни			+	
1453.	положајник			+ ⁷²⁴	+
1454.	полуноћница			+	
1455.	помазаник			+	
1456.	помазање			+	
1457.	помазивати <помазати>			+	
1458.	помен	+	+	+	+
1459.	поменик			+	
1460.	поменути			+ ⁷²⁵	+
1461.	помесни	+	+	+	
1462.	вавилонска пометња			+	
1463.	помиловати	+	+		
1464.	помињање			+	
1465.	помињати	+	+	+	+
1466.	помисао	+	+	+	+
1467.	помолити	+	+		

⁷²² *полажајник, положајник, полазник*

⁷²³ *полелеј*

⁷²⁴ *В. полажајник.*

⁷²⁵ *В. помињати.*

1468.	помолити се			+	+
1469.	Поновљени закон			+	
1470.	поп	+	+	+	+
1471.	попа	+	+		
1472.	попадија	+	+	+	+
1473.	попин	+	+		
1474.	попов	+	+		
1475.	поповање				+
1476.	поповати		+		+
1477.	поповина		+		
1478.	поповски		+		+
1479.	поповство		+		
1480.	попразништво			+	
1481.	поредак			+	
1482.	порга	+	+	+	+
1483.	портал		+	+	+
1484.	портални				+
1485.	посветити		+	+	
1486.	посветовљавати		+		
1487.	посвећен				+
1488.	посвећеност				+
1489.	посвећење			+	+

1490.	посвећивати		+	+ ⁷²⁶	
1491.	посланица	+	+	+	
1492.	послушање			+	+
1493.	послушник		+	+	
1494.	послушништво			+	
1495.	посни		+		
1496.	посник		+		
1497.	посно				+
1498.	пост	+	+	+	+
1499.	постан	+	+	+	+
1500.	Постање		+	+	
1501.	постити		+	+	+
1502.	постриг, пострижење			+	
1503.	постризати		+		
1504.	постриженик				+
1505.	пострићи	+	+		+
1506.	поткадити		+		
1507.	поткађивати		+		
1508.	потоп			+	
1509.	поука	+	+	+	
1510.	поучавати	+	+		
1511.	поучити	+	+		

⁷²⁶ заједно са посвећивати

1512.	похота			+	
1513.	похотан, похотљив			+	
1514.	похришћанити		+		
1515.	пошкропити			+	+
1516.	правда				+
1517.	праведан		+	+	+
1518.	праведник		+	+	+
1519.	праведница				+
1520.	праведно				+
1521.	праведност			+	+
1522.	правило	+		+	
1523.	правоверан	+	+	+	+
1524.	правоверац		+		+
1525.	правоверје			+	+
1526.	правоверност			+ ⁷²⁷	
1527.	православан		+	+	+
1528.	православац		+		+
1529.	православка				+
1530.	православље		+	+	+
1531.	празник		+	+	
1532.	празничан			+	
1533.	празнични		+		

⁷²⁷ В. правоверје.

1534.	празновање			+	
1535.	празновати		+	+	
1536.	празноверан		+		+
1537.	празноверје		+ ⁷²⁸		+
1538.	празнословити	+	+	+	
1539.	празнословље		+	+	
1540.	прамајка	+		+	
1541.	праотац	+		+	
1542.	прародитељи	+ ⁷²⁹		+	
1543.	прародитељски			+	
1544.	праштати	+		+	
1545.	првозвани			+	
1546.	првојерарх			+	
1547.	првомученик			+	
1548.	првообразан			+	
1549.	првородни			+	
1550.	првородство			+	
1551.	прворођени			+	
1552.	првосвештеник	+		+	+
1553.	првосвештенички			+	
1554.	првосвештенство				+

⁷²⁸ празноверица, празноверје, празноверство

⁷²⁹ прародитељ

1555.	пребивање			+	
1556.	пребивати			+	
1557.	преблаг			+	
1558.	преблажен			+	
1559.	Превишњи		+		
1560.	предање		+	+	
1561.	предвечан			+	
1562.	предстојатељ			+	
1563.	пређеосвећени			+	
1564.	презвитер			+	
1565.	презвитеријат			+	
1566.	презвитерски			+	
1567.	презвитерство			+	
1568.	преизобилан			+	
1569.	преисподња			+	
1570.	прејемник			+	
1571.	прејемство			+	
1572.	преклањати <преклонити>			+	
1573.	прекрстити се			+	
1574.	прелест			+	
1575.	прелестити <прелешћивати>			+	
1576.	прелестити се			+	

	<прелешћивати се>				
1577.	прељуба			+	
1578.	прељубник, прељубочинац			+	
1579.	премилостив	+			
1580.	преминули			+	
1581.	премрсити		+		
1582.	премудрост			+	
1583.	Преображење	+	+	+	
1584.	преобратити	+	+		+
1585.	преобраћање				+
1586.	преобраћати	+	+		
1587.	Преосвећен	+	+	+	+ ⁷³⁰
1588.	Преосвећеност		+		+
1589.	Преосвештенство			+	
1590.	преподобан		+	+	
1591.	Преподобије			+	
1592.	Преполовљење			+	
1593.	пресвет		+	+	+
1594.	преслава				+
1595.	преслављати				+
1596.	преставити се			+	

⁷³⁰ Преосвећени

1597.	престављење			+	
1598.	престо	+	+ ⁷³¹	+	+
1599.	престони	+		+	
1600.	пресуштаствљење			+	
1601.	претеча	+		+	
1602.	претпразништво			+	
1603.	претхришћански			+	
1604.	преузвишен	+			+ ⁷³²
1605.	преузносити <преузнети>			+	
1606.	преузносити се <преузнети се>			+	
1607.	пречасни	+		+ ⁷³³	+
1608.	пречист		+	+	
1609.	призив			+	
1610.	приклањати <приклонити>			+	
1611.	прилог			+	+
1612.	приложити <прилагати>			+	
1613.	приложник			+	

⁷³¹ *престо(л)*

⁷³² *преузвишени*

⁷³³ *пречастан*

1614.	приношење				+
1615.	припалити	+			
1616.	припаљивати	+			
1617.	припрата			+	+
1618.	прислужник			+	
1619.	Приснодјева (Свагдадјева)			+	
1620.	причасник			+	
1621.	причастан, причастен			+	
1622.	причесни				+
1623.	причест	+	+		+
1624.	причестити		+	+	+
1625.	причестити се <причешћивати се>			+	
1626.	Причешће, причешћивање			+	
1627.	причешћивати		+	+ ⁷³⁴	+
1628.	продуховити			+	+
1629.	продуховљавати			+ ⁷³⁵	+
1630.	продуховљен				+
1631.	продуховљеност			+	+

⁷³⁴ В. причестити.

⁷³⁵ В. продуховити.

1632.	продуховљење			+	
1633.	прозба			+	
1634.	прозбени			+	
1635.	прозорљив		+	+	
1636.	прозорљивост			+	
1637.	проигуман		+		
1638.	произвести		+		
1639.	пројавити, пројављивати			+	
1640.	прокимен			+	
1641.	проклети <проклињати>			+	
1642.	проклетство			+	
1643.	Пролог			+	
1644.	промисао	+	+	+	
1645.	промислити	+			
1646.	промишљање			+	
1647.	промишљати	+			
1648.	пронаос			+	
1649.	пропадљив			+	
1650.	пропадљивост			+	
1651.	пропевати		+		
1652.	проповед	+	+	+	+
1653.	проповедање				+

1654.	проповедаоница				+
1655.	проповедати	+	+	+	+
1656.	проповедни				+
1657.	проповедник	+	+	+	+
1658.	проповеднички			+	+
1659.	проповедништво			+	+
1660.	пророк	+	+	+	+
1661.	пророковати		+	+	+
1662.	пророчански	+			+
1663.	пророчанство		+	+ ⁷³⁶	+
1664.	пророчки	+	+	+	
1665.	просвећење			+	
1666.	просвећивати <просветити>			+	
1667.	проскомидија			+	
1668.	прославити		+	+ ⁷³⁷	
1669.	прослављање			+	
1670.	прослављати		+	+	
1671.	просфора			+	+
1672.	прота	+			+
1673.	протекдик			+	

⁷³⁶ пророчанство, пророштво

⁷³⁷ В. прослављати.

1674.	прото		+		
1675.	протођакон		+	+	+
1676.	протојереј		+	+	+
1677.	протопоп(а)		+		
1678.	протопрезвитер			+	
1679.	протопсалт			+	
1680.	протосинђел		+	+	
1681.	профан		+		+
1682.	псалам		+	+	
1683.	псаламски				+
1684.	псалмодија			+	+
1685.	псалмопевац				+
1686.	псалмопојац, псалмист			+	
1687.	Псалтир			+	+
1688.	псалтирац		+		
1689.	пустиња	+	+	+	+
1690.	пустињак	+	+	+	+
1691.	пустињачки		+		+
1692.	пустињаштво		+	+	
1693.	путир	+		+	+
1694.	равноапостолни			+	

1695.	разапети	+	+	+ ⁷³⁸	+
1696.	разапињање				+
1697.	разапињати		+		+
1698.	разврат	+	+		+
1699.	развратан		+		+
1700.	развратник	+	+		+
1701.	развратница				+
1702.	развратно				+
1703.	раздрешење			+	
1704.	раздрешити			+	
1705.	разрешење			+	
1706.	разрешавање				+
1707.	разрешавати		+	+ ⁷³⁹	+
1708.	разрешење				+
1709.	разрешити	+	+	+	+
1710.	разрешни			+	
1711.	рај	+		+	+
1712.	рајски			+	
1713.	ранохришћански			+	
1714.	раса	+	+	+	+
1715.	раскајати се		+	+	

⁷³⁸ В. разапитањи.

⁷³⁹ В. *разрешити*.

1716.	раскалуђер	+	+		+
1717.	раскалуђерити				+
1718.	раскалуђерити се		+	+	
1719.	раскалуђерица				+
1720.	раскол		+	+	+
1721.	расколник		+	+	+
1722.	расколнички		+	+	+
1723.	раслабљен			+	
1724.	расофор			+	
1725.	расофорни			+	
1726.	распадљивост			+	
1727.	распети	+	+		+
1728.	распеће	+	+	+	+
1729.	распињати		+	+	+
1730.	распоп	+	+	+	
1731.	распопити		+		
1732.	распопити се			+	
1733.	расудити	+			
1734.	расуђивање				+
1735.	расуђивати	+	+		+
1736.	рашчинити	+	+	+	
1737.	рашчињавати			+ ⁷⁴⁰	

⁷⁴⁰ В. рашчинити.

1738.	рашчињење			+	
1739.	ревновати		+		
1740.	ревнитељ		+	+	
1741.	ревност		+		
1742.	ревностан		+		
1743.	ректор				+
1744.	религија		+	+	+
1745.	религијски			+	
1746.	религиозан		+	+	+
1747.	религиозност			+	+
1748.	религиолог			+	
1749.	религиологија			+	
1750.	религиолошки			+	
1751.	реликвија			+	+
1752.	реликвијар			+	
1753.	ремета		+		
1754.	реч			+	
1755.	риза	+	+	+	+
1756.	ризница	+	+	+	
1757.	ризничар		+	+	
1758.	рипиде			+	
1759.	роптати	+			+
1760.	рукоблуд			+	

1761.	руководити			+	+
1762.	руковођење			+	
1763.	рукодеље			+	
1764.	рукополагати		+	+ ⁷⁴¹	+
1765.	рукоположење			+	
1766.	рукоположити		+	+	+
1767.	рукопроизвести <рукопроизводити>			+	
1768.	рукопроизвођење			+	
1769.	рукотворан, рукотворен			+	
1770.	сабеспочетни			+	
1771.	саблажњавање				+
1772.	саблажњавати	+	+	+ ⁷⁴²	+
1773.	саблажњив	+	+	+	+
1774.	саблажњивост				+
1775.	саблазан		+	+	+
1776.	саблазнити	+	+	+	+
1777.	сабор	+	+	+	+
1778.	саборни		+	+	+
1779.	саборност			+	

⁷⁴¹ В. рукоположити.

⁷⁴² В. саблазнити.

1780.	саборски		+		
1781.	сабрање			+	
1782.	сабрат	+	+	+	+
1783.	савршавати			+	
1784.	савршивати		+		
1785.	савршити		+	+ ⁷⁴³	
1786.	сагрешење			+	
1787.	сагрешивати		+		
1788.	сагрешити		+	+ ⁷⁴⁴	
1789.	Саздатељ		+	+	
1790.	сакос			+	
1791.	сакралан			+	+
1792.	самилост			+	
1793.	саподвижник			+	
1794.	саслуживање, саслужење			+	
1795.	саслуживати			+	
1796.	састрадавати			+	
1797.	састрадање			+	
1798.	сасуд			+	
1799.	Сатана		+	+	+

⁷⁴³ В. савршавати.

⁷⁴⁴ В. грешити.

1800.	сатанизам			+	+
1801.	сатанист(а)				+
1802.	сатански		+	+	+
1803.	свагда			+	
1804.	Свагдадјева (Приснодјева)			+	
1805.	свадбарина		+		
1806.	свевидећи			+	
1807.	Свевишњи		+	+	
1808.	Сведржитељ	+		+	
1809.	свемилостив				+
1810.	свемогућ		+	+	+
1811.	свемоћ	+			
1812.	свемоћан		+	+ ⁷⁴⁵	+
1813.	свеноћни			+	
1814.	свеноћница		+		
1815.	свеприсутан			+	
1816.	свесилан			+	
1817.	свеспаљеница			+	
1818.	свет	+	+	+	+
1819.	светао			+	
1820.	светац	+	+	+	+

⁷⁴⁵ В. свемогућ.

1821.	светачки		+		+
1822.	светилник		+		
1823.	светило			+	
1824.	свети			+	+
1825.	светиња	+	+	+	+
1826.	светитељ			+	+
1827.	светитељски				+
1828.	светитељство			+	
1829.	светити	+	+		+
1830.	светица	+		+ ⁷⁴⁶	+
1831.	светковати			+	
1832.	световни	+	+	+	+
1833.	световњак	+	+	+	+
1834.	световњачки				+
1835.	световњаштво				+
1836.	Светогорац			+	
1837.	светогорски		+	+	+
1838.	светогрђе			+	+
1839.	светоотачки			+	
1840.	светосавље			+	
1841.	светост	+	+	+	+
1842.	светотатство		+		+

⁷⁴⁶ В. светац.

1843.	светотајински			+	
1844.	светски	+			
1845.	свећа	+	+	+	+
1846.	свећњак		+	+	
1847.	свећоносац			+	
1848.	свечаник		+		
1849.	свечаница		+		
1850.	свечар	+	+	+	+
1851.	свечарски				+
1852.	свечасни			+	
1853.	свечев	+			
1854.	свештавати		+		
1855.	свештати		+		+
1856.	свештати масла	+			
1857.	свештени	+	+	+ ⁷⁴⁷	+
1858.	свештеник	+	+	+	+
1859.	свештенички			+	+
1860.	свештенодејство		+	+	
1861.	свештенодејствовати			+	
1862.	свештеномонах			+	
1863.	свештеномонаштво			+	
1864.	свештеноченик			+	

⁷⁴⁷ свештен

1865.	свештенорадња			+ ⁷⁴⁸	
1866.	свештенослужење			+	
1867.	свештенослужитељ			+	
1868.	свештенство	+	+	+	
1869.	Свјатјејши			+	
1870.	свјетилан			+	
1871.	свудаприсутан			+	
1872.	свудаприсутност			+	
1873.	седмица			+	
1874.	секта	+	+	+	+
1875.	секташ	+		+	+
1876.	секташки		+	+	+
1877.	секташтво			+	+
1878.	секуларизовати			+	
1879.	семинар		+		
1880.	Септуагинта			+	
1881.	серафими			+	
1882.	сестра	+		+	+
1883.	сестринство			+	+
1884.	символ			+	
1885.	симонија			+	
1886.	синђел	+	+	+	

⁷⁴⁸ В. свештенодејство.

1887.	синод		+	+	+
1888.	Синодик			+	
1889.	синодски		+	+	+
1890.	сиропусни			+	
1891.	сједален			+	
1892.	скевофилакс			+	
1893.	скврна		+		
1894.	скврнаван		+		
1895.	скврнавити	+	+		
1896.	скврнитељ				+
1897.	скврњење				+
1898.	скит			+	+
1899.	скрижаље			+	
1900.	скрипторијум			+	
1901.	скрнавити		+	+	+
1902.	скрнављење			+	+
1903.	скрушеник		+		
1904.	скуфија			+	
1905.	слава	+	+	+	+
1906.	славити		+	+	
1907.	слављеник		+		
1908.	славословље			+	
1909.	славски		+	+	+

1910.	слово			+	+
1911.	служашчи			+	
1912.	служба	+		+	+
1913.	Служебник		+ ⁷⁴⁹	+	
1914.	служење			+	
1915.	служитељ			+	+
1916.	служити		+	+	+
1917.	смиравати <смирити>			+	
1918.	смиравати се <смирити се>			+	
1919.	смиреноумље			+	
1920.	смирење			+	
1921.	смирна		+		+
1922.	смртан			+	
1923.	смућеност			+	
1924.	смућивати <смутити>			+	
1925.	содомија			+	+
1926.	содомски				+
1927.	созерцавати			+	
1928.	созерцање			+	
1929.	созерцатељни			+	
1930.	солеја			+	

⁷⁴⁹ службеник

1931.	сотириологија			+	
1932.	сотириолошки			+	
1933.	сотона	+	+		+
1934.	сотонски		+		
1935.	Спас				+
1936.	спасење			+	+
1937.	Спасителъ			+	
1938.	спасовати		+		
1939.	Спасовдан	+	+	+	+
1940.	спознатљив			+	
1941.	спознатљивост			+	
1942.	србуља	+			+
1943.	среброљубив			+	
1944.	среброљубље			+	
1945.	Сретење	+		+	+
1946.	ставропигија			+	
1947.	ставропигијални			+	
1948.	стадо			+	+
1949.	старац	+	+	+	+
1950.	стараштво		+	+	
1951.	старешина (<i>храма</i>)			+	
1952.	старица			+	
1953.	староверац	+	+	+	

1954.	староверски			+	
1955.	староверство			+	
1956.	старозаветни		+	+	+
1957.	старообредник			+	
1958.	старообредништво			+	
1959.	стасидија			+	
1960.	Створитељ		+	+	+
1961.	стихар			+	+
1962.	стихира			+	
1963.	стиховња			+	
1964.	столпник			+	
1965.	стомакоугађање			+	
1966.	страдални			+	
1967.	странопријемница			+	
1968.	страсник		+		
1969.	страст	+	+	+	
1970.	судњи дан	+		+	
1971.	сујевера	+	+		
1972.	сујеверан	+	+		+
1973.	сујеверац		+		+
1974.	сујеверје		+	+	+
1975.	сујеверност				+
1976.	сунђер			+	

1977.	сухоједење			+	
1978.	схема			+	
1979.	схимник			+	
1980.	таблица (<i>завета</i>)			+	
1981.	тајна (<i>света</i>)			+	+
1982.	тајноводствени			+	
1983.	тајноводство			+	
1984.	талант, таленат			+	
1985.	тамјан	+ ⁷⁵⁰	+	+	+
1986.	тамјански				+
1987.	твар	+	+	+	
1988.	тваран			+	
1989.	Творац			+	+
1990.	творевина			+	
1991.	теизам			+	+
1992.	теиста			+	+
1993.	теистички			+	+
1994.	тело			+	
1995.	теолингвистика			+	
1996.	теолог		+	+	+
1997.	теологија		+	+	+
1998.	теологумена			+	

⁷⁵⁰ тамјан, тамњан

1999.	теолошки			+	+
2000.	терирем			+	
2001.	Тетрајеванђеље			+	
2002.	типик			+	
2003.	тиховање			+	
2004.	тиховатељ			+	
2005.	тиховати			+	
2006.	Тома (<i>неверни</i>)				+
2007.	Томина недеља			+	
2008.	тонзура			+	
2009.	топлота			+	
2010.	трансепт			+	
2011.	треба			+	
2012.	Требник			+	+
2013.	триипостасни			+	
2014.	тријадологија			+	
2015.	тријадолошки			+	
2016.	трикириј			+	
2017.	тримирити			+	
2018.	тримирје			+	
2019.	тринитарни			+	
2020.	Триод			+	
2021.	трипјеснац			+	

2022.	триптих				+
2023.	трисвети			+	
2024.	троједини			+	
2025.	Тројица		+	+	
2026.	Тројице		+		+
2027.	тројични			+	
2028.	тројичност			+	
2029.	тројица	+			
2030.	Тројице	+			
2031.	трократан			+	
2032.	тромирити			+	
2033.	трон			+	+
2034.	тропар			+	+
2035.	трпеза		+	+	
2036.	трпезар	+	+		
2037.	трпезарија		+	+	
2038.	трпезни		+		
2039.	трпљење			+	
2040.	трулежан			+	
2041.	трулежност			+	
2042.	тутор			+	
2043.	ћелија	+			
2044.	ћивот	+	+		+

2045.	угађање			+	
2046.	угаони (<i>камен</i>)				+
2047.	угодан		+	+	+
2048.	угодник		+	+	+
2049.	угодница				+
2050.	угодно				+
2051.	узвеличати			+	
2052.	уздати се				+
2053.	уздржавати се <уздржати се>			+	
2054.	уздржање			+	
2055.	уипостазиран			+	
2056.	уипостасирати			+	
2057.	укрепити		+		
2058.	укрепљавати		+		
2059.	умиљење			+	
2060.	умолити	+	+		+
2061.	умољавати		+		+
2062.	умртвљивање			+	
2063.	умудрити <умудравати>			+	
2064.	униније			+	
2065.	унутарцрквени			+	
2066.	упокојен			+	+

2067.	упокојење			+	+
2068.	упокојити				+
2069.	упокојити се	+		+	+
2070.	усековање			+	
2071.	ускрс	+	+		
2072.	Ускрс	+	+	+	+
2073.	ускрсавање				+
2074.	ускрсавати		+		+
2075.	ускрсење		+		
2076.	ускрсни	+	+		
2077.	ускрснути	+	+		+
2078.	ускрснуће	+	+		
2079.	ускрсовати		+		
2080.	ускршавати	+	+		
2081.	ускршњак		+		
2082.	ускршњача		+		
2083.	ускршњи	+	+	+	+
2084.	услишати		+	+	
2085.	уснули			+	
2086.	Успење			+	+
2087.	устав				+
2088.	усходити			+	
2089.	утвар			+	

2090.	утвари	+			
2091.	утешителъ			+	
2092.	учајник		+		
2093.	учителъ			+	
2094.	фарисеј			+	+
2095.	фарисејски			+	+
2096.	фарисејство			+	+
2097.	фелон			+	
2098.	Филокалија			+	
2099.	фитиљ				+
2100.	фреска			+	+
2101.	фреско-сликарство				+
2102.	фреско-сликар				+
2103.	хагиограф			+	+
2104.	хагиографија			+	+
2105.	хагиографски				+
2106.	хад				+
2107.	хадски				+
2108.	харитативан			+	
2109.	хартофилакс			+	
2110.	хаџи		+	+	+
2111.	хаџија	+		+ ⁷⁵¹	+

⁷⁵¹ В. хаџи.

2112.	хаџијски		+		+
2113.	хаџика				+
2114.	хаџилук		+	+	+
2115.	хаџиница				+
2116.	хвала	+		+	+
2117.	хвалебан			+	
2118.	хеортологија			+	
2119.	хеортоним			+	
2120.	херменеутика			+	
2121.	херувим			+	+
2122.	херувимски			+	+
2123.	химна			+	
2124.	химнографија			+	
2125.	хиротесија			+	
2126.	хиротонија			+	
2127.	хиротонисати			+	
2128.	хитон			+	
2129.	ходочасник		+	+	+
2130.	ходочасница				+
2131.	ходочаснички				+
2132.	ходочашће	+	+	+	+
2133.	хомилетика			+	
2134.	хомилија			+	

2135.	хор	+	+	+	+
2136.	хорепископ			+	
2137.	храм	+	+	+	+
2138.	храмовни			+	
2139.	храмски		+		
2140.	храна (духовна)			+	+
2141.	христијанизација			+	+
2142.	христијанизовати				+
2143.	христоворац			+	
2144.	Христов			+	+
2145.	христолик			+	
2146.	христологија			+	
2147.	христолошки			+	
2148.	христољубив			+	
2149.	Христос			+	+
2150.	христоцентричан			+	
2151.	хришћанин	+	+	+	+
2152.	хришћанка				+
2153.	хришћански		+	+	+
2154.	хришћанство		+	+	+
2155.	хула	+		+	+
2156.	хулан			+	
2157.	хулитель		+	+	+

2158.	хулити	+	+	+	+
2159.	хулник		+		
2160.	хуљење			+ ⁷⁵²	
2161.	Цар небески			+	+
2162.	Цвети	+	+	+	+
2163.	цедуља		+	+	+
2164.	целебан			+	
2165.	целибат			+	+
2166.	целибатни			+	
2167.	целив		+	+	
2168.	целивање			+ ⁷⁵³	+
2169.	целивати		+	+	+
2170.	целомудрен			+	
2171.	целомудреност			+	
2172.	целомудрије				+
2173.	црква	+	+	+	+
2174.	црквар		+		
2175.	црквени	+	+	+ ⁷⁵⁴	+
2176.	црквенославенски		+		+
2177.	црквенословенски			+	

⁷⁵² В. хула.

⁷⁵³ В. целив.

⁷⁵⁴ црквен

2178.	црквенослужитељ			+	
2179.	црквеност			+	
2180.	црквењак		+	+	
2181.	црквењачки				+
2182.	црквине	+			
2183.	црквица	+			+
2184.	црквиште	+	+		+
2185.	црноризац			+	
2186.	часови			+	
2187.	Часослов, Часловац			+	
2188.	частан			+	
2189.	чатац		+		
2190.	чаша				+
2191.	чедан			+	
2192.	чедност			+	
2193.	чедо	+		+	+
2194.	чедоморство			+	+
2195.	чесница			+	
2196.	честица			+	
2197.	честњејши			+	
2198.	Четворојеванђеље			+	+
2199.	чин			+	
2200.	Чиновник			+	

2201.	чинодејство(вање)				+
2202.	чинодејствовати	+			+
2203.	чирак	+			
2204.	чистота			+	
2205.	човекољубац			+	
2206.	човекољубље			+	
2207.	чреда		+		
2208.	чтец			+	
2209.	чудо	+	+	+	+
2210.	чудотворан		+	+	
2211.	чудотворац		+	+	+
2212.	чудотворно				+
2213.	шестопсалмије			+	
2214.	шизма		+	+	+
2215.	шизматик		+	+	+
2216.	шизматички				+
2217.	шкропилица		+		
2218.	шкропило		+		
2219.	шкропионица		+		
2220.	шкропити	+	+	+	+
2221.	штап (<i>архијерејски</i>)				+

12. БИОГРАФИЈА АУТОРА

Мср Срђан Петровић рођен је 21. јуна 1989. године у Београду, где је стекао основно и средње образовање.

Академске 2012/2013. дипломирао је са просечном оценом 9,97 на студијској групи Руски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду. За успех на основним студијама додељена му је награда „Проф. др Радмила Милентијевић” као најбољем студенту руског језика на Филолошком факултету у Београду. Мастер студије завршио је академске 2013/2014. године са просечном оценом 10,00 на истом факултету. Одбранио је мастер рад из домена високошколске лингводидактике на тему *Методичка пракса на студијама русистике у српској говорној средини*.

За успехе у области руског језика награђиван је на свим нивоима образовања. Добитник је преко 15 награда и медаља на домаћим, европским и светским такмичењима.

Боравио је у иностранству на студијским усавршавањима, међу којима и на Филолошком факултету Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов”.

Запослен је на Катедри за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, где је 2016. године изабран у звање асистента за руски језик.

Члан је Комисије за лексикологију и лексикографију при Међународном комитету слависта.

Ангажован је као секретар Уредништва научног часописа *Славистика* (ISSN 1450-5061).

Аутор је већег броја радова из области теолингвистике, лексикологије, лексикографије, лингвокултурологије, лингводидактике, библиографије и когнитивне лингвистике.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Срђан Петровић
Број досијеа 14001/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Лексика из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику:
лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, _____

Потпис аутора

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора	<u>Срђан Петровић</u>
Број досијеа	<u>14001/Д</u>
Студијски програм	<u>Језик, књижевност, култура</u>
Наслов рада	<u>Лексика из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику: лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти</u>
Ментор	<u>Проф. др Ксенија Кончаревић</u>

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, _____

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Лексика из сфере православне духовности у савременом руском и српском језику:

лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, _____

Потпис аутора

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.